

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKE VE İNKILAPLARI TARİHİ ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZİ

MONDROS ATEŞKES ANTLAŞMASI'NDAN SEVR
BARIŞ ANTLAŞMASI'NA GİDEN SÜREÇTE TÜRK
DİPLOMASİSİ

HAZIRLAYAN
Resul YAVUZ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Kemal ARI

İZMİR - 2016

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ SAVUNMA SINAVI TUTANAĞI

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Başkanlığı

Tarih :11.02.2016
Sayı :71225727-302-14-05/ 190

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Doktora programı 2012880019 numaralı öğrencisi **Resul YAVUZ** ile ilgili Doktora tez savunma sınavı tutanağı aşağıdadır.
Gereğini arz ederim.

Prof. Dr. Bülent ÇUKUROVA
Anabilim Dalı Başkanı

SINAV TUTANAĞI

Tez sınav jürimiz tarafından incelenen **"MONDROS ATEŞKES ANTLAŞMASI'IN DAN SEVR BARIŞ ANTLAŞMASINA GİDEN SÜREÇTE TÜRK DİPLOMASİSİ"** başlıklı Doktora tezi ile ilgili olarak jürimiz **11/02/2016 tarihinde saat: 10.00** 'da toplanarak aşağıda belirtilen şekilde işbölümü yaptıktan sonra adayın tez savunmasını dinlemiştir. Yönetmelik gereğince adaya tezi ile ilgili sorular yöneltilmiş ve tartışmalardan sonra adayın tezi hakkında aşağıdaki karar verilmiştir.

- KABUL edilmesine Oy Birliği ile BAŞARI NOTU: (90)
 RED edilmesine Salt Çoğunlukla
 (**) DÜZELTME verilmesine

Tez Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Kemal ARI	
Üye	Prof. Dr. Bülent ÇUKUROVA	
Üye	Doç. Dr. Cihan ÖZGÜN	
Üye	Yrd. Doç. Dr. Ahmet MEHMETEFENDİOĞLU	
Üye	Yrd. Doç. Dr. Yenal ÜNAL	

ONAY

Prof. Dr. Bülent ÇUKUROVA
Müdür V.

(**) Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci, en geç altı ay içinde gerekli düzeltmeleri yaparak tezini aynı jüri önünde tekrar savunur.

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum **“MONDROS ATEŞKES ANTLAŞMASI’NDAN SEVR BARIŞ ANTLAŞMASI’NA GİDEN SÜREÇTE TÜRK DİPLOMASİSİ”** adlı çalışmanın, tarafımdan, akademikkurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerinkaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmışolduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2016

Resul YAVUZ

ÖZET

Doktora Tezi

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan Sevr Barış Antlaşması'na Giden Süreçte

Türk Diplomasisi

Resul YAVUZ

Dokuz Eylül Üniversitesi

Atatürk İlke ve İnkılâpları Tarihi Enstitüsü

Osmanlı Devleti yenik ayrıldığı Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması ile başlayan büyük ve sıkıntılı bir sürecin içerisine girmişti. İtilaf Devletleri ülkenin her tarafında ateşkes antlaşması hükümlerini uygulatmak için yoğun bir çaba sarf ederken, Osmanlı Hükümeti'ne yaptıkları siyasi ve diplomatik baskılarla da Yakındoğu Osmanlı Coğrafyası'nda daha önce kendi aralarında imza ettikleri gizli paylaşım antlaşmalarını fiiliyata geçirme uğraşı içerisine girmişlerdi.

Osmanlı Hükümeti bu dönemde kesin barış antlaşmalarının şekil alacağı Paris Barış Konferansı'nda ülkenin geleceğini ilgilendiren kararların alınmadan önce başta İngilizler olmak üzere Müttefikler'in siyasi ve diplomatik temsilcileriyle yakın temasta bulunmanın yollarını aramışlardı. Öylelikle hükümet yetkilileri mütareke döneminde başlayan fütursuz işgalleri siyasi kanallarla durdurmanın uğraşı içerisinde olurken, diğer taraftan da barış konferansında son derece iyimser bir tutumla devletin bekasını ilgilendirecek kararların alınmasına doğrudan taraf olmak istemişlerdi. Şüphesiz bu dönemde Osmanlı Hükümeti'nin Müttefik Devletler'in siyasi yetkilileriyle başta İstanbul olmak üzere Avrupa'nın değişik yerlerinde sürdürdükleri diplomatik temaslarla son derece makul ve kabul edilebilir bir barış antlaşmasının imza edilmesi için oldukça zor şartlar altında mekik diplomasisi trafiği içerisinde bulunmuşlardı.

Paris Barış Konferansı'na Damat Ferit Paşa başkanlığında barış heyetinin ilk defa çağrılıp Türk barışının imza edilmeden evvel Müttefikler'in Türk savunmasını dinlemeye karar vermeleri, gerek Osmanlı Hükümet çevrelerinde ve gerekse Türk Kamuoyu'nda imza edilecek barış antlaşmasının

nasıl olacağı hakkında son derece iyimser bir tutumun oluşmasına neden olduysa da Onlar Konseyi'nin önünde Türk Barış Delegasyonu'nun maruz kaldığı durumun devlet teamüllerine son derece aykırı olması ve yakın gelecekte Müttefik Konsey'in Türkler'le imza edilecek barış hakkında ne derece olumsuz düşüncelere sahip olduklarının anlaşılmasına vesile olmuştu. Özellikle İzmir'in işgali ve Yunan Ordusu'nun Batı Anadolu'da ilerlemesi Türk Kamuoyu'ndaki iyimser duyguları köreltmış, acı gerçekle yüzleşmelerine neden olmuştu. Bu durum Anadolu'da Mustafa Kemal önderliğinde gelişecek Türk Milli Mücadelesi'ne de ivme kazandıracak bir husus olacaktı.

Bütün bu gelişmelere rağmen hükümet, imzalanacak barış için iyimser bir tutumla diplomatik müzakerelerine devam ederken, İtilaf Devletleri'nin Anadolu'dan gönderdikleri siyasi raporlarda yakın bir gelecekte insiyatifin yavaş yavaş milliyetçiler olarak adlandırılacak olan Mustafa Kemal'in başlattığı hareketin eline geçtiği hususu Türk barışının öyle zannedildiği gibi empoze edilerek uygulanacağı düşüncesinin de bertaraf edilmesine neden olacaktı. Yeni Türk diplomasisi Yakındoğu ve Anadolu'da Türk barışının henüz hala süngülerin ucunda olduğunun fark edilmesine de sebep olacaktı.

Anahtar kelimeler: Türk Diplomasisi, Sevr Barış Antlaşması, Mondros Mütarekesi, Paris Barış Konferansı, Delegasyon, Müzakere, Politika.

ABSTRACT

Doctoral Thesis

Doctor of Philosophy (Phd)

The Turkish Diplomacy

in the Process The Armistice Treaty of Moudros to The Peace Treaty of Sevres

Resul YAVUZ

Dokuz Eylül University

Principles of Atatürk and Revolution History Institute

The Purpose of this Study is to evaluate the period starting with the signature of the Armistice Treaty of Moudros towards the The Peace Treaty of Sevres and in this period the diplomatic relations of the Ottoman Empire with Allies and how those relations shaped the Turkish Peace have been Studied.

While the latest changes that took place in Europe and Russia in the last years of the Word War I were touched upon in this historical work, the political and front all situation of the otoman Empire have been explained in the first part.

in the 2nd part, the political relations that took place both before, during and after The Armistice Treaty of Moudros which made the ottoman Empire abondon weaponry, have been mentioned. According to this, the state during and implementation of the items of Armistice treaty was also studied.

In the 3rd part, Paris Peace Conferance and the effects of this conferance on the beaten Ottoman have been mentioned. Besides, the diplomatic contacts that the Ottomans hold with the Allies with regard to the Peace Conferance have been emphasized.

Key Words: Turkish Diplomacy, Paris Peace Conferance, The Armistice Treaty of Moudros, The Peace Treaty of Sevres, political relations, Allies, Ottoman Empire, Turkish Cabinet.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	xiii
ÖNSÖZ.....	xv

GİRİŞ.....	1
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONUNA DOĞRU DİPLOMATİK VE POLİTİK ORTAM

1.1.RUSYA'DA ÇARLIK REJİMİ'NİN DEVRİLMESİ VE

BOLŞEVİKLER'İN YÖNETİMİ ELE GEÇİRMELERİ 7

1.1.1. Bolşevikler'in Gizli Antlaşmaları Dünya Kamuoyuna Duyurmaları 17

1.1. 2. Brest – Litovsk Antlaşması'nın İmza Edilmesi..... 19

1.1.3. Bolşevik İhtilalin Batılı Devletler ve Dış Politik Dengeler Üzerindeki Etkisi 23

1.2.AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN SAVAŞ DİPLOMASİSİ

ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ..... 29

1.2.1. Amerika Birleşik Devletleri'nin Savaşa Müdahil Olması..... 29

1.2.2. Amerika Birleşik Devletleri'nin Savaşta Takip Ettiği Diplomasi 37

1.2.3. Amerika Birleşik Devletleri'nin Savaşta Osmanlı Devleti'ne Karşı Takip Ettiği Politika 39

1.2.4. Amerika Birleşik Devletleri'nin Gizli Antlaşmalardan Haberdar Olması 49

1.2.5. Wilson İlkelerinin Oluşturulması ve Yayınlanması 54

1.2.6. Wilson İlkelerine Müttefik Devletlerin Yorumları ve Eleştirileri..... 60

1.2.7. Gizli Diplomasiden Küresel Diplomasiye 63

1.2.8. Wilson İlkeleri'ne İttifak Devletleri'nin İlk Tepkileri 66

1.2.9. Wilson İlkelerine Osmanlı Hükümeti ve Kamuoyunun İlk Tepkileri	69
1.3. 1918 İTİBARIYLA AVRUPA'DA VE İTİLAFA DEVLETLERİNİN	
SİYASİ ORTAM.....	74
1.3.1. Avrupa'da Genel Durum	74
1.3.2. İtilaf Devletleri'nde Savaş Sonu Genel Durum.....	78
1.3.2.1. İngiltere	78
1.3.2.1.2. İngiltere'nin Sömürgelerinde Genel Durum.....	80
1.3.2.2. Fransa.....	83
1.3.2.3. İtalya.....	86
1.4.. OSMANLI DEVLETİNİN SAVAŞIN SONUNA DOĞRU SİYASİ VE	
DIŞ POLİTİK İLİŞKİLERİ	89
1.4.1. Altıncı Mehmet Vahdettin'in Padişah Olması ve İlk Uygulamaları.	89
1.4.2. Osmanlı Ordusu'nun Cephelelerdeki Son Durumu	94
1.4.3. Talat Paşa Hükümeti'nin Diplomatik Faaliyetleri	97
1.4.3.1. Almanya Seyahati ve Diplomatik Temaslar	97
1.4.3.2. Bulgaristan'ın Savaştan Çekilmesinin Avrupa Kamuoyundaki Etkilerinin Bazı Osmanlı Sefirlerince Değerlendirilmesi.....	107
1.4.3.3. Mütareke için İlk Diplomatik Girişimler.....	110
1.4.4. Talat Paşa Hükümeti'nin İstifa Etmesi ve Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin Kurulması.....	120

İKİNCİ BÖLÜM

MONDROS MÜTAREKESİ VE MÜTAREKENİN UYGULANMASI

2.1. İTİLAFA DEVLETLERİNİN MÜTAREKE ÖNCESİ BİRBİRLERİYLE	
DİPLOMATİK MÜZAKERELERİ	127
2.1.1. Mütareke Hükümlerini Belirleme Çalışmaları	127
2.1.2. Akdeniz'de Komutanın Kimde Olacağı Meselesi	136
2.2. AHMET İZZET PAŞA HÜKÜMETİNİN MÜTAREKE İÇİN	
GİRİŞİMLERİ.....	141
2.2.1. Hükümetin Programı ve Öncelikleri.....	141
2.2.2. General Townshend'in Arabulucu Olarak Görevlendirilmesi.....	147
2.2.3. Türk Önerilerinin İngiliz Savaş Kabinesinde Görüşülmesi	156

2.2.4. Osmanlı Hükümeti'nin Mütarekeye Giderken Düşünceleri	164
2.2.5. Agamennon Zırhlısı'nda Mütareke Müzakereleri	172
2.2.5.1. Mütareke Görüşmelerinde Fransızlar'ın Devredışı Bırakılması	172
2.2.5.2. Mütareke Görüşmeleri	175
2.2.5.2.1. Müzakerelerde Takip Edilen Diplomatik Yöntem, Dil ve Teammüller	175
2.2.5.2.2. İstanbul'un Durumu ve Devletin Tamamen İşgale Açık Hale Getirilmesi	182
2.2.5.2.3. Üzerinde Tartışılan Diğer Maddeler	191
2.2.5.2.4. Türk Heyeti'ne Mütarekenin İmzalanması Yönünde Diplomatik Baskının Artırılması	197
2.2.6. Diplomatik Müzakerelerin ve Neticelerinin Osmanlı Basınında Değerlendirilmesi	205
2.3. MÜTAREKENİN UYGULANMASI.....	216
2.3.1. İtilaf Donanması'nın İstanbul'a Gelmesi ve Etkileri.....	216
2.3.3. Müttefikler'in İstanbul'a Diplomatik Temsilci ve Yüksek Komiserlerini Atamaları	225
2.3.4. Mütareke Uygulamalarının Osmanlı Hükümeti ile İtilaf Devletleri Arasındaki Diplomatik İlişkilere Etkileri.....	230
2.3.4.1. İşgallere Osmanlı Hariciye Teşkilatı'nın Reaksiyonu	230
2.3.5. Barış Görüşmelerinden Önce İngiltere'nin Dostluğunu Elde Etme Girişimleri.....	242

III.BÖLÜM

PARİS BARIŞ KONFERANSI, ETKİLERİ VE TÜRK DİPLOMASİSİ

3.1. MÜTTEFİKLER'İN KENDİ ARALARINDA TÜRKİYE'YE AİT MESELELERİ GÖRÜŞMELERİ	252
3.2.OSMANLI HÜKÜMETLERİ'NİN PARİS BARIŞ KONFERANSI'NA KARŞI POLİTİKA BELİRLEME ÇABALARI.....	261
3.2.1. Tevfik Paşa Hükümeti'nin Girişimleri	261
3.2.3. Birinci Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin Girişimleri	268

3.3. PARİS BARIŞ KONFERANSI'NDA OSMANLI TOPRAKLARI ÜZERİNDE İDDİALARIN DİLE GETİRİLMESİ.....	275
3.3.1. Yunan iddiaları	275
3.3.2. Ermeni - Kürt İddiaları ve Paris Barış Konferansı'nda Birlikte Hareket Etme Çabası.....	281
3.3.3. Arap ve Siyonist İddiaları	291
3.4. İZMİR'İN İŞGALİNİN HÜKÜMET POLİTİKASI VE DİPLOMASİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	298
3.4.1. Damat Ferit Hükümeti'nin İzmir'in İşgali'ne Diplomatik Kanallardan Tepkisi.....	303
3.4.2. Saltanat Şurası ve Hükümetin Dış Politikasına Yönelik Şuraya Katılanların Eleştirileri	315
3.4.3. Türk Barış Delegasyonları'nın Paris Barış Konferansı'nda Diplomatik Faaliyetleri.....	323
3.4.3.1. Türk Heyeti'nin Paris'e Davet Edilmesi ve Gidecek Heyetin Belirlenme Meselesi.....	323
3.4.3.2. Türk Delegasyonu'nun Onlar Konseyi'ndeki Savunması ve Konseye Sunduğu Muhtıralar	335
3.4.3.3. Onlar Konseyi'nin Türk Delegasyon Üyeleri'ne Yönelik Tavırları ve Türk Muhtırasına Verilen Yanıt.....	343
3.4.4. Yunan İşgali'nin Sınırlandırılması ile ilgili Diplomatik Temaslar ..	357
3.4.4.1. Damat Ferit Paşa'nın Paris'ten Dönmesinden Sonra Genel Durum	357
3.4.4.2. Yunan İşgalinin Etkilerini Araştırmaya Yönelik Tahkikat Komisyonu'nun Oluşturulması ve Çalışmaları.....	363
3.5. BARIŞ ANTLAŞMASININ GEÇİKTİRİLMESİNİN GENEL POLİTİKA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	383
3.5.1. Türkiye'ye Gönderilen ABD'li Tahkikat Heyetleri'ne Karşı Osmanlı Hükümeti'nin Tutumu	386
3.5.1.2. General Harbold Heyeti'nin Çalışmaları.....	386
3.5.1.1. King- Crane Komisyonu'nun Çalışmaları.....	390

SONUÇ	395
BİBLİYOGRAFYA	397

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser.
a.g.m.	Adı Geçen Makale
AAM.	Atatürk Araştırma Merkezi
ABD.	Amerika Birleşik Devletleri
ADM.	Admiralty (Amirallik)
APIKAM	Ahmet Piriştina İzmir Kent Arşivi Merkezi
ASAM	Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
BDFA	British Documents on Affairs.
BEO.	Bab-1 Ali Evrak Odası
Bkz.	Bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BTDD	Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
C.	Cilt
CAB.	Cabinet (Kabine)
Çev.	Çeviren
DH.İ.UM.	Dahiliye Nezareti İdareyi Umumiye Evrakı
DH-ŞFR.	Dahiliye Nezareti Şifre Kalem
DOC.	Document
DUİT.	Dosya Usulu İdareler Tasnifi
Ed.	Editör
FO	Foreign Office
Haz.	Hazırlayan
HR.HMŞ.İŞO.	Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası
HR.SYS.	Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı
HTM.	Hayat Tarih Mecmuası
Meb.	Milli Eğitim Bakanlığı
MMZC.	Mebusan Meclisi Zabıt Cerideleri
No.	Numara

ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
pp.	paper.
PRO.	Public Record Office (İngiliz Milli Arşivi)
S.	Sayı
s.	Sayfa
SOA	School of Oriental and African Studies
ss.	Sayfalar
TTK.	Türk Tarih Kurumu
Vol	Volüme
WO	War Office
Yay.	Yayım
Y.Y	Yılı yok.

ÖNSÖZ

Birinci Dünya Savaşı'ndan İtilaf Devletleri'yle imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması'yla yenik ayrılan Osmanlı Devleti, bir yandan bu ateşkes antlaşmasının getirdiği hükümleri uygulama baskısı altında işgallerin verdiği şok ve buna karşı oluşan tepkiyi yaşarken, diğer taraftan 20. Yüzyıl dünya siyasi tarihini derinden etkileyerek yeni bir dünya düzeni oluşturmayı amaçlayan Paris Barış Konferansı'nda Müttefikler'in hakkında verilecek kararı derin bir endişe ile beklemeye başlamış ve buna müdahil olabilmek için elindeki son derece kısıtlı imkânlarla Müttefik Devletler nezdinde diplomatik girişimlerde bulunmuştu.

Şüphesiz Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından Sevr Barış Antlaşması'nın imza edildiği ana kadar geçen 23 ay 10 gün süre zarfında, gerek Osmanlı Hükümeti ve gerekse kamuoyu iç ve dış politikada yaşanan her gelişmeyi doğrudan kendisini ilgilendirir bir vaziyette teyakkuzda geçirmişti. Bu teyakkuz vaziyetinde hükümet başlayan işgallere karşı, işgallerin geçici olacağı zannıyla diplomatik düzeyde tepki göstermeyi yeğleyerek devletin geleceği ve bekası için İngiltere başta olmak üzere Müttefik Devletler'le siyasi dostluğu yeniden sağlamanın yollarını aramıştı. Yine bu süre müddetince çok çalkantılı bir dönemde ordu terhis edilmiş, haberleşme ağı ve bütün stratejik unsurlar Müttefik denetiminde olur bir halde devletin ve kamuoyunun yaşam damarları kesilmeye çalışılmıştı.

Osmanlı Devleti'nin savaş sonunda Avrupa'da ve dünyada oluşan yeni düzeni okuyarak buna uygun bir politika geliştirmeyi amaçlarken en büyük sorun olarak ortaya çıkan, "Nasıl bir antlaşma imza edileceği" meselesi ise zaman zaman değişen koşullar ve politik hesaplar temelinde ancak ağırlıklı bir İngiliz yanlısı dış politik temas sağlama kaygısıyla devletin temel politikası olmuştu. Hükümet; bu süre zarfında işgallerin verdiği kaos ve tepkiler arasında politikasını bu yönde hedeflendirirken, diğer taraftan Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçmesi ile birlikte kendisine bir lider ve bir kimlik bulan direnişin, devletin başına daha büyük galeler açacağı düşüncesiyle bastırmanın uğraşı içerisinde olacaktı. Bu yönüyle bu dönem hükümetlerinin siyasi planları bu harekete karşı dönem dönem bakış açıları değişikliğe uğrasa da hep bu temel amaç doğrultusunda şekillenmişti.

Üç bölümden oluşan bu çalışmamızın birinci bölümünde Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında dünyada ortaya çıkan politik ortamın nasıl bir vaziyette olduğu üzerinde durularak Amerika'nın savaşa girmesine neden olan unsurlar ile bu unsurların esasları açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca savaş sonrası bütün dengeleri etkileyecek düşüncesiyle hazırlanan Wilson İlkeleri'nin neyi amaçladığı ve bu ilkelerin yayımlanmasının Türk ve Avrupa Kamuoyu'nda nasıl karşılandığı üzerinde de durulmuştur.

Savaşın son yılı olmasına rağmen galibiyetleri henüz kesinleşmeyen İtilaf Devletleri'nden İngiltere, Fransa ve İtalya'nın gerek sömürgelerinde ve gerekse ülkelerinde ne gibi sıkıntılı süreçlerden geçerek savaş sonunda imza edilecek ateşkes antlaşmalarına hazırlandıkları da inceleme sahamıza alınmıştır. Buna mukabil bir vaziyette Osmanlı Devleti'nin savaş sonunda cephelerdeki durumuna paralel olarak ortaya çıkan gelişmelerin iç ve dış politik argümanlara olan yansımaları konu edinilmiştir. Ayrıca bu bölümde Rusya'da meydana gelen ihtilalin Avrupa ve Osmanlı Devleti üzerindeki etkileri de değerlendirilmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasına giden süreçte Osmanlı Hükümeti'nin müttefikleriyle olan politik ve diplomatik ilişkileri irdelenmiş ve ilişkilerin ateşkes müzakerelerine nasıl yansıdığı üzerinde durulmuştur. Mütarekenin imzalanması sürecinde Osmanlı Hükümeti'nin beklentilerinin Avrupa merkezli şehirlerde çeşitli arabuluculuk girişimleriyle nasıl karşılanmaya çalışıldığı da yine bu babda konu edilmiştir.

Mondros Ateşkes Antlaşması müzakereleri sırasında tarafların takip ettikleri diplomatik metod, temayül, yöntem ve esaslar ile antlaşma maddelerinin taraflarca nasıl tahlil edilerek müzakereye konu edildiği üzerinde durulmuş ve son olarak mütarekenin Osmanlı Coğrafyası'nda uygulanmaya başlanması ile ortaya çıkan ve "Türk diplomasisini felç eden" uygulamalara değinilmiştir.

İzmir'ni işgalinin hükümet politikaları üzerindeki etkilerinin konu edildiği üçüncü bölümde Paris'e giden Türk Barış Heyeti'nin, Türk davasını hangi temellere dayandırarak savundukları ve orada maruz kaldıkları muameleler de işlenmiştir. Bu bölümde işgalin getirmiş olduğu derin teessür ve kaosun Amerika başta olmak üzere

bazı Müttefik diplomatlarında, Türk davasına bakışlarında meydana getirdiği algı değişikliği üzerinde de durulmuştur. Bu değişiklik manda tartışmalarının yapıldığı bir ortamda Osmanlı Kamuoyu'nda da adeta bir kurtarıcı gözüyle beklenen King-Crane Komisyonu ve Genel Harbord Heyeti'nin çalışmaları da inceleme alanımıza girmiştir. Ayrıca bu bölümde gelişen politik olaylar, Türk direnişin ete kemiğe bürünmesi ve Amerikan Yönetimi'nin Türk barışınının sağlanmasında çekingen davranmasına neden olduğu Türkler'le imza edilecek barışın geçikmesimesesi irdelenmekle birlikte Müttefikler'in Türk barışına bakış açılarının bu süre zarfında nasıl değiştiğine de değinilmiştir.

Eserimiz hazırlık ve yazım aşamasında Londra, İstanbul ve İzmir merkez olmak üzere buralarda bulunan çeşitli arşiv ve kütüphanelerden yararlanılmıştır. Bu yönüyle İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivinde, Londra'da National Archives, British Library, Parlamento Arşivinde ve Londra Üniversitesi kapsamında faaliyet gösteren SAOS Kütüphanesi'nde, İzmir'de Milli Kütüphane başta olmak üzere gazete arşivi olarak faaliyet gösteren APİKAM'da, Dokuz Eylül Üniversitesi ve Ege Üniversitesi Merkez Kütüphaneleri'nde yaptığım çalışmalar süresince tüm çalışanların bana göstermiş oldukları yardımsever tutumlarına müteşekkir olduğumu burada ifade etmek isterim. Gösterdikleri ilgi; meşakkatli çalışmalarımın yılgınlığa düşmeden, büyük bir azimle sürdürmeme büyük katkı sağlamıştır.

Çalışmalarım süresince başından beri yardımlarını gördüğüm ve en kritik anlarda can alıcı müdahalelerle eserimin oluşmasına katkı sağlayan çok değerli Hocam, Danışmanım Sayın Prof. Dr. Kemal ARI'ya teşekkürlerimi, minnettarlığımı buradan bir kez daha ifade etmek isterim. Ayrıca yabancı dilden Türkçe'ye çeviri çalışmalarım sırasında çeşitli düzeltmelerle yardımlarını gördüğüm değerli arkadaşlarım Sayın Tuncay ALKAN, Sayın Senem DOĞMUŞ, Sayın Derya DERMAN, Sayın Yıldız KILIÇ'a ve Fransızca çevirilerde desteğini gördüğüm Sayın Gülsün AKBABA'ya teşekkürlerimi iletmek isterim.

Gerek doktora öncesi kitap çalışmalarında ve gerekse doktora sırasında en sıkıntılı olduğum zamanlarda sabırlı bir şekilde yanımda olan ve bu tezinin her aşamasını başından sonuna kadar takip ederek yaşadığım sıkıntıları atlatmamda bana verdiği sonsuz destekleriyle çalışmalarımı sonlandırmama vesile olan, ben bu

satırları yazdığım sırada, kendisi de eseri son bir kez daha okuyarak dil yönünden düzeltmelerini sağlayan, kıymetli eşim Sayın Gülden YAVUZ'a sonsuz teşekkür ve vefa duygularımı ifade etmek isterim.

Resul YAVUZ

15.01.2016/İzmir

GİRİŞ

Antik Yunan ve Roma İmparatorluğu dönemlerinde devlete ait tüm resmi belgelere, bazı ayrıcalıklar dağıtan ve yabancı kültür ve topluluklarla ilişkileri düzenleyen belgelere, bu belgelerin katlanış biçiminden ötürü diploma adı verilmekteydi. Zamanla bu belgeleri korumak ve düzene sokmakla görevli profesyonel kâtiplere ihtiyaç duyulduğundan diploma işi ile ilgilenen anlamında diplomasi sözcüğü ortaya çıkmış ve bu kavram XVIII. yüzyıla kadar belgeleri inceleyen bilim anlamında kullanılır hale gelmişti. Ancak diplomasi ve diplomat kavramlarının sadece arşivlerde bulunan belgelerle uğraşma değil de uluslararası arenada devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerini yürüten araç olarak kullanılmaya başlaması ise oldukça yeni bir gelişmedir. Dolayısıyla bu yönüyle bakıldığında diplomasi kavramının ilk kez bu anlamıyla kullanılması 1796 yılında Edmund Burke adlı bir İngiliz devlet adamı ve yazarı tarafından kullanıldığını görmekteyiz. Burke'nin bu sözcüğü, devletlerarası ilişkilerin yürütülmesinde taktik ve beceri anlamında kullanmış olduğunu görmekle birlikte, yine bu kavrama uygun diplomatik kurul deyimini de ortaya atmıştı¹.

Halk arasında ise diplomasi kavramı, günümüzde genellikle dış politika ya da uluslararası ilişkilerle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Hâlbuki diplomasi; dış politika veya uluslararası politikanın içeriğinden çok, bunların yürütülmesi biçimi ile ilgilendir. Bir başka ifadeyle diplomasi, her hükümetin belli konulardaki kanı ve görüşleri doğrudan doğruya öteki devletlerin karar vericilerine iletmesi sürecidir. Devlet yetkilileri arasında diplomasi, görüşmeler vasıtasıyla yürütüldüğü için bu kavrama görüşmeler sanatı da denilmiştir².

Modern anlamda diplomasi uygulama biçimleri Kuzey İtalya'da 12. Yüzyıldan itibaren şehir devletlerinin birbirleriyle olan mücadeleleri sırasında yaşanan karşılıklı kısa süreli ilişkiler şeklinde ortaya çıktığını görmekteyiz. Şüphesiz bu dönemde Venedik Cumhuriyeti'nin diğer şehir devletleriyle olan ticari ve siyasi

¹ Hüner Tuncer, **Eski ve Yeni Diplomasi**, Ümit Yay., 4. Baskı, Ankara, 2005, s. 13.

² Mehmet Gönlübol, **Uluslararası Politika, İlkeler-Kavramlar-Kurumlar**, 2. Baskı, Sevinç Yay., Ankara, 1979, s. 107.

ilişkilerinden dolayı bu kavram sonraki yüzyıllarda sadece İtalya ile sınırlı kalmamış Avrupa çapında ve daha sonra dünya çapında bir uluslararası ilişkilerde bir dialog, bir müzakere ve bir uzlaşma sanatı olarak ortaya çıkmıştır³.

Osmanlı Devleti yüzyıllar boyunca Avrupa'nın en etkin gücü olduğu halde, uzun süre diğer devletlerle olan ilişkisini sınırlı tutarak diplomasinin olmazsa olmazı olan başka devletlerin başkentlerine elçi gönderme hakkını kullanmamıştır. Öyle ki XVIII. yüzyılın sonlarına kadar yabancı devletler İstanbul'da sürekli elçiler bulundukları halde Osmanlı Devleti ilk kez bu uygulamayı 1793 yılında Yusuf Ağâh Efendi'yi Londra'ya daimi elçi statüsüyle göndermek suretiyle başlatmıştı. Her ne kadar Osmanlı Devleti ilk elçi gönderme uygulamasına bu tarihten yaklaşık bir yüzyıl önce Lale Devri'nde Yirmi Sekiz Mehmet Efendi'yi Paris'e kısa süreliğine elçi olarak gönderdiyse de bu uygulama geçici statüde olduğu için Osmanlı idaresi uzun yıllar bu uygulamanın arkasını getirememiştir. Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletlerle karşılıklı diplomatik ilişki başlatmayıp, tek taraflı olarak ilişkilerini sürdürme taraftarı olmasında Osmanlı Devleti'nin diğer devletlere olan bir üstünlüğü kabul ettirmek istemesindenidir. Ayrıca Osmanlı Devleti bu yüzyıllarda Avrupa'dan ziyade daha çok Asya ile ticari ilişkilere ağırlık verdiği için Avrupa Devletleri'yle sürekli elçilikler vasıtasıyla diplomatik müzakere yolunu çok cazip görmemiştir. Bunun yanında İslam Dini'nin niteliği nedeniyle de Osmanlı Devleti kurumsal olsa bile Dar'ül Harp ilan edilen Avrupa Coğrafyası'ndaki devletlerle sürekli bir ilişki halinde bulunmak istememiştir⁴. Ancak 1699 yılında gelen Karlofça yenilgisi ile Osmanlı Devleti Batılı Devletler'le ilişkilerini yeniden gözden geçirmek suretiyle bu devletlerle olan ilişkilerinde eskiye nazaran derin bir farklılığa gitmek zorunda kalmış ve bu amaçla da karşılıklılık ilkesine dayalı olarak siyasi ve ticari ilişkilerde diplomasiye ağırlık vermek veya ona başvurmak zorunda kalmıştır⁵. Bu süreç yukarıda da bahsedildiği gibi ilk önce geçici daha sonra ise daimi elçiliklerin Avrupalı Devletler'in başkentlerinde açılmasına ve bu elçilikler vasıtasıyla buradaki

---

³ A.g.e., s. 108; Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, 6. Baskı, Alfa Yay., İstanbul, 2006, s. 335.

⁴ Gönübol, a.g.e., s. 109.

⁵ İlber Ortaylı, **Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu**, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2008, s. 4.

siyasi gelişmeler başta olmak üzere ticari ve teknolojik gelişmelerin takip edilmesine imkân tanımıştı.

Osmanlı Devleti'nin diplomasi alanında, sonraki en önemli adımları ise II. Mahmut zamanında atılmıştır. Bu dönemde ülkede devletin gerilemesine çareler bulmak amacıyla Avrupa ayarında birçok ıslahat girişimlerinde bulunulurken, devletin dış ülkelerdeki vizyonu haline gelen dış ilişkiler ağında da bazı yeniliklere gidilmişti. Bu amaçla Bab-ı Ali'de Tercüme Odaları'nın açılması, Divan-ı Hümayun toplantılarında Rum tercüman bulundurma işine son verilmiş ve yabancı dil bilen Müslüman memurların yetiştirilmesi amacıyla bunların Avrupaya gönderilip dış ilişkilerde birer güvenilir aracı olarak kullanılması yoluna gidilmişti. Şüphesiz bunda bu dönemde imparatorluğun içte ve dışta yaşamış olduğu ciddi tehdit ve sıkıntıların da büyük etkisi olmuştu. Devletin, ıslahatlarla hantal yapısına son vermeye çalışması yanında Avrupalı Devletler'le ilişkilerine geçmişe nazaran çok daha farklı pencerelerden bakması, devletin bu dönemde başta hariciye olmak üzere bütün kurumlarda yaşadığı değişime açık birer örnek teşkil ediyorlardı. Bu çalkantılı dönemde Bab-ı Ali'nin etkin bir diplomasiye ihtiyaç duymasından dolayı daimi elçiliklerin açılması tekrar gündeme gelmiş ve II. Mahmut Dönemi'nde ilk etapta Paris, Londra, Viyana'ya; sonraki yıllarda ise Berlin, Atina, Tahran, Brüksel, Saint Petersburg, Washington, Bükreş, Belgrat, Stokholm, Sofya ve 1917 yılında da Kopenhag'a elçilikler açılmak suretiyle devletin dış dünya da olup bitenleri bu pencereler vasıtasıyla öğrenmesine vesile olunmuştur⁶.

1839 tarihinde başlayan Tanzimat Dönemi'yle birlikte Osmanlı Devleti'nin Batılı Devletler'le olan siyasi ilişkilerinde geri dönülemez bir şekilde yapısal değişikliğe gidilmek zorunda kalmıştır. Değişen güç politikaları içerisinde devletlerin tek başlarına hareket etmelerinden ziyade, ittifak arayışları içerisinde uluslararası kongre ve konferanslarla birbirlerine karşı güç gösterilerinde buldukları bu dönemde ortaya çıkan sorunlara uluslararası ilişkilerde sonraki yıllarda çokça kullanılacak olan dialog ve uzlaşma yolu ile çözüm aramalarına imkân tanımıştı. Bu süreçte de Osmanlı Devleti değişen dünya koşullarına ayak uydurarak bu tür konferanslara dâhil olarak dünya ve bölge sorunlarının çözümünde söz sahibi

---

⁶ Temel İskit, **Diplomasi Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması**, 5. Baskı, İstanbul Üniversitesi Bilgi Yay., İstanbul, 2015, s. 136.

olmaya gayret göstermişti. Dolayısıyla Tanzimat ve Islahat Fermanları'nı takip eden yıllarda 1856'da toplanan Paris Barış Konferansı ile Avrupa Devletler Konseyi'ne dâhil edilmiş ve Osmanlı Devleti uluslararası hukukun bir tarafı haline gelmişti. Ne var ki bu gelişme Osmanlı Devleti'nin Avrupalı Devletler'le eşit hale gelmekten çok bu devletin ekonomi ve hukuk alanında Avrupalı Devletler'e ve uyruklarına sağladığı ayrıcalıkları daha etkin bir güvence altına alma amacına yönelikti. Nüketim Avrupa Devletleri hasta adam olarak niteledikleri Osmanlı Devleti'nin o dönemde hiç bir şekilde Avrupa ailesinin bir ferdi olarak görememişlerdi. Dahası Osmanlı Devleti bu devletlerle olan ilişkilerini uygun bir zeminde sürdürme mücadelesi verdiyse de bunda da başarılı olmamıştı⁷.

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıl sonlarında Avrupalı güçler arasında varlığını devam ettirebilmek için II. Abdülhamit Dönemi ile birlikte takip etmeye başladığı "denge politikası" aslında devletin temelde bir var olma sorunu ile karşı karşıya kaldığının da göstergesiydi. Bu temel sorun çerçevesinde yönetim büyük bir özveri ile özellikle 1870'lerden itibaren Hariciye'de ciddi düzenlemeler yapmıştı. Osmanlı Hariciyesi'nde Avrupalı karşıtlarından hiç de aşağı kalmayan niteliklere sahip elçi ve diplomasi memurlarının görev almasına rağmen Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zayıf durum, bu devletlerle değerleri ölçüsünde etkili olma imkânı tanımamış, eşit koşulların geçerli olması halinde başarılı bir biçimde yürütebilecekleri müzakerelerde karşılıksız tavizleri onaylamaktan öte bir işleve sahip olamamışlardı. Bu Osmanlı Devleti'nin Avrupalı Devletler karşısındaki güçsüzlüğünün son yüzyılda aldığı hali göstermesi bakımından ilginçtir ki devlet, Birinci Dünya Savaşı'na bu haliyle girmek durumunda kalmıştı.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile Avrupalı büyük güçler arasında kırk yıldan fazla devam edegelmiş olan dünya barışının son bulması, o güne kadar denenmemiş bir diplomasi sürecinin de ortaya çıkmasına neden olmuştu. Büyük güçler arasında kalıcı bir barışı sağlamada diplomasi yetersiz kalmış ve savaş bulutları Avrupa üzerinde dolaşmaya başlamıştı. 1914 yılında İngiliz Hariciyesi'nden istifa eden genç bir diplomat, bir uzlaşma sanatı olarak kabul edilen diplomasinin devletlerarasında öylesine büyük felaketlere yol açabilecek bir savaşı önleyemediği

---

⁷A.g.e., s. 141.

için savaş başladığında “*Diplomasi öldü.*” demişti. Ancak gerçekte diplomasi ölmemişti ve temsilciliklerin çoğu faaliyetlerini çok daha zor koşullarda ve daha ziyade aslında pek de alışılmadık koşullarda gizli olarak sürdürmekteydiler. Bu durum, savaşın her iki taraf içinde geçerli bir husustu⁸. Özellikle savaşın ilk üç yılında diplomatlar arasında gizli görüşmeler, elçi kabulleri ve savaş sırası ve sonrasında uygulanmasını esas alan temel birtakım plan ve gizli antlaşmaların imza edilmesine neden olmuştu.

1917 yılında Bolşevikler’in Rusya’da yönetime egemen olup gizli antlaşmaları tüm dünyaya ifşa etmesiyle Osmanlı Devleti de tüm dünya ile birlikte aynı anda Müttefik Devletleri’nin kendi toprakları üzerinde savaş sonu planlarını da öğrenme imkânı buldu. Bu antlaşmaların varlığı tüm dünya ve Osmanlı basınına da derin bir öfke ve teessürünün uyanmasına da neden olacaktı. Devlet, savaşın son yılına da bu gizli antlaşmaların varlığını bilerek girmişti⁹. Ancak savaşın son yılında sadece gizli antlaşmaların ifşa edilmesi değil, aynı zamanda yüzyıllara meydan okumuş Çarlık Rusya’sının da tarih sahnesinden silinmesine vesile olacak bir yıldır. Bu durum, savaş sonrası Yakındoğu ve Kafkaslar’ın şekillenmesinde derin farklılıklar meydana çıkarabilecek sonuçları da doğuracaktı.

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı’na Balkan hezimetinin ortaya çıkardığı yaraları sarmadan girmişti. Savaş yılları boyunca savaştığı bütün cephelerde devlet bir ölüm kalım mücadelesi içerisinde girecek, ancak bütün bu mücadele en amansız bir şekilde devam ederken bile yakın müttefiki Almaya ile de savaş sonrası Kafkasya, Ortadoğu ve Balkanlar üzerinde birtakım hesaplamalarda da bulunacaktı. Savaş sonunda olabilecek bir galibiyet İngiltere’nin Akdeniz ve Kafkasya’dan silinmesine imkân verebileceği için Berlin ve İstanbul’da bu şekilde Türk ve Alman diplomatlarının çeşitli görüşmeleri olmuştu. Ancak savaşın sonuna doğru gelindiğinde Amerika’nın savaşa girmesi ile birlikte başlayan farklılaşma süreci devletlerin savaş sonrası planları üzerinde de derin etki yaratacaktı. Şüphesiz Ocak 1918’de Amerikan Başkanı Wilson’un yayımlamış olduğu 14 ilke savaş

---

⁸A.g.e., s. 144.

⁹Savaş sırasında İtilaf Devletleri’nin kendi aralarında Osmanlı Devleti’ni Paylaşmak için imzaladıkları gizli antlaşmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Hürşit Tolon, **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr’e Giden Yol**, AAM Yay., Ankara, 2006.

sonrasında Avrupa'nın, Ortadoğu'nun ve nihayetinde dünyanın yeniden şekillenmesinde çok daha etkin rol oynayacak ve galip ülkeler bütün planlarını bu prensipler doğrultusunda yapmak durumunda kalacaklardı. Yaklaşık yüzyıldır takip ettiği Mondero Doktrini dışına çıkan Amerikan Yönetimi savaş sonrasında dünyada gerek diplomasiye ve gerekse galip ülkelerin paylaşım politikalarına yeni bir çerçeve anlayışı getirecekti. Şüphesiz bu anlayıştan savaştan yenik ayrılacak olan Osmanlı Devleti de nasibini alacaktı.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONUNA DOĞRU DİPLOMATİK VE POLİTİK ORTAM

1.1.RUSYA'DA ÇARLIK REJİMİ'NİN DEVRİLMESİ VE BOLŞEVİKLER'İN YÖNETİMİ ELE GEÇİRMELERİ

1917'de Rusya'da ortaya çıkan ihtilalin köklerini Fransız İhtilali'nden beri Rusya'nın içyapısında meydana gelen gelişmelerde aramak gerekir. 19. Yüzyılın başlarından itibaren ülkede etkili olmaya başlayan liberal fikir hareketleri çeşitli ayaklanmalara sebebiyet vermiş, zamanla bu ayaklanmalar köylülerin ekonomik ve yaşam koşullarının zorluğu sebebiyle huzursuz bir yaşam sürmelerine neden olmuştur¹⁰. 19. Yüzyıl ortalarından itibaren Avrupa'da etkili olmaya başlayan Marksizm'in yüzyılın sonları ve yeni yüzyılın başlarında Rusya'da ciddi taraftar bulması ile Çarlık Rusya'sı artık sosyalist ihtilallerin potansiyel yatağı haline gelmiştir. Sosyalist hareketlenmeler 1905 yılında Bolşeviklerin desteklemesiyle Menşevik lider Troçky'nin önderliğinde Petersburg'da kendisini göstererek büyük bir ayaklanmaya dönüştü. Hükümet, bu ayaklanmayı Çar II. Nikola'nın halk için bazı hürriyetleri genişletmesi ve Rus meclisi olan Duma'yı açmasıyla bastırdıysa da bu ayaklanmadan sonra Çarlık Rusya'sında iç huzursuzluk giderek derinleşti. Birinci Dünya Savaşı başladığında Rusya kaynamakta olan kargaşanın tam içerisindeydi. Her ne kadar meclis içerisinde fikirlerin özgürce tartışılmasına olanak verildiyse de bu durum kaynaşma ve çatışmanın da devamına neden olmuştu. Savaşın zor koşulları, beklenen başarının gelmemesi, Boğazların açılmaması ve Rusların müttefiklerinden bu kanal vasıtasıyla yardım alamaması ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik ve siyasal koşulları günden güne içinden çıkılmaz bir hale dönüştürmüştü¹¹. Çar Hükümeti böylesine bir ortam içerisinde zaferden umudunu kesmiş bir halde 1916 yılının sonbaharından itibaren Almanya ile müttefiklerinden ayrı bir şekilde barış

¹⁰ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yay., 14. Baskı, İstanbul, 2000, s. 128.

¹¹ **A.g.e.**, s. 129.

sağlanması için Stockholm’de temaslara başlamıştı. Hükümetin amacı bu savaşı sürdürmekten ziyade ülkede git gide büyümekte olan kargaşayı önlemenin yollarını aramaktı. Çarlık Hükümeti’nin ayrı barış girişimleri müttefiklerini telaşlandırdıysa da bu girişimden bir sonuç çıkmayacaktı¹². Savaşta harcanan büyük paralar hazinenin süratle boşalmasına, paranın değerinin ciddi şekilde düşmesine¹³ sebebiyet verirken halk yığınlarının savaşa seferber edilmesi tarımsal verimin düşmesine, yiyecek üretiminin azalmasına neden olmuştu¹⁴. Savaşta Rus sanayisi silah ve cephane yetiştirmede zorlanıyordu. Büyük şehirlerde ulaşım güçlükleri yüzünden yiyecek ve yakıt ulaştırılamıyor, bu da büyük şehirlerde geniş halk hareketlerine¹⁵ neden oluyordu. Başta köylüler olmak üzere, halk yığınları savaştan bıkmış, bu bıkkınlık silah altındaki milyonlarca kişiye de sirayet etmişti¹⁶.

Savaş süresince Rusya yetersiz ve yozlaşmış bir hükümet tarafından idare ediliyordu. 1917’de halk güvenlik güçlerine bile güvenmiyordu. Şubat 1917’de yiyecek için yapılan gösteriler isyana dönüştü. Otokrasinin ülkede herhangi bir gücü kalmadığı ortaya çıkmıştı¹⁷. Sadece ocak ve şubat aylarında greve giden işçilerin sayısı 670 binden az değildi. Ekmek kuyrukları siyasal gösterilere dönüştü. Kadınlar, işçiler grevlerle sokaklara döküldüler. Şubat sonunda toplanması beklenen Duma’daki hemen herkes İçişleri Bakanı Protopopov’a duyulan nefret ve Çar II. Nikola’yı devirme düşüncesiyle bütünleşiyordu. 1 Mart’ta ekmek kuyruklarındaki insanlar fırınları yağmalamaya başladılar. 3 Mart’ta Putilov fabrikasının işçileri

¹² François-Xavier Coquin, **1917 Rus Devrimi**, Çev. Attila Tokatlı, İzlem Yay., İstanbul, 1966, s. 29.

¹³ Rusya’da piyasadaki paranın miktarı 1914 yılı başlarında 1.6 milyar ruble iken 1916 yılında 9.1 milyar rubleye yükselmişti. Fiyat artışı çeşitli bölgelere göre % 300 ile % 600 arasında bir değişiklik gösteriyordu. Doğal olarak ücret artışının bunu karşılmasına imkân olmayacaktı. Ayrıntılı bilgi için bkz. François-Xavier Coquin, **a.g.e.**, s. 28.

¹⁴ Arthur Rosenberg, **Bolşevizm Tarihi**, Çeviren: Aydın Emeç, E Yay., İstanbul, 1969, s. 113.

¹⁵ “O sıralarda harp dolayısıyla taşıt işlerinin çığrından çıkması yüzünden, memleketin bir kenarında bulunan başkent Petrograd’ta geniş halk kitleleri için korkunç bir geçim zorluğu ve yakıt kıtlığı hüküm sürüyordu. Kadınlar ve çocuklar Şimal’in şiddetli soğuşunda saatlerce kuyruklarda duruyorlardı. Üşüye titreye uzun zaman bekledikten sonra alacakları şey birkaç gram ekmekten veya et ve yağdan ibaretti. Bu kuyruklarda sıra bekleyenler arasında arsız arsız homurdanmalar, söylemeler, bağırıp çağırılmalar, iş başındakilere sövüp saymalar; şu veya bu bakana veya generale atıp tutmalar hiç de eksik olmuyordu. Siyasi dedikodular da girila gidiyordu. Bu kuyruklarda hükümet ve harp aleyhinde ufacak propaganda yapanlar da olmuyor değildi... Kadın ve çocuklar kenar mahallelerden, ekmek isteriz, odun isteriz! gibi sözlerle başkent merkezine doğru yürümeye başlamışlardı. Bu bir işaretti, bir başlangıçtı. Bir müddet sonra bu halk hareketine işçiler ve hatta askerler de katılmıştı.” Abdullah Battal Taymas, **Rus İhtilalinden Hatıralar 1917-1919**, 2. basım, Ötüken Yay., İstanbul, 1968, s. 8.

¹⁶ Rosenberg, **a.g.e.**, s.114.

¹⁷ J.M.Roberts, **Avrupa Tarihi**, çev. Fethi Aytuna, İnkılap Yay., İstanbul, 2010, s. 608.

sokağa döküldü. Onları başkent Petrograd'daki Narva ve Viyborg yöresi¹⁸ işçileri izledi¹⁹. 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde gerçekleşen sokak olaylarında çar aleyhine sloganlar atıldı. Grevdeki işçiler kadınlara katıldı. Devam eden günlerde grevler daha da büyüdü. 11 Mart'ta başkentte 300 bin kişinin katıldığı genel grev ayaklanmaya dönüştü²⁰. Şehirde hükümet yanlıları ile kanlı çarpışmalar devam etti. Halk silah depolarını zapt etmiş, adalet sarayını basmıştı. Büyüyen isyan işçileri bakanlığı, saray bakanlığı, askeri valilerin konakları ve polis karakollarının kundaklanması ile devam etti²¹. Aynı gün Rus ordusu içerisinde de artan huzursuzluklar askerleri disiplinden uzaklaştırmaktaydı. Karadeniz filosunda Sivastopol'da terhis işlemlerinin gerçekleşmesi isteğiyle bir isyan çıktı. Her ne kadar bu isyan Filo Amirali Kolçak tarafından sıkı denetim altında bastırıldıysa da Kafkas cephesi hariç birçok cephede buna benzer olaylar yaşanmaktaydı²².

Başkentte bütün Menşevik ve Bolşevikler hareketlenerek ayaklanmanın tam bir ihtilale dönüşmesine neden oldular. 12 Mart'ta Petrograd'da "İşçilerin ve Askerlerin Sovyeti" kuruldu. Kurul aynı gün hükümet görevini üzerine aldığı ilan etti. 14 Mart'ta Sovyet yetkililer ile Duma temsilcileri arasında yapılan ve iki gün devam neden görüşmeler neticesinde Liberal geçici bir hükümetin kurulmasına ve Çar'ın görevinden ayrılmasına karar verildi²³. Böylece Petrograd'da Prens Lvov başkanlığında geçici bir hükümet kuruldu. Ancak Çar II. Nikola bu kararı kabul etmedi. II. Nikola böylesi bir ortam içinde askerleriyle başkente yürümek istediye

---

¹⁸ Şubat Devrimi sırasında Moskova, Baku, Harkov, Nigni- Novgorod gibi şehirler işçi hareketlerinin bilinen merkezleri olmuşlardı. François-Xavier Coquin, **a.g.e.**,s.30.

¹⁹ Uygur Kocabaşoğlu-Metin Berge, **Bolşevik İhtilali ve Osmanlar**, Kebikeç Yay., Ankara, 1994, s. 41.

²⁰ **A.g.e.**, s. 42.

²¹ François-Xavier Coquin, **a.g.e.**, s. 45.

²² Sean Mcmeekin, **I. Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Rolü**, çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2013, s. 267.

²³ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.130; Kocabaşoğlu - Berge, **a.g.e.**, s. 41, Devrimin başladığı ve genel grevlerin çoğaldığı bu günlerde Duma başkanı Rodzianko Çar II. Nikola'ya çektiği telgrafta; "*Başkentte anarşi, hükümeti felce uğratmıştır. Genel Memnuniyetsizlik büyümekte. Sokaklarda gelişi güzel ateş edilmekte. Batı kıtalar birbirlerini kurşunlamakta. Bütün memleketin güvenini kazanmış bir kimseye hemen yeni hükümeti kurma görevi vermek şart. Oyalanmak imkansız.*" İfadeleriyle bildiriyordu. Bkz: François-Xavier Coquin, **a.g.e.**, s. 44.

de genelkurmaydaki hiçbir general buna yanaşmayınca Çar, tahtan feragat etmek durumunda kaldı²⁴.

Devrimden sonra yönetimi adeta pamuk ipliğine bağlı bir şekilde elinde tutan geçici hükümet, ülkede anayasaya ve parlamenter demokrasiye bağlı bir yönetim şekli ilan etmişti. Ancak fikre dökülmüş olmasına rağmen hükümet, merkezi otorite fikrini reddetmişti. Ülkenin her tarafında kısa zamanda yerel işçi ve köylü Sovyetleri kuruldu. Hatta bazı bölge ve şehirlerde Sovyet Cumhuriyetleri bile ilan edildi. Bu şehirlerde fabrika komiteleri ve işçileri kendi bölgelerinde bütün iktidarı ele aldıklarını duyurdular. Merkezi otoritenin hiç de hoşlanmayacağı şekilde köylüler toprağa el koyup, kendi aralarında paylaştılar. Bu durum benzer şekilde ordu içerisinde de görülmeye başlanmıştır. Devam eden savaşın, asker, işçi ve köylüler arasında bir an önce, son bulması ve barışın gelmesi noktasında yoğun bir talep vardı. Tugaydan bölüğe kadar büyük küçük tüm askeri birimlerde askeri komiteler kurulmuştu. Sıkı bir disiplinden kurtulan ordu yavaş yavaş çözülmeye başlamıştı. Doğal olarak bu durum başta Bolşevikler olmak üzere herkeste yeni bir düzenin hayali olarak arzulanıyordu²⁵. Geçici hükümet ülkede genel af ilan ettikten sonra hapishanelerin kapıları ardına kadar açıldı. Siyasi af, her geçen gün başkente daha önce Çarlık yönetimi tarafından sürgün edilmiş²⁶ bir devrimci ordusunun da Sibiryaya ve yurtdışından akın etmesine imkan verdi. Bu kişiler Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin her iki kanadını oluşturan Bolşevik ve Menşevik kişilerden oluşuyordu²⁷. Lenin²⁸ de dönenler arasındaydı. 13 Mart'ta Bolşevik milletvekilleri Muranov, Stalin

---

²⁴ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 132; Tahttan kardeşi Grandük Mişel Aleksandroviç lehine feragat eden II. Nikola, feragat belgesini imzaladıktan sonra o akşam hatıratına, "*utanç, namussuzluk, ihanet, kalleşlik, iki yüzlülük...*" gibi ifadeler yazmıştı. Bkz: François-Xavier Coquin, **a.g.e.**, s. 56.

²⁵ Edward Hallett Carr, **Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi 1917-1929**, Çev. Levent Cinemre, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, ss. 50-51.

²⁶ François-Xavier Coquin, **a.g.e.**, s. 73.

²⁷ Carr, **Lenin'den Stalin'e ...** s. 49.

²⁸ Lenin, 1870'te Rusya'da bugün onun onuruna Ulyanovsk adını almış olan Simbirsk kasabasında doğdu. Babası devlete sadık bir memurdu. Ama ağabeyi Alexander, Çar'ı öldürmek amacıyla düzenlenen bir komploya karıştığı için idam edilen genç bir radikaldi. Lenin 23 yaşına geldiğinde ateşli bir Marksist olmuştu. 1895 Aralık'ta devrimci faaliyetleri nedeniyle Çarlık hükümeti tarafından tutuklandı. Hapiste geçirdiği on dört aydan sonra Sibiryaya sürgün edildi. Burada üç yıl boyunca kaldı. Kendisi gibi bir devrimciyle evlendi. "*Rusya'da Kapitalizmin Gelişimi*" isimli bir kitap yazdı. Sürgünden sonra Avrupa'ya gitti. Burada faaliyetlerine devam ederek üyesi olduğu Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi ikiye bölündüğünde büyük olan cephenin yani Bolşeviklerin lideri oldu. Lenin Rusya'da ihtilali gerçekleştirip devlet başkanı olduğunda acımasız ama anlık çözümler bulma konusunda yetenekli bir kişiydi. Önce, Sosyalist ekonomiye hiç ödünsüz ve hızlı bir geçişin koşullarını zorladı. Bu gerçekleşmeyince kendisine ters düşme pahasına karma bir ekonomik sistem

ve Kamenev döndü²⁹. Lenin'in 3 Nisan 1917'de sürgün gönderildiği yerden Petrograd'a ulaşması³⁰ ve devrimin karakterini tanımlayarak onu bir kalıba sokmaya meyleden ünlü "*Nisan Tezleri*"ni³¹ yayımlaması devrimin ikinci aşamaya geçiş halinde olduğunu kanıtlamaktaydı. Bu tezlerde ilk adım olarak toplumsal üretim ve bölüşümün kontrolünün Sovyetler'e verilmesini istiyordu³².

Lenin ülkeye döndükten sonra "*Savaş hem nedenleri hem de amacı bakımından kapitalistlere yarıyor; halkın bu savaştan hiçbir çıkarı yok. Hükümet bütün kuvvetlerini siyasal ve sosyal örgütlenme yolunda seferber edebilmek için barışa kavuşmalıdır.*"³³ diyerek Bolşevik programının devam eden Dünya Savaşı'na bakışını özetliyordu.

Rusya'da Geçici Hükümet'in yönetimi, bir ihtilal ile ele almasına ve arkasından meydana gelen kaynamalara Rusya'nın savaşa devam ettiği müttefikleri de herhangi bir itirazda bulunmuyorlardı. Aksine bu ihtilalin neticesinde yönetime gelmiş olan kişilerin veya hükümdarın liberal bir güçle savaşa devam edeceklerine inanılıyordu³⁴. Şüphesiz bu konu, yani savaşa devam edip etmeme meselesi, geçici hükümetin göreve devam ettiği ilkbahar ve yaz aylarında iç politikanın ana konusunu oluşturuyordu. İşçi ve asker komiteleri, barışın bir an evvel sağlanması konusunda bakanları sıkıştırdıysalar da hükümet her ne olursa olsun devam etme kararı ve azmindeydi³⁵.

Başta Osmanlı Hükümeti olmak üzere birçok Avrupa Hükümeti Rusya'daki ihtilalin bir şekil almasını beklerken, Rusya içten içe kaynamaya devam ediyordu³⁶.

---

kuracak kadar esnek davrandı. Mayıs 1922'de Lenin ciddi bir felç geçirdi. Bu tarihten öldüğü yıl olan 1924'e kadar neredeyse hiç hareket etmeden yaşadı. Ölümünden sonra naaşı tahnit edilerek Moskova'daki Kızıl Meydan'da Mozole'ye yerleştirildi. Daha fazla ayrıntılı bilgi için bkz. Michael H. Hart, **Dünya Tarihine Yön Veren En Etkin Yüz**, 2. baskı, Neden Kitap Yay., İstanbul, 2008.

²⁹ François-Xavier Coquin, **a.g.e.**, s.73.

³⁰ Edward Hallett Carr, **Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 1917-1923**, C.III, çev. Tuncay Birkan, Metis Yay., İstanbul, 2004, s. 17.

³¹ Lenin'in Rusya'ya döndükten sonra mevcut düzenin Sosyalist Devrime geçişini on başlık altında bir eylem planına dönüştüren atılacak adımlardı. Daha fazla ayrıntılı bilgi için bkz. U. I. Lenin, **Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi**, Çev. M. Ardos, Sel Yay., Ankara, 1969.

³² Carr, **Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik...**, s. 51.

³³ Pierre Renouvin, **Birinci Dünya Savaşı 1914-1918**, çev. Adnan Cemgil, 3. baskı, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 1982, s. 399.

³⁴ Rosenberg, **a.g.e.**, s. 114.

³⁵ **A.g.e.**, s. 125.

³⁶ Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1990, s. 326.

Ülkede sular henüz durulmamıştı. Bolşevikler Menşeviklerle birlikte geçici hükümeti devirmek için her türlü fırsatı değerlendirmeye çalışıyorlardı.

Rusya'da ihtilal daha henüz rayına oturmamıştı. Hükümet karşıtı olan bu güçler hemen bir barışa girilerek toprak ilhakı ve savaş tazminatı olmadan bir barışın sağlanmasını istiyorlardı. Onlara göre Rusya bütün müttefiklerini de ikna ederek Almanya ve Avusturya –Macaristan İmparatorluğu ile barış masasına oturmalıydı. Bu onlara göre sosyalizmindoğması ve dünya barışının sağlanması için olmazsa olmazdı³⁷. Lenin'in savaş konusundaki tavrı 1914 yılından beri Rusya'nın müttefikleriyle ilişkilerinin bir an evvel kesilmesinden yanaydı³⁸.

1917 Mart'ından itibaren Kerensky başkanlığındaki geçici hükümete karşı Bolşevik ve Menşeviklerin neden olduğu sokak olayları durulmamıştı. Hükümet başkente yeni yeni birlikler getirerek duruma hâkim olmaya çalışıyordu. Bu amaca yönelik olarak Bolşevik yayın yapan gazeteler kapatılmış, partinin başta Troçki olmak üzere önde gelen bazı liderleri ve memurları tutuklanmıştı. Lenin böylesi bir ortamda Finlandiya'ya kaçtı. Böylece hükümet bir süre daha suküneti sağlayabilmişti³⁹. Ancak 29 Haziran 1917 tarihinde Galiçya cephesinde⁴⁰ General Brussilov komutasında yapılan askeri taarruzun başarısızlıkla sonuçlanması kamuoyundaki savaşa yönelik ilgisizliği ve bıkkınlığı daha da arttırmıştı. Bu durum, Rus ordusu içerisinde zaten var olan disiplinsizliği tekrardan su yüzüne çıkarmıştı⁴¹. Bu taarruz, Başbakan Kerensky'nin Batılı müttefiklerle iyi niyetini göstermek noktasında bir çaba olarak yorumlandıysa da ordunun biraz daha zorlandığı ve hükümetin kamuoyu üzerindeki denetimini iyice kaybetmesine sebebiyet verdiği bir durum olarak ortaya çıktı⁴². Nitekim bu başarısızlıktan sonra Bolşevik ve Menşevikler bu durumdan istifade ederek tekrardan sokak olaylarını alevlendirdiler. Rus ordusu başarısız bu taaruz girişiminden sonra her türlü harekâta son verdi. Orduda asker kaçaklarının sayısı artmış, cephelerde artan Alman propagandası ordu içerisinde disiplini bozmuştu. Ordunun generalinden erine kadar bütün rütbeli

---

³⁷ Rosenberg, **a.g.e.**, s. 116.

³⁸ **A.g.e.**, s. 130.

³⁹ **A.g.e.**, s. 130.

⁴⁰ Mcmeekin, **a.g.e.**, s. 267.

⁴¹ Kurat, **a.g.e.**,s. 327.

⁴² Mcmeekin, **a.g.e.**, s. 267.

rütbesiz askerler düşmandan çok, ülkenin iç sorunu ile ilgilenmeye başlamışlardı. Subay kadrosunun bir bölümü mevcut rejime hizmet etmek istemediklerinden dolayı ordudan ayrılmıştı⁴³.

Eylül 1917’de sağcı General Kornilo’un başarısızlıkla sonuçlanan bir darbe girişimi oldu⁴⁴. Ardından Bolşevikler, Pedrograd ve Moskova başta olmak üzere birçok şehirde çoğunluğu sağlayarak sokaklara döküldüler. Geçici hükümetin yanında yer alan alaylar da Bolşeviklere katılarak seslerini yükseltmeye başlamışlardı⁴⁵. Böylesi bir ortamda Lenin, gizlendiği Finlandiya’dan “Bütün iktidar Sovyetler’e”⁴⁶ sloganıyla yeniden kaynamakta olan ihtilale destek verdi.

Geçici hükümet darbelere karşı her ne kadar önlem aldıysa da ekim ayı hem Rusya için hem de geçici hükümetin varlığı için çok önemliydi. Hükümet durumun hassasiyetine binayen 20 Ekim’de geçici Cumhuriyet Meclisini toplantıya çağırıldı. Bu toplantıya partiler, sendika temsilcileri ve kooperatiflerden temsilciler de davetliydi. Bolşevikler bu toplantıya katılmayı reddederek 8 Kasım günü Sovyet Kongresini topladılar. 23 Ekim’de Pedrograd’a gelen Lenin, “Kesin an geldi, bizimle ilgisi olmayan kurucu meclisin toplanmasını bekleyemeyiz.”⁴⁷ diyerek yeni bir ihtilalin başlamasına öncü oldu. Bolşevikler kongrede yönetimin kendilerine verilmesini istediler ve bunu aynı gün gerçekleştirmek amacıyla tamamen Bolşevik etkisi altında Pedrograd’da ihtilalci bir askeri komite kurdular. Komite, bütün birliklerin Genelkuruma değil Sovyet komitesine boyun eğeceklerini bildirdi. Bu askeri komitenin en başında Troçki bulunuyordu. 25 Ekim günü ihtilalci askeri komitenin Pedrograd’da ilk olarak telefon santrallerini ele geçirmesi ile başlayan ihtilal aynı günün gecesinde diğer kamu binalarının tek tek ele geçirilmesi ile sonuçlandı⁴⁸. Orara Kruvazörü Neva nehrinde ilerleyerek hükümetin toplandığı kışlık sarayı çevirdi. İlerleyen saatlerde hükümetin toplandığı kışlık saray ele geçirildi. Sarayı savunma durumunda olan tek birlik hükümete bağlı askeri okul

⁴³ Renouvin, **a.g.e.**, s. 398.

⁴⁴ Carr, **Lenin’den Stalin’e...** s. 51; Rosenberg, **a.g.e.**, s. 130; Başkomutan General Kornilof ile geçici hükümet arasında bir anlaşmazlık çıktı. Bu durum hükümetin otoritesini sarsmakla birlikte General görevinden alınca 9 Eylül’de bir hükümet darbesinde bulundu. Hükümet bu darbeyi Bolşeviklerin yardımı ile bastırabildi. Ayrıntılı bilgi için bkz: Renouvin, **a.g.e.**, s. 399.

⁴⁵ Rosenberg, **a.g.e.**, s. 130.

⁴⁶ Carr, **Lenin’den Stalin’e ...**, s. 52.

⁴⁷ Renouvin, **a.g.e.**, s. 401.

⁴⁸ Rosenberg, **a.g.e.**, s. 136.

öğrencilerinden oluşan bir birlikti. Bu askeri birlik de direnmedi. Derhal bakanlar tutuklanırken, Başbakan Kerensky kaçtı. Hükümet darbesi başarıya ulaşmıştı. Bolşevikler derhal bir komiserler hükümeti kurdular. Ancak bu komite hükümeti, ülkede tam anlamıyla otoritesini yerleştirmek ve köylülerin gönlünü kazanmak amacıyla siyasi ve sosyal programlarını hemen yürürlüğe koyacağını ilan etti. Devrimin gerçekleştirildiği gün askeri komite, imzalı bir bülten yayımlayarak halka duyurmak amacıyla sokak duvarlarına astı⁴⁹. Ayrıca Bolşevik yönetim, ülkede Çar Petro zamanından beri kullanılan çeşitli asalet bildiren unvanları kaldırdı. Kasım ayı içerisinde evlerin aranmasına yönelik bir karar çıkartarak evlerdeki değerli eşya, kürk ve mücevherlere el koydu. Bütün kilise ve okullar devlete bağlandı. Bankalara el konuldu, ordu içerisinde rütbeler kaldırıldı, ülkedeki bütün özel sektöre ait fabrikalar devletleştirildi. Yeni yönetim ülkeyi güvenlik yönünden tamamen kontrol altına almak için “Çeka” olarak bilinen gizli bir polis teşkilatı kurdu⁵⁰. Yeni hükümet, örgütlerle ilgili ciddi kararnameler de yayımladı. 9 Kasım kararnamesiyle yalnız devletin, manastırların değil zengin mülk sahiplerinin toprakları da yerel tarım komiteleri ve köylü yetkililerden kurulu Sovyetlerin emrine verildi. 14 Kasım’da çıkarılan bir kararname ile de işçilere fabrikaları kontrol yetkisi verildi.⁵¹ Sovyet Hükümeti, Duma’dan “Çalışan ve İstismar Edilen Halkların Hakları Deklerasyonu”nu tanımalarını isteyerek ülkede bütün yetkilerin Sovyetlere ait olduğunu ilan etti. Duma, bu oldu bittiyi kabul etmeyince Bolşevikler 1 Şubat’ta Duma’yı dağıttılar⁵². Birkaç gün içinde başta Moskova olmak üzere Yaroslavi, Tver, Smlolenks, Ryazan, Nijni- Novgorad, Kazan, Samara, Saratof ve Ufa⁵³ gibi belli başlı şehirlerde yönetim Bolşeviklerin eline geçerek ülkede şuralar sistemine dayanan⁵⁴ bir idare şekli kuruldu⁵⁵.

---

⁴⁹ Bu bildiride “*Rus Vatandaşlarına, Geçici Hükümet devrilmiş bulunmaktadır. İktidar Petrograd proleteryanının ve garnizonunun başında bulunan Petrodgrad İşçi ve Asker Milletvekillerinin sosyalist organı devrimci askeri komutanın ellerindedir.*” İfadeleri yer alıyordu. Bkz: François-Xavier Coquin, **a.g.e.**, s.118.

⁵⁰ Kamuran Gürün, **Savaşın Dünya ve Türkiye**, Bilgi Yay., Ankara, 1986, s. 151.

⁵¹ Renouvin, **a.g.e.**, s. 402.

⁵² Gürün, **a.g.e.**, s. 153.

⁵³ François-Xavier Coquin, **a.g.e.**, s.131.

⁵⁴ Devrimden sonra Ocak 1918’de toplanan III. Sovyetler Panrus Kongresinde devletin adı Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti olarak değiştirildi. Aralık 1922’de I. Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Kongresinde de Devletin adı bir kez daha değiştirilerek Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği oldu. Murat Sarıca, **Birinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Avrupa’da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları (1919-1929)**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Gür-ay Matbaası, İstanbul, 1982, s. 120.

Bolşeviklerin iktidara gelmesi ile Başbakanlığa Lenin, Dışişlerine Troçki ve Milliyetler Komiserliğine Stalin getirilmiştir. 7 Kasım akşamı Petrograd'dan çıkarılmış olan geçici hükümetin eski başkanı Kerensky, kendisine bağlı kuvvetlerle yönetimi tekrar ele geçirmek için 12 Aralık günü Bolşeviklere bağlı ordu birlikleriyle çarpışsa da başarılı olamayacak ve yeni hükümet ile bir mutabakat imzalamak zorunda kalacaktı⁵⁶.

Rusya'da gerçekleşen Bolşevik İhtilali'nin sebepleri üzerinde araştırma yapan Hans Kohn, ihtilalin ana nedenleri arasında hürriyet arzusunun bulunduğunu ifade ederek eğer ihtilal amacına ulaşmasaydı bunun kitlelerin hedefi anlamamış olmalarının bir sonucu olarak tezahür edileceğini dile getiriyordu. Kohn'e göre hedef, doğru kanunlar ve aydınlık bir vatanperverlikti. Bu kavramlar da tamamen Batılı kavramlar olduğu için Kohn, ihtilalin temelleri arasında Batılı bir zihniyetin aranması gerektiği vurgusunu yapıyordu⁵⁷.

Şimdi biraz da Rusya'da 1917'nin başından beri devam eden kargaşa ve kaynamanın başta Osmanlı olmak üzere dış devletler tarafından nasıl takip edildiğine bakabiliriz. Aslında Rusya'yı doğrudan gözleyemeyen devletler için ülke içerisinde gerçekte tam olarak neyin olup bittiği Çar hanedanının sansürü nedeniyle tam olarak anlayılamıyordu. Bu durum Osmanlı basını için de geçerliydi. 1917 yılı başlarından itibaren günlük İstanbul gazeteleri Rusya'da meydana gelen olaylarla bir hayli ilgileniyordu. Köhneleşmiş Çarlık yönetiminde bir şeylerin ters gittiği görülmekle birlikte ancak bu işin nereye varacağı kestirilemiyordu. Osmanlı gazetelerindeki haberler doğal olarak savaşın seyrine ağırlık verecek şekilde yön alırken, Rusya'nın savaşa ilişkin durumu ile yakından ilgileniliyor ve zaman zaman iç siyasal gelişmeler gözden geçiriliyordu⁵⁸. Ancak ağır askeri sansür nedeniyle "Şubat Devrimi" İstanbul basınında bir hayli geç yer almıştır. Dönemin büyük tirajlı gazetelerinden olan İkdam, Tasvir-i Efkar, Vakıf ve Tanin'de Mart'ın 20'lerinden itibaren ihtilale dair haberler çıkmaya başlamıştı⁵⁹. Osmanlı basınına bu bilgiler Almanya ve Avusturya

---

⁵⁵ Kurat, **a.g.e.**, s. 328.

⁵⁶ Gürün, **a.g.e.**, s. 152.

⁵⁷ Hans Kohn, **Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği**, Çev. Ağâh Oktay Güner, Kervan Kitapçılık, İstanbul, 1983, s. 226.

⁵⁸ Kocabaşoğlu- Berge, **a.g.e.**, s. 34.

⁵⁹ Kurat, **a.g.e.**, s. 321.

kanalı vasıtasıyla ulaşıyordu. Osmanlı basını daha ziyade bu ihtilalin savaşın seyrine nasıl etki edeceği üzerinde yorumlarda bulunurken Boğazlar ve İstanbul üzerinde artık Rus tehdidinin olmayacağı ifade ediliyordu. Başta Yunus Nadi olmak üzere pek çok etkili kalem erbabı ilk başlarda en çok bu konu üzerinde yorum yapmaktaydı. Nisan ayından itibaren ihtilal ile ilgili İstanbul'a daha geniş bilgiler ulaşmaya başlayınca yazarlar Rusya'daki durum ile ilgili olarak etraflıca yorum yapmaya başladılar. Öyleki başta Tasvir-i Efkâr gazetesinde olmak üzere sosyalist liderlerin isimleri ilk defa İstanbul basınında bu dönemde telaffuz edilmeye başlandı. Gazeteler ilerleyen günlerde sosyalist görüşlere de sütunlarında yer vermeye başladılar⁶⁰.

Şubat İhtilali arifesinde Osmanlı Hariciyesine gelen ilk bilgiler bunun bir ihtilale dönüşmeyeceği şeklinde yapılan yorumları içeriyordu. Aslında sadece Osmanlı Hariciyesi değil başta İngiltere olmak üzere pek çok ülke, Rusya'da kısa bir sürede bir ihtilalin çıkacağına ihtimal vermiyordu⁶¹. Genel eğilim, Çar II. Nikola'nın savaşa, zafer kazanıncaya kadar devam edeceği şeklindeydi. İngiliz siyaseti de olası bir ihtilalin askeri bir zafiyete sebebiyet vereceğine inanıyordu⁶². Bolşevik Lider Lenin dahi sürgünde bulunduğu İsviçre'de kendi kuşağının Rusya'daki devrimi görece kadar yaşayamayacağını söylüyordu⁶³. İhtilalin gerçekleştiğine dair ilk bilgilerde 15 Mart 1917 tarihinde Bern Elçisi Fuat Bey tarafından gönderilen telgrafla Hariciyeye ulaşılmıştı. Fransızca olarak gönderilen bu telgrafta Rus ajansının bildirdiğine göre Pedrograd'da patlak veren ihtilalle Çar'ın kendisi dahil bütün bakanlarının hapsedildiği ve 12 kişiden ibaret geçici bir hükümetin kurulduğu da bu telgrafta yer alan bilgiler arasındaydı⁶⁴.

---

⁶⁰ A.g.e., s. 321; Lenin'in resmi ilk defa 24 Aralık 1917 tarihli Tasvir-i Efkâr gazetesinde basılarak halka duyurulacaktı. Bkz: **Tasvir-i Efkâr**, 24 Aralık 1917.

⁶¹ Kurat, a.g.e., s. 321.

⁶² A.g.e., s. 317.

⁶³ Roberts, a.g.e., s. 608.

⁶⁴ Osmanlı hariciyesine Rusya ile ilgili olarak ulaşan bilgiler daha ziyade Almanya üzerinden ve Almanya vasıtasıyla ulaşmaktaydı. Bu durum tek taraflı bilgi akışı olduğundan daha ziyade Alman Hariciyesi ve askeri unsurlarının endişe ve yorumlarını paylaşır şekildeydi. Öyle ki, ortaya çıkan bu ihtilalde İngilizlerin parmağı olduğu yönünde bilgiler geçilmiş ve bu bilgiler başta Hakkı Paşa olmak üzere Osmanlı Hariciyesinin en dirayetli diplomatlarını dahi inandırmıştı. Aynı şekilde Viyana'daki Türk Elçiliğinden İstanbul'a gönderilen telgraflarda da bu ihtilalde İngiliz parmağı olduğu yönünde bilgiler yer almaktaydı. Osmanlı Hariciyesinde bu ihtilale dair ilk detaylı bilgiler Stockholm Sefiri Cevat Bey'in İsveç Sosyalistlerinin Önderi Branting tarafından çıkarılan "*Social Demokrat*" isimli gazetede yayımlanan "*Rus İhtilali*" adlı bir makalenin çevirisinin yapılarak İstanbul'a ulaştırılması ile oldu. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Kurat, a.g.e., s. 321.

Osmanlı Hariciyesi nisan ayından itibaren sağlıklı bilgiler almaya başladığı Rusya'dan ekim ayında Bolşeviklerin gerçekleştirmiş olduğu ihtilal haberini de Stockholm Maslahatgüzarı Esat Bey tarafından 3 Kasım tarihli uzun bir telgrafla alacaktı. Esat Bey telgrafta Bolşeviklerin iktidara geldikleri takdirde ilk iş olarak düşmanları ile barış yapma eğiliminde oldukları ifade edilirken tazminat ve ilhak olmadan bir barışa niyetli oldukları haber veriliyordu. Nitekim gelişmeler Esat Bey'in bildirdiği şekilde gelişecek ve Bolşevikler 26 Ekim tarihinde yaptıkları II. Kongrede barışın bir an evvel gelmesi için İttifak Devletleri'ne ateşkes çağrısı yapılması kararı alacaklardı⁶⁵.

1.1.1. Bolşevikler'in Gizli Antlaşmaları Dünya Kamuoyuna Duyurmaları

Bolşevik Lider Lenin, 26 Ekim 1917 günü Sovyetler'in ikinci kongresinde okuduğu barış kararnamesiyle İttifak Devletleri'ne sulh teklif etmişti. Bu kararnamede harpte bulunan bütün devletlerin "hiçbir arazi ilhakı ve tazminat talep etmeden"⁶⁶ barışı gerçekleştirmeleri isteniyordu⁶⁷. Bolşevikler, böyle bir karar almakla birlikte ilerleyen günlerde dış politikada radikal bir adım atarlar ve savaş sırasında Çarlık Rusya ile İtilaf Devletleri arasında imza edilen gizli antlaşmaları dünya kamuoyuna duyururlar⁶⁸. Bolşevikler, bu şekilde davranmakla İtilaf Devletlerinin bu gizli antlaşmalarla elde edecekleri ganimetleri ifşa etmek istiyorlardı. Aslında Çarlık Rusya'nın savaş içerisinde takip ettiği gizli diplomasiye hem Bolşevikler hem de Burjuva büyük tepki göstermişti.⁶⁹ Bolşevik liderler gizli antlaşmaları yayımlamakla birlikte Çarlık dönemindeki bütün kamusal ve özel tahvilleri tanımadıklarını da ilan etmişlerdi. Bu durum Rusya'nın yeni dönemde küresel dünya ile bütün ekonomik bağlarını koparmak olarak yorumlanabilirdi. İtilaf

⁶⁵ Kurat, **a.g.e.**, s. 328.

⁶⁶ Stefanos Yerasimos, **Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri (1917-1923)**, Boyut Kitapları, 2. basım, İstanbul, 2000, s. 10.

⁶⁷ Akdes Nimet Kurat, **a.g.e.**, s. 328; Bu kongrede kabul edilen barış kararnamesinde "24-25 Ekim Devrimi'nin işbaşına getirdiği, İşçilerin ve Köylülerin Hükümeti işçi, asker ve köylü milletvekilleri Sovyetlerinin desteğiyle bugün savaşmakta olan bütün halklara ve bu halkların hükümetlerine dürüst ve demokratik, ilhaksız ve tazminatsız bir barışı hemen gerçekleştirmek üzere müzakereye başlamayı teklif eder." İfadesi yer almıştı. Bkz.: François-Xavier Coquin, **a.g.e.**, s.125.

⁶⁸ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 140.

⁶⁹ Carr, **Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik ...**, s. 22.

Devletleri Bolşeviklerin bu hamlesine karşılık Çarlık Rusya'nın bütün varlıklarını dondurdu ve Bolşeviklere kredi vermemeye karar verdiler⁷⁰.

1914-1917 yılları arasında imzalanan Gizli Antlaşmalar ilk defa 10-23 Kasım 1917 tarihinde İzvestiya gazetesinde yayımlandı. Bu gizli antlaşmaların yedisi 1917 Aralık ile 1918 Şubat arası dönemde yayımlandı. Rusya'dan sonra bu gizli antlaşmalar 12 Aralık 1917 tarihinde İngiltere'de Manchester Guardian gazetesinde yayımlanmaya başlandı. Bu haberler kamuoyunda büyük tepki yarattı. Gizli Antlaşmaların ifşa edilmesi ile Amerikan kamuoyu da müttefiklerin planlarından haberdar oldu. Bu durum doğal olarak büyük sansasyon yarattı ve ABD Başkanı Wilson'un savaşın sonlarına doğru yayımlayacağı Wilson İlkeleri'ni etkiledi⁷¹.

Gizli Antlaşmaların yayımlanması beklendiği gibi Türkiye'de de geniş yankı uyandırdı. İlk etapta yayımlanan nüshalar Stockholm'de Fransızca'ya çevrilerek Osmanlı Hariciye Nezaretine gönderildi⁷². Osmanlı kamuoyu, Gizli Antlaşmaları, İngiliz basınında yer almasından 3 gün sonra öğrenecek ve antlaşmalar Osmanlı basınında da geniş yer tutacaktı⁷³.

---

⁷⁰ Mcmeekin, **a.g.e.**, s. 274.

⁷¹ Yayımlanan gizli antlaşmaların ilki ve en çok tepki toplayanı 1915 Mart'ında İngiltere, Fransa ve Çarlık Rusya arasındaki telgraf yazışmalarıydı. Bu yazışmalarda Rusya'ya İstanbul, İngiltere'ye İran'daki Eski Tarafsız Bölge, Fransa'ya da Batı Avrupa'daki toprak taleplerine karşılık Rus desteği vaad ediliyordu... İzvestiya gazetesinde yayımlanan bu gizli antlaşmalara Troçki imzası ile bir not da eklenmişti. Bu notta "*Avrupa halklarının varını yoğunu elinden alan ve onları mahveden emperyalizme karşı mücadele aynı zamanda gün ışığına çıkmakta. Bu haklı nedenlerle korkan Kapitalist diplomasiye karşı bir mücadele demektir. Rus halkı ve onunla birlikte Avrupa halkları ve bütün dünya finansör ve sanayicilerin parlamenter ve demokratik ajanlarıyla birlikte gizli gizli hazırladıkları planlarıyla kanıtlanmış hakikati bilmelidir... Gizli diplomasinin ortadan kaldırılması onurlu, halka dayalı, gerçek demokratik bir dış politikanın birinci koşuludur.*" Carr, **Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik...**, s. 23; Sovyetler daha sonra bu belgeleri E. Ademov'un bir giriş yazısı ile kitap haline getirerek yayımladılar. Kurat, **a.g.e.**, s. 329. Bu eser 1926 yılında ilk defa Türkiye'de Kurmay Yarbay Hüseyin Rahmi Bey'in çevirisi ile ve "*Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgelerinde Anadolu'nun Taksimi Planı*" adıyla yayımlanacaktı. Eserin sonraki yıllarda basımı tekrardan gerçekleştirilecektir. Bkz: Kurmay Yarbay Hüseyin Rahmi, **Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgelerinde Anadolu'nun Taksimi Planı**, Belge Yay., İstanbul, 1972.

⁷²Kurat, **a.g.e.**,s. 329.

⁷³ Kocabaşoğlu-Berge **a.g.e.**, s. 120.

1.1.2.Brest – Litovsk Antlaşması'nın İmza Edilmesi

Bolşevik Yönetimin II. Kongresinde bütün İttifak Devletleriyle barış yapılması kararı İtilaf Devletleri hükümetlerine de gönderilmiş ve yapılacak olan görüşmelere bu devletlerin temsilci göndermeleri istenmişti⁷⁴. Ancak İtilaf Devletleri bu teklife cevap vermemekle birlikte durumu protesto ettiklerini Rus Başkomutanı General Dukonin'e bildirdiler. Protesto yazılarında Rusya'nın Müttefiklerinin onayı olmadan bu şekilde düşmanla ateşkes görüşmelerine başlamasının daha önce imza edilen İttifak Antlaşmalarına aykırı olduğu ifade edilmişti. En sert tepki Fransız Başbakan Clemenceau tarafından 25 Kasım'da gönderilen notada yer alıyordu. Clemenceau, notada Halk Komiserlerinin iktidarını tanımadığını ifade ederek Rus Başkomutanı General Dukonin'in suç sayılacak bu ateşkesi kabul etmeyeceğine inandığını ve orduyu disiplin içinde düşman karşısında tutmasının gerektiğini ifade ediyordu. Bu çağrı Başkomutan General Dukonin'de ses bulmuştu. General bu koşullar altında ayrı barış antlaşması imzalamanın Alman Emperyalizmin kölesi olmak demek olduğunu ileri sürerek İtilaf Devletleri ile imzalanan antlaşmalara sadık kalınmasının gerekliliği üzerinde ısrar ettiyse de General görevinden alınacak ve yerine Deniz Teğmen Klilenko getirilecekti. Yeni başkomutan daha karargâhına yerleşmeden 26 Kasım günü İttifak Devletlerine ateşkes önerisinde bulunacaktı⁷⁵.

Almanlar 27 Kasım'da ateşkes önerisine olumlu yanıt verdiler⁷⁶. Ateşkes teklifi Almanya ile birlikte onun müttefiklerine de aynı ay içerisinde iletilmişti. Bu amaçla 15 Aralık 1917 tarihinde Osmanlı Devleti adına Berlin'de bulunan Türk Askeri Ataşesi Zeki Paşa ile Bolşevikler adına A.J.Joffe, L. Kamenev ve Bitsento arasında resmi nitelikte Mütareke Antlaşması imza edildi. Ayrıca mütarekenin gereği

⁷⁴ Lenin 18 Kasım'da radyodan yayınlanan konuşmasında; "*Barış görüşmelerine başlayacağız İtilaf Devletleri, temsilcilerini göndermezlerse, görüşmeleri Almanlarla tek başımıza yürüteceğiz. Biz genel bir barış istiyoruz ama İtilaf Devletleri'ndeki burjuvalar bizi ayrı bir barış imzalamaya zorlarsa bütün sorumluluk onların olacaktır.*" diyordu. bkz: Carr, **Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik...**, s. 24.

⁷⁵Renouvin, **a.g.e.**, s. 403; Ayrıca İtilaf Devletleri Rusya'nın bu şekilde davranarak Almanların Hazar petrollerine ulaşmalarına sebebiyet vereceklerinden endişe ederek, Almanların yine bu antlaşma ile Rusya üzerinde ekonomik ayrıcalıklar elde etmelerinden çekiniyorlardı. Bkz. Mcmeekin, **a.g.e.**, s. 275.

. Bkz: Osmanlı Devletinin Berlin, Viyana ve Stockholm Elçilikleri Rusların yayımlamış oldukları barış kararnameyi ile ilgili haberleri bu şehirlerde çıkan gazeteler vasıtasıyla öğrenmişler ve Osmanlı Hükümetine ilemişlerdi. Rusların barış istediklerine dair haberler sansür nedeniyle Türk basınında çok geç yer aldı. Bu konuda ilk haberler Vakit gazetesinde 24 Aralık 1917 tarihinde yer alacaktı. Kurat, **a.g.e.**,s. 353; Bu konuda ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz: Mcmeekin, **a.g.e.**, s. 275.

⁷⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 140; Eric Ludendorff, **Birinci Dünya Savaşı'nda Gördüklerim ve Yaşadıklarım**, DBY Yay., İstanbul, 2014, s. 537.

olarak Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki harbe son vermek amacıyla Anadolu'nun doğusundaki mütareke ahkâmını tayin ve tespit üzere ayrı bir uzlaşma yapılması gerekiyordu⁷⁷. Bu amaçla Osmanlı Genelkurmayı Enver Paşa'nın imzası ile Doğu Cephesinde silahlı mücadeleye son vermek amacıyla III. Ordu Komutanı Mehmet Vehip Paşa'ya yetki verildi. Bu yetki doğrultusunda Rus Kafkas Cephesi Komutanı General Prjivalski ile yürütülen görüşmeler neticesinde antlaşmaya varılarak 5 Aralık 1917 tarihinde 14 maddeden oluşan Erzincan Antlaşması ile Doğu Cephesinde silahlı savaş sona erdirildi⁷⁸. Ateşkes görüşmelerinin yapıldığı tarih itibariyle Rus Ordusu Doğu Anadolu'nun içlerine kadar ilerlemiş, Karadeniz'de ise Gümüşhane'ye kadar olan bölgeyi ele geçirmişti⁷⁹.

Bolşevik hükümetin yaptığı barış teklifi 3 Aralık'ta Osmanlı Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi Bey tarafından Mebusan Meclisine bildirilir. Ahmet Nesimi Bey burada yaptığı uzun ve ayrıntılı konuşma sonunda hükümetinin Rusya'nın yaptığı barış ve bırakışma önergesinden memnun olduğunu ifade etti. Ahmet Nesimi Bey'den sonra söz alan mebuslar da barış teklifinden duydukları memnuniyeti dile getiren konuşmalar yaptılar⁸⁰.

22 Aralık 1917 tarihinde Bolşevik Murahhasları ile İttifak gurubuna dahil ülkelerin murahhas üyeleri arasında Brest-Litovsk'ta barış müzakereleri başladı⁸¹. Sovyet heyeti A.J.Joffe, Kamenev ve Sokolnikov başkanlığında askeri uzmanların yanı sıra bir işçi ve bir köylüden oluşuyordu⁸². Alman heyetine heyet başkanı olarak Hariciye Nazırı gelinceye kadar Doğu Cephesi Kurmay Başkanı General Von Hoffmann riyaset ederken, Türk heyeti de İstanbul'dan başta Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi Bey ve diğer heyet üyeleri gelinceye kadar Berlin Büyükelçisi Hakkı Paşa ve Askeri Ataşe Hakkı Paşa'dan oluşuyordu⁸³. Görüşmelere Avusturya-Macaristan İmparatorluğu adına Kont Czernin temsil ederken, Bulgar heyeti de Radoslavoff

⁷⁷ Akdes Nimet Kurat, "Brest-Litovsk Müzakereleri ve Barışı", **Bellekten**, C. XXXI, S.123, TTK Yay., Temmuz 1967, s. 378.

⁷⁸ Cemil Hasanlı, **Azerbaycan Tarihi (1918-1920)**, Azerbaycan Kültür Derneği Yay., Ankara, 1998, s. 38.

⁷⁹ Yerasimos, **a.g.e.**, s. 11.

⁸⁰ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, C. III, Kısım 4, TTK Basımevi Ankara, 1983, s. 107.

⁸¹ Brest-Litovsk Kalesi 26 Ağustos 1915'te Almanların elindeydi. Şehir harap içinde olmasına rağmen görüşmelerin yapılacağı binalar mevcuttu. Ancak murahhaslardan bazıları demiryolu istasyonunda vagonlarda kalacaklardı. Toplantı yeri olarak şehrin tiyatro binası kullanılacaktı. Kurat, **a.g.m.**, s. 381.

⁸² Carr, **Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik ...**, s. 25.

⁸³ **BOA,İ.DUİT.,37/30.**

hükümeti adına görüşmelere katılacaktı⁸⁴. Ayrıca Osmanlı Hükümeti görüşmelere büyük önem verdiği için Sadrazam Talat Paşa ile birlikte Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi Bey, Askeri Müşavir Ahmet İzzet Paşa'nın da görüşmelere katılmak amacıyla 15 Aralık günü İstanbul'dan hareket etmeleri kararlaştırılmıştı⁸⁵. Ayrıca bütün bunlara ek olarak Karadeniz'de donanma meselesinin de görüşüleceği düşüncesiyle Hüseyin Rauf Bey ve diğer bazı kişiler de heyete dâhil edileceklerdi⁸⁶. İstanbul'dan hareket eden heyet 8 Ocak'ta görüşmelerin yapılacağı şehre varacaktı.

Türk tarafı görüşmelerde asgari ve azami olmak üzere iki kısımdan oluşan şartlar sunacaktı. İlk olarak Ruslarla bir an evvel barış gerçekleştirmek için asgari şartlar ileri sürülecekti. Fazladan toprak talep etme noktası olan azami isteklerin dile getirilmesinde görüşmelerin seyrine bakılacak ve Almanların ırkütülmemesi hedeflenecekti. Bu nedenler Türk tarafına Elviye-i Selase noktasında herhangi bir talep verilmemişti. Fakat Enver Paşa heyet başkanına Elviye-i Selase'nin geri alınması noktasında sözlü talimat vermişti⁸⁷. Bu yoldaki muhtemel talep, müzakerelerin genişlemesi ve Almanların muvafakatı alındıktan sonra mevcut durum gözetilerek ortaya atılacak, diye kararlaştırılmıştı.⁸⁸

22 Aralık'ta taraflar arasında başlayan resmi müzakerelerde Rus heyeti "*ülke ilhak etmeksizin ve savaş ödeneği istemeksizin hemen barış yapılması*"⁸⁹ ve milletlerin kendi geleceklerinin tayin hakkı prensiplerinin kabulünü talep ederler. Almanların müzakere için sundukları barış şartları çok ağırdı. Koşulların bu derece ağır olması Bolşevik liderler arasında savaşa devam mı yoksa tamam mı gibi ciddi bir soru ile karşı karşıya bıraktı. Devam eden müzakerelerde Almanların geri adım atmaması üzerine görüşmeler bir sonuca varamadan kesildi ve 17 Şubat 1918 tarihinde Alman General Hoffman Alman askeri hareketinin yeniden başladığını bildirdi. Brest-Litovsk görüşmelerinden bir sonuç çıkmaması Petrograd'da Bolşevik liderlerin de arasını açmış ve ciddi tartışmaları da beraberinde getirmişti. Torçki, bu

---

⁸⁴ Ludendorff, **a.g.e.**, s. 533.

⁸⁵ Kurat, **a.g.m.**, s. 381.

⁸⁶ **A.g.e.**, s. 359; Konferansa katılan devletlerin temsilcilerinin konferans sırasındaki tutumları ile ilgili olarak Emin Ali Türkgeldi hatıratlarında ayrıntılı bilgiler vermektedir bkz. Emin Ali Türkgeldi, "*Brest-Litovsk Konferansı Hatıraları*", **BTTD**, Tarih Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, Mart, S. 13, Alaş Ofset, İstanbul, 1986, ss. 46-53.

⁸⁷ Yerasimos, **a.g.e.**, s. 18.

⁸⁸ Kurat, **a.g.e.**, s. 360.

⁸⁹ Bayur, **Türk İnkılabı ....**, s. 113.

şartlarda Almanlarla anlaşma imzalanamayacağını savunurken Lenin, ne olursa olsun bir an evvel barış yapılması taraftarıydı. Çünkü Lenin'e göre şimdilik Almanya'da bir işçi ayaklanması ve beraberinde bir sosyalist devrim beklemek için çok erkendi. Alman ordusunun Rus topraklarına taarruz hareketi başladığı sırada Bolşevik liderler parti merkezlerinde görüşmelerin tekrardan başlaması için oylamalar yapacaklar ve bu oylamalarda Lenin ağırlığını hissettirerek İttifak Devletleri ile müzakerelerin yeniden başlaması yönünde karar çıkacaktı⁹⁰. Müzakerelerin kesilmesinden sonra Enver Paşa'nın III. Ordu Komutanı Vehip Paşa'ya Erzincan istikametinde ilerleme emrini vermesi ile ordu, 12 Şubat'ta ciddi bir direnişle karşılaşmadan Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nde birçok yer ele geçirecekti⁹¹. Alman ordusu Rus topraklarında bir süre ilerledikten sonra Bolşeviklerin görüşmelere yeniden başlama teklifi üzerine müzakereler yeniden başlayacak ve 3 Mart 1918'de antlaşma ile sonuçlanacaktı. Bu antlaşmaya göre Rusya, Riga şehri ve bu şehrin hinterlandı, Kurland ve Litvanya'nın tamamı ve Beyaz Rusya'nın bir bölümü üzerindeki bütün haklarından vazgeçti. Aynı şekilde Almanların Litvanya ve Estonya'yı işgallerini, burada ulusal kurumlar yerleşene kadar kabul etti. Ukrayna Radası (Parlamentosu) ile barış yapmayı Ruslar kabul ettiler. Elviye-i Selase olarak bilinen Kars, Ardahan ve Batum'u Osmanlı Devleti'ne geri verdiler. Antlaşmada tazminat talepleri ve diğer taleplerden karşılıklı olarak feragat edildi⁹².

Barış antlaşması Osmanlı Toplumunda büyük bir sevinçle karşılandı. 8 Mart'ta Tanin gazetesi "*Ordu ve Donanmaya Tamim*" başlığı ile antlaşmayı Osmanlı kamuoyuna duyurdu⁹³. İstanbul basını bu antlaşma ile ilgili olarak doğu sınırının genişletilmesi ve Boğazlar üzerinde Rusların tarihi emellerinin bertaraf edilmesi üzerinde yorumlar yapılmaktaydı⁹⁴. Antlaşma ile Rusya nüfusunun, ekilebilir arazisinin ve demiryolu şebekesinin dörtte biri ile kömür ve demir üretiminin dörtte

---

⁹⁰Carr, **Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik ....**, ss. 25-30.

⁹¹ Kurat, **a.g.e.**, ss. 380; Ayrıca müzakereler sırasında Türk tarafı ile Rusların yürüttükleri görüşmelerde Doğu Anadolu'daki Ermenilerin durumu ile ilgili Türk Heyeti'nin Osmanlı Hükümeti arasında gerçekleşen yazışmalar için bkz: Bayur, **Türk İnkılabı....**, ss.103-141.

⁹²Carr, **Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik ....**, ss. 25- 30.

⁹³**Tanin**, 8 Mart 1918, No:3312.

⁹⁴ Kurat, **a.g.m.**, s. 397.

üçünü kaybetmişti⁹⁵. Bir başka ifade ile bu antlaşma Rusya için çok ağır olmuş ve Rusya 17. Yüzyıldaki Moskova Prensiği sınırlarına geri dönmüştü⁹⁶.

1.1.3. Bolşevik İhtilalin Batılı Devletler ve Dış Politik Dengeler Üzerindeki Etkisi

Rusya'daki devrimin Batı dünyasında öfke ve şok yaratan ilk etkisi İttifak Devletleri ile yapılan Brest-Litovsk Antlaşması'yla Rusların savaştan çekilmesi olmuştu. İngiltere Başbakanı Lloyd George, 20 Aralık 1917'de İngiliz Parlamentosu'nda yaptığı bir konuşmada Rusların savaştan çekilmelerinin ümitlerini kırdığını ifade ederek “... büyük bir devletin savaştan çekilmiş ve başka bir büyük devletin tam olarak savaşa katılmamış olması dolayısıyla önümüzdeki ayları tehlikeli saymak gerekir... Rusya ayrı barış görüşmelerine girişmiş olduğuna göre artık kendi topraklarını kendisi savunmak zorunluluğundadır. Böylelikle İstanbul sorunu da çözümlenmiş oluyor...” diyerek yeni Rus yönetimine karşı duyulan tepkiyi açıkça dile getiriyordu⁹⁷.

İtilaf kanadının affedilemez bir ihanet olarak algıladığı Almanlarla imzalanan antlaşmanın ardından Bolşevik yönetimin eski çarlık rejiminin bütün borçlarını reddederek, ülkedeki bütün özel mülkiyete ait toprak ve fabrikaları kamulaştırdığını ilan etmesi Batı dünyasının kapitalist düzenine bir saldırı olarak kabul edilecekti. Ancak yine de Batı dünyasında enteresan bir şekilde Bolşevik İhtilalin birkaç gün veya birkaç hafta süreceğine ihtimal verenlerin sayısı da az değildi⁹⁸.

İtilaf Devletlerinin Bolşevik yönetime karşı ilk planları kurulan yeni hükümeti bir an önce devirmek amacına yönelikti⁹⁹. Öyle ki, 14 Aralık 1917 tarihinde İngiliz Savaş Kabinesi Rusya'da Bolşevik yönetime karşı oluşan Anti-Bolşevik harekete para yardımı yapmayı kararlaştırdı. Bu amaçla İngiliz

⁹⁵ François-Xavier Coquin, a.g.e., s.144.

⁹⁶ Marian Kent (Ed.), **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler**, Tarih Vakfı Yurt Yay., Numune Matbaacılık, İstanbul, 1999, s. 115.

⁹⁷ Aslında Lloyd George konuşmasının satır aralarında savaş devam ederken Rusya ile aralarında imza edilen paylaşım anlaşmalarından Rusya'ya karşı doğan yükümlülüklerin böylelikle geçersiz olduğunu da ima ediyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bayur, **Türk İnkılabı...**, ss. 617-618.

⁹⁸ Carr, **Lenin'den Stalin'e...**, s. 55.

⁹⁹ Renouvin, a.g.e., s. 452.

yönetimi Rusya'nın kuzey bölgesindeki Anti-Bolşevik harekete, Fransız yönetimi ise güneydeki harekete destek olma kararı aldı. İngiliz ve Fransız Hükümetleri Bolşevik yönetime karşı savaşıyan gruplara her bir bölgeye ayrı ayrı olmak üzere 100 milyon ruble vermeyi teklif ettiler. Bir süre sonra ABD yönetimi de bu unsurları destekleyeceğini açıkladı¹⁰⁰. Ancak devam eden aylarda Anti-Bolşevik gönüllülerinden oluşan kuvvetlere para yardımının Bolşevikleri durdurmakta yetersiz kalacağı anlaşılması üzerine İtilaf kuvvetleri, Brest-Litovsk Antlaşması'nın imza edildiği 1918 Mart'ından sonra Almanya'nın Finlandiya'ya asker çıkarmasıyla birlikte İngiliz ve Fransız kuvvetlerinden oluşan küçük bir birliği Murmansk kıyılarına deniz yolu ile gönderdiler. Bu yer eğer gerekli görülür ise Rusya'ya girebilmek için düşünülmüş bir hareket noktası olarak planlanmıştı. Ancak ilk etapta bu küçük birlikler Alman ve Bolşevik kaynaklarının kurutulması için yeterli olmayacaktı.

1917 yılında Fransız Başbakan Clemenceau'nun ortaya attığı fakat 1918 yılında İngilizlerin benimsediği Sibiryaya üzerinden Bolşeviklere bir cephe açma önerisi Japonlar tarafından kabul görecekti ve İtilaf temsilcilerinin Sovyet temsilcilerle diplomatik girişimlerde bulunduğu sıralarda Japonlar, Nisan 1918'de Vladivostok'a asker çıkaracaklardı. Bir süre sonra bu bölgeye yabancıların güvenliğini sağlamak gerekmesiyle Amerikan kuvvetleri de gönderilecekti¹⁰¹. Haziran ayından itibaren Avusturya- Macaristan ordusundan ayrılan ve Çek Lejyonu adı verilen 40 bin kişilik¹⁰² askeri birlik Müttefik güçlerin onayı ile Vladivostok'a çıkarma yaptılar. Doğu Sibiryaya olarak adlandırılan bu bölgeye ilerleyen aylarda İngiliz ve Fransız

---

¹⁰⁰ Sarica, **a.g.e.**, s. 158. Rusya'da meydana gelen gelişmeler ABD yönetiminin dış devletlerde yürüttüğü diplomasi politikasını hem savaştan önce hem de savaştan sonra derin bir şekilde etkilemişti. 1917 Mart ayında Çarlık Rejiminin yıkılarak geçici hükümetin kurulması Amerikan yönetiminde bir memnuniyet yaratmıştı. Öyle ki Başta Wilson olmak üzere, Dış İşleri Bakanı Robert Lansing, Müşavir Albay House Şubat Devriminin Alman İmparatorluğu ile Rus soylu ve brokratları arasında ittifak umutlarını ortadan kaldırdığına inanıyorlardı. Geçici hükümetin emperyalist ve yayılmacı politikalara karşı tavır alması Amerikan politikalarına da bir ölçüde uyum sağlayan gelişmeler olarak yorumlanmıştı. Ancak ne var ki aradan geçen zaman zarfında geçici hükümetin Rusya'da kaynamakta olan sıkıntılara çözüm bulamaması ve Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmeye yönelik ciddi çalışma ve açıklamaları Amerikan yönetiminde Rusya'daki devrime karşı düşünceleri yeniden gözden geçirmeye ve neticesinde ona göre bir dış politika geliştirmeye sevk edecekti. Edmund Ions, **Woodrow Wilson The Politics of Peace and War**, Library of 20th Century, American Heritage Press, New York, 1972, s. 85.

¹⁰¹ 1918 yılının Ağustos ayında Japonların Doğu Sibiryaya'da 72.000 askeri varken, Amerikan kuvvetlerinin sayısı 8.000 civarındaydı. Renouvin, **a.g.e.**, s. 452.

¹⁰² Sarica, **a.g.e.**, s. 120.

kuvvetlerin gelmesi ile Bolşeviklere karşı Müttefik güçlerin sayısı daha da artacaktı¹⁰³.

Rusya’da iç savaşla birlikte Batılı güçlerin müdahalesi 1918’de bütün yıl boyunca devam edecek ve Müttefikler Rus topraklarına Bolşevik yönetimi devirmek için sürekli asker göndereceklerdi. 1918’in Temmuz ayında İngilizler Onega’ya bir çıkarma yaptılar ardından 5 Ağustos’ta Arkangelsk’i işgal ettiler¹⁰⁴. Buraya çıkan askeri birliklerin resmi görevi Alman tehlikesine karşı Rusya’yı korumak olarak belirtilmişken zamanla bu görev Anti-Bolşevik gönüllülere yardım etmek amacına dönüşecekti. 1918 yılının sonuna doğru Fransız ve Yunan askerlerinden oluşan askeri birlik Odesa bölgesine çıkarma yaptı. Aynı yılın sonbahar ayında İngiliz ve Fransız donanmaları Batum ve Novorossiysk Limanları’nı ele geçirdiler¹⁰⁵. İtilaf kuvvetleri Bolşevikleri kendi topraklarında boğmak istiyordu. Rejimin daha doğmadan yok edilerek Avrupa’ya sığramasını önlemek için yoğun bir askeri ve diplomatik mücadele içerisine girmişlerdi.

İtilaf kuvvetleri bir taraftan üç bölgede Bolşevik kuvvetlerle savaşırken diğer taraftan rejime karşı Beyaz Ordu adı verilen Anti-Bolşevik Askeri Birlikleri her yönden destekliyordular. Bu maksatla Beyaz Generallerin komutasında Rusya içerisinde çeşitli bölgelerde Anti-Bolşevik İhtilalci Merkezler oluşturdular. Kuzeyde General Yudeniz, Sibiryada Amiral Kolçak, Güneyde ise önce General Denikin daha sonra ise Wrangel Batılı Müttefiklerden yardım alarak mücadelelerini sürdürdüler¹⁰⁶. Bu generaller zaman zaman Bolşevik kuvvetlerine karşı başarılı mücadelelerde bulundular. Emri altında 250 bin kişilik bir ordu bulunan Amiral Kolçak, Kasım 1918 tarihinde Omsk’da Anti-Bolşevik yönetim tarafından “*Çar Naibi ve Bütün Rusya’nın Kara ve Deniz Kuvvetleri Komutanı*” ilan edildi.¹⁰⁷ İngilizler Kuzey’de Rus topraklarında bu şekilde ilerlerken yaz aylarından itibaren İran üzerinden Türkistan ve Kafkasya’ya da girmeye başladılar. 4 Ağustos’ta

---

¹⁰³Renouvin, a.g.e., s. 453.

¹⁰⁴Gürün, a.g.e., s. 160.

¹⁰⁵Sarıca, a.g.e., s. 120; Aralık 1918 yılının sonunda Amerikan, İngiliz, Fransız, Çek, Sırp, Yunan, İtalyan ve Japon askerlerinden oluşan 180 bin askerden fazla Müttefik kuvvet Rusya’nın içlerindediydi. Bolşevik Rusların toplam kuvvetleri ise 300 binden fazlaydı. Martin Gilbert, **Churchill**, çev. Süha Sertabipoğlu, 2. baskı, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2013, ss. 479.

¹⁰⁶Sarıca, a.g.e., s. 122.

¹⁰⁷A.g.e., s. 123.

Azerbaycan topraklarına girerek Bakü'yü işgal ettiler.¹⁰⁸ Dolayısıyla 1918'in sonbahar aylarına doğru Fransız ve İngiliz birlikleri Rusya'nın kuzey kısmını işgal ederken, Japonlar ile birlikte az sayıdaki Amerikan birlikleri Doğu Sibirya bölgelerini ellerinde tutuyorlardı. Müttefiklerin desteğini alan Çeklerden kurulu bir ordu birliği Sibirya bölgesinde başlıca merkezleri ellerinde tutuyorlarken Ukrayna, Finlandiya ve Baltık ülkeleri Almanların işgali altındaydı. Romanya Basarabya'yı topraklarına kattığını ilan ederek buraya asker göndermişti.¹⁰⁹

Bolşevik Kuvvetlerle mücadele Rus topraklarında devam ederken Aralık 1918 tarihinde İngiltere Başbakanı Lloyd George, Bolşevik liderlerle olası bir diplomatik müzakerenin başlaması noktasında ABD Başkanı Wilson dahil olmak üzere diğer Müttefiklerin görüşleri doğrultusunda İstanbul Büyükkada'da bir konferansın toplanması noktasında gayret sarf ettiyse de çeşitli nedenlerden dolayı bu konferans gerçekleşemeyecekti¹¹⁰. Bolşeviklerle diplomatik müzakerelerde bulunup bulunmama konusu İtilaf Devletlerinin, üzerinde sürekli tartışıp ancak nihai bir politika belirleyemediği konuların başında geliyordu¹¹¹. Artık açıkça biliniyordu ki, İngiltere bu aylarda bir şekilde Bolşeviklerle antlaşmaya varmak istiyordu. Öyle ki Başbakan Lloyd George ilerleyen aylarda avam kamerasında Bolşeviklerle savaş konusunda mücadelenin İngiltere'ye çok pahalıya mal olacağını ifade ederek ekonomisi iflas etmiş bir İngiltere'yi görmektense Rusların Bolşevik kalmasının daha uygun olacağını ifade edecekti.¹¹²

---

¹⁰⁸ Batılı güçler bu şekilde Sovyetleri yoğun bir askeri harekâtla pes ettirmeye çalışırken 30 Ağustos'ta Lenin'e düzenlenen suikast girişimine destek verdiler. Lenin, bu suikasttan ağır bir şekilde yaralı olarak kurtulacaktı. Gürün, **a.g.e.**, s. 160.

¹⁰⁹Renouvin, **a.g.e.**, s. 454.

¹¹⁰ Gürün, **a.g.e.**, s. 162.

¹¹¹ Sarıca, **a.g.e.**, s. 130.

¹¹² David Fromkin, **Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922**, çev. Mehmet Harmancı, 4. Baskı, Epsilon Yay., İstanbul, 2004, s. 336; İtilaf Devletlerinin Bolşevik Ruslara yönelik yürüttükleri askeri hareket tüm dünyada olduğu gibi Türk kamuoyunda da yakından takip ediliyordu. 9 Mart 1918 tarihinde Tanin gazetesinde "*İngiltere'nin Müşkülâtı*" başlıklı makalede İngiltere'nin savaşın ilk yıllarında pek çok sıkıntıya uğradığını ancak Bolşevik İhtilali ile birlikte bu sıkıntıların daha da artacağı yorumunu yaparak "...Rus İhtilali'nin bugünlerde inkişaf eden netaici İngiltere için şimdiye kadar hatıra gelmeyecek derecede vahim avakıb taşır mahiyettedir. Filhakika evvel Ukrayna ile akd edilen sulh sonra Büyük Rusya ile daha sonra Romanya sulhu ve Finlandiya müdahalesi ve nihayet bu iki hadisatın ihdas eylediği vaziyet en büyük ve en zengin aksamı Asya'da bulunan İngiliz İmparatorluğu'nu yakın tehlikeye maruz bırakıyor..." değerlendirmesi yapıyordu. **Tanin**, 9 Mart 1918, No: 3318.

Avrupa’da Bolşeviklere karşı bu girişimler yaşanırken Osmanlı Hükümeti de Brest- Litovsk Antlaşması sonrası ortaya çıkan konjektürel yapıdan azami ölçüde yararlanmak istiyordu. Türk Hükümetinin Brest-Litovsk Antlaşması’ndan sonra Moskova yönetimi ile derhal diplomatik ilişkiler kurmak amacıyla Galip Kemal Bey’i Moskova sefiri olarak ataması¹¹³ yeni yönetim ile aralarında diplomatik müzakereleri başlatmaya imkân tanımıştı. Ancak Türk Ordusunun Kafkaslardaki askeri ve siyasi girişimleri, hem Bolşevik liderleri hem de İngiliz ve Almanları ciddi şekilde endişelere sevk etmeye başlamıştı. Türk Ordusunun, Brest-Litovsk Antlaşması ile 1877-78 sınırlarına ulaşıp Kars, Ardahan, Batum’u ele geçirdikten sonra ilerlemeye devam etmesi, Kafkaslar’a ulaşarak buradaki Feodal Müslüman unsurlarla Trabzon ve Batum Konferansları¹¹⁴ vasıtasıyla irtibata geçmesi, bölge üzerinde emelleri olan İngiliz, Alman ve Bolşevik liderleri rahatsız etmişti¹¹⁵. Öyle ki bu rahatsızlık Papa’nın V. Mehmet Reşat’a gönderdiği özel bir mektupla Vatikan’a kadar ulaşmıştır. Papa, mektubunda Türk Ordusu’nun ilerleyişinin bölgedeki Hıristiyan ahalide endişe yarattığını ifade ederek Ermeniler’e karşı merhamet gösterilmesini rica edecekti. Osmanlı Hükümeti, Papa’nın gönderdiği bu mektup üzerine Osmanlı padişahı adına cevap vermek amacıyla Hariciye Nezareti’ne cevap niteliği taşıyacak bir karşı mektup yazması görevini verecek ve nezaret, ilgili mektuba cevaben 15 Mayıs 1918’de Vatikan’a özel bir mektup gönderecekti¹¹⁶. Mektupta, Brest-Litovsk Antlaşması’yla ortaya çıkan durumda ele geçirilen bölgelerde ahalinin ekseriyetinin Müslüman olduğu dile getirilerek, çeteciliğe bulaşmamış ve ahalinin huzurunu kaçırmayan Ermeniler’in memlekete sadık tebanın diğer üyeleri gibi himaye edileceğinden emin olunması gerektiği dile getiriliyordu. Mektupta ayrıca, Ruslar’ın bölgeden çekildikten sonra Ermeni çetelerin Osmanlı Ordusu’na mukavemet gösterdikleri, masum Müslüman ahalinin bu çeteler tarafından perişan edildiği dile getiriliyordu. Bu halin kendisini büyük bir üzüntüye

---

¹¹³ Galip Kemal Bey’in Brest- Litovsk Antlaşması’ndan sonra başlayan Moskova Sefirliği görevinin ayrıntıları için bkz. Galip Kemal Söylemezoğlu, **30 Senelik Siyasi Hatıralarım 1818- 1922**, C.III, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1953.

¹¹⁴ Brest- Litovsk antlaşmasından sonra Türk ordusunun Kafkaslara doğru ilerlemesi, Bölgedeki Ermeni, Türk ve Gürcülerle irtibatı sağlamak amacıyla Trabzon ve Batum Konferanslarını tertip etmesi, sonrasında Bakü’yü ele geçirmesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Nilgün (Akgül) Erdaş, **Milli Mücadele Döneminde Kafkas Cumhuriyetleri ile İlişkiler (1917-1921)**, Genelkurmay Basımevi Ankara, 1994, ss. 17-43; Yerasimos, **a.g.e.**, ss. 20-32; Hasanlı, **a.g.e.**, ss. 25-233.

¹¹⁵ Yerasimos, **a.g.e.**, s. 24.

¹¹⁶ **BOA., DUIT., 2/36.**

düçar ettiğini ifade eden Osmanlı Hükümdarı, Rabbin insiyatıyla adı geçen eyaletlerin en kısa sürede huzur ve sükûna kavuşarak Ermeni vatandaşların, Müslüman vatandaşlarıyla yan yana barış içinde yaşamalarını ümit ettiğini belirterek mektuba son verilmiştir¹¹⁷.

Vatikan yönetiminin endişelerinin arttığı bu dönemde Rusya Merkez Yürütme Kurulu ve Moskova Sovyetleri Birliği 14 Mayıs 1918 tarihinde düzenledikleri ortak toplantıda Lenin, sunduğu dış politika raporunda Kafkaslarda yaşanan endişe verici durumlara değinerek Osmanlı Hükümetinin bölgedeki faaliyetleriyle Almanların bir uydusu olma durumuna geldiği vurgulanıyordu. Oysa o sıralarda Almanlar da Türk Hükümetinin tek başına Kafkaslara ve özellikle Bakü petrollerine el koymasından çekinmekteydiler. Nitekim Alman Hükümeti bunu engellemek için Gürcü Menşevik Hükümetleri destekleme kararı alacaktı. Sovyetler, bu durumdan yararlanarak Almanlar ile anlaşarak Türk ordusunun Kafkaslardaki ilerlemesini durdurmak isteyeceklerdi. Sovyet Hükümetinin Alman yetkililerle diplomatik müzakereler başlatmasından sonra Almanya, Türk Ordusunun Brest-Litovsk Antlaşması ile belirlenen sınırlara geri dönmesi için Osmanlı Hükümeti nezdinden diplomatik baskılarda bulunurken; Sovyetler de Türk Ordusunun Gence'yi alarak Bakü'ye doğru ilerlemesini şiddetle protesto edeceklerdi. 1 Ağustos'ta Türk Ordusunun Bakü'yü kuşatması sırasında İngiliz kuvvetlerinin de İran üzerinden Bakü'ye yaklaştıkları haberlerinin yayılması üzerine, Sovyetler bu kez politika değiştirerek Bakü'nün İngiliz işgali yerine Türk kuvvetlerince işgal edilmesine sıcak bakmaya başlayacaklardı.¹¹⁸ Fakat 1918'in sonbahar aylarından itibaren İttifak Gurubu'nun ateşkes antlaşmaları imzalamak suretiyle savaştan

---

¹¹⁷ Sinan Hakan, **Türkiye Kurulurken Kürtler (1916-1920)**, 2. baskı, İletişim yay., İstanbul, 2013, ss. 62-63.

¹¹⁸ Sovyetler olası bir İngiliz işgali yerine Bakü'de Türk kuvvetlerini görmeyi ehven-i şer olarak görmekteydiler. Ancak yine de Sovyetlerin, Almanların diplomatik girişimlerle Türkleri Bakü'den çıkarabilecekleri noktasında umutları vardı ve Sovyet Elçisi Joffe, bu konuda Alman yetkilileri ikna ettikten sonra başlayan Türk-Alman görüşmelerinde Almanlar, Sadrazam Talat Paşa ve Dışişleri Bakanı Ahmet Nesimi Bey ile yürüttükleri müzakerelerde Bakü'nün boşaltılması noktasında diretiliyse de Talat Paşa bunu kabul etmeyecekti. Ancak Talat Paşa'nın İstanbul'a dönmesi ile Berlin Büyükelçisi Rıfat Paşa ile tekrardan yapılan diplomatik müzakereler neticesinde Osmanlı Hükümeti Bakü'yü boşaltmayı kabul edecekti. Ne var ki tam da bu aylarda Osmanlı Hükümeti savaştan çekilmek için İngilizler nezdinde ateşkes görüşmelerine başlayacaktı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, ss. 20-32.

çekilmeleri Kafkaslar ve Azerbaycan için yeni yeni senaryoların yazılmasına neden olacaktı.

1.2.AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ’NİN SAVAŞ DİPLOMASİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1.2.1.Amerika Birleşik Devletleri’nin Savaşa Müdahil Olması

Birinci Dünya Savaşı Avrupa’da ortaya çıktığında 1912 seçimlerinde Amerika Birleşik Devletleri’nin yeni başkanı seçilen Akademisyen Prof. Woodrow Wilson’nun savaşın ilk başlarında takip ettiği politika tarafsızlık esaslarına dayanıyordu. Amerikan Yönetimi savaş patlak verdiğinde bu politikasını resmi bir bildiri yayımlayarak dünya kamuoyuna duyurmuştu¹¹⁹. Bu yolla Amerikan yönetimi 1823’ten beri takip edilen Monroe Doktrinine sığınarak savaş dışı kalmayı amaçlayacaktı¹²⁰. Aslında Wilson başkan olduktan sonra tüm dış politikasında köklü değişikliklere gidilerek kendinden önceki Başkan T. Roosevelt’in Monroe doktrinini dışlayarak takip ettiği “Açık Kapı”¹²¹ politikasından vazgeçip uluslararası düzenin evrensel hukuka dayanması için çaba sarf edecekti. Başkan Wilson bunu kusursuz bir demokrasi ortamı geliştirerek, demokrasi ile barışın dünyada evrensel hale getirilmesi hedeflerini gözeterek yapmaya çalışacaktı¹²². Ancak Birinci Dünya Savaşı bu yönüyle birçok engelleri de beraberinde taşıyordu. Bu süre zarfında Birleşik Devletler, Avrupa’da Almanya’ya karşı savaşan ülkelere başta silah olmak üzere

¹¹⁹ Ions, a.g.e., s. 49.

¹²⁰ “ABD Dış Politikasında bir dönüm noktasını oluşturan ve ABD Başkanı James Monroe’nun 2 Aralık 1823’te yıllık kongre mesajında dile getirdiği siyasal öğretisi. Eski dünya ile yeni dünyanın farklı sistemlere dayandığını ve iki ayrı dünya olarak kalmaları gerektiğini savunan Monroe, mesajında ABD’nin Avrupa ülkelerinin iç işlerine ya da aralarındaki savaşlara karışmayacağını, Batı Yarıküre’de var olan sömürgeci ilişkileri tanıyarak bu konuda herhangi bir müdahaleden kaçınacağını, Batı Yarıküre’nin yeni sömürgeci girişimlere kapalı tutulacağını, herhangi bir Avrupa ülkesinin Batı Yarıküre’de herhangi bir ulusu denetim ya da baskı altına alma girişiminin ABD’ye yönelik bir saldırı sayılacağını belirtiyordu.” Önceleri “Monroe İlkeleri” olarak bilinen bu dört nokta, 1852’de “Monroe Doktrini” olarak anılmaya başlanmıştır. Ana Britanica, **Monroe Doktrini Maddesi**, C. I, Hürriyet Yay., İstanbul, 1994, s. 110.

¹²¹ Eski Başkan T. Roosevelt’in 1899- 1900 yılları arasında Monroe Doktrininden farklı olarak dış politikada takip ettiği ve adına “Açık Kapı Politikası” denilen dış politikanın ayrıntıları için bkz. Dennis Merrill and Thomas G. Paterson (Edi.), **Major Problems in American Foreign Relations**, Vol. I, New York, 1995, s. 8-12.

¹²² Neslihan Öztürk, **Türk-Amerikan Diplomatik İlişkileri**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarih Anabilim Dalı, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005, s. 35.

İtilaf Devletleri'nin yeterli düzeyde üretmediklerini vermek suretiyle onları destekleyerek başta sanayisi olmak üzere birçok alanda endüstrisini geliştirme yoluna gidecekti. Fakat beklenenin aksine savaşın bütün hesapları alt üst ederek uzun sürmesi Avrupa ülkelerinin tüm ağırlıklarını bu savaşa seferber etmelerine yol açtı. Bu durum yavaş yavaş Amerikan savaş ekonomisinin daha da büyümesine ve Müttefiklerin Amerika'nın her alandaki üretimine bağımlı hale gelmelerine yol açmıştı¹²³. Amerikan yönetimi, Büyük Britanya ve Fransa'ya çok büyük miktarlarda ödünç verdi. Amerikan endüstrisi kendisini hızla İtilaf Devletlerinin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde ayarladı ve muazzam miktarlarda top, mermi, patlayıcı ve başka birçok malzeme üretmek durumunda kaldı. Karşılığında büyük kârlar elde ettiler. Bu süre zarfında Amerikan bankaları Müttefikler için birer satın alma ajanı olarak hareket ettiler. Onların çıkardıkları borçları piyasaya sürerek Müttefiklerin muazzam miktarlarda kredi almalarına imkân verdiler¹²⁴.

1915 yılı Şubat ayından itibaren Alman Hükümeti İngiliz sanayisini zora sokmak amacıyla İngiltere'yi çevreleyen tüm suların savaş bölgesi içerisinde olduğunu duyurarak bu bölge içerisindeki bütün düşman gemilerinin batırılacağını ilân etti. Şüphesiz bu karar Büyük Britanya'ya günden güne çok büyük zararlar verecekti. Ancak resmi bildirimlerde bu tehlike açığa vurulmadığı için İngiltere ile birlikte Fransa'da da kamuoyu bu konuda pek fazla kaygı duymuyordu. Ama ilerleyen aylarda abluka ile ilgili rakamsal veriler İngiliz ve Fransız hükümet yetkililerinin ellerine ulaştığında ciddi derecede kaygı belirmeye başlayacaktı¹²⁵. Amerikan Başkanı Wilson 10 Şubat'ta "*Herhangi bir Amerikan gemisine müdahalenin veya Amerikalıların ölümünün*" tarafsızlık ilkesine zarar vereceğini ve bunun sorumlusunun da Alman hükümeti olacağını ilân etti¹²⁶. Bu açıklamaya rağmen 7 Mayıs 1915'te Alman denizaltısı İngiliz yolcu gemisi Lusitania'yı batırdı. 128'i Amerikalı olmak üzere 1200 sivilin ölümü ile sonuçlanan bu kaza Amerikan kamuoyunda büyük bir şok yarattı. Amerikan Yönetimi bu olayı protesto

¹²³ Seçil Akgün, "*Ana Hatlarıyla General Moseley Raporu: Türkiye'de Amerikan Mandası*", **Bellekten**, TTK, Ankara, 1995, s. 95.

¹²⁴ Allan Nevins, Henry Steele Commager, **ABD Tarihi**, çev. Halil İnalçık, Doğubatı Yay., Ankara, 2005, s. 371.

¹²⁵ Renouvin **a.g.e.**, s. 343.

¹²⁶ Ions, **a.g.e.**, s. 50; Alman Dışişleri Bakanı Zimmermann Amerikan Yönetimi'nin bu karara gösterdiği tepki üzerine Amerika'nın Berlin Büyükelçisi Gerard'a "*Bırakın da denizaltı savaşını iki ay yürütelim, üç ay içinde savaşı sona erdirerek barışa kavuşuruz.*" diyordu. Renouvin, **a.g.e.**, s. 335.

ederek Almanya'nın tazminatı ödemesini istediye de Almanya bu geminin silahlı olduğunu belirterek Alman Elçiliğinin olaydan bir hafta önce basın yolu ile Amerikan Kamuoyunu ikaz ettiğini açıkladı. Amerikan Yönetimi bunu kabul etmeyerek Almanya'ya ikinci bir nota daha vermek istedi¹²⁷.

Verilecek olan bu nota Amerikan Hükümetindeki bir çatlağı da açığa çıkaracaktı: Dışişleri Bakanı Bryan bu notaya onay vermek istemiyordu. Çünkü bakan daha ziyade Alman yanlısı bir politika izlenmesi taraftarıydı ve Amerika'yı savaşa sokacak her türlü harekete karşıydı. Bryan, bu ikinci notanın terimlerinin çok sert bulunarak ABD'yi savaşa sokabilecek bir ultimatom olarak algılanmasından çekinerek imzalamak istemez ve 7 Haziran 1915'te istifa eder¹²⁸. Bryan istifa ettikten sonra kendi durumunu "*Hükümet, savaştaki bir ülkenin gemileriyle yolculuk eden Amerikalıların kaderleriyle ilgilenmemelidir.*" sözleriyle ifade ettikten sonra Lusitania'nın cephanesini taşıdığı ve Almanya'nın, kaçak malların Müttefikler'e ulaşmasını engelleme hakkı olduğunu sözlerine ekledi¹²⁹. Yerine yardımcısı Robert Lansing'in atanması ile ikinci nota, hemen ardında da 21 Temmuz'da üçüncü bir nota daha gönderildi. Amerikan Yönetimi, bu krizi diplomasi yolu ile aşmaya çalışırken; Amerikan kamuoyu içerisinde tarafsızlığın terk edilerek Almanya'ya karşı savaşa girilmesi görüşü toplumu ikiye bölmüştü. Birçok Amerikalıya göre Avrupa'nın sorunları Amerika'yı ilgilendirmiyordu. Savaşın ilk yıllarında Başkan Wilson da savaş yanlısı değildi. Konuşmalarında sürekli olarak barıştan bahsediyor ve tarafsızlık politikası içerisinde diplomatik müzakerelerle arabulucu olarak savaşı sona erdirmek istiyordu. Fakat 1912 seçimlerinde Wilson'a karşı başkanlık yarışını kaybeden ve Wilson'un en büyük rakibi olan Roosevelt ise savaşa girme yanlısıydı. Roosevelt'in New York Times'ta çıkan seri yazılarında Amerikan halkının savaşa

¹²⁷ Nevins - Commager, **a.g.e.**, s. 371.

¹²⁸ William Jennings Bryan İngiliz dostu birisi değildi. Bir Nebraskalı olarak Amerika'nın orta bölümünde büyümüştü. Bu bölgede daha ziyade 19. Yüzyılda yerleşmiş Alman göçmenler çoğunlukta bulunuyordu. Bryan politik yaşamı boyunca Birleşik Devletlerin Avrupa'daki Ango-Sakson eğilimlerden hoşlanmayan bir tutum sergilemişti. Bu yıllarda Orta Amerika'da yaşayan pek çok göçmende hâkim olan düşünceye göre o da, Almanya'nın 1914'te saldırgan bir politika izlediğine inanmamaktaydı. Ions, **a.g.e.**, s. 51. Ancak doğu bölgeleri İtilaf Devletlerine yakınlık gösteriyordu. Bu bölgelerdeki banka ve işletmeler İngiltere ve Fransa ile çok sıkı ekonomik ilişkiler kurmuştu. Renouvin, **a.g.e.**, s. 336.

¹²⁹ Bryan istifasının haklılığını "*Bir gemi, kendisini bir saldırıdan korumak için yolcularının varlığına güvenmemelidir. Bu yürüyen bir ordunun karşısına kadınları ve çocukları yerleştirmek gibi olur.*" sözleriyle savunur. Claude Julien, **Amerikan İmparatorluğu**, çev.Tahsin Saraç-Aysel Gülercan, Hitit Yay., Ankara, 1969, s. 222.

hazır olmasını ve savaş sanayisinin bir an evvel daha da geliştirilmesini isteyerek Başkan Wilson'un Dünya Savaşı'na yönelik pasifist politikalarını şiddetle eleştirerek Amerika'nın bu savaşın dışında kalamayacağını ifade ediyordu¹³⁰.

ABD Başkanı Wilson'un barışı getirmek için sürdürdüğü mücadele 1916 yılının Ocak ayından başlayarak bütün yıl boyunca Londra, Paris ve Berlin'de sürdürülen bir takım diplomatik müzakerelerle devam etti. Fakat devam eden bütün müzakerelere rağmen 24 Mart'ta Fransız bandıralı "Sussex" adlı silahsız bir yolcu gemisi İngiliz kanalını geçerken Alman denizaltısı tarafından torpillendi. Aldığı ağır hasara rağmen gemi içinde çoğu Amerikalı olmak üzere 80 kayıp ve bir o kadar da yaralılarla birlikte limana ulaşabildi. Saldırı uluslararası sözleşmelerde geçen "*İhtar olmaksızın savunmasız yolcu gemilerinin batırılmaması*" maddesinin açık bir ihlaliydi. Gemiye torpilleyen denizaltının komutanı bir savaş gemisine saldırdığını düşünmüş ve bunu üstlerine verdiği raporda da belirttiği için Alman Dışişleri bu rapora dayanarak "*Bir yolcu gemisinin hedef alındığı...*" şeklindeki suçlamayı kabul etmemişti. Amerikan halkının ve hükümetinin son derece büyük tepkisine neden olan bu açıklamadan sonra Amerikan Dışişleri Bakanı Robert Lansing, Almanya ile derhal ilişkilerin kesilmesi için harekete geçtiyse de Wilson kamuoyunun tepki göstereceğini bilmesine rağmen ilişkilerin kesilmesine yanaşmadı. Bir nota daha göndermekle yetinen ABD Hükümeti, ardından 18 Nisan 1916'de Alman Yönetimini uyarmak amacıyla Dışişleri Bakanı Lansing'i Berlin'e gönderdi¹³¹.

Amerika Birleşik Devletleri'nin diplomatik müzakerelerle soruna çözüm aradığı 1916 yılı aynı zamanda seçim yılıydı ve bu seçimleri savaş propagandalarına rağmen Wilson kıl payı kazanmıştı¹³². Seçim çalışmaları devam ederken bile Wilson diplomatik müzakerelerle barışın sağlanabileceği umudunu korurken 3 Şubat

---

¹³⁰8 Aralık 1915'teki konuşmasında Başkan Wilson yıllık kongre konuşmasında Roosevelt'e yönelik olarak "...fikrimizi ve durumumuzu değiştirmeyiz... Başkaları sinirli ve heyecanlı olsa dahi..." diyordu. Ions, **a.g.e.**, ss. 52-54.

¹³¹ Lansing Alman Hükümeti ile yaptığı görüşmede "*Mevcut Hükümet yolcu ve yük taşıyan gemilere karşı yürütülen denizaltı mücadele metodlarını terk etmedikçe ve bunu derhal açıklamadıkça hükümetin diplomatik ilişkileri kesmekten başka seçeneği kalmayacak...*" ifadelerini kullanarak Almaya'yı bir kez daha uyardı. Sussex'in torpillenmesi Amerikan, İngiliz ve Alman Hükümetleri arasında başlayan diplomatik müzakerelerin de uzamasına neden oluyordu. Almanlar bu görüşmelerde bazı koşulların sağlanması şartıyla yolcu ve yük taşıyan gemilerin torpillenme işinin gerçekleştirileceğini beyan ettiyse de bir süre sonra devam eden saldırılarda bu kurala uymayacakları anlaşılacaktı. bkz: Thomas A.Bailey, **A Diplomatic History of The American People, Eight Editon**, Stanford University, Newyork, 1970, ss. 584-585.

¹³² Ions, **a.g.e.**, s. 62.

1917’de “USS Housatonic” adlı yolcu gemisinin Alman denizaltıları tarafından batırılması ile Wilson’un bu yoldaki bütün umutları da suya düştü. Ardından Almanya’nın şiddetli bir denizaltı savaşı başlatarak İtilaf Devletleri limanlarına giden, savaştan veya tarafsız bütün gemileri haber vermeden batıracağını duyurması Avrupa kamuoyunda büyük tepkilere neden oldu¹³³. Alman Hükümeti yeni kararını bir nota ile Amerika Dışişleri Bakanı Lansing’e 31 Ocak itibarıyla göndermişti. Notada İngiliz adalarının kıyıları, Manş Denizi, Kuzey ve İrlanda Denizleri abluka alanı olarak belirtiliyordu. Aynı kararın Fransa’nın Atlantik ve Akdeniz kıyılarında da uygulanacağı vurgulanırken, sadece İsviçre’ye gönderilecek malların ulaştırma yolu olan Sete Limanı bu abluka haricinde tutulacağı bildiriliyordu. Ayrıca notada Amerikan gemilerine belli bir yol izlemeleri ve göze çarpacak şekilde işaretler kullanmaları koşulu ile geçit hakkı tanınacağı vurgulanıyordu¹³⁴. Alman Hükümeti bu yolla Büyük Britanya’nın hem yiyecek hem de hammadde gereksiniminin karşılanmasını felçe uğratarak Büyük Britanya’yı altı ay içinde barışa zorlayacaktı ki, Alman deniz kuvvetleri uzmanları bunu garanti ediyorlardı. Amiral Von Capelle “Denizaltı savaşı bizi altı ayda savaşın sonuna getirecektir” derken¹³⁵, Genelkurmay Başkanı Eric Ludendorff da bu şekilde kararlı politikalarının karşısında tarafsızların protestolarının bir önemi olmayacağını ifade ediyordu. Ludendorff, böylesi bir durumda en büyük tehlike olan Amerika’nın savaşa dâhil olması fikrine ise katılmıyordu. ABD savaşadâhil olsa bile toparlanması, örgütlenmesi ve savaş cephelerine asker göndermesi 1918 yılının bahar aylarını bulacağı için savaşın seyrine pek bir katkısı da olmayacağı görüşündeydi¹³⁶.

Bu son olay Amerikan kamuoyunda da büyük infiale sebebiyet verirken, Wilson kongrede Almanya ile diplomatik ilişkilerin kesildiğini açıklamak durumunda kaldı¹³⁷. Ancak Wilson kongredeki konuşmasında tehditkâr bir sözün

---

¹³³ N.V Yeliseyeva-A.Z.Manfred, **Yakınçağlar Tarihi**, çev. Özdemir İnce-Ergün Tuncalı, Konuk Yay., İstanbul, 1978, s. 291; Almanya bu yeni kararının etkisini Amerika nezdinde hafifletmek amacıyla Alman Başbakan Bethmann Holweg, Albay House gizli bir mektup gönderir. Mektupta Alman Hükümetinin denizaltı ablukasını yürürlüğe koymaya kararlı olduğu bildirilerek eğer Başkan Wilson, Almanya için kabul edilebilir bir barış koşullarına dayanan barış esasları için İtilaf nezdinde girişimlerde bulunur ise Alman Hükümetinin bu karardan vazgeçeceğini ve Amerikan çıkarlarının korunacağını ifade ediyordu. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Renouvin, **a.g.e.**, s. 334.

¹³⁴ Renouvin, **a.g.e.**, s. 334.

¹³⁵ **A.g.e.**, s. 333.

¹³⁶ Ludendorff, **a.g.e.**, s. 450.

¹³⁷ Frederick L. Schuman, **İnternational Politics**, 7th edition, Kogakusha Company, Tokyo, 1965, s. 93; Nevins - Commager, **a.g.e.**, s. 372.

bulunmamasına dikkat edercesine sözlerine “*Almanya ile hiçbir çatışma istemiyoruz, biz Alman halkının samimi dostuyuz ve bu halk için konuşan hükümetle barış içinde bulunmak istiyoruz. Şayet aksine zorlanmazsak bize düşmanca duygu taşıdıklarına inanmayacağız.*” diyerek tavrını ortaya koyuyordu¹³⁸. Wilson, kamuoyunun artan baskısına rağmen savaşa yine de taraftar değildi. Ancak onun tüm umutları 25 Şubat 1917’de Londra’dan Washington’a gelen bir telgrafla yıkıldı. Telgraf Alman Dışişleri Bakanı Alfred Zimmerman’ın Meksiko City’deki elçisine gönderdiği şifreli mesajını içeriyordu ve İngiliz Dışişleri Dairesi şifreyi çözmüştü. Telgrafta Almanya herhangi bir şekilde Amerika ile savaşa girerse elçi Meksika Hükümetine ittifak teklif edip Amerika’ya savaş açmasını ve karşılığında kaybedilen Texas, New Meksiko ve Arizona’yı almalarını öneriyordu. Telgraf ayrıca devam eden savaşta Meksika’nın Japonya’yı Almanya yanına geçmesi için ikna etme ricasını da içeriyordu¹³⁹. Haber, Wilson ve başkanlık ekibinde şok etkisi yaratmıştı.

Wilson ilk iş olarak haberin doğruluğunu teyid etmek için uğraştı. Gelen bilgi doğru olmakla birlikte Alman Dışişleri Dairesi mesajı üç ayrı koldan gönderdiğini de ortaya koymuştu. Bunlardan birisi de Almanya’nın Washington Büyükelçisi Bernstorff’a gelmişti¹⁴⁰. Wilson bu telgrafa ilk tepki olarak kongreden ulusal güvenliğe yönelik ani bir tehdit karşısında çabuk hareket imkânı vermesi için olağanüstü yetkiler istedi. Çünkü anayasa gereği savaş ilan etme yetkisi başkana değil kongreye aitti. Amerikan Kamuoyu bu son olaylar karşısında iyice galeyana gelmiş ve savaş ilan edilmesi için yönetime baskı yapmaya başlamıştı. Öyle ki, New York World gazetesinde yayımlanan karikatürlerin birinde Alman Dışişleri Bakanı Zimmermann’ın telgrafını bakanın elinde patlayan bir bomba olarak çizmişti. Ancak Amerika’da yayımlanan birçok Alman yanlısı gazete, bu telgrafi İngilizler tarafından

---

¹³⁸ Başkan Wilson kongrede bu konuşmasını yapmasına rağmen askeri danışmanlar herhangi bir ani saldırı karşısında hazırlıklı olmak için biran önce önlem alınmasını istediler. Wilson taraftar olmamasına rağmen bazı önlemleri almak zorunda kaldı. Bu amaçla kongrede donanma tahsisat yasası değiştirilerek yeni ve hızlı gemi yapımı sağlandı. Savaş veya herhangi bir ulusal bunalımda tersane ve askeri fabrikalara el koyabilmesi için başkana yetki verildi. Askere alınma yasası da herhangi bir acil durum için hazır duruma getirildi. Ayrıntılı bilgi için bkz: Ions, **a.g.e.**, ss. 61- 62.

¹³⁹ Zimmermann’ın telgrafının tam metni için bkz: Julien, **a.g.e.**, s. 226-227.

¹⁴⁰ Londra’daki İngiliz istihbaratı başta bu telgraf olmak üzere büyükelçiye gelen bütün şifreli telgrafları gizlice alıyordu. . Amerikan Dışişleri şifreli bu telgrafi ele geçirmişti ancak henüz çözmemesine rağmen Londra şifreyi çözmüştü. Ions, **a.g.e.**,s. 63; Alman Hükümeti yarısı ABD’de propaganda, casusluk, grev örgütlenmesi faaliyetlerinde kullanılmak üzere diğer yarısı da Meksika’da Huerta’yı Carranza’ya karşı bir ayaklanmaya teşvik etmeye hazırlıkta kullanılmak üzere 27 milyon dolar harcamıştı. Bu bilgi Amerikan yönetimi tarafından ortaya çıkarılıp 8 Aralık 1915’te Newyork Times’ta yayımlandığında kamuoyunda bomba etkisi yaratmıştı. Julien, **a.g.e.**, s. 228.

uydurulmuş bir telgraf olarak nitelendiriyordu. Neticede Amerikan Kamuoyunda artan tepkiler üzerine Zimmermann, 3 Mart 1917'de suskunluğunu bozarak telgrafın sahte olmadığını açıkladı. Ancak Meksika'ya savaşa girmesi konusunda yaptığı teklifin Amerika'nın Almanya'ya savaş ilan etme şartına bağlı olduğunu dile getirdi¹⁴¹. Ne var ki Zimmermann telgrafta sözü edilen üç eyalet ile ilgili açıklamada bulunmadı. Zimmermann'ın açıklamasından sonra ülkedeki Alman yanlısı gazetelerden olan Chicago'da çıkan Tribune gazetesi, okuyucularına "*Almanya bizi düşman sayıyor.*" diye haber yaparken; Mineapolis gazetesi ise "*Alman asıllı Amerikalıların şimdi anayurtları ile sonradan yerleşip benimsedikleri yurtları arasında bir seçim yapmak zorunda olduklarını*" ileri sürer. Yine aynı şekilde Chicago'daki Abent-Post, St. Louis'daki Amerika, Cincinnati'deki Volksbatt gibi Almanca gazeteler de bu telgrafi çok ayıp bir gelişme olarak ilan ettikten sonra ABD'ye bağlılıklarını bildirmişlerdi¹⁴². Amerikan Kamuoyu bu haberlerle çalkalanırken 12 Mart'ta Algonguin yolcu gemisi ile birkaç gün sonra da çok büyük can kayıplarının yaşandığı City of Memphis, Illinois ve Vigilancia adlı gemilerin yine Alman denizaltılarınca torpillenerek batırıldığı haberlerini aldı. Wilson artık bu son olaylar ile artan büyük tepkinin karşısında duramaz haldeydi. Amerikan basını, kongreyi bir an evvel Almanya'ya savaş ilan etme çağrısı yapıyordu. Mart ayı boyunca Filedalfiya, Chicago, New Hampshire, Colorado başta olmak üzere pek çok eyalette savaş yanlısı gösteriler düzenlendi. Ancak hala kırsal kesimdeki bölgelerde savaşın dışında kalma yönünde eğilim vardı¹⁴³. Son olaylar üzerine Wilson Dışişleri

---

¹⁴¹Renouvin, **a.g.e.**, s. 351; Meksika ile ABD arasında 1846 yılından beri devam eden toprak meselesi ve Meksika'nın yönetimine müdahalelerle ilgili problemler yaşanmaktaydı. Bu problemler Wilson'un selefleri olan Roosevelt ve Taft'ın aktif politikalarıyla ciddi bir sorun haline gelmişti. Başkan Wilson iktidara geldiğinde Meksika ile devam eden böyle bir problemi devralmıştı. Wilson, Meksika'da 12 Nisan 1914'te Huerta rejimine karşı Venustiano Carranza'yu destek olmak amacıyla üç koldan Atlantik kıyısındaki Vera Cruz'a çıkarma yaparak Carranza'nun yönetimi ele geçirmesine yardımcı olur. Ancak 1916'da Carranza yönetiminin Meksika petrolünü millileştirme kararı alması ve Amerikan çıkarlarına zarar vermeye başlamasıyla ABD yönetiminin bu yönetimle de arası açılır. 1916 yılının Ocak ve Mart aylarında Meksika'da Santa Ysabel ve Columbus'taki kanlı olaylarda 35 Amerikalı vatandaş hayatını kaybeder. Bunun üzerine Amerikan yönetimi Meksika'ya askeri müdahalede bulunur. Dolayısıyla denilebilir ki ABD Birinci Dünya Savaşı'na girdiği 1917 yılına kadar Meksika ile ciddi sıkıntılar yaşamakla birlikte Saint-Dominique'de, Haiti'de, Kuba'da, Honduras'da ve Guatemala'da büyük askeri manevralar içeren müdahalelerde bulunmuştu. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Julien, **a.g.e.**, s. 159-180.

¹⁴²Julien, **a.g.e.**, ss. 233-234.

¹⁴³Amerikan kamuoyunda her şeye rağmen ülkelerinin savaşa katılmasına gönülsüz bir kitlenin savaş karşıtı hareketleri ilk başlarda demoktarik bir ortam çerçevesinde gayet hoş karşılanıyordu. Ancak bu tutum ABD'nin savaşa katılmasıyla birlikte hızla değişerek, bu tür hareketlerin ABD'yi arkadan vurmakla eş değer görülmesine yol açacaktı. Siyasi atmosferdeki bu hızlı değişim savaş

Bakan Robert Lansing'ı Beyaz Saraya davet ederek görüştü¹⁴⁴. Neticede Wilson ağır bir kamuoyu ve bürokrasi baskısı karşısında 2 Nisan'da kongrede yaptığı konuşmasında; *“Atmakta olduğum adımın çok ciddi, hatta trajik bir nitelik taşıdığını ve getirdiği muazzam sorumlulukları bilerek Alman İmparatorluk Hükümeti'nin yakın zamanda izlediği tutumun kongre tarafından Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ne ve halkına savaş açma şeklinde değerlendirilmesini öneriyorum... Aynı zamanda Alman İmparatorluğu Hükümeti'ne koşulları kabul ettirip savaşı sona erdirmek üzere bütün yetkisini kullanmasını ve bütün kaynaklarını harekete geçirmesini öneriyorum...”* ifadeleri ile kongreden Almanya'ya savaş açılmasını istedi. Konuşması sık sık alkışlarla kesilen Wilson, konuşmasının son bölümünde; *“...önümüzde çok çetin bir sınav ve fedakârlıklarla geçecek aylar bulunmaktadır. Barışa gönül vermiş bu büyük ulusu savaşa sokmak, savaşların en kötüsüne ver en fecisine, doğrudan uygarlığın tehlikede olduğu bir savaşa sokmak korkunç bir şey. Ama doğruluk ve hakkaniyet, barıştan daha değerlidir. Biz de her zaman kalbimizde taşıdığımız değerler adına, demokrasi adına otoriteye boyun eğenlerin yönetimde söz sahibi olma hakkı adına, özgür halklardan oluşmuş bütün uluslara barış ve güvenlik getirecek ve sonunda dünyayı özgürlüğe kavuşturacak bir ittifakın hakları adına savaşacağız....”* diyerek Birleşik Devletlerin resmen savaşa girdiğini dünyaya ilan ediyordu¹⁴⁵.

---

karşıtı hareketlerin şiddetle bastırılmasına ve bu tarz faaliyet yürüten kuruluşların kovuşturulmasına, cezalandırılmasına sebebiyet verecekti. Bu tür davranışlardan en çok Alman göçmenler etkilenecek ve savaş yılları boyunca Almanca çıkan gazetelerin sokaklarda yakılmasına, restoranlarda Alman yiyeceklerinin menülerden isimlerinin değiştirilmesine ve dahası devlet okullarında bile Almanca derslerinin müfredattan kaldırılmasına yol açmıştı. Cangül Örnek, **Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı (Antikomünizm ve Amerikan Etkisi)**, Can Yay., İstanbul, 2015, s. 104.

¹⁴⁴Lansing anılarında o günü şöyle anlatacağı: *“Başkanla çalışma odasında bir saat süreyle nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini tartıştık. Başkan gemilerimizi korumak için şu anda yapılanın ötesinde bir şey yapılamayacağını söylüyordu... Bense savaşın kaçınılmaz olduğunu, bunun aylar önce ortaya çıktığını ve alınacak erken bir tedbirin kamuoyu ve dünya nazarında ne kadar güçlü olacağını ortaya koyacağını savundum. Başkanın yanından kesin bir karara varamadan ayrıldım.”* Ions, **a.g.e.**, ss. 67- 68.

¹⁴⁵**Tarihe Yön Veren 20. Yüzyıl Konuşmaları**, Derleyen: Brian Macarthur, çev. Özden Arıkan, Sabah Kitapları, İstanbul, 1995, ss. 47-48: Kongredeki konuşmasından sonra Beyaz Saraya dönen Wilson, kabine toplantısında Tumulty'e, *“Neyi alkışladıklarını bir düşün. Bugünkü söylevim, gençlerimiz için bir ölüm konuşmasıydı. Bunu alkışlamaları ne garip değil mi?”* diyordu. Ions, **a.g.e.**, s. 73; Amerikan Senatosu savaş ilan kararını 6'ya karşı 82, Temsilciler Meclisi ise 50'ye karşı 373 oyla onaylamıştı. Renouvin, **a.g.e.**, s. 334.

1.2.2. Amerika Birleşik Devletleri'nin Savaşta Takip Ettiği Diplomasi

ABD savaşa dâhil oluncaya kadar İtilaf Devletleri çok kötü durumdaydılar. Büyük Britanya, Fransa ve Çarlık Rusya'ya ait kuvvetler Alman İmparatorluğu ile başa çıkmakta yeterli olmuyordu. Rusya'da meydana gelen ihtilalden sonra Amerika'nın savaşa girmesinin Rusya'nın çöküntüsünü dengelemekten başka bir faydası olmayacağından korkuluyordu¹⁴⁶. Dolayısıyla Amerika'nın savaşa müttefiklerinin ona gerçekten ihtiyaç duydukları bir zamanda dâhil olduğu söylenebilir. Öyle ki, Fransız orduları, Batı Cephesinde Aisne ve Champagne bölgelerinde zor durumdaydı. Burada Fransız orduları giriştikleri harekâta ağır bir yenilgi almışlardı. Haziran sonunda İngilizlerin Flanders saldırısı beklenen toprak kazancını getirememiş olmasına rağmen saldırı İngiliz kuvvetlerinde büyük kayıplara neden olmuştu. Ekim ayında İtalyan ordusu Caporetto'da bozguna uğratıldığı için müttefikler Avusturya ilerleyişini durdurmak için buraya süratle takviye göndermek zorunda kaldılar¹⁴⁷.

Doğu Cephesinde Rus ordusunda da ülke içerisindeki Bolşevik ve Menşeviklerin iktidar mücadelesi sebebiyle bölünmelerin yaşanmaya başlaması buradaki müttefik cephe hattını oldukça zayıflatmıştı¹⁴⁸. Bir süre sonra Rusya'nın savaştan tamamen çekilmesiyle Almanya'nın Doğu Cephesinden Batı Cephesine kuvvet takviye etmesi Müttefiklerin Almanya önlerindeki durumunu daha da zora sokacaktı. 1918 baharında Alman ordusu batıda kesin bir şekilde Müttefik ordularına üstünlük sağlamış durumdaydı ve büyük kayıplar vermiş Müttefik ordularına son darbeyi indirmek için hazırlanıyordu. 1918 Mart'ında ilk büyük saldırı başladığında bir hafta içinde Almanlar, İngiliz 5. Ordusu'nun hatlarını yarmayı başardılar. Nisan ve haziran ayların devam eden saldırılar buradaki Müttefik varlığını iyice zora sokmuş bulunuyordu¹⁴⁹. Ancak hiç kuşku yok ki Amerika'nın savaşa girmesi Rusya'nın savaştan çekilmesi ile ortaya çıkan durumu kısa sürede Müttefik kuvvetlerinin lehine çevirecekti. Amerikan ordusu artık iyice belirgin hale gelen Alman üstünlüğünü

¹⁴⁶ Henry Kissinger, **Diplomasi**, çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1998, s. 212.

¹⁴⁷ Nevins - Commager, **a.g.e.**, s. 374.

¹⁴⁸ Amerika savaşa 200 bin kişilik bir ordu mevcudu ile dâhil olmuştu. Bu sayı savaş süresi boyunca sürekli artacak ve savaşın sonuna doğru bu sayı 4 milyona ulaşacaktı. Ions, **a.g.e.**, s. 77.

¹⁴⁹ Nevins - Commager, **a.g.e.**, s. 374.

Marne Hattı'nda durdurmak için Fransa'ya sürekli kuvvet takviye ediyordu¹⁵⁰. Amerikan donanması sayesinde de Müttefikler Alman denizaltıları ile baş etmeye başladılar. Aynı şekilde Amerika'nın sadece asker olarak değil, ekonomik olarak da Müttefikleri finanse etmeye başlaması neredeyse yok olma noktasına gelmiş olan Müttefik dış satın alma gücü üzerindeki gerilimi de azaltacaktı¹⁵¹.

Denizlerde ABD müttefiklerinin kendisinden talep ettiği her şeyi verdi. Amerikan limanlarında bulunan Alman gemilerine el konuldu. Emergency Fleet Corporation tarafından 5 milyon tonluk bir taşıma filosu inşa edildi. Savaş boyunca 1 milyonu İngiliz, 927 bini Amerikalı kalanı da Fransız ve İtalyan gemileriyle taşınmak üzere iki milyondan fazla Amerikalı asker Fransa'ya naklolundu. Amerikan Harp Filosu bu kafiyei himaye etti ve nakil sırasında hiçbir insan kaybı olmadı. Amerikan destroyerleri Alman denizaltılarına karşı harbe girerken mayın tarama gemileri Müttefik gemilerle beraber Kuzey Denizi'nde büyük bir set kurmak için faaliyet yapmışlardı¹⁵².

Başkan Wilson savaşa dâhil olur olmaz kendisini, Müttefik savaşan güçleri bir arada tutabilmek için "*Koalisyon Diplomasisi*" olarak tanımlanabilecek bir çalışmanın içerisinde bulmuştu. Bu tarihe kadar Müttefikler arasında yer yer diplomatik uyuşmazlıklar ortaya çıkmaktaydı. Nisan 1917'de İngiltere, Müttefiklerin isteklerini görüşmek ve Amerika'nın beklenen zafere nasıl daha iyi katkıda bulunabileceğini görüşmek amacıyla Arthur Balfour başkanlığında bir heyeti Washington'a gönderdi. Aynı şekilde Fransızlar ve Japonlar da askeri meseleleri görüşmek amacıyla heyetler gönderdiler. Sonraki aylarda Müttefikler, aralarındaki diplomatik müzakereleri, Balkan problemlerinin görüşüleceği Balkan Konferansında ve savaşın sonuna doğru Paris'te organize edecekleri yeni bir konferansla sürdürecektlerdi. Düzenlenen bu konferanslarda en önemli konular arasında, savaşı bir an evvel sona erdirmek için alınacak önemlerle birlikte savaş sonrası Avrupa'nın ve dünyanın alacağı şekil ile savaş sırasında ABD hariç İtilaf Devletleri arasında imza edilen gizli antlaşmaların genel hali ve ABD Yönetimi'nin bu antlaşmalara

---

¹⁵⁰ A.g.e.,s .375.

¹⁵¹ Herbert Hearton, **Avrupa İktisat Tarihi**, C.II, çev. Mehmet Ali Kılıçbay-Osman Aydoğuş, Teori Yay., Ankara, 1985, s. 286.

¹⁵² Andre Maurois, **Amerika Birleşik Devletleri Tarihi**, çev. Fuat Gökbudak, C.I, Osmanbey Basımevi, İstanbul, 1945, ss. 185-186.

karşı tavrı gibi meseleler üzerinde de derin müzakereler yapılacaktı. Rusya'daki Bolşevik tehlikesi ise müzakerelerdeki artan endişenin en önemli kaynağı olacaktı. Her ne kadar bu konferanslarda savaş sonrası durum ile ilgili olarak Amerikan Yönetimi ile müttefikleri arasında derin çatlaklar ortaya çıktıysa da şimdilik bunlar savaş sonrası gerçekleştirilecek nihai konferansa havale edilecekti¹⁵³.

1.2.3.Amerika Birleşik Devletleri'nin Savaşta Osmanlı Devleti'ne Karşı Takip Ettiği Politika

ABD'nin savaşa dâhil olduğu Nisan 1917 tarihine kadar Osmanlı Devleti'ne yönelik politikaları Yakındoğu ve Ortadoğu'ya yönelik politikaları ile büyük benzerlik göstermişti. ABD hükümetleri bu zamana kadar genellikle Osmanlı Devleti'ne karşı tarafsız bir tutum sergileme yolunu seçmişlerdi. Her ne kadar Amerikan kamuoyu Osmanlı içerisindeki Ermeni, Bulgar ve diğer Hıristiyan unsurlara yapılan muamelelerle yakından ilgilendiyse de Amerikan yönetimleri doğrudan bu meselelere taraf olmak istememişlerdi. Bu tutum Wilson'un başkanlık dönemi için de gerçekliliğini kısmen korumaktaydı. 1912 seçimlerinden sonra Wilson, Osmanlı Devleti ile ilgili problemlerin çözümünde her ne kadar aktif bir rol oynamaya istekli ve hazırlıklı değilse de Yakındoğu ve Ortadoğu'da meydana gelen olaylar karşısında o kadar da ilgisiz değildi. Balkan Savaşları boyunca İstanbul'da Amerika Birleşik Devletleri'nin büyükelçisi olarak bulunan Morgenthau, sürekli olarak yeni Amerikan Yönetimi'ne Balkanlar, Yakındoğu, Ortadoğu ve Osmanlı Yönetimi ile ilgili raporlar göndermekteydi. Ayrıca Amerikan Dışişleri, Ortadoğu'daki elçilik ve konsolosluk örgütleri vasıtasıyla devamlı suretle bilgiler almaktaydı¹⁵⁴.

¹⁵³ Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşa dahil olduktan sonra müttefikleriyle gerçekleştirdiği seri diplomasi ve konferanslar trafiği ile ilgili olarak bkz: Robert H. Ferrell, **American Diplomacy**, Third Edition, Indiana University, New York, 1959, ss. 477-483. Ayrıca Müttefikler arasında gerçekleştirilen bu konferanslar "Amerika Birleşik Devletleri'nin Gizli Antlaşmalara Tavrı" başlığı altında verilecek bölümde geniş bir şekilde değerlendirilecektir.

¹⁵⁴ Amerika'da yeni yönetim iş başına geldiğinde Osmanlı Hükümeti'nin içine düştüğü durum yakından takip edilmekle birlikte bu yönetime karşı küçümseyici ve alaycı bir tutum da sergilenmekteydi. Öyle ki, 1912 seçimlerinden hemen sonra yeni elçilerin atanması hususu ele alındığı zaman, Başkan Wilson'nun yakın mesai arkadaşı Albay House başkandan Morgenthau'nun İstanbul'a elçi olarak atanmasını önerdiği zaman Wilson'un; "*Türkiye yok ki göndermeye ne gerek var?*" demesi üzerine Albay House; "*O halde izin verin de durumu yerinde görsün.*" şeklinde karşılık vermişti. bkz: Laurance Evans, **Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikaları (1914-1924)**, çev. T. Alaya - Nurer Uğurlu, Örgün Yay., İstanbul, 2003, ss. 13- 15.

ABD'nin Osmanlı Devleti'ne yönelik politikası, 1914'te savaş başladığında bile özü itibariyle bir değişiklik göstermemiştir. 2 Ağustos 1914'te imza edilen Türk-Alman gizli antlaşma sonrasında savaşa girme süreci boyunca Amerikan Yönetimi Osmanlı Devleti'nin savaşa girmemesi için herhangi bir çaba sarf etmemiştir. Büyükelçi Morgenthau bu dönemde ayrıntılı olarak Washington'a raporlar göndermeye devam etmiştir. Büyükelçi raporlarında Türk Hükümeti'nin durumu, kabine değişikliği ve nazırlarla yaptığı görüşmelerin içeriklerine yer vermektedir. Bu raporlarda Büyükelçi, Osmanlı Hükümeti'nin iç politikalarına doğrudan müdahil olduğunda Amerikan Dışişleri tarafından tarafsızlık ilkesi gereği zaman zaman uyarılmıştır¹⁵⁵. Gerçi Osmanlı Hükümeti 8 Ağustos'ta Washington Elçisi Ahmet Rüstem aracılığı ile ABD Dışişleri Bakanlığı'na bir nota vererek seferberlik kararının sadece ihtiyatlı bir tedbirden kaynaklandığını bildirmişti. Ancak bu notaya rağmen ABD kamuoyu seferberlik kararını savaşa girme olarak kabul etmeye başlayınca Ahmet Rüstem Bey 4 Eylül'de Newyork Times gazetesine demeç vererek Osmanlı Devleti'nin kimseye savaş ilan etmediğinin, Yunanistan ve Bulgaristan'a karşı herhangi bir saldırı niyeti taşımadığının altını çizdi. Ne var ki bu tür bilgilendirmeler de yeterli olmamış olacak ki Amerikan basınında yoğun bir şekilde Osmanlı Yönetimi'nin azınlıklara yönelik politikası eleştiri konusu olmaya devam ediyordu. Amerikan Hükümeti kendi kamuoyunun baskısına daha fazla dayanamayarak Osmanlı karasularına savaşın ilk aylarında Tennessee ve Carolina adlı savaş gemilerini Osmanlı'nın savaşa girmesi halinde kendi vatandaşlarını korumak amacıyla göndermesi; ancak bu gemilerin İstanbul'a gelmelerine Bab-ı Ali Yönetimi tarafından izin verilmemesi, iki ülke arasındaki ilişkilerde kısa süreli bir gerginlik yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Büyükelçi Ahmet Rüstem 8 Eylül'de bu

---

¹⁵⁵Bu uyarılara bir örnek vermek gerekirse Osmanlı Devleti Kasım 1914 yılında cihat ilan ederek savaşa dâhil olduğunda büyükelçi Morgenthau, Osmanlı Hariciye Nazırı'na "Böyle bir hareket denetimden çıkabilir ve bütün Müslüman olmayanlara karşı bir sataşma ve saldırı niteliği alabilir." diyerek bu tür bir hareketin Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki dostluğa zarar vereceğini ve bu durumun ABD'nin İtilaf Devletleri yanında savaşa girmesine sebebiyet verebileceğini dile getirdiğine yönelik raporu Amerikan Dışişlerine gönderdiğinde, Dışişleri yetkilileri Amerika'nın savaşta hangi tarafta yer alacağı yolunda herhangi bir düşünce öne sürülmemesi ve tam bir tarafsızlık durumunda kalınması hususuna riayet etmesi konusunda büyükelçiyi kesin bir talimatla uyarma gereği duymuştu. Evans, **a.g.e.**, s. 20; Ayrıca Birinci Dünya Savaşı süreci boyunca ve savaş sonrasında Amerikan Yönetimi'nin Osmanlı Hükümetleri'nin niteliği ve kabinedeki kişilere yönelik raporlar hakkında bilgi için bkz: Melek Öksüz "Amerikan Belgelerine Göre I. Dünya Savaşı ve Mütareke Dönemlerinde Osmanlı Hükümetleri", **Turkish Studies**, International Periodical for Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 5/1, 2010.

konu ile ilgili olarak Washington Post gazetesine verdiği demeçte ABD'nin Osmanlı karasularına gemi gönderme kararının İngiltere'nin kışkırtması sonucu olduğunu iddia ederek, İngiltere'nin asıl amacının ABD'yi savaşa sokmak olduğunu dile getirdi. Osmanlı elçisinin bu açıklamalarına tepki gösteren İngiltere'nin Washington elçisi aynı gazeteye bunun yalan olduğu açıklamasını yaptı¹⁵⁶. 8 Eylül 1914'te "Evening Star" gazetesine bir makale yazmak suretiyle Ahmet Rüstem Bey'in Osmanlı Hükümeti'nin azınlıklara uyguladığı politikaları savunması yanlış algıyı ortadan kaldırmak için diplomatik kaideleri bir kenara itecek şekilde ifadeler kullanması ve bu ifadelerinde yer yer ABD'yi suçlayarak Amerikan kamuoyunun dikkatini celb edecek şekilde Amerika tarafından zencilere yapılan muameleleri gündeme taşınması Amerikan Yönetimi'nin ve özellikle Wilson'un büyük tepkisini çekmişti. ABD Hükümeti, Ahmet Rüstem'in görev yaptığı ülkenin politikalarını bu şekilde eleştiremeyeceğini belirterek Büyükelçi'nin özür dilemesini veya ülkeyi terk etmesini istedi¹⁵⁷. ABD Dışişleri Bakanı Bryan'ın ve yardımcısı Robert Lansing'in araya girerek Wilson'u böylesi bir ortamda ilişkilerin kesilmesinin

---

¹⁵⁶ Çağrı Erhan, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri**, İmge Kitapevi, Ankara, 2001, s. 386.

¹⁵⁷ Ahmet Rüstem Bey, 1862 yılında Midilli Adası'nda doğmuştur. Polonya asıllı Blinski'nin oğludur. Rüstem Bey Müslüman olduktan sonra Ahmet adını almasına rağmen resmi belgelerde Alfred Rüstem olarak geçer. Rüstem Bey'in çok farklı ve bir o kadar da düzgün karakteri olduğu kaynaklarda dile getirilmektedir. 1886 Ekim'inde Birleşik Devletler'e maslahatgüzar olarak atanır. Ancak bu görevde bir yıl kalmasına rağmen 1900 yılında yine aynı ülkeye ikinci kâtip olarak tekrar gönderilir. Bu görevi sırasında Osmanlı Hükümeti'ndeki bazı yolsuzlukları eleştirdiği ve bunu dönemin İngiliz basınında dile getirdiği gerekçesiyle dönemin hariciye nazırı ile ters düşecek ve bu görevinden de ayrılacaktır. 1912 yılındaki Balkan Savaşları'na er olarak katılan A. Rüstem Bey, 1914 yılında İttihat ve Terakki Hükümetleri zamanında ABD'ye büyükelçi olarak atanacaktır. Bu atamada Başkan Wilson tarafından geçince bulunması üzerine ABD Dışişleri Bakanı Bryan'ın bizzat araya girerek "karakteri hakkında ona atfedilecek hiçbir şikâyet olmamıştır. Dışişlerinin Rüstem Bey'i kabul etmesi için hiçbir neden yoktur." yazılı mektubundan sonra Ahmet Rüstem Bey, 22 Haziran 1915'te ABD'de Osmanlı Büyükelçisi olarak göreve başlamıştır. Mevcut ABD Hükümeti ile ters düşmesi ile büyükelçilik görevinden istifa eden Ahmet Rüstem Bey Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele'ye katılacak Erzurum ve Sivas Kongelerinde görev alacak, Heyet-i Temsiliye üyeliğinde bulunacaktır. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Ankara Mebusu ve daha sonrasında İstanbul'un işgali ile BMM'nde yine Ankara mebusu olarak görev yapacak olan Ahmet Rüstem Bey, 24 Mayıs 1920'de padişah iradesi ile Mustafa Kemal ile birlikte hakkında idam kararı verilen 5 kişiden biri olacaktır. Ahmet Rüstem Bey'in hayatı ve Milli Mücadele sonrası faaliyetleri ile ilgili olarak bkz. Mine Erol, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Büyük Elçisi A. Rüstem Bey**, Bilgi Basımevi, Ankara, 1973.; Ayrıca Ahmet Rüstem Bey 1918 yılında "**La Guerre Mondiale et La Question Turco-Armenienne**" adıyla Fransızca olarak yayımlanan "*Birinci Dünya Savaşı'nda Türk - Ermeni Sorunu*" adlı bir de eseri bulunmaktadır. Eser 2001 yılında aynı isim altında Fransızca olarak Bilge Kültür Sanat tarafından tekrardan basımı yapılmıştır. Eserde Osmanlı Devleti içerisinde Ermeni sorununun ortaya çıkışı ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında 1916'ya kadar aldığı hal üzerine yazarın yorum ve görüşlerine bazı ekte sunulan belgelerle birlikte yer verilmiştir. bkz. Ahmed Rüstem Bey, **La Guerre Mondiale et La Question Turco-Armenienne**, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2001.

ABD'ninaleyhinde olacağı hususunda daha yumuşak bir tutum izlemeye ikna ettiyseler de Ahmet Rüstem Bey'in geri adım atmaması ve yazdıklarından dolayı Amerikan Kamuoyundan, Başkan Wilson'dan özür dilememekte ısrar etmesi krizi tırmandırmıştır. Bunun üzerine görevinde istifa eden Ahmet Rüstem Bey 4 Ekim 1914'te ülkeden ayrıldı. Ahmet Rüstem Bey'in yerine Abdülhak Hüseyin Bey Osmanlı Devleti'nin Washington Büyükelçisi olarak atandı. Aslında Ahmet Rüstem Bey'in bu tutumu 1914 ve 1915 yıllarında Amerikan kamuoyunda Ermeni olaylarından dolayı Osmanlı Hükümeti'ne ve Türklere yönelik ciddi olumsuz propagandaların yükseldiği bir dönemde iki ülke arasındaki ilişkilerde neredeyse diplomatik bir krize sebebiyet verilecekti. Mine Erol'un tespitlerine göre Başkan Wilson bu propagandanın etkisinde kalacak ve Türklere karşı siyasetinde prensiplerinden ayrılma yolunu tutarak bütün devletlerle dostluk kurmaya çalışan ve çatışmaya sebep olabilecek bütün anlaşmazlıkları halletmek isteyen Wilson Türklere dostluğu bozmaktan kaçınmayacaktı¹⁵⁸. Ahmet Rüstem Bey'in ülkeden ayrılmasından sonra Osmanlı Devleti'nin 11 Kasım 1914'te İtilaf Devletleri'ne savaş ilan etmesi ABD Yönetimince ülkedeki Amerikan vatandaşlarının durumu hasebiyle endişe ile karşılanacaktı. Ahmet Rüstem Bey'in olayından sonra savaş süresince iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler yine de nezaket sınırları içerisinde olaysız devam ettiği görülmüştür¹⁵⁹. Bu ilişkiler Osmanlı Hükümeti'nin 1916 yılında Amerikan misyonerlerine ait binaların askerler tarafından işgali nedeniyle yapılan sert Amerikan tepkisine rağmen devam etmişti¹⁶⁰.

6 Nisan 1917 tarihinde ABD Almanya'ya savaş ilan ettiğinde Avrupa'daki müttefiklerinin beklentilerinin aksine Amerikan Yönetimi Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'a savaş ilan etmemiştir. Bu durum bir takım spekülatif yorumlara neden olduysa da artan Müttefik baskıları Başkan Wilson'a bu konuda geri adım

---

¹⁵⁸ Ahmet Rüstem Bey'in ABD Yönetimi'ne kafa tutması olarak yorumlanarak iki ülke ilişkilerini geren ve neticesinde A. Rüstem Bey'in istifa etmesine sebebiyet veren "*Evening Star*" gazetesinde yayımlanan makalesi için bkz. Erol, **Osmanlı İmparatorluğu'nun...**, s. 24.

¹⁵⁹ Erhan, **a.g.e.**, s. 387; Ahmet Rüstem Bey'in ABD hükümetine kafa tutması ve görevinden istifa ederek İstanbul'a dönmesi mevcut ABD Yönetimince hazmedilememiş olacak ki aradan beş sene geçmesine rağmen olay hala tazeliğini koruyacaktı. Öyle ki, Amerikan devlet adamı Close, savaştan sonra toplanacak olan Paris Barış Konferansı'nda barış müzakerelerinde bulunan ABD Heyeti'ne 9 Mayıs 1919'da konu ile ilgili olarak bir yazı göndermiştir. Yazının tam metni için bkz. Erol, **Osmanlı İmparatorluğu'nun...**, s. 43.

¹⁶⁰ Amerikan Dışişleri Dairesi'nin konu ile ilgili olarak Osmanlı Hükümeti'ne göstermiş olduğu tepki için bkz: Evans, **a.g.e.**, s. 23.

attıramamıştı¹⁶¹. Ancak Amerikan Yönetimi İstanbul'daki gelişmeleri de çok yakından takip etmekteydi. Şubat 1917'de ABD ile Almanya arasında ilişkiler kesildiğinde İstanbul'da bulunan Amerikan elçisinin görüşübu durumun Osmanlı ile Amerika arasındaki ilişkileri etkilemeyeceği yönündeydi. Niketim Başkan Wilson, Almanya'ya karşı savaş açma kararını almak için 2 Nisan'da kongreye başvurduğu zaman ABD'nin İstanbul'daki yeni elçisi Abram Elkus da Osmanlı Hariciye Nazırı ile yaptığı görüşmede bu yönde edindiği bir izlenimi aynı şekilde Washington'a iletmişti. Görüşmeniniçeriğini Washington'a telleyen Abram Elkus, yorumunda Osmanlı Hükümeti'nin genel eğiliminin Amerika ile olan ilişkilerinin normal ve dostça olması gerektiği ve Osmanlı Yönetimi'nin Almanya tarafından zorlanmadıkça bu yolda yürümeye devam etme niyetinde olduğunu ifade ederek Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki ilişkilerin iyi olmadığınıda bildiriyordu. Ancak bütün bu iyi niyet açıklamalarına rağmen 20 Nisan 1917'de Amerika ile Osmanlı Devleti arasında diplomatik ilişkiler kesilecekti¹⁶². Osmanlı hükümeti, ilişkilerin kesilmesine neden olan zorunlu durumu oldukça sade ve özlü bir dille Amerikan hükmetine bildirdi¹⁶³. İlişkilerin kesilmesinden sonra Başkan Wilson Osmanlı Devleti'nde bulunan Amerikan misyonerlerinin lideri Cleveland H. Dodge'a bir mesaj göndererek ortaya çıkan bu süreçten dolayı endişe gerektirecek bir durum olmadığını bildirdi. Notaların verilmesinden sonra iki hükümet de birbirlerinin başkentlerindeki elçilikleri kapattı. Böylece 1831'de Porter'in maslahatgüzar olarak İstanbul'a gönderilmesinden beri kesintisiz olarak devam eden Osmanlı- ABD diplomatik ilişkileri sona ermiş oldu¹⁶⁴. Bu tarihten sonra Osmanlı-Amerika arasındaki diplomatik ilişkileri Amerika'nın Bern Büyükelçisi Stovall tarafından takip edilecekti¹⁶⁵. Washington'da ise Türk

---

¹⁶¹ Mine Erol, **Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920**, İleri Basımevi, Giresun, 1972, s. 2; Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 609; Evans, **a.g.e.**, s. 28.

¹⁶² Evans, **a.g.e.**, s. 30.

¹⁶³ Mütareke döneminde İstanbul'a ABD'nin ilk resmi temsilcisi olarak atanan Louis Heck 29 Aralık 1918 tarihinde Yenigün Gazetesine verdiği mülakatta ilişkilerin kesilmesi ile ilgili olarak yöneltilen bir soruya o dönem Osmanlı hükümetinin Amerikan yönetimi ile ilişkilerin kesilmesini arzulamadığını bunu Almanların baskısıyla yaptığını biliyorduk. Şekilde cevap vermişti. Sabahsttin Özel- Işıl Çakan Hacıibrahimoğlu, **Osmanlı'dan Milli Mücadele'ye Seçilmiş Mülakatlar**, İş Bankası yay., İstanbul, 2010, s. 348.

¹⁶⁴ Erhan, **Türk-Amerikan...**, s. 388.

¹⁶⁵ Melek Öksüz, **a.g.m.**, s. 1256; Amerika ile Osmanlı Devleti arasında diplomatik ilişkilerin kesilmesi ile ilgili olarak L. Evans eserinde şöyle bir tespit yapmaktadır: Amerika için savaşta asıl kavga İttifak Devletleri ile değil Almanya'yla idi. Ancak Osmanlı Devleti'nin İttifak Devletleri yanında savaşa katılması ABD karşısındaki Alman gücünü arttırdığından dolayı sonuç olarak Türk-Amerikan diplomatik ilişkilerinin kopması Amerikan çevrelerince normal karşılandı. Bu durum

Hükümeti'nin çıkarlarını korumak işi de ABD'nin İspanya Büyükelçine bırakılacaktı¹⁶⁶. Ancak Osmanlı Ülkesi'ndeki Amerikan misyonerler fahri Amerikan konsolosu olarak faaliyetleri devam ettirdiler¹⁶⁷. İki taraf arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilmesine rağmen; Amerika'nın Avrupalı müttefikleri ilişkilerin kesilmesiyle birlikte umulan bir savaş ilanının da gerçekleşmesi için Amerikan Yönetimi'ne baskı yapmaya başladılar. Bu durum üzerine Başkan Wilson Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na savaş ilan etmek için kongreden izin istediği sırada yaptığı bir konuşmasında bu konuya geniş yer ayırır. Wilson konuşmasında;

“Avusturya-Macaristan Hükümeti, kendi isteğiyle yada kendi ulusunun istek ve duyguları ile değil; fakat başka bir ulusun aleti gibi davranıyor... Aynı temel düşünce Türkiye ve Bulgaristan'a karşı bizi savaş açmaya götürmektedir. Onlar da Almanya'nın aletidirler. Ancak onlar şimdilik yalnız birer alet olup bizim zorunlu hareket oylumuz üzerinde bulunmuyorlar. Bu durumda bana öyle geliyor ki, bu savaşın gerekleri, acele ve kolay zorunluluklar bizi nereye götürürse, yalnız oraya yönelmek ve başka hiçbir yere önem vermemek gerekir.” ifadelerini kullanarak bu yöndeki beklentileri boşa çıkaracaktı¹⁶⁸.

Osmanlı Devleti'ne savaş açma meselesi sadece kongrede yapılan bir konuşma ile sınırlı kalmayacaktı. Senato Dış İlişkiler Komitesi Wilson'un kongrede ileri sürdüğü nedenleri yeterli bulmamış olacak ki, Kongre Başkanı, Dışişleri Bakanı Lansing'den yönetimin bu konudaki tutumu konusunda daha ayrıntılı bilgi istemek durumunda kalacaktı. Bunun üzerine Dışişleri Bakanı, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmeme politikalarının ülkenin menfaatleri açısından kaçınılmaz olduğunu ileri sürerek *“...Bir savaş açılması Türkiye'yi yalnızlığa mahkûm edecek ve dolayısıyla bundan sonra büsbütün Alman egemenliği altına sokacaktır.”* diyerek devamında Türkiye'ye savaş ilan etmenin ülkesinin Türkiye'deki çıkarlarına ve misyonerlik faaliyetlerine ciddi şekilde zarar vereceğini öne sürer. Lansing ayrıca savaş ilan edilmesi durumunda bir kaygısını da dile getirerek Türklerin böyle bir durumda ülkelerindeki Hıristiyan ve Musevileri toplu olarak yok etmeye kalkışacaklarını da

---

İtilaf Devletleri'nin Ortadoğu'ya ilişkin savaş amaçları karşısında Amerika'nın da Paris Barış Konferansı'na katılmasına sebebiyet verdi. bkz: Evans, **a.g.e.**, s. 31.

¹⁶⁶ **A.g.e.**, s. 86.

¹⁶⁷ Erhan, **Türk-Amerikan...**, s. 388.

¹⁶⁸ Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 609; Evans, **a.g.e.**, s. 37.

iddia edecekti¹⁶⁹. Lansing, her ay bölgedeki Ermenilere yardım amacıyla gönderilen 2 milyon Türk Lirasıtutarındaki yardımın da sekteye uğrayacağını ve buralarda faaliyet gösteren Amerikan misyonelerinin mallarının ise müsadere edilmesinin kaçınılmaz hale geleceğini ifade edecekti¹⁷⁰.

Amerikan Yönetimi kongrede ve senato toplantılarında Osmanlı Devleti'ne yönelik politikalarını bu şekilde savunmakla birlikte Londra, Paris ve Roma'daki elçiliklerine talimat göndererek buldukları ülke hükümetlerinin bu konudaki görüşlerini öğrenmeye çalışacaktı. Birkaç gün içinde üç elçiden ve Versay'daki "Yüksek Savaş Şurası"nda Amerikan temsilcisi olarak görev yapan General Bliss'den¹⁷¹ gelen cevapta Osmanlı Devleti'ne savaş açılmasının memnuniyetle karşılanacağı yönündeydi. Birkaç hafta sonra da Müttefik Hükümetleri'nden bu

¹⁶⁹ Evans, a.g.e., s. 39.

¹⁷⁰ Erol, **Türkiye'de Amerikan Mandası...**, s. 1; Osmanlı Devleti'nde 19. Yüzyıldan beri görülmeye başlayan Amerikalıların misyonerlik faaliyetleri başlangıçta Suriye ve Filistin bölgelerinde yoğunlaşırken, daha sonra ülkenin her tarafında açmış oldukları okul, hastane, yetimhane ve kilise gibi kuruluşlar sayesinde diğer bölgelerde de görülmeye başlanmıştır. Ülkede İngiliz ve Amerikan diplomatlarının korumasında faaliyet gösteren misyonerlik 1840'tan itibaren Bulgarlar ve Ermenilere yönelik faaliyetlerde yoğunluk kazanmaya başlamıştı. Amerikan misyoner örgütlerinin faaliyetleri diğer devletlerin misyonerlik faaliyetleri gibi dini alandan çok siyasi yönleriyle gündeme gelerek Türk-Amerikan diplomatik ilişkilerinde belirleyici rol oynamışlardır. Osmanlı Yönetimi misyonerlerin ayrılıkçı ve yıkıcı faaliyetlerine karşı bir yandan gerekli siyasi ve askeri önlemleri alma yoluna giderken, diğer taraftan da Amerikan Yönetimi nezdinde diplomatik girişimlerde bulunarak bu tür unsurların faaliyetlerini kontrol altında tutmaya çaba sarf etmiştir. Osmanlı Hükümeti ülkedeki misyonerlere karşı faaliyetlerini daha çok denge politikası çerçevesinde ABD ile iyi ilişkilerini korumak ve sorunları uzlaşa ile çözmek paralelinde sürdürmeye gayret göstermiştir. Ancak bu ilişkilerde süreç genellikle Amerikan misyonerlerin lehine sonuçlanır bir hal almıştır. Birinci Dünya Savaşı süresince ülkedeki misyonerlik faaliyetleri Osmanlı Hükümeti tarafından ciddi takibata uğrayarak sıkı kontrol altında tutulmuştur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Mithat Aydın, **Bulgarlar ve Ermeniler Arasında Amerikan Misyonerleri**, Yeditepe Yay., İstanbul, 2008; Birinci Dünya Savaşı başladığında Osmanlı Devleti'nde 151 Amerikan misyoneri ve bunlara her türlü yardımda bulunan 1200 yerli çalışanı vardı. Bu kişiler; 9 hastane, 8 kolej, 24 ortaokul, 369 ilkokul ve 137 kilisede çalışıyorlardı. Fakat 1916 yılına gelindiğinde misyonerlerin sayısı yarı yarıya düştü. İki ülke arasında doğrudan diplomatik ilişkilerin kesildiği 1917 yılında ise 24 Amerikalı misyoner ve ailesi Osmanlı topraklarında kalmıştı. Osmanlı Devleti'nde misyonerlerin başlıca uğraşı ise savaş şartlarında zarar gören Ermenilere yardım ulaştırmaktı. Özellikle savaş yıllarında Doğu Anadolu'daki yardım merkezleri Ermenilere yardım merkezine dönüştürülmüştü. Buradaki örgütler 1915'te Newyork'ta kurulan Ermeni Yardım Komitesi'nin (The Armenian Relief Committee) gönderdiği temel ihtiyaç maddeleri, bu misyonerler aracılığıyla sahiplerine ulaştırılıyordu. Ayrıca buradaki misyonerler Amerika'ya gitmek isteyen Hıristiyanlara da yardımda bulunuyorlardı. Osmanlı Hükümeti savaşın ilk yıllarında Amerika'nın tarafsızlık politikası gereği bu tür eylemlere izin veriyordu. Erhan, **Türk-Amerikan...**, s. 387.

¹⁷¹ Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 611; Yüksek Savaş Konseyi Amerika'nın savaşa dahil olmasıyla birlikte 6, 7 Kasım 1917'de toplanan Müttefikler arası Rapallo Konferansı'nda oluşturuldu. Bu konseyde İtilaf Devletleri hükümetlerinden her biri ikişer temsilci bulunduracaktı. Konseyde ayrıca askeri ve teknik danışmanlar da çalışacaktı. Yüksek Savaş Konseyi'nin savaşı koordine etmekle birlikte, başkomutanlarca hazırlanmış olan hareket planlarını da inceleme görevi vardı. Böylelikle zaman zaman toplanan Müttefikler arası konferanslar bu kurulun oluşturulması ile sürekli ve düzenli bir hale kavuşmuş oluyordu. Renouvin a.g.e., s. 424.

yönde cevaplar Washington'a ulaşacaktı. Dışişleri Bakanı Lansing gelen cevaplar ile birlikte konu ile ilgili mütalalarını Wilson'a bildirerek Müttefiklerin görüşlerinin sadece askeri yönü olmadığını moral yönünden de savaş ilan etmenin Rusya'nın çöküşünden sonra Doğu Anadolu ve Kafkasya'da ilerleyen Türk Ordusu'na karşı koyanları cesaretlendireceğini dile getirecekti¹⁷². Neticede Amerikan Yönetimi'ni haftalarca meşgul eden ve İngiliz Hükümeti'nin Amerikan büyükelçisine bir nota vermesine bile neden olan bu meselede Wilson, müttefiklerinin bütün isteklerine rağmen Osmanlı Devleti'ne ve Bulgaristan'a savaş ilan etmeyecekti. Senato Dış İlişkileri Komisyonu da bu karara uyararak bu yoldaki bütün önerileri reddetme yoluna gidecekti.

Amerikan Yönetimi Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmemesine rağmen nisan ve mayıs aylarında müttefikleriyle gerçekleştirdiği bir dizi konferansta Türklerin bir an evvel savaş dışı kalması ve bu amaçla olası bir uygun harekâtın nereler olabileceği konusu da masaya yatırılmıştır. Bu tür düşünceler bir memorandundan öteye gitmese de bu amaca yönelik olarak en önemli girişim eski büyükelçi Morgenthau'dan gelmişti¹⁷³. Almanya'ya savaş ilan edilmesinden hemen sonra Robert Lansing'le bir

---

¹⁷² Aslında Lansing, Müttefikler'in görüşlerini bu şekilde dile getirirse de kendisi hala Türklere ve aynı şekilde Bulgarlara savaş ilan etmeme kararındaydı. Dışişleri Bakanı, Başkan Wilson ile yaptığı bu görüşmede kendi görüşünü şu şekilde ifade edecekti. "*Amerikan Hükümeti insanlık yönünü de göz önünde tutmalıdır. Binlerce Suriyeli ve Ermeni Türkiye'deki Amerikalı misyonerlere gönderilen ve ayda 1 milyon doları aşan para ile yaşamaktadır. Bir savaş durumunda bu para kesilecektir... Bulgaristan'a gelince ona karşı savaş ilan etmenin başlıca etkisi Sırbistan ve Yunanistan üzerinde olacaktır. Osmanlı Devleti ve Bulgaristan ile savaşa girişilmesinin uygunsuzluğuna bir kanıt da onların Amerika'nın Avusturya'ya savaş ilan etmiş olmasından beri bize karşı hiçbir davranışta bulunmamış olmalarıdır. Bu yüzden elimizde onları suçlayacak hiçbir neden yoktur... Amerika'nın önünde üç yol vardır: 1) Türkiye'ye savaş ilan etmeden Bulgaristan'a ilan etmenin imkansız olduğu ve Türkiye ile savaşılınca orada koruduğu ve yardım ettiği binlerce kimsenin bundan yoksun kalacağı düşüncesine dayanılarak hiçbirine savaş ilan etmemek; 2) Kafkasya'da Türk Orduları'na karşı savaşan kuvvetleri yüreklendirmek ve Bulgaristan için de onu yola getirecek bir tehdit niteliğinde olmak üzere yalnız Türkiye'ye karşı savaş ilan etmek; 3) veyahut Almanya'nın her bağlaşığını düşman sayarak her iki ülkeye karşı savaşa girmek.*" Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 612; Evans, **a.g.e.**, s. 42.

¹⁷³ Henry Morgenthau, Kasım 1913 tarihinden Ocak 1916 yılına kadar yaklaşık 26 ay boyunca İstanbul'da ABD büyükelçisi olarak görev yapmıştır. Görevi boyunca muntazam olarak tuttuğu günlükleri Amerika'ya döndükten sonra 1918 yılında "Ambassador Morgenthau's Story" adlı bir kitaba dönüştürmüştür. Morgenthau, günlüklerini derleme ve kitaba dönüştürme aşamasında İstanbul'dan beri yanında bulunan Robert Koleji mezunu Hagop S. Andonian adlı bir Ermeni'den ve İstanbul'da Amerikan Büyükelçiliği'nde Hukuk Danışmanı olarak çalışan Arshag Schmaronian'dan ciddi yardım görmüştür. Morgenthau, eseri yazma nedenini "*Amerikan halkını, savaşın zaferle sonuçlanması gerektiğine inandırmak amacıyla Türk ve Alman aleyhtarı bir ortam yaratarak Başkan Wilson'un savaş sonrası politikalarına daha çok destek sağlamak...*" olarak belirtmiştir. Bu kitabı ilginç ve önemli kılan birçok önemli unsur bulunmaktadır. Heath W. Lowry'nin tespit ettiğine göre Morgenthau, yazdığı her bölümü Amerika Dışişleri Bakanı Robert Lansing'e göndererek onun yorum ve eleştirilerini almaktaydı. Lowry bu aşamada Morgenthau ile Lansing arasında birçok mektuplaşma olduğunu ifade etmektedir. Morgenthau böyle bir kitaba başlamak için Başkan

görüşme gerçekleştiren Morgenthau, Almanya ile Türkler arasında şiddetli görüş ayrılıklarının artık su yüzüne çıktığını ifade ederek bu durumdan yaralanarak Türklerle ayrı barış görüşmeleri için kendisinin görevlendirilmesini ister. Lansing'ın, başarı şansının çok zayıf olarak nitelendirdiği bu öneri Başkan Wilson'a açıklanmıştır. Wilson, bu durumu açıklığa kavuşturmak için görüşme ve pazarlık yetkisi olmayacak şekilde görevlilerin gönderilmesi fikrini benimsedi. Buna göre Morgenthau başkanlığında oluşturulan kurul ilk etapta Filistin'e gidecek ve oradaki Yahudilerin içinde buldukları durumu görüşecekti. Daha sonra İngiliz Siyonist lideri Dr. Chaim Weizmann'ın da kurula katılmasıyla harekete geçen kurul, Filistin yolunda bulunan Cebelitarık'ta bir dizi görüşmeler gerçekleştirdi. Neticede Siyonistlerin "*Filistin'deki amaçlarına ulaşmak için Türklerin yenilgilerinin şart olduğunu fark etmeleri*" ve bir süre sonra bu girişimden Osmanlı Hükümeti'nin de haberdar olması ile Amerikan Yönetimi girişimiyle "*Türklerle ayrı barış projesi*" nihayete erişemeyecek bir hamle olarak kalacaktı¹⁷⁴.

Başkan Wilson'un Osmanlı Devleti hakkındaki düşüncelerini en fazla şekillendiren kendisine sürekli olarak Türkiye hakkında verilen rapor ve mektuplardı. Ekim 1917'de müşaviri Albay House ile yaptığı görüşmede Türkiye'nin bütünüyle ortadan kaldırılmasını ve ona uygulanacak olan kararın ise savaş sonrası toplanacak barış konferansına bırakılmasını isteyecek kadar etki altında kalabiliyordu. Wilson,

---

Wilson'un yazılı onayını da almıştır. Henry Morgenthau'nun yazdığı bu eserin arkasındaki sır perdesini aydınlatmak üzere 1990 yılında yayımlanan ve bir yıl sonra da Türkçe'ye çevrilen "*Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü'nün Perde Arkası*" adlı bir eser kaleme alan H.W.Lowry, "*Morgenthau kitabın her bölümünün bizzat dışişleri bakanı tarafından tasdik edilmesi göz önüne alınırsa kitabın ABD Hükümeti'nin resmi izni ile basılmış olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.*" yorumunu yapmaktadır. Lowry, Morgenthau'nun bu eserinin önemi ve etkinliğini "*1920'lerde Amerikan kamuoyunun belirgin özelliklerinden biri haline gelen ve günümüzde de uzantıları gözlemlenebilen güçlü bir Türk aleyhtarlığının temel taşlarından biri*" olarak ifade ederek eserin *İttihat ve Terakki Hükümeti'nin I. Dünya Savaşı'nı bahane ederek Ermeni azınlığa karşı bir soykırım uygulandığı inancının ana çıkış noktalarından biri olmaya devam etmektedir.*" tespitini yapmaktadır. Ayrıca bu eser Avrupa kamuoyunu Türk aleyhtarlığına sevk ettirmek amacıyla yazılan başta Lord Bryce'nun "*The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire*" ve İngiliz Propaganda Uzmanı Arnold Toynbee'nin kaleme aldığı "*Armenian Atrocities: Murder of a Nation*" ile "*The Murderous Tyranny of the Turk*" adlı propaganda eserlerine de ilham kaynağı olması sebebiyle eseri ayrı bir önem taşıyor hale getirmektedir. Dolayısıyla Morgenthau'nun kaleme aldığı bu eser 1918 ve sonrasında toplanan Paris Barış Konferansı atmosferinde Avrupa toplumunda oluşturulmaya çalışılan Türk aleyhtarlığının diplomatik müzakereleri derin bir şekilde etkilediği gerçeğini de yansıtmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Heath W.Lowry, **Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü'nün Perde Arkası**, Çev. Belkıs Torfilli, İsis Yay., İstanbul, 1991.

¹⁷⁴ Heyet Başkanı Morgenthau Cebelitarık'ta Siyanist Lider Weizmann ile yaptığı görüşmelerde kendisine verilen yetkinin çok ötesine gittiği ve bunu izinsiz gerçekleştirdiği için Amerikan Dışişleri tarafından sert bir şekilde azarlanmıştır. Bkz: Evans, a.g.e., ss. 44-45-46.

ayrıca Boğazlar meselesi ile ilgili olarak da Türk hükümlerine son verecek bir Boğazlar rejiminin kurulması taraftarıydı. O halde denilebilir ki, bu durum Wilson ve ABD Yönetimi'nin İtilaf Devletleri'nin savaş sonrası Türkiye'yi taksim etmeye yönelik planlarına da bir yönüyle vize vermesi anlamını da taşıyordu. Öyle ki, savaş sonrası imza edilecek barış antlaşmalarına şekil verme niyetiyle ortaya konulacak olan 14 maddelik Wilson İlkeleri hazırlanırken Türklerin tamamen Avrupa'dan atılması fikri de yine bu yönetimce benimsenecekti. Fakat bu fikrin açıklanmasından Türkiye'deki Amerikan çıkarlarının ve müesseselerinin zarar göreceği düşüncesiyle vazgeçilecekti¹⁷⁵.

Bu ayrıma son vermeden önce birkaç cümle de ABD'nin savaşa girmesinden sonra savaş sonrası barış koşulları üzerinde incelemelerde bulunmak ve bu konuda Amerikan Hükümeti'ni aydınlatmak ve ona yol göstermek amacıyla kurulan bir düşünce örgütünün Osmanlı Devleti ile ilgili hazırladığı rapor hakkında da bir şeylersöylemek gerektiği kanaatindeyiz. Örgütün, 22 Aralık 1917'de hazırlayarak hükümete sunmuş olduğu raporun doğrudan Türkiye'yi ilgilendiren bölümünde; Türk İmparatorluğu altındaki farklı ırkların Türk Yönetimi'nden kurtarılması gerektiği ve bu amaçla Ermenistan için en azından bir otonom yönetiminin sağlanması dile getirilirken; Filistin, Irak ve Arabistan bölgeleri için de uluslararası desteğin sağlanıp “uygar ulusların himayesine” bırakılması gerektiği vurgulanıyordu¹⁷⁶. Türk Boğazları'nın ise dünya ticareti için serbest geçişe açılmasının sağlanması fikri de ifade edilmiştir. Düşünce örgütü raporunda ayrıca küçülmüş bir Türkiye ortaya çıkararak ona adaletli davranıp borçlarının silinmesi, kötü yönetiminin sona erdirilmesi için yapısal reformlar bazında destek sağlanması gibi hususlarda ayrıca dile getirilmiştir¹⁷⁷. Yine savaş sonrasında Osmanlı Devleti'nin dönüştürülmek istendiği yapı ve Ermenilerin durumu hakkında Amerikan Yönetimi'ne çok gizli ve resmi olarak sunulan birçok raporlarda bulunmaktadır. Bunlar içerisinde en önemlileri 1916-1917 yıllarında ABD'nin İstanbul Konsolosu

¹⁷⁵ Mine Erol, **Türkiye'de Amerikan Mandası...**, s. 8; Evans, **a.g.e.**, ss. 48-50; Bayur, **Türk İnkılabı...**, ss. 614-617.

¹⁷⁶ Bu düşünce savaştan sonra toplanacak olan Paris Barış Konferansı'nda da Müttefiklerin diplomatik çevrelerince etraflıca tartışılacak ve değerlendirmeye alınacaktı. Kamil Necdet Ar, **Türk-Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Ermeni Meselesi (1918-1923)**, Kaynak Yay., İstanbul, 2011, s. 169.

¹⁷⁷ Bayur'un ifadelerine göre “*Inquiry*” adlı bu düşünce örgütü savaş süresince topladığı bilgiler ve yaptığı çalışmalar neticesinde Başkan Wilson'un tespit edip yayınladığı ve Wilson İlkeleri adıyla meşhur olacak olan 14 ilkenin hazırlanmasında çok önemli görevler üstlendiğini belirtmektedir. Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 615.

görevinde bulunan ve 1918 yılında ABD'nin Lahey diplomatik temsilciliğine atanan Adolphus Van H.Engert'in Amerikan Yönetimi'ne sunduğu rapor ile Fransa'nın Nantes kentinde Amerikan Konsolosluğu görevini yürüten G. Bie Ravndal'in Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasına ilişkin raporudur¹⁷⁸. Dolayısıyla denilebilir ki, Wilson liderliğinde ABD Yönetimi'nin savaşın sonuna doğru Osmanlı Devleti ve onun hükümranlığı altındaki çeşitli uluslar ile ilgili düşünceleri çeşitli örgütlerinin ve diplomatik temsilcilerinin hazırladıkları raporlar çerçevesinde şekillenecekti.

1.2.4. Amerika Birleşik Devletleri'nin Gizli Antlaşmalardan Haberdar Olması

Amerikan Yönetimi'nin savaşta daha aktif bir rol almasını sağlamak ve olası barış koşulları üzerinde görüş alış verişinde bulunmak amacıyla İtilaf Devletleri temsilcilerinden oluşan bir kurul nisan ayının sonlarına doğru Washington'a gelir. Kurulda İngiliz Heyeti'nin başında bulunan Dışişleri Bakanı J. A. Balfour da 21 Nisan'da Washington'a gelecekti. Daha İngiliz Heyeti'nin treni başkente varmadan Pensylvanya Tren İstasyonu'nda -belli ki Amerikan Yönetimince alınan gizli bir karar gereğince- Albay House tarafından Dışişleri Bakanı Balfour'a bir ziyaret gerçekleştirilir. Son derece gizli tutulan bu ziyaretin amacı sonradan neşredilen hatırat ve resmi belgeler ışığında Washington'a görüşülecek konular hakkında Balfour ile görüş alış verişinde bulunmak olarak açıklansa da¹⁷⁹ ağırlıkta İngiltere ile Amerikan Yönetimi arasında daha önceden imzalanan müttefikler arası gizli antlaşmaların kapsamlarının da görüşülmesi konu olacaktı.

Albay House bu görüşme ile ilgili olarak Wilson'a yazdığı 22 Nisan tarihli mektubunda Balfour ile yaptığı görüşmenin detayları hakkında bilgi aktarırken görüşmeden elde ettiği neticeleri Başkan Wilson'a, en uygun politikalarının barış koşullarının konuşulmasından şimdilik kaçınmak olacağını; eğer böyle yapmaz isek İtilaf Devletleri kendi aralarında bu koşulları tartışmaya başlayarak başta Almanya olmak üzere Türkiye ve diğer Balkan ülkelerine karşı çok daha farklı ve acımasız bir tutum içerisine girecekleri şeklinde düşüncelerini ileterek üzerinde ele alınması

¹⁷⁸ Bu raporlar hakkında geniş ve detaylı bilgi için bkz: Ar, **a.g.e.**, ss. 171-183.

¹⁷⁹ Evans, **a.g.e.**, s.53.

gereken tek şeyin “Almanya’yı en kısa zamanda yenmek” olması gerektiği noktasında Wilson’a tavsiyesini bildirecekti. Şüphesiz Albay House’nin bu şekilde Wilson’a görüş bildirmesinde en önemli etkenin İtilaf Devletleri’nin kendi aralarında imza ettikleri gizli antlaşmalardan haberdar olmuş olmasıydı. Aslında genel bir çerçevede Amerikan Yönetimi daha savaşa katılmadan evvel bu antlaşmaların varlıklarından haberdardı. Hatta 1 Mayıs 1915 tarihli ABD’nin Paris elçisinden Washington’a gönderilen telgrafta İtalya ile İngiltere ve Fransa arasında imzalanan ve İtalya’nın taraf değiştirerek İtilaf Devletleri yanında savaşa girmesine neden olan Londra Antlaşması’nın varlığından bahsedilerek “*Kapsamı henüz bilinmiyorsa da İtalya’ya askeri bakımdan yapacağı yardım karşılığında toprak bakımından genişleme hakkı tanınacağı...*” tahmin ediliyordu¹⁸⁰. Gerçi Bolşeviklerin Rusya’da yönetimi ele geçirmesi ile gizli antlaşmaların 10-23 Kasım 1917 tarihleri arasında İzvestiya gazetesinde yayımlanmasından sonra arka arkaya Avrupa ve Amerikan basınında da yer alması¹⁸¹ bir nevi antlaşmalar üzerindeki sır perdesini ardına kadar aralamışsa da Amerikan Yönetimi yine de bu anlaşmaların ayrıntılı detayları hakkında bilgi sahibi olmadığını söylüyordu.

Gizli Antlaşmalar üzerindeki tartışmalar Balfour, Albay House ve Başkan Wilson arasında Beyaz Saray’ın çalışma ofisinde gerçekleşen bir toplantıya da konu olacaktı. Toplantıda Wilson ve Albay House, Avrupa ve Küçük Asya haritaları üzerine eğilerek Alsas-Lorence Bölgesi, Belçika-Polonya sınırının belirlenmesi, Danzing Limanı’nın statüsü, Basarabyan Bölgesi ve Trieste gibi konularda Balfour’un açıklamalarını dinliyorlardı. Balfour, açıklamalarına nihayet Küçük Asya haritası üzerinde devam ederek başta İstanbul’un durumu olmak üzere Boğazlar’ın statüsü, Anadolu ve Ortadoğu’nun paylaşım antlaşmaları üzerinde durur. Devam eden açıklamalarda Müttefikler’in kendi aralarındaki antlaşmalarda İstanbul’un uluslararası bir statüye bağlanması, Ermenistan’da ve Anadolu’nun kuzeyinde Rusya’ya bir nüfuz bölgesi verilmesinin kararlaştırıldığı, İngilizlerin Irak ve Mısır arasındaki bölgeyi kendilerine ayırdıkları, Fransa ve İtalya’nın da Boğazlar’a kadar Batı Anadolu ve Güney Bölgelerinde bazı kısımların verildiği paylaşım planları ortaya dökülmüştü¹⁸². Albay House toplantıda Boğazlar’ın uluslararası statüye

---

¹⁸⁰ A.g.e., s.55.

¹⁸¹ Carr, **Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik ...**, s. 23.

¹⁸² Bayur, **Türk İnkılabı...**, s . 581.

kavuşturulmasının diğer kanalları da kapsayacağı düşüncesiyle olumlu yaklaştığını dile getirirse de diğer ikili bu durumun farklı bir durum olduğunu dile getirerek bu görüşe karşı çıktılar. Çalışma ofisindeki toplantı bitmeden Albay House, Müttefikler arasında imza edilen paylaşım antlaşmalarının bir kopyalarının Başkan Wilson'a iletilmesini Balfour'dan talep eder. İngiliz Dışişleri Bakanı bunu kabul eder ve anlaşmalara dair örnekler 18 Mayıs tarihinde Başkan Wilson'a gönderilir. Bu antlaşma örnekleri içersinde Müttefikler arasında ayrı bir barış yapmama konusunda verilmiş sözleri de içeren Londra Paktı da bulunuyordu. Aynı şekilde Sykes-Picot ve Sazanov-Paleologue gibi antlaşmalar vardı ki bunlar Osmanlı İmparatorluğu'nun doğrudan toprak bütünlüğü ile ilgili hususlar içeriyordu¹⁸³.

Amerikan Yönetimi'nde gizli antlaşmaların varlığı ve içeriği hakkında sadece Başkan Wilson ve Albay House haberdar değildi. Amerikan Dışişleri Bakanı Robert Lansing de bu antlaşmaların içeriğinden haberdar bulunuyordu ve birçok kere İngiliz ve Fransız yetkililerle bu uğurda görüşme ve tartışmaları olmuştu. Öyle ki, Balfour Robert Lansing'e Britanya Savaş Kabinesi'nin Toplantı Tutanağı'nın bir örneğini bile vermişti. Bu tutanakta Dışişleri Bakanı Balfour'un kabinede İngiltere'nin Dış politikasına dair demeçleri ve gizli antlaşmaların ayrıntılı içerikleri vardı¹⁸⁴.

Amerikan Yönetimi savaş sona erip barışın tesis edileceği büyük konferans toplanıncaya kadar Müttefikler arası gizli antlaşmaların varlığının resmen saptanması yolunda ya da bunların tartışma ve görüşmelerine katılarak bilgi edinme uğrunda çok büyük bir dikkatle çalıştı. Evans'a göre Amerikan Yönetimi'nin bu şekilde davranmasında, antlaşmaların varlığını resmen kabul etmek yada bunları Orta Avrupa Devletleri'nin yenilgisinden sonra ortaya çıkacak toprak sorunlarının çözümüne yarayacak bir değer olarak benimsemek değildi. Aksine böyle yapmakla ileride barış koşulları içinde bu antlaşmaların uygulamalarını protesto etmek

---

¹⁸³ Londra'dan Washington'a gönderilen bu antlaşma örneklerinden başka, Bükreş Sözleşmesi ve Güney İran'da İngiliz pazarları ve Rusya'nın İstanbul'u denetimi hususuna dair ilkeler ile İngiltere ve Rusya arasında yazılmış notalar da belgeler arasındaydı. Fakat Togoland, Japonya ile yapılan Shantnug ve Pacific Islands Antlaşmaları ve Anadolu'da İtalya'ya toprak veren St. Jean de Maurienne Antlaşması'na dair belgeler Washington'a her nedense gönderilmemişti. Evans, **a.g.e.**, s.53; bu antlaşmaların Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren kısımları için bkz. E.E.Adamof, Çev. Kurmay Yarbay Hüseyin Rahmi, "*Birinci Dünya Savaşı Sırasında Avrupa Hükümetleri ve Türkiye*", **BTDD**, S. 38, Mart, 2000, s. 79.

¹⁸⁴ Evans, **a.g.e.**, s.61.

durumuna düşmekten kendini kurtarıyor ve İtilaf Devletleri'ni bu antlaşmaların sorumluluk ve yükümlülüğünü üzerine almaya zorluyordu¹⁸⁵.

İtilaf Heyeti'nin Temsilcileri ülkelerine döndükten sonra Balkan sorunlarını görüşmek amacıyla Müttefik Devletler kendi aralarında Paris'te bir konferans düzenledi. Konferansta savaşın amaçlarının yeniden gözden geçirilmesi, Rusya'nın İtilaf Devletleri'ne önerisi, Avusturya ile ayrı barış yapılması ve Amerika'nın İtilaf Devletleri'ne verdiği borçlar gibi meseleler görüşülecekse de asıl olarak Balkan Devletleri ve Küçük Asya üzerinde İtilaf Devletleri'nin kendi aralarında yapmış oldukları antlaşmalar üzerinde durulacaktı. İngiliz Hükümeti Başkan Wilson'dan bu konferansa en azından -dinleyici bile olsa- bir temsilci göndermesini istediye de Amerikan Yönetimi bu isteği, “...Biz Avusturya, Bulgaristan ve Türkiye ile savaşta değiliz. Konferansa katılmak, bu ülkelerde Amerika'nın yalnız savaşın yürütülmesi tartışılmakla yetinilmemiş fakat barış konferansında ileri sürülecek son ve kesin önerileri de görüşülmüştür, izlenimini yaratabilir.” düşüncesiyle kibarca reddedecekti. Wilson'un konferansa temsilci göndermemesi Fransız Yönetimi'ni de oldukça meşgul etmiş ve Dışişleri Bakanı Cambon, başkanın en azından konferansta görüşülecek ilgisiz konular hakkında oy vermesini talep ettiyse de bu istek de Wilson tarafından reddilecekti¹⁸⁶.

Başta Wilson'un olmak üzere Amerikan Yönetimi'nin Bolşevik Rusların gizli antlaşmalara yönelik tavırlarını öğrendikten sonra bu antlaşmalarla ilgili meselelerde son derece ihtiyatlı yaklaşmaya başlaması ABD Yönetimi'nin müttefikleriyle gerçekleştirdiği sayısız yazışmalarına da yansımıştı. Öyle ki, Fransız Dışişleri Bakanı Cambon'a gönderilen cevabitelgrafta İtilaf Devletleri'nin Küçük Asya'da gelecekle ilgili çıkarları konusunda çok ilginç ve karışık bir durumun öğrenilmiş olduğu, gelişmelere göre İtalya'nın savaşa katılmasından önce İngiltere, Fransa ve Rusya bu bölgede karşılıklı çıkarları konusunda bir ittifaka ya da en azından bir antlaşmaya varmış oldukları ifade edilerek İngilizlerin Fırat Vadisi'ndeki çıkarlarının da dikkate alındığı vurgulanmıştı. Telgrafta İtalya'nın da tıpkı diğer müttefikleri gibi bu paylaşım yarışına girmiş olduğu vurgusu yapılarak konferansta Amerika'nın temsil edilmemiş olmasından dolayı “büyük ve kavgalı konuya” karışmamasından mutlu olduğu ifade ediliyordu.

¹⁸⁵ A.g.e., s. 62.

¹⁸⁶ A.g.e., s. 64; Bayur, *Türk İnkılabı...*, s. 581.

Tarihi Wilson Prensipleri'nin yayımlanmasına aylar kala Amerikan Yönetimi'nin müttefiklerine yönelik bu tavrı devam eden yazışmalarda da aynen sürmüştür. 23 Temmuz 1917'de Fransız Dışişleri'ne yine bu mesele üzerine gönderilen cevabitelgrafta Amerikan Yönetimi: "*Hangi koşullar altında olursa olsun dünyanın bu parçasında yaşayan ulusların yarar ve korunmasından çok yabancı bazı ulusların çıkarlarını sağlamak amacı güden anlaşmalar üzerine bir barış kurulması son derece güç olacaktır.*" deniliyordu¹⁸⁷. Amerikan Yönetimi'nin daha savaşa girdikten sonra müttefikleriyle olan ilişkilerinde coğrafi olarak onlardan farklı kıtalarda olması ve borç veren bir ülke konumunda bulunması adeta kendisini bir nevi açık bir lider statüsüne yükseltmişti. Bu konum savaşın çıkmaza girdiği bir durumda ABD müdahalesinin belirgin bir hamlesiyle anlaşılması onun gücünü müttefiklerinin gözünde daha da büyütürken, bu gücün Avrupa kamuoyunda bir kurtarıcı olarak algılanmasına sebebiyet verecekti. Şüphesiz bu bakış açısı savaş sonrasında Başkan Wilson'un coşkun tezahüratlarla Avrupa kıtasına yaptığı tarihi ziyarette de aynen devam edecekti.

Amerikan Yönetimi müttefiklerine yönelik gizli antlaşmalar konusunda böylesine bir açık tavır sergilerken, kendi içerisinde bu konu üzerinde çok daha ketum bir tavır sergileyecek ve -Amerikan kamuoyunun tepkisini çekmemek düşüncesinden olsa gerek- gizli antlaşmalar hakkında bilgisinin olmadığını ileri sürecekti. Öyle ki, Amerikan Kongresi Üyesi J.T.Helfin, dışişlerine bir yazı yazarak dışişlerinin antlaşmalar konusunda herhangi bir bilgisinin olup olmadığını sorduğunda, dışişleri yönetimi ABD'nin bu antlaşmalarla ilgisi olmadığını ve bilgisinin sadece gazete yayınları ölçüsünde bulunduğu içerikli bir karşılık verilecekti. Ancak kongre üyesi verilen bu yanıtın memnun kalmayarak 20 Mart'ta tekrar bir yazılı soru gönderirken Dışişleri Bakanı Robert Lansing'den kendisine gönderilen bir mektupta dışişlerinin bu antlaşmaların varlığı konusunda kanıtlara sahip olmadığını ve bütün bilgilerinin gazete söylentilerine dayandığını tekrardan kendisine iletilecekti¹⁸⁸.

---

¹⁸⁷ A.g.e., s. 65.

¹⁸⁸ A.g.e., s. 66.

1.2.5. Wilson İlkelerinin Oluşturulması ve Yayımlanması

Birinci Dünya Savaşı'nın üçüncü yılı olan 1917 yılında Birleşik Devletler'in savaşa katılması ile Müttefikler arasında barışın esaslarını ve amaçlarını belirlemek amacıyla Londra, Paris ve Washington'da çeşitli tarihlerde gerçekleştirilen görüşmeler daha da sıklaştırılmıştı. Hiç şüphe yok ki bu görüşmelerde tartışılan konular Rusların savaştan çekilmesi ile gizli antlaşmaları dünya kamuoyuna ifşa etmesi Müttefikler arasında derin görüş ayrılıklarını da su yüzüne çıkarmaya başlayacaktı. İşte böylesi bir ortamda Başkan Wilsonen önemli Müşaviri Albay House'u 22 Ocak 1917'de kongrede ilan etmiş olduğu toprak ilhakı ve tazminat olmaksızın barışçıl düşünceleri yansıtan savaş amaçlarını tespit etmek amacıyla Londra ve Paris'e gönderdi. Başkan Wilson, bu düşüncelerinin İtalya ve Fransa'yı ciddi derecede rahatsız edeceğinin de farkındaydı¹⁸⁹.

18 Aralık'ta Müttefik liderlerle yaptığı görüşmeler ve bu görüşmeler neticesinde oluşan kişisel raporunu sunmak amacıyla Başkan Wilson'u ziyaret etti. Albay House'un dosyasında müttefiklerinin yeni barış programları ile ilgili talepleri ve bu taleplere karşı kendi çekinceleri de vardı. Wilson ve Albay House arasında gerçekleşen bu görüşmeden sonra ilk fırsatta Birleşik Devletler'in savaş sonrası olası barış koşulları ile ilgili bir rapor hazırlaması ve bunu İngiltere ve Fransa'dan önce dünya kamuoyuna açıklamasına karar verildi. Bu amaçla "*Inquiry*" adında bir heyetin oluşturulup olası bir barışta karşılaşılabilecek meseleler üzerinde hazırlıklarda bulunmak amacıyla bir rapor hazırlanması çalışmalarına başlandı. Wilson'un komutu ile başkanlığını Albay House'una yaptığı bu kurulda The City College of New York Rektörü Sidney Edward Mezes ile genç gazeteci Walter Lippmann da bulunmaktaydı. Kurul aslında bir uzmanlar topluluğu idi¹⁹⁰. Aslında Amerikan Dışişleri böyle bir kurulun oluşturulup çalışmaların bir an evvel başlaması için daha ağustos ayında öneride bulunmuştu¹⁹¹. Kurul, 22 Aralık'ta ilk raporunu tamamlayarak ertesi günü başkana sundu. Bu rapor temelde askeri ve politik durumu inceleyerek Birleşik Devletler'in barış konferansındaki koşullarını ve izlenmesi uygun olacak elle tutulur, somut amaçlar çerçevesinde önerilerde bulunuyordu. Orta

---

¹⁸⁹ Kissinger, **a.g.e.**, s. 209.

¹⁹⁰ Ions, **a.g.e.**, s. 83.

¹⁹¹ Evans, **a.g.e.**, s. 75.

Avrupa kuvvetlerinin stratejik durumu, Berlin’den Bağdat’a kadar uzanan eksenin denetimi, raporun temel oluşturulma gayesinetaban oluşturuyordu. Ayrıca raporda Fransa ve Rusya’nın durumuyla birlikte Ortadoğu cephesinde Filistin, Mezopotamya, Türkiye konuları üzerinde de tespitlerde bulunduktan sonra olası barış koşulları konusunda düşünceler ileri sürülüyordu. Bu düşünceler düşman devletler ve ortaklar arasında “*Tam eşitlikçi bir barış ve savaş amaçları programı*” temeline dayanıyordu ¹⁹² . Raporun bu kısmında Osmanlı Devleti’ne önemli sayılabilecek derecede yer verilerek gelecekte Türk Yönetimi ve Türk topraklarının statüsü ile ilgili şu düşüncelere değinilmiştir:

“Türk İmparatorluğunun yönetimi altında bulunan değişik ırkları baskı ve kötü yönetimden kurtarmak zorunludur. Bu, en azından Ermenistan’ın özerkliğinin, Filistin, Suriye ve Arabistan’ın uygar uluslar tarafından korunmasının sağlanması gerekir. Boğazlardan özerk gidip gelişi de sağlamak gerekir. Asıl Türkiye’ye karşı adaletle davranılmalıdır ve Türkiye ekonomik ve siyasal bağlardan kurtarılmalıdır. Onun Almanya’ya olan savaş borçları ortadan kaldırılmalıdır, bu paraların hiçbir kısmı Türkiye çıkarları uğrunda kullanılmamıştır ve onun borcu sayılamaz... Bütün bunlar görünürde Türk sorununun çetin bir çözümü sayılabilir, ancak askerlik durumu bizlere bunu gerçekleştirme imkânı vermektedir ve hiç şüphe yok ki hiçbir adalet ilkesi Türkiye’nin ele geçirilmiş kısımlarının Alman-Türk bağlaşmasına geri verilmesini gerektirmez... Türkiye’ye yeni bir gidiş sağlanabilir; ülkece çok ufulanmış ve yabancı ırkları kötü biçimde yönetmek yetkisi elinden alınmış olarak kendi halkının ihtiyaçları üzerinde çabalarını toplamak...”¹⁹³ .

Albay House kurulun hazırlamış olduğu rapor ile birlikte başkente dönerek raporu Başkan Wilson’a sundu. Wilson raporu okuduktan sonra House’den memorandumda bulunan barış koşulları hakkında önerilere açıklık getirmesini ve bu önerileri ileri sürmeye gerek görülen düşüncelerin arkasındaki nedenleri anlatmasını

¹⁹² **A.g.e.**, s. 77; 22 Aralık aynı zamanda Rusların İttifak Devletleri ile Brest-Litovsk’ta barış görüşmelerine başladığı tarihtir. 30 Aralık’ta Troçki Batılı devletleri de bu görüşmelere katılmaları için davet edecekti. Bu durum üzerine Wilson Rusları savaşa devam konusunda cesaretlendirmek ve Orta Avrupa Devletleri’ne karşı etkili diplomatik müzakereleri kolaylaştırmak için Birleşik Devletler’in savaş hedeflerini ve dolayısıyla savaş sonrası barış koşullarını açıklaması da zorunlu görülen bir neden olarak algılanmıştı. Ayrıca tam da bu dönemde bütün Avrupa basını Müttefikler’in kendi aralarında imza etmiş oldukları gizli antlaşmaların şoku ile çalkalanırken Başkan Wilson, bu emperyalist duygulardan kendisini beri kılmak amacıyla bir an önce ilkeleri açıklama yoluna koyulmuştu. Dolayısıyla Albay House başkanlığında oluşturulan “*Inquiry*” adlı heyetin oluşturulmasına ve çalışmalarına bir de bu açıdan bakılmalıdır. Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 623.

¹⁹³ Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 615.

isteyen bir rapor daha istedi. Kurul, Wilson'un öneri ve istekleri doğrultusunda hazırlamış olduğu bu raporu da 2 Ocak 1918'de Wilson'a teslim etti. Böylece Wilson'un meşhur 14 nokta hakkındaki söylevini hazırlaması için bütün raporlar kendisine teslim edilmiş olundu¹⁹⁴. Albay House, 4 Ocak'ta Wilson'un söylevini hazırlamada ona yardımcı olmak amacıyla New York'tan Washington'a geldi. Görüşmede 14 nokta içerisinde kullanılacak deyimler, tarihler ve haritalar üzerinde çalışıldı. Çalışmalarda ayrıca söylevin üç temel amacı da tespit edildi. Bunlardan ilki doğrudan Bolşevikleri savaşa devam etmeleri gerektiğine inandırarak eğer Almanların savaşı kazanmaları durumunda Bolşevik liderlerin hedeflediği demokratik ve liberal ilkelerin çiğneneceği konusunda onları inandırmak, diğeri ise Alman sosyalistlerine aynı amaçlar doğrultusunda çağrıda bulunurken, diğer çağrıda Müttefik Devletler'ine, artık iyice açığa çıkan gizli antlaşmalardaki hedefleri liberal bir yönde değiştirmeleri gerektiği yolunda bir uyarıda bulunmaktı¹⁹⁵. Başkan Wilson ve Albay House arasında ABD'nin savaş sonu hedeflerini tespit edecek olan konuşma metni üzerindeki çalışma ertesi gün de devam edecek ve dünya haritası üzerinde yapılan son bir değerlendirme ile 14 noktanın dünya kamuoyuna duyurulacağı konuşmaya son şekil verilecekti¹⁹⁶. Konuşmanın detayları üzerinde son değerlendirmeler yapılırken Wilson, Türklerle ilgili barış koşulları ve *"ezilen uluslar"* konusunda bir yargıya varmakta zorlanınca, kendisine Inquiry'nin hazırlamış olduğu bir ara not sunulacaktı. Bu notta, *"Osmanlı İmparatorluğu'nun şimdiki parçasına güvenilir bir egemenlik sağlanmalı ve şimdi Türkiye yönetiminde bulunan diğer uluslara da kendi gelişmelerini kendileri sağlamak üzere tam bir fırsat ve olanak verilmelidir."* deniliyordu¹⁹⁷. Son şekli verilen Wilson'un yapacağı konuşma üzerinde 5 Ocak'ta başkan ile Albay House arasında Türkiye meselesi üzerinde son bir tartışma yaşanacaktı. Bu tartışmada Türkiye'yi ilgilendiren kısımlarla ilgili olarak, başkan bunun daha belirgin yazılmasını, Ermenistan, Mezopotamya, Suriye ve diğer parçaların adlarının açıkça gösterilmesini istediysen de Albay House paragraftaki ifadenin anlatılmak istenen için yeterli olduğunu, ifade

¹⁹⁴ Evans, a.g.e., s. 78.

¹⁹⁵ Bayur, *Türk İnkılabı...*, s. 624; Evans, a.g.e., s. 74.

¹⁹⁶ Evans, a.g.e., s. 79.

¹⁹⁷ Bu sırada notada geçen *"... tam bir fırsat ve olanak verilmelidir."* ile biten cümlesi kısmını Wilson, *"kesin, engelsiz bir fırsat ve olanak verilmelidir."* şeklinde bir cümlecikle değiştirdi. Ayrıca Boğazlardan serbest geçiş konusuna da bir madde ekledi. bkz. Evans, a.g.e., s. 79; Erol, *Türkiye'de Amerikan Mandası...*, s. 8.

edecek ve Türkiye'yi ilgilendiren bölümün daha önce tespit edildiği ve yazıldığı şekliyle kalması hususunda Wilson'u ikna edecekti¹⁹⁸.

Bu arada konuşmanın yapılmasına saatler kala İngiltere ve ABD arasında konuşmayı kimin önce yapacağı konusunda ufak bir kriz çıkar. Öyle ki Başkan Wilson, müttefikleri İngiltere ve Fransa'nın kendisinden önce barış ilkelerini açıklamalarını istemiyordu. Bu amaçla Albay House'a, Balfour'a iletmek amacıyla bir telgraf çektirir. Ancak Balfour daha telgrafi almadan Wilson'a, Başbakan Lloyd George'nin 5 Ocak'ta İşçi Partisi Kongresi'nde barışın esaslarına dair bir konuşma yapacağı konusundaki telgrafi da Albay House gönderir. Wilson, 5 Ocak'ta Lloyd George'nin konuşmayı yaptığını öğrenince, aşağı yukarı kendi konuşmasının da buna benzer unsurlar içereceği gerekçesiyle konuşmaktan vazgeçmeyi düşündüyse de sonunda o da konuşmasını yapma kararını sürdürür¹⁹⁹.

Lloyd George'nin konuşmasının bir kopyası da Amerikan Dışişleri Bakanlığına gönderilir ve Wilson konuşmasını yapmadan önce bu konuşmayı inceleme fırsatını da bulur. Nihayetinde uzun ve titiz bir çalışmadan sonra 8 Ocak 1918 tarihinde ABD Senatörleri ve Temsilcileri Meclisi üyeleri yarım saat önceden, Başkan Wilson'un yapacağı konuşmayı dinlemek üzere Capitol Hill'e davet edilirler²⁰⁰.

---

¹⁹⁸ Evans, **a.g.e.**, s. 80.

¹⁹⁹ Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 625; Evans, **a.g.e.**, s. 75; Lloyd George bu konuşmasında Britanya'nın imzaladığı antlaşmaların kutsallığı adına bir savaş yürüttüğünü ifade ederek savaşın amaçlarını şu şekilde izah edecekti: Belçika, işgal altındaki Fransa, Sırbistan, Karadağ ve Romanya boşaltılacaktı. Alsas-Lorraine Fransa'ya iade edilecekti. Arabistan, Ermenistan, Mezopotamya, Suriye ve Filistin Türklerin yönetimine bırakılmayacaktı. Boğazlar uluslararası ve tarafsız bir statüde olacaktı. Almanya'nın elinde bulundurduğu sömürgelerin geleceğine barış konferansında karar verilecek, barışı muhafaza etmek için uluslararası bir örgüt kurulacaktı. Doğu Avrupa'da Polonya Devleti kurulacaktı. Lloyd George'nin konuşmasında çok dikkat çeken iki husus bulunmaktadır. Bunlardan biri Wilson'un kendi konuşmasında önemle vurgu yapacağı "*Ulusların kendi kaderlerini belirleme*" ilkesinden Lloyd George'nin hiç bahsetmemiş olmasıdır. Diğeri ise Türk topraklarının geleceği ile ilgili kullanılan cümleydi. Bu konuşmada Başbakan Lloyd George'nin İngiliz askerlerinin "*Türkiye'yi başkentinden ve Trakya'nın, ırk bakımından ağırlıkla Türk, zengin ve tanınmış Trakya topraklarından mahrum etmek için savaşmadığı*"nı vurgulamış olmasıdır. Ancak daha sonra Amerikan Yönetimine verilen konuşmanın kopyasında Türk topraklarının geleceği ile ilgili bahsi geçen cümlede Trakya kelimesinden sonra gelen virgül çıkarılmış ve cümleye bir başka öge eklenerek cümle, "*Küçük Asya ve Trakya'nın ırk bakımından ağırlıkla Türk, zengin ve tanınmış toprakları...*" şekline dönüştürülmüştür. Alan Palmer'in ifadelerine göre cümledeki bu değişiklik Lloyd George'nin Venizelos'la ilk görüşmesinden hayli etkilendiği bir sırada gerçekleştirilmiş ve cümle Yunanistan'ın Küçük Asya emellerine uygun hale getirilmiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Alan Palmer, **Savaş Biterken 1918**, Alfa Yay., İstanbul, 2015, ss. 235-237.

²⁰⁰ Palmer, **a.g.e.**, s. 237.

Tarihe “Wilson Prensipleri” olarak geçecek olan 14 maddelik barış programının esasları Amerikan Kongresi’nde Başkan Wilson tarafından açıklanır²⁰¹. Barış esaslarına geçmeden önce Wilson, kongrede uzun denilebilecek bir konuşma yapar. Konuşmasında ağırlıklı olarak Avrupa’nın genel durumu, Rusya’da meydana gelen ihtilal ve bu ihtilal ile ortaya çıkan yeni yönetimin İttifak Devletleri ile yürüttüğü Brest-Litovsk görüşmeleri ve ağırlıklı olarak Almanya’nın durumu gibi konulara değinir. Wilson ayrıca Alman Yönetimi’ne açık mesajlar vermeyi de ihmal etmeyerek, kendilerinin savaşa girme nedenini de “...çünkü ortaya çıkan hakların ihlal edilmesi bizi çabucak etkiledi, bunlar düzeltilmedikçe ve tekrarlanmaması garanti altına alınmadıkça kendi insanlarımızın hayatlarını yaşanmaz kılacaktır. Bu nedenle bu savaşta talep ettiğimiz kendimize karşı tuhaf olan şeyler değildir. Dünyanın yaşanabilir bir yer kılınması son derece önemlidir ve amacımız özellikle bizim gibi barışsever ulusların kendi kurumlarını belirleme, güç kullanımı ve bencil saldırganlıklar yerine, diğer uluslar tarafından adalet ve adil muamele görmesidir...”²⁰² cümleleri ile izah ederek prensiplerini açıklayacaktı.

Başkan Wilson, ilkelerini açıkladıktan sonra bu ilkelerin gayet anlaşılabilir ve açık olduğunu belirterek bu ilkeler temel alınmadıkça uluslararası adaletin hiçbir şekilde ayakta durmayacağını ifade eder. Wilson konuşmasına, “...Birleşik Devletler halkı başka prensip üzerine hareket etmez ve bu ilkenin doğruluğu hayatlarını, onurlarını ve sahip oldukları her şeyi adamaya hazırdırlar bunu ahlaki düğüm noktası olan insan özgürlüğü için son ve doruktaki savaş vakti gelmiştir ve güçlerini, en yüksek amaçlarını, namuslarını ve sadakatlerini sınava tabi tutmaya hazırdırlar.” ifadelerini kullanarak son verir²⁰³.

Wilson, açıklamış olduğu 14 maddelik bu barış esaslarını iki kısma ayırıyordu. Bu 14 noktadan 8’i başkana göre zorunlu olan hususlardı. Bunlar, açık diplomasiinin uygulanması, denizlerin serbestliği, genel silahsızlanma, uluslararası ticarete engellerin kaldırılması, sömürgecilikle ilgili taleplerin tarafsız bir şekilde çözümlenmesi, Belçika’nın yeniden kurulması, Rus topraklarının boşaltılması ve en önemlisi de bütün unsurları koruyacak yeni bir değerler koalisyonu oluşturularak

²⁰¹ E.H.Hugh-Jones, **Woodrow Wilson and American Liberalism**, Collier Books, New York, 1962, s. 172.

²⁰² Engin Berber (Derleyen), **Türk Dış Politikası Çalışmaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2007, s. 151.

²⁰³ **A.g.e.**, s. 154.

Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıydı²⁰⁴. 14 nokta içerisinde geri kalan 6 nokta ise yapılması zorunlu olan kategoriler listesinde değil de gerekliler listesinde sıralanıyordu. Bunlar da Alsas-Lorence'nin Fransa'ya bırakılması, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorlukları içerisindeki azınlıklara özeklik verilmesi, İtalya'nın sınırlarının yeniden düzenlenmesi, Balkanların boşlatılması, Boğazların uluslararası statüye kavuşturulması ve denize çıkışı olan bağımsız Polonya'nın yeniden kurulması şeklinde belirlenmişti²⁰⁵. Doğrusu bu ilkeler içerisindeki altı madde Avrupa'daki kurulu düzeni derinden etkileyecek ve sınırları yeniden belirleyecek unsurlar içeriyordu. Kissenger bu ilkelerle ilgili olarak "*Şimdiye kadar hiç böyle bir devrim yaratacak amaçlar, bunların nasıl uygulanacağını gösteren bu kadar az yol gösterici ilke ile ileri sürülmemiştir. Wilson'un tasarladığı dünya, yenilen veya yenilen fark etmeksizin, güce değil, prensiplere; çıkarılara değil, hukuka dayanacaktı.*"²⁰⁶ değerlendirmesini yapıyordu.

Wilson'un, hiç şüphe yok ki 22 Ocak 1917'de ABD Kongresi'nde toprak ilhakı olmadan ve tazminat istenmeden barışın sağlanması amacıyla yapılan konuşmadaki temel düşünceleriyle bu ilkeleri yayımlama düşüncesi arasında derin farklar vardı. Bu farkların oluşmasında en büyük etkenin Almanya'nın kesin olarak yenilgiye uğratılması düşüncesinin ağırlık kazanmasının söz konusu olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla denilebilir ki Wilson'un 14 noktayı yayımlama düşüncesinin altında Almanya'nın yeniden hâkim bir dünya gücü haline gelmek istemesinin önüne geçmek ve Berlin-Bağdat eksenini tanımlanabilecek stratejik ve politik güç hattının engellenmesi kaygısı vardı²⁰⁷. Bu kaygı, ilkelereki imparatorlukları parçalayarak, ulus devlet modelleri tarzında yeni devletlerin ortaya çıkarılması ve onlar üzerinde koruyucu bir yapı oluşturmak amacıyla uluslararası bir örgütün kurulması gibi maddelerin ortaya çıkmasına vesile olacaktı.

---

²⁰⁴ Frank Freidel, **America in the Twentieth Century**, Third Edition, Harvard University, New York, 1970, s. 202; Henry Kissinger, **a.g.e.**, s. 210.

²⁰⁵ Freidel, **a.g.e.**, s. 202; Kissinger, **a.g.e.**, s. 210.

²⁰⁶ Kissinger, **a.g.e.**, s. 210.

²⁰⁷ İlhan Tekeli-Selim İlkin, **Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey**, TTK Yay., Ankara, 1989, s. 9.

1.2.6. Wilson İlkelerine Müttefik Devletlerin Yorumları ve Eleştirileri

Başkan Wilson, bu ilkeleriyle savaşın son yılında tüm dengeleri alt üst olan dünyanın hangi hedefler doğrultusunda biçimlendirilmesi gerektiğine ilişkin bir siyaset önerisi yapmaktaydı. Dolayısıyla yayımlanmış olan bu maddesel önerilere, Birleşik Devletler'in ilk defa Batı merkezli güç dengeleri içine etkin olarak katılmış olduğunun da ilanı olan ilkeler gözüyle de bakılabilirdi. Doğal olarak bu oluşum Batılı güç odaklarının da tepkisini çekecekti²⁰⁸. Öyle ki Wilson İlkeleri daha yayımlandığı andan itibaren üzerinde tartışma ve eleştiriyi de beraberinde getirecekti. Fransa, İngiltere, İtalya ve Belçika Hükümetleri denizlerin serbestliği ilkesinin yorumlanması ve tazminat konusunu içeren maddeler dışında Wilson'un ortaya koyduğu ilkelere genel olarak katılıyorlardı²⁰⁹. Özellikle İngiltere'nin denizlerin serbestliği hususunda ciddi çekinceleri vardı ve bunu kabul etmeyeceğini duyurdu. Fakat Wilson'un derhal Albay House'yi Avrupa'ya göndererek *"Eğer bu ilkeler reddedilirse, Amerika ayrı bir barış için girişimlerde bulunacaktır."* tehdidini savurması İngiltere ve Fransa'nın Wilson'un bu mesajlarına karşıt sayılabilecek düşünceler ileri sürmekten de çekinmelerine sebebiyet verecekti²¹⁰. Bu devletler sadecebu konuda basına kısa demeçler vermekle yetineceklerdi²¹¹. Bu arada unutulmamalıdır ki, Amerikan Yönetimi'nin denizlerin serbestliği konusuna bu kadar önem vermesinde kendisinin büyük bir deniz ülkesi olmaktan kaynaklanan avantajını kullanmak istemesi de etkili olmuştur²¹². Ne var ki zamanla ilkelerle ilgili Müttefik Devletler, sıkıntılarını yüksek sesle dile getirmeye başlayacak, güçlenen milliyetçi akımlarla birlikte Wilson İlkeleri'ni aşan isteklerini dile getireceklerdi. Şöyle ki, İngiltere'nin Avrupa Kıtası dışında da istekleri vardı. Bunlar; doğrudan veya dolaylı olarak eski Alman sömürgelerini ele geçirmek, Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını kontrol altına almak ve Uzakdoğu'da etkili bir egemenlik kurmaktı. Avrupa'dan herhangi bir toprak talebi olmamasına rağmen Avrupa'yı tek bir devletin

²⁰⁸ Wilson İlkeleri'ne eleştirel bir yaklaşımla bakmak için bkz. Ufuk Özcan, **Wilson Prensipleri Üzerine**, Sosyoloji Dergisi, Ayrı Basım, 3. Dizi, 4. Sayı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 1997, s. 37.

²⁰⁹ Murat Sarıca, **Birinci Dünya Savaşı Sonunda Avrupa'nın Siyasal Sorunlarına Genel Bakış**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesinin Prof. Dr. Ümit Yaşar Doğanay'ın Anısına Armağan 'dan Ayrı Basım, İstanbul, 1982, s. 464; Renouvin **a.g.e.**, s. 423.

²¹⁰ Hugh-Jones, **a.g.e.**, s. 175.

²¹¹ Renouvin **a.g.e.**, s. 351; Ions, **a.g.e.**, s. 95; Freidel, **a.g.e.**, s. 203.

²¹² Özcan, **a.g.m.**, s. 39.

hegemonyası altında bırakmak istemiyordu. Başta Fransa olmak üzere galip diğer devletler Wilson İlkeleri'nden somut, sağlam ve güven verici garantiler elde etmek istiyorlardı ki bununda ancak sınırların güven verici bir şekilde sağlanmasıyla gerçekleşeceğini dile getiriyorlardı. Özellikle Fransız kamuoyu ve parlamentosunda savaştan önce Almanya'ya ait olan Rhen'in batı yakasındaki toprakların ve Sarre Bölgesi'nin statüsü konusunda net bir tavır belirleyememelerine rağmen Almanya'nın bedel ödemesi gerektiği konusunda net bir tavır ve tam bir görüş birliği vardı. Fransa ayrıca Wilson'un belirttiği gibi güvenliğin sağlanması ve sınırların korunması noktasında uluslararası bir örgütün kurulmasını yeterli bulmayarak daha farklı güvenceler talep edecekti. Ayrıca Almanya'nın Fransa'ya verdiği zararları tazmin etmesi konusundaki güçlü eğilim barış antlaşmalarının imza edileceği dönemde çok daha güçlü bir şekilde dile getirilecekti. Bu arada Çekler, Slovaklar, Polonyalılar, Romenler ve Güney Slavları bu ilkelerin kendi güvenliklerini sarsacak şekilde uygulanmasına karşıydılar. Onların en büyük endişesi, Milliyetçilik ilkesine göre sınırların yeniden düzenlenmesi sırasında bu güvenlik zafiyetinin oluşmasıydı²¹³. Milliyetçilik ilkesinin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu topraklarına uygulanması hususunda İngiltere ve Fransa Hükümetleri'nin de endişeleri vardı. Bu hükümetlere göre, bu imparatorluk içerisindeki azınlıklara bağımsızlık vaad etmek, Tuna boyundaki krallıkta bir devrimin patlak vermesini kışkırtmaya sevk edebilirdi²¹⁴. Hâlbuki Wilson'un bu konudaki görüşü ise daha farklıydı. Wilson savaşa neden olan uluslara kendilerini yönetme hakkı (Self Determination) prensibinin varlığı değil, bu prensibin devletlerarası antlaşmalardaki yokluğudur. Wilson, Avrupa'da ve Dünya'da barışın ortak güvenlik prensibine göre kurulmasını ve savunulmasını öneriyordu ki, bunu sağlamanın yolu da uluslararası bir kurulun varlığının gerekliliği idi²¹⁵. Wilson, uluslararası düzen için Amerika'nın kriterinin; demokrasi, ortak güvenlik ve self determinasyon olduğunu ifade ediyordu

---

²¹³ Murat Sarıca, **Birinci Dünya Savaşı Sonunda...**, s. 464; Ayrıca Wilson, Rus topraklarının boşlatılması ile ilgili durumu 6. maddede belirtmişti. 1918 yılının Ocak ayında Wilson ve Albay House Bolşevik Yönetimin liberal demokrasiye karşı tavrılarını kesin olarak öğrenmişlerdi. House işgal altında tutulan topraklardaki Rus halkına dostluk elinin uzatılması konusunda Wilson'a uyarılarda bulunuyordu. Şimdilik Bolşevik Hükümet'e saldırmanın zamanı olmadığını düşünüyordu. House'ye göre, Bolşevizmin gelecekte dünya barışına ne gibi etkileri olacağı bilinmiyordu. Wilson ve danışmanları Rus Devrimi'ne yön veren Sosyalist İdeoloji'nin Amerika'ya ithal edilmemesi gerektiğini düşünüyorlardı. Ions, **a.g.e.**, s. 95.

²¹⁴Renouvin **a.g.e.**, s. 423.

²¹⁵Kissinger, **a.g.e.**, s. 207.

ki, bunların hiçbirisi de daha önce imza edilen hiçbir Avrupa devletinin antlaşmalarında yer almış unsurlar değildi. Dolayısıyla Wilson'un ortaya koyduğu bu doktrinler Avrupalı diplomatların tamamen yabancıları oldukları kavramlardı. Çünkü bu zamana kadar Avrupa'da barış ve istikrar devletlerarası güç dengesine göre ve realpolitik uygulamalarla sağlanıyordu²¹⁶.

Wilson'un ilkelerinde 6. maddede belirttiği Bolşevik Rusya'nın içişlerine karışılmaması, topraklarının yabancı askerlerden arındırılması ve ülkenin kendi geleceğinin serbest seçimlerle belirlenip Batılı devletler içerisindeki yerinin korunması hususu görünüşte barışçıl niyetleri içeren bir öneriyi dile getirirse de zamanla bunun belli bir koşula bağlı olduğu ortaya çıkacaktı. Bu koşul ise Rusya'nın doğudaki nüfuzunu kırmak amacıyla aynı maddede yerini bulacaktı. Ayrıca hatırlanmalıdır ki, Rus topraklarının tahliye edilmesini isteyen Amerikan Yönetimi'nin Sibiryaya ve Kuzey Rusya'da binlerce askeri Bolşeviklerle savaşmak amacıyla bulunmaktaydı²¹⁷.

Başkan Wilson'un bu ilkenin uygulanıp barışın tesis edileceğine dair inancı aslında o kadar kolay gerçekleşecek bir durum değildi. Öyle ki daha barış konferansı toplanmadan Milliyetçilik ilkesinin uygulanmasının ne kadar güç olduğu anlaşılacaktı. Çünkü her yerde dil, din ve gelenek bakımından ayrı halkların birbirleriyle karışık olarak yaşadığı sınır bölgeleri mevcuttu. Yani Çeklerle Almanlar, Slovaklarla Macarlar, Çeklerle Polonyalılar arasında sınırların nasıl belirleneceği hususunda ciddi tartışmalar belirecekti. Aynı durum Romanya çoğunluğu içinde Macar ve Alman unsurların da bulunduğu Transilvanya Bölgesi içinde geçerliydi. Rus İmparatorluğu içerisindeki Baserabya ve Ukrayna Bölgeleri'nde nasıl bir durumun uygulanacağı da ayrıca merak konusuydu. Polonya ve Litvanya arasındaki Vilno Bölgesi, Romanya ve Yugoslavya arasındaki Temeşvar Bölgesinde anlaşmazlık çıkaracak yerler arasındaydı. Dolayısıyla Pierre Renouvin'in ifadesiyle *"Hırsların şahlanması yüzünden dil ve etnik bakımından dünya haritasının yeniden çizilmesi işi Wilson İlkeleri'ni çok çetin bir sınava sokacağı gibi Barış Konferansı'nda da büyük güçlükler çıkaracak gibi görünüyordu."*²¹⁸

---

²¹⁶ A.g.e., ss. 206-207.

²¹⁷ Özcan, a.g.m., s. 42.

²¹⁸ Renouvin, a.g.e., ss. 500-501.

İlkelerin sonuncusu dünya barışını sağlamak amacıyla önerilen Milletler Cemiyeti teşkilatının kurulmasıyla ilgiliydi. Amerika Yönetimi'nin bu cemiyetin kurulmasını istemesi Özcan'ın ifadelerine göre, barışın ve uluslararası eşitliğin sağlanması amacıyla değil doğu toplumlarına karşı diplomatik baskı ve müdahalelerinin örgütlenmesini sağlayacak bir merkeze ihtiyacın bulunmasıyla ilgiliydi. Özcan, bu hususu ABD'nin Milletler Cemiyeti'nin kurulmasını ısrarla istemesinin nedenini, kendi siyasal önderliğine bağlı bir inisiyatif ele geçirme isteğinde arayacaktı²¹⁹.

Başkan Wilson'unküresel bir barışı egemen kılacağına inandığı 14 ilkesi sadece Avrupa'da değil, ABD'de de ciddi bir şekilde eleştirilecekti. Kongre üyesi ve cumhuriyetçi muhalefetin sözcüsü Senatör Cabot Lodge bu ilkelerle ilgili olarak; silahsızlanma, milliyetçilik ilkesinin uygulanması ve denizlerin serbest ticarete açılması ilkelerini desteklerken; diğer taraftan Senatör Lodge'ninuluslararası düzeyde barışın sağlanması noktasında Wilson'un oluşturulması için çok çaba sarf edeceğiMilletler Cemiyeti'nin tesis edilmesi meselesi ile ilgili kuşkuları vardı. Aynı şekilde Senatör Lodge ile birlikte Roosevelt de Wilson'un Milletler Cemiyeti'nin oluşturulması ve Avrupa'nın işlerine karışılması noktasında Wilson'un barışı sağlamaya yönelik mevcut ve gelecekteki politikasını eleştiriyordu. Roosevelt, ABD dünya sorunlarında sorumluluk almaya hazır değildir, diyerek “*Biz enternasyonalist değil Amerikan Milliyetçisiyiz.*” diyordu²²⁰.

1.2.7. Gizli Diplomasiden Küresel Diplomasiye

Wilson İlkeleri'nin büyük eleştirilere konu olan ve çokça da tartışılan bir diğer ilkesi devletlerarası münasebetlerde açık diplomasinin uygulanması maddesiydi. Bu konuda da İngiliz-Fransız ittifakı Wilson'a karşı açık bir muhalefete dönüşmeyecek kadar zayıf olsa da savaş içerisinde Müttefikler arasında imza edilen

²¹⁹ ABD başkanının çok istemesine rağmen Milletler Cemiyeti'nin yönlendiricisi kendisi olamamış ve bu üstünlük başta İngiltere olmak üzere Avrupalı devletlerin eline geçmişti. Nitekim cemiyet İngiltere'nin önderliğinde kurulduğunda ABD cemiyete üye bile değildi. Böylece Amerikan Yönetimi'nin Avrupa ve doğu toplumlarına üstünlük kurma mücadelesi de başarıyla sonuçlanmayacaktı. Sonraki yıllarda bu cemiyet Batılı devletlerin denetimi altında bir araç olarak Batı'nın dünya egemenliğinin meşrulaştırılması için gerekçe üreten ve gerektiğinde doğrudan diplomatik veya askeri baskı uygulayan bir kurum haline gelmiştir. Özcan, **a.g.m.**, s. 46.

²²⁰ Kissinger **a.g.e.**, s. 466; Senatör H. C. Lodge ile Başkan Wilson arasında ABD'nin hedefleri ve Milletler Cemiyeti'nin oluşturulması noktasında yaşanan tartışmalar için ayrıca bkz. Editör, Ernest R. May, **The American Foreign Policy**, George Braziller Com., New York, 1963, ss. 143-166.

gizli stratejik antlaşmaların durumu bu alandaki belirsizliği ve bulanıklığı daha şimdiden ortaya koyucu nitelikteydi. Wilson açıkladığı ilkelerle savaş sonrasında jeopolitik gereklere değil, moral ve ahlaki değerlere ve prensiplere dayanacak olan bir dünya düzeni öneriyordu. Gizli antlaşmalarla vaad edilen topraklar, savaş sırasında oluşturulan suni haritalar Wilson'un önerdiği moral ve ahlaki değerlere sahip bir dünya düzeninin önündeki en büyük engeli teşkil ediyordu.

Wilson'un bu inancını, devletlerarası ilişkilerde açık diplomasinin uygulanması ile ilgili ilke kararı prensiplerinin birinci maddesinde belirtmişti. Wilson'nun bu ilkesi, demokratik rejimlerin bir gereği olarak her vatandaşın dış politikadan ve diplomatik konulardan haberdar edilmesini gerektiriyordu ki Wilson, bu nedenlerle diplomatik görüşmelerin halk önünde, aleni bir şekilde yapılmasını istiyordu²²¹. Wilson'un bu isteği, diplomatik müzakerelerde yeni bir diplomasi çağının başladığını da habercisiydi. Ancak açık diplomasi ilkesinin, devletlerarası münasebetlerde büyük sıkıntıları da beraberinde getireceği daha başından anlaşılmıştı²²². Açık diplomasinin en inançlı savunucuları bile zaman içerisinde devletlerarasında gizli ve açık görüşmelerin tümünden yasaklanamayacağını kabul etmişlerdi. Şüphesiz bunun en bariz örneği, Paris Barış Konferansı'nda yürütülen görüşmelerde görülmüştür²²³. Öyle ki, Başkan Wilson bile bu konferansta Almanya ile yürütülecek Versay Antlaşması görüşmelerinde İngiltere, Fransa, İtalya başbakanları ile gizli görüşmeler yaparak değer verdiği ve barışın teminatı olarak saydığı "açık diplomasi" ilkesini bariz bir şekilde ihlal edecektir²²⁴.

---

²²¹ Gönlübol, **a.g.e.**, s. 123.

²²² Tuncer, **a.g.e.**, s. 59.

²²³ Gönlübol, **a.g.e.**, s. 123.

²²⁴ Wilson daha sonra bu madde ile ilgili Amerikan Senatosunda yaptığı konuşmada "açık diplomasi" mevzusunda geri adım atacak ve bu tür diplomasiden bahsederken devletler arasında hassas konularda özel görüşmeler olmayacak, demek istemediğini; sadece gizli antlaşmaların yapılmaması görüşünü savunduğunu dile getirecekti. Wilson devletlerarası ilişkilerde görüş birliğine varılınca bunlar masanın üzerine konulmalı, açıklanmalı ve herkesçe anlaşılır olmalıdır, görüşünü de yine bu konuşmasında dile getirecekti. Onur Öymen, **Silahsız Savaş (Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi)**, 3. basım, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2002, s. 43; Amerikan eski başkanlarından Dwight D. Eisenhower, açık diplomasi ile ilgili olarak devletlerarası ilişkilerde antlaşma ya da sözleşmelere varmak üzere yapılan hazırlık niteliğindeki çalışmaların gizli yürütülmesinin doğal karşılanması gerektiğini ifade ederek; herhangi bir çözüme kavuşmadan tarafların görüş ve tutumlarının önceden kamuoyuna ifşa edilmesinin müzakerelerdeki başarıyı ciddi olarak etkileyeceğini savunmuştur. Hüner Tuncer, **a.g.e.**, s. 61; Ancak yine de açık diplomasi ilkesi Milletler Cemiyeti'nin Anayasası'nda 18. madde olarak yerini almıştır. Buna göre cemiyete üye her devletin yapacağı her antlaşma Milletler Cemiyeti Sekreterliği'nde tescil ettirilmesi ve sekreterlik tarafından mümkün olan en kısa süre içinde yayımlanmasının gerekliliği ile ilgili bir zorunluluk getirilmişti. Böylece uluslararası ilişkilerde antlaşmaların tescil ettirilmesi kuralı uluslararası hukuka Milletler Cemiyeti Misakı ile girmiş oluyordu. Bu kural daha sonra biraz

Bu arada ilave etmek gerekir ki Rusya’da Çarlık Rejimi’nin yıkılması ile ortaya çıkan Bolşevik Devrim de uluslararası ilişkilerde o zamana kadar bilinmeyen yeni diplomatik yöntemleri devreye sokacaktı. Bu yeni ideoloji o zamana kadar gelmiş diplomasi teamüllerine “*sosyalist diplomasi*” kavramını ekliyordu. Dolayısıyla sosyalist diplomasinin yaratıcısı olan Lenin de Wilson gibi gizli diplomasiyi eleştirmiş ve yönetime geldiklerinde ilk iş olarak savaş içerisinde Çarlık Rusya’nın yapmış olduğu paylaşım amacı güden gizli bütün antlaşmaları dünya kamuoyuna duyurmuştu. Lenin bu antlaşmaları dünya kamuoyuna ifşa etmekle birlikte eski tür diplomasiyi de eleştirerek bu tarz diplomaside açık ve dürüst davranmanın mümkün olmadığını ifade etmiştir.

Dünyada sürekli barışı sağlamanın araçları Lenin’e göre “*Evrensel Devrimde*” Wilson’a göre ise 8 Ocak 1918’de kongrede ilan etmiş olduğu 14 noktadaydı. Aslında Bolşevik Devrimle ortaya çıkan sosyalist diplomasinin temel görevi, sosyalizmin ve komünizmin oluşmasını ve yerleşmesini sağlayacak uygun uluslararası koşullar yaratmaktır. Diğer bir ifade ile bu yeni diplomasi anlayışı dünyada o zamana kadar var olan düzenin değişmesine katkı sağlamayı araç olarak kullanacaktı²²⁵. O zaman denilebilir ki Bolşevik Devrimi ve onun etkileri, ABD dış politikasını büyük ölçüde değiştirecekti ki bunun ilk etkileri de diplomasi alanında kuralların yeniden belirlenmesinde kendisini göstermişti²²⁶.

---

esnetilerek İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra oluşturulan Birleşmiş Milletler Anayasası’nda 102. madde olarak yer almıştır. Bugün bu kural uluslararası ilişkilerde hala işletilmekte olup devletlerin yapmış olduğu hemen her tür antlaşmalar Birleşmiş Milletler Sekreterliği’nde tescil ettirilmektedir. Sekreterlik bu antlaşmaları “*Birleşmiş Milletler Antlaşmaları Dizisi*” başlığı altında ciltler halinde yayımlayarak hükümetlere ve dünya kamuoyuna duyurmaktadır. Gönlübol, **a.g.e.**, s. 124.

²²⁵ Tucer, **a.g.e.**, s. 66; Aslında Avrupa’da ve Rusya’da daha Birinci Dünya Savaşı başlamadan devletler arasındaki gizli diplomasiye karşı bazı çevrelerde güçlü bir eleştiri vardı. 1910 yılındaki İkinci Enternasyonal’in Koppenag Kongresi’nde gizli diplomasi kınanmıştı. İngiltere’de pasifist eylemleri olan radikal bir grup, savaş yıllarında takip edilen gizli diplomasiyi ortadan kaldırarak dış politika üzerinde halk denetimi sağlamayı hedefleyen demokratik bir denetim birliği oluşturmuştu. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Carr, **Sovyet Rusya Tarihi...**, s. 23.

²²⁶ Rusların gizli anlaşmaları ifşa etmesi karşısında Wilson, dünya kamuoyu karşısında saygınlık kazanmak amacıyla kendisinin bu antlaşmalarla hiçbir ilgisinin bulunmadığını açıklamıştı. Hâlbuki İngiltere Dışişleri Bakanlığı savaş sırasında gizli antlaşma metinlerini Wilson’a bizzat vermişti. Ufuk Özcan, **a.g.m.**, s. 40.

1.2.8. Wilson İlkeleri'ne İttifak Devletleri'nin İlk Tepkileri

ABD'nin yayımlamış olduğu bu ilkelerin başta Almanya olmak üzere yenilen devletler üzerinde nasıl uygulanacağı meselesi ortada duran bir sorundu. Savaşın sonuna doğru Almanya ve müttefiklerinin mütareke isteyeceklerinin anlaşılması üzerine Wilson, Albay House'den bu 14 noktanın nasıl uygulanacağı hususu ile ilgili bir çalışma yapmasını ister. Albay House bu sırada barış görüşmeleri için Avrupa'da bulunmaktadır. Dolayısıyla bu işi ilkelerin hazırlanmasında ve Wilson'un kongre konuşmasında büyük katkısı olan "Inquiry" adlı heyetine havale edecekti. Bunun üzerine araştırma kuruluşunun sekreteri Walter Lippmann, New York World gazetesinin sahibi Frank I. Cobb ile birlikte bu ilkeleri yorumlamak üzere harekete geçeceklerdi. Neticede Wilson'un istediği memorandum, 1918'in Eylül ve Ekim aylarında hazırlanarak bazı düzenleme ve eklemeler yapılır²²⁷. Bu memorandum, "Self Determinasyon" ilkesini ilgilendiren 5. madde ile Osmanlı İmparatorluğu'nu ilgilendiren ve onun Ortadoğu topraklarını düzenlemeye yönelik olan 12. maddenin yorumlanmasını da yapmaktaydı. Bu yorumlar Başkan Wilson'un da isteğine uygun olarak Paris Barış Konferansı'nda izlenecek politikanın temel ayrıntılarını da ortaya çıkaracaktı. Wilson araştırma kuruluşunun hazırladığı memorandum hakkındaki görüşlerini,

"On dört noktanın yorumu, ilke bakımından sevindiricidir. Fakat uygulama ile ilgili olarak bildirilen ayrıntılar, daha çok tanımlayıcı görüşler niteliğinde olduğundan bunlardan barış konferansında yararlanılmalıdır." cümleleriyle ifade edecekti²²⁸.

Alman sosyalistler, Wilson İlkeleri'nden son derece memnun olduysalar da ilkelerin ilan edilmesinden 16 gün sonra yani 24 Ocak 1918'de Almanya Başbakanı Heartling yaptığı bir konuşmada Wilson'a cevap verir. Heartling bu konuşmada, ilkelerden 1'den 4'e kadar olan bölümü aynen kabul ettiğini; ancak sömürgelerle ilgili olan 5. maddenin herkesten önce İngiltere tarafından kabul edilmesi gerektiğini ifade eder. Heartling 6. maddede belirtilen Rus topraklarının boşaltılması ile ilgili durumu ise bunun sadece İttifak Devletleri'yle Rusya'yı ilgilendirdiğini dile getirir.

---

²²⁷ Tekeli-İlkin, a.g.e., s. 8.

²²⁸ Evans, a.g.e., s. 85.

Belçika'yı ilgilendiren 7. madde ile ilgili olarak Heartling, Almanya'nın orayı zorla kendi ülkesine katmayı düşünmediğini ve bunu birkaç kez dile getirdiğini, nihai kararın barış görüşmelerinde kararlaştırılabileceğini sözlerine ekler. Fransa'ya ait toprakların boşaltılması ile ilgili olarak da Almanya Başbakanı, bu yerleri rehine olarak elinde tuttuğunu, ateşkes görüşmeleri sonucunda bu yerlerden çekileceğini dile getirerek Alsace-Lorraine Bölgesi'nin ise boşaltılmasının söz konusu dahi edilemeyeceğini, buradaki halkın % 87'sinin Almanca konuştuğunu ve buranın imparatorluğun bir parçası olduğunu ifade edecekti. Alman Başbakan 2. maddede ifade edilen denizlerde serbest ticaretin sağlanması hususunun Almanya'nın iktisadi engelleri aşarak kısa zamanda ticaretini geliştireceğini ayrıca belirtiyordu ²²⁹ . Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun ricali ve ahalisi ise her ne surette olursa olsun harpten kurtulmak istediklerinden Wilson'u ve onun ilkelerini bir kurtarıcı olarak telakki etmişlerdi. Avusturya-Macaristan topraklarında İtalya lehine sınır değişikliği ve Galiçya Bölgesi'nin yeni kurulacak olan Polonya'ya terk edilmesi yine maddeler arasındaydı ²³⁰ . 10. maddede belirtilen Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içerisindeki azınlık unsurların durumu Başkan Wilson'u endişelendiriyordu. Danışmanları da bu imparatorluğun parçalanmasına sebebiyet verecek herhangi bir yorumdan kaçınıyorlardı. Onlara göre imparatorluk içerisindeki azınlık unsurların imparatorluktan kopması değil "*en geniş özerklik içinde gelişme*" imkânı sağlanarak bu sorunun giderilmesinin uygun olacağı düşüncesi ağır basıyordu. Ancak bu vaad ve düşünce her ne kadar azınlıkların umutlarına yanıt olabilecek çareler taşımasa da Viyana Hükümeti'ni kaygılandırmaya yeter nitelikteydi ²³¹ . Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Czernin, her ne kadar Heartling'in konuşmasına benzer nitelikli bir söylev verdiyse de temelde ABD ile ülkesi arasında karşılıklı bir düşünce alış verişini ile genel bir antlaşmaya varılabileceğini dile getirecekti. Dışişleri Bakanı, ayrıca Wilson İlkeleri ile ilgili olarak da bunların Avusturya-Macaristan'ın görüşlerine yakın olduğunu ve bunların büyük bir kısmına katıldığını açıklayacaktı ²³² . Aslında bir

²²⁹ Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 629.

²³⁰ Ali Türkgeldi, **Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yay., ss. 10-18.

²³¹ Renouvin, **a.g.e.**, s. 423.

²³² Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 630; Ayrıca Czernin bu açıklamaları yaptıktan sonra İtilaf Bloku'ndan İngiltere ile Avusturya-Macaristan İmparatorlukları arasında nihai görüşmelerin gerçekleşmesi için bir takım girişimler dahi olmuşsa da bunlardan bir sonuç alınmayacaktı. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Palmer, **a.g.e.**, s. 240.

şekliyle Czernin kaygılı olsa da savaşın son aylarında tutumunu biraz daha Amerikan görüşüne yakınlaştıracaktı.

Wilson İlkeleri'nin Bulgaristan için yorumu ise biraz daha farklıydı. Genellikle Bulgar ricalide ilkeleribir kurtarıcı olarak kabul ediyordu.11. maddede belirtilen“*Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın boşaltılması, Sırbistan'ın denizde serbest ve güvenli bir kapı elde etmesi, Balkan Devletleri'nin birbirleriyle olan ilişkilerinin Milliyetçilik ilkesine göre dostça düzenlenmesi, Balkan Devletleri'nin siyasal ve ekonomik bağımsızlıkları ve sınırlarının dokunulmazlığı konusunda uluslararası garantilerin verilmesi.*”²³³

hususu savaş boyunca Amerikan Yönetimi ile ilişkilerini kesmemiş olan Bulgaristan'ın işine gelecek bir formül olarak değerlendiriliyordu²³⁴. 30 Ocak 1918'de Bulgaristan Başbakanı Radoslavof, Bulgar meclisinde yaptığı genel denilebilecek bir konuşmada “...Bulgaristan'ın birlik istediğini bunun ise zorla ülke katmaya karşın ilke ile çatışmadığını” ifade ederek ilkelerin 11. maddesinde belirtilen Balkanlar'daki durumdan medet umar bir görüş belirtecekti²³⁵.1918 yılının sonbaharında daha ateşkes antlaşmaları imza edilmeden yenilen devletlerin hükümetleri ve umumi efkârı Wilson ilkelerine bu nazarda bakmaktaydılar.²³⁶

Wilson 11 Şubat 1918'de Amerikan Kongresinde yaptığı bir konuşma ile Heartling ve Czernin'in konuşmalarına cevap verir. Başkan Wilson bu konuşmada yeniden çeşitli ilkeler öne sürmekle birlikte Alman Başbakan Heartling'in 14 noktaya yönelik sözlerini kınar²³⁷.

²³³ Morris, **a.g.e.**, s. 157.

²³⁴ Renouvin, **a.g.e.**, s. 422.

²³⁵ Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 631.

²³⁶ Ufuk Özcan'ın Orta Avrupa'nın durumu ile ilgili şu tespitlerine de yer vermek gerektiğine inanmaktayız. Şöyle ki, Wilson Prensipleri'nin 7-8-9-10 ve 11. maddeleri Doğu Avrupa'da Almanya ile Bolşevik Rusya arasında bir tampon bölge oluşturarak bu iki devlet arasındaki bağı koparmak suretiyle Bolşevikleri yalnızlığa itmek düşüncesini sağlama amacına yönelik olduğu tespittir. Bu girişim sonraki dönemde ABD-SSCB kutuplaşmasının gelişiminde tarihsel bir öneme de sahip olacaktı. Ufuk Özcan, **a.g.m.**, s. 48.

²³⁷ Başkan Wilson savaş sonrasında Avrupa'da ve dünyada barışı yeniden tesis etmek amacıyla kongrede 8 Ocak 1918'de yapmış olduğu konuşmadan sonra yine Amerikan Kongresi'nde 11 Şubat 1918'de, 4 Temmuz 1918'de Amerikan Ulusal Bayramı'nda Washington'un mezarı önünde ve diğeri ise 27 Eylül 1918'de New York'ta Mertopolitan Opera'sında olmak üzere üç ayrı konuşma daha yapmıştır. Wilson, bu konuşmalarında barışın tesisi için yeni ilkeler ileri sürmüştür. 11 Şubat 1918'deki konuşmasında “*artık uluslar ve iller sürü veya satranç tahtası üzerindeki taşlar gibi hükümetler arasında değiş tokuş edilmemelidir. Hatta sonsuza dek itibardan düşmüş olan devletler arasında denklik o büyük satranç tahtası bahis konusu olsa bile*” ifadeleriyle sömürge altındaki ulusların sıkıntılarını dile getirmiştir. Wilson bu konuşmalarında Uluslar arasındaki saygınlığın tesisi, gizli antlaşmaların uygulanmayacağı, barışın güçler arası denge politikalarıyla değil, devlet arasında

1.2.9. Wilson İlkelerine Osmanlı Hükümeti ve Kamuoyunun İlk Tepkileri

Birleşik Devletler savaşa dâhil olduktan sonra 1918 yılının sonbaharına kadar Osmanlı Devleti'ne karşı genel tutumu daha ziyade Almanya'nın askeri, politik ve ekonomik gücünün sınırlandırılmasını sağlamak amacına yönelik olmuştur. Öyle ki ABD savaş boyunca müttefikleri ile birlikte bu amaca erişmek için Almanya'nın Ortadoğu üzerindeki -başka bir ifade ile Berlin – Bağdat eksenindeki- gücünü kırmak gereği duymuştur²³⁸. Wilson İlkeleri'nin yayımlanması ve Amerikan Dışişlerinin bu konuda hazırladığı raporlar savaş sonrası Osmanlı İmparatorluğu üzerinde uygulanabilecek stratejik hedeflerin belirlenmesine yardımcı olacaktı.

Wilson İlkeleri'nin 12. maddesi bu stratejik hedefleri gerçekleştirmek amacıyla doğrudan Osmanlı İmparatorluğu'nu, egemenlik alanları içerisindeki topraklarını ve buralarda yaşayan azınlık unsurları ilgilendiriyordu.

*“Osmanlı İmparatorluğu'nda Türklerin oturdukları bölgelerin bağımsızlığının sağlanması, Türk egemenliği altında bulunan öbür milletlere de özerk şekilde gelişme noktasında tam ve engelsiz bir imkânın sağlanması. Boğazlar'ın milletler arası garanti altında bütün devletlerin ticaret gemilerine açılması”*²³⁹.

Şekliyle tanımlanan maddede Türklerin çoğunlukta olduğu yerlerde Türk hâkimiyetinin tanınması ve Boğazlar'ın serbest ticarete açılması hususlarına Osmanlı Hükümeti tarafından herhangi bir itiraz olmayacaktı. Türkgeldi'ye göre, büyük umutlar bağlanan ilkelerde 12. maddede belirtildiği gibi Balkanlar'da milliyetler esasına göre bir taksim husule gelir ise buradaki ahalinin çoğunluğunun Türk olması nedeniyle Batı Trakya topraklarının egemen Türk sınırları içerisinde kalması dahi imkândâhilindeydi. Aynı şekilde Araplar'ın yaşadıkları bölgelere siyasi muhtariyetin verilmesi ile savaş içerisinde İngiliz ve Fransız gizli paylaşım antlaşmalarıyla bu bölgelerin elimizden çıkmasının da önlenmiş olacağı düşüncesi Osmanlı

---

hukukun egemen olması ile sağlanacağı hususlarında yeni ilke ve görüşler ileri sürmüştür. Wilson'un 27 Eylül tarihli son konuşması daha ziyade uluslararası barışın tesisi için Milletler Cemiyeti'nin kurulmasının gerekliliği üzerinde olmuştur. Son konuşmada uluslararası her türlü antlaşmaların tüm dünya kamuoyuna açık olacağını bir kez daha vurgulanmasına İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Balfour 19 Mayıs 1918'de İngiliz Avam Kamarasında yaptığı bir konuşmada karşı çıkmış hiçbir gizli antlaşmanın yapılamayacağı ilkesinin uygulanmayacağını ileri sürmüştü. Başkan Wilson'un dört konuşması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bayur, **Türk İnkılabı...**, ss. 634-637; Ions, **a.g.e.**, ss. 97-101; Hugh – Jones, **a.g.e.**, ss.172-173.

²³⁸ Evans, **a.g.e.**, ss. 89-90.

²³⁹ Morris, **a.g.e.**, s. 157.

Hükümeti'nin ricalinde ağır basıyordu²⁴⁰. Ancak imparatorluk içersindeki azınlıklara millet statüsünü tanıyan bu madde Osmanlı İmparatorluğu'nun da siyasi çözülüşünün bir belgesi ve "Misak-ı Milli" siyasetinin de ilk habercisi olacaktı. Diğer taraftan Boğazlar'a ilişkin madde, Rusya'nın İtilaf Devletleri tarafından denetlenmesini kolaylaştıracak bir formülün bulunması ile de ilgiliydi²⁴¹. Başkan Wilson'un talimatı ile ilkelerin nasıl uygulanacağı üzerinde memorandum hazırlayan Cobb ve Lippmann'ın doğrudan Osmanlı Devleti ve 12. madde ile alakalı yorumu ise şu şekildeydi:

*"Boğazlar ve İstanbul, ad olarak Türk kalsalar bile, uluslararası bir denetim altında tutulmalıdır. Bu, ortak bir denetim ya da Milletler Cemiyeti'nin görevlendireceği bir devlet eliyle yapılabilir. Anadolu Türkler'e ayrılmalıdır. Yunanlılar'ın yönetimi altında bulunan kıyı bölgeleri, özel bir uluslararası denetim altına konulabilir, mandater olarak Yunanistan seçilebilir. Ermenistan'a, Akdeniz'de bir liman verilmesi ve bir mandater devlet gösterilmesi zorunludur. Fransa, bu görevi üzerine almak isteyebilir. Fakat Ermeniler İngilizler'i yeğ tutarlar. Suriye, İngilizler ile yaptıkları antlaşma nedeniyle, derhal Fransa'ya ayrılmıştır bile. İngiltere'nin Filistin, Mezopotamya ve Arabistan için en iyi mandater devlet olduğu kuşkusuzdur. Anadolu için bütün mandater devletlerin bağlı olacakları bir genel güvenlik yasası yazılıp barış antlaşmalarına eklenmelidir. Bu, azınlıklar için gerekli koşulları ve açık kapı ilkesini içine almalıdır. Demiryollarının ana hatları uluslararası bir yönetim altına konmalıdır"*²⁴².

Amerikan Dışişleri Bakanı Lansing, Osmanlı İmparatorluğu'nu ilgilendiren ve hemen hemen yukarıdaki memorandum ile benzer amaçları hedefleyen bir raporu 21 Eylül 1918'de "Barışın Esasları" adı altında Başkan Wilson'a sunmuştu. Ancak bu rapor ve yorumlar daha ziyade savaş sonrasında Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın hala gücünü sürdürebileceği senaryosu üzerine hazırlanmıştı. Öyle ki Evans'a göre hem Lansing'in raporu hem de Osmanlı İmparatorluğu'nu doğrudan ilgilendiren 12. nokta üzerinde Cobb-Lippman'ın yorumu, beli kırılmamış ancak yenilgiyi kabul etmiş bir Almanya ve onun müttefiki Avusturya-Macaristan direncine karşı geliştirilmişti. 1918'in Ekim ayı ile birlikte ortaya çıkan tablo, yok olmuş bir

²⁴⁰ Ali Türkgeldi, **a.g.e.**, ss. 10-18.

²⁴¹ Özcan, **a.g.m.**, s. 45.

²⁴² Evans, **a.g.e.**, ss. 83-84.

Avusturya-Macaristan ve kendi yıkıntısı içerisine yuvarlanmış ve Müttefikler'in iyice denetimine girmiş bir Osmanlı İmparatorluğu' ydu²⁴³.

Bu arada belirtmeden geçemeyeceğimiz bir diğernokta da Fransız İçişleri Eski Bakanı A. Rechid'in ilkelerle ilgili olarak Başkan Wilson'a yazdığı açık bir mektuptur. Eski bakan bu mektupta, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması sürecinde izlenecek politikanın dürüstlük ve adalet çerçevesinde olması gerektiğini belirterek şimdiye kadar dünyanın Machiavelist bir politika ile yönetildiğini; ancak bu ilkelerin Anti-Machiavelist bir şekilde uygulanması gerektiğini vurgulamış ve Türk liberal kesimin de Osmanlı İmparatorluğu'nu bir konfederasyona dönüştürerek imparatorluk içerisindeki çeşitli halkların özgürleştirilip onlara özerklik vermekten yana olduklarını belirtmişti. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'na savaş sonu itibariyle uygulanacak politik argümanlarla ilgili Başkan Wilson'a bu çeşit mektuplarla birlikte Anadolu'daki misyonerlerin de gönderdiği mektup ve raporlar da ulaştırılmaktaydı²⁴⁴. Bu durum, doğal olarak yönetimin kendince takip ettiği savaş sonu planlarını da hesaba kattığımızda, Başkan Wilson'un politik çevresinin elinde Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili birden fazla tezin oluşmasına neden olmuştu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilgilendiren hususlar konusunda Başkan Wilson'un eğilimleri ile ABD içerisinde yürütme organı üzerinde ciddi etki bırakabilecek yetkililerin eğilimleri, her zaman aynı amacı gütmemiş; hattı zatında büyük farklılıklar da göstermiştir. Bu durum Wilson İlkeleri'nin farklı biçimde yorumlanmasına ve ABD Hükümeti'nin Osmanlı Devleti için savaş sonrası tezlerinin, yukarıda da bahsettiğimiz gibi, doğal olarak çeşitlenmesine neden olmuştu. Şüphesiz bunda en büyük etken ABD'nin "Monreo Politikası" ile kamuoyu desteğinden yoksun olduğu; ancak İtilaf Devletleri'nin 19. Yüzyıldan beri sürdürdüğü "Şark Meselesi Politikası" arasında bir tercih yapmasıdır. ABD bu tercihini 1920'nin sonlarına doğru birincisinden yana kullanacak ve savaş sonrası Ortadoğu ve Anadolu'nun şekillenmesine pek müdahil olmayacaktı. Unutulmamalıdır ki, Wilson'a rağmen senato ve kongrenin de bu politikaların şekillenmesine büyük etkisi olacaktı²⁴⁵.

²⁴³ A.g.e., s. 90.

²⁴⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Nurşen Mazıcı, **ABD'nin Güney Kafkasya Politikası Olarak Ermenistan Sorunu (1919-1921)**, Pozitif Yay., ss. 19-35.

²⁴⁵ Bülent Tanör, **Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)**, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2002, s. 63.

Ne var ki Anadolu ve Ortadoğu Politikaları üzerinde ABD Yönetimi kendi içerisinde birçok farklı tezler üretse de savaşın son yılı olan 1918 boyunca Osmanlı Yönetimi ve kamuoyunda Amerika'ya ve esasta yayımlanmış olduğu prensipleri olmak üzere Başkan Wilson'a karşı büyük bir sempati ve Amerika'dan büyük bir beklenti ve umut vardı.

Osmanlı kamuoyu Başkan Wilson'un tarihi konuşmasından ve prensiplerinden tam da bu sıralarda devam eden Brest-Litowsk görüşmelerinin gölgesi altında haberdar olacaktı. Kongrede yapılan konuşmadan 6 gün sonra Tasvir-i Efkâr gazetesi ilk sayfasında Wilson'un büyük bir resmini neşrederek prensiplerini maddeler halinde yayımlar. Ancak gazete bu ilkelerle ilgili herhangi bir yorumda bulunmasa da Wilson'un Bolşevik Rusya ile İttifak Devletleri arasında Brest-Litowsk'ta devam eden görüşmelere cevap olacak nitelikteki konuşmasına sayfalarında yer verir. Gazete bu konuşmayı da "*Amerikan Reiscumhuru Wilson, kongrede irad ettikler bir hitapta düvel-i merkeziyenin Brest-Litowsk'ta izah ettikleri programın aleyhinde irade-i kelam etmiştir.*" başlığı ile okuyucularına duyurur. Wilson, Alman Hükümet Başkanı'nın İtilaf Devletleri'ne yönelik olarak yapmış olduğu ve onları barışı istemeyen taraf olarak eleştirdiği sözlerine tepki olarak konuşmasının bir bölümünde Almanya'ya yönelik olarak "...kimin namına idare-i kelam ediyorlar? Milli Meclisleri adına mı? Yoksa Türkiye ve Balkan Hükümetleri adına mı?" sorularını yöneltiyordu²⁴⁶.

Tanin gazetesi, prensipleri yorumsuz olarak "*Wilson'un Sulh Şartları*" başlığı ile ilk sayfanın alt bölümünde okuyucuları ile paylaşır. Tasvir-i Efkâr gazetesi gibi ilkeleri maddeler halinde yayımlarken, ilkeler üzerinde herhangi bir yorumda bulunmayacaktı²⁴⁷. Gazete bir gün sonra bu kez ikinci sayfasında "*Wilson Beyanat Verdi*" başlığı ile Başkan Wilson'un Alman Başbakan'ın Brest-Litowsk'taki sözlerine cevap niteliği taşıyan konuşmasını neşredecekti²⁴⁸.

Denilebilir ki, Başkan Wilson'un konuşması ve savaşın aldığı seyre göre 1918 yılının sonuna doğru büyük bir önem arz etmeye başlayacak olantarihi ilkeleri, ilk etapta Osmanlı kamuoyunda çok fazla bir yankı bulamayacaktı. Öyle ki, başta Wilson'un konuşması olmak üzere prensiplere o sıralarda tarafların birbirlerini -sulh

²⁴⁶Tasvir-i Efkâr, 14 Ocak 1918, No: 2613.

²⁴⁷Tanin, 14 Ocak 1918, No: 547.

²⁴⁸Tanin, 15 Ocak 1918, No: 548.

taftarı olmamakla suçladı- sayısız sıradan bir konuşma ve ilkeler bütünü olarak muamele edilecekti. Ancak ne var ki ilkelerin asıl etkisi ve ağırlığı başta Bulgaristan olmak üzere İttifak askeri kanadının ağır darbeler alıp bozulmaya başlayacağı 1918'in eylül ayından itibaren ciddi olarak hissedilmeye başlanacaktı. Doğal olarak da Osmanlı basını dönemin ambiyansına ve beklentilerine uygun olarak prensiplere ilk sayfalarında defalarca yer verecek, bunlar üzerinde yazarlar köşelerinde yorumlarda bulunacak ve bu uğurda mütarekelerin ayak seslerinin duyulmaya başlaması ile birlikte prensiplere bir nevi mazlum milletlerin hayat ışığı ve kurtarıcısı olarak bakılacaktı. Bu bakış, siyasi ve politik gelişmeler ışığında 1919 yılının başlarında Avrupa'nın ve özellikle Ortadoğu'yu oluşturan onlarca etnik unsurun kaderinin yeniden belirleneceği Paris Barış Konferansı'na aynen yansiyacak ve ilkeler, burada her bir azınlığın kendine göre yorumlayacağı ve bir amaç doğrultusunda büyük güçlerden medet umacağı bir kurtuluş manifestosu olarak algılanacak ve bölgesel etnisitelere dayalı büyük huzursuzlukların kaynağını teşkil edecekti. Bekleneceği gibi Osmanlı kamuoyu ve aydın kesimi de 1918 yılının sonbaharından itibaren bu ilkelerin bölgesel coğrafya ve Anadolu üzerindeki muhtemel beklentiye dayalı etkilerini değerlendiren görüş ve yorumlara yer verecekti²⁴⁹.

Osmanlı Hükümeti ise kamuoyunda Wilson İlkeleri'ne hemen herkesimin büyük kurtarıcı olarak bakmaya başladığı 1918 yılının sonbaharında ilgi duymaya başlayacaktı. Bab-ı Ali Hükümeti, Wilson İlkeleri'nin başta içeriği olmak üzere özellikle Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren maddelerini yorumlamak ve sonraki politikalarına dayanak teşkil etmek amacıyla bir muhtıra düzenlemesi için Bab-ı Ali Hukuk Müşavirliği'ne konuyu havale edecekti. Hukuk Müşavirliği ateşkes görüşmeleri için müttefikler nezdinde mekik diplomasisinin yapıldığı bir sırada konu üzerinde çalışmalarını bitirerek hükümete ilkelerle ilgili raporunu sunacaktı. Wilson İlkeleri'ni genel olarak iyimser bir edayla yorumlayan raporda, 12. madde ile ilgili olarak "...Türk ahalinin oturduğu mahallerde Türk olmayan diğer milletlere serbestçe gelişme imkanı verilmesi şartıyla Kapitülasyon gibi uygulamalardan azade olarak Osmanlı egemenliğinin kayıtsız şartsız tasdik edildiği ..." neticesine

²⁴⁹Bkz. Halide Edip, "Wilson'un Şartları Karşısında," **Vakit**, 22 Ekim 1918, No: 358; Wilson'un Esasatına Göre Yeni Türkiye, **Yenigün**, 21 Ekim 1918, No: 203; "Kafkasya Siyasetimiz ve Amerika," **Vakit**, 3 Eylül 1918, No: 253.

varılmışve bu yerlerde daha ziyade “âdem-i merkeziyetçi” bir yönetim anlayışıyla 12. maddenin Osmanlı topraklarında uygulanmasında bir sakınca görülmeyeceğinin altı çizilmiştir. Müşavirlik, raporun devamında bu görüşünü1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu’na dayandırarak ilkelerin yerel yönetimlerin güçlendirilmesini teşvik ettiğini ve bunun da ilkenin uygulanabilirliğine olanak sağlayacağı görüşünü savunmuştur²⁵⁰.

Neticede savaşa taraf olan bütün devletlerin hükümetleri gibi Osmanlı Hükümeti de ilkelerle -biraz geç de olsa- ilgilenmeye başlayacak ve doğrudan kendi otoritesi ve yönetimi altında bulunan toprakların statüsünü ilgilendiren 12. maddeyi “azınlıklara sadece serbestçe gelişim hakkı” tanımak şartıyla egemenliğini tekrardan perçinleyecek bir emniyet sübabı olarak yorumlayacaktı. Şüphesiz bu iyimser ve pragmatik bakış açısını Boğazlar’ın uluslararası ticaret gemilerine açık ve serbestçe geçişini talep eden ilkenin yorumlanmasında da görmek mümkündür.

1.3.1918 İTİBARIYLA AVRUPA’DA VE İTİLAFA DEVLETLERİ’NDE SİYASİ ORTAM

1.3.1.Avrupa’da Genel Durum

Birinci Dünya Savaşı veya diğer bir ifadeyle 20. Yüzyılın ilk büyük topyekün savaşı, gerek Avrupa Kıtası’nda ve gerekse dünyanın öteki bölgelerinde coğrafi sonuçlardan ekonomik sonuçlara kadar birçok alanda etkin ve sarsıcı değişiklikler meydana getirmişti. Savaş başladığında taraflar en iyimser tahminlerle savaşı fazla finanse edemeyecekleri için savaşın birkaç ay içerisinde sona ereceğine inanıyorlardı. Savaşan ülkelerin genelkurmaylarında hazırlanan harekât planları bu öngörü esasına göre yapılmıştı. Ne var ki bu planlar savaş alanlarında siperlerin duvarlarına saplanıp kalacaktı. Savaş başladığı anda kıta Avrupa’sında Alman savaş stratejisi, Belçika’dan geçerek Fransa’yı yere serecek bir yıldırım harekâtına dayanıyordu. Avusturyalılar, Sırpın hakkından gelirken, batı cephesinden doğu cephesine kaydırılan belirli sayıdaki birlik Rusya’ya nihai darbeyi vuracaktı. Bu

---

²⁵⁰BOA.,HR.HM.İŞO.,214/14.

stratejiye göre savaş Noele kadar bitmiş olacaktı²⁵¹. Aynı şekilde İtilaf Hükümetleri'nin de benzer şekilde planları vardı. Ancak tarih, savaşın dördüncü yıldönümü olan 4 Ağustos 1918'i gösterdiğinde İtilaf Devletleri'nin Hükümetleri savaşın en az bir yıl daha devam edeceğine inanmakta ve hazırlıklarını da bu plana göre yapmaktaydılar²⁵². Dolayısıyla savaşın uzaması ve bitiş süreleri tam olarak hesaplanamamıştı.

Savaş sonunda büyük devletlerden olan Rusya iç savaş halindeydi. Bu durum Ege ve İran Körfezi'nden Asya ve Pasifik'e kadar uzanan bir bölgede Rus baskısının bir süreliğine azalmasına sebebiyet vermişti. Bu durumda İtilaf Devletleri'nin savaş sonrası hesaplarında ciddi değişiklikler yapmalarını mecbur hale getirmiştir. Aynı şekilde savaşın sonunda doğru stratejik öneme sahip Alman sömürgelerinin İngiltere'nin eline geçmiş olması İngiltere'yi daha üstün bir konuma sokmuştu. Kıta Avrupası'na baktığımızda ise Almanya'nın yenilmesi Fransa'yı burada üstün duruma getirmişti. Ancak unutulmamalıdır ki, Almanya'nın sahip olduğu doğal kaynakların Fransa'ninkinden fazla olması ve Fransa, mevcut üstünlüğünü sürdürebilmek için

---

²⁵¹ Heaton, **a.g.e.**, s. 284.

²⁵² 1918 yılı başı itibariyle birtakım barış söylentileri olmakla beraber çarpışmalar tüm cephelerde devam ediyordu. Batı'da 8 Ekim'de İngilizler Cambrai'yi alırken Belçikalılar çamurlu tarlalardan Roulers ve Bruges'a ulaşmak için savaşmaktaydılar. Amerikan kuvvetleri Argonne ormanlarını temizleyerek Meuse Nehri'ne ulaşmışlardı. Balkanlar'da Fransızlar ve Sırlar 3 hafta boyunca devam eden çarpışmalar sonucu 275 km ilerleyerek Niş'i almışlardı. Suriye'de General Macandrew Humus'a 10 Ekim'de ulaşmış, General Marshall Mezopotamya'dan, Dicle'den Musul'a doğru ilerlemekteydi. Doğu Afrika'da Alman Sefer Gücü Komutanı General Lettow-Vorbeck komutasındaki 300 asker ve birkaç bin yerli asker İngiliz piyadelerini ve Portekiz sömürge birliklerini Nyasa Gölü yakınlarında mevzilerinde sabit bir halde beklemeye zorlamışlardı. İtalya'da Treviso'nun kuzeyindeki yollarda yoğun faaliyet kendisini göstermekteydi. Denizlerde de aynı şekilde savaş devam etmekteydi. Akdeniz'de Malta açıklarında bir Alman denizaltısı batırılmış, komutanı dâhil tüm mürettebat esir alınmıştı. Amerikan sahilleri açıklarında Alman U-152 ve U-155 denizaltıları ABD ile sürdürülen barış görüşmelerine zarar vermemesi için Azor Adaları'na çekilmişti. Ancak İrlanda kıyısı açıklarında başka bir Alman denizaltısı silahsız bir vapuru ve Hoythead hatlarında Posta gemisi olarak faaliyet gösteren Leinster'i batırmıştı. Palmer, **a.g.e.**, ss. 311; Savaşın sonunun tahmin edilemediğine bir diğer örnek de W. Churchill'in anılarında mevcuttur. 1918'de İngiliz Hükümeti'nde Mühimmat Bakanı olarak görev yapan Churchill, Fransız ve Amerikalı mevkidaşları ile 1919 yılında gerekli olacakmühimmat miktarlarını belirlemek için hayli gayret sarf ettiğini hatıratlarında dile getirmişti. 1918 yılı ortalarında Müttefiklerin saldırıları özellikle Batı Cephesi'nde olmak üzere birçok cephede başarılar getirmesine rağmen Churchill savaşın gidişatı ile ilgili olarak *"Şu an umut, beklediğimizden daha iyi. Fakat olayların çok iyi bir şekilde gidişine güvenmemeli yahut işimizin temposunu buna göre ayarlamamalıyız. Bu işi bitirmek için yola çıktık ve savaşın 1918'de seyri ne olursa olsun 1919'da düşmanımızın bizim meşru ve haklı taleplerimize direnemeyecek halde olmasını sağlamak için elimizdeki her türlü olanağı sonuç alınca kadar geliştirmeye devam edeceğiz."* diyordu. Gilbert, **a.g.e.**, ss. 470-471.

kendisini İngiltere'nin desteğine ihtiyaç duyar hale getirecekti ki²⁵³ Fransa savaş sonrası politikalarını hep bu stratejik hesaplar üzerinden yürütmek zorunda kalacağından İngiltere'nin dümen suyuna giden bir politikaya esir olacaktı.

Birinci Dünya Savaşı, ekonominin her alanında büyük oranda farklılıklara yol açtı. Demir, çelik, kömür, mühimmat, gemi, yünlü kumaş ve nakliye gibi mal ve hizmetlere yönelik olarak büyük bir talep yaratmakla birlikte bazı mallara olan talebi düşürmüş veya lüks mallar, ipekli kumaşlar gibi ürünlere talebi kısararak yurt içindeki piyasalarda negatif bir duruma neden olmuştu. Buna bağlı olarak bazı endüstriler fiyat ve ücretlerini çok yükseltmişlerdi. Ayrıca savaş birçok büyük müşteriyi eski arz kaynaklarından kopararak başka yerlere gitmeye veya kendi gereksinimleri için uluslararası mübadelenin de bozulmasına sebebiyet vermişti²⁵⁴.

Savaşın Avrupalı taraflara toplam parasal maliyeti yaklaşık olarak 170 milyar dolar olarak tahmin edilmiştir. Savaşan taraflar bu masrafı karşılamak için vergi, borçlanma ve kâğıt para basımı gibi alanlara yöneldiler ki bu durum savaş sonrasında muazzam boyutlarda vergilerin artmasına, devletlerin iç ve dış borçlarının katlanmasına, fiyatların ciddi oranlarda yükselmesine neden olmuştu. Öyle ki iç borçlanma Fransa'da yedi misli, Almanya'da yirmi misli artmıştı. İngiltere ise savaş masraflarının 1/4'ini vergilerini arttırarak veya genişleterek karşılarken, iç ve dış borçlanmaya da ağırlık vermek durumunda kalmıştı²⁵⁵. Harabeyedönmüş yüzbinlerce ev; yakılıp yıkılan çiftlikler, köyler; havaya uçurulan demiryolu ve karayolları; patlamamış mermi ve mayınlardan dolayı tarımsal kullanıma açılmayan araziler; taşımacılıkta meydana gelen kayıplar ile seferberliğin doğrudan ve dolaylı sonuçları savaş sonrası ekonomik listeye eklenince rakam bir hesaba göre dünyada 18. Yüzyılın sonundan Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesine kadar biriken

²⁵³ Ömer Kürkçüoğlu, **Mondros'tan Musul'a Türk-İngiliz İlişkileri**, İmaj Yay., Ankara, 2006, s. 43.

²⁵⁴ Buna bir örnek olarak Doğu Avrupa'nın tahılı Çanakkale Boğazı'ndan geçemediği zaman Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Antipodlar'a yöneldi ki, bu durum Yeni Dünya'da muazzam bir hasat genişlemesini teşvik etti. Heaton, **a.g.e.**, s. 290.

²⁵⁵ Fransa, İngiltere ile Amerika'ya 10 milyar dolar borçluyken, 2 milyar dolar alacağı vardı. Britanya 9 milyar dolar alacağı varken, Amerika'ya 4 milyar dolar borcu vardı. Amerika'nın toplam 10 milyar dolar alacağı vardı. Almanya'nın durumu ise çok daha farklıydı. Almanya'nın savaş sonu itibariyle borcu toplam 33 milyar dolara ulaşmıştı. Heaton, **a.g.e.**, s. 290; Avrupa'nın durumu ile ilgili olarak genel bir rakam vermek gerekirse 1914 yılında ABD'nin Avrupa'ya 6 milyar dolar borcu varken tarihler 1918'i gösterdiğinde Avrupalı devletlerin ABD'ye 16 milyar dolar civarında borcu oluşmuştu. Sander, **a.g.e.**, s. 400.

toplam ulusal borcun altı buçuk katı olan 260 milyar dolar kadardı. Doğal olarak bu durum imalat sanayisinin ciddi oranda düşmesine de neden olacaktı²⁵⁶. Savaş; Fransa, Belçika, Polonya ve Sırbistan topraklarını birinci derecede zarar gören bölgeler haline getirmişti. Rusya'daki ihtilal ve arkasından gelen iç savaş ekonomik olarak ülkenin büyük bir çöküntüye uğramasına neden olmuştu. Buna karşılık savaştan yeni çıkmasına rağmen Almanya endüstri gücünün %90'ını korumuştur²⁵⁷.

Yaklaşık olarak dört buçuk yıl süren savaşın sebep olduğu nüfus kayıpları ise korkunç boyutlardaydı. Seferber olan 65 milyon askerden²⁵⁸ 8 milyon dolayında asker fiili savaş sırasında hayatlarını kaybetmiş, 7 milyon civarında asker sakat kalmış, 15 milyon dolayında asker ise hafif veya ciddi olarak yaralanmıştı. Bunun yanında, Rusya hariç tutulursa, Avrupa'da savaştan kaynaklanan nedenler dolayısıyla 5 milyon sivil hayatlarını kaybetmişti. Rusya'nın toplam kaybı ise iç savaş sırasındakiler de hesaba katıldığında çok daha fazlaydı²⁵⁹.

Savaşın Avrupa'da yarattığı toplumsal karışıklık da çok büyük oldu; öyle ki savaşın yıkımı toplum içinde yaş grupları ile cinsler arasındaki dengeyi de bozdu. Çünkü seferberlik aile yaşamını alt üst etmişti, doğum oranının düşmesi, milyonlarca insanın ölmesi veya sakat kalması Avrupa'nın gelecek kuşaklarının da yok olması demekti²⁶⁰.

Savaş, tüm Avrupa'da sosyal alanda kıpırdanmaları da beraberinde getirmişti. Almanya'da savaştan hemen sonra meydana gelen gelişmeler Kasım 1918'de başlayan grevler bütün Yukarı Silezya ve Ruhr Bölgeleri'ni kapsayarak Berlin'e kadar ulaşacaktı. 1918 yılının sonuna kadar İngiltere, Fransa, Belçika'da yer yer grevler görülse de genelde durgun bir vaziyet hâkimdi. İspanya, Portekiz, Hollanda, Norveç, Danimarka, Romanya, Macaristan ve Arnavutluk gibi ülkelerde sosyal

---

²⁵⁶ Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri**, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 1996, s. 327.

²⁵⁷ Murat Sarıca, **Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra...**, s. 26.

²⁵⁸ Heaton, **a.g.e.**, s. 286.

²⁵⁹ Kennedy, **a.g.e.**, s. 330; savaş sırasındaki salgın hastalıklar sırasında ölen kişilerin rakamları da hayli kabarıktı. Öyki ki tifüs yüzünden sadece Balkan ülkelerinde yaklaşık bir milyon insan hayatını kaybetti. Bu kaybın büyük bir bölümü savaşın patlamasına sebebiyet veren Sırbistan'da yaşandı. Açlık Avrupa'yı kırıp geçirirken, savaştan bir yıl sonra imalat rakamları 1914 yılındaki üretimin 1/4'inden daha az seviyeye inmişti. Rusya'nın üretimi ise bu tarihe göre 1/5'e inmişti. Roberts, **a.g.e.**, s. 612.

²⁶⁰ Savaşın ilk yıllarında siper savaşlarında saldırıya ilk kalkanlar genç subay ve gönüllülerdi. İngiltere'de savaşta Oxford Üniversitesi öğrencilerinden % 20'si ölmüştü. Sander, **a.g.e.**, s. 397.

kıpırdanmalarda büyük bir artış gözlenmekteydi. Bu kıpırdanmalar daha ziyade emekçi kesimin daha iyi çalışma şartları elde etme, ücretlerin arttırılması gibi taleplere dayanıyordu. Bu durum Avrupa’da Rusya’daki ihtilal ile başlayan sosyalist hareketlerin kuvvetlenmesine ve zaman zaman sosyalistlerin bazı ülkelerde yönetimi ele geçirmelerine dahi sebebiyet veriyordu. İngiliz ve Fransız Hükümetleri bu durumdan ciddi rahatsızlık duymaktaydılar. Başta Lenin olmak üzere pek çok Bolşevik lider bir gün tüm Avrupa’nın sosyalistler tarafından yönetileceği umudu ile beyanatlar veriyorlardı ki bu beyanatların etkileri savaşın son yılında Avrupa üzerinde etkilerini göstermeye başlamıştı. Lenin, savaşın getirmiş olduğu yenilmişlik ve güçlü bir işçi sınıfının burada bulunması nedeniyle sosyalist ihtilalin önce Almanya’da ortaya çıkacağını varsayıyordu. Hatta sanayileşmenin yaygın olmadığı; ama toprağın köylü nüfusuna oranla fazla olduğu İspanya’da bile yakın bir gelecekte Sosyalist ihtilalin doğacağı ümit ediliyordu²⁶¹.

1.3.2. İtilaf Devletleri’nde Savaş Sonu Genel Durum

1.3.2.1. İngiltere

Savaş yıllarında Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki diplomatik ilişkilerin kesik olması nedeniyle Osmanlı nezdinde İngiliz çıkarlarını korumak vazifesini İstanbul’daki Hollanda Elçiliği üstlenmişti. Bu durum mütareke imza edilene kadar bu haliyle devam etmiş, mütarekeden hemen sonra İstanbul’a İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe’nin atanmasından sonra bu görev Hollanda Elçiliği’nden alınarak komiserliğe devredilmiştir²⁶².

Birinci Dünya Savaşı’nda büyük başarılar gösteren İngiliz Hükümeti, 1918 yılı sonu ve 1919 yılı başlarında Ortadoğu’da ve Dünya’nın diğer bölgelerinde yeni haritaların çizileceği bir döneme; terhis edilmek üzere sabırsızlanan ve içten içe kaynayan bir ordu, yıkılan bir ekonomi ve toplumsal huzursuzluklar içerisinde

²⁶¹ Sarıca, **Birinci Dünya Savaşı’ndan Sonra...**, ss. 20- 21; 1919 yılının başlarında 19 ülkenin komünist ya da komünizme yakınlık duyan parti veya grupları temsilen 50 sosyalist ve partizan Moskova’da bir araya gelmişti. Katılanların çoğu Ukrayna, Beyaz Rusya, Baltık Ülkeleri, Ermenistan ve Gürcistan dâhil daha önceki Çarlık Rusya’sı içerisinde yer alan ve artık “Sosyalist Cumhuriyetler” olarak kendilerini adlandıran ülkelerdi. Toplantıya Alman Sosyalist Partisi’nden delegasyonlar da iştirak etmişti. Toplantıya Batılıdevletlerden delege göndermek fiilen imkânsız olduğu halde ABD, Fransa, İsviçre, Hollanda, İsveç veMacaristan’daki gruplar Moskova’da oturan yurttaşlarına vekâlet vermişlerdi. Carr, **Lenin’den Stalin’e...**, s. 62.

²⁶² **FO. 371/3415**, No: 185913, 9 Kasım 1918.

giriyordu. Başbakan Lloyd George, ülkesinin; savaş yorgunu bir halde, ekonomik sıkıntılar ve İrlanda problemi gibi sorunlarla uğraştığını bilmesine rağmen savaştan kazandıklarının mümkün olduğu kadar fazlasını elde tutmaya çalışıyordu. Şüphesiz İngiltere'nin, savaşın sonunda müttefikleri ile yapacağı görüşmeler ve yenilen devletlerle yürütülecek ateşkes müzakereleri ve barış konferansında başlıca hedefi bu amaç olacaktı. Ancak Lloyd George Hükümeti, bu hedeflere konsantre olmadan evvel 14 Aralık 1918'de seçimlerin yenilenmesi kararını alacaktı. Seçimlerden Muhafazakâr Lider Andrew Bonar Low ile yaptığı koalisyon zaferle çıkacak olan Liberal Başbakan Lloyd George'nin önünde sıkıntılarla dolu, çalkantılı bir süreç de başlayacaktı²⁶³.

Savaş nedeniyle sosyal hayata kadınların daha çok müdahil olmaya başladığı ve neticesinde toplumsal değişimin izlerinin görüldüğü İngiltere'de²⁶⁴ yönetimin başını ağrıtan sorunlar daha çok yıllardır hegemonya altında tuttuğu Uzakdoğu, Ortadoğu ve diğer bölgelerde yaşanmaktaydı.

İngiltere bu dönemde başta Mısır olmak üzere Ortadoğu, hemen yanıbaşında kanayan bir yara İrlanda problemi, Uzakdoğu'da Hindistan ve Afganistan'daki sömürge uluslarının bağımsızlık girişimleri ile alevlenen sorunlarla başa çıkmak durumundaydı. İçerde ise ekonomi ciddi manada darboğazdaydı. Hükümetin Savaş ve Havacılık Bakanı Churchill masraflarda %17 oranında kesintiye gitmişti²⁶⁵. Bu oran 1919'da 604 milyon sterline denk gelecekti. Savaş bakanı ayrıca orduda terhis işlemlerinin bir an evvel sonuçlanması ve uzak diyarlardaki İngiliz askerlerinin evlerine dönmesi için de bir çalışma başlatmıştı. Öyleki Churchill'in İngiliz Genelkurmayı'ndan aldığı bilgilere göre ordu içerisinde disiplinsizlik yaygınlaşmakta ve bu durum her an bir başkaldırıya dönüşmek üzereydi. Ne var ki,

---

²⁶³ Fromkin, **a.g.e.**, s. 323; İlk defa 30 yaş ve üzeri kadınların oy kullandığı bu seçimlerde sonuçların açıklanması, asker seçmenlerin de oylarının sayılabilmesi amacıyla iki hafta sonraya ertelenecekti. Palmer, **a.g.e.**, s. 451; Gilbert, **a.g.e.**, s. 480.

²⁶⁴ Sander, **a.g.e.**, s. 397.

²⁶⁵ Savaşta İngiltere'nin sanayi kuruluşları ile maden ocakları zarar görmese de savaş sonunda dış pazarının ve dış ülkelerdeki mal varlığının bir bölümünü kaybetmişti. Ayrıca Deniz Ticaret Filosu da çok ağır kayıplara uğramıştı. ABD'nin savaş sonrasında mali yardımı kesmesi ile İngiltere'nin borçları artmaya başladı. Aralık 1918'de 1 Sterlin 4.75 Dolar iken devam eden aylarda bu oran hızla Sterlin aleyhine düşecekti. Dolayısıyla İngiltere'nin bu durumu savaştan hemen sonra Londra'nın uluslararası ticaret işlemlerinin merkezi olma durumunu tehlikeye düşürecekti. Sarıca, **Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra...**, s. 26; Savaş yıllarında uygulanan fiyat politikaları da ciddi enflasyona neden olmuştu. İngiltere'nin savaş yıllarındaki ekonomik politikalarının iç ve dış etkileri için ayrıca bkz. Alan S. Milward, **The Economic Effects of the World Wars on Britain**, Macmillan Publishers, London, 1970, ss. 24- 53.

hükümet içerisinde Churchill gibi düşünmeyenler de vardı. Avrupa'daki İngiliz Sefer Gücü Başkomutanı Feldmareşal Sir Douglas Haig'in Ocak 1919'da yaptığı bir konuşmasında, eğer elde tamda bu dönemde güçlü bir birlik bulunmaz ise Almanlar'a ve Türkler'e başegdirilemeyeceği ve dolayısıyla zaferin nimetlerinden yararlanılamayacağı ifade edilerek, gelecek aylarda işgal altında tutulan topraklarda görev yapacak ordular kurulmalı, deniliyordu²⁶⁶.

Savaş sırasında İrlanda'da yaşanan yönetsel sorunlar İngiltere'ye karşı bir ayaklanma başlatacak hale gelmişti. 1916 yılında İrlanda'da Paskalya İsyanı, İngiltere'yi oldukça zora sokmuştu. Ancak İrlanda'da asıl sorunlar, savaştan hemen sonra ciddi bir hal almaya başlamıştı. Öyle ki 1918'in Aralık ayındaki seçimlerde parlamentoda seçim hakkı kazanan İrlanda Milliyetçi Örgütü Temsilcileri Westminster'e katılmayı reddettiler. Bunun hemen ardından 21 Ocak 1919'da örgüt; İrlanda Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan ederek, İrlanda'daki İngiliz Yönetimi'ne karşı savaş açtı. İngiltere, Örgüt Lideri Sinn Fein'i görüşmeye çağırdıysa da 1919 yılı boyunca milliyetçi ayrılıkçı örgüt IRA, İngiliz Yönetimi'ne karşı faaliyetlerine devam etti. Bu olayların Amerikan Kamuoyu'nun İrlanda meselesine ilgi göstermesine neden olması İngiltere'yi iyice çıkmaza sokmuştu²⁶⁷.

1.3.2.1.2. İngiltere'nin Sömürgelerinde Genel Durum

Savaştan hemen sonra İngiltere'nin Ortadoğu'daki hegemonyasına karşı ilk meydan okuma Mısır'dan geldi. İngiltere savaştan önce bu bölgeyi geçici olarak yönettiyse de savaş içerisinde İngiliz idareciler bu bölgenin İngiltere'ye bağlandığını ilan etmişlerdi. Bu dönemde İngiltere ile birlikte hareket eden yerel yöneticiler, İngiltere'nin savaştan sonra Mısır'a bağımsızlık vereceğini umut ediyorlardı. Bu amaçla, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imza edilerek, İtilaf Donanması'nın 13

²⁶⁶ Fromkin, **a.g.e.**, s. 324.

²⁶⁷ İngiltere İrlanda'da yaşanan olaylara son vermek amacıyla 1920 yılının Ocak ayında yeni bir yasa ile İrlanda'da kuzeyde Protestanlar'ın yoğun olduğu illerin, Katolikler'in yoğun olduğu illerden ayrılmasına karar veriyse de sorunlar bu kez mezhep çatışmasına doğru gitmeye başladı. Sorun 1921 yılında İngiltere ile IRA örgütü arasında yapılan görüşmeler neticesinde çözüme kavuşacak ve güney bölgesinin adı Britanya Krallığı'na bağlı Serbest İrlanda olarak kabul edilecekti. Kuzey İrlanda'da ise halkın seçimler sonucunda Serbest İrlanda'ya veya İngiltere'ye bağlı olup olmayacağı belirlenecekti. Varılan bu antlaşma 1922 yılında İrlanda Parlamentosu tarafından onaylandıysa da 1925'e kadar Kuzey ve Güney İrlanda arasında sınır problemleri devam edecekti. Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, ss. 46-47; Ayrıca İrlanda'nın bağımsızlığı konusunda İngiliz Hükümeti ile yürütülen görüşmelerle ilgili olarak Churchill'in düşünceleri ve yazışmaları için bkz. Gilbert, **a.g.e.**, ss. 519-539.

Kasım 1918’de İstanbul önlerine demir attığı gün, Mısır’ın politik çevrelerinden oluşan bir grup, Kahire’de bulunan İngiliz Yüksek Komiseri Sir Reginald White ile görüşmüşlerdi. Heyetin başında bulunan 60 yaşındaki Avukat Saad Zaglul, savaşa sona erdiğine göre sıkıyönetim ve himaye rejiminin kaldırılmasını talep etti²⁶⁸. Ayrıca İngiltere’nin bağımsızlık konusundaki sözlerini tutmasını isteyen Zaglul, savaştan sonra toplanacak barış konferansında Mısır’ın da temsil edilmesini istedi. Fakat İngiltere bu teklifi reddetti²⁶⁹. Ocak 1919 yılında Saad Zaglul ve temsilcisi Vefd, barış konferansı yaklaşırken Paris’te faaliyetlerini hızlandırdılar. İngiltere, Mısır’da büyüyen milliyetçi ayaklanmanın önünü almak için Zaglul’un halk önünde açıklama yapmasını yasakladı. Hemen ardından İngiliz Yönetimi, Zaglul ve 3 arkadaşını tutuklayıp Malta’ya sürdü. Bunun üzerine Mısır’da gösteri ve ayaklanmalar büyümeye başladı. Ülkenin büyük kentleri olan Kahire ve İskenderiye’de başlayan gösteriler Delta Bölgesi’ne yayıldı. Önce demiryollarına sabotajlar yapılmaya başlandı. Kahire’nin Delta ve Yukarı Mısır ile demiryolu ve telgraf bağlantısı kesilerek İngiliz asker ve personeline saldırılar başladı. Ülkede yabancı koloniler adeta kuşatılmıştı. Düzen bir türlü sağlanamıyordu. Her ne kadar 7 Nisan’da Zaglul serbest bırakıldıysa da grev ve gösteriler devam edecekti²⁷⁰.

Mısır’ın Süveyş Kanalı’na sahip olması bu ülkeyi İngiltere nezdinde Hindistan yolundaki stratejik noktalardan biri haline getirmişti. Bu arada aynı zamanda Hindistan yaylalarına açılan sayısız dağ geçitlerine sahip Afganistan da İngiltere için çok önemli bir konumdaydı. İngiltere bu bölgenin kontrolünü elinde tutmak için uzun yıllar mücadele etmişti. Birinci Dünya Savaşı’nın hemen sonrasında Afganistan’da da işler İngiltere’nin aleyhine bir gelişim sürecine girmişti. Bu tarihe kadar İngiliz kontrolünde olan Afganistan’da 26 yaşındaki Amanullah Han, Hindistan Genel Valisi’den “*Bağımsız ve Özgür Afganistan*”ın başına getirilmesini istedi. Amanullah Han, İngiltere’ye karşı bu dönemde Hindistan’da ortaya çıkan ayaklanmadan da yararlanmak istiyordu. Bu amaçla Amanullah Han Afgan- Hindu

---

²⁶⁸ Fromkin, **a.g.e.**, s. 347.

²⁶⁹ Dane Kennedy, **Britain and Empire 1880-1945**, Pearson Education Limited, London, 2002, s. 245.

²⁷⁰ Mısır’da artan olaylar üzerine Londra 1919 yılının sonunda Lord Milner başkanlığında bölgeye bir soruşturma komisyonu gönderdi. Komisyon hazırladığı raporda Mısır’da bir an evvel İngiliz himayesinin sona ermesini önerdi. Komisyon raporuna rağmen devam eden üç yıl boyunca Mısır’da bağımsızlığın sağlanması için müzakereler, gösteriler ve tutuklamalar zaman zaman şiddetini artırarak devam etti. Fromkin, **a.g.e.**, ss. 347-348; Sarıca, **Birinci Dünya Savaşı’ndan Sonra...**, s. 36.

sınırında çeşitli saldırılara girişti. Bu girişimlere İngilizler'in cevabı, savaş uçaklarıyla çok sert olunca Amanullah Han, barış istemek zorunda kaldı. Neticede 8 Nisan 1919'de imza edilen Ravalpindi Antlaşması'yla İngiltere, Afganistan'ın bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı. İngiliz Yönetimi, Afganistan ile ilişkilerini bu tarihten sonra Bolşevik Ruslar'ın bölgeye ve özellikle de Hindistan'a yönelme çalışmalarına engel olma doğrultusunda şekillendirecekti²⁷¹.

İngiltere'nin Bolşevik Rus varlığından korumaya çalıştığı Hindistan, savaşın ardından diğer İngiliz sömürge bölgeleri gibi kaynamaya devam ediyordu. Savaşın bitmesiyle Hindular'la Müslümanlar'ın kendi aralarındaki çatışmalara son verip İngiliz Yönetimi'ne karşı ayaklanma girişimi İngiliz varlığını bölgede oldukça zora soktuysa da İngiltere sert kanunlarla Hindistan'da sıkıyönetimi arttırdı. Bağımsızlık yanlısı Mahatma Gandhi'nin tutuklanması sırasında bölgede çıkan isyana karşı,tarihe "*Amristsar Katliamı*" olarak geçen kanlı olay bölgede İngiliz Yönetimi'ne karşı tepkiyi daha da arttırdı; fakat İngiliz Yönetimi, 1919 sonunda çıkardığı birtakım kanunlarla bölgede denetimi zorda olsa sağlayabilmişti²⁷².

İngiliz Yönetimi'ne karşı beş milyon siyah Afrikalı ile bir buçuk milyon Avrupalı'nın yaşadığı Güney Afrika'da da milli bilincin uyanmasına yönelik faaliyetler kendisini göstermekteydi. Burada İngiliz karşıtı Milliyetçi Boer Partisi, Wilson İlkeleri'ne dayalı olarak bağımsızlık mücadelesine girişecekti²⁷³. Ayrıca bir de İngiliz Yönetimi'ne karşı Çin'de Mayıs 1919'da başlayan ayaklanmayı da eklemek gerekmektedir. Bütün bunlar hesaba katıldığında Birinci Dünya Savaşı daha bitmeden İngiliz Yönetimi'nin başta sömürgeleri olmak üzere içeride ve dışarıda ne kadar büyük sıkıntılarla başa çıkmak zorunda olduğunu ortaya koymaktaydı.

---

²⁷¹ Fromkin, **a.g.e.**, ss. 350-351; Kennedy, **a.g.e.**, s. 246.

²⁷² Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 44; Renouvin, **a.g.e.**, s. 510; Kennedy, **a.g.e.**, s. 246. İngiltere'nin en büyük sömürgesi olan Hindistan'da 1919 yılında 220 milyon insan yaşıyordu. İngiltere; bu bölgeyi 60 bin asker, 25 bin memur, 50 bin teknisyen ve iş adamı ile yönetiyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra İngiliz sömürgelerindeki bu başkaldırlar ekonomisinde de ciddi sıkıntılar yaratmıştır. 1913 yılında sömürgelerine 630 milyon Sterlin'e ulaşan ihracatı, 1918 yılında 532 milyon Sterlin'e düşmüştü. Bu durum, aradaki fiyat farkları da hesaba katıldığında İngiliz ihracatının % 40 oranında düştüğünün göstergesiydi. Bu ekonomik kayba bir de askeri kaybı da eklemekle İngiltere'nin sömürgelerinde ne derece sıkıntı yaşadığını ortaya çıkarmaktaydı. Öyle ki, İngiltere sadece Hindistan sömürgesinden Birinci Dünya Savaşı'da 683 bini cephede olmak üzere 943 bin kişiyi seferber etmişti. Sarıca, **Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra...**, s. 60.

²⁷³ Sarıca, **Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra...**, s. 37.

1.3.2.2. Fransa

Birinci Dünya Savaşı sonunda Fransa, 1870 tarihinden beri bir kâbus gibi üzerine çökmüş Almanya tehlikesini bir süreliğine de olsa bertaraf etmişti²⁷⁴. Whinston Churchill, hatıratlarında savaştan hemen sonranınFransa'si için “...1870 yılından beri bir intikam harbinin rüyasını gören Fransız nesli emeline kavuşmuştu... Zafer güneşinin doğuşunu selamlayan Fransa kuvvetleri çökmüş cılız bir Fransa'ydı. Baş döndürdücü zaferin ertesi günü Fransız kalplerine dokunulsaydı daha o dakikada hala Alman korkusunun hâkim olduğu görülürdü.”²⁷⁵ ifadelerini kullanıyordu.Yine bu dönemde Fransa'da Almanlar'ın 11 Kasım 1918'de teslim olmasını batıda insanlığın ortaçağda gördüğü vebanın yol açtığı en büyük faciadan kurtulmuş olması gibi bir etki yarattığına inanılıyordu²⁷⁶. Kısa süreli de olsa Fransa'nın Avrupa'da rahatlaması, savaş sonrasında imza edilecek antlaşmalar neticesinde Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları'nın parçalanması ile gerçekleşecekti²⁷⁷.

Fransa, bu savaş sonunda sömürgelerini büyük ölçüde genişleterek Afrika'daki Alman sömürgeleri ve Ortadoğu'daki Türkler'den koparılan bölgelerin ilavesiyle metropol dışı arazisi 11.5 milyon kilometre karenin üstüne çıkmış ve bu bölgelerdeki nüfus da 100 milyona ulaşmıştı²⁷⁸. Savaş masrafları hariç Fransa'nın savaş boyunca zararları 27 milyar Dolar civarındaydı. Tahrip olan fabrikalar, demiryolu, kanal ve binalar ile su altında kalan maden ocaklarını, tarım arazilerini savaş döküntülerinden temizleyerek yeniden kullanılabilir hale getirmek için Fransız Hükümeti'nin 8 milyar Dolar'a ihtiyacı olacaktı. Ayrıca savaştan hemen sonra ülkenin en önemli sorunlarından birisi de nüfus problemiydi. Öyleki, ülke savaş

²⁷⁴ Gürün, a.g.e., s. 122.

²⁷⁵Fransa bir yüzyıl içinde tam beş defa 1814, 1815, 1870, 1914 ve 1918 tarihlerinde Alman topraklarının gümrüksü Paris sokaklarında defalarca işitilmişti. Son savaşta 13 Fransız Eyaleti, Almanya Yönetimi'nde dört yıl kalmıştı. Fransa'nın geniş sahaları ya düşman tarafından sistemli bir şekilde tahribe uğramış veya çarpışmalar esnasında harabeye dönmüşti. Whinston Churchill'e göre 1870'ten beri hayatta olan Fransızlar on kat daha korkunç olan bu son harpten zaferle çıkmayı bir mucize olarak kabul ediyorlardı. Whinston Churchill, **Çörçil Anlatıyor Harpten Harbe 1919-1939**, çev. Ahmet Emin Yalman, C. I, Vatan Gazetecilik ve Matbaacılık Yay., İstanbul, 1948, ss. 15-22.

²⁷⁶ Frederick I. Schuman, **International Politics**, 7th Edition, Kogokusha Company, Tokyo, 1965, s. 93.

²⁷⁷ Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih 1789-1994**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1995, s. 520; Ateşkes antlaşmalarının imza edilmesi İngiltere'de olduğu gibi Fransa'da da çok büyük coşkuyla kutlandı. Başta Paris olmak üzere ülkenin değişik şehirlerinde günlerce süren zafer şenlikleri yapıldı. Palmer, a.g.e., ss. 442-443.

²⁷⁸ Gürün, a.g.e., s. 122.

mevyanlarında 1,5 milyon kişi yi kaybetmiş, ayrıca sakat kalarak üretici olmaktan uzak kalan bu sayı ya yakın bir o kadar da erkek nüfusu bulunmaktaydı²⁷⁹. Nüfus meselesinin yanında Fransa için asıl büyük tehlike ülkenin içinde bulunduğu mali durumdu. Fransız Yönetimi 42 milyar Dolar civarında olan savaş masraflarının % 80’den fazlasını iç ve dış borçlanma ile karşılamıştı. Amerika’dan yüksek miktarda borç alınmıştı. Bu durum sonraki yıllarda Fransa’nın geleceğini ipotek altına alacaktı²⁸⁰. Harpten zarar görenlere ödenen tazminatı ise karşılıksız para basarak ödeyen mevcut hükümet bu açığı nasılsa Almanya’dan alınacak ciddi savaş tazminatı ile kapatacağının hesabını yapıyordu. Fransa’nın içine düştüğü bu mali sıkıntı 1919’dan sonra ülkede devamlı ve istikrarlı bir hükümetin kurulmasına imkân vermeyecek ve ülke politik bir istikrarsızlığın içine sürüklenerek savaş sonrası barış müzakerelerine böyle bir ortamda girişecekti. Savaşın bittiği yıl yani 1918 yılı sonbaharında Clemenceau başbakanı. Son genel seçimler ülkede 24 Nisan 1914’te yapılmıştı. Bir yıl sonra ülke 16 Kasım 1919 tarihinde yeni seçimleri gerçekleştirecek ve bu seçimlerde merkez ve sağ partiler “Cumhuriyetçi Milli Blok” ismi altında seçimlere ortaklaşa katılarak radikal sosyalistleri bu bloğun dışında bırakacaklardı. Seçimlerden hemen sonra Clemenceau yeniden hükümeti kurma görevini üzerine alacaktı. Mevcut Cumhurbaşkanı Poincare 17 Ocak 1920 tarihine kadar görevini sürdürecekti²⁸¹.

Savaştan hemen sonra Fransa, İngiltere kadar olmasa da sömürgeleri altındaki bölgelerde çok az bir direnişle karşılaşacaktı. Cezayir ve Hindu-Çin’i gibi bölgelerde

---

²⁷⁹ Fransa savaştan hemen sonra bu boşluğu doldurmak için sonraki yıllarda çok zorlanacaktı. Fransız nüfusu tam da bu dönemde artan değil, eksilen bir seyir izlemekteydi. Savaş boyunca doğum oranlarının azalması ölenlerin yarıya yakınının gençlerden oluşması bu azalışı daha da artıracaktı. Alsace – Lorreine Bölgesi’ndeki iki milyona yakın nüfusun eklenmesine rağmen 1919 Fransa’sı 1913 Fransa’sına oranla çok daha tenhaydı. Nitekim savaştan hemen sonra 39 milyon olan nüfusu en büyük rakibi Almanya’ya oranla çok azdı. Almanya’nın bu yıllardaki nüfusu 63 milyon civarındaydı. Bütün bunlara ilaveten Fransa Avrupa’da yaşlı nüfusu en kalabalık olan ülkeydi. Bu nedenle savaştan hemen sonra Fransız Yönetimi çoğu Polonyalı ve İtalyan olmak üzere erkek işçiyi ülkesine davet etmek zorunda kalmıştı. Gürün, **a.g.e.**, s. 123; Fransa bu savaşta 20-32 yaş grubu arasındaki nüfusunun yarısını kaybetmişti. Bu sayı ya öğrenciler de dâhildi. Bir örnek vermek gerekirse Ecole Normal Supérieure’den savaşa katılan 346 öğrenciden 143’ü Fransa’ya sağ olarak geri dönmeyecekti. Sander, **a.g.e.**, s. 394.

²⁸⁰ Sander, **a.g.e.**, s. 395.

²⁸¹ 1920 yılı Fransa için çok zor bir yıl olacaktı. Poincare’nin görev süresinin dolması ile Deschanel yeni Cumhurbaşkanı olacak, Clemenceau başbakanlıktan istifa edecekti. Ülkede yıl boyunca 1800 grev meydana gelirken, savaşın ekonomik ve toplumsal sıkıntılarını şiddeti daha da çok hissedilmeye başlanacaktı. Fransa bu tarihten sonra bir yandan yönetimde siyasi istikrarı sağlamaya çalışırken diğer taraftan 1920 yılı baharında Alman askerlerinin Ruhr havzasına girmesi problemi ile uğraşacaktı. Gürün, **a.g.e.**, s. 123.

Fransız Yönetimi'ne karşı aktif bir muhalefet görülmesi de Fas'ta, Mısır'da İngiliz hegemonyasına karşı yaşanan olaylar ve Wilson İlkeleri'nin milliyetçi etkilerinden dolayı başkaldırı denilebilecek olaylar görülmekteydi²⁸². Ancak ekonomik olarak Fransa'nın sömürgelerine ihracatı 1918 yılında savaş öncesi döneme oranla 1/3 oranında düşmüştü. Hiç şüphe yok ki Fransa'nın İngiltere ile birlikte kaybettiği dış pazarlar ABD ve Japonya'nın eline geçecekti²⁸³.

Savaşın son yılında bile Fransa, Osmanlı topraklarında yerleşik bir güçtü. Fransa'nın imparatorluk sınırları içerisinde sahip olduğu imtiyazları ve Katolikler'in varlığı gibi nedenlerle ekonomik faaliyetleri hala önemini korunmaktaydı. Fransız Yönetimi 16. Yüzyıldan beri Osmanlı topraklarında Katolikler'in koruyuculuğunu üstlenmekle birlikte Lübnan'daki Marunî Hıristiyan Cemaatleri'ne de 1918 yılı sonuna kadar diplomatik desteğini sürdürmüştü. Bu misyoner tarikatlar, Fransa gibi koruyucu bir gücün yardımı ile kalabalık bir cemaate sahip olarak Osmanlı sınırları içerisinde geniş bir okul ve hastane ağı meydana getirmişlerdi. Yıllarca süren bu uğraşlar neticesinde Fransa, Osmanlı Devleti'nin Asya'daki topraklarında sayıları 750 bine varan bir Katolik Cemaatin ortaya çıkmasına imkân vermişlerdi²⁸⁴.

Birinci Dünya savaşı sona erdiğinde Fransız Hükümetleri, Osmanlı Devleti'ne karşı savaş yıllarında kaybettikleri nüfuzu yeniden kazanmaya çalışırken, savaş neticesinde elde etmek istedikleri amaçlara ulaşmak için de etkin bir politika takip edeceklerdi²⁸⁵. Ancak savaş yıllarında yapılan gizli hesaplar, savaş sonu ortaya çıkan İngiliz-Fransız çekişmesi ve Türk direnişinin çok daha belirgin bir şekilde suyüzüne çıkması Fransa'nın amaçlarına ulaşamamasında başlıca faktörler olacaktır.

---

²⁸² Ayrıca Fransa, sömürgelerinden 928 bin kişiyi seferber etmişti. Bu sayının 690 bin kişisini cepheye sürmüştü. Murat Sarıca, **Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra...**, s. 38.

²⁸³ **A.g.e.**, s. 33.

²⁸⁴ Kent, **a.g.e.**, s. 164.

²⁸⁵ **A.g.e.**, s. 189.

1.3.2.3. İtalya

Birinci Dünya Savaşı başladığında İtalya'nın Osmanlı toprakları üzerindeki ekonomik rekabeti ve buna bağlı olarak çıkar hesapları İngiltere ve Fransa ile karşılaştırıldığında hayli cılız kalmıştı. Bir savaş ortamında olunmasına rağmen, aslında İtalya ile Osmanlı Devleti arasında savaşılmamış bir durum söz konusu gibiydi. Bu koşullarda iki ülke arasındaki ilişkilerde kayda değer tatsız bir olay da yaşanmamıştı. Dönemin savaş bürokrasisi olağan ve sakin denilebilecek bir tablo sağlarken, savaş yılları boyunca Osmanlı topraklarındaki İtalyan çıkarları İspanyol elçilikleri vasıtasıyla korunmuştur. İki ülke arasında yaşanan tek gerilim Trablusgarp'ta Kasım 1917 tarihinde 6 Osmanlı vatandaşının gözaltına alınması ile Osmanlı Hükümeti'nin buna karşılık 12 İtalyan vatandaşını tutuklayıp Kastamonu'ya sürmesi ile ilgili olaydır. İki ülke arasında tansiyonu düşürmek için İspanyol ve Amerikan Elçilikleri ile Katolik Kilisesi yetkilileri devreye girdiyse de tarihler 1918'in Eylül ayını gösterdiğinde bile bu sorun henüz makul bir anlaşmayla sonuçlanmamıştı. Trablusgarp Harbi nedeniyle Anadolu'nun kıyı şehirlerinde İtalyan pasaportu taşıyan Osmanlı tebasına bağlı tüccarların sayısı hayli azalırken, 21 Ocak 1918 tarihi itibarıyla İtalya'da bulunan Osmanlı vatandaşı sayısı da ancak 543 kişiden ibaretti²⁸⁶.

İtalya'nın Osmanlı toprakları içerisindeki Anadolu'dan pay alma girişimleri Nisan 1915'te müttefikleri ile imzaladığı Londra Antlaşması ile olmuştu²⁸⁷. Bu antlaşma ile İtalya tarafsızlık politikasından vazgeçerek savaşa dâhil olacaktı. Dolayısıyla imza edilen bu ve benzeri tarzda gizli antlaşmalarla İtalya'nın paylaşım politikalarında aktif olarak yer almasının önü açılacaktı. 1917 yılında imza edilen Saint Jean de Maurienne Antlaşması ile aralarındaki paylaşım politikaları resmîyet kazanmıştı²⁸⁸. Genel olarak bakıldığında ise İtalyan Hükümet Yöneticileri, savaşa büyük beklentilerle girmiş; Adriatik'te Venedik'in prestijini; Akdeniz'de ise eski Roma'nın ihtişamlı kudretini yeniden ortaya çıkarma azmi ve inancını taşımaktaydı.

²⁸⁶ Fabio L. Grassi, **Türk- İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler**, çev. Sadriye Güneş, Tarihçi Kitapevi, İstanbul, 2014, s. 96.

²⁸⁷ Fabio L. Grassi, **İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923) Kamuoyu ve Dış Politika**, çev. Nevin Özkan-Durdu Kundakçı, Yapı kredi Yay., İstanbul, 2003, s.19.

²⁸⁸ Ne var ki bu antlaşma ile ilgili olarak ortada İtalya için bir sorun vardı ki o da gizli antlaşmadaki maddelerin geçerliliğinin Rusya'nın onayına bağlı olması meselesiydi. Fakat bilindiği gibi Rusya'da ihtilalin çıkması Rusya'yı Müttefikler'e düşman etmiş ve Bolşevikler antlaşmaları tüm dünyaya ifşa etmişlerdi. Fromkin, **a.g.e.**, s. 328.

Nitekim savaş içerisindeki gizli antlaşmalara taraf olması bunun açık bir belirtisi olarak yorumlanmıştı²⁸⁹.

Savaş bittiğinde İtalya'da hükümetin başında Orlando ve Dışişlerinde Sannino bulunuyordu. Paris'te başlayacak barış müzakerelerine de bu ikilinin başını çektiği heyet katılacaktı²⁹⁰.

Savaş, ülkede birçok sıkıntıyı da beraberinde getirmişti. Ülkede gözle görülür bir fakirlik olmakla birlikte; İtalya, Avrupa'da nüfus artış hızı en yüksek olan ülkeydi. 1919 ve 1920'li yılların ortalarında ülkede işçiler grev amaçlı olarak fabrikaları işgal ettiler. Hükümet ancak bu işgali sonbaharda işgal ederek sonlandırabilirdiyse de huzursuzluk bu kez köylere sıçrayarak büyük toprak sahiplerinin topraklarının yağmalanmalarına neden olacaktı²⁹¹.

İtalya, savaştan sonra müttefikleri tarafından kendisini aldatılmış olarak hissedecek ve bu durum, İtalyan kamuoyunda müttefiklerine karşı büyük bir hayal kırıklığına sebebiyet verecekti. Her ne kadar Avusturya'dan toprak aldıysa

---

²⁸⁹ Ancak savaş sonu itibariyle durum İtalya'nın tasavvur ve beklentilerinden çok uzaktı. İngiltere ve Fransa savaş sonu ortaya çıkan durumlardan dolayı gizli antlaşmalarda imza atılan taahhütlerin değiştiğini İtalya'ya kabul ettirmek için Rusya'da ortaya çıkan Bolşevik ayaklanmasını bahane göstereceklerdi. Reşat Sagay, **XIX. ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 1972, s. 162.

²⁹⁰ Gürün, **a.g.e.**, s. 128; Sidney Sannino, liberal bir görüşe sahip devlet adamı. İtalya'da ortaya çıkan sosyalist akıma karşı en çok direnç gösteren kişilerin başında gelmekteydi. İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'na girmesinin başlıca sorumlularından biridir. 1914-1919 yılları arasında İtalya Hükümeti'nde dışişleri bakanı olarak görev yapmıştır. İtalya'da devletin savaşa girmesini istemeyen sosyalist bir grup bulunmaktaydı. Dışişleri Bakanı Sannino'nun en büyük rakibi olan Giovanni Giolitti bu grubun önderlerindendi. Savaştan sonra İtalya diplomasisindeki kırılma ve savrulmaları, hayal kırıklıklarını içerdeki liberal sosyalist çekişmelere göre okumak ve irdelemek, savaş sonrası İtalya'yı daha iyi anlamada faydalı olabilir. Bu konu ile ilgili olarak kamuoyunu da gözönünde bulundurmak açısından bkz. Grassi, **İtalya ve Türk Sorunu...**, s. 13; İtalya'nın savaş sonrası siyasi çalkantıları, 1920'li yıllarda Avrupa çevrelerinde monarşiye ilgi duyan ve parlamenter rejimi gittikçe çürümeye başlayan bir ülke olarak kabul edilmesine yol açacaktı. İtalya'da böylesi bir ortam içerisinde öncesosyalist rejime meyleden; ancak sonrasında büyük faşist söylemlerle Benito Mussolini'nin iktidara gelmesine yol açacaktı. Gürün, **a.g.e.**, s. 128.

²⁹¹ Gürün, **a.g.e.**, s. 128; Savaştan hemen sonra Anadolu'ya görevli olarak gelmek için İngiltere'den yola çıkan Harold Armstrong, İtalya'ya uğradığında ülkenin durumunu, "*Galip ülkelerden biri olan İtalya'da, önemli siyasi ayaklanmalar, grevler ve ihtilaflar vardı. Bağlardan ve mısır tarlalarından ve kırmızı tatlı köylerden geçtik ve kayalıklar, incir ağaçları ve eski kıvrımlı zeytin ağaçları... Mavi denizin ardından beyaz, kare, tek katlı oryantal köylerle kaplı Adriyatik kıyısına vardık. Her yerde kırmızı bir bayrak görüyordum. Ve pek çok demir yolu istasyonunda Lenin'in resimleri vardı. Devrim kapıda ve ovalarla tepeleri çıplak köyleri çorak bırakmaya hazır. Zayıf ve solgun uygarlık kızıl anarşi ile karşı karşıyaydı.*" cümleleriyle anlatıyordu. Harold Armstrong, **Türkiye'nin Doğum Sancıları**, çev. Ekin Uşşaklı, Mızrak Yay., İstanbul, 2011, s. 72.

da²⁹²savaşta kendisine vaad edilen Batı Anadolu'yu, Fiume şehrini, Dalmaçya Sahil ve Adaları'nı alamayacaktı²⁹³.

Diğer müttefiklerin kıta Avrupa'sı dışındaki egemenlik alanlarında yaşanan ciddi sıkıntılar, İtalya'nın egemenlik kurmaya çalıştığı Libya için de geçerliydi. Burada 1914'ten beri Sinusi Tarikatı'nın mensupları ve Araplar'ın milliyetçi faaliyetleri İtalyan Hükümeti'ne zor anlar yaşatmıştı. Ayrıca savaş boyunca Osmanlı Hükümeti'nin ilan ettiği cihat burada kısmen yankı bulmuştu²⁹⁴.

Mütarekeden hemen sonraki ilk aylarda İtalyan günlük basınında Osmanlı Devleti'nin durumu hakkında çıkan yazılar çok az olsa da bazı çevreler tarafından yakinen takip edilmekteydi. Bu çevreler, İtalyan Hükümeti'ne Ereğli Kömür Havzası üzerinde İtalya'nın kesin egemenlik kurması gerektiği yönünde, netice alınamayacak tarzda, baskı girişimlerinde bulunmuşlardı. Ayrıca İtalya, yine bu dönemlerde nüfuzunu artırmak için Anadolu'da faaliyet gösteren Katolik kurumları denetim altına alma yönünde birtakım girişimler içerisine girmeye hazırlanacaktı²⁹⁵.

İtalyan Basını'nın Anadolu'dan haber vermeye başlaması, İtalya'nın Anadolu'ya asker sevk etmesi ve işgal paylaşımı üzerinde İtalyan- Yunan anlaşmazlığının yaşanmasından sonra hızla artış göstermiştir. Şüphesiz basının ilgisinin bu derece artmasında 17 Kasım 1918'de Kont Sforza'nın İstanbul'a İtalya Yüksek Komiseri olarak atanmasının etkisi çok büyük olmuştur. Kont Sforza göreve başladığı daha ilk aylarda İstanbul'dan gönderdiği haberlerle İtalyan Hükümeti ve Kamuoyu'nun Anadolu'dan ekonomik ve siyasi çıkarlar elde etmede acele etmelerini isteyecekti; nitekim bunu bir an evvel sağlamak için de Kont Sforza'nın ilk uğraşı, İtalyan askeri varlığının Anadolu'da kendisini göstermesi ile olacaktı²⁹⁶.

---

²⁹² Uçarol, **a.g.e.**, s. 520.

²⁹³ **A.g.e.**, s. 128.

²⁹⁴ Murat Sarıca, **Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra...**, s. 38.

²⁹⁵ Savaştan hemen sonra ağırlıkla İtalyan Basını'nda Avrupa'daki savaş sonu kutlamaları ve ABD Başkanı Wilson'un verdiği savaş sonu mesajlarının yorumlanması, tarzında haberleri içeriyordu. Grassi, **İtalya ve Türk Sorunu...**, ss. 23-24.

²⁹⁶ **A.g.e.**, ss. 34-35.

1.4.OSMANLI DEVLETİ'NİN SAVAŞIN SONUNA DOĞRU SİYASİ VE DIŞ POLİTİK İLİŞKİLERİ

1.4.1.Altıncı Mehmet Vahdettin'in Padişah Olması ve İlk Uygulamaları

II. Abdülhamit'in vefatından 5 aya yakın bir süre geçmeden 3 Temmuz 1918 tarihinde 35. Osmanlı Padişahı V. Mehmet Reşat da vefat etti. 74 yaşında olmasına rağmen padişahın ölümü İttihat ve Terakki Hükümeti'ni bütünüyle sarstı. Çünkü halefi 57 yaşındaki VI. Mehmet Vahdettin'in İttihat ve Terakki Yönetimi'ne karşı son derece olumsuz düşüncelere sahip olduğu biliniyordu²⁹⁷. Fakat Vahdettin, bu menfi düşüncelere rağmen ülkenin çok kritik bir dönem geçirmesi sebebiyle İttihat ve Terakki'nin Mebusan Meclisi'nde çoğunluğu elinde bulundurmasından dolayı hemen kabine değişikliğine gitmeyecek; ancak sadece birkaç bakanın değiştirilmesiyle yetinilecekti²⁹⁸.

²⁹⁷ Fethi Okyar, hatıratında VI. Sultan Mehmet Vahdettin hükümdar olmadan dört sene evvel İttihat ve Terakki Yönetimi, hanedan silsilesi içerisinde bir değişim yaparak Sultan Murat'ın büyük oğlu Şehzade Selahattin Efendi'nin tahta geçirilmesi için birtakım girişimlerde bulunulduğunu ifade etmektedir. Fethi Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, Tercüman Yay., İstanbul 1980, s. 234; Ayrıca Sultan Mehmet Reşat'ın ölümünden hemen sonra Sadrazam Talat Paşa, Başkomutan Vekili ve Hariciye Nazırı Enver Paşa ve Şeyhülislam Hayri Efendi vaziyeti Mehmet Vahdettin'e bildirmek amacıyla, Vahdettin'in Çengelköy'deki evine giderek yeni padişaha biat etmek istediklerini bildirirler. Mehmet Vahdettin evine gelen heyete, "*Hele bir defa rahmetli biraderime gerekli olan hürmet ve hizmeti yerine getirelim, dini töreni yapalım sonra konuşuruz.*" dedikten bir gün sonra Talat Paşa'yı çağırarak daha sonra San Remo'da kaleme alacağı hatıratlarında, "*Kabul etmekle hata yaptım.*" dediği, saltanat görevini kabul edeceğini bildirir. Murat Bardakçı, **Şahbaba**, İnkılap Kitapevi, 2. baskı, İstanbul, 2006, s. 77; Ayrıca bu görüşme sırasında Mehmet Vahdettin ile Talat Paşa arasındaki görüşmelerde neler konuşulduğunu Vahdettin'in San Remo'da kaleme aldığı hatıratında nasıl bahsettiği hakkında bilgi için bkz. Osman ÖNDEŞ, **Avni Paşa Anlatıyor, Milli Mücadele ve Sürgün Yılları**, Timaş Yay., İstanbul, 2012, s. 355.

VI. Mehmet Vahdettin'in tahta geçişi sırasında Eyüp Sultan'da yapılan Kılıç Kuşanma Töreni, Kılıç Alayı ve diğer törenler için bkz. Tarık Mümtaz Göztepe, **Osmanoğulları'nın Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında**, Sebil Yay., 2. basım, İstanbul, 1994, ss. 13-16; Vahdettin, tahta oturduğunda Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'ye, "*Ben bu makam için hazırlanmadım. Çocukluğumdan beri vücutça rahatsız olduğumdan layikiyle temsil edemedim. Sinnim kemale erdi. Dünya'da emelim kalmadı. Biraderle hangimizin evvel gideceğimiz malum olmadıktan bu makama intizar da değilim. Fakat takdiri ile teveccüh etti. Bu ağır vazifeyi deruhte eyledim. Şaşmış bir haldeyim, bana dua ediniz.*" demişti. Musa Kazım Efendi de cevap olarak, "*Efendimizin iktidarlarına bu sözler ne güzel delildir. Umum-u ehli İslam ba husus ulema daileriniz efendimize dua etmekle dinen mükelleftirler.*" diye cevap vermişti. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Sadrazamlar**, C.IV., Dergah Yay., İstanbul, 1982, s. 2096; Tanin gazetesi 16 Temmuz tarihli sayısında "*Sultan Mehmet Han Hazretleri*" isimli köşe yazısında yeni padişahın millet olarak ne beklendiklerini sıralarken birçok yerde selefi olan V. Mehmet Reşat'ın milleti ile olan "*sağlam diyalogu*"nu överek yeni padişahın da bu tarz beklentileri olduğunu ifade ediyordu. **Tanin**, 8 Temmuz 1918. No: 3441.

²⁹⁸ Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 349.

4 Temmuz'da Sadrazam Talat Paşa saraya gelerek, gelenek olduğu üzere hükümetinin istifasını sundu. Padişah da yine gelenek olduğu üzere hükümetin göreve devam etmesini istedi. 6 Temmuz'da Talat Paşa tekrardan saraya gelerek yeni kabine listesini sundu. 7 Temmuz'da yeni padişah ordu ve donanmaya yönelik olarak Takvim-i Vekayi'de yayımlanan bir bildiri kaleme aldı. Ardından hükümetten gelen bir hatt-ı hümayün tasarısına kendisi de on maddelik ekleme yaparak bu şekilde hükümete iletilmesini ve bunun kabinede mütalaa edilmesini ister. Saraydan gelen ve hükümetten birtakım taleplerde bulunan bu hattı hümayunda, İslam'ın gerçek kurallarının, devletin onur ve itibarının korumasına çok dikkat gösterilmesi, ülkede güvenliğin sağlanması hususunda daha fazla gayret sarf edilmesi, halkın ihtiyacı olan zaruri ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının ucuzlatılması, siyasi suçların affedilmesi ve adi suçlardan ceza almış kişilerinde cezalarında 1/3 oranında indirimine gidilmesi ve savaş bölgeleri dışındaki yerlerden sıkıyönetimin kaldırılması talep ediliyordu. Vahdettin ayrıca bu bildirisinde, devlet hizmetlerinde çalışacak olanların namuslu kişilerden seçilmesini ve kanuni bir sebep olmadıkça kimsenin işinden uzaklaştırılmamasını da isteyecekti²⁹⁹. Vahdettin aynı amaçla ordu ve donanmaya yönelik olarak bir bildiri yayımlayacaktı³⁰⁰.

Padişah Vahdettin'in tahta geçmesinin üzerinden altı gün geçmesine rağmen hükümete yönerge olacak şekilde bu tarz bir bildiri göndermesi, yeni padişahın İttihatçı Hükümeti boş bırakmayacağı ve selefine benzemeyeceği şeklinde yorumlara sebebiyet vermiştir³⁰¹. Eylül ayı itibarıyla Türkiye'de politik durumu değerlendiren bir İngiliz istihbarat raporunda, yeni sultanın bütün gücü elinde bulundurmak istediği ve II. Abdülhamit karakterinde birisi olduğu vurgulanmakla birlikte Müttefikler'e meyilli bir politika izlemek taraftarı olduğu; ancak bunu açığa çıkarmayacak şekilde

---

²⁹⁹ Selahhattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.I, MEB Yay. İstanbul, 1991, ss. 4-5; Ali Fuad Türkgeldi, **Görüp İştiklerim**, IV. Baskı, TTK Yay., İstanbul, 1987, s. 142.

³⁰⁰ Ordu ve donanmaya yönelik yayımlanan bildirin tam metni için bkz: Başmabeyinci Lütfi Simavi, **Osmanlı Sarayı'nın Son Günleri**, Hürriyet Yay., İstanbul, (yıl yok), s. 377. Bildirinin bir bölümünde "...din ve vatanımızın selameti için şimdiye kadar pek kanlı bir sürette kahraman mütefiklerimiz ile omuz omuza devam ettiğiniz muvaffakiyetle devr-i harp seneleri her halde azalmaktadır. Fakat henüz bitmemiştir. İşte bugüne kadar olduğu gibi Cenab-ı Hak haklı davamızda bizimle beraber olacağına zerrece şüphe etmeyerek aynı sulet-i hidrane ile düşmanla savaşımaya devam ediniz..." deniliyordu. **Tanin**, 8 Temmuz 1918, No; 3469.

³⁰¹ Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 351; Hatta o sıralarda Beyoğlu çevrelerinde bu durum ile ilgili olarak "Mehmetler birbiri arkasından geliyorlar amma birbirlerine benzemiyorlar" tarzında yorumlar yapılıyordu. Bayur, **Atatürk Hayatı ve Eserleri, Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar I**, AAM Yay., Ankara, 1990, s. 151.

zeki birisi olduğu da dile gitiriliyordu³⁰². Ayrıca A.J.Toynbee'den Sir William Tyrell'e gönderilen bir yazıda yeni hükümdarın Türk Siyaseti'nde etkili birisi olacağı vurgulanarak; eğer bunun mümkün olması halinde Türk Hükümeti'ndeki iç çekişmeler paralelinde Talat Paşa'nın Enver'e karşı padişahın yanında yer alacağı ve Talat Paşa'nın politikasını padişahın bakış açısına göre şekillendireceği yorumu yapılıyordu³⁰³. İlk aylarda Vahdettin belki de bunun ilk işareti olarak Enver Paşa'dan başkomutanlık vekâletinialarak başkomutanlığı üzerine alır. Enver, "Başkomutanlık Erkan-ı Harbiye Reisi" olarak göreve devam eder³⁰⁴. Takvim-i Vekayi'de sadrazam başkanlığında birkaç nazır değişikliği ile yeni kabinenin listesinde yayımlanır³⁰⁵. H. Rumbold, Talat Paşa kabinesinde görevli bir bakandan elde edilen bilgiye göre Vahdettin yeni kabine listesinin onaylanmasından sonra kabinenin bütün çalışmalarına müdahale etmek arzusu ile hareket ettiği, kabine tarafından kabul edilmiş kanunları ya tamamıyla reddettiği ya da onları kısmen değiştirmek suretiyle onayladığını Londra'ya iletliyordu³⁰⁶.

Padişah Vahdettin tahta geçtiğinde Mustafa Kemal, tedavi görmek amacıyla Karlsbad'da bulunuyordu. Buradan 19 Temmuz 1918 tarihinde Başmabeynci Lütfi Simavi'ye yönelik olarak bir tebrik telgrafi gönderir. Mustafa Kemal telgrafta yeni hükümdar için "*Rahmetli Sultan Reşat Hazretleri'nin ölümünden üzünlük duymakla birlikte vatanın, milletin, ordunun ehliyetsiz ellerde oyuncak olmaktan kurtarılacağı kanaati, bu üzüntüyü oldukça hafifletmektedir.*"³⁰⁷ dediği yeni durum vesilesiyle Ahmet İzzet Paşa'nın da isteğiyle ve Yaveri Cevat Abbas (Güner)'in acil içerikli bir telgrafi ile Mustafa Kemal, ağustos ayının ilk günlerinde İstanbul'a gelir ve Başyaver

³⁰² **FO., 371-3411.** "Türkiye'de Politik Durum" No: 156567, 5 Eylül 1918.

³⁰³ **FO, 371/3411,** "İngiltere'nin Türkiye ile Savaşmasının Amaçları" No: 156677, 13 Eylül 1918.

³⁰⁴ Okyar, **a.g.e.**, s. 235; Bayur, **Atatürk Hayatı ve Eserleri...**, s. 152; Lütfi Simavi, **a.g.e.**, s. 386; Göztepe, Vahdettin'in hükümdar olmasıyla İttihat ve Terakki Hükümeti'nin göreve devam etmesini "*İki cambaz bir ipte oynamaya çalışıyorlardı.*" cümlesi ile değerlendiriyordu. Göztepe, **a.g.e.**, s. 21.

³⁰⁵ 9 Temmuz 1918'de Takvim-i Vekayi'de yayımlanan kabinenin listesi:

Sadrazam, Dâhiliye Nazırı ve Maliye Nazırı Vekili:	Talat Paşa
Şeyhülislam ve Evkaf Nazırı Vekili:	Musa Kazım Efendi
Adliye Nazırı ve Şurayı Devlet Reisi:	Halil Bey
Harbiye Nazırı:	Enver Paşa
Bahriye Nazırı:	Cemal Paşa
Hariciye Nazırı:	Ahmet Nesimi Bey
Nafia ve Marif Nazırı Vekili:	Ali Münif Bey
Ticaret ve Ziraat Nazırı:	Mustafa Şeref Bey
Posta, Telefon ve Telgraf Nazırı:	Hüseyin Haşimi Bey

³⁰⁶ **FO., 371/3410,** No: 146906, 19 Ağustos 1918.

³⁰⁷ Lütfi Simavi, **a.g.e.**, s. 381.

Naci (Eldeniz) aracılığıyla Padişah Vahdettin ile birkaç kez görüşür. İlk görüşmede Mustafa Kemal, Padişah Vahdettin'e kendisine bir kurmay başkan seçmesini ve orduda yönetimi doğrudan doğruya ele almasını önerecekti³⁰⁸.

İttihatçılar'a hiç de sempati ile bakmayan bir hanedan mensubunun tahta oturması, yıllardır İttihatçı bir hükümetin uygulamaları ile sürgün edilmiş olan pek çok kişinin de İstanbul'a dönüş ümidini artırmıştı. Yeni Padişah'ın İttihat ve Terakki Hükümeti'ne karşı atacağı adımlar merak edilirken,23 Ağustos 1918 tarihinde Vahdettin'e II. Meşrutiyet Dönemi'nin İttihatçılar'a karşı etkili muhalif seslerinden olan ve savaş boyunca Cenevre'de bulunan eski Dersim Mebusu Lütfi Fikri'den uzun bir mektup ulaşır.

Kulunuz diye bitirdiği uzun Mektupta Lütfi Fikri Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarda bulunduğu müddetçe çok fena işler yaptığını ifade ederek bu cemiyet mensuplarını Patrona Halil ve Kabakçı Mustafa gibi kişilere benzeterek, cemiyette bulunan çoğu etkili kişilerin sizi bir an evvel tahtınızdan etmeyi bile arz ettiklerini ifade ediyordu. Buna rağmen, diyordu Lütfi Fikri Bey, bu cemiyetle mücadele etmenin bir oç almak niyetiyle olmaması gerektiğini dile getirerek cemiyetin sanılanın aksine ülkenin en ücra köşelerine kadar sirayet etmiş olduğunu ve derin köklerinin bulunduğunu hatırlatacağı. Lütfü Firki Bey, beklenenin aksine, "*kendilerinin yaptıklarını devrimin bir gereği sayarak onlardan bir muhalif olarak oç almak niyetinde olmadıklarını...*" dasatırlarında kaleme alarak Padişah Vahdettin'e "*Saye-i şahanenizde meşrutiyet makinesinin doğru işletilmesini dileriz ve o hava içinde İttihatçılar'la siyasal mücadeleyi düşünmekteyiz.*" ifadeleriyle seslenerek yasal zeminde ancak meydanı da onlara bırakmayacak şekilde İttihatçılar'ın yönetimden uzaklaştırılmasını sağlamak amacıyla mücadeleye girişileceğini de bir nevi haber veriyordu³⁰⁹.

³⁰⁸ Ağustos ayı içerisinde Mustafa Kemal'in Padişah Vahdettin ile hem sarayda hem de Cuma Selamlığı'nda birkaç kez daha görüşmesi gerçekleşecekti. Bu görüşmelerde Mustafa Kemal daha önce önerdiği, kendisine bir kurmay başkan seçme ve orduda yönetimi ele alma konusunu tekrardan gündeme getirse de Vahdettin, kendisinin öncelikle İstanbul halkını doyurması gerektiğini ifade eder. Mustafa Kemal'in bu konuda ısrar etmesi onun "*ben gereken şeyleri Talat ve Enver Paşalar'la görüştim.*" şeklinde bir cevapla karşılaşmasına neden olur. Ancak belli ki bu görüşmeden sonra Vahdettin başkomutanlık görevini Enver Paşa'dan alacaktı. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Bayur, **Atatürk Hayatı ve Eserleri...**, ss. 152-153.

³⁰⁹ Aslında bu mektup bile İttihatçılar'a muhalif bir kanadın ülkede olmamasına rağmen ülke gündemini nasıl yakından takip ettiklerinin de bir kanıtı niteliğindedir. Lütfi Simavi eserinde bu mektup "*kişisel ihtiraslardan uzak görünen, dilinin ılımlı, fikirleri ve düşünceleriyle bir vatanseverlik belgesi*" olarak niteleyerek bu mektuptan dolayı Lütfi Fikri Bey'i kalptan tebrik ettiğini dile

İstanbul'da İttihatçı Kabine'nin revizesinin gerçekleştirildiği günlerde hükümetin vazgeçilmez Maliye Bakanı olarak kabul edilen Cavit Bey, ekonomik ve mali konularda görüşmeler gerçekleştirmek amacıyla Berlin'de bulunuyordu. Talat Paşa, çeşitli problemlere çözüm bulmak amacıyla Sadrazam olarak son yurtdışı ziyaretini Almanya'ya gerçekleştirdiğinde 5 Eylül'de Berlin'e uğrar ve Cavit Bey'e İstanbul'un yeni siyasi atmosferi ve Vahdettin'in durumu hakkındaki görüşlerini sıcağı sıcağına anlatma imkânı bulur. Cavit Bey, bu görüşme ile ilgili düşüncelerini günlüğüne bütün detayları ile kaydeder. Özellikle yeni padişahın tutumu ve beyanatları Cavit Bey'i ilk etapta mutlu eder niteliktedir ki Cavit Bey bu hususu günlüğüne:

“Her halde işleri yakından takip eylediği, her mesele hakkında sadrazamla müdavele-i efkâr ettiği tahakkuk ediyor ki bunu memleket için büyük bir nimet telakki ettim. Yalnız imza atmakla iktifa eden, hiçbir mesele için hiçbir fikir dermeyanına muktedir olmayan zavallı selefiyle ne büyük fark... Vükeladan itibaren herkesin makam-ı saltanatda sahib-i rey ve nüfuz bir padişah bulunduğunu hissini husulü – Padişahın bunu suy-i istimal etmemesi şartıyla- memleketin şimdiye kadar mahrum olduğu bir sistemdir ki birçok fena icraata mani olabilir.” cümleleriyle kaydetmiştir³¹⁰.

İlerleyen aylarda cephelerdeki yenilgilerin savaşın sonunun artık iyice tahmin edilmeye yardımcı olduğu bir atmosfer içinde Cavit Bey, 20 Eylül'de İstanbul'a gelir ve derhal Padişah Vahdettin ile görüşmek amacıyla Saraya çıkar. Cephelerdeki son durum Osmanlı Devleti'nin dostlarıyla olan diplomatik görüşmelerini de etkilemeye başlamıştır. Cavit Bey, bu görüşmeyi de günlüğüne detaylı bir şekilde aktarırken özellikle padişahın cephelerden ulaşan haberlerin devleti içine düşürdüğü durumdan çok derece müteessir olduğunu ifade ederek

---

getirecekti. Ancak Lütfi Simavi yine de bu mektupla ilgili olarak padişahın bütün bu yazılanları okuyup okumadığını, okudu ise neler düşündüğünü bilemediğini kaydedecekti. Mektubun tam metni için bkz: Başmabeyinci Lütfi Simavi, **a.g.e.**, ss. 402-408; Ayrıca Lütfi Fikri bey hakkında geniş bilgi için bkz. Murat Kurt, **Lütfi Fikri Bey'in Siyasi Mücadelesi yahut Tek Başına Muhalefet**, Şehir Yay., İstanbul 2008; **Dersim Mebusu Lütfi Fikri Bey'in Günlüğü “Daima Muhalefet”**, yayına haz. Yücel Demirel, Arma Yay., İstanbul, 1991.

³¹⁰ Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 359.

padişahın vakalara karşı Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın strateji geliştirmede ne kadar küçük düşündüğünü ifade edecekti³¹¹.

Bu sözlerle artık Vahdettin'in en azından inisiyatif kullanarak sulh için etkili girişimlerde bulunma vaktinin geldiğini ortaya koyacaktı ki hemen aynı günlerde saraydan bu tarz bir girişimde zaten bulunulacaktı.

1.4.2. Osmanlı Ordusu'nun Cephelerdeki Son Durumu

Mehmet Vahdettin tahta oturduğu sıralarda savaş, Osmanlı Devleti ve onun müttefikleri için çok olumsuz bir mecrada cereyan ediyordu. Başta Sadrazam Talat Paşa olmak üzere bütün kabine üyeleri de bu durumu biliyorlardı. Şeyhülislam Musa Kazım Efendi, felaketin çok yaklaşmış olduğunu sezinlercesine “*Ben durumu iyi görmüyorum. Ah şunun içinden az zararla çıkabilsek!*” diyordu³¹². Yeni revize edilen Vükela Heyeti'nin isteği üzerine Enver Paşa'nın kabineye gelerek harita üzerinde nazırlara verdiği brifingte ordunun genel durumunu ortaya koymuştu. Ancak kabinede nafia ve maarif nazırı olarak görev yapan Ali Münif Bey, hatıratlarında bu brifingte Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın kabineyi yanılttığını ve cephelerdeki gerçek durumun birkaç gün içerisinde anlaşıldığında kabine toplantısında Enver'in üzerine yürüdüğünden bahsetmektedir³¹³. Aslında kabinede verilen brifinglerde Enver

³¹¹ Cavit Bey bu görüşmeyi günlüğüne: “*Huzur-u şahaneye çıktım. Yarım saat kadar kaldım. Esaslı bir şey hakkında zat-ı şahane mütalaa sormadı. Hatta istikraz için bile. Umumi şeyler için görüştüük. Fakat ne söylemişse iyi, ne fikir dermeyen etmişse doğru idi. Bu istikrazın sonuncu harb istikrazı olmasını temenni edelim, diyordu. Bu duaya bendenizden ziyade, âmin, diyecek yoktur, dedim. “Bir şehir, bir ben” cevabını verdi. Memleketin imara olan ihtiyacından, bademe yapacağımız istikrazların bu yolda sarf olunması lüzumundan, bunların memlekete temin edecekleri fevaitten (faýdalardan) bahsetti... Irak'ın zenginliğinden, bu güzel yerleri düşmana kaptırmışken fütihat arkasında koşmanın nasıl yanlış bir siyaset olduğundan, Kafkasya'da bize askerlikce labüt (mutlaka lazım) olan iki noktadan maada yere ihtiyacımız olmadığından gayet ince bir surette bahsetti. Gayet yavaş düşünerek söylüyordu. Fakat iyi söylüyor. Düşünen bir padişah karşısında bulunulduğu hissi derhal hâsıl oluyor. Memleketin şimdiye kadar mahrum olduğu şey... Biliyor ki kendisi bir imza makinesinden ibaret değildi. Bazı sözleriyle harbiye nazırının en kadar küçük düşünmekte olduğunu pek iyi anladığını gösteriyordu. Ehemmiyetsiz bir vaka... Fakat manidardır. İstanbul'un yakınında külliyetli linyit kömürü olduğunu, fakat kışın zahmet çekilmeyeceğini söylemiş. Harbiye nazırımız böyle söylüyor amma bu kömür soba ile yanar. Ben padişah iken boru bulamıyorum. Yıldız'da oturacağım, fakat bunu halk nasıl tedarik edebilir, diyordu...” ifadeleriyle aktaracaktı. Bayur, **Türk İnkılabı...**, ss. 359-360.*

³¹² Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nda dört milyona yakın kişiye seferberlik uygulamıştı. Silah altına alınan bu sayıdan 550 bini cephelerde şehit düşerken 2.167.841 kişi yaralanmış, 891.364 kişi sakat kalmış, 103.731 kişi kaybolmuş, 129.644 kişi ise esir olmuştur. Esir tutulduğu süre boyunca hayatını kaybedenlerle birlikte şehitlerin sayısı 600 bine yaklaşıyordu. Tansel, **a.g.e.**, ss. 2-8.

³¹³ Bir hafta sonu Enver Paşa, elinde birtakım haritalarla nazırlar toplantısına iştirak etti. Haritaları masanın üzerine serdi. Evvela Filistin Cephesi'ni işaretledi. O günkü sahne hala gözümün önündedir.

Paşa'nın nazırları yanılttığı gerçeği Cavit Bey'in gün gün tuttuğu hatıratlarında da mevcuttur³¹⁴.

Rauf Orbay da hatıratlarında ordunun durumunu “*Dünya ahvali karmakarışık, hele bizim durumumuz, cephelerdeki halimiz pek nazik, son derece endişe verici safhaya girmişti.*” şeklinde ifade edecekti³¹⁵.

1918 yılına girildiğinde Osmanlı Devleti'nin Kafkasya, Irak, Hicaz, Yemen, Asir, Filistin, Trakya, İstanbul ve Boğazlar Bölgeleri'nde kuvvetleri bulunmaktaydı. Erkan-ı Harbiye Nezareti tarafından 1917 ve 1918 yılı Mart aylarında bazı ordu birlikleri lağvedilerek, birliklerde küçülmeye gidilmiş ve Osmanlı Ordusu savaşın sonunu bu şekilde getirerek yeni bir yapılanmaya gitmemişti³¹⁶. Savaşın son aylarında birçok cephede durum kritikliğini korumakla birlikte özellikle Irak, Suriye ve Hicaz Bölgeleri'nde işler Osmanlı Ordusu için pek iyi gitmiyordu.

Irak'taki İngiliz Birlikleri, 1918 Mart'ında Bağdat'ın yüz kilometre kuzeybatısına varmış ve 7 Mayıs'ta Kerkük'ü işgal etmişlerdi. Bu kuvvetlerin karşısında 6. Orduya bağlı Türk Kuvvetleri'nden ikinci ve beşinci tümenler Rakka-

---

Haritadaki işaretleri göstererek, Filistin Cephesi'nde 4'üncü, 7'nci ve bilmem daha kaçınıcı orduların ve bir de müstakil fırkanın bulunduğunu söyledi. Bu orduların kolordulardan da ibaret olduğunu ilave etti. Bu beyanat bize, orduları kolordulara, kolorduları firkalara ve her firkada bulunması lazım gelen asker miktarını zihnimizde hesaplama fırsatını verdi: Aşağı yukarı yarım milyon askerin Cenup Cephesi'nde bulunduğu inandık! Enver Paşa büyük bir itimat itminan ile kabinedeki izahatını beşaret verici bir haberle bitirdi. Hatta İngilizler, Filistin Cephesi'nde bir kısım askerlerini dahi Garp Cephesi'ne çekmişlerdi, dedi. Nazırlar Heyeti dağılmadan ben, son verdiği haberin neye istidan ettiğini sordum. Paşa, Almanlar'ın esir aldıkları İngiliz askerlerinin İfadelerinden bahsetti. İlaveten, İngilizler, Garp Cephesi'nde buradan kuvvet ayırmasalar dahi Filistin Cephemiz'in asla yıkılmayacağını ve bilhakis düşmanın bu cepheden korktuğunu söyledi. Aradan üç gün geçti. Heyet-i Vekiliye gittim. Nazır arkadaşların çehrelerinde hissedilir bir kırıklık vardı. Yüzlerindeki izlerin manası az sonra anlaşıldı. Filistin Cephemiz sukut etmişti! Hatta Enver Paşa'nın ordu diye bahsettiği iki birlikten haber yoktu. Yalnız Mustafa Kemal Paşa'dan geri çekilirken gelen bir telgrafla vaziyetin vahameti öğreniliyordu. İçim içime sığmıyordu. Enver Paşa'ya bütün hiddetimle hücum ettim. Nazır arkadaşlara dönerek daha üç gün evvel başkomutan vekili bize bu odada, Filistin Cephesi'nin sağlamlığından bahsetmişti. Bu cephede korkulacak bir şey olmadığını teminat vermişti. Hâlbuki bugün bahsettiği cepheden eser yok, dedim ve ilave ettim, ya kendileri bize yanlış malumat verdiler ya da kendileri yanlış malumat almışlardır. Bunun her ikisi de affedilemez bir suçtur. Vebali de kendisine aittir. Enver Paşa, kıpkırmızı oldu. Dalgın dalgın haritaya bakarak sesini çıkarmadı. Taha Toros, **Ali Münif Bey'in Hatıraları**, İsis Yay., İstanbul, 1996, ss. 87-88.

³¹⁴ Cavit Bey, **Felaket Günleri Mütareke Devri'nin Feci Tarihi I**, yayına Haz: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay., İstanbul, 2000, s. 12; Resmi kayıtlara göre ordunun mevcudu yaklaşık olarak 1.500.000 civarında ise de kağıt üzerindeki bu kuvvete karşılık harb edebilecek durumda sadece yetmiş binin az üzerinde bir kuvvet vardı. Bu kuvvetlerin yarısı da İran ve Kafkasya Cephesi'nde idi. Bu kuvvetlerin İstanbul'a getirilip son derece hassas bir halde bulunan Trakya Cephesi'ne aktarılması iki aylık bir sürede gerçekleşebilirdi. Bkz. Metin Ayıışı, **Ahmet İzzet Paşa Hayatı**, TTK Yay, Ankara, s. 169.

³¹⁵ **Yakın Tarihimiz**, “*Rauf Orbay'ın Hatıraları*,” C. I, Vatan Matbaası, İstanbul, 1962, s. 112.

³¹⁶ Zekeriya Türkmen, **Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılandırılması (1918-1020)**, TTK Yay., Ankara, 2001, s. 26.

Derzor-Miyadin-Sincar-Tel el Afar- Büyük Zap Mansabı-Dibeke-Taktak-Süleymaniye-Halica hattına çekilmişti³¹⁷.

Suriye cephesinde ise İngiliz Birlikleri, Şubat 1918'den beri taarruz halinde bulunuyorlardı. Bu cephede Birinci ve İkinci Şeria Savaşları'nda başarı kazanamamalarına rağmen sonradan Fransız ve Hintli askerlerden takviye gelen kuvvetlerle İngilizler'in genel taarruz halleri devam ediyordu. 19 Eylül 1918'de Nablus Savaşı'nı kaybeden Türk Kuvvetleri; Şam, Hama, Humus gibi önemli şehirleri terk ederek Halep'e doğru çekilmesine rağmen, bu çekilme kuzeye doğru devam ediyordu. Bu cephede Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı görevinde bulunan Liman Von Sanders, birliklere gönderdiği emirle "*Sebepsiz toprak terk edilmemesini; fakat üstün kuvvetler karşısında kalındığı takdirde savaşın Halep'in kuzeyindeki dağlık bölgede kabul edilmesini...*" birliklere bildirmişti³¹⁸. Bu cephede durum çok vahim bir hal almış, ordunun geri çekilmesi tam bir kaosa dönüşmüştü³¹⁹.

Hicaz'da Hicaz Suvvei Seferiyesi El Ala'dan itibaren Medine'ye kadar olan demiryoluyla Medine'yi Araplar'ın saldırısına karşı korumaktaydı. Asir'de 21. Bağımsız Türk Tümeni, büyük zorluklara rağmen bu bölgeyi elde tutmaya çalışıyordu. Yemen'de 7. Kolordu'nun 39. Tümeni İngilizler'in Aden Bölgesi'nden daha kuzeye ilerlemesini engellemiş olup, Hudeyde Bölgesi'nde bulunan 40. Tümen, İngiliz saldırılarını püskürterek Emir İdris Kuvvetleri'yle mücadele maksadıyla Luhye Bölgesi'nde bulunuyordu. Kafkas Cephesi'nde ise 9. Ordu içerisinde 3., 9. ve 11. Kafkas Tümenleri ile 12. Tümenler Kafkas Bölgesi'nde ilerlemesine devam eder bir haldeydiler³²⁰. Güney ve Kafkas Cepheleri'nde durum bu haldeyken, Trakya Bölgesi'nde daha büyük bir tehlike ortaya çıkmıştı. Çünkü İtilaf Kuvvetleri, Yunanistan'dan İstanbul'a doğru harekete geçerek Türkler'le Almanlar arasındaki

³¹⁷ **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi**, Gernelkurmay, Ankara, 1994, s. 735.

³¹⁸ **A.g.e.**, s. 8.

³¹⁹ Suriye Cephesi'nde görev yapan bir Alman subayı buradaki vaziyeti şu cümlelerle izah ediyordu: "*Birlikler darmadağın bir vaziyette geriye doğru kaçıyorlardı. Artık muntazam birlikler yoktu. Disiplin ve düzen kalmamıştı. Subaylar hâkimiyeti elden kaçırmışlardı. Zaten pek azı ortalıkta gözükiyordu. Başlangıçta kaçan askerleri durdurmak hiç mümkün değildi. 4 km geriden İngilizler takip ediyordu. Dağ bataryaları onlara karşı hemen ateşe başladılar; istihkâm bölükleri de ilerlemekte olan düşman avcı erlerine ateş ediyorlardı... Saat:13.30'dan itibaren şiddetli bir muharebe başladı. Kayıplar artıyor, uçaklar çok alçaktan bombalarını atıyor ve makineli tüfekleriyle ateş ediyorlardı. Burada uzun süre dayanmak mümkün değildi. Benim hesabıma göre geri çekilen Türkler'in büyük kısmı artık Şam'dan çıkmış olmalıydılar.*" Hans Guhr, **Anadolu'dan Filistin'e Türklerle Omuz Omuza**, çev. Eşref Özbilen, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2007, s. 219.

³²⁰ **Birinci Dünya Harbi'nde...**, s. 736.

karayolunu keserek Doğu Trakya sınırına yaklaşmışlardı. Bu bölgede Osmanlı Kuvvetleri dokuz bin civarında bulunuyordu³²¹. Savaş boyunca İtilaf Devletleri'nin saldırılarına etkili bir şekilde karşı koyamayan donanma da zayıf durumdaydı. Barbaros, Midilli ve Mecidiye Kruvazörleri zayi edilmiş, Yavuz Zırhlısı ise birçok yerinden yara almış bir haldeydi. Havuzsuzluktan tamir edilemiyor, herkesin gözü önünde Boğaz'da bekletiliyordu³²².

Cephelerde durum bu şekilde cereyan etmesine rağmen; hergün Osmanlı Genelkurmayı'ndan basına verilen tebliğlerde, cephelerde ehemmiyet teşkil edecek önemli bir gelişmenin olmadığı içerikli haberlerle kamuoyu bilgilendiriliyordu. Genellikle 7-8 satırı geçmeyen bu tebliğlerde; Filistin, Irak, Trablusgarp, Asir-Yemen cephelerinden haberlere yer veriliyordu. Bunun yanında Osmanlı Orduları'nın Doğu Cephesi başarısından daha büyük bir yoğunlukta olan Alman Orduları'nın Batı Cephesi'ndeki taarruzlarına basın, savaşın seyrini ciddi olarak etkileyecek düşüncesiyle çok daha geniş yer vererek kamuoyunda İttifak Devletleri lehine bir algı oluşturmaya çalışılıyordu³²³.

1.4.3. Talat Paşa Hükümeti'nin Diplomatik Faaliyetleri

1.4.3.1. Almanya Seyahatve Diplomatik Temaslar

Almanya'nın Batı Cephesi'ndeki son taarruzları başarısızlıkla sonuçlanınca İttifak Devletleri için acı ve kaçınılmaz bir sona doğru gidiş artık iyice 1918'in sonbahar başlangıcında belli olmuştu. Osmanlı Devleti'nin müttefikleri içerisindeki Avusturya'nın son savaşlarda iyice yıpranmış olmasıyla birlikte, bu devlet barışı en fazla arzular hale gelmişti. Bu amaçla bir an evvel mütareke yapmak için hükümetinde güçlü bir eğilim ortaya çıkmıştı. Bu arada Bulgaristan'da da artık savaşa devam etmek istemeyen bir başbakan ve kabinesi göreve gelmişti³²⁴.

Dolayısıyla bu gelişmeler, Osmanlı'nın Trakya sınırını da ciddi bir tehlike altına sokması ile birlikte, ülke içerisinde Talat Paşa Hükümeti aleyhine birtakım siyasi

³²¹ Tansel, **a.g.e.**, s. 8.

³²² **Yakın Tarihimiz**, "*Rauf Orbay...*", s. 113.

³²³ Orhan Koloğlu, **Aydınlarımızın Bunalm Yılı 1918 Zaferi Nihai'den Tam Teslimiyete**, Boyut Kitapları, İstanbul, (Yayın yılı yok), s. 37.

³²⁴ Tefik Çavdar, **Talat Paşa**, Dost Kitapevi Yay., Ankara, 1984, s. 423.

teşebbüslerin ortaya çıkmasına da sebebiyet vermişti. Bu durum, Padişah Vahdettin'in İttihatçılar'a karşı bir tutum sergilemesiyle birlikte daha da artarak muhalif kanadın sık sık bir araya gelerek görüşmelerini artık aleni halde yapmalarında da vesile olmuştu. Nüketim Ayan Meclisi'nde Damat Ferit Paşa, Çürüksulu Mahmut Paşa ve Ahmet Rıza gibi kişiler, bu muhalefetin başını çekiyorlardı. Damat Ferit'in daveti üzerine Ahmet İzzet Paşa, Ahmet Rıza Bey, Aristidi ve Azeryan Efendiler bir araya gelerek son durumu görüşmeye başladıkları bir toplantıda Damat Ferit, ülkeyi İttihat ve Terakki'nin elinden kurtarmak için Vahdettin'in yardım etmesini ve bu amaçla Talat Paşa Hükümeti'nin bir an evvel görevden uzaklaştırılmasını ve buna bağlı olarak yeni bir hükümetin iş başına getirilmesini talep etmişti³²⁵. Aslında Talat Paşa Kabinesi'nde de Avrupa'da meydana gelen son gelişmeler ışığında savaşın seyrinde hükümetin nasıl hareket etmesi gerektiğine dair fikir birliği yoktu. Öyle ki, nazırlar arasında savaşa devam edilmesi yönünde görüş bildirenlerin yanında savaşın devam etmesinin artık mümkün olmadığı yönünde görüş bildirenler de vardı³²⁶.

Böylesi bir ortam içerisinde Talat Paşa, Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne malumat vermeden Sovyet Rusya ile imza ettiği antlaşmanın detaylarını öğrenmek, Türk Ordusu'nun Kafkasya'daki faaliyetleri hakkında bilgi vermek ve Bulgaristan ile 1915'ten beri devam eden Meriç anlaşmazlığını Almanlar'ın desteğini alarak çözmek amacıyla, yanında Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet, Erkan-ı Harbiye Binbaşlıları'ndan Ali Nuri Bey, birkaç kâtip ve yaveri olarak 3 Eylül 1918'de Balkan

---

³²⁵ Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım**, C.II, Nehir Yay., İstanbul, 1993, s. 11; Bünyamin Kocaoğlu, **Mütareke'de İttihatçılık**, Temel Yay., İstanbul, 2006, s. 27 Ali Haydar Mithat, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hatıralarım adlı eserinde çeşitli iç meselelerden dolayı zaten çok zor günler geçiren Talat Paşa Hükümeti'ni düşürmek amacıyla adı geçen kişilerle Said Halim Paşa ve kendisinin de dahil olduğu birkaç toplantı yapıldığını, bu toplantılardan bir tanesinin Çürüksulu Mahmut Paşa'nın Kabataş'taki evinde gerçekleştirildiğini haber vermektedir. Ancak Ali Haydar Mithat bu son toplantıda Ahmet Rıza'nın düşüncelerinden dolayı bir neticeye varamadıklarını dile getirmektedir. Yeni hükümetin kurulması ile ilgili olarak Damat Ferit Paşa ile Balta Limanı'ndaki evinde gerçekleştirdiği bir görüşmede Damat Ferit'in kendisine *"bu devletin ne kadar hayatı kalmıştır, bilir misiniz? Ancak İngilizler'in Dedeoğaç'tan İstanbul'a yürümek için sarf edecekleri zaman kadar... Buna da sebep İttihatçılar'dır! Benim anlayışında, halk ve millet fikirleri yer tutmaz. Şimdi artık bir tek ümidim kalmıştır, o da Padişahımızın ilhamıdır. Tutulacak yol, bu türedilerin elinden hükümeti kurtararak, padişaha teslim etmektir. O zaman İngilizler'le anlaşmak kabil olabilir. Zira benim conception'um Türk mantalitesini kavrayamaz."* dediğini kaydeden Ali Haydar Mithat, yaptığı görüşmeyi aynen Talat Paşa'ya aktardığında, Talat Paşa'nın çok kızdığını ve hiddetlenerek ağır sözler sarf ettiğini hatıralarında anlatmaktadır. Ali Haydar Mithat, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hatıralarım (1872-1942)**, Bengi Yay., İstanbul, 2008, s. 333.

³²⁶ Tansel, a.g.e., s. 9; Ayışığı, **Ahmet İzzet Paşa...**, s. 148.

treni ile önce Viyana'ya uğrayıp, Avusturya Hükümet Yetkilileri'yle görüştüktan sonra Berlin'e gitti³²⁷.

Aslında Talat Paşa, bu ziyareti gerçekleştirirken barış için atılabilecek adımları da bir nevi yoklamak ve gerekirse bunun için girişimlerde bulunmak düşüncesinde olduğu, onun Viyana'ya uğradığında Peşter Loyd adlı Macar gazetesi muhabirine verdiği demeçte ortaya çıkmaktadır.

Son derece ihtiyatlı bir dil kullanarak verdiği demecinde Talat Paşa, umumi sulhun bir an evvel sağlanması dileğini;

“Vaziyet-i umumiye artık sulh imkanıyla irtibat peyda edecek bir noktaya geldi. Hal-i hazırda askeri ve siyasi vaziyet ahval-i ruhiyesi o dereceye varmıştır ki artık sulhun gecikmeyeceğini ima etmek isterim. Sulhun bu sıralarda ümidini kaybetmiş görünen bütün âlemin umduğundan daha çabuk bir zamanda akdedileceğine kaniim ve her halde kıştan evvel sulhu idrak edeceğimizi zannederim.” cümleleriyle dile getirirken, İngiltere ve onun müttefikleriyle ilgili olarak da;

*“Evvel emirde düşmanlarımız bizim namağlup olduğumuzu ve kendilerinin sarf etmiş oldukları çaba ve gayretlerin muvakkat muvaffakiyetlere müncer olduklarını anlarsalr artık emr-i vakiyi nazar-ı itibara almaya karar vereceklerdir... Maksudumuz taarruzi bir harbe devam etmek ve kazanmak değildir. Biz tedafüi bir harpte bulunuyoruz ve kendimizi müdafaa etmek mecburiyetindeyiz. İtilaf Milletleri harbin devamını istemiyorlar. Binaenaleyh hükümetleri de akimet efkâr-ı umumiyeyi nazar-ı itibara almaya mecbur kalacaklardır.”*³²⁸ İfadelerini kullanarak İngiltere ve müttefiklerinin kamuoylarının da savaşı istemediklerini ve hükümetlerinin bu tavrı dikkate alarak onların da daha fazla bu savaşı sürdüremeyeceklerini dile getiriyordu. Talat Paşa'nın barış içerikli mesajları sadece Viyana ile sınırlı kalmayacak, Paşa Berlin'e geçtiğinde de özellikle Alman gazetelerine bu uğurda çeşitli mülakatlar verecekti. Vakit gazetesi bu amaçla Talat Paşa'nın bir Alman gazetesine verdiği mülakatından bir bölüm olarak Talat Paşa'nın: *“Kış gelmeden sulh elde edeceğiz. Harbe devam faydasızdır, harb askeri muzafferiyetleri itibariyle nihayet*

³²⁷İnal, a.g.e., s. 1941;İdil Kürşat “Mondros Mütarekesi” **BTDD**, Mart, S. 28, 1999, s.26; **Yenigün**, 8 Eylül 1918, No: 103.

³²⁸**Tanin**, 12 Eylül 1918. No: 3467.

bulmuştur, muharebe ile ne istihsal olunabilirse olundu, harbe devam etmek şüphesiz bi kayıttır .” görüşlerini kamuoyuna aktarıyordu³²⁹.

Talat Paşa ve heyeti ilk olarak Belçika'nın Spa şehrinde bulunan Alman İmparatorluğu'nun karargâhını ziyaret ederek Alman Askeri ve Hükümet Yetkilileri'yle görüşme imkânı bulurlar. Bu görüşmede son gelişmeler ışığında yaşanan Türk Ordusu'nun Kafkaslar'a ve Bakü'ye ilerlemesi konuları üzerinde durulur. Talat Paşa ilk olarak Hariciye Nazırı Von Hinze ile görüşürken; *“Almanya ile Rusya arasında Kafkaslar meselesinde bir antlaşma yapılırken Türkiye'nin bundan haberdar edilmemesinden ötürü”* şikâyetinde bulunduğu, Von Hinze buna karşılık olarak; *“Türklerin sözlerinde durmamaları ve vaadlerini bozmaları”* nın buna sebebiyet verdiğini ve Türk Ordusu'nun Brest-Litovsk'ta varılan antlaşmaya aykırı olarak Kafkaslar'da yaptığı ilerlemeden rahatsız olduklarını dile getirecekti.

İki heyet arasında bu görüşmeler gerçekleşirken Türk Ordusu'nun tam da bu sıralarda Bakü'yü ele geçirmek üzere olduğu bilindiği için Talat Paşa bu konuda sessiz kalmayı yeğlediyse de 10 Eylül'de Alman Hariciye Nezareti'ne Brest-Litovsk Antlaşması sonrası yaşanan gelişmeler ve Türk Hükümeti'nin bölge ile ilgili endişelerini içeren bir muhtıra sundu.

Talat Paşa, bu muhtırada özellikle Rusya'nın dış politik gelişmelerinin Türkiye açısından kaygı verici bir düzeyde olduğu ve Türk Hükümeti'nin bunu engellemek için Kafkaslar'da kuvvetli ve müstakil bir devletin kurulmasını kendisi için hayati bir mesele olarak kabul ettiğini ifade edecekti. Talat Paşa, Alman Hariciyesi'nden bu muhtıra hakkında görüşlerini almak isterken; Alman Hükümeti, Bakü'yü de içine alan Azerbaycan Cumhuriyeti ile Gürcistan ve Ermenistan'ın müstakil birer devlet olarak tanınmasını isteyecekti³³⁰. Talat Paşa, görüşmede Alman Hükümeti'nden kabul ve tasdikini istediği hususlar arasında Türkiye'nin ve gerekirse müttefiklerinin de faydasına olmak üzere Kafkaslar'daki ve Türkistan'daki geniş insan kitlelerinden faydalanmasına müsaade etmesini ve Türkistan'ın siyasi ve askeri bakımdan yeni baştan tanzim edilmesi işinde geniş ve verimli bir şekilde yardımda bulunmasını talep ediyordu. Yani Talat Paşa kısaca, Kafkasya Politikaları'nda ileride Almanlar'ın da yararını gözetecek şekilde Alman Hükümeti'nden bölge için

³²⁹ **Vakit**, 10 Eylül 1918. No: 343.

³³⁰ Talat Paşa'nın bu görüşmede Alman Hariciye Nezareti'ne sunduğu muhtıra için bkz. Kurat, **a.g.e.**, ss. 519-520.

Rusya'ya karşı destek istiyordu. Hatta Türkistan'daki bu faaliyetlerin icabı halinde Hindistan'a da sevk edilerek İngiltere üzerine baskı yapılabileceği de gündeme getirilmişti.

Talat Paşa'nın Berlin seyahati ve buradaki diplomatik temasları İstanbul basınına da konu olmuştur. Heyet, İstanbul'dan yola çıktıktan bir gün sonra Tanin gazetesi, Talat Paşa'nın dosyasında bulunan konularla ilgili uzun bir makaleye yer verecekti. Makalede Türk Ordusu'nun Kafkasya Harekâtı ve Bakü'yü zapt etmesi ile ilgili olarak:

*“...Memleketimize yeniden yeni topraklar almak hevesinde değiliz. Fakat hudutlarımızı her an tecavüze maruz bir halde bulundurmamak istemeyiz. Ve bu da pek sarıh bir haktır. Türkiye'nin bu gayeye matuf olarak sarf edeceği mesai bittabi müttefikleri tarafından da temin olunacaktır. Zan ediyoruz ki Kafkas meselesindeki bu itilaf bizim menafi-i hayatiyemize olan alakası tamamiyle anlaşılmamış olmasından ileri gelmiştir. Müttefiklerimiz, Kafkas işlerinin bize ve emniyet-i hayatiyemize olan şedit alakasını anladıkları gün mesele pek kolay bir surette hal edilecektir ümidindeyiz.”*³³¹ yorumlarına yer veriyordu.

Vakit gazetesi ise bir Alman gazetesine dayandırarak verdiği haberde Talat Paşa'nın Kafkasya meselesinden dolayı Alman Hükümet ricali ile yaptığı görüşmelerin pek olumlu geçtiğini bildirerek ancak *“...Müzakeratın verdiği neticeler hakkında elde henüz mühim bir malumat yoktur.”*haberini geçiyordu³³². Aynı gazete 26 Eylül tarihli haberinde Almanya ile görüşmelerin Bakü'nün Türk Ordusu tarafından zaptından sonra çok daha büyük bir önem arz ettiğini bildirerek bu meseleden dolayı Rusya ile de görüşmelerin devam ettiğini haber veriyordu³³³.

Osmanlı Heyeti'nin üzerinde durduğu bu mesele savaşın en kritik aşaması olan mütareke tartışmalarının gölgesinde kalacaksa da Türk Heyeti kaygılarını dile getirmiş ve Almanya'dan, Kafkaslar'a doğru ilerlemekte olan Türk Ordusu'nun önünün kesilmemesi için siyasi destekte bulunmasını istemişti³³⁴.

³³¹ **Tanin**, 4 Eylül 1918, No. 3459.

³³² **Vakit**, 15 Eylül 1918, No: 346.

³³³ **Vakit**, 26 Eylül 1918, No: 257.

³³⁴ Kurat, **a.g.e.**, s. 520; Türk Ordusu'nun Kafkas Harekâtı ve Bakü'nün zaptı için bkz. Nejdî Karaköse, **Afrika Grupları Komutanı, İslam Kafkas Ordusu Komutanı Sütluçe Fabrikasının Sahibi Nuri Paşa (Killigil)**, Ötüken Yay., İstanbul, 2012.

Brest-Litowsk Antlaşması'ndan sonra Türk Ordusu'nun ileri harekâtı Almanya'yı o derece rahatsız etmiştir ki Alman İmparatoru, çeşitli mazeretlerle Talat Paşa ve Heyeti'ni oyalayarak görüşmek istemeyecek, görüşme ancak Bakü'nün Türk Ordusu tarafından ele geçirilmesinden sonra gerçekleşecekti³³⁵. Ancak ne var ki, Türk Heyeti'nin öne sürdüğü bu taleplerden hemen hemen hiçbiri Türkler'in Kafkaslar'da Pantürkist Hareketleri'nden rahatsız olan Alman Hükümeti tarafından kabul edilmeyecekti. Hatta Alman Hükümeti, Türk Heyeti'nin istekleri ve çalışmaları hakkında Almanya'da bulunan Sovyet Rusya Büyükelçisi Joffe'yi bilgilendirme gereği bile duyacaktı. Bu vesile ile Berlin'de, Sovyet Büyükelçisi Joffe ile Talat Paşa arasında Bakü meselesinden dolayı bir görüşme bile gerçekleşmişti. Bakü'nün Türk Ordusu tarafından ele geçirilmesinden sonra gerçekleşen bu görüşmede Moskova Hükümeti, Joffe'ye "*Bakü'nün Türkler tarafından Sovyetler'e teslimini temin için...*" müzakerelere girilmesi talimatını vermişti³³⁶.

Talat Paşa ve Heyeti'nin üzerinde durduğu bir diğer önemli konu ise Bulgaristan ile yaşanan sınır ihtilafıydı. Talat Paşa ve Heyeti, 1915 yılında Bulgaristan'ın savaşa girmesi ile kendisine bırakılan Gümülcine ve havalisinin Osmanlı Devleti'nin Dobruca'da yapmış olduğu fedakârlığa karşı ve burada Müslüman nüfusun çoğunlukta olmasından dolayı şimdi tekrar kendilerine geri verilmesini istemişti. Türk Ordusu'nun Kafkaslar'daki ileri harekâtının vermiş olduğu tepkiler altında dile getirilen bu istekten de "*Türk Heyeti her ne kadar bu meselenin kabinede bazı bakanları çok zor durumda bıraktığını ve hatta istifalarına*

---

³³⁵ Almanya'ya giden heyette Erkan-ı Harbiye Binbaşısı olarak görev yapan Ali Nuri Bey'in oğlu babasından dinleyerek kaleme aldığı "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Padişah Yaveri İki Sadrazam Oğlu Anlatıyor" adlı eserinde imparator ile yapılan görüşme hususunda ilginç bir anıdan bahsetmektedir. Eserde Alman Büyükelçisi'nin Binbaşı Ali Nuri Bey'e gizli olarak "*Siz Bakü'yü zapt etmedikçe imparator sizi kabul etmeyecektir.*" dediğini ve bu durum karşısında Talat Paşa'nın nasıl karar vereceğini düşünürken sabahın dördünde gelen ani bir haberle Türk Ordusu'nun Bakü'ye girdiğini ve ancak bu haberden sonra Talat Paşa'nın Alman İmparatoru Wilhelm tarafından kabul edildiğini aktarmaktadır. Şefik Okday, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Padişah Yaveri İki Sadrazam Oğlu Anlatıyor**, Sema Matbaacılık, İstanbul, 1988, s. 91; Şefik Okdar'ın aktardığı bu anıdan her ne kadar Bakü'nün Türk Ordusu tarafından ele geçirilmesi Almanya Hükümeti'ni memnun etmiş izlenimi ortaya çıkarıyorsa da bu konuda yeni belgelerin ışığında Dr. Akdes Nimet Kurat'ın kaleme aldığı eserinde gerçekte bu durumun Almanlar'ı çok rahatsız ettiği ve bunun önünün alınması için Sovyet Hükümeti ile ortak hareket ederek Türk Hükümeti'ne baskı yaptıkları ortaya çıkarılmıştı. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Kurat, **a.g.e.**, ss. 517-526; bu görüşmede başka bir kaynak tarafından doğrulanmasa da mütareke konusunun gündeme gelmiş olabileceğini Talat Paşa'nın anılarında bahsetmiş olduğu "*Kayzer beni görünce Talaat, diye bağırды. Barış istemek ihanet sayılırsa ben dehainim. Çünkü barışı ben de istiyorum.*" ifadelerinden anlaşılmaktadır. **Talat Paşa'nın Anıları**, Haz.Mehmet Kasım, Say Yay., İstanbul, 1986, s. 188.

³³⁶ Kurat, **a.g.e.**, s. 524.

sebebiyet verebileceğini” dile getirdiyse de olumlu herhangi bir sonuç alınamayacaktı³³⁷. Spa’da gerçekleşen bu görüşmeler, İttifak Devletleri’nin her birinin ayrı ayrı mütareke yoklamalarına girişeceği bu dönemde tarafları rahatsız eden; ancak sonuç getirmeyen görüşmeler olarak kalacaktı.

Spa’dan dönüşte ikinci durak olarak Berlin’e uğranılmıştır. Burada Talat Paşa, Asya Cemiyeti’nin organize ettiği bir davette yaptığı uzun konuşmasında “...Yılmayarak sonuna kadar savaşa devam edeceğiz.” gibi ifadeler kullansa da gerçekte Berlin’de çok daha farklı rüzgârların esmekte olduğu artık biliniyordu³³⁸. Berlin’de yapılan görüşmelerde Almanya’nın ortak hareket etmekten ziyade Bulgar ve Osmanlı Hükümetleri’ni daha evvelden barış istemelerini sağlama amacına yönelik düşüncede olduğu anlaşılacaktı. Böylece Alman Hükümet Ricalı’nın “*Ne yapalım müttefiklerimiz bizi terk etti.*” diyebilecek bir algı oluşturarak kendi kamuoylarının tepkisini çekmeyecek bir formül arayışlarında oldukları anlaşılacaktı³³⁹.

Talat Paşa ve Heyeti’nin Almanya temasları İngiliz Hükümeti tarafından yakinen takip edilmekteydi. Özellikle istihbarat birimlerinin Bern ve Sthokholm kaynaklı olarak Londra’ya aktardıkları bilgilerde bunun izlerini açıkça görmek mümkündü. 12 Eylül tarihli Talat Paşa’nın Berlin’deki temaslarını ileten bir rapora üst yazı olarak savaş departmanında görevli Türkiye Masası Şefi A.J. Toynbee, Kafkaslar’daki Türk-Alman zıtlaşmasının ve çıkar çatışmasının iyi değerlendirilmesi gerektiğini belirtiyor; Türkiye’nin bu noktada Almanlar’dan istediğini alamaması durumunda politikalarının bizimle ayrı bir barış yapma blöfü ile Almanya’dan taviz istemek olabileceği yorumunda bulunuyordu. Sultan’ın ve Talat Paşa Hükümeti’nin her duruma karşı ortaya çıkabilecek yeni politikalarının kendileriyle ayrı bir barış yapma olabileceğini; ancak bu noktada şüphelerinin olduğunu ileri süren Toynbee, yinede her duruma hazır olunması gerektiği konusunda uyarısını da yapıyordu³⁴⁰. 20 Eylül tarihinde Balfour’a Rumbold’dan gönderilen muhbir kaynaklı bir mektupta, Berlin’de bulunan Cavit Bey ve birkaç Türk yetkilinin Talat Paşa’nın Almanya’yı

³³⁷ Gümülcine’nin Osmanlı Devleti’ne geri verilmesi meselesi Kabine’de bir krize sebebiyet verecek mahiyetteydi. Nazırlar bu arazinin Bulgaristan’a geri verilmesini şiddetle eleştirmişler ve bu durum karşısında Talat ve Enver Paşalar’ın kabineden çekilmeleri dahi mevzu bahis olmuştu. Ancak Talat Paşa Bakü meselesinden dolayı bu konu üzerinde çok fazla baskı yapamayacaktı. Kurat, **a.g.e.**, s. 518.

³³⁸ Okday, **a.g.e.**, s. 93.

³³⁹ Çavdar, **a.g.e.**, s. 424.

³⁴⁰ **FO. 371/3411**, No: 158244, 17 Eylül 1918.

ikna etme konusundaki bu ziyaretinin başarılı olamadığını ifade ettiklerini bildirerek buradaki Türkler'in Almanya'nın Rusya ile Brest-Litowsk'a ek olarak imzaladığı antlaşmada Gürcistan'ın bağımsızlığının tanınması suretiyle kendilerinin Kafkaslar'da hareket alanlarının sınırlandığı görüşünde olduklarını dile getiriyorlardı. Almanya Hükümet Ricali'nin Kafkaslar'ın Alman- Rus meselesi olduğu ve Türkler'i ilgilendirmediği görüşünün yakın bir gelecekte Türkler'in Almanlar'dan ayrılıp Müttefikler'e yanaşacaklarını da buradaki Türk ekseriyeti arasında ağır basan bir kanı olduğu vurgulanıyordu³⁴¹. Yine Bern kaynaklı ve Talat Paşa'ya yakın isimlerden -Necmettin Molla'dan- elde edinilen bilgiye göre ziyaretin amacının barış temayüllerini yoklayarak Almanya'yı savaşı bitirecek adımları atmaya sevk etmek ve Türkiye'nin bu konudaki durumuna açıklık getirmek olduğu da vurgulanıyordu. Hatta Necmettin Molla, gerekirse Padişah Vahdettin'in bile bu amaçla Berlin'e gidebileceğini de ima ettiğini beyan ediyordu³⁴².

Talat Paşa, Berlin'de aradığı desteği bulamasa da esmekte olan genel havayı iyice anlamıştı. Nitekim Talat Paşa'nın Viyana'da Macar muhabirine verdiği demecin Tanin'de yayımlanmasından iki gün sonra Avusturya Hükümeti'nin İtilaf Devletleri'ne barış istemek amacıyla bir nota gönderdiği haberi alınacaktı³⁴³. Ama Amerikan Hükümeti'ne gönderilen barış notası başta İngiltere olmak üzere Müttefik Devletler'in hükmet yetkililerince ciddiye alınmayacak ve bu erken girişime hiçbir olumlu cevap verilmeyecekti. Hatta İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Balfour, bu önerinin Müttefikler'in aralarını açmak için yapılmış bir girişim olduğunu değerlendirerek mütareke teklifini reddedecekti³⁴⁴.

Talat Paşa Berlin'de bulunduğu sıralarda Stokholm'de maslahatgüzar olarak çalışan ve bu sıralarda Berlin'de bulunan Dışişleri Diplomatlarından Esat Cemal (Paker) hatıratlarında Talat Paşa'nın burada oldukça sıkıntılı günler geçirdiğini ifade

---

³⁴¹ Mektubun devamında buradaki Müttefikler'in Osmanlı Devleti'nin topraklarının garanti edilmesi karşılığında Türkler'in Müttefikler'in yanında savaşa girerek Bulgaristan'a saldırabilecekleri ve Selanik'teki Müttefik Ordusu'nu destekleyebilecekleri görüşüne de yer veriliyordu. H. Rumbold, muhbirden alınan bu mektuba ek olarak Balfour'a Türk-Alman ittifakının geleceği ile ilgili kendi yorumunu da kaydederek, bu ittifakın pek yanında sona ereceği ve Alman Parlamentosu'nda bulunan üç farklı grubun Türkler'e sempati duymadıklarını dile getiriyordu. **FO.371/3411**, "*H.Rumbold'dan Mr. Balfour'a*", No: 166047, 20 Eylül 1918.

³⁴² H. Rumbold mektuba Britanya Ordusu'nun Filistin'deki son askeri başarılarının Türkler'i böyle bir adım atmaya sevk ettiği görüşünü ekliyordu. **FO.371/3411**, "*H.Rumbold'dan Mr. Balfour'a Gönderilen Mektup*" No: 166675, 24 Eylül 1918.

³⁴³ Bayur, **Türk İnkılabı....**, s. 677.

³⁴⁴ İdil Kürşat, **a.g.m.**, s. 24.

etmektedir. Öyle ki Esat Cemal Bey, heyette bulunan herkesin büyük bir telaş içinde olduğunu ve herkesin bir an evvel İstanbul'a dönmek istediğini de anılarında belirtmekteydi³⁴⁵.

Talat Paşa ve Osmanlı Hükümet Ricalı için asıl can alıcı gelişme Türk Heyeti'nin Berlin'den dönüş yolunda Sofya'da gördükleri ve maruz kaldıkları manzaradır. Talat Paşa hatıratlarında, Sofya İstasyonu'nda Bulgar Hükümet Yetkilileri ile görüştüğünde Bulgar Başbakanı'nın kendisine “*Artık sona yaklaştık. 11. Tümen dağıldı ve Bulgaristan'ın işi bitti. Biz de ateşkes istedik.*” dediğini ve buna karşı kendisinin de “*Bu hatalı bir davranış ateşkesi hep birlikte istemeliyiz.*” diye karşılık verdiğini aktaracaktı. Talat Paşa ayrıca bu görüşmeden sonra Bulgar Kralı Ferdinand ile de görüştüğünü ve kralın olan bitenden haberdar olduğunu da ifade edecekti³⁴⁶.

Talat Paşa Almanya seyahatinden hemen sonra 27 Eylül akşamında bir kabine toplantısı yaparak seyahati ve izlenimleri hakkında kabine üyelerine bilgi verdi. Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi ile ortaya çıkan Almanya ile kara bağlantısının kesilmesi kendilerinin de bir an evvel mütareke isteme noktasındaki kararlılığını da tartışmaya açmıştı. Ancak bu noktada Maliye Nazırı Cavit Bey'in de ifade ettiği gibi, kabinede barış taraftarı olmayan ve hala İtilaf Devletleri'ni barışa

---

³⁴⁵ İstanbul'a dönüşte trende bulunan Esat Cemal, o telaşlı günlerin anılarında: “*O sıralarda Berlin’le İstanbul arasında işleyen “Balkan Zug” adı verilen trende yer bulmak her kula nasip olmazdı. Günlerce, haftalarca değil, aylarca sıra bekleyenler vardı. ...Trende Sadrazam Talat Paşa ve maiyeti, Hidiv ve maiyeti, fevkalade bir memuriyetle Avrupa’da bulunan Tevfik Paşa ve maiyeti de vardı. Macaristan’da trene o sırada Romanya umumi valisi olan Osman Nizami Paşa da bindi. ...Harp faciasının son perdesi yavaş yavaş kapanıyordu. Sofya Garı’na geldiğimiz zaman haberi aldık. Bulgar Ordusu silahı bırakmış, mütareke istemişti. Garda Bulgar Hükümeti azası ile konuşan Talat Paşa bizim vagonun önünden geçerken Bulgaristan’ın yenilmesinden sonra Türkiye’nin düştüğü elim vaziyeti iki kelime ile şöyle hülasa etti: B...ku yedik!*” cümleleriyle kaydedecekti. Esat Cemal Paker, **Siyasi Tarihimizde Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları**, Hilmi Kitapevi, İstanbul, 1952, s. 100.

³⁴⁶ Sofya’da Talat Paşa Bulgar Kralı Ferdinand ile yaptığı görüşme sırasında “*Şimdi ne yapmayı düşünüyorsunuz, diye sorduğunda, Kralın iki kolunu yana acararak umutsuzluğunu dile getirdiğini...*” kaydedecekti. Kasım, **a.g.e.**, s. 188; Hemen hemen bu döneme rast gelen Galip Kemali'nin Berlin seyahatinde Bulgar topraklarından geçerken Tatar Pazarcık İstasyonu'nda karşılaştığı bir manzara, Bulgaristan açısından durumu bütün çıplaklığı ile ortaya serecek tarzdadır. Galip Kemali istasyonda gördüklerini: “*...Bir aralık pencereden dışarıya bakayım dedim. Peron tıka basa, istasyon da olduğu gibi askerlerle dolu... Karayağız, bir sürü gözü dönmüş efrad hain hain trenimizi süzüyorlardı. Meğerse asker, istasyonlarda trenlere rast geldikçe aksi istikamet treni ise makineyi işgal ederek kendi kasaba veya köyleri istikametine sevk ettirmekte imişler. ...Pencereden dışarı bakarken hemen önümde duran beş altı askerin Türkçe konuştuklarını işittim. Bunlardan palabıyıklı birisine, arkadaş nereden geliyorsunuz böyle, dedim. Nereden geleceğiz? Makedeonya’dan..., cevabını verdi. İyi ama Bulgar askerleri Yunanlılar’dan kaçır mı, diyecek oldum. Tabi mahsus veçhile herifin levni döndü ne diyorsun efendi? Dört sene boş yere düşmanla çarpışmak kolay mı, diye cevap verdiğini hatıratlarında kaydedecekti; Söylemezoğlu, **30 Senelik Siyasi...**, s. 169.*

zorlama inancında olan kişiler vardı. Bunların başında Enver Paşa geliyordu. Neticede 27 Eylül tarihli kabine toplantısından bir sonuç çıkmadığı gibi 29 Eylül tarihinde yapılan ikinci toplantı da aynı akibete uğradı. Kabinede Enver Paşa gibi bazı hükümet üyeleri, Almanya'nın son bir müdahale ile Balkanlar'dakidurumu kendi leyhlerine çevirebileceklerine dair iyimserliklerini devam ettirirken; aynı gün Bulgarlar ateşkes imzalayarak savaştan çekildiler. 29 Eylül tarihli kabine toplantısından sonra Talat Paşa, İsmail Canbulat Bey ve Cavit Beyler özel bir toplantıda bir araya gelerek son meseleleri bir kez daha görüştüler. Görüşmede Canbulat Bey'in, istifa etmek istediğini dile getirmesi üzerine Talat Paşa, Bulgar krizi yatışır yatışmaz içerisinde Enver Paşa ve Cemal Paşalar'ın yer alamayacakları yeni ve güçlü bir kabine sözü verilmesi üzerine öncelikle razı olduysa da Canbulat Bey'in,ertesesi gün yani 30 Eylül'de istifasını sunması üzerine Talat Paşa bu istifayı kabul etmek zorunda kaldı³⁴⁷.Dolayısıyla Bulgarlar'ın ateşkes yapması ilk etapta Talat Paşa Hükümeti'nde zaten var olan çatlakları iyice belirgin hale getirerek istifaların peşi sıra gelmesine imkân tanımıştır.

Talat Paşa, kabinesindeki siyasi çalkantılar devam ederken Almanya seyahatinin detayları hakkında bir basın toplantısı gerçekleştirerek Türk Ordusu'nun Kafkasya'ya ilerlemesi ile ilgili olarak Almanya ile olan mevcut ihtilafı tamamen hallettiğini, kamuoyu ile paylaştı. Ancak Vakit Gazetesi yazarı Ahmet Emin, bu toplantıda Talat Paşa'nın hayli iyimser gözükmeye çalışarak "*halkta birden bire telaş ve panik*" havası uyandırmamak amacıyla oldukça iyimser sözler sarf ettiğini, Bulgaristan'ın savaştan ayrılması ve güney cephesinde İngiliz ilerlemesinin durdurulamamasının pek önemli olmadığını, ifade ettiğini hatıratlarındakaydetmektedir³⁴⁸.

---

³⁴⁷Tolga Başak, **Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü (30 Ekim 1918-30 Kasım 1918)**, IQ Yay., İstanbul, 2013, s. 20.

³⁴⁸Ahmet Emin toplantıdan sonra Talat Paşa'nın kendisine gerçek durumun ifadelerinin aksine son derece kaygı verici düzeyde olduğunu, söylediğini aktarmaktadır. Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, yayına haz. Erol Şadi Erdinç, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. Yay., İstanbul, 1997, s. 368.

1.4.3.2.Bulgaristan'ın Savaştan Çekilmesinin Avrupa Kamuoyundaki Etkilerinin Bazı Osmanlı Sefirlerince Değerlendirilmesi

Osmanlı Hükümet Yetkilileri Bulgaristan'da 1918'in Haziran'ında yaşanan kabine değişimiyle Bulgaristan'ın daha fazla savaşa devam etme kararlılığı gösteremeyeceğini biliyorlardı³⁴⁹. Nüketim 15 Eylül'de Makedonya Cephesi'nde ağırlık merkezi Dobropolye olmak üzere başlayan Fransız taarruzu neticesinde Bulgar Cephesi yarılacak ve Bulgaristan 26 Eylül'de mütareke talebinde bulunacaktı. 28 Eylül'de Fransız Franchet d'Esperey ile Bulgar Heyeti arasında başlayan müzakereler ertesi gün antlaşmanın imza edilmesi ile sonuçlanacaktı³⁵⁰. Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi ilk olarak Osmanlı Basını'nda pek ciddi olarak yer bulamasa da 29 Eylül'de Tanin gazetesi bu durumun ilk olarak Osmanlı'yı etkileyecek bir hadise olduğunu satırlarına taşıyacak; ancak yine de, "*Hükümet-i Osmaniye her ihtimali nazar-ı dikkate alarak tedbir-i lazimeyi ittihaz etmiştir.*"³⁵¹ diye yorum yaptıysa da Talat Paşa, İstanbul'a geldiğinde durumun ne kadar vahim olduğunu ve bir an evvel açık bir saldırıya maruz kalabilecek duruma düşen Doğu Trakya sınırının tahkim edilmesi gerektiğini fark edecekti.

Doğu Trakya sınırında Müttefikler'in olası saldırılarına karşı koyabilecek sadece iki sınır muhafız taburu vardı. Hükümet bu birlikleri takviye etmek amacıyla ilk iş olarak İstanbul'da bulunan I. Kolordu'yu ve Batum'dan İstanbul'a gönderilen 10. Kafkas Tümeni'ni bölgeye gönderme kararı alacaktı³⁵².

---

³⁴⁹ ABD savaşa girdiğinde Bulgaristan ile ilişkilerini kesmemiş Amerikan elçisi Sofya'da görevine devam etmiştir. Savaş boyunca Amerikan ve Bulgar politikacılar, Müttefikler'le ayrı bir barış yapılması konusunda görüşmelerde bulunmuşlardı. Bu çabaların bir sonucu olarak 16 Haziran 1918'de İtilaf Devletleri ile imza edilen antlaşmaya bağlı olarak Başbakan Radoslavof çekilmek zorunda kalmış ve yerine Batılı devletlere açıkça eğilimi olan Malinof geçmiştir. 15 Eylül'de başlayan Müttefik saldırısı karşısında Bulgar cephesinin kolaylıkla yarılmasından sonra Bulgar Ordusu'nun kendisini terhis edercesine geri çekilmesi, geniş ölçüde ülke içersindeki İtilaf propagandasının bir neticesi ile olmuştur. Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 617.

³⁵⁰ **Tanin**, 30 Eylül 1918, No: 3485; **Yeni Gün**, 5 Ekim 1918, No: 234.

³⁵¹ **Tanin**, 29 Eylül 1918. No: 3484.

³⁵² Hükümetin bu kararı Talat Paşa Hükümeti'nin istifasından sonra Ahmet İzzet Paşa Hükümeti zamanında da uygulanmaya devam etmiş ve Trakya'ya Doğu Cephesi'nden gelen 12. ve 36. Kafkas tümenlerinin gönderilmesi kararı ile devam edecekti. Böylece bir ay içerisinde doğu cephesinden gönderilen 4. Tümen ile Doğu Trakya ve Çanakkale Boğazı bölgesinde toplamda 8 tümenlik bir

Bulgaristan'ın savaştan ayrılması sınırda askeri bir hareketlenmeye sebebiyet veriyse de Avrupa'daki elçiliklerden Osmanlı Dışişleri'ne gönderilen telgraflarda aslında bu durumun beklendiğini ortaya koymaktaydı. 6 Ekim'de Osmanlı Devleti'nin Sofya Elçisi, Dışişleri Nazırı Ahmet Nesimi Bey'e gönderdiği uzun bir telgrafta, elçinin Bulgaristan Başbakanı ile görüştüğünü ve başbakanın kendisine Bulgaristan'ın savaştan ayrılma sebeplerini izah ettiğini bildirmekteydi. Telgrafta verilen malumata göre; Bulgaristan'da yeni yönetimin iktidara geldiğinde askerin ancak onbeş günlük iâşesine yetecek kadar gıdalarının olduğunu, Almanya ve Avusturya'nın Ocak ve Şubat aylarından itibaren silah ve cephane yardımını kestiklerini, ifade eden Malinoff, çok ağır hükümler taşımasına rağmen antlaşmayı imzalamak zorunda kaldıklarını ifade etmekteydi³⁵³. Ayrıca Bulgaristan, Osmanlı Hükümeti içerisindeki barış eğilimlerini de yakından takip eder görünüyordu. Bu konuda Sofya sefirinin 11 Ekim 1918 tarihinde hariciye nezaretine gönderdiği telgrafta hükümetin dış politikaya yönelik söylentilerin doğruluğunu öğrenmek için hariciyeden bilgi rica ediliyordu. Öyle ki sefir telgrafında, Bulgaristan Kralı'nın kendisine Talat Paşa'nın istifa ettiğine ve yeni kurulan hükümetin ayrı bir barış yapmak üzere olduğuna dair söylentilerinin doğru olup olmadığını sorduğunu bildirerek, kabine hakkında söylentileri doğrulamak veya yalanlamak için kendisinin gerçek durumdan haberdar edilmesini rica ediyordu³⁵⁴.

Bulgaristan'ın müttefiklerinden ayrı bir mütareke imzalamasının Osmanlı Devleti üzerinde büyük bir baskı yapacağı biliniyordu. Nitekim ekim ayının ilk günlerinden Avrupa'da diplomatik çevrelerin ve kamuoyunun bakış açılarını öğrenmek amacıyla Avrupa'daki Türk Elçilikleri'nin edinmiş oldukları izlenimler

---

kuvvet oluşturulmuş olunacaktı. Ayışığı, **Ahmet İzzet Paşa...**, s. 162. Bulgarlar'ın ateşkes istemesi kısa sürede bütün Türk cephelerinde de duyulmuş ve bu durum askerlerin davranışlarına da yansımıştı. Tam da bu sırada askeri olarak çok hassas durumda olan ve ağır bir yenilgiden sonra geri çekilme işlemlerinin devam ettiği Suriye Cephesi'nde görevli Alman Subay Hans Guhr, bu durumu eserinde "...; *Orada beklerken İtilaf Devletleri'nin Bulgaristan'la mütareke yaptıkları haberi yayıldı. Türkler'in bu yüzden yüksek sesle küfretmeleriyle eski can düşmanlarına duydukları nefret tekrar su yüzüne çıktı. Batı Cephesi'nde de Almanlar'ın savaşta zorlandıklarına dair rivayetler de duyuruldu. Birliklerimizin Almanya sınırının gerisine çekildiği kulaktan kulağa fısıldandı. Biz yavaş yavaş savaşın Almanya için de kötü bir son olacağına dair üzücü bir kanaate vardık. Nihayet Türkler'in pek yakında düşman ittifakıyla barış görüşmeleri yapacağından da söz edildi.*" cümleleriyle ifade edecekti. Guhr, **a.g.e.**, s. 223.

³⁵³ Telgrafın detayı için bkz. Cengiz Kürşat, "*Birinci Dünya Harbi'ni Sona Erdiren Mütareke ve Barış Girişimleri, Gizli Belgeler,*" **BTDD**, Ocak 2000, S.36, s. 41.

³⁵⁴ **BOA,HR,SYS,2304/5.**

şifreli telgraflarla Osmanlı Hariciye Nazereti'ne bildiriliyordu. Bu konuda hariciyeye gönderilmiş pek çok telgraf bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Lahey Elçisi Nusret Bey tarafından 2 Ekim tarihinde gönderilen şifreli telgrafta Hollanda'daki basın bu konu hakkındaki izlenimlerini aktararak genelde basının "*Osmanlı Hükümeti'nin de Bulgaristan'ın hareket tarzını izlemeye mecbur bırakılacağını ve Osmanlı Devleti'nin harbe devamına imkân olmadığı gibi, dayanmakta ısrarı durumunda kendisi hakkındaki kin ve düşmanlığı bir kat daha artıracığı...*" tarzında yorumlara verilmektedir. Nusret Bey aynı gün hariciye nezaretine gönderdiği başka bir telgrafta da İsveç Hariciye Müsteşarı'nın, Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi ile ortaya çıkacak durum ile ilgili yaptığı değerlendirmeyi bildiriyordu. Telgrafta müsteşarın kendisine İtilaf Devletleri'nin Bulgar Ordusu'nu kendi amaçları için kullanacakları ve bunu önlemek için Alman ve Avusturyalılar'ın daha şimdiden Balkan Yarımadası'nda sağlam bir cephe oluşturmaya başladıklarının söylediğini iletliyordu³⁵⁵. Bu konuda daha çok İngiliz Basını'ndan Hollanda kamuoyuna ulaşan haberleri konu alan bir başkatelegraf da ayrıca Dailymail gazetesinde çıkan "*Osmanlı Devleti hemen barış yapmadığı takdirde yok olmasına hiçbir engel kalmayacağı...*" yorumuna da yer veriyordu³⁵⁶.

Aynı şekilde Kopenhag Elçiliği'nden Hariciye Nezaretine gönderilen şifreli bir telgrafta da Danimarka Kamuoyunda son gelişmeler minvalinde "*Şam'ın düşmesi ve Bulgaristan'ın teslim olmasının Türkiye üzerinde büyük bir etki yapmakla birlikte Türkiye'nin büyük devletlerin alacağı askeri önlemleri öğrenmeden resmi girişimlerde bulunmayacağı...*" tarzında yorumların yapılmakta olduğunu haber veriyordu³⁵⁷. Elçilik ayrıca 9 Ekim tarihli telgrafında da Atina Ajansı'na dayandırarak verdiği haberde İtilaf Doğu Ordusu Kumandanı'nın Selanik'te temsilciler heyetinin kabulü sırasında verdiği bir beyanatta çok yakında İtilaf Orduları'nın İstanbul'a yürüyeceği ve mağlup olan Türkler'i sonsuza kadar Asya'ya sürüyeceğini dile getirdiğini bildiriyordu³⁵⁸.

---

³⁵⁵ BOA,HR,SYS,2304/5.

³⁵⁶ BOA,HR,SYS,2304/5.

³⁵⁷ Kürşat, a.g.m., s. 38.

³⁵⁸ BOA,HR,SYS,2304/5.

Viyana Sefiri Hilmi Paşa ise Bulgaristan'ın mütareke istemesinin Berlin ve Viyana Cihetleri'nde nasıl karşılandığını Hariciye Nezareti'ne bildiriyordu. Halil Paşa, mütareke tartışmalarının Alman ve Avusturya Hükümet Ricalleri'nde değerlendirildiğini bildirerek, Bulgaristan'ın savaştan ayrılması ile ortaya çıkan müşkül ve tehlikeli durumun Bab-ı Ali kadar Berlin ve Viyana Hükümetleri'nin de malum olduğunu ve bu müşkülâtın giderilmesi için askeri olarak lazım gelen tedbirlerin azami derecede alınacağı bilgisinin kendisine aktarıldığını iletiyordu³⁵⁹.

1.4.3.3. Mütareke için İlk Diplomatik Girişimler

Hariciye nezaretine Balkanlar'daki gelişmelerin akisleri aktarılırken 1 Ekim sabahı Alman büyükelçisinin Sadrazam Talat Paşa ile yaptığı görüşme İstanbul'da zaten var olan endişeli havayı daha da artıracaktı. Büyükelçi bu görüşmede Alman Hükümeti'nin Spa'da aldığı karar neticesinde Wilson İlkeleri üzerinden barış yapmayı kabul ettiğini ve bunun için ABD'ye başvuracağını Osmanlı Hükümeti'ne ileterek Türk Hükümeti'nden o gün saat 18'e kadar cevabı bekleyeceğini iletir.³⁶⁰ Kabinede maliye nazırı olarak görev yapan Cavit Bey bu durumu günlüğüne:

*“Almanya her defa olduğu gibi bu defa da bizi gayet müşkül mevkide bırakıyor, böyle en hayati bir maddenin cevabını bir iki saat zarfında talep ediyor. Hiç şüphe etmem ki Amerika'ya bu cevabı bugün verecek değildir.”*³⁶¹ cümleleriyle kaydedecekti.

³⁵⁹ BOA,HR,SYS,2304/6.

³⁶⁰ Bayur, *Atatürk Hayatı ve Eserleri...*, s. 163.

³⁶¹ Cavit Bey, *a.g.e.*, s. 3; Almanya Temmuz ve Ağustos aylarında gerçekleştirilen saldırılardan sonra Bulgarlar'ın ateşkes istedikleri gün olan 29 Eylül'de Kayzer Wilhem, Başbakan Hertling ve Dışişleri Bakanı Hintze, Spa'da bulunan Alman karargahına giderek durum değerlendirmesi yaparlar. Bu görüşmelere Avusturya Hükümet Yetkilileri de katılır. Burada sürdürülen görüşmelerden sonra artık ordunun savaşı sürdüremeyeceği ve bir an evvel bırakışmanın sağlanması için girişimlerde bulunulması gerektiği kararı alınacaktı. Önceden böylesi bir ateşkes karşı olan Genelkurmay Başkanı Ludendorf da *“Kaybedilen her saat çok tehlikelidir.”* diyerek ordunun çökmek üzere olduğunu Dışişleri Bakanı Hintze'ye ifade ederek bir an evvel ateşkes sağlanmasını istemektedir. Neticede Alman Hükümeti ve İmparatoru'nun bilgisi ve isteği doğrultusunda Ludendorf'un eliyle hazırlanmış olan nota Amerikan Hükümeti'ne gönderilmek üzere 5 Ekim'de İsviçre Hükümeti'ne ve 1 gün sonra da Washington'daki İsviçre Maslahatgüzarı tarafından Amerika Dışişleri Bakanlığı'na verilecekti. David Lloyd George, *War Memoir of David Lloyd George*, Vol.II, Odhams Press, London, 1938, s. 1951; Ludendorf, *a.g.e.*, ss. 704-715; 5 Ekim'de Alman Hükümeti'nin ateşkes için Amerikan Hükümeti'ne başvurması ile başlayan Alman-Amerikan nota alışverişi 5 Kasım 1918 tarihine kadar

Aslında Cavit Bey'in tahmini doğru çıkmış Almanya ateşkes müzakereleri için Amerikan Hükümeti'ne bu görüşmeden 4 gün sonra yani 5Ekim'de resmen başvurmuştu.

Almanya'nın 5 Ekim'de ABD'ye yaptığı mütareke teşebbüsü, Osmanlı Erkan-ı Harbiye Riyaseti tarafından ordulara şifreli bir telgraf ile duyurulacaktı. Ancak bu telgrafta, Osmanlı Hükümeti'nin de mütareke için 5 Ekim'de Amerikan Yönetimi'ne önce İspanya aracılığı ile yaptığı müracaattan bahsedilmeyecekti³⁶².

Neticede Talat Paşa Hükümeti de5 Ekim'de Osmanlı Devleti'nin MadridMaslahatgüzarı İbrahim Bey aracılığı ile İspanya Hükümeti'nden Amerikan Yönetimi'ne sulh teklifinde bulunulması için bir nota gönderilecekti. Notada Başkan Wilson'un "8 Ocak 1918 tarihinde kongrede yaptığı konuşma ve 27 Eylül 1918'li nutkunda çizdiği program esas olmak üzere..." Osmanlı Hükümeti Başkan Wilson'dan "...Karada, havada, denizde derhal umumi bir mütareke akdine delalet edilmesini rica eder."deniliyordu³⁶³. Bu arada Paris kaynaklı bir haberde 10 Ekim'de Madrid'te Fransız Askeri Ataşesinin Fransız Gizli Servisi ile bağlantılı olarak İsmail Bey isimli bir Türk'ün girişimlerinden haber vermektedir. Buna göre Türk Hükümeti, İsmail Bey'den tarafsız bir ülkede Türk elçisi ile Fransız bir temsilci

---

sürer. Özellikle Amerikan notalarında Başkan Wilson, Almanya ile ateşkes gerçekleşmesi için birtakım isteklerde bulunacaktı. 7 Ekim'de Avusturya Hükümeti de Mütareke için müzakere görüşmelerine başlamak için Amerikan Hükümeti'ne başvuracaktı. Bu sırada Almanya ile ABD arasında karşılıklı notalar devam ederken 15 Ekim'de Varşova'da Polonya, 17 Ekim'de Prag'da Çekoslavakya ve Zagreb'de Yugoslavya, 24 Ekim'de Macaristan bağımsızlığını ilan eder. Böylelikle Avusturya- Macaristan İmparatorluğu bir nevi dağılır. Bu durum Almanya'nın 27 Ekim'de bir an evvel kayıtsız şartsız teslim olmayı kabul eden son notayı Amerikan Hükümeti'ne göndermesiniçabuklaştırır. 31 Ekim'de Alman Hükümeti II. Wilhelm'in kendi isteği ile tahttan feragat etmesi kararını alır. Ancak Kayzer'in bu kararı tanımaması ve direnmesi Almanya'da mütareke aşamasında grevlerin ve iç huzursuzlukların daha da artmasına neden olur. Neticede İmparator II. Wilhelm'in tahtından feragat ederek Hollanda'ya gitmesinden 1 gün sonra yani 11 Kasım 1918'de sosyalist devrim rüzgârlarının Berlin semalarında esmeye başladığı bir dönemde Almanya mütarekeyi imza ederek savaştan ayrılır. Renouvin, **a.g.e.**, ss. 476-483; Bayur, **Türk İnkılabı....**, ss. 685-696; Palmer, **a.g.e.**, ss. 384-404; Ions, **a.g.e.**, s. 95; Avusturya-Macaristan'da meydana gelen son gelişmeler Osmanlı Devleti'nin Viyana'daki Deniz Ataşeliği tarafından şifreli telgrafla Osmanlı Hariciyesi'ne iletilmişti. Kürşat, **a.g.e.**, s. 43; Ayrıca Almanya ve Avusturya ile imza edilen Ateşkes Antlaşmaları'nın maddeleri için bkz: Ali Türkgeldi, **a.g.e.**, ss. 74-102.

³⁶² Enver Paşa'nın ordulara gönderdiği şifreli telgrafta: "*Devletimizin ve Avusturya Macaristan'ın da muvafakatı ile Almaya Hükümeti düşman devletlere Amerikan Cumhurreisinin ilan ettiği 14 maddeye dayanarak bir mütareke akdini ve bunu takiben barış müzakerelerine girişilmesini teklif eylemiştir.*" Vakit gazetesi üç hükümetin içeriği hemen hemen aynı olan notalar ile Amerikan Yönetimi'ne başvurduklarını haber veriyordu. Notanın tam metni için bkz. **Vakit**, 8 Ekim 1918, No: 266.

³⁶³ Osmanlı Hükümeti'nin Madrid Sefiri İbrahim Bey'e gönderdiği İspanya Hükümeti'nden aracı olması hususu ile ilgili ricası ve Amerikan Yönetimi'ne gönderilen mütareke isteği notasının tam metni için bkz: **Vakit**, 8 Ekim 1918, No: 266.

arasında bir görüşme ayarlaması için girişimlerde bulunmasını rica etmişti. Dolayısıyla İsmail Bey'in, cevap verilmeden önce bu teklifin Fransız Elçiliği tarafında hoş karşılanıp karşılanmayacağını sorduğu bilgisi, Paris'te bulunan General Spiers tarafından İngiliz Genel Kurmay Başkanı Sir Henry Wilson'a iletiliyordu³⁶⁴.

İngiliz kaynaklı bir haberde aslında İspanya gibi tarafsız bir devlete başvurma fikrinin ilk olarak Padişah Vahdettin'den geldiğini öğrenmekteyiz. Öyle ki, İngiliz istihbaratı 14 Eylül'de gizli olarak bildirdiği Cenova kaynaklı bir raporda Padişah Vahdettin, Bern Büyükelçisi Fuat Selim Bey'in de katıldığı bir görüşmede savaşın Avrupa ve umuma etkilerini değerlendirerek, “...Eğer mevcut koşullar devam ederse düşmanlarımız kendi katı koşullarını bize empoze edecekler.” diyerek savaşın gelecek yıla sarkması halinde Almanya'da meydana gelecek bir devrimin bu ülkeyi savaşın dışına iteceği ve bununda Avusturya'yı etkileyeceğini dile getirerek “...Bizim için geleceği karanlık ve endişeli görüyorum. Güvenliğimiz bir şekilde daha fazla zarar görmeden bu savaştan ayrılmalıyız.” ifadelerini kullanıyordu. Vahdettin konuşmasında barış için müttefiklerle doğrudan bağlantı kurmak yerine İspanya kanalı ile bir girişimin gerçekleşebileceğini de vurguluyordu³⁶⁵. Bu arada mütareke için Londra'dan ziyade ABD Hükümeti'ne başvurmanın daha uygun olduğu fikri kabine içerisinde gittikçe artan bir şekilde destek buluyordu. Şüphesiz bu fikrin oluşmasında Amerikan Hükümeti'nin Ortadoğu ve Balkanlar'a kuvvet göndermediği gibi Osmanlı Hükümeti'ne karşı savaş ilan etmemiş olmasının da büyük etkisi vardı. Bununla birlikte Başkan Wilson'un ABD Senatosu'nda duyurmuş olduğu meşhur ilkelerin 12. maddesinin doğrudan Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki Türkler'in çoğunlukta olduğu yerlerde Türk egemenliğinin devamından bahsedilmesi, gerek Padişah nezdinde ve gerekse kabine üyeleri arasında ilk başvurunun bu ülkeye yapılmasında daha cazip hale getiren nedenler olarak sıralanıyordu³⁶⁶.

³⁶⁴FO. 371/3413, “General Spiers'ten Sir Henry Wilson'a Telgraf”, No: 173323, 14 Ekim 1918.

³⁶⁵ İngiliz İstihbaratı bu görüşmenin kaynağı olarak belirttiği Fuat Selim Bey'in görüşlerine de yer vererek Türk Nazırın “Eğer potansiyel bir barış için tarafsız bir ülke ikna edilebilirse bu yaralı imparatorluğun kurtarılabilceği...” fikrini de raporunda belirtiyordu. FO. 371/3411, No: 166938, 14 Eylül 1918.

³⁶⁶Tolga Başak, **Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla...**, s. 22.

Ancak bu düşünceye rağmen Vahdettin, daha ABD Hükümeti'ne resmi teklif girişimleri yapılmadan evvel kendisinin bir de İngiltere'ye özel kanallar vasıtasıyla yaptığı bir mütareke girişimi de vardır. Bu girişim Vahdettin'in Özel Temsilcisi Rüştü Bey vasıtasıyla 2 Ekim'de Cenevre'de bazı Türk temsilcileriyle buluştuktan sonra Bern'deki İngiliz Temsilcisi H. Rumbold'a iletmek üzere gerçekleşen teşebbüstür. Teşebbüs, Padişah Vahdettin'in majesteleri hükümetine bir an evvel mütareke imzalanması ve sonrasında Türk İmparatorluğu'nun ayağa kaldırılması için bazı şart ve teklifleri ihtiva eden maddeleri içeriyordu³⁶⁷.

Saray kanadında oluşan, uygun teklifin hangi tarafa yapılmalı gel-gitlerini izah ettikten sonra Amerika Hükümeti'nin Türk teklifi ile ilgili değerlendirmesine geçebiliriz.

İletişim kanallarında yaşanan aksaklıktan dolayı ancak 14 Ekim'de kendisine sunulan Türk barış teklifine, Başkan Wilson cevap vermeden önce Washington'daki İtilaf Devletleri temsilcilerinden Türk Hükümeti'ne verilecek cevap konusunda kendi hükümetlerinin görüşlerini almalarını istedi. İtalyan Büyükelçisi 26 Ekim'de hükümetinden gelen cevabı Amerikan Hükümeti'ne bildirdi. Cevapta, İtalyan Hükümeti Türkler'in İtilaf Devletleri'nin askeri yetkililerine başvurmalarını öneriyordu. Fransız elçisi her ne kadar hükümetinden bir cevap almamış olsa da kendi hükümetinin kararının Türkler'in İtilaf Devletleri'nin askeri temsilcilerine başvurması şeklinde olacağı düşüncesinde olduğunu Amerikan Yönetimi'ne bildiriyordu. Washington'daki İngiliz elçisi bu konuda Londra'dan zaten Türkler'le İngiliz askeri yetkilileri arasında Limni Adası'nda mütareke için müzakerelerin başlamış olması sebebiyle hiçbir cevap alamadı. Nihayetinde Türk notasına

---

³⁶⁷ Bu teklifler: "1-Savaştan önceki Mısır modelinde olduğu gibi sultanın hükümdarlığı altında Hicaz, Suriye, Filistin ve Mezopotamya'ya otonomi. 2- İttihat ve Terakki'nin imhası için İngiliz desteği. 3- Sultanın saltanatının devam ettirilmesi. 4-Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasında ittifak. 5- Türk eyaletlerindeki anayasal reformların İngiliz kontrolü altında yapılması. 6- Osmanlı asker kaçaklarından meydana getirilecek 300-400 bin kişilik bir ordunun İstanbul'daki mevcut rejimi yıkmak için İngiliz güçleriyle beraber İstanbul'a hareket etmesi. 7-Bir Türk generalinin (muhtemelen Mahmut Muhtar Paşa) 6. Maddede bahsedildiği üzere İngiliz güçleri ve Osmanlı asker kaçakçılarının teşekkül edecek ordu ile iş birliği yapmak üzere bölgedeki Türk savaş esirlerinden müteşekkil bir askeri birlik oluşturmak amacıyla Mısır'a gönderilmesi. 8-Bu harekette Arabistan kralı ile iş birliği. 9-Türk-Bulgar sınırının 1912'den önceki hali ile yeniden düzenlenmesi. 10-Midilli ve Sakız gibi ana karaya en yakın iki adanın Türkiye'ye iadesi." Stanford J. Shaw, **From Empire to Republic, The Turkish War of National Liberation 1918-1923**, A Documentary Study, Vol. I, Ankara, 2000, ss. 68-69.

Amerikan Dışışleri Bakanı Lansing'in gecikmiş cevabı, İspanya elçisi yolu ile Türk Hükümeti'ne gönderildi. Cevab-ı notada imparatorluk hükümetinin mesajının İtilaf Devletleri'nin dikkatine sunulacağı bildirilse de o gün Osmanlı Hükümeti ile İngiliz askeri yetkilileri arasında 6 gündür devameden mütareke görüşmeleri sonuçlandırılarak ateşkes antlaşması imzalanacaktı³⁶⁸.

Aslında Amerikan Dışışleri Osmanlı Devleti ile imza edilecek ateşkes antlaşması hususunda bu kadar ilgisiz değildi. 24 Eylül 1918'de Dışışlerinden Londra'daki Amerikan Elçiliği'ne gönderilen telgrafta İngiliz Hükümeti'ne İngiliz Orduları'nın Türkler'i ayrı bir barış antlaşmasına itmesine sebebiyet verecek olan Filistin yenilgisinden dolayı İngiliz Orduları'nı kutlayan bir telgraf göndermişti. Hatta tam da bu dönemde Londra'daki birkaç İngiliz gazetesinin Türk Hükümeti'ni İttifak Devletleri'nden ayırmak için diplomatik girişimlerin artırılması yolunda yayınlar yaptığı bir zamanda, Amerikan Hükümeti, Londra'daki elçisine İngiliz Dışışleri ile görüşerek Türk Hükümeti'nin böyle bir yaklaşımına İngiliz Hükümeti'nin olumlu yaklaşp yaklaşmayacağını öğrenilmesi yolunda talimat bile verilmişti.

Her ne kadar elçi İngiliz Hükümeti'nden bu konuda bilgi alınamadığını ve böyle bir eylem karşısında hükümetin alacağı politik durumu gösterecek herhangi bir ipucu elde edemediğini Washington'a bildirdiyse de, 1Ekim'de tekrardan Londra'daki elçilikten gönderilen telgrafta dışışlerinden alınan bilgilerin İngilizler'inde yakın bir gelecekte bu yolda bir şeylerin gerçekleşebileceklerinden umutlu olduklarını bildiriyorlardı. Telgrafta İngiliz Hükümeti'nin bu tarihe kadar Türkler'in ateşkes müzakereleri için şimdilik kadar herhangi bir girişimlerinin

---

³⁶⁸Evans, **a.g.e.**, s. 86; Amerikan Hükümeti 5 Ekim tarihli Almanya'nın mütareke talebi notasına 8 Ekim'de, 7 Ekim tarihli Avusturya Hükümeti'nin mütareke notasına 18 Ekim'de, 5 Ekim tarihli Osmanlı Hükümeti'nin mütareke notasına ise 30 Ekim günü karşılık vermiştir. Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 701; Amerikan Yönetimi'nin Türk notasına verdiği cevabın gecikmesi Osmanlı kamuoyunda çeşitli spekülasyonlara sebebiyet vermiş olmalıdır ki Vakit gazetesi bunu yatıştırmak istercesine gecikme ile ilgili olarak *"notamız ancak 3 gün evvel Amerika Reis-i Cumhuri'nun eline verildiğine göre cevap beklemek hususunda sabırsızlanmamıza lüzum yoktur. Bizim merak ve hicran sevkiyle kırk türlü tefsirlere uğradığımız tehirin vakitsiz bir fırtına zuhurundan ve bundan dolayı günlerce telsiz telgrafla muharebe etmek mümkün olmamasından neşet etmesi pek şayan-ı dikkat bir şeydir."* yorumunda bulunuyordu. **Vakit**, 18 Ekim 1918, No: 276; Tanin *"Cevabı beklerken"* adlı baş makaleyi *"...Teklifimizin cevabını telaş ve asabiyetle değil, suküt ve metanetle beklemeliyiz."* cümlesiyle bitiriyordu. **Tanin**, 9 Ekim 1918, No:3504; ABD Dışışleri Bakanlığı'nın Türk Hükümeti'ne cevabının tam metni için bkz. Gotthard Jaschke, *"Mondros'a Giden Yol"*, **Belleten**, C.XXVIII, S.109, Ankara ,1964, ss. 142-143.

olmadığı; ancak bu yolda meydana gelebilecek erken bir gelişmenin sürpriz olmayacağı hususunda bilgiler içeriyordu³⁶⁹. Gerçekten de İngiliz Hükümet yetkililerinin de bu konuda bir şeyler bekledikleri, savaş kabinesinin Lloyd George başkanlığında 17 Ekim’de yaptığı bir toplantıda açıkça ortaya çıkacaktı. Toplantıda “Başğmek üzere olan...” Türkler’in Başkan Wilson’a yaptığı barış talebine karşılık olarak ABD Hükümeti’ne Türkler’e vakit kaybetmeden General Allenby ile irtibata geçmelerini tavsiye etmesi noktasında bir telgraf gönderilmesine karar vermişti³⁷⁰.

Mütareke için Amerikan Yönetimi’ne başvurma Osmanlı kamuoyunu da yakından ilgilendirmiştir. Zaten basın, özellikle 1918 yılının ilk yarısından itibaren açıkça fark edilebileceği gibidiş konular, dünyadaki denge ve her iki bloktaki ülkelerin bloklar içi ilişkileriyle bunların barış koşullarını ilgilendiren haber ve yorumlarına ağırlık vermektedir. Gazeteler gerçekte sıkıyönetim nedeniyle alenen belirtilmemesine rağmen toplumda iyice ortaya çıkan savaş bıkkınlığı ve barış özlemini ifşa eder tarzda yorumları da artık sütunlarına taşıyorlardı. Azınlıkların oluşturdukları basın bile barış ve mütarekenin sağlanması konusunda tüm Osmanlı basını ile aynı yolu izlemekteydiler³⁷¹. Bununla birlikte basın, dış servislere dayandırarak yaptıkları haber ve yorumlarda başta Almanya olmak üzere İttifak Cephesi’ndeki bu ani çözümlenin nedenlerini araştırarak temelde Wilson İlkeleri’nin baz alınarak sulhu aramanın cihan barışı için ne kadar önemli olabileceği üzerinde duruyorlardı. Tanin, “Cevap Beklerken” başlığı altındaki köşe yazısında bu durumu, “*Son teklif Amerika Reis-i Cumhuri’nu mühim bir mevkiye bırakmaktadır. Mösyö Wilson’un vereceği cevap cihanın mukadderatını tayin edeceği gibi, kendi haysiyeti siyasesini ve memleketinin nam-ı şerefini de kararlaştıracaktı.*” ifadeleriyle okuyucularına duyuruyordu³⁷². Ayrıca 7 Ekim tarihli Vakit gazetesi yazarı Ahmet Emin “Sulh Teklifimiz” başlıklı köşe yazısında Almanya’nın ani barış isteme kararının nedenleri üzerinde yorumlar yaparak

³⁶⁹ Evans, a.g.e., s. 86.

³⁷⁰ Savaş kabinesi bu toplantıda Türkler’in kendilerine müracaatlarının istenmesinin Fransızlar nezdinde rahatsızlık yaratacağı hesaplanmış olmalı ki, kabine toplantısının sonuç bildirgesinde General Allenby yerine Türkler’e “Herhangi bir İtilaf Komutanlığı’na başvurmasının...” tavsiye edilmesi olarak değiştirilmiştir. **WAR CAB.**, No: 488, 17 Ekim 1918.

³⁷¹ Toplumda oluşan genel kanının yanında savaş süresince karaborsacılıkla zenginleşerek barışın gelmesinden rahatsız olan bir kesimin de var olduğunu Sedat Simavi’nin çizimleriyle anlamaktayız. Çizimlerin bir tanesinde erkek sevgilisine seslenerek “Şu sulh sözleri boşa çıkarsa sana güzel bir otomobil alacağım.” diyordu. bkz. Koloğlu, a.g.e., ss. 38,112.

³⁷² **Tanin**, 9 Ekim 1918, No:3504.

“...Almanya'nın şimdiye kadar münakaşaya böyle razı olmadığı hususlarda bu mikyasta fedakârlıklarığöze alacağını kimse ümit ve tahmin edemezdi.” diyerek “...Daha dokuz ay evvel Amerika'nın ondört şartını bilfil reddetkten sonra bugün birden bire bu şartların pekâlâ olduğunu keşfetmemizin hikmeti nedir?” sorusunu soruyordu³⁷³.

Talat Paşa Hükümeti'nin Amerikan Yönetimi aracılığıyla İtilaf Devletleri'ne yapmış olduğu barış teklifi mütarekeye gidiş sürecini hızlandıracak herhangi bir etki yapmamakla birlikte; sadece Türk Hükümeti'nin bu yoldaki niyetlerininidaha yüksek perdeden dile getirmesine olanak sağlayan bir girişim olarak kalacaktı. Zaten Talat Paşa'nın bizzat kendisi de bu tekliften herhangi bir olumlu cevap alınamayacağını biliyordu³⁷⁴. Bu arada Türk teklifi İngiliz Hükümeti'ni ve Paramentosu'nu da pek bir heyecana sevk etmemişe benziyordu. Bunun nedeni olarak İngiliz Hükümeti'nin, Türkler'in Suriye Cephesi'nin çökmesinden sonra yoğun olarak barışı dillendirdiklerini ve bu konudaki girişimlerini bildiklerini ifade etmeleri idi. İngiliz Hükümeti, Halep ele geçirilmeden Türkler'le mütareke için herhangi bir pazarlığa girmek istemiyordu³⁷⁵.

Osmanlı Hükümeti'nin 5 Ekim'de ABD Hükümeti'ne nota gönderdiği günün ertesi günü İzmir Valisi Rahmi Bey ve Vilayet Yabancı İşler Müdürü Charles Karabiber Bey ile İzmir'de ticaretle meşgul olan Fransız tebaasından M. Edmond Giraud'dan oluşan bir heyet İngiliz askeri yetkililerle bağlantı kurmak için Midilli adasına gönderilecekti³⁷⁶.

Böyle bir heyetin oluşturularak İngiliz yetkililere başvurulması düşüncesi M. Edmond Giraud'a aitti. Giraud, Yunan Başvekili Venizelos'un İzmir ve Hinterlandı'nın Yunan nüfus bölgesi olarak kabul edilmesi için harekete geçtiğini,

³⁷³ **Vakit**, 7 Ekim 1918, No: 265.

³⁷⁴ Jeaschke, **a.g.m.**, s. 144.

³⁷⁵ 1 Kasım 1918'de İngiliz İçiş Partisi üyelerinden Barnes bu durum ile ilgili olarak “ Türkler'le mütarekeyi daha önce imza edebilirdik. Çünkü Türkler elimizde idi. Türkler bize on beş gündür barış için rica ediyorlardı. Fakat ilerideki Arap Devleti'nin başkenti Halep şehrini işgal etmedikçe bizim onlarla bir sonuca varmakta acelemiz yoktu.” ifadelerini kullanıyordu. Gotthard Jeaschke, **a.g.m.**, s. 143.

³⁷⁶ Rauf Bey, hatıratlarında kendileri 25 Ekim'de mütareke görüşmelerinde bulunmak amacıyla Limni adasına gitmek için ilk etapta İngilizler'in Liverpool adlı kruvazörüne bindiklerinde ziyaretçi defterinde gemiye gelen son ziyaretçilerin “*Kababi*” ve “*Jiro*” isminde iki kişi olduğunu ve bunların İzmir'den gelerek Atina'ya gittiklerini öğrendiğini ifade etmektedir. **Yakın Tarihimiz**, “*Rauf Orbay...*”, s. 208.

eğer İtalyan yetkililer bu teşebbüse engel olamazlarsa Yunan isteklerinin gerçekleşeceğini ve bu nedenle hükümetin mütareke isteği için İngilizler'e başvurmasının zaruri olduğunu hükümet yetkililerine bildirmişti. Rahmi Bey başkanlığındaki heyet Midilli'de İngiliz temsilcisi ile görüştiklerinde, temsilci kendilerine bu konu ile ilgili olarak Atina'ya giderek İngiliz Elçisi ile görüşmeleri gerektiğini söyleyecekti. Heyette bulunan Karabiber Bey, Atina'ya gittiğinde ise İngiliz Elçi, kendisi ile görüşmek istemeyecekti³⁷⁷. Aslında heyet hükümetin resmi temsilcilerinden oluşmuyordu. Yuluğ Tekin Kurat'ın Mondros Ateşkesi ile ilgili bir makalesinde, İngiliz resmi belgesine dayandırarak verdiği bilgide heyetteki adamlar İzmir Valisi Rahmi Bey'in adamlarıydı ve Atina'da bulunan İngiliz Elçisi'ne Rahmi Bey'in bir ihtilal yaparak Talat Paşa Hükümeti'ni devirmek amacıyla olduğunu ve kendilerine bu doğrultuda ne gibi yardımda bulunulacağını soracaktı³⁷⁸.

İngiliz Elçisi'nin heyetteki kişilerle görüşmek istememesinde Lloyd George'dan gelen "*Türk Hükümeti adına konuşma yetkisi olduğuna güvenilmeyen herhangi bir grupla görüşmelere girilmeyeceği...*" içerikli mesaj etkili olmuştu. Bu durum 9 Ekim'de Atina'da Amerikan İşgüderin, İngiliz Elçisi'yle yaptığı görüşmeye de konu olmuştu³⁷⁹. İlginçtir ki Lloyd George bu mesajı göndermesine rağmen hemen aynı günlerde Paris'te toplanan müttefikler arası konferansta Türk Hükümeti'nin Rahmi Bey ve heyetini mütareke girişimleri için Midilli adasına gönderdiği bilgisini de paylaşmıştı. Bu açıklama tamda İngiliz Hükümeti tarafından hazırlanan ve bu konferansta sunulan Türkler'le imza edilecek ateşkes koşullarının taslağının görüşüldüğü bir ortamda yapılmıştı³⁸⁰. Yine de Rahmi Bey'in mektubunu alan Granville, Rahmi Bey'den kabul edilebilir olarak değerlendirdiği şartlar hakkında Karabiber'den bilgiler alınmış ve bunları Londra'ya iletilmiştir³⁸¹. Ancak

³⁷⁷ Tansel, **a.g.e.**, s. 10; **Yakın Tarihimiz**, "*Rauf Orbay...*", s. 208.

³⁷⁸ Yuluğ Tekin Kurat, "*Bir İmparatorluğun Son Nefesi Mondros*", **BTTD**, S. 48, Eylül, 1971, s. 39; Rahmi Bey'in hükümeti kurmaya çalıştığı, GSO kodlu bir İngiliz ajanı tarafından İngiltere'nin Ege'deki Filo Amirallığı'ne bildirilmiş. Amirallik bu bilgi ile birlikte Türkiye'de bütün kıyı birliklerinin Ege Denizi kıyısına toplandıkları, buradan Çanakkale ve Çatalca Hattı'na transfer edildiklerine dair aynı ajandan aldığı bilgiyi de Londra'ya iletliyordu. **FO. 371-3411**, No: 168360, 7 Ekim 1918.

³⁷⁹ Evans, **a.g.e.**, s. 86.

³⁸⁰ Gwynne Dyer, "*The Turkish Armistice of 1918: A Lost Opportunity: The Armistice Negotiations of Moudros*", **Middle Eastern Studies**, Vol. 8 No. 3, Frank Cass & Co LTD, London, 1972, s. 317.

³⁸¹ Rahmi Bey İngilizler'e şu önerilerde bulunuyordu: "*1-İstanbul başkent olarak kalırken, sağ taraf istihkâmları ile beraber Boğazlar'da Türk kontrolü söz konusu olacak. Boğazlar'dan bütün millet gemilerinin serbest geçişine yönelik tam garanti verilecek. 2-Arabistan, Mezopotamya, Suriye ve*

bu teklif İngiliz dışişlerinde çalışan bakan yardımcısı Lord Robert Cecil tarafından 8 Ekim'de Granville'e gönderilen "*Rahmi Bey bizimle görüşmek istiyorsa o öncelikle İstanbul'daki mevcut hükümeti halletmek zorunda... (bu durumda) ileri sürülecek şartlar çok daha kabul edilebilir olacaktır.*"³⁸² içerikli bir yazı ile reddedilecekti.

Osmanlı Hükümeti'nin Atina'daki alternatif mütareke girişimleri Avrupa basınında da duyurulmuştu. Kopenhag Elçiliği'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen şifreli telgrafta İzmir Valisi başkanlığında oluşturulan heyetin, İtilaf Devletleri Temsilcileri'yle irtibat sağlamak amacıyla Atina'ya gönderildiği yönünde haberler ve yorumların çıktığı bildirilmekteydi³⁸³. Manchester Guardian gazetesinde 5 Ekim tarihli "*Türkiye ile Ateşkes Koşulları*" başlıklı makalede Türkler'in resmi olmayan ateşkes tekliflerinin Müttefikler'ce dikkate alınmamasına rağmen çok yakın bir zamanda bu yönde resmi teklifin bizzat Türk Hükümeti tarafından yapılmasının beklendiği ve bunun an meselesi olduğu bilgisi paylaşıyordu. Uzun makalede ayrıca Türk Hükümeti'ne dikte edilecek koşulların silahlarının teslim edilip ordusunun dağıtılması, Boğazlar'dan geçiş hakkının Müttefikler'e tanınması, İran ve Kafkasya topraklarının boşaltılarak, buraların Müttefikler'in muhtemel operasyonları için tamamen açması gerektiği ifade ediliyordu. Türkiye Masası Şefi A.J.Toynbee'nin mükemmel diye niteleyerek tüm birimlere dağıtılması talimatını verdiği makalede ayrıca Türkler'in çekildiği Mezopotmaya, Arap toprakları ve Filistin Bölgeleri'nde bir daha Osmanlı egemenliğinin kurulmasına Müttefikler'in izin vermemesi gerektiği vurgulanarak bu topraklarda Yahudiler, Araplar ve Ermeniler ayrı bir millet olarak uluslararası garantide kendi geleceklerini tayin etmelerine, ileride toplanacak barış konferansının karar vermesi gerektiği dile getiriliyordu. Editör, makalesinde barış

Ermenistan'da bağımsız hükümetler tesis edilip adı geçen yerlerdeki Türk egemenliği sembolik olarak devam edecek. 3-Bulgaristan ile 1914 sınırı tesis edilecek. 4-İhtiyaç halinde Almanlar'ın İstanbul'dan çıkarılmaları için İngiliz deniz ve kara güçleri yardımda bulunacak. 6-Halife meselesi gündeme getirilmeyip, savaştan önceki haliyle kalacak."**PRO. ADM. 116/1823.** "*Earl Granville to Mr. Balfour'a*", No: 239, Athens, October 8, 1918'den aktaran Başak, **Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla...**, s. 29.

³⁸²**PRO.ADM.137/662.** Report of Proceedings, 5th-10th October 1918, H.M.S. Liverpool, 10 th October 1918, p.2'den aktaran Başak, **Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla...**, s. 29.

³⁸³Cengiz Kürşat, **a.g.m.**, s. 40.

konferansında Türkler'le yürütülecek müzakerelerde başlangıç noktalarının bu unsurlar olması gerektiğinin de altını çiziyordu³⁸⁴.

Türk Hükümeti'nin alternatif mütareke girişimleri, bu sıralarda Osmanlı Devleti'nin İsviçre Elçisi tarafından gönderilen “*Savaşa sebep olan kabinenin iktidarda kaldığı süre içinde Büyük Devletler nezdinde barışa el atmanın olumlu sonuç vermeyeceği...*”³⁸⁵ içerikli telgrafıyla kesintiye uğrayacak ve Talat Paşa Hükümeti'nin mevcut haliyle göreve devam edemeyeceği yönünde hem sarayda ve hem de bürokratik çevrede zaten var olan güçlü bir eğilimi yeniden ortaya çıkacaktı.

Aslında Talat Paşa Hükümeti'nin iktidarda olduğu dönem boyunca, özellikle 1917 yılından savaşın sonuna kadar, gizli de olsa birtakım kanallardan Müttefikler'le olası bir mütareke için Avrupa'nın çeşitli merkezlerinde Türk ve İngiliz brokratların temsilcileri arasında görüşmeler olmuştur. Bu görüşmelerde İngiltere 1917 yılının ortalarında Türkler'in savaştan çekilip Boğazlar'ın İtilaf Donanması'na açılması hususunda Türk tarafına mütareke için baskı yaptığı; hatta rüşvet bile teklif ettiği yolunda kişisel bilgiler mevcuttur. Özellikle Cenevre ve Bern'de İngiliz Elçisi Rumbold ve İstihbarat Üyesi Dr. Parodi ile Türk tarafında Muhtar ve Abdülkerim adlarında kişilerin birtakım temas ve görüşmeleri olmuştur. Hatta bu konuda İngiliz belgeleri, Siyonist örgütün Londra'da diplomatik temaslarda bulunduğu sıralarda bile Türk tarafı ile yakın bir gelecekte mütareke yapılacağına dair birtakım söylentilerin dolaşması üzerine Weizmann'ın bu durumdan çok rahatsız olduğu yönünde bilgilerle doludur. Olası mütareke görüşmelerinde söylentide olsa silah tüccarı Basıl Zaharoff'un Cenevre'de Enver Paşa ile görüşmek için girişimlerde bulunduğu yönünde çeşitli kanallarla beslenmiş bilgiler mevcuttur³⁸⁶.

---

³⁸⁴ **FO. 371/3413**, The Manchester Guardian, “*Türkiye ile Ateşkes Koşulları*”, No: 173021, 5 Ekim 1918.

³⁸⁵ Tansel, **a.g.e.**, s. 10.

³⁸⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Jonathan Schmeer, **Balfour Deklerasyonu Arap-İsrail Çatışmasının Kökenleri**, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, Kırmızı Kedi Yay., İstanbul, 2011, ss. 363-375.

1.4.4.Talat Paşa Hükümeti'nin İstifa Etmesi ve Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin Kurulması

Hükümetin istifa kararı Ali Fethi Bey, hatıratlarında gününü kesin olarak hatırladığını söylediği, 1 Ekim Salı günü Talat Paşa'nın Viyana Büyükelçisi Hüseyin Hilmi Paşa'dan gelen telgrafın kendisi ile arasında mütalaa edilmesinden sonra olduğunu ifade etmektedir. Telgrafta kesin olmamak kaydıyla Almanlar'ın mütareke istemek üzere oldukları bildiriliyordu. Ali Fethi Bey'in de ifade ettiğine göre bu durum aslında beklenen bir vaziyetti³⁸⁷. Çünkü hemen aynı günlerde sadece Viyana Elçiliği'nden değil, Stockholm, Lahey ve Kopenhag Elçilikleri'nden de aynı konu üzerinde Avrupa arenasında çıkan yorum ve gazete yazılarına dayalı haberler hariciyeye iletmeye başlanmıştı³⁸⁸. Aslında kabinede de nazırlar arasında Bulgar Cephesi'nin yarılmasından beri büyük bir huzursuzluk olduğu ifade ediliyordu. Dâhiliye Nazırı İsmail Canbulat Bey istifa etmiş, Nafia Nazırı Ali Münif Bey'le birlikte Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi Bey ve Posta Telgraf Nazırı Haşim Bey'in de istifa niyetinde oldukları biliniyordu³⁸⁹. Saraydan edinilen bilgilere göre Padişah Vahdettin'in de kabineyi değiştirmekten yana olduğu ve bu konuda Ahmet Rıza Bey ile ilişki içerisinde bulunduğu haberi alınmıştı³⁹⁰.

7 Ekim'de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin umumi kongresi toplanarak bir durum değerlendirmesi yaptı. Bu toplantıda Sadrazam Talat Paşa, hükümetin takip ettiği dış siyaset ile ilgili yoğun bir soru yağmuruna tutulmuştu. Talat Paşa, burada

³⁸⁷ Ali Fethi Okyar, Talat Paşa ile arasında geçen görüşme ile ilgili olarak Talat Paşa'nın kendisine Almanlar'ın mütareke istemesi ile ilgili olarak *"Buna ihtimal verir misin?"* diye sorduğunda kendisinin *"Sadece ihtimal değil zamanlardır böyle bir neticeyi beklemekte olduğunun..."* cevabını verdiğini söylemektedir. Talat Paşa'nın *"Şimdi bizim yapacağımız bir şey yok mu?"* diye sorduğunda Ali Fethi Bey'in *"Çok geç... Şimdi her biri hasretini çektikleri toprakları elde etme gayreti içinde... Bu parsa toplama günlerinde böylesine teklife değer vereceklerini hiç tahmin etmem. Bence zaten çok yaklaşmış olan fırka umumi toplantısında vaziyeti olduğu gibi ortaya koyarak sulh şartlarını daha rahat görüşebilecek bir kabineye, vaziyeti ele alması imkânı vermemiz faydalı olur."* dediğinde; Talat Paşa'nın yüzüne uzun uzun baktığını ve dudaklarında acı bir gülümseme ile *"Senin bu düşündüğünü Sultan Vahdettin de hesaplıyor anlaşılan..."* diyerek cevap verdiğini belirtmektedir. Okyar, **a.g.e.**, s. 236.

³⁸⁸ Kürşat, **a.g.m.**, s. 40.

³⁸⁹ Ali Fuat Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 149; Ali Münif Bey, hatıratlarında ayrıca böylesi bir durumda Veliht Mecit Efendi'nin Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya istifa teklifinde bulunduğu haberinin duyulduğunu ifade etmektedir. Ali Münif Bey, **a.g.e.**, s. 89.

³⁹⁰ Çavdar, **a.g.e.**, s. 425; Ahmet Rıza Bey'in Ayan Meclisi'ne başkan olarak atanması tabiri caizse Talat Paşa ile padişah arasında köprülerin tamamen atılması anlamına geliyordu ki Başmabeyinci Lütfi Bey, hatıralarında atama olayını padişahın emri ile Talat Paşa'ya bildirmek için Bab-ı Ali'ye gittiğinde bu kararın hükümette yarattığı soğuk etkiyi fark ettiğini belirtmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Başmabeyinci Lütfi Bey, **a.g.e.**, ss. 414-417.

ağırlıklı olarak harbe girme konusunda ve harbin devam eden yılları boyunca takip edilen dış politika esasları üzerinde uzun denilebilecek bir konuşma ile sorulara cevap vermeye çalıştı. Savaşın ilk aylarında İngiliz ve Fransız Hükümetleri'nin dostluğunu kazanmak için yaptıkları faaliyetlerden bahsetti³⁹¹. Tartışmalardan sonra Ali Fethi Bey ve arkadaşları hükümete güvensizlik oyu verilmesini istediye de oylama gerçekleştirilmemişti³⁹².

Cemiyetin toplantısından sonra Talat Paşa aynı gün Yıldız Sarayı'na çıkar ve Padişah Vahdettin ile görüşür. Görüşmede Padişah Vahdettin, memleketin içinde bulunduğu durumun şartlarının ağırlığından yakınlıkla bu duruma bir çare bulunması zorunluluğundan bahsetti. Bu durumu aşmak içinde ilk çare olarak son senelerin yükünü omuzlamamış şahsiyetlerden kurulu ve nispeten tarafsız bir kabinenin iş başına gelmesinin mecburiyetinden bahsettiği konuşmasında Talat Paşa da görüşlerini aktarma imkânı bulmuştu³⁹³. Talat Paşa, özellikle görevi devralacak yeni hükümetin “...*Mütedil, kararlarında mümkün olduğunca tarafsız, bilhassa siyasi ve şahsi kinleri ve nefretleri beraberinde getirmemiş...*”³⁹⁴ kişilerden kurulmalı, dileğini ilettikten sonra padişaha, “*Kimi sadrazam olarak tayin edeceksiniz? Kararınızı verin, ben çekilir çekilmez hükümete el koysun.*”³⁹⁵ dediğinde Vahdettin, dünürü Tefvik Paşa'yı düşündüğünü ifade etti. Talat Paşa buna itiraz ederek böyle güç bir zamanda pek ihtiyarlamış bulunan bir paşanın göreve getirilmesinin doğru olmayacağını ifade ederek sadarete Ahmet İzzet Paşa'yı tavsiye edecekti. Ayrıca Talat Paşa, yeni kabineyi Tefvik Paşa'nın kurması durumunda kabinede mutlaka Ali Fethi, Cavit ve Rauf Beyler'in bulunmalarının elzem olduğunu da dile getirmişti³⁹⁶. Ayrıca Talat Paşa, İngilizler Rauf Bey'i “Hamidiye Kahramanı” olarak tanırlar. Bizim mütareke

---

³⁹¹ Ahmet Emin Yalman, hatıratlarında toplantı süresi boyunca çok şiddetli tartışmaların olduğunu ve adeta bir kasırğa havasının estiğinden bahsettiği İttihat ve Terakki Kongresi'nde 18 Ekim'e kadar münakaşaların şiddetli bir şekilde devam ettiğini kaydetmektedir. Talat Paşa'nın kongredeki konuşmasının ayrıntıları için bkz. Yalman, **a.g.e.**, ss. 370-376.

³⁹² Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 702.

³⁹³ Talat Paşa, Padişah Vahdettin'e “*Bizler yaptıklarımızın hesabını her an millete ve tarihe vermeye hazırız. Eğer kusurlarımız ve hatalarımız, hayatımızla ödenecek kadar ağır olsa da buna da tereddütsüz razıyız. Fakat bugünkü şartlar altında ortaya çıkmayan kinler ve gazaplar fırsat bekliyor. Bu hislerin vatanın hayrına olmadığı da yakın mazinin ispatları içinde...*” diyerek yeni hükümetin kurulması aşamasında bu hassas dengeleri gözetmesini istemişti. Okyar, **a.g.e.**, s. 238.

³⁹⁴ **A.g.e.**, s. 238.

³⁹⁵ Halil Mentеше, **Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Mentеше'nin Anıları**, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1986, s. 232;

³⁹⁶ Ayışığı, **Ahmet İzzet Paşa...**, s. 149.

görüşmelerimiz İngilizler'le olacağı için Rauf Bey'in mütareke heyetinin başında bulunmasında fayda değil, zaruriyet gördüğünü ifade ederken, dâhiliye ve maliye gibi kilit mevkilere de Ali Fethi ve Cavit Beyler getirilirse mümkün olduğu kadar kansız ve kinsiz bir iktidar devrinin gerçekleştirilebileceğini dile getirmişti.

Bu görüşmede Talat Paşa yeni hükümet kuruluncaya kadar görevde kalmak suretiyle istifasını sunmuş ve Padişah Vahdettin aynı akşam yeni hükümeti kurmak için Tevfik Paşa'yı görevlendirmişti³⁹⁷. Fakat Tevfik Paşa hergün saraya gelip girerek hükümeti kurmak için bir hafta çaba sarf ettikten sonra buna muvaffak olamamış ve görevi Padişah Vahdettin'e iade etmişti³⁹⁸. Padişah Vahdettin iadedden sonra Talat Paşa ile bir kez daha görüşmek arzusuyla onu yemeğe davet ederek, sadaret hususunda kendisinin Ahmet İzzet Paşa ile görüşüp görüşmediğini sordu. Talat Paşa, bu görüşmenin kendilerinin izni olmadan gerçekleşmeyeceğini, ifade etti.³⁹⁹ Ayrıca bu görüşmede Vahdettin'in Talat Paşa'ya son savaşta Ahmet İzzet Paşa'nın İngilizler'e karşı savaşıp savaşmadığını sorduğunda Talat Paşa, hiç tahmin etmem, diyerek Ahmet İzzet Paşa'nın Kafkas Cephesi'nde Ruslar'a karşı savaştığını, ayrıca diplomatik müzakereler çerçevesinde de Bükreş ve Brest-Litovsk

³⁹⁷ Ali Fuat Türkgeldi'nin aktardığına göre Padişah, Talat Paşa'yı istifaya sevk ederken veliaht da Harbiye Nazırı Enver Paşa'yı istifaya sevk etmiştir. Ali Fuat Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 150; Şefik Okday, Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa adlı eserinde; Tevfik Paşa'ya ilk olarak Veliiaht Abdülmecit'in görev teklif ettiğini ve ertesi günü saraydan gelen davet doğrultusunda Tevfik Paşa'nın Padişah Vahdettin ile görüştüğünü ifade ederek bu görüşmeden sonra padişahın bilgisi ve önerisi üzerine Tevfik Paşa'nın, Talat Paşa ile hükümeti devralmak için görüştüğünü; ancak Talat Paşa'nın kabinede bulunmasında ısrarlı olduğu kişileri Tevfik Paşa'nın kabul etmemesi üzerine büyükbabasının hükümeti kurmayı reddettiğini beyan etmektedir. Şefik Okday, **Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa**, Ata Ofset, İstanbul, (Y.Y), s. 40.

³⁹⁸ **Tanin**, 12 Ekim 1918, No: 3507; Halil Paşa, anılarında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin son derece etkin olduğu bir dönemde Tevfik Paşa kabinesinde birtakım ölmüş zevatın isimlerini de eklemek suretiyle yeni hükümeti oluşturmaya çalışırken Talat Paşa'nın müdahale ederek Ahmet İzzet Paşa'nın görevlendirilmesini bir kez daha tavsiye ettiğini ifade etmektedir. Mentеше, **a.g.e.**, s. 232; Ali Fuat Türkgeldi, eserinde yeni hükümetin kurulma çalışmaları sırasında Tevfik Paşa'nın her gün saraya gelerek Padişah ile görüştüğünü ve padişahın da hükümetin kurulma aşamasında son derece ketum davranarak kendisine hiçbir şey aktarmadığını ifade ederek, “...Nihayet bir gün Tevfik Paşa çıktıktan sonra yanına girdiğimde, inşallah mesele netice-pezir olduya efendim dedim. Cevap olarak Maatteessüf! Bugün Tevfik Paşa Hazretler ile aramızda bir ihtilaf zuhur etti, onun hali ile uğraşacağız.” dediğini fakat bu ihtilafın ne olduğundan bahsetmediğini dile getirecekti. Ali Fuat Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 151.

³⁹⁹ Aslında Cavit Bey'in neredeyse gün gün detaylı bir şekilde tuttuğu günlük notları okunduğunda böyle bir görüşmenin olmuş olabileceği izlenimi doğmaktadır. Çünkü Cavit Bey, 9 Ekim tarihli notlarında Tevfik Paşa'nın hükümeti kuramayacağı anlaşıldığında notlarında, “...Şimdi sıra İzzet Paşa'ya geliyor...” diye not düştüğü ve yoğun bir şekilde hükümetin teşkiline dair kulis çalışmalarının yapıldığı anlaşılmaktadır. Cavit Bey, **a.g.e.**, ss. 3-11.

Müzakereleri'nde bulunduğunu söylemişti ⁴⁰⁰ . Böylelikle Padişah Vahdettin, mütareke görüşmelerinin başlamak üzere olacağı bir dönemde İngilizler'in tepkisini çekmeyecek bir hükümetin iş başına gelmesinin daha doğru olacağını düşünüyordu ki Padişah'ın bu aşamada neden bu kadar hassas davrandığı sorusu da kendiliğinden yanıt bulmuş oluyordu. Aslında bu geçiş Osmanlı Devleti'nin beraber savaştığı müttefiklerinin yönetimlerinin başlarına, mütareke istemeleri sürecinde nelerin geldiği hesaba katılırsa, oldukça sessiz ve son derece yumuşak bir geçiş olarak kabul edilebilirdi. Bu arada Talat Paşa, saraya hükümetin istifasını sunduğu gün Enver Paşa da Türk Ordusu'na bir mesaj göndererek Almanlar'ın ABD Hükümeti ile başlatmak istedikleri mütareke süreci hakkında detaylı bilgiler paylaşırken; ordulara kendileri için bir mütareke imza edilinceye kadar geçecek süre içerisinde düşmana daha fazla toprak bırakılmamasını ve bunun için elden gelen azami gayretin sarf edilmesini istiyordu ⁴⁰¹ .

Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin kurulması çalışmaları ile ilgili olarak Mustafa Kemal'in Suriye Cephesi'nden çok gizli kaydıyla Başyaver Naci Bey vasıtasıyla Padişah Vahdettin'e iletilmek üzere Fahri Yaveri Hazreti Şehriyari olarak imzaladığı ve cephedeki son durumdan bahsederek bir an evvel vakit kaybetmeden mütarekenin yapılmasını dile getirdiği arz mektubundan da bahsetmek gerekir. 11 ile 13 Ekim günleri arasında şifre ile Halep'ten çekilen mektupta Mustafa Kemal, Talat Paşa Hükümeti'nin felç bir durumda olduğu ve Tevfik Paşa'nın hükümeti kurmada yaşadığı zorluklardan haberdar olduğunu ifade ederek; sadaretin Ahmet İzzet Paşa Hazretleri'ne verilmesini ve kurulacak olan hükümette kendisi ile birlikte bazı kişilerinde bulunması zaruriyetini dile getirecekti ⁴⁰² . Bu telgraf aynı zamanda

---

⁴⁰⁰ Bu görüşmede Vahdettin, Talat Paşa'ya bu sorulardan başka Ali Fethi ve Cavit Bey hakkında da çeşitli sorular sormuş, özellikle Cavit Bey'in yeni kabinede bulunmasından rahatsızlığını dile getirmiştir. Talat Paşa, maliyenin içler acısı durumundan yakınlıkla bu işin üstesinden Fransız ve İngiliz mali çevrelerle dostluğu sebebiyle ancak Cavit Bey'in gelebileceğini ifade etmiştir. Çavdar, **a.g.e.**, s. 426; Okyar, **a.g.e.**, s. 240; Ayışığı, **Ahmet İzzet Paşa...**, s. 151; Cavit Bey, notlarında kendisinin kabineye girmek istemediği; ancak yoğun bir baskı ve ısrar karşısında kaldığını kaydetmekteydi. Cavit Bey, **a.g.e.**, ss. 5-10.

⁴⁰¹ Başak, **Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla...**, s. 38.

⁴⁰² *"Talat Paşa Hükümeti felç olmuş bir durumda, Tevfik Paşa Hazretleri'nin de belirli bir hükümet kurulmasında güçlüklerle uğramakta olduğunu haber alıyorum. Ordular savaşma kuvvetinden yoksun ve aslında var olan kuvvetler, savunma yapamaz duruma getirilmiştir. Düşman her gün daha uygun ve ezici şartlar elde etmektedir. Birlikte olmaz ise kişisel ve derhal barışı kararlaştırmak gerekir. Bunun için kaybedilecek bir an dahi kalmamıştır; aksi durumda ülkenin bütünüyle elden çıkması ve devletimizin giderilmesi imkânsız tehlikeli işlere uğraması ihtimalden uzak değildir.*

Mustafa Kemal'in cephede olmasına rağmen başkentteki siyasi atmosferi nasıl yakinen takip ettiğinin de göstergesiydi.

14 Ekim tarihli bu telgraf saraya ulaştığı gün zaten Ahmet İzzet Paşada çok kısa bir süre içerisinde hükümetini kurmuştu⁴⁰³.Kurulan hükümette Ahmet İzzet Paşa, Mustafa Kemal'in istediği kişilere görev vermekle birlikte kendisini kabineye almayacaktı. Tarafsız olması düşüncesiyle kabineye Ayan Meclisi'nden kişiler

---

Muhterempadişahımıza olan sadakat ve bağlılığım ve vatanımın güvenliğinin sağlanması bakımından arz ederim ki Tevfik Paşa Hazretleri gerçekten güçlülere uğramışsalar Başbakanlığın derhal İzzet Paşa Hazretleri'ne verilmesi ve adı geçenlerin de esası, Fethi, Tahsin, Rauf, Azmi, Canbulat, Şeyhülislam Hayri ve benden adı geçen bir hükümet kurulması gerekir. Adı geçen kişilerin meydana getireceği hükümetin duruma hâkim olabileceği kanısındayım. Tevfik Paşa Hazretleri size isimlerini saydığım kişilere başvurduğunda kolaylıklar elde edebilir inancındayım. Uygun ise bu kişilerin padişah efendimize sunulmasını rica ederim.” Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, AAM Yay., Ankara, 2006, s. 18.

⁴⁰³**Sadrazam ve Harbiye Nazırı:** Müşir Ahmet İzzet Paşa

Şeyhülislam: Ömer Hulusi Efendi

Şura-yı Devlet Reisi: Reşit Akif Paşa

Adliye Nazırı: Hayri Efendi

Dâhiliye Nazırı: Fethi Bey

Maliye Nazırı: Cavit Bey

Bahriye Nazırı: Rauf Bey

Hariciye Nazırı: Nabi Bey (Roma Elçisi)

Maarif Nazırı: Sait Bey

Evkaf Nazırı: Abdurrahman Şeref Bey

Nafia Nazırı: Ziya Paşa

Ticaret ve Ziraat Nazırı: Ziya Paşa (Nafia Nazırı, vekâleten)

Telgraf Ve Posta Nazırı: Abdurrahman Şeref Bey (Evkaf Nazırı seçilinceye kadar vekâleten)

İaşe Nazırı: Celal Muhtar Bey. **Takvim-i Vekayi,** 15 Ekim 1918; **Vakit,** 15 Ekim 1918, No: 273; **Tanin,** 14 Ekim 1918, No:3509; Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin kurulma aşamasında Vahdetin'in ne kadar ihtiyatlı ve yeni kabine mensuplarına yönelik ne kadar şüpheli olduğuna dair bir örneği Ali Fethi Okyar'ın anılarında bulmaktayız. Öyle ki daha hükümet kurulmadan Padişah, Talat Paşa'nın kabinde bulunmasını istediği Cavit, Ali Fethi ve Rauf Beyler'i saraya davet ederek onlara yönelik yaptığı konuşmada “*Memleketin hali malum. Daha çok felaketlere duçar olmamak için mümkün olduğu kadar bir taraf bütün tebaaya müsavi muamele yapan vatanın içinde bulunduğu müjlik vaziyeti halledebilecek bir kabine teşkilinin zaruriyetini takdir edersiniz. Sizlerden İttihat ve Terakki mensupları gibi değil, bitaraf nazırlar olarak hizmet edeceğinize söz vermenizi istiyorum.*” diyerek atanacak üç nazırdan ayrı ayrı sözler almıştı. Okyar, **a.g.e.**, s. 243; Bu arada Ahmet İzzet Paşa, kendisinin İttihatçılar tarafından sadrazamlığa getirildiğini, kabineyi onlarla istişare ederek kurduğunu ve sadarete ulaşmak için Tevfik Paşa'nın kabine kurmasını engellediğine dair iddiaların asılsız, maksatlı ve hayal ürünü olduğunu ifade ederek nazırları kendi görüşü ile kabineye dahil ettiğini belirtmektedir. Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, s. 14; İngiliz istihbaratı yeni kabinenin kurulma çalışmalarını yakından takip etmişti. Bern kaynaklı Londra'ya gönderilen bir raporda kabinde görev alan kişilerin kim oldukları hakkında kısa bilgiler geçilirken; Ahmet İzzet Paşa için Yemen'de bulunduğu sıralarda İmam Yahya ile yürütülen müzakere ve merkezi hükümet ile imza edilen antlaşmada aktif rol oynadığı özellikle belirtilmişti. Rauf Bey, hakkında ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin aktif üyesi olduğu vurgulanırken; nerelerde görev aldığı üzerinde durulmuş ve inatçılığını vurgulayacak şekilde hakkında “*ölümüne savaştan*” birisi ifadesine yer verilmişti. **FO. 371/3411,** No: 171679, 15 Ekim 1918.

alınmakla birlikte daha ziyade İttihatçılar'a görev verildiği için bu kabine kamuoyunda “*dümdar*” bir kabine olarak adlandırılacaktı⁴⁰⁴.

İstanbul'da yeni hükümeti kurma çalışmaları devam ederken Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki bazı dış temsilcilikleri içerideki bu değişikliklerden haberdar olamamaktan yakınmaktaydılar. 11 Ekim tarihinde Sofya Elçiliği'nden ve 13 Ekim tarihli Lahey Elçiliği'nden dışişlerine gönderilen şifreli telgraflarda “*Söylentileri doğrulamak veya yalanlamak için...*” hükümetten son durum hakkında kendilerine malumat verilmesini talep ediyorlardı. Öyle ki, Lahey elçisi telgrafında “*...Osmanlı Devleti'nin durumu hakkında gerektiğinde ne şekilde konuşmam lazım geldiğinin bildirilmesini takdir ve görüşlerinize arz ederim.*” diyerek mütareke görüşmelerinin Avrupa kamuoyunda tartışılmaya başlandığı bu dönemde kamuoyunu yönlendirmek için bilgi talep ediliyordu⁴⁰⁵.

Bu arada İstanbul'da sessiz sedasız hükümet değişikliğinin yaşandığı günlerde Zürih kaynaklı bir İngiliz raporunda başkentte yaşanan gelişmelerle ilgili oldukça abartılı denilebilecek bilgiler Londra'ya aktarılıyordu. Raporda İstanbul'da durumun çok ciddi olduğu, Talat Paşa'nın kabinedeki bakanlarıyla birlikte Goben Zırhlısında bir toplantı düzenlediği ve bu toplantıya İttihat ve Terakki'ye muhalif dört kişi ile birlikte Padişah Vahdettin'in de davet edildiği, muhalif olarak katılanlardan birisinin Rıza Tevfik olduğu bildiriliyordu. Ayrıca İstanbul'un mevcut durumu ile ilgili detaylı bilgilerin yer aldığı raporda; oniki gün önce başkentte sıkı tedbirler bünyesinde akşam saat sekizden sonra sokağa çıkma yasağının uygulanmaya başlandığı, 100 Alman askerinin bir askeri kulübü işgal edip görevlileri tutukladıkları ve bütün dokümanlara el koydukları haber veriliyordu. Talat Paşa Hükümeti'nin kendisine olan güveninin kaybedilmekle birlikte halk arasında popülarlığını yitirdiği ve istifa etmek durumunda kaldığı ifade edilen raporda; Alman askerlerinin Talat Paşa Hükümeti'ni yeniden göreve getirmek amacıyla karaya çıktığı ve yeniden kontrolü sağladığı haber veriliyordu. Bir gün sonra gönderilen başka bir gizli bilgide

---

⁴⁰⁴ Tansel, **a.g.e.**, s. 16; Ancak Sina Akşin, Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'ne İttihat ve Terakki'nin “*Artçı Kabinesi*” demenin nesnel bakımdan doğru olmadığı kanısındadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)**, C.I, Cem Yay., İstanbul, 1992, s. 29; Mustafa Kemal'in kabineye alınmaması durumu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 710; Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, s. 19.

⁴⁰⁵ Kürşat, **a.g.m.**, s. 37.

İstanbul ile bağlantının Ukrayna üzerinden yapıldığı, şimdilik başka hiçbir yola izin verilmediği, bütün yolların askeri sevkiyat için kullanıldığı, bir savaş gemisi vasıtasıyla İstanbul Odesa arasında posta ve kurye amacıyla iki haftada bir sefer yapıldığı bilgisi geçiliyordu⁴⁰⁶.

---

⁴⁰⁶ **FO.371/3411**, No: 177874, 18 Ekim 1918.

İKİNCİ BÖLÜM

MONDROS MÜTAREKESİ VE MÜTAREKENİN UYGULANMASI

2.1.İTİLAFLI DEVLETLERİNİN MÜTAREKE ÖNCESİ BİRBİRLERİYLE DİPLOMATİK MÜZAKERELERİ

2.1.1. Mütareke Hükümlerini Belirleme Çalışmaları

Eylül ayı ortalarından itibaren Makedonya ve Filistin Cepheleri'nde İtilaf Devletleri'nin elde ettiği askeri başarılar ve Avusturya Dışişleri Bakanı Burian'ın acil barış notası ile ateşkes talebinde bulunması, İttifak Grubu'nun çok yakın bir zamanda havlu atacaklarının bir göstergesi olarak kabul edilmişti. Ancak o zamana kadar İtilaf Güçleri böylesi bir duruma karşı kendi aralarında mütareke hükümlerini oluşturmaya yönelik bir adım atmış değillerdi. İtilaf Askeri Diplomasisi bu konuda o derece hazırlıksızdı ki 26 Eylül'de Bulgarlar ateşkes talep ettiklerinde Selanik Cephesi'nde bulunan Fransız General d'Esperey, Almanya'ya karşı büyük bir üstünlük sağlayacak bu fırsatı kaybetmemek için diplomatlara başvurmadan kendisi doğrudan bir mütareke şartnamesi hazırlayarak 30 Eylül'de Bulgarlar'ın önüne koyacaktı⁴⁰⁷.

Dolayısıyla Bulgaristan'ın ateşkes isteği ve General Allenby'nin Suriye Cephesi'nde başarılı ilerlemesi, İngiliz Hükümet Yetkilileri'nde çok yakın bir gelecekte Osmanlı Devleti'nin de ateşkes talebinde bulunacağı görüşünü hâkim kılmıştı ki-zaten yukarıda zikredildiği gibi Türk tarafında bu yönde bir girişim bekleniyordu- Genelkurmay ile Dışişleri arasında devam eden yazışmalara bir de bu konu eklenmişti. 27 Eylül'de İngiliz Genelkurmay Başkanı General Henry Wilson “...Eğer Türkiye bir ateşkes isterse dışişlerinin ne yapacağını...” sorduğunda Dışişleri Sekreteri Lord Balfour herhangi bir bilgisi olmadığı şeklinde cevap verince; General Henry Wilson, asıl sorunun Türkiye ile imza edilecek müzakere, olduğunu dışişlerine bildirecekti⁴⁰⁸. Netice itibariyle merkezi kuvvetlerin beklenmeyen bir hızla çökmesi, tıpkı Bulgaristan örneğinde olduğu gibi, Osmanlı Devleti ile olası bir

⁴⁰⁷ Sir Frederic Maurice, **The Armistices of 1918**, Londra, 1943, s. 14-15'ten aktaran, Dyer, **a.g.m.**, s. 315.

⁴⁰⁸ Dyer, **a.g.m.**, s. 315.

ateşkes müzakerelerinde İngiliz Hükümet Ricalı'ni hazırlıksız yakalayacak ve ancak bu tarihten sonra İngiliz Hükümeti, Türkler'le imza edilecek mütarekede olası taslaklar üzerinde çalışmaya başlayacaktı⁴⁰⁹. Nitekim 29 Ekim'de Bulgaristan, İtilaf Devletleri adına Fransa ile ateşkes imzalayıp savaştan ayrılınca 1 Ekim'de İngiliz Savaş Kabinesi, Amirallik Birinci Lordu'ndan Türkiye'nin ateşkes istemesi durumunda askeri olarak karada ve denizde uygulanabilecek koşulları içeren bir memorandum hazırlamasını önerdi. Aynı toplantıda Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi ve Türkiye'nin olası savaştan çekilmesiyle ortaya çıkabilecek durumları görüşmek amacıyla 4 Temmuz 1918 tarihinden beri toplanmayan Yüksek Savaş Konseyi'nin bir an evvel toplanmasına da karar verilmişti. İngiliz Savaş Kabinesi, ayrıca Fransız Donanması'na üstünlük sağlamak ve ateşkes imza edildikten sonra mümkün olan en kısa sürede donanmanın İngiliz komutası altında Boğazlar'dan geçip Karadeniz'e girişine imkân vermek amacıyla Ege Denizi'ne iki dretnotunu gönderme kararı da almıştı⁴¹⁰. Ayrıca savaş kabinesinin aynı gün aldığı bir başka önemli karar da Türkiye'nin savaştan çekilmesi ile ortaya çıkacak bahri, askeri ve siyasi durum yanında bu bırakışmanın savaş politikalarına yönelik muhtemel etkilerini Müttefikler arasında değerlendirmek amacıyla Paris'teki Yüksek Savaş Konseyi'nin bir an evvel toplanmasını da karara bağladı⁴¹¹.

3 Ekim Perşembe günükuzu kara, dokuzu da donanma ve denizlerle (Britanya'nın deniz meselelerine duyduğu ilginin açık bir tezahürü olarak)⁴¹² ilgili olmak üzere 18 maddelik ateşkes taslağı teklifi amirallik ve savaş ofisi tarafından hazırlanarak aynı gün değerlendirilmesi için İngiliz Savaş Kabinesi'ne sunuldu. Kabine, ateşkes taslağını görüşürken İsviçre'nin İngiliz Elçisi H.Rumbold'dan gelen bir telgrafla Türkiye'nin kesin olarak ateşkesi isteyeceği bilgisi Londra'ya ulaştırılmıştı. Bunun üzerine kabinede İngiliz taleplerine ek olarak Fransız ve İtalyan taleplerinin de neler olabileceği üzerinde derin tartışmalar yapılmaya başladı. İlk akla gelen unsurlar savaş sırasında Müttefikler arasında imza edilen gizli antlaşmadaki

⁴⁰⁹Başak, **Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla...**, s. 82.

⁴¹⁰Dyer, **a.g.m.**, s. 315.

⁴¹¹**PRO. Cab.23/8**, War Cabinet (with Prime Ministers of Dominions) 48. Imperial War Cabinet, 34, Minutes of a meeting of the War Cabinet and Imperial War Cabinet held at 10, Downing Street S. W., on Tuesday, October 1, 1918, at 11. 30 a.m, p.4.'den aktaran, Başak, **Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla...**, s. 85.

⁴¹²Paul C. Helmreich, **From Paris To Sevres**, Ohio State University Press, 1974, s. 4.

hususlardı⁴¹³. Ayrıca 3 Ekim tarihli toplantıda Türkiye'nin iç siyasetine yönelik gelişmelerde masaya yatırılarak bu gelişmelerin bırakılmayı etkileyip etkilemeyeceği de tartışılmaya başlanmıştı. Lord Balfour'un kabineyle Talat ve Enver Paşalar'ın aralarının açıldığı ve yeni sultanın kesinlikle barıştan yana olduğu bilgisini paylaştı. Balfour, savaş devam ettikçe Türkler'in durumlarının daha da kötüleşeceğini ifade ederken; Türkler'in olası barış çağrılarına resmi cevap verebilmek için Bern'de bulunan Rumbold'un yetkilendirilmesini talep etti. Ancak toplantıda Bulgaristan örneğinde olduğu gibi kesin bir barıştan ziyade bir mütarekenin imza edilmesinin daha uygun olduğu görüşü ağır basıyordu. Ne var ki kabinede Balfour gibi düşünmeyenler de vardı. Onlara göre Türkler'le bir barışın yapılmayıp sadece bırakılma ile yetinilmesi Mezopotamya başta olmak üzere bölgede İngiliz çıkarlarını sekteğe uğratabilirdi ki Lloyd George de bu fikirdeydi⁴¹⁴. Ancak bu toplantıya damgasını vuran asıl konu Mezopotamya Bölgesi'ndeki İngiliz çıkarlarının ne şekilde olacağı meselesiydi. Savaş boyunca İngiliz işgali altında kalan Mezopotamya, İngiltere için politik, ekonomik ve askeri olarak hayati önem taşımış; Basra Körfezi ile birlikte Fırat ve Dicle Nehirleri'nin varlığı İngiltere'ye savaş süresince Hindistan'dan lojistik destek temin etmede üstünlük sağlamıştı⁴¹⁵. Şimdiki halde Türkiye ile ayrı bir barış yapılması durumunda Mezopotamya sorununun barış konferansına bırakılarak bu bölgenin bütünüyle Türkiye'nin elinden alınabileceği, Müttefikler'in orada düzeni kendilerinin oluşturacağı ve bu düzenleme içerisinde Türkiye'ye herhangi bir söz hakkı verilmeyeceği ifade ediliyordu. Mezopotamya ile birlikte İngiliz Hükümeti, 18 maddelik taslakta önceliklerini; İstanbul, Boğazlar, Karadeniz, Bakü ve Batum arası demiryolu hattının güvenliğinin sağlanarak bu transit hattın kontrol altında tutulması olarak sıralamıştı. Özellikle Boğazlar'dan serbestçe geçilerek Karadeniz'in kontrol altına alınması ile Türk Ordusu'nun Kuzey ve Batı İran ile Kafkasya Bölgeleri'nden 1914 sınırına çekilmesi ve bölge demiryollarının kontrolü hayati bir önem olarak nitelendirilmişti⁴¹⁶. Ayrıca İngiltere, Hindistan'a ulaşmada kilit bir pozisyonda bulunan Akdeniz dünyasına da egemen

---

⁴¹³ Dyer, a.g.m., s. 316

⁴¹⁴ PRO.CAB.23/14, War Cabinet, 482A, Draft Minutes of a Meeting held at 10 Downing Street, S.W., on Thursday, October 3, 1918, at 5. p.m, p. 4-5'den aktaran, Başak, **Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla...**, s.86.

⁴¹⁵ William Yale, **The Near East**, The University of Michigan Press, Michigan, 1958, s. 314.

⁴¹⁶ Tolga Başak, **İngiltere'nin Ermeni Politikası (1830-1923)**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2008, s. 312.

olmak için İstanbul'un denetim altında tutulmasını zaruri görmekteydi⁴¹⁷. Belirtmekte yarar görülen bir diğer husus ise, özellikle Karadeniz'in ve Trans-Kafkaslar'ın kontrol altında tutulması talebinde, iç savaşın devam etmekle birlikte Bolşevikler'in Müttefik Orduları'na karşı savaşa devam ettiği Rusya'ya yakın olma hedefini de içinde barındırdığı gözardı edilmemelidir. Böylelikle Bolşevizm'in, yenilgiye uğramış ve otorite boşluğu yaşanmakta olan bölgelere sıçramasının da bir şekilde önü alınmış olacaktı. Boğazlar'ın kontrolü de merkezi kuvvetlerin, Karadeniz üzerinden Bolşevikler'i sıkıştırmaya yarar sağlayacağı hesaplanmakla birlikte ayrıca bu kontrol Ukrayna ve Kafkaslar'da savaşan Anti- Bolşevik kuvvetlere doğrudan ulaşma imkânını da doğuracaktı⁴¹⁸.

Üzerinde durulması elzem görülen önemli bir konu dataslak metnin oluşturulması aşamasında, Ermeni çıkarlarının Londra'daki diplomatik çevreleri ne derece ilgilendirdiği hususudur. Bilindiği gibi Türkler'le imza edilecek olan ateşkes antlaşmasında Türk tarafında büyük çekincelere ve endişelere sebebiyet verecek olan 24. Madde "*Six Armenian Vilayets*" olarak özellikle vurgu yapılan Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki altı vilayet (İngiltere'deki Ermeni lobisi için hayati önem taşıyan Ermeniler'in haklarına veya bağımsızlığına yönelik) hakkında taslak metinde herhangi bir madde hiçbir şekilde yer almamıştır. Bu durum, Londra'da, Anadolu'daki Ermeniler hakkında lobi faaliyetlerinde bulunacak olan kişilerin hükümet nazarında ve diplomatik çevrelerde derhal faaliyete geçmelerine sebebiyet verecekti. Bu amaçla Londra'da faaliyet gösteren İngiliz-Ermeni Komitesi, İngiliz Savaş Kabinesi'ne hazırlanan taslağın sunulduğu gün Türkler'le yapılacak olan Mütarekeye Ermeniler'in taleplerini de içeren maddelerin eklenmesini isteyen bir memorandum sunacaktı. Komite, bu memorandumda İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan açıkça şu taleplerde bulunacaktı:

- 1- "*Türkler tarafından Kilikya'nın ve altı vilayetin (Van, Bitlis, Erzurum, Sivas, Harput, Diyarbakır) derhal tahliyesi,*
- 2- *Tahliye edilen bu bölgelerin İngiliz ve Müttefik Askeri Güçleri tarafından işgal edilmesi,*

---

⁴¹⁷ Erik Lance Knudsen, **Great Britain, Constantinople and The Turkish Peace Treaty (1919-1922)**, Garland Publishing Inc, Newyork, 1987, s. 15.

⁴¹⁸ Helmreich, **From Paris...**, s. 4.

- 3- *Müttefik ve İngiliz Güçleri'nin nezareti altında Ermeniler'in yerlerine geri gönderilmeleri için bütün imkânların sağlanması.*
- 4- *Türk aileleri içinde köle olarak çalıştırılan ve haremelerde bulunan Ermeni kadınlarının özgürleştirilmesi⁴¹⁹.*”

Komite, ayrıca bu memorandumda taleplerinisiralarken; hükümeti, İngiliz ve dünya kamuoyunda zor durumda bırakacak şekilde ifadeler kullanarak; bu meselede İngiliz Hükümeti'nin sorumluluk yüklenmemesinin büyük bir hata olacağı ve böyle bir hükümetin kamu vicdanında yargılanacağı şeklinde,tehditkâr bir üslup kullanmıştı. Aslında Londra'da Ermeni iddialarına yönelik propaganda faaliyetleri sadece adı geçen komite tarafından dillendirilmeyecekti. Bu alanda Arnold Toynbee, Sir Mark Sykes ve 4 Ekim'de İngiliz Dışişlerine bir mektup yazan Bugos Nubar Paşa'nın da yoğun ve ısrarlıçabalarından bahsetmek gerekmektedir. Londra'da diplomatik çevreler üzerinde büyük etkiler bırakacak şekilde bölgedeki Ermeni iddialarına büyük destek verecek olan Arnold Toynbee'ye göre; doğuda altı vilayeti de kapsayacak şekilde Milletler Cemiyeti Mandaterliği altında bağımsız bir Ermenistan'ın kurulması gerektiği ve bu devletin sınırlarının Akdeniz'a açılması için Tarsus ve Amanos arasındaki bölgenin de bu devletin sınırları içerisine ilhak edilmesi gerekmektedir. Toynbee, bu görüşünü hükümete ve dışişlerine verdiği mektuplarda sıkça dile getirmiştir. Diplomatik camiada Ortadoğu uzmanı olarak kabul edilen Sir Mark Sykes ise A. Toynbee'nin düşüncelerini kısmen desteklemekle birlikte; Doğu Anadolu'da bir Ermenistan Devleti'nin kurulmasından ziyade (ki Sykes'e göre bu etnolojik ve coğrafi olarak mümkün gözüküyordu) bir Kürt-Ermeni Bölgesi'nin oluşturulmasını talep edecekti. Hatta Sykes, bu bölgede Türk, Ermeni ve Kürt Milletleri'nin eşit statüde olduğu yabancı bir yönetim taraftarıydı. Benzer şekilde Bugos Nubar Paşa'nın da dışişlerine yazdığı taleplerde öncelikle bütün Ermeniler'in evlerine güvenli bir şekilde dönmesinin sağlanması, altı vilayetin ve Kilikya Bölgesi'ndeki stratejik noktaların işgal edilerek bir Ermenistan Devleti'nin oluşturulması dile getiriliyordu. Şüphesiz İngiliz Hükümeti'nin, mütareke hükümlerini tartıştığı bir dönemde Ermeni iddialarını en güçlü şekilde dile getiren ve bu konuda gerçekten de bir dereceye kadar başarılı olan A. Tonybee; Sir Mark Sykes ve Bugos Nubar Paşa'dan farklı olarak, İngiltere'nin Ortadoğu ve

---

⁴¹⁹ A.g.e., s. 316.

Ermeniler'e yönelik politikalarına yön veren bir kişi olarak sıyrılacaktı.İngiliz dışişlerinden M. Kidson'a yazdığı bir mektupta Toynbee, oluşturulmakta olan yeni İngiliz politikalarını eleştirircesine Ermeniler'e yönelik olarak Ortadoğu'daki çıkarlarımıza zarar verecek bir pozisyona girdiğimizi ve bu uğurda temel hedefin Ermenistan'ı Türk boyunduruğundan kurtarmaya yönelik bir politikanın geliştirilmesi gerektiğinden bahsetmekteydi⁴²⁰.

İngiliz Hükümet çevrelerinde, Ermeniler'in gelecekleri hakkında bu şekilde değerlendirmeler yapılırken; görünen o ki savaş kabinesi, ateşkes antlaşmasının imza edilmesine beşgün kala bile bu konuda herhangi bir endişe taşımıyordu. Kabine, yukarıda da zirkredildiği gibi önceliklerini önem derecesine göre zaten sıralamıştı.Başta Lloyd George olmak üzere, Lord Curzon ve Balfour aciliyetin İstanbul, Boğazlar ve Karadeniz'in elde tutulması konularında olması gerektiği, Ermeni lobi çevrelerinin taleplerinin ise İstanbul'un elde tutulduğu bir ortamda zaten kendiliğinden gerçekleşebileceği görüşünü paylaşıyorlardı.Hatta Başbakan Lloyd George'ye göre, Amiral Calthorpe'nin İstanbul'a ulaşması dışında diğer hiçbir şey önemli değildi⁴²¹. Genelde hükümet çevrelerinde tartışmasız bir şekilde tam da bu günlerde Türkler'le imza edilecek olan ateşkes antlaşmasının heyecanı ve o heyecanın vermiş olduğu "*Bir an önce ateşkes hükümlerini oluşturma*" çabası ve aciliyeti gözlemlenmekteydi. Bu çabaya bir de İngiltere'nin müttefikleri ile Londra'da oluşturulan ateşkes taslağı üzerinde pazarlıklarının hesaba katılması ve bütün bu hesaplarda İngiliz önceliklerinin Fransız ve İtalyanönceliklerinden evla olması şüphesiz her şeyden önemli gözüküyordu ki Paris'te yapılacak Müttefikler arası görüşmelerde İngiliz politikası, bu hesap üzerine oturtulacaktı. Ancak şimdiki halde oluşturulan mütareke taslağı ile birlikte Paris ve Roma'daki hükümet ve bürokratik çevrelerinin son gelişmeler ışığındaki tepkilerine göre bir politik zemin oluşturulma çabasına girilecekti.

Öyleki İngiliz Başbakan, Türkiye ile en kısa sürede bir ateşkes antlaşması imzalanması konusunda Clemanceau'nun ağzını ararken, Dışişleri SekreteriLord

---

⁴²⁰Tonybee, Sir Mark Sykes ve Bugos Nubar Paşa'nın bu konuda İngiliz Hükümet Yetkilileri'ne ve Dışişlerine yaptıkları çağrı, uyarı ve beklentiler hakkında geniş bir değerlendirme için bkz. Tolga Başak, **İngiltere'nin Ermeni...**, ss. 315-323.

⁴²¹**a.g.m.**, s. 315; Lloyd George, **War Memoir of ...**, s. 1954; Başak, **İngiltere'nin Ermeni...**, s.323.

Balfour, Başkan Wilson'a, Amerika'nın Türkiye ile ayrı bir barış yapıp yapmayacağı konusunda ne düşündüğüne dair bir soru gönderilmesini, gündeme taşıyacaktı. Ancak kabinede Başkan Wilson'un buna gerek görmeyeceği tahmin edildiğinden sorunun sorulmasından vazgeçilecekti⁴²². Şüphe yok ki Amerikan Hükümeti'nin bu teklifi kabul etmesi, başta Ortadoğu meselesi olmak üzere savaş sonrası Balkanlar'ın ve Anadolu'nun yeniden dizayn edilmek istenmesinde Amerikan politikalarının daha etkin olmasına önlenemez bir katkı sağlayacaktı.

Amiralliğin gözden geçirdiği ve savaş ofisi tarafından kabul edilen İngilizler'in önerdiği ateşkes taslağı, birkaç maddesi dışında, kabine tarafından onaylanmıştı. Son olarak dışişleri uzmanları ve Hindistan Ofisi tarafından son hali ile gözden geçirilecek olan taslak metin bu şekilde Türkler'in önüne konulacak hale getirilecekti⁴²³.

Lloyd George 3 Ekim'de kararlaştırılan ateşkes taslağını⁴²⁴ yanına alarak 5 Ekim'de başlayacak olan Müttefik Hükümet Başkanları Toplantısı'na katılmak üzere Paris'e gitti. Öncesinde büyük hararetli tartışmaların yaşandığı Paris'teki toplantıda görüşülecek konu, Bulgaristan'ın savaştan çekilmesiyle ortaya çıkan durumun en kısa sürede merkezi kuvvetler aleyhine nasıl çevrileceği meselesiydi. Lloyd George, Paris'te toplanan Müttefikler arası konferansa İngiliz Hükümet Kabinesi'nde onaylanan ateşkes taslağını 6 Ekim'de Müttefik Askeri Uzmanlar'ın görüşlerine sunarak kabul edilmesini istedi. Her ne kadar Fransız ve İtalyan Yetkililer, böylesine bir oldu bittiye karşı tepkilerini kibarca dile getirdiyse de neticede İngiliz Savaş Kabinesi tarafından belirlenen koşullar üzerinde görüşmeyi kabul etmek durumunda kaldılar. Ayrıca İngiliz başbakan burada Türkiye ile ayrı bir barış yapılması teklifini de müttefiklerine ilettiler. Ancak böyle bir durumun savaş esnasındaki antlaşmalarla elde edilmiş olan haklardan vazgeçmek anlamına gelebileceğinden kaygılanan İtalyan ve Fransız Temsilciler, Lloyd George'nin bu önerisini reddettiler. Fransız General Foch, Türkler'in iki hafta daha direnebileceklerini ifade ederken; Lloyd George, bunu hızlandırmak için General Allenby komutası altında bulunan güçlerin

⁴²² Lloyd George, *War Memoir of ...*, s. 1954.

⁴²³ Dyer, *a.g.m.*, s. 316.

⁴²⁴ İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile imza edilecek ilk ateşkes taslağı için bkz. Başak, *Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla...*, ss. 91-92.

önemli bir kısmının Makedonya ve Trakya Cephesi'ne kaydırılmasını gündeme getirdi. İngiliz başbakan böylelikle yapılacak bir saldırının Türkler'i savaş dışı bırakabileceğini düşünüyordu ⁴²⁵. Konferansta Müttefikaskeri deniz ve kara uzmanlarından Amiral Hope, Amiral Garessi, General Albi, Amiral De Bon, General Wilson ve Sir Maurice Honkey, İngiliz önerisi taslak metin üzerinde çalışarak çeşitli düzenlemeler yaptılar. Öncelikle taslak metinde geçen "*Britanya*" kelimesi yerine "*Müttefik*" kelimesinin yazılmasına karar verildi. Generaller ayrıca Trans-Kafkasya demiryolu bağlantılı Bakü ve Batum'un işgalini, Suriye ve Mezopotamya bağlantılı buradaki askeri garnizonlarında bulunan Türk askerlerinin en yakın Müttefik ve Arap Temsilcileri'ne teslim olmalarına karar verdiler. İtalyan Dışişleri Bakanı Baron Sanino'nun önerdiği Trablusgarp'ta bulunan Türk askerlerinin en yakın Müttefik Garnizonu'na teslim olması ve Ermeni tutuklularla Müttefik savaş esirlerinin Müttefik Güçler'e teslim edilmesine de karar verildi. Generallerin taslak metin üzerinde yaptıkları bu düzenlemeler, metne eklenerek ateşkes antlaşması hükümleri yeniden yazılmaya başlandı. Ortaya çıkan son taslak metin o günün akşamında saat 18.15'te Fransız Savaş Bakanlığı binasında, Clemanceau'nun odasındaki Müttefik Hükümet Başkanları'nın katıldığı toplantıda askeri uzmanlar tarafından sunuldu. Lloyd George'nin Londra'ya dönmesinden dolayı katılmadığı bu toplantıda onu, İngiliz Askeri Uzmanlarından General Wilson ve General Hope'un eşlik ettiği Sir Maurice Honkey temsil etti. Metin üzerinde uzun müzakereler burada da devam etti. Fransız Dışişleri Bakanı M. Pichon'un "*Müttefik gözetimi altında iç güvenliğin sağlanması amacıyla oluşturulacak olan askeri birlikler hariç Türk Ordusu'nun derhal terhis edilmesi...*" ve "*Türkiye'nin merkezi kuvvetlerle bağlantısının derhal kesilmesi*" önerilerinin de metne eklenmesine karar verildi. İtalyan Dışişleri Bakanı Sanino'nun "*Önemli stratejik noktaların Müttefik askeri güçler tarafından işgali...*" teklifi Honkey'in "*Eğer bu eklenirse metnin kabul edilmeyeceği...*" karşılığına maruz kalınca; bu öneri üzerinde bir tartışma yaşandı. İngilizler bu teklif ile İtalyanlar'ın Anadolu'da toprak iddialarını devam ettirmek istediklerini düşünüyordu. En sonunda işgal edilecek stratejik noktaların metinde ifade edilmemesi ile sorun aşılmış oldu. Bu toplantıda üzerinde anlaşılan 21 maddenin dışında 8 Ekim'de taslak metne 13. ve 21. maddelerde eklenerek; metin bu

---

⁴²⁵ Dyer, a.g.m., s. 318.

haliyle yeniden Londra'ya gönderildi⁴²⁶. Lloyd George ateşkes taslağını daha sert ve daha zorlayıcı hale getirmek amacıyla birkaç maddenin daha eklenmesini sağladı. Ardından görüşleri alınmak üzere taslak metin başta General Milne olmak üzere, Akdeniz'de bulunan Akdeniz Orduları Komutanı Amiral Calhorne'a ve Suriye'de bulunan Britanya Orduları Komutanı General Allenby'ye gönderildi. Lloyd George, Amerikan Başkanı Wilson'un da haberdar edildiği, ateşkes koşullarının son halini, onaylanması için 11 Ekim'de savaş kabinesine gönderdi. Neticede Ateşkes Taslağı, 5 Ekim'de Londra'dan çıktığı ilk hali ile 11 Ekim'de tekrardan İngiliz Savaş Kabinesi'ne gönderildiği son hali arasında belirgin şekilde değişiklikler yapıldıysa da temelde taslak metin, ağırlıklı olarak İngiliz Savaş Kabinesi'nin oluşturduğu Ortadoğu'da öncelikli İngiliz strateji ve çıkarlarını temel alan bir metin olma özelliğini hala koruyordu. Bir diğer ifadeyle ateşkes hükümlerinin son hali, başkent İstanbul ile birlikte Anadolu ve Ortadoğu'daki bütün limanların, demiryollarının ve haberleşme sistemlerinin denetlenmesini mümkün hale getirmesi, İngilizler'e tamamen paramparça olmuş bir coğrafya üzerinde kendi iradelerini kurmak için aradıkları imkânızıyadesiyle tanıyacaktı. Bu durum Arthur Balfour'un, İtalya'nın Londra Büyük Elçisi'ne ifade ettiği sözlere de aynen yansıyor, “Boğazlar açıldıktan sonra Karadeniz’le bağlantı sağlandıktan, İstanbul işgal edikten ve Türkiye askeri anlamda zayıflatıldıktan sonra mütareke koşulları, barış görüşmeleri sırasında Müttefikler’den herhangi biri tarafından kabul edilebilir.” demişti.⁴²⁷ Son şekli verilen mütareke taslağı ile ilgili olarak Lloyd George, İngiliz Mütareke Taslağı üzerinde Paris’te metne birkaç ek maddenin ilavesi ile şartlarının daha sert bir içeriğe kavuştuğu yorumunda bulunacaktı⁴²⁸.

İngiliz Hükümeti müttefikleriyle beraber ekim ayı başından beri üzerinde çalıştığı Türkler’le olası ateşkes hükümlerini saptamaya çalışırken Ahmet İzzet Paşa Hükümeti de uygun bir ateşkes sağlanması için girişimlerde bulunmaya başlamıştı. Bu amaçla Midilli’den General Townshend’in “Türkler’in ayrı bir ateşkes ricası”

---

⁴²⁶ A.g.m., s. 318.

⁴²⁷ Helmreich, *From Paris...*, s. 5.

⁴²⁸ PRO. CAB. 23/8, War Cabinet (with prime minister of Dominions), 484, Imperial War Cabinet, 35. Minutes of a Meeting of the War Cabinet and Imperial War Cabinet held at 10, Downing Street, S.W., on Friday, October 11, 1918, at 4 p.m., p.2-3’ten aktaran Tolga Başak, *Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla...*, s. 114.

içerikli telgrafi 21 Ekim sabahı saat 08.00'da Londra'ya ulaştığında İngiliz Hükümeti'nin toplantı trafiği daha da sıklaşacaktı⁴²⁹.

2.1.2. Akdeniz'de Komutanın Kimde Olacağı Meselesi

Lloyd George daha Paris'e varmadan 4 Ekim'de İngiliz Generali Spiers'ın, Fransız Başbakanı Clemanceau'ya bir İngiliz Ordusu'nun İstanbul üzerine yürümesinin çok iyi olacağını, dile getirmesi Fransız başbakanın büyük tepkisine neden olacaktı⁴³⁰. Tartışma devam ederken Lloyd George, dosyasında kabinesinin onay verdiği Türkler'le Ateşkes Taslağı ile Paris'e gelerek "Şimdi ne olacak?" sorusuna yanıt arama tartışmalarına katılacaktı. Lloyd George hatıratında detaylı bir şekilde anlattığı Paris'teki müttefikler arası sert tartışmalardan sonra: "En önemlisinin birincisi..." olduğunu ifade ettiği Mareşal Foch'un tavsiyelerine göre:

1-İstanbul ile Almanya arasındaki tren bağlantısını kesmek.

2-Bulgaristan'ın silahsızlanmasını sağlamak amacıyla Bulgaristan'da stratejik noktaların kontrolünü ele geçirmek.

3- Avusturya'nın Tuna Nehri üzerinden bağlantısını kesmek amacıyla Tuna'ya bir askeri birlik göndermek ve Romanya'ya yardım etmek.

gibi 3 hareket planı üzerinde anlaşılır⁴³¹. Müttefik Hükümet Başkanları, görüşmede bu hareket planını gerçekleştirdikten sonra Türkiye'ye karşı etkili bir operasyona odaklanmak gerektiğine karar verdyseler de 7 Ekim'de Versay'daki ayrı bir toplantıda bu karardan vazgeçerek önceliğin İstanbul üzerine yürümek olduğu noktasında yeni bir karara varırlar. Ancak bu noktadan itibaren de İstanbul'a yürüyecek ordunun başında hangi generalin olması gerektiği konusu İngiliz ve Fransız Hükümet Başkanları arasında sorun olur. Fransız General Franchet

⁴²⁹ Dyer, a.g.m., s. 319.

⁴³⁰ Bayur, **Türk İnkılabı....**, s. 729.

⁴³¹ Lloyd George, hatıratında Paris'te görüşmeler devam ederken istihbari bilgiler doğrultusunda İstanbul'da Padişah'ın tahtını korumak ve Türkiye'nin bağımsız bir devlet olarak kalmasını sağlamak noktasında ciddi endişelerinin olduğuna dair bilgilerin kendisine ulaştığını ifade ederek, görüleceği gibi ateşkes şartlarımız bu iki endişeyi boşa çıkaracak nitelikte hükümler taşımaktadır, yorumunda bulunacaktı. Lloyd George, **War Memoir of...**, s. 1948.

d'Esperey, Britanya Ordusu'nu ikiye ayırmayı önererek bir kısmının Selanik'te General Milne komutasında bulunmasını; diğer kısmının ise General Franchet d'Esperey komutası altında İstanbul'a yürüyecek orduya dâhil edilmesini önerdi ve bu düşüncesini uygulamaya koydu. Ancak Lloyd Geroge bu fikre kesinlikle karşı çıkacak ve derhal Clemanceau ile görüşerek d'Esperey'in Britanya Kuvvetleri'nin Doğu Müttefik Hattı'nda orijinal durumlarına dönmesi için emir vermesini talep edecekti. Neticede uzun müzakerelerden sonra Müttefik Hükümet Başkanları:

- 1- Müttefik Doğu Grubu Ordusu'nun İngiliz generalin komutasında İstanbul'a yürümesi,
  - 2- İstanbul'a yürüyecek olan Müttefik Doğu Grubu Ordusu'nun çoğunluğunun İngilizler'den olmak üzere, Fransız, İtalyan, Yunan ve Sırbistan Kuvvetleri'nden de oluşması,
  - 3- Bazı Britanya Ordusu Grupları'nın kuzeyde yapılacak operasyonlarda da görev alabilmesi,
- noktalarında karara vardılar⁴³².

Ağırlıklı olarak İngiliz talepleri ihtiva eden bu kararlara Clemanceau'nun isteksiz olarak kabul etmek durumunda kalması, tereddütsüz, Fransa'nın ileride gündeme getireceği hayati ihtiyaçlarına bir hazırlık gayreti ile açıklanabilir. Çünkü Fransa daha şimdiden hazırlıkları yapılan Paris Barış Konferansı'nda İngilizler'den Almanlar'ın elini kolunu bağlamak için gerekli diplomatik ve siyasi destek talep edebilecekti⁴³³.

Müttefik Kara Ordusu'nun komuta sorunu bu şekilde aşıldıktan sonra, bu kez Lloyd George ile Clemanceau arasında Türkler'le bırakışma olursa Boğazları zorlayacak donanmanın kimin komutasında olması gerektiği noktasında yeni bir tartışma yaşanır. Savaşın başında Akdeniz'de komutanın Fransa'nın; diğer denizlerde de komutanın İngiltere'nin elinde olması iki ülkenin aralarında kararlaştırdıkları bir mevzuuydu. Ancak Çanakkale Kara ve Deniz Savaşları sırasında Akdeniz'de komuta İngiltere'nin eline geçmiş bulunuyordu. Şimdiki halde Clemanceau, kendi görüşünü savunurken dayanak olarak, alınan ilk karara atıf yaparken; Lloyd Geroge ise Ege ve

---

⁴³² A.g.e., s. 1949.

⁴³³ Knudsen, a.g.e., s. 16.

Çanakkale’de bir süreden beri devam eden edimsel duruma göre hareket edilmesi gerektiğine ve dayanağın da yine aynı şekilde olmasının zaruriyetine işaret ediyordu. İki lider arasında tartışma devamederken 9 Ekim’de İngiliz başbakanın isteği üzerine Yüksek Savaş Konseyi’nin Akdeniz’de donanma komutasının kimde olacağı problemi konusunda Versay’da bulunan askeri uzmanların görüşünün alınmasına karar verirler. 10 Ekim’de General ve Amiraller bu amaçla Versay’da toplanırlar; ancak komuta konusunda bir türlü anlaşamazlar. Fransız askeri uzmanlara göre İstanbul’a karşı yapılacak olan Kara ve Deniz saldırısı arasında doğrudan bir bağlantı olması gerektiği ve donanma komutası probleminin de müttefik orduları başkomutanı ile Akdeniz’deki Müttefik donanma başkomutanını ilgilendiren mesele olması dolayısıyla, kararın bu ikisinin görüşlerine bıkırılması gerektiğini savunurlar. İngiliz askeri uzmanlar ise temelde bu görüşü desteklemekle birlikte Makedonya’daki Müttefik Ordusu’nun İstanbul üzerine yürüyecek olan kolunun komutası Fransız başkomutanın buyruğu altında bulunmak üzere bir İngiliz generaline verilmiş olduğuna göre, bu harekete katılacak olan deniz kuvvetlerinin de komutası Akdeniz’deki Müttefik Donanması’nın başkomutanı olan Fransız amiralin buyruğu altında olmak üzere bir İngiliz generaline verimesi gerekir ki, kara ve deniz kuvvetleri arasında gereken çok sıkı ve yakın bağlantı gerçekleşebilsin, görüşünü savunmuşlardı. İtalyan askeri uzmanlar ise, karadaki kuvvetlerin komutasının İngilizler’in; denizdeki donanma kuvvetlerinin komutasının da Fransızlar’ın ellerinde olması gerektiği görüşünü ileri sürmüşlerdi. Amerikalı askeri uzmanlar ise tarafsız kalmak istediklerini belirtirler. Neticede Yüksek Askeri Konsey’den, donanmada komutanın kimde olması gerektiği konusunda herhangi bir karar çıkmayacaktı⁴³⁴.

Akdeniz’de donanma komutanlığının kimde olacağı meselesi daha çözülmeyen İngiliz Hükümeti yaşanan meselede “*Ön alma telaşıyla*” Malta Adası’nda bulunan Amiral Calthorpe’yi Limni Adası’na gönderir. Amiralin 11 Ekim’de adaya ulaşmasının ardından Ege’deki İngiliz Donanma Kuvvetleri’nin artırılması için 3 büyük dretnotu da bölgeye gönderir. Böylece İngiltere, bir oldu bitti ile Ege Denizi’nden Fransız amiralinden daha kıdemli bir amirale ve daha üstün bir donanma gücüne ulaşmış oldu. Bir İngiliz amiralin Limni Adası’na gönderilmesinden sonra Lloyd George, 15 Ekim’de Clemanceau’ya bir mektup

⁴³⁴ Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 732.

yazarak komutanın neden kendi üzerlerinde olması gerektiği hususuna değinir. Mektupta Lloyd George, Ege Denizi'nde bütün dretnotlar ve savaş gemilerinin %75'inin İngilizler'e ait olduğunu ve bütün savaş boyunca bu denizin bir İngiliz Bölgesi olduğunu, Mondros'taki üssün kendileri tarafından kurulduğunu ve bakımınında yine kendileri tarafından yapıldığını dile getirir. Lloyd George ayrıca, İstanbul'u ele geçirme hareketinin başarılı olabilmesi için kara ve deniz komutasının İngilizler'in ellerinde olmasının zaruriyetinden bahsederken de, "... *Türkiye'ye karşı savaşı hemen her yerde İngilizler yaptı. Gelibolu'da, Mısır'da, Mezopotamya'da ve Filistin'de... Fransa'daki ve Balkanlar'daki Müttefik Orduları Komutanları'nın birer Fransız olmalarını kabul ettik. Türkiye'ye karşı son saldırı yapılırken, Britanya İmparatorluğu'nun her bir yönünden gelmiş birliklerin en kahramanca ve ümitsizce savaştıkları bir savaş bölgesinde, orada bulunan deniz kuvvetlerinin ezici çoğunluğu İngiliz iken, onların başına bir Fransız amiralin geçirilmiş olmasını imparatorluk ulusuna nasıl anlatabilirim?*"⁴³⁵ ifadeleri ile komutanlığın kendilerine bırakılması gerektiğinoğtasında haklılık arayacaktı. Clemanceau, Lloyd George'nin mektubuna karşılık vermeden önce Fransız Donanma Bakanlığı'ndan Ege Denizi'ndeki durumun netleştirilmesi hususunda ve bakanlığın bu mesele üzerindeki görüşü ile ilgili detaylı bilgi aldıktan sonra, 21 Ekim'de Lloyd George'nin iddialarına karşılık uzun bir mektup yazar. Mektupta Lloyd George'nin başta Çanakkale olmak üzere Türkler'le birçok cephede biz savaştık sözüne karşı Clemanceau, "*Eğer İngilizler Çanakkale, Mısır, Irak ve Filistin Savaşları'nın yükünü taşımışlarsa o ölçüde Batı Cephesi'ndeki işbirliğini azaltmışlardır. General Allenby zaferinin genel Türkiye durumu üzerindeki etkileri inkâr edilmezse de General Franchet d'Esperey de Bulgaristan'ı ateşkes istemek zorunda bırakmıştır.*" diye karşılık vererek kendilerinin de en az İngiliz birlikleri kadar bu günkü zafere ulaşmada payları olduğunu, ifade etmiştir.Clemanceau ayrıca, uzun mektubunda Lloyd George'ye "*İngiltere'nin Türkiye'deki hak ve çıkarlarının üstünlüğüne dayanılarak mı Fransa, daha önceki antlaşmaların kendisine sağladığı durumun çıkarlarından mahrum edilmeye kalkışılıyor?*" sorusunu yönelterek, İngiltere'nin Mısır ve Hindistan arasında bulunan bölgedeki avantajlarının korunması gerektiği nasıl doğru kabul ediliyorsa; İstanbul'da da Fransa'nın büyük çıkarları olduğu ve bunun da korunması gerektiği o

---

⁴³⁵ Lloyd George, *War Memoir of...* , s. 1975; Knudsen, *a.g.e.*, s. 21.

derece doğru kabul edilmelidir, savını ortaya atarak “*Fransa, Türkiye’nin en büyük alacaklısıdır.*” görüşünü yineleyecekti. Clemanceau, mektubunda sözü tekrardan Akdeniz’deki komutanın kimde olacağı meselesine getirerek, “*İstanbul’a karşı yürütülecek bir harekâta hem kara ve hem de deniz birliklerinin komutasının İngiltere’ye tevdi edilmesi, başında bulunduğum Fransız Hükümeti’ni kendi kamuoyu nazarında savunulamaz bir hale düşürecektir.*” görüşünü ileri sürecekti⁴³⁶. Aslında İngiltere, Türkler’le imza edilecek mütareke mevzusu başta olmak üzere İstanbul’a yönelik yapılabilecek olası bir operasyonda kara ve deniz birliklerinde komutanın kimde olacağı meselelerinde yukarıda da bahsedildiği gibi Fransa’nın tepkilerine hep kulak tıkayacaktı. Doğal olarak da bu durum Fransız Yönetimi’nin tepkisine ve protestolarına sebebiyet verecek ve iki devlet arasında var olan ihtilafı daha da derinleştirecekti. Türkiye üzerindeki hemen her mesele, Fransa’yı İngiliz politik ve diplomatik ihtiraslarından beri kılarak ve onun bu süreçte zamanla Türkler’e karşı özerk bir politika izlemesine neden olacaktı. Ancak ne var ki, Fransız Hükümeti ve Parlamentosu, zaman zaman başta Türkiye olmak üzere, Ortadoğu politikalarında hep farklı bir yol çizmek uğraşında olacaksa da yanibaşında her an yeniden alevlenmeye hazır bir Alman kor ateşi, onu İngiltere’nin -pek çok zaman onaylamadığı politikalarına, ihtiraslarına rağmen- peşinden gitmesine sebep olacaktı.

Clemanceau, Lloyd George’dan uzun mektubuna karşılık beklediği günlerde⁴³⁷ 22 Ekim’de Londra’daki Fransız Büyükelçiliği’nden Paris’e çekilen bir telgrafta, 29 Nisan 1916’dan beri Türkler’in elinde tutsak olan İngiliz General Townshend’in Osmanlı Devleti adına ve yetkilendirilmiş olarak İngiliz Hükümeti’ne ateşkes talebiyle başvurmak için Mondros’a gönderildiği haber veriliyordu⁴³⁸. Bu, Fransız Yönetimi tarafından tamamen yeni bir durumdu. Ve artık açıkça, Türkler’le imza edilecek mütarekede kendilerinin devre dışı bırakılmak istendiği gerçeğini ortaya koyuyordu. Şimdiki durumda iki ülke arasında Boğazlar’dan geçecek olan Müttefik Donanması’nı kimin komuta edeceği sorununun bir kat daha fazlası olan, İngiltere’nin Türkiye ile “*Silahlara Veda Antlaşması*”nı neden tek başına yapmak

⁴³⁶ Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 734.

⁴³⁷ 25 Ekim’de bu kez Lloyd Geroge Clemanceau’ya cevap olmak amacıyla yeniden bir mektup daha göndererek daha önce bahsettiği argümanları tekrar edercesine donanma komutanlığının neden kendilerinde olması gerektiği hususunu bir kez daha savunacaktı. Lloyd Geroge, **War Memoir of...**, s. 1975.

⁴³⁸ Dyer, **a.g.m.**, s. 321; Lloyd Geroge, **War Memoir of...**, s. 1976.

istediği sorunsalı, başkent Paris'in diplomatik camiası tarafından cevapların aranıp neticesinde tayakkuza ve endişeye duçar olduğu bir hale çevirecekti. 23 Ekim'de Fransız Dışişleri Bakanlığı, derhal bu oldu bittiye itiraz edip İngiltere'nin Türkiye ile tek başına bırakışma yapamayacağını bildirecekse de İngiliz Hükümeti, bu tepkiye aldırış etmeden Mondros Limanı'na gönderdiği Amiral Calthorpe'u, Türk delegasyonu ile ateşkes müzakereleri konusunda yetkili kılıp gerekli olan talimatları ivedilikle kendisine iletenecekti ⁴³⁹.

2.2.AHMET İZZET PAŞA HÜKÜMETİ'NİN MÜTAREKE İÇİN GİRİŞİMLERİ

2.2.1.Hükümetin Programı ve Öncelikleri

Ahmet İzzet Paşa, kabinesini oluşturduğu gün 14 Ekim 1918 tarihinde Meclis-i Mebusan Başkanı Halil Bey, mecliste ağırlık noktasının savaş sırasında Osmanlı Ordusu'nun Rusya ile yaptığı mücadelenin temel gayesi ve neticesinde ortaya çıkan dış politik gelişmelerini tahlil eden bir konuşma yapar. Sık sık alkışlarla kesilen konuşmasında, kendilerinin savaşa dâhil olması ile bugün uluslararası camiada hakem konumunda Amerika Başkanı Wilson'un değil, Rus Çar'ının olacağını ifade ederek; Osmanlı Ordusu'nun savaşın kaderine etkin bir şekilde nüfuz ederek Avrupa'nın da Rusya tarafından istila edilmesinin ve Büyük Slav Birliği'nin gerçekleşmesinin önüne geçtiğini öne sürdü. Halil Bey konuşmasında, kendilerinin bu yönüyle bakıldığında Avrupa'yı kurtardığı ve Rus istibdatı altında yirmiyi aşkın "Milleti Mahkumenin" bağımsızlığını geri kazanma ihtimalini gerçekleştirdiğini de iddia etmişti. Şimdi neticenin belli olacağı bu günlerde "*...Büyük vazifeyi pek şanlı bir surette ifa eden bir milletin efradı...*" olarak kendilerinin büyük vakarlık ve sükûnetle neticeyi bekleyeceklerini ifade ediyordu ⁴⁴⁰. Aslındatüm merkezi devletlerin hükümetlerininmütareke telaşı sardığı ve yenilen devletlerin devlet ve

⁴³⁹ Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 735; Aslında Fransa'nın bu şekilde tepki göstermesi biraz da iç politik dengeleri hesaba katmaya yönelik bir girişimdi. Çünkü neticede Clemanceau Türkler'le ayrı bir ateşkes imzalamada İngiltere'nin oldu- bittilerine karşı gelemeyeceğini biliyordu. Nitekim 7 Ekim'de Müttefik Devletlerarasında kararlaştırılan hareket planında ağırlıklı olarak İngiliz üstünlüğünü Fransa kabul etmek durumunda kalmıştı. Knudsen, **a.g.e.**, s. 21.

⁴⁴⁰ **MMZC, 3. Devre-i intihabiye, 5. İctima, 2. İnikat**, 14 Ekim 1918, ss. 8-9.

hükümet başkanlarının tek tek değişip kimilerinin ülkelerini terk etmek zorunda kaldığı bu günlerde Halil Bey'in konuşmasının satır araları okunduğunda, bu konuşmada adresin neresi olduğu ve hangi adreslere göndermeler yapmak istendiği kolayca ortaya çıkmaktaydı.

Aynı gün Vükala Meclisi'nde de mütareke için ülkenin mali durumu başta olmak üzere, diplomatik detaylar masaya yatırılarak Wilson İlkeleri doğrultusunda barış yapma esasları kabul edildi. Ancak bu toplantıda Başkan Wilson'dan karşılık gelinceye kadar beklemek ve eğer mümkün olur ise Merkezi Kuvvetler'le birlikte barış yapmak kararlaştırılırsa da 16 Ekim tarihli toplantıda Erkan-ı Harbiye Karargâhı'ndan gönderilen Binbaşı Nuri Bey'in son askeri durum hakkında bilgi vermesi ile cephelerde ordunun durumunun ne kadar vahim olduğu ortaya çıkmıştır. Üstüne bir de Wilson'un Almanya ile mütareke sağlanması için diplomatik müzakerelerinin iyice uzayacağı anlaşılınca, ayrı bir barış yapma düşüncesi üzerinde mutabık kalınır⁴⁴¹. Binbaşı Nuri Bey'in verdiği izahat, nazırlar üzerinde Cavit Bey'in ifadelerine göre, pek acı bir tesir yaptı. Kabine toplantısında, Bern'de askeri ataşe olarak görev yapan Albay Halil Bey'in İngiliz sefirinin sözel olarak ifade ettiği uygun koşullarda mütareke teklifine dair telgrafi ile Kopenhag'de Fransızlar tarafından önerilen mütarekeye yönelik gönderilen telgraflar okundu⁴⁴². Bern'den doğrudan doğruya Başkomutanlık Erkân-ı Harbiye Riyaseti'ne gönderilen telgrafta Halil Bey, İngilizler'in Amerika yerine kendilerine müracaat edilmesi durumunda daha muvafık şartları ihtiva eden bir ateşkesin gerçekleşebileceğini ve bu maksada erişmek için tam salahiyetli murahhasların gönderilmesini istediklerini bildiriyordu. Ancak Halil Bey, telgrafında bu malumatın sıhhat ve ciddiyetini takdir edemediğini

---

⁴⁴¹Cavit Bey bu toplantıda görüşülen esasları detaylı denilabilecek şekilde günlüğüne aktarmıştır. Vükela Heyeti toplantısında Cavit Bey'in son mali durum ile ilgili Sadrazam Başkanlığı'nda nazırlara brifing verdikten sonra, Binbaşı Nuri Bey de ordunun cephelerdeki son halini izah etmişti. Nuri Bey'in Brifingi Cavit Bey'i o derece etkilemiş ki o gün günlüğüne bu brifingle ilgili olarak, *"Maattessüf gördük ki bir buçuk milyon askere mukabil bütün Memalik-i Osmaniye'nin müdafaası için yalnız yetmiş iki bin tüfek var. Memleketimizin hiçbir noktasını müdafaa edecek kuvvet-i kafileye yok. Harp Garp Cephesinde bitecek diye kuvvetlerimizi zayi etmişiz. Şimdi bu elim vaziyette bulunuyoruz. Birkaç gün sonra Halep'i, Adana'yı belki ötede Musul'u işgal edecekler; bu tarafta belki İstanbul'a, Boğazlar'a, İzmir'e hücum eyleyecekler. Bizim ise her cihette nihayet altı yedi bin kişimiz var. Bir avuç eşkıya ile bile memleket istila edilecek hale geldi... Enver Paşa'nın en büyük kabahati, arkadaşlarını bu ahvalden hiçbir zaman haberdar etmeyişi olmuştur. Eğer beş altı ay evvel böyle müşkül bir mevkide olduğumuzu söylemiş olsaydı tabii çare düşünülür ve o zaman muvafık bir sulh-u münferit yapılırdı. Her şeyi sakladı. Yalnız Almanlar'a rabt-ı kalp ve ümit ederek hem kendisini avuttu. Hem de memleketi bu hale getirdi."* cümleleriyle not düşmüştü. Cavit Bey, **a.g.e.**, s. 12.

⁴⁴²**A.g.e.**, s. 18; Ayışığı, **Ahmet İzzet Paşa...**, s. 163.

de bildirmekteydi⁴⁴³. Aynı şekilde Fransızlar'ın da ayrı bir sulh istedikleri bildirilmekteydi. Neticede kabine üyeleri her iki tarafa da müzakereye hazır olduğuna dair telgrafların yazılmasına karar verilmesine rağmen, bu teşebbüs Almanlar'dan gizli tutulacaksa da fiili bir müracaatta bulunmazdan evvel kendilerinin nasıl bir zaruriyet dâhilinde bulunduğu ve bu zorunluluğun bizi ayrı bir sulh yapmaya sevk eylemekte olduğunun da izah edilmesine karar verilmişti⁴⁴⁴. Sonrasında İngilizler'le irtibat kurulması konusunda General Townshend'in arabuluculuğunda temas kurulunca elçilikler vasıtasıyla İngilizler'le sağlanmaya çalışılan diplomatik yol terk edilecek ve doğrudan Osmanlı Hükümeti ile diplomatik temaslar yürütülecekti. Fransa ise kendi mütareke şartlarını yine diplomatik elçilikler aracılığı ile Osmanlı Hükümeti'ne ilettili. Ancak iletilen mütareke koşulları İngiltere ile yürütülecek ateşkes koşullarının aynı özelliğini taşıyordu⁴⁴⁵. Uzun süren kabine toplantısında ayrıca, Ermeni ve Rum vatandaşların durumu da görüşülerek Anadolu vilayetlerindeki ahaliden olan Ermeniler'in yurtlarına dönmeleri ve diğerleri içinde lazım gelen tedbirlerin alınması üzerinde mutabık kalınmıştı⁴⁴⁶.

⁴⁴³ Halil Bey telgrafında İngilizler'in teklifini iletirken, kendi görüşünü de "*Beyanat-ı Vakiadan ikinci fırkanın derece-i sıhhat ve ciddiyetini takdir edememekle beraber, beray-ı malumat maruzdur, efendim.*" cümleleri ile aktarıyordu. Yani Halil Bey, bu teklifin doğruluk derecesini kestiremediğini beyan ediyordu. Ayrıca bunun bir yazılı teklif olmadığını yine Halil Bey'in ifadelerinden anlamaktayız. İngiliz Sefiri'nden sözlü olarak işittiğini telgrafında kullandığı "*...hükümet-i seniyye daha muvafık şerait-i sulhiye elde edebileceğini sefir-i mumaileyh dolayısıyla acizlerine isma ettirmişlerdi.*" ifadeleriyle anlaşılmaktadır. Telgrafın tam metni için bkz. Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, s. 280.

⁴⁴⁴ 16 Ekim tarihli kabine toplantısında alınan bu karardan iki gün sonra Cavit Bey'in notlarında ilginç bir detay göze çarpmaktadır. Şöyle ki, Kabine Toplantısı'nda brifing veren Binbaşı Nuri Bey, Almanlar'a hükümetin ayrı bir sulh yapacağını hissettiğini söyleyince Alman General Von Seckt, Ahmet İzzet Paşa ile görüşerek haberin doğruluğunu sormuştu. Ahmet İzzet Paşa da müşterek sulh yapma arzusunda olduklarını ancak çaresiz kalırsak başka bir surette harekete mecbur olacaklarını generale iletmişti. Cavit Bey, bu duruma sinirlenerek nasıl oluyor da bir zabitanın gevşeklik göstererek gizli kalması gereken bir bilgiyi bu şekilde paylaşabiliyor ve sonrasında ceza da görmüyor, diye sitem etmişti. Durum bu şekilde tezahür edince Almanya ve Avusturya Büyükelçilikleri'ni haberdar kılmak amacıyla Hariciye Nazırı Nabi Bey'in her iki sefiri de ziyaret etmesine karar verildi. Cavit Bey, **a.g.e.**, s. 18; Nabi Bey'in görüşmesinden sonra büyükelçiler, Osmanlı Hükümeti'nin bu şekilde davranmasını beklemediklerini ifade edeceklerdi. Alman Büyükelçisi Bernstorff'un İstanbul'u müdafaa imkânı olup olmadığını sorması üzerine General Von Seckt, Başkente yönelik bir saldırı olur ise buna karşı koyulamayacağı yönünde görüşlerini beyan edecekli. Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 721; Cavit Bey, **a.g.e.**, s. 19.

⁴⁴⁵ Savaş Açikkaya-Akın Çelik, **Bir Devrin Sonu Mondros**, İskenderiye Kitap, İstanbul, 2014, s. 52.

⁴⁴⁶ Cavit Bey, kabinede görüşülen konulardan başka notlarında Ermeni murahhas üyelerinden dört kişinin kendilerini ziyarete geldikleri ve kendilerinin dört aydan beri burada bulunup bir şey yapamadıklarından şikâyet ederek Türk askerinin Ermenistan'a ait olduğu iddia edilen yerlerden çekilmelerini istedikleri ve kabinede buna itiraz edenlerin bulunmadığını ifade ederek; Fethi Bey'in Ermenistan teşekkül edecekse harita üzerinde çizilmesinin gerekeceğini söylediğini; ama kendisinin bunun doğru bir mütalaa olmadığını ifade ettiğini kaydetmekteydi. Cavit Bey, **a.g.e.**, s. 14.

Kabinenin ilk toplantısında kararlaştırılan hükümet beyannamesi 19 Ekim tarihinde Meclis-i Mebusan'da Sadrazam Ahmet İzzet Paşa tarafından okundu. Beyannamenin okunması sırasında Ahmet İzzet Paşa, konuşmasına içinde yaşadığımız tarihi saatler nedeniyle ellerinde mufassal bir programın bulunmadığını, tek odaklanmak istedikleri konunun harici ve dâhili sulh olduğunu ifade ederek sulhun bir an evvel sağlanması için “...*Amerikan Reiscumhuru tarafından ilan edilmiş olan hak ve adil esaslarına müstenid bir sulhu kemali hulus ile kabul edeceğiz.*” diyerek; Başkan Wilson’un 4 Temmuz 1918’de Washington’un mezarı başında irad ettiği nutukta belirtilen ulusların kendi kaderlerini serbestçe belirleme ilkesini benimseyerek, “...*Hâkimiyeti milliye, münasebatı siyasiye, ihtilafatı iktisadiye mesailinin kendi nüfusu haricilerinin veya rüçhanı siyasilerini temin etmek isteyen milel ve akvamın menfaatleri esasına nazaran değil, doğrudan doğruya alakadar olan kavim tarafından serbestçe kabul olunacak bir şekilde hal ve tasviyesi düstüruna tamamen taraftar...*” olduklarını beyan ediyordu⁴⁴⁷. Dâhili sulhun sağlanması içinde azınlıkların serbestçe gelişerek kendilerini ifade etmeleri ve yönetime katılmaları için seçim yasasında gereken değişikliklerin önerileceği vurgulanıyordu. Azınlık statüsünde bulunmayan Araplar konusunda ise, “*Makam-ı hilafet ve saltanat rabitaları...*” saklı olmak üzere kendilerine özerklik temin edilecekti. Ancak bu madde Padişah Vahdettin’i rahatsız etmiş olacak ki Ahmet İzzet Paşa’nın aktardığına göre; programın mecliste okunmasından bir gün sonra Vahdettin, Başkâtibi Ali Fuat Bey’i Bab-ı Ali’ye göndererek bu maddede neyi kastettiğini sorarak “Eğer siyasi bağımsızlık isteniyorsa, Arabistan’ın terkinin buna tercih buyrulacağına dair...” padişahın ihtar ettiğini ifade etmektedir⁴⁴⁸. Ahmet İzzet Paşa, konuşmasında savaş zamanında Ermeni azınlığa uygulanan tehcir olayına bir eleştiri getirmeyecek şekilde bu olayın “*Ahvali harbiye ilcaatiyle*” olduğu açıklanacak ve gayet tarafsız bir ifadeyle bu vatan evlatlarının pek büyük ızdıraplara uğradıkları ifade edilerek kendilerine mallarının veya onlar ortada yok ise bedellerinin geri verileceği ifade edilecekti. Aslında dâhili sulhun sağlanması

⁴⁴⁷MMZC, 3. Devre-i İntihabiye, 5. İctima, 4. İnikat, 19 Ekim 1918, ss. 28-29.

⁴⁴⁸ Ahmet İzzet, eserinde bu noktaya açıklık getirerek Arap Eyaletleri konusunda Avusturya-Macaristan tarzı bir idareye razı olduğunu; fakat bunu elde etmede de pek fazla ümidi olmadığını ifade ederek muradının idari bağımsızlık olup, siyasi bağımsızlığı düşünmediğini; meseleyi uygulama aşamasına gelince zaten padişahın iradesi alınmadan karar vermektan kaçınılacağını arz ettiğini beyan etmektedir. Ahmet İzzet Paşa, a.g.e., s. 26.

noktasında Ermeni ve mukabilinde Rum azınlığın sıkıntılarından bu derece bahsedilmesinde, bir şekilde bu unsurların tam da bu dönemde dış politikada bir propaganda ve hükümete yönelik bir baskı aracı olarak kullanılmasının önüne geçmekti⁴⁴⁹. Ahmet İzzet Paşa'nın konuşmasından sonra söz alan Karesi Mebusu Hüseyin Kadri Bey, tek istediklerinin sulh olduğunu ifade ederken, Halep Mebusu Artin Boşgezenyan Efendi ise, "...Herkesinbu gül çehreli sulhu dört göz ile görmek istediklerini..." ifade ederek kabinenin buna muvaffak olmasını dilediğini sözlerine ekleyecekti. Mecliste, Ahmet İzzet Paşa ile birlikte altı kişi kürsüye gelerek hükümetin programına itimat edilmesi yönünde görüşlerini beyan edeceklerdi. Neticede 131 mebusun hazır bulunduğu oturumda 10'u çekimser olmak üzere 121 oy ile yeni hükümetin programına güvenoyu verilmişti⁴⁵⁰.

Ahmet İzzet Paşa, "Hükümet Programı"nı mecliste okuduğu gün Ayan Meclisi'nin 2. toplantısında Damat Ferit de bir konuşma yapar. Konuşmasında sulh için hükümetin Wilson İlkeleri'ne belbağlayan programına aykırı olarak, bu ilkelerin kabulü ile birlikte Osmanlı toprak bütünlüğünün tehlikeye girdiğini ve devlet içerisinde bu bütünlüğün daha yakından izlenmesi ve korunabilmesi için bir Hariciye Encümenliği'nin kurulmasını öneriyordu. Damat Ferit'in ayrıca konuşmasında, devletin dış siyasetine etki etmesi yönünde de takip edilmesini istediği bazı öneri ve uyarıları bulunuyordu. Damat Ferit'in önerilerine göre; her şeyden önce mütareke ve barış yapmak üzere İngiltere ve Fransa nezdinde girişimlerde bulunmak yerine, ABD'ye başvurmak büyük bir hataydı. Çünkü ona göre ABD'nin Asya ile bir ilgisi olmadığı gibi, İngiltere ve Fransa'nın aksine, bu devletin hükümran olduğu alanlarda da herhangi bir Müslüman uyruk yoktu. Dolayısıyla Damat Ferit, Kırım Savaşı'ndan beri dostluğumuzun devam ettiği bu iki devlete barış için başvurmak nezakete ve gerçeğe daha uygun düşerdi, diyordu. Damat Ferit'in aynı toplantıda dile getirdiği ikinci bir husus ise Wilson İlkeleri'nin Türkiye'yi ilgilendiren maddeleriyle ilgiliydi. Burada Damat Ferit, mevcut ilkelerin bu haliyle Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü için büyük bir tehlike oluşturduğunu ifade ederek, Boğazlar'dan serbest geçiş hakkının tanınması ile neyin kastedildiğinin tam olarak açıklanmadığını

⁴⁴⁹ Akşin, a.g.e., C.I, s. 30.

⁴⁵⁰ MMZC, 3. Devre-i intihabiye, 5. İctima, 4. İnikat, 19 Ekim 1918, ss. 28-39; Çekimser oy kullananların tamamı Rum mebuslardı. Ahmet İzzet Paşa, a.g.e., s. 22.

“Boğazlar’dan serbest geçiş, dendiği zaman; istihkâmların kaldırılması ile mi yetinilecek, yoksa Boğazlar’da Türk Egemenliği’ni kaldırarak Cebelitarık gibi bir yada birkaç kuvvetin istilasında mı kalacaktı?” ve bu durumda İstanbul’un uluslararası durumunun ne olacağını da belirtilmediğini söyledi. Damat Ferit’e göre başka bir sorun da Wilson İlkeleri’nde belirtildiği gibi, Türk Egemenliği altında yaşayan azınlıklara serbest gelişme olanağının tanınması meselesiydi. Bu maddenin Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmesi, bölünmenin önceden onaylanması anlamına geleceğini ve bununda bütünlüğün sağlanması noktasında endişe verici bir durum olduğunu ifade ediyordu. Akşin’in, “*En kötümser olanların bile cüret edemeyeceği...*” bir konuşma olarak nitelendirdiği Damat Ferit’in Ayan’daki bu konuşmasını değerlendirirken; 1918 sonbaharında mütareke arifesinde Padişah Vahdettin’e son derece yakın bir bürokratin ifadelerinin önemi üzerinde durarak, böyle bir kişiliğin -kaygıların arttığı ancak henüz işgallerin başlamadığı bir ortamda- Wilson İlkeleri’ne bu derece endişe verici bir şekilde bakmasını birkaç açıdan değerlendirmektedir. Şöyle ki, konuşmada bahsedilen birinci nokta, Tanzimat’tan beri oluşturulmaya çalışılan İngiliz ve Fransız koruması altına girmek arzusunun dile getirmektedir ki bu durumda II. Abdülhamit’in denge siyasetine aykırı olduğunu belirtmektedir. Konuşmada altı çizilmesi gereken ikinci önemli husus ise, araziye ve ülkeye verdiği önemle eş değer olamayacak şekilde iktisadi konularda bir kaygıya yer vermemesini tipik bir Osmanlı İmparatorluk anlayışı olarak nitelendirmektedir⁴⁵¹. Damat Ferit sonraki günlerde Ayan Meclisi’nde hükümetin dış politikasına yönelik sert eleştirilerde bulunmaya devam edecekti.

Netice itibariyle denilebilir ki Ahmet İzzet Paşa Kabinesi, birtakım kaygıları ihtiva etmekle birlikte ciddi bir beklenti umuduyla dakurulmuş geçiş dönemi kabinesiydi. (En azından yenilen diğer devletlerin yönetimde yaşadıkları sarsıntılarına bakarak yumuşak bir geçiş bekleyenler açısından böyle bakılabilir kanaatindeyiz.) Zaten programından anlaşılabilceği gibi, hükümetin temel hedefi barışı tesis etmek ve iç huzuru sağlayarak azınlıkların bir propaganda aracı olarak kullanılmasının önüne geçmekve onların “*Bütün olanlara rağmen...*” devletle olan rabitalarını yeniden tesis ederek, dış politikada savaş dönemi hükümetlerinin açtığı yaraları iyileştirmeye çalışmak üzerine kurgulanmıştı. Şüphesiz bu kurguya örnek

⁴⁵¹ Akşin, **a.g.e.**, C.I., ss.44-46.

olacak şekilde,iç barışın teminine yönelik hazırlanan genel af tasarısı ile idari ve askeri kararlar sürgüne gönderilenlerin serbest bırakılacağı müjdesi, içerdeki politik algıyı hükümetin lehine çevirmeye yönelik yeni bir girişim olarak da kabul edilebilirdi.

2.2.2.General Townshend'in Arabulucu Olarak Görevlendirilmesi

General Townshend'e arabuluculuk görevi verilme aşamasında, yeni kabine birkaç koldan Fransa, İngiltere ve Amerika nezdinden mütareke girişimlerinde de bulunmuştu. Öyle ki İngilizler'le dostluğunu sürekli dile getiren Türkiye Musevileri'nin Hahambaşısı Amerikalı Hayim Naum Efendi, yeni kabine tarafından bizzat mütareke için, Başkan Wilson nezdinde girişimlerde bulunmak amacıyla Paris üzerinden Amerika'ya gönderilirken ⁴⁵² Selanik'te bulunan Fransız Ordu Komutanı Franchet d'Esperey ile doğrudan bağlantıya geçip mütareke teklifini iletmek amacıyla Osmanlı Bankası Müdürü Mösyö Marcel Savoie'ye de görevlendirilecekti. Ancak bu kişi casus zannedilerek önce Bulgarlar, daha sonra Fransızlar tarafından tutuklanınca; Fransız Ordu Karargâhı'na mütareke teklifi oldukça geç ulaşacaktı. Kabine Osmanlı Bankası Müdürü'nün bu girişiminden oldukça ümitli olmuş olacak ki Mösyö Marcel'e 7 Maddelik Türk Hükümeti'nin önceliklerini içeren talimat

---

⁴⁵² Rauf Bey, hahambaşının gönderilme vazifesinin kabine tarafından kendisine verildiğini belirterek hahambaşına mütarekenin bir an evvel sağlanması için dört maddelik barış teklifi de verilecekti. Bunlar; "1- Türkiye'nin İtilaf Kuvvetleri tarafından işgal olunan topraklarda oturan ahalinin idari otonomilerini kabul etmesi. 2- Türkiye'nin siyasi, mali ve iktisadi istiklalinin muhafaza edilmesi. 3- Şu anki krizin önlenmesi için gerektiğinde Türkiye'ye mali yardım yapılması. 4- Yukarıdaki esaslar içinde barış yapılması için İngiltere Hükümeti'nin dostluğu ve yardımının temini." Yakın Tarihimiz, "Rauf Orbay..."C. I., s. 115; Tarık Mümtaz Göztepe bu girişimin Padişah Vahdettin'in müdahalesi ile gerçekleştiğini bildirerek, hahambaşının başarısızlığının Padişah Vahdettin'i oldukça kızdırdığını aktarmaktadır. Göktepe, **a.g.e.**, s. 24; İngiliz Hükümeti, İngiliz istihbarat Teşkilatı'nın hahambaşının Amerika ile Türkiye arasında resmi ilişkilerin yeniden tesisine dair yurtdışında yaptığı faaliyetler hakkında bazı istihbari bilgiler elde edilmesiyle hahambaşının varlığından son derece rahatsız olmuştu. Ayrıca hahambaşısı siyonizm faaliyetlerini tam olarak desteklemediği için Türkiye'de bulunan Yahudi Cemaati'nin bir kısmı tarafından da istenmeyen adam olarak gösterilmekteydi. Bu ve benzeri nedenlerle olmuş olacak ki İtilaf Devletleri Temsilcileri mütarekeden hemen sonra İstanbul'da alternatif bir hahambaşısı arayışına girişeceklerdi. Öyle ki Braith Umumi Yahudi Komisyonu, hahambaşının değiştirilmesi için İtilaf Devletleri Temsilcileri'yle temas halinde bulunacaktı. Bozkurt, **a.g.e.**, s. 34; Hayim Naum Efendi, barışı sağlamak için 1 Ekim 1918 tarihinde ayrıldığı İstanbul'dan ancak mütareke yapıldıktan aylar sonra 7 Mart 1919 tarihinde İstanbul'a, Amerika'ya varamadan ve bütün günlerini Lahey'de geçirmiş bir şekilde dönecekti. 9 Mart 1919 tarihli Yenigün gazetesine verdiği geniş mülakatta, barış görevlendirilmesinin bizzat Padişah Vahdettin ve Sadrazam Ahmet İzzet Paşa tarafından yapıldığını ifade ederek bu girişimin son derece gizli olduğunu ve görevinin İstanbul'da sadece birkaç kişi tarafından bilindiğini, Adliye Nezareti dâhil, Meclis-i Cismani'nin bile bundan haberdar edilmediğini, dile getirecekti. Naum Efendi'nin bu konu ile alakalı olarak Yenigün gazetesine verdiği geniş mülakat için bkz. Özel-Hacıbrahimoğlu, **a.g.e.**, s. 254.

verilmiştir⁴⁵³. Bu arada Talat Paşa Hükümeti zamanında Amerika ile kurulmaya çalışılan irtibat, yeni kabine döneminde de yeniden denenecekti. Dışişlerinden çok gizli ibaresi ile Lahey’de bulunan Türk Büyükelçisi Nusret Bey’e gönderilen telgrafta Amerika ile yeniden siyasi ilişkilerin kurulabilmesi için Lahey’de bulunan Amerikan elçisi ile özel olarak görüşerek bu hususun gündeme getirilmesi talep edilmekteydi. Ancak 27 Ekim tarihinde Türk Büyükelçiliği’nden gönderilen cevabi telgrafta, Amerikan maslahatgüzarının Lahey’e yeni atanmış olduğu ve bu nedenle kendisini çok az kişinin tanıdığı; ancak yine de maksada hâsıl olmak için uygun girişimlerde bulunulduğu; ne var ki neticenin alınabilmesi için birkaç gün beklenmesi gerektiği ifade ediliyordu⁴⁵⁴.

Ayrıca 22 Ekim tarihli Bern kaynaklı bir İngiliz raporunda; Türk Hükümeti’nin Bern’de bulunan elçiliğinin, bir an evvel İsviçre’deki Britanya otoriteleriyle bağlantıya geçerek müttefiklerinden ayrı bir barış antlaşması imzalaması hususunun müzakere edilmesi ve Türkiye’ye empozeedilecek koşulların bir an evvel öğrenilmesi noktasında talimatta bulunulduğu, haber verilmekteydi. Türk Hariciye Nezareti’nin bu konu ile alakalı telgrafı ile sadrazam tarafından gönderilen aynı maksatlı her iki telgrafın Bern’deki Türk Askeri Ataşesi vasıtasıyla İngiliz otoritelerine iletilmesi talep ediliyordu. Elçilik, İngiliz otoritelerinden koşulların bildirilmesi noktasında ayrıca ivedi davranılması hususunda da ricada bulunuyordu⁴⁵⁵. Dolayısıyla bu bilgilerden hareketle Ahmet İzzet Paşa Hükümeti, General Townshend’le arabuluculuk görüşmeleri yaptığı sıralarda, Avrupa’daki çeşitli şehirlerde kulis faaliyetleri neticesinde mütareke temayüllerini yokluyordu.

1915’te Kutul Amare’de esir edilen İngiliz Ordu Komutanı General Townshend, bu tarihten beri Büyükkada’da kendisine tahsis edilen bir köşkte esaret

---

⁴⁵³ Talimat için bkz. Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, s. 281; Ali Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 29; Cavit Bey daha sonra Mösyö Marcel’in kendisine Fransız Generalin daha uygun şartlarda Türklerle mütareke imza etmek niyetinde iken İngilizler’in Türk Heyeti ile mütareke imzaladıkları haberinin Selanik’e ulaştığını söylediğini belirtecekti. Cavit Bey, **a.g.e.**, s. 76.

⁴⁵⁴ İdil Kürşat, **a.g.m.**, s. 26

⁴⁵⁵ Bu arada Wilson İlkeleri’nin mütareke temayülleri üzerindeki etkilerinin görülmeye başlandığı bu dönemde İsviçre’deki Türk Büyükelçiliği de yeni hükümetin Wilson İlkeleri’ni temel almayan bir barış teklifinin kabul edilmeyeceğini, İngiliz yetkililere iletmişti. Ayrıca büyükelçi eğer Almanya, Başkan Wilson’un son teklifini kabul etmez ise savaşın bir yıl daha uzayabileceğini düşündüğünü kendisi ile görüşmeye gelen İngiliz yetkiliye iletliyordu. **FO. 371/3411**, No:055609, 22 Ekim 1918.

günlerini geniş müsammahaya mazhar olacak şekilde geçiriyordu ⁴⁵⁶. Aslında Generalin mütareke görüşmeleri için arabulucu olma fikri daha Talat Paşa Hükümeti zamanında düşünülmüştü. 3 Ekim’de Mısır Prenslerinden ve aynı zamanda Osmanlı Ordusuna hizmette bulunmuş olan Aziz Paşa, generali İstanbul’daki köşkünde yemeğe davet ettiğinde, ona hükümet çevrelerinde İngilizler’le ateşkes görüşmelerinin sağlanmasında arabulucu olarak kendisinin düşünüldüğünü söyleyecekti. Townshend, Bulgarlar’ın ateşkes istemesi ile birlikte İstanbul’daki hükümet çevrelerinde de bu günlerde yoğun bir şekilde ateşkes tartışmalarının yapıldığına şahit olduğunu dile getirecekti ⁴⁵⁷. Ancak Talat Paşa Hükümeti’nin görevden ayrılması bu düşüncenin fiiliyata geçmesini önleyecekti. Belki de bu düşünceden hareketle 12 Ekim’de General Townshend, Ahmet İzzet Paşa’nın sadrazam olacağını öğrenince onun yakın çevreleriyle irtibata geçmek için görüşme talep edecekti. Fakat bu noktada Ali Fethi Okyar daha farklı şeyler söylemektedir. Okyar hatıratında, General ile ilk kez gizli bir şekilde irtibata geçme girişiminin saray tarafından gerçekleştirildiğini ifade ederek, saray adına bağlantıya geçenin Prens Mehmet Sabahattin Bey’in Özel Kâtibi Satvet Lütfi (Tozan) Bey’in olduğunu ifade etmektedir ⁴⁵⁸. Dolayısıyla bu yönüyle bakıldığında generale arabuluculuk teklifinin kendiliğinden değil; başka faktörlerin devreye girmesi ile gerçekleştiği anlaşılmaktadır. 15 Ekim’de general, Bahriye Nazırı Rauf Bey’e bir mektup yazarak konu ile ilgili düşüncelerini paylaşır. General daha sonra kaleme aldığı eserinde: “...*Esaretim sırasında gördüğüm hoş ve şerefli muameleye karşılık...*” böyle bir vazifeyi kabul ettiğini ve maksadın hâsıl olması için samimi bir şekilde mesai harcayacağını bilmesini istediğini, mektubunda Rauf Bey’e iletildiğini, ifade

⁴⁵⁶ General esareti boyunca hükümetçe kendisine tanınan çok geniş bir müsammahaya sahipti. Öyle ki Rauf Bey’in aktardığına göre, bizzat Enver Paşa tarafından birçok Alman generalin itirazlarına rağmen onun İstanbul’da istediği yere gitmesine, istediği kimselerle görüşmesine ve kulüplere devam etmesine müsaade edilirken, deniz gezintileri yapmak için emrine bir kotra tahsis edilmişti. Hatta general evinde çay sohbetleri düzenleyerek hükümet ve brokratik çevrelerden birçok üst düzey misafiri de ağırlıyordu. General, Ahmet İzzet Paşa Hükümeti zamanında İstanbul’da bulunduğu sıralarda da genel karargâh tarafından kendisine Tefik Bey adında İngilizce’ye vakıf bir deniz subayı memur edilmişti. **Yakın Tarihimiz**, “*Rauf Orbay...*”, C.I, s. 114.

⁴⁵⁷ Charles V. F. Townshend, **Irak Seferi ve Esaret**, Tercüme: Tarih-i Asker-i Osmanni Encümanı, Sadeleştirme; Recep Ahışhalı, Yeditepe Yay., İstanbul, 2007, s. 659.

⁴⁵⁸ Okyar, **a.g.e.**, s. 246. Bu konuda Ali Fethi, Rauf Bey, Ahmet İzzet Paşa ve General Townshend’in sonradan yazdıkları hatıratlarına bakıldığında birtakım tezatlıklar ve birbiriyle uyuşmayan bilgiler ortaya çıkmaktadır. Mesela General Townshend’in hatıratlarında Aziz Paşa’nın ismi zikredilirken Ali Fethi Bey, saray tarafından görevlendirilen ve İngilizler’e yakın olan Satvet Lütfi Bey’in adından bahsetmektedir. Ahmet İzzet Paşa ise herhangi aracından söz etmezken Rauf Bey ile birlikte irtibatın daha ziyade generalin isteğiyle ve onun yaptığı müracaatla gerçekleştiğini kaydetmektedir.

edecekti⁴⁵⁹. Ancak Rauf Bey, mektubu getiren Tefvik Bey aracılığıyla mütareke sağlamada aracı olmak isteğini Ahmet İzzet Paşa'ya bizzat iletmesinin daha uygun olacağını, bildirir⁴⁶⁰. Ahmet İzzet Paşa, İngilizler'le bizzat temasın duyulması ve bunun Alman diplomatik çevreleri nezdinde yanlış birtakım yorumlara sebebiyet vermesi endişesiyle ilk etapta generalle görüşmeyi uygun bulmasa da Rauf Bey'in ısrarı üzerine görüşmeyi kabul edecekti.⁴⁶¹.

General, 16 Ekim gecesini Tefvik Bey'in Ahmet İzzet Paşa'nın davetini kendisine ulaştırması ile kendisine verilen randevu doğrultusunda 17 Ekim'de saat 14.30'da Bab-ı Ali'de Sadrazam Ahmet İzzet Paşa ile görüşür. Görüşme son derece gizli tutulmaya çalışılacak hatta general, İstanbul'a herhangi bir yerden davet almadan kendiliğinden gelişmiş gibi bir izlenim yaratılacaktı. Bu arada General Townshend, görüşmeye giderken istibotun kamarasında mütarekenin sağlanması için cebindeki not defterine teklif etmekte olduğu şartları şu şekilde sıralayacaktı:

- 1- Çanakkale ve Karadeniz Boğazları'nın İngiliz Donanması'na açılması
- 2- Padişahın hükümler altındaki Irak ve Suriye'ye özerk bir yönetimin verilmesi (Bavreya, Saksonya, Vürttemberg benzeri gibi birleşik devlet ilanı)
- 3- Yukarıdaki benzer koşulların Kafkasya için de uygulanması
- 4- Türk Avrupa sınırının Londra Antlaşması'nda⁴⁶² belirtildiği ve açıklandığı şekilde kalması
- 5- İtilaf Devletleri'nin Suriye ve Irak'ı boşaltmaları
- 6- İngiliz ve Hint savaş esirlerinin hemen serbest bırakılıp İzmir'de toplanması, Sakız Adası'na vapur ile sevkinin sağlanması⁴⁶³

⁴⁵⁹ Townshend, **a.g.e.**, s. 643; General Townshend'in İngiliz Hükümeti'nden böyle bir talimat alıp almadığı merak uyandıracak bir konudur. Bayur, onun tarafsız hükümetler üzerinden İngiliz Hükümeti'nin ona talimat vermiş olabileceğine işaret etmektedir. Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 733; Okyar, Rauf Bey İle kendisinin generali Büyükdada'da ziyarete gittiklerini ve ziyaret gününü de önceden kendisine haber verdiklerini belirtmektedir. Okyar, **a.g.e.**, s. 246.

⁴⁶⁰ Mektubun tam metni için bkz. Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, s. 280.

⁴⁶¹ Rauf Bey hatıralarında Ahmet İzzet Paşa'ya Townshend'in çok daha evvel Enver Paşa ile evinde görüşmüş olduğunu, dolayısıyla kendisinin de görüşmeyi kabul etmesinin başka maksatlara çekilebilecek yorumlara sebebiyet vermeyeceğini söyleyerek ikna ettiğini, ifade etmektedir. **Yakın Tarihimiz**, "*Rauf Orbay...*", C.I, s. 115.

⁴⁶² I. Balkan Savaşları sırasında Osmanlı Devleti ve savaştığı ülkeler arasında imza edilen antlaşmaya göre Midye- Enez Hattı.

⁴⁶³ Townshend, **a.g.e.**, s. 647.

Görüşmede general, barışın sağlanmasına yönelik olarak Ahmet İzzet Paşa'ya görüşlerini ve düşüncelerini açıklar. General Ahmet İzzet Paşa'nın kendisine, tek amacının memleketi çöküntüden kurtarmak olduğunu ve İngiltere'ye her zaman hürmet beslemiş olan bir aileye mensup olduğundan İngiltere'nin eskiden beri Türkiye için neler yaptığını unutmadığını dile getirdiğini; Paşa, gözleri yaşlı ve endişeli bir şekilde ülkenin içinde bulunduğu durumu izah ederek Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye karşı savaşmasının cinayet olduğunu belirtip, ⁴⁶⁴ *“İngiltere'nin Türkiye'yi himaye etmesi halinde Hükümet-i Osmaniye'nin Çanakkale Boğazı'nı açmaya hazır olduğunu...”* söylemiş olduğunu belirtecekti ⁴⁶⁵. General Townshend ise, İngiliz Hükümeti'ni razı etmenin tek yolunun Çanakkale Boğazı'nın açılması olduğunu dile getirerek, hükümetinin Türkiye'ye yardım için elinden geleni yapacağını söyleyecekti ⁴⁶⁶. Bayur, Generalin bu düşüncelerinin gerçekte bir önemi olmamakla birlikte; hükümet çevrelerinde birçok boş ümitlerin uyanmasına ve İngiltere'ye bir koruyucu melek gibi bakılmasına yol açtığını belirtmektedir ⁴⁶⁷. Ahmet İzzet Paşa generale, Haysiyet ve şerefimize kastedecek şeraiti kabul etmeyeceklerini, kendilerinin başkaları gibi olmadığını, namuslarına düşkün olduklarını ve haysiyet kırıcı şartları kabul etmektense arkalarını duvara dayar sonuna kadar harbe devam edebileceklerini, söyleyecekti. Ahmet İzzet Paşa ayrıca sözlerinin devamında, *“Siz onlara karşı harp ettiğiniz için Türkler'in icabı halde neler yapabileceklerini elbette bilirsiniz. Asırlardan beri yerleşmiş bulunduğumuz*

---

⁴⁶⁴ Selahattin Tansel Bab-ı Ali'deki bu görüşmeyi: *“Bir binayı kesin yıkmaya karar vermiş olanlardan aynı binanın onarılmasını istiyor ve bunu dost olarak kabul edilen bir İngiliz Generali'nin araya girmesi ise mümkün olabileceğini sanıyordu. Bu acınacak bir haldir. Osmanlı Devleti ile savaşan İngiliz mihverli adamların Osmanlı hakkında dostça bir düşünceye sahip olmadıkları biliniyordu.”* ifadeleriyle değerlendirecekti. Tansel, **a.g.e.**, s. 17.

⁴⁶⁵ Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 723; General Townshend eserinde İzzet Paşa ile olan görüşmesinden sonra kabinede bakanlık yapmış olan arkadaşı Montague'ye yazdığı bir mektupta İzzet Paşa'nın kendisine böyle bir ifade kullandığını iddia etse de Ali Türkgeldi'ye göre Ahmet İzzet Paşa, *“himaye”* ifadesini tekzip eylemiştir. Her ne kadar Bayur, bu düşüncede olmasa da burada geçen himaye talebinden maksat *“Protectorat”* manasında olan himaye olmayıp *“Protection”* kelimesinin karşılığı olan sahabet (sahip çıkma, koruma) olduğunu Ali Türkgeldi, ifade etmektedir, Ali Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 28. General Townshend'in eserinin Türkçe çevirisinde *“himaye”* kelimesi kullanılmaktadır. Townshend, **a.g.e.**, s. 648.

⁴⁶⁶ Townshend, **a.g.e.**, s. 648.

⁴⁶⁷ Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 722; Bayur'a göre ayrıca bu görüşmede Osmanlı Hükümet Ricali askeri ve memleketin iç durumu bakımından ne derece karamsar ise General Townshend de mütareke şartları üzerinde Osmanlı lehine o derece iyimserdi. Bayur, **Atatürk Hayatı ve Eserleri...**, s. 171.

İstanbul ve Avrupay-ı Trakya'dan bizi çıkarmaya kalkışmayınız. Böyle şeraiti kabul etmeyiz.”diyerek hassasiyetlerini dile getirecekti⁴⁶⁸.

Görüşmede Wilson İlkeleri de gündeme gelecek ve general, ilkeler ile ilgili görüşlerini de açıkça ortaya koyacaktı. General Townshend'e göre Osmanlı Hükümeti'nin Wilson İlkeleri'ne büyük ümitler bağladığını; ancak gerçekte kendisinin buna imkan görmediğini, buna neden olarak da İtilaf Devletleri'nce her cephede mütareke akt edilirse Merkezi Kuvvetler'in nefes almalarına ve tahkimat yapmalarına zaman verilmiş olacağı endişesiyle, Almanlar ve Fransızlar, Belçika arazisini boşlatmadan İngiliz, Amerikan ve Fransız Orduları'nın bir mütareke ile savaşa son vermelerini mümkün görmeyeceğiydi. Bunun ise zaman alacağını dile getirerek, Türkiye için tek kurtuluş çaresinin Bulgarlar gibi benzeri bir ateşkes istemekle olabileceği inancında olduğunu Ahmet İzzet Paşa'ya aktaracaktı⁴⁶⁹.

Ahmet İzzet Paşa, bu görüşmeden sonra Vükela Heyeti'ni toplayarak mütarekenin sağlanması için şimdiye kadar yapılan sonuçsuz girişimler ve General Townshend ile olan görüşmenin detayları hakkında bilgi vererek generalin İngiltere'ye giderek belli esaslar dâhilinde İngiliz hükümeti ile sulh esaslarını görüşmesine muvafakat verilmesini istedi. Kabinece alınan muvafakatten sonrasulha gidilecek yolda İngiltere'ye teklif edilecek esaslar tespit edildi.⁴⁷⁰

Görüşmenin gerçekleştiği günün gecesinde Bahriye Nazırı, Büyükkada'ya giderek hükümetçe kararlaştırılmış bırakışma esaslarını General Townshend'e iletir. Rauf Bey'in de hatıratında belirttiğine göre hükümet:

- 1- *İtilaf Kuvvetleri tarafından işgal olunan topraklarda oturan ahalinin idari muhtariyetinin Türkiye tarafından kabul edilmesi,*
- 2- *Türkiye'nin siyasi, mali ve iktisadi istiklalinin saklı kalması,*

⁴⁶⁸Tansel, **a.g.e.**, s. 28; Townshend'in kabinede Hindistan Bakanı olarak görev yapan Montagu'ya yazdığı mektupta ifade ettiği görüşleri için bkz. Townshend, **a.g.e.**, s. 657;Aslında Ahmet İzzet Paşa da 1918 yılının son aylarında, “...Millet aydınlatılıp uyarılmadan ordularımız takkiye ve gayrete getirilerek bir canlılık eseri gösterilmeden ateşkes teklifine kalkışmanın teslimiyetten başka bir şey olmayacağı...” İncındayken, Bulgar Cephesi'nin çökmesi ve beraberinde yaşanan olaylar vesilesiyle durumun değiştiğini ve bir an evvel ateşkes görüşmelerine başlanması gerekliliğinin artık zaruret arz ettiğini eserinde belirtiyordu. Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, s. 19.

⁴⁶⁹Townshend, **a.g.e.**, s. 649.

⁴⁷⁰Buradan da anlıyoruz ki General Townshend'in görevi sadece mütarekede arabulucu olmak değil İngiltere ile arzu edilen sulhu gerçekleştirmektir. bkz. **Yakın Tarihimiz**, “Rauf Orbay....,”C.I, ss.114-116.

- 3- *Şimdiki buhranın önlenmesi için gerektiğinde Türkiye'ye mali yardım yapılması,*
- 4- *Yukarıdaki esaslar içinde sulh yapılması için İngiltere Hükümeti'nin dürüstlüğünün ve azami müzaheretinin temin edilmesi.” şartlarının sağlanması koşulu ile mütareke yapmaya hazırı⁴⁷¹.*

Bayur, bu koşulların hükümetin teslimiyetçi bir politika izlemeye karar verdiği ve tamamen İngiltere'nin insafı ve himayesine açık bir davetiye özelliği taşıdığı görüşündedir. Öyle ki edimsel olarak bakıldığında, toprak kaybetmeden bu badireden zararsız çıkmak istemeye varan bu koşulların, Türk ordusunun bu kadar ağır bir yenilgisinden sonra sağlanabilmesi için İngiltere'nin kanatları altında sığınmayı, yani az çok onun her türlü uydusu olmayı üstlenmeyi kabul etmeye de varabilirdi. Böyle bir üstlenmede İngiliz Hükümeti'nin, bu koşulları bize sağlamak için müttefikleri ile yaptığı gizli antlaşmaları göz ardı etmesi gerekirdi. Dolayısıyla böyle bir adımı da Osmanlı Devleti'nden önemli bir karşılık almadan her halde yapamazdı. Osmanlı Hükümeti'nin ise böylesi bir ortamda 1917'nin ortalarından beri dünya kamuoyunu meşgul eden gizli antlaşmalardan habersiz olması beklenemezdi⁴⁷². Devlet adamlarının dünyada olup bitenlerden az çok haberli olmaları beklenen, mütareke arifesinde kendilerini savaş sonrası idealler noktasında toz pembe hayallere kaptırdıkları da söylenebilirdi⁴⁷³. Ancak bilinen bu antlaşmaların varlığına rağmen, hükümetin şartlar oluşturulurken takındığı tutum ve beklenti dış politikada ve diplomasi stratejisinin olmazsa olmazı olarak kabul edilen “*diplomasi dağın ötesini görebilmedir.*” sezisine tamamen tezat oluşturacak bir durumdaydı.

Bu arada Ahmet İzzet Paşa'nın aktardığına göre mütareke hususu ile ilgili son derece ilginç bir iddia ise Bauer adlı bir Alman albayın yazdığı bir eserde ortaya atılmıştır. Alman subay Türkler'in bu aşamada tek başlarına mütarekeye girişmelerinde, İtilaf Devletleri'nden almış oldukları rüşvetin etkisi olduğunu iddia

---

⁴⁷¹ Dikkat edilirse ABD'ye gönderilen hahambaşına da barışa götürecek aynı teklifleri içeren talimat verilmişti. **Yakın Tarihimiz**, “*Rauf Orbay...*”, C.I, s. 115. Okyar, herhangi bir mektuptan bahsetmeden kabine toplantısından sonra Ahmet İzzet Paşa'nın kendisini ve Rauf Bey'i alıkoyarak general ile irtibata geçme mevzusunu açtığını ve generali beraberce ziyaret etmemizi ve ÇOK ACELE kaydı ile aracılığını temin etmemizi istediğini ifade etmektedir. (Büyük harfler orijinal metinde de olduğu için bu haliyle gösterilmiştir.) Okyar, **a.g.e.**, s. 246.

⁴⁷² Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 724.

⁴⁷³ Akşin, **a.g.e.**, C.I, s. 54.

edince, Ahmet İzzet Paşa'nın buna tepki gösterdiğini ifade ederek, Alman askeri çevrelerinde şikâyetle bulunduğunu, buna karşılık Mareşal Liman V. Sanders, General V. Seeckt ile Askeri Tarih Encümeni Üyeleri'nden Binbaşı Mulman'ın Alman subayın bu ifadelerinden dolayı içtenlikle üzüntülerini dile getirdiklerini ifade etmektedir⁴⁷⁴.

Görüşmelerden sonra İngiltere'den bir an evvel cevabının alınmasını sağlamak amacıyla İsviçre'deki Türk Büyükelçiliği aracılığı ile Londra ile temas kurulması sağlandı ve müspet cevap temin edildi⁴⁷⁵. Ancak bu kez Vükela Heyeti'nce generalin bir an önce gönderilmesi kararlaştırıldıktan sonra generalin, Alman Askeri Ricalı'ne ve İstanbul'daki azınlıklara sezdirilmeden nasıl gönderileceği sorunu ortaya çıktı. Rauf Bey, bu sorunun Çanakkale Boğazı'nın torpille döşeli olması ve başlıca istihkâmın ikisinin Almanlar'ın ellerinde bulunması, dolayısıyla bütün müdafaa tertibatında Alman kumandanların idaresi altında bulunması hasebiyle generali boğaz üzerinden Bozcaada'ya göndermek yerine Bandırma yolu ile İzmir'e oradan da Midilli'ye göndermek zarurieti doğdu. Bunun sağlanması içinde derhal gerekli girişimlerde bulunuldu. Bu maksatla o sırada İstanbul'da bulunan Vali Rahmi Bey'in Bahriye Nezareti'nin tahsis ettiği bir vapur ile generale İzmir'e kadar eşlik etmesi kararlaştırıldı⁴⁷⁶. Ancak bütün önlemlere rağmen Osmanlı Devleti'nde Genelkurmay Başkan Yardımcısı olarak görev yapan Alman General Sect, Osmanlı Hükümeti'nin faaliyetlerinden bir şeyler sezmiş olmalı ki 18 Ekim'de Ahmet İzzet Paşa'ya nelerin döndüğünü sordu. Bunun üzerine Ahmet İzzet Paşa, durumu itiraf ederek neden böyle bir adım atmak zorunda olduklarını açıklamaya çalıştı. Ayrıca General Sect'i rahatlatmak için de kabinesinin imparatorluk bünyesinde görev yapan Alman Askeri Birlikleri'ne kesinlikle ihanet etmeyeceği güvencesini de verdi. Generalin bilgilendirilmesinden sonra da Hariciye Nazırı Nabi Bey, Alman ve Avusturya Elçilikleri'ni bilgilendirdi⁴⁷⁷.

---

⁴⁷⁴ Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, s. 29.

⁴⁷⁵ Okyar, **a.g.e.**, s. 247.

⁴⁷⁶ Rauf Bey hatıratında General Townshend ise hahambaşının bir gün aralıklarla İstanbul'dan ayrıldığını ve bu kişilerin sorunsuz bir şekilde İstanbul'dan ayrılmalarında kabine tarafından kendisinin memur edildiğini kaydetmektedir. **Yakın Tarihimiz**, "Rauf Orbay...", C.I, s. 116.

⁴⁷⁷ Cavit Bey, **a.g.e.**, ss. 18-19.

General Townshend, İstanbul'dan ayrılmadan evvel son akşam Büyükkada'daki köşkünde Rauf Bey tarafından ziyaret edilerek gerekli olan detaylar üzerinde bir kez daha durulur. Bu son görüşmede Rauf Bey, generalin kendisine, İngiltere'nin Boğazlar'ın İtilaf Donanması'na açılması halinde savaşa son vereceğine şüphesi olmadığını ve kendisinin bir an evvel en yakın İngiliz kıtasına gönderilmesine müsaade buyrulmasını istediğini, ifade etmektedir⁴⁷⁸.

General Townshend, yaverleri ve ona eşlik eden İzmir Valisi Rahmi Bey ile birlikte 18 Ekim'de İstanbul'dan Bandırma'ya doğru hareket ettiğinde o an hissettiklerini hatıratına, “...İstanbul minarelerinin arkamızda, ufukta kayboluşunu seyrederken vaktiyle bir avuç askerimle Bağdat'ı ele geçirmeye gittiğim zaman başarılı olamadığım hedefe, şimdi diplomasi yolu ile ulaşmaya alet oluşumdaki tuhaflığı düşünüyordum.” ifadeleriyle kaydedecekti⁴⁷⁹. Vali Rahmi Bey'in riyasetinde İzmir'e varan general ve heyeti burada geniş bir halk yığını tarafından karşılandığında bu durum, arabuluculuk girişimlerinde hükümetçe dikkat edilen gizliliğin artık kalmadığının da bir göstergesi olmuştu. Çünkü generale göre gazeteler, zaten kendisinin hangi niyetle İstanbul'dan ayrıldığını haber yapmışlardı. 20 Ekim'de General Townshend, Mondros Limanı'nda Amirallerden Calthorpe ve Culme Seymour ile görüşür. Bu görüşmede kendisine İngiliz Genelkurmayı tarafından gönderilen telgraf verilir. Bu telgrafta Genelkurmay, generalin başka bir

---

⁴⁷⁸ Bu arada yaşanan ilginç bir olay da tam da bu sırada İstanbul'da bulunan Vali Rahmi Bey'in İzmir valiliğinden istifa etmek istemesidir. Rauf Bey'in anılarından General Townshend'in görevlendirilmesinden sonra olan bitenleri sadrazam tarafından öğrenince Vali Bey, izzet-i nefsinin incindiğini ileri sürerek “Demek ki bana itimat olunmuyor...” diye istifaya yeltendiği ancak Fethi Bey ve Ahmet İzzet Paşa'nın araya girerek kendisini bu karardan vazgeçirdiği anlaşılmaktadır. Bu ifadelerden acaba Vali Bey'in generalin görevlendirilmesinden mi rahatsız olduğu yoksa general'in iki yaver ile birlikte gönderilmesinden dolayı mı istifa etmeye kalkıştığı sorusu akla gelmektedir ki Rauf Bey'in anlatımından bu sorunun cevabı net bir şekilde anlaşılamamaktadır. **Yakın Tarihimiz**, “Rauf Orbay...”, C.I, s.116.

⁴⁷⁹ Townshend, **a.g.e.**, s. 650; General'in yola çıkarıldığı gün 18 Ekim'de İstanbul, sabah ve öğleden sonra olmak üzere iki kez Müttefik Uçaklarınca bombalanmıştır. Bombardımanda birçok iş yeri ve ev hasar görürken elli kişi de yaralanmıştı. **Vakit**, 18 Ekim 1918; Stokholm kaynaklı bir telgrafta bu bombardımanların kamuoyunda büyük bir panik ve İngiltere'ye karşı kızgınlık yarattığı dile getirilerek, Türk basınının Müttefikler'in hava bombardımanlarına misilleme olarak İstanbul'daki müttefik vatandaşların gözaltına alınması ve bu kişilerin evlerinin haczedilmesi istediğini rapor ediyordu. **FO.371/3411**, No: 152676; Müttefik bombardımanının etkilerinin tartışıldığı günlerde İngiliz Hükümet'i İstanbul'un yoğun bir şekilde bombalanmaya devam edilmesi yönünde bir karara da imza atıyordu. **FO.371/3411**, No: 158192.

emre kadar Mondros'ta kalmasını ve ikametgâhının da gizli tutulmasını emrediyordu⁴⁸⁰.

2.2.3. Türk Önerilerinin İngiliz Savaş Kabinesinde Görüşülmesi

General Townshend, arabulucu olarak görevlendirilmeden önce İngiliz Hükümeti, Talat Paşa'nın Berlin ziyaretiyle birlikte Türk tarafında oluşan mütareke temayüllerini yakından takip ediyordu. 30 Eylül 1918'de Sir Mark Sykes tarafından hazırlanan ve 2 Ekim'de İngiliz Dış İşleri Bakanlığı tarafından memoranduma dönüştürülen bir yazıda Osmanlı Hükümeti'nin isteyeceği olası bir ateşkes durumunda, Haçin ve Zeytun'un da dâhil olduğu tüm Kilikya'nın işgali, Musul'un işgali ve Rus topraklarının Türk Ordusu tarafından derhal tahliye edilmesi gibi üç hayati unsurun Türk Hükümeti'ne şart koşulmasını talep ediyordu. Mark Sykes,yazısında Kilikya ile birlikte Haçin ve Zeytun'un işgalinin Suriye'nin kontrol altında tutulması ve buradaki Arap halkın Türkler'e karşı gelmelerinde kendilerine güvenmeleri için gerekli olduğu vurgulanarak, savaşın Türkler'ce kaybedilmesi durumunda bu işgallerin ayrıca Diyarbakır ve Urfa Kürtleri'nin de Arap hareketi ile birlikte Türkler'e karşı bir hareketlenmeye neden olacağını belirtiyordu. Bununda

---

⁴⁸⁰Townshend, **a.g.e.**, s. 654; Bu arada İzmir Valisi Rahmi Bey'in 4 Ekim'de bir gazeteye verdiği beyanat neticesinde hükümetin Almanlar'dan gizli bir şekilde General Townshend'in arabulucu olarak gönderilmesinin ayuka çıkması, Rahmi Bey ile hükümet arasında soğuk rüzgarların esmesine ve bu durumun daha sonra Rahmi Bey'in görevden alınıp -bu bir bahane olsa da- hakkında valilik yaptığı döneme ilişkin hükümetçe inceleme başlatılmasına kadar gidecek bir sürece de neden olmuştu. Rahmi Bey, sözkonusu beyanatında Almanya'nın 4 Ekim tarihli barış notasının 28 Eylül 1915 tarihli Osmanlı – Alman Antlaşması'nın geçerliliğini ortadan kaldırdığını iddia ediyordu. Bu antlaşmaya göre her iki taraf da bir diğerrinin toprağı işgal altında olduğu sürece düşman devletlerle barış yapmamayı garanti etmişti. Dolayısıyla Rahmi Bey'e göre Almanya'nın 4 Ekim tarihli girişimi Osmanlı Hükümeti'nin de ayrı bir barış yapma arayışlarında bulunmasına imkân tanıyordu. Rahmi Bey, bu beyanatın yayımlandığı andan itibaren Ahmet İzzet Paşa tarafından derhal kınandıysa da General Townshend'in gizli girişimlerinin kamuoyundan saklanmasına hizmet etmedi. Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 718-719; Bu arada General Townshend'in Mondros'a ulaşp Amiral Calthorpe ile görüşmesinden sonra Ahmet İzzet Paşa'ya ulaştırılmak amacıyla Calthorpe tarafından yazılmış bir mektup Tefik Bey'e verildi. İzmir Valisi Rahmi Bey aracılığı ile Ahmet İzzet Paşa'ya ivedilikle ulaştırılan mektupta Amiral Calthorpe'nin kullandığı dil ve İngiliz üstünlüğünü açıkça ima etmesi gayet dikkat çekicidir. Mektupta Amiral Calthorpe: *"İngiltere Hükümeti Hükümet-i Osmaniy'e'nin General Townshend vasıtasıyla yapılan teklifini tedkik etmiştir. Müttefiklerinin reyini alınmadıkça İngiltere Hükümeti'nin vakte muhtaç olan şerait-i sulhiye hakkında karar vermesi gayr-i kabildir. Ancak İngiltere Hükümeti bile tehir bir mütarekenin şeraitini kararlaştırmaya amadedir. Türkiye daha büyük askeri hezimetlerden tahlis-i nefis etmek ve Alman boyunduruğunu atmak için İngiliz muavenet-i muhassestından mütefit olmak istiyorsa işbu mütareke Türkiye Hükümeti tarafından süratle akd olunmalıdır."* ifadelerine yer veriyordu. Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, s. 282

Ermeni davasına yardımcı olacağını dile getiren Sykes, Musul'un işgali ile ilgili olarak da eğer Musul işgal edilirse Türk- İran sınırının elde tutulmasında sıkıntı olmayacağı gibi, bu işgal Türklerin Kafkaslar'dan geri çekilerek bu bölgedeki Türk prestijinin sarsılmasına da hizmet edeceğini, ifade ediyordu. Eğer Musul elde tutulmaz ise Kuzey Kürtleri'nin bu durumda endişeli ve tedirgin olacaklarını dile getiren Sykes, bu üç ateşkes koşulunun Türk tarafınca kabul edilmesi halindedünyanın en kurnaz diplomatlarına ateşkes müzakereleri için uygun bir yol hazırlanmış olunacağı dile getiriliyordu. Mark Sykes'in tespit ve önerilerine bir üst yazı yazarak aynen katıldığını dile getiren ve İngiliz İstihbarat Servisi'nde çalışan Tarihçi A.J.Toynbee, Türkler'e empoze edilecek ateşkes koşullarının açık ve net olarak hiçbir şekilde barış şartlarının önkoşulu olamayacağını anlatılması gerektiğini ifade ederek, bunun elde edilmesi halinde Türk Ordusu'nun geniş bir şekilde terhis edilmesi de dâhil, Müttefik Orduları'nca Türkiye'nin bazı bölgelerinin işgal edilerek, kayıtsız şartsız teslim olmasının sağlanması zaruriyetini dile getiriyordu. Toynbee tarafından, Boğazlar'ın işgal edilerek Karadenize Müttefik Donanması'nın ulaşmasının, Kafkaslar'dan Türk Ordusu'nun geri çekilmesine ayrıca hizmet edeceğinin dile getirildiği yazısında, altı Ermeni Vilayeti'ni de konu ederek Türk Hükümeti'ne ayrıca, bu bölgelerden savaş boyunca sürgün edilen, tutuklanan Ermeniler'in geri dönmelerinin sağlanmasının da talep edilmesi istiyordu⁴⁸¹. Ancak A. J. Toynbee, 4 Ekim tarihli "*Mütareke İçin Geçici Öneriler*" başlıklı bir yazıda İstanbul ve Boğazlar ile ilgili farklı bir görüş dile getirerek, İstanbul ve istihkâmların hatta Anadolu'nun işgalinden kaçınılması gerektiğini ifade ediyordu. İngiliz Hariciyesi'nde görevli bir başka yetkili ise Toynbee'nin bu yazısına bir kenar not ekleyerek oluşturulması planlanan metinde Çanakkale Boğazı'daki stratejik noktalar gibi belirsiz sözcükler kullanılarak, bir yolu bulunabiliyorsa gerektiğinde metinlerde İstanbul kelimesinin kullanılmasından sakınılmalıdır, görüşünü ekliyordu⁴⁸².

Bütün bu ateşkes koşullarının gözönünde bulundurulduğu böylesi bir zamanda 21 Ekim sabahı Midilli'den General Townshend'in "*Türkiye'nin Ayrı Bir Barış Ricası*" içerikli uzun denilebilecek telgrafi sabah saat 08.00'da Londra'ya ulaştı. General, yeni hükümetin iyi niyetini ve İngiltere ile ortak çalışma arzusunu belirttiği bu

⁴⁸¹FO.371/3411, No: 167860, 30 Eylül 1918.

⁴⁸²FO.371/3384, No: 166382, 4 Ekim 1918.

telgrafında, Türk Hükümeti'nin sulh için tespit ettiği koşulları da bildiriyordu⁴⁸³. Ayrıca telgrafta Rauf Bey'in yola çıkmadan evvel kendisine ifade etmiş olduğu, "*Halep daha düşmedi. Ancak Allenby Kuvvetleri oraya yaklaşıyorlar ve bir karşı mukabil görmeden Halep'e gireceklerdir. Artık karşı koymuyoruz, Allenby'nin 80 bin tüfek ve kılıcı karşısında 20 bin kişimiz yok. 4.,7.,8. ordularımızdan 7. ve 8. Ordular yok oldu, 4. ordudan sadece birkaç unsur kaldı.*" açıklamalarıyla Türk Ordusu'nun Güney Cephesi'ndeki son durumunu da bildiriyordu⁴⁸⁴. Ayrıca Generalin iletmiş olduğu bilgilerde biran evvel barış görüşmelerine başlamak isteyen Türk Hükümeti'nin bütün umutlarının İngiliz merkezli olduğu ve Çanakkal Boğazı'nı geçecek İtilaf Güçleri'nin kesinlikle İngiliz komutası altında olması gerektiği yönündeydi. General mesajında, aksi bir durumun doğudaki İngiliz prestijini son derece olumsuz etkileyecek ve Fransız komutası altında İstanbul'a girecek bir donanma Türkiye'de bulunan Rumlar açısından da üzücü bir durumun ortaya çıkmasına sebep olacağını, belirtiyordu. General Townshend'e göre barışın temin edilebilmesi için, İngiliz Temsilciler'le görüşmek üzere tam yetkili delegeler göndermeye hazır olan Türkler, kendilerine Karadeniz'de ve Türkiye'de bulunan Almanlar'a karşı destek garantisi verilmesi durumunda Çanakkale Boğazı istihkâmlarında İngiliz kontrolüne izin verilebilirdi⁴⁸⁵. Townshend'in telgrafı aynı gün, saat 11.15'te savaş kabinesinin toplantısının yapıldığı Dawing Street'teki bakanlık ofisine ulaştı. Toplantıda Almanya ile imza edilecek ateşkes antlaşmasının askeri hükümleri görüşülüyordu. Midilli'den gelen bu telgraf, Almanya meselesinin bir kenara itilerek Türkiye ile mütareke hususunda "*Şimdi ne yapılabilir?*" sorusuna cevap bulmak için saatlerce sürecektir büyük bir tartışmanın yaşanmasına neden olacaktı. Bu toplantı sonradan savaş boyunca devam eden toplantılar içerisinde en uzununu olarak kayıtlara geçecekti⁴⁸⁶. Toplantıda Genelkurmay Başkanı Henry Wilson, iki hafta önce General Allenby'nin Kuzey Suriye'de Halep'e taarruzda bulunduğunu, General Marshall'ın Mezopotamya'da ilerlemesinin güçlükle gerçekleştiğini ve Britanya Ordusu'nun Musul'a 120 km mesafede olduğu bilgisini paylaştı. Ayrıca General Milne'nin Trakya üzerinden İstanbul'a doğru ilerlemesinin

⁴⁸³ Dyer, **a.g.m.**, s. 322.

⁴⁸⁴ Townshend, **a.g.e.**, s. 651.

⁴⁸⁵ Başak, **Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla...**, s. 125.

⁴⁸⁶ Lloyd George, **War Memoir of...**, s. 1977.

henüz başlamadığını da ekledi. Buna göre Türkiye'nin askeri bir operasyonla savaştışı kalmasının şimdilik görünen bir işaretinin olmadığı anlaşılmış oldu. Saatlerce süren toplantı sonunda Almanya Hükümeti'ne yönelik olarak ordusunun ilerlemesinin durması Batı Cephesi'nde kendi siperlerine geri çekilmesi ve 1919 baharına kadar bu bölgede kalmasını sağlamaya yönelik bir memorandumun hazırlanmasına karar verildi. Bu şartlarda İngiliz Kuvvetleri'nin Karadeniz'e girerek Doğu'da İttifak Devletleri'ne karşı bir operasyona imkân sağlayacak olan, Türkiye ile hemen bir ateşkes acil ve önemli bir hedef olarak görülmeye başlanmıştı. Toplantıda ayrıca Lord Milner Paris'te Müttefikler'le üzerinde mutabık kalınarak hazırlanan mütareketaslağının Türk Hükümeti'nin General Townshend vasıtasıyla kabineye gönderdiği öneriyi etkileyebileceğini, dile getirdi. Bonar Law da Ateşkes taslağındaki bazı hükümlerin çok fazla katı olduğunu, ifade etti. Lloyd George, bu hükümlerin esasta Boğazlar'ın açılmasını sağlamak amacıyla konulduğunu bir kez daha ifade ettikten sonra Akdeniz'de Müttefik Donanma Komutanı olarak atanan Amiral Carthorpe'ye Türkler'le savaşı durduracak ve Paris'te kararlaştırılan ateşkes taslağı temel alınarak Boğazlar'dan geçişi sağlayacak bir ateşkesin gerçekleşmesi için yetki verilmesini kabineye önerdi. Lloyd George, böylece altı hafta sürmesi planlanan General Milne'nin Trakya üzerinden İstanbul'ulaşmasını beklemeden Boğazlar'dan serbestçe geçişi elde etmiş olacaktı. Gerçekte General Milne'nin Trakya Ordusu'nda da hazırlıklar tamamlanmış olmamakla birlikte, birliklerinin bir kısmı da Sırbistan sınırına yönlendirilmişti. Ayrıca Bulgaristan'daki elverişsiz yollar ve uygun sevkiyata izin vermeyen hava koşulları Müttefik Kara Ordusu'nu İstanbul üzerine yapılabilecek bir harekâta sıkıntıya sokacaktı⁴⁸⁷. Belki de Lloyd George bunun bilincinde olarak kara ordusuna gerek kalmadan Boğazlar'ı açacak kilidi bu şekilde elde etmek istiyordu.

Aslında İstanbul'a bir an evvel ulaşmak hükümetin mütarekede olmazsa olmaz şartı olmasına rağmen, ülke kamuoyunda savaş karşıtlığının had safhaya ulaşması, İngiliz Hükümeti'ni bir an evvel savaşı bitirmeye zorlayan nedenlerin başında geliyordu ki hükümet bu noktada hızlı ve acil bir mütareke sağlamaya

---

⁴⁸⁷ İsmail Ediz, **Diplomasi ve Savaş, İngiliz Belgelerinde Batı Anadolu'da Yunan İşgali (1919-1922)**, AAM, Ankara, 2015, s. 26.

yönelik bütün diplomatik unsurlarını seferber ediyordu⁴⁸⁸. Ancak bu noktada bir itiraz yine hükümet içinden yükseldi. Lord Curzon, sadece Boğaz'dan geçişi sağlayacak bir ateşkes önerisine karşı çıkararak “Yenilmiş Türkler’e” taslakta yer alan bütün maddelerin kabul ettirilmesi için baskı yapılmasını dile getirdiyse de kabinede çoğunluk Lloyd George'nin düşünceleri doğrultusunda, Boğazlar'dan geçip Müttefik Donanması'nın Karadeniz'e açılmasının bir an evvel sağlanması yönündegörüşlerini bildirecekti. Böylece Savaş Kabinesi Lord Balfour'u; Clemancea'ya ve Orlando'ya ateşkesin sağlanması için gelen Türk önerisi ve uygun teklifleri bildirmek amacıyla bir telgraf hazırlamakla görevlendirdi. Balfour bu telgrafta “Eğer karşı gelmezlerse Paris'te kararlaştırılan koşullar üzerinden Amiral Calthorpe'ye Türkler'le müzakere için yetki vermeyi, amiralin bütün koşulları güvenli bulmaz ise İstanbul ve Karadeniz'e güvenli ve serbest ulaşmayı sağlayacak bir ateşkesi elde etmesi...” için yetki verilmesi talebi dile getiriliyordu⁴⁸⁹. Savaş kabinesi bu karardan sonra nihai kararın ertesi güne bırakılmasını ve bu arada Mondros'ta bulunan Amiral Calthorpe'ye ateşkes antlaşmasını imzalamak için her türlü inisiyatifte sahip olduğunun Türkler'e bildirilmesi yetkisi verildi⁴⁹⁰. Toplantının sona erdiği akşam Genelkurmay Başkanı Wilson, “Türkiye'de Bir Barış veya Ateşkes Gelişmeleri Üzerine Tutulmuş Bazı Notlar” başlığı altında bir memorandum hazırladı. Bu memorandumda mevcut ateşkes sağlanırsa 4 süvari ve 16 piyade birliğinin serbest bırakılacağı ve bu durumun Karadeniz'de İngiltere'ye büyük bir üstünlük sağlayacağını dile getiriyordu. Bu kuvvetlerin genişletilerek Romanya'nın İttifak Devletleri'ne karşı savaşa girmesine imkânsağlayabileceğini belirten Wilson, 24 ve 32 arasındaki süvari ve piyade birliği ile Romanya'dan Tuna'ya hareketimizi destekleyecek bir pozisyonda olabileceklerine de işaret ediyordu. Wilson böylesi bir durumda İttifak Grubu'na karşı Balkanlar'da ve Orta Avrupa'da yaşayan insanların kendilerine yardım edebilecek bir duruma geleceğini ve bunun da Tuna boyunca Avusturya-Macaristan Kuvvetleri'nin tehdit edilmesine katkı sağlayacağına dikkat çekerek, yakın gelecekte Türkiye savaştan çekilirse Almanya'ya kendi

---

⁴⁸⁸ A.g.e., s. 26

⁴⁸⁹ Dyer, a.g.m., s. 322.

⁴⁹⁰ A.g.m., s. 322.

toprağında son darbeyi vurmamak için hiçbir neden görülemeyeceğini ifade ediyordu⁴⁹¹.

22 Ekim tarihli Savaş Kabinesi toplantısında Wilson ve Amirallik Birinci Lordu Versay da belirlenen koşullar minvalindeki ateşkes taslağındaki maddelerden ilk dördünün askeri açıdan Britanya'nın isteklerinin karşılanmasını dikkate alacak şekilde hazırlandığını belirtti. Antlaşma maddelerinin son hali kabine kararı doğrultusunda Wemyss ve Wilson tarafından emir telakki edecek şekilde Calthorpe'ye gönderildi. Gönderilen bu maddelerle birlikte kabine, Amiral Calthorpe'ye, "*Paris'te müttefiklerimizle birlikte kararlaştırılan şartları gerçekleştirmek hedeflenmekle birlikte ilk dört madde bizim için çok önemlidir ve eğer tamamıyla kabul ettirilebilirse bize büyük bir üstünlük sağlayacaktır. Bu yüzden bunu tehlikeye atmak istemiyoruz, bunları emin bir şekilde temin etmek için bizim için acil olan ilk dört maddeyi elde etmeyi eğer tehlikeye atacaksa kalan yirmi madde üzerinde ısrar etme.*" içeriğinde telgrafi gönderir⁴⁹². Yani İngiliz Hükümeti amiraline, kendi isteklerinin kabul edilmesini son derece hayati görmekle birlikte, eğer Türkler'in diplomatik dirençleriyle karşılaşılması halinde Paris'te Müttefikler'ce kabul edilen müşterek şartların kabulü üzerinde ısrarda bulunma diyordu. Bununla birlikte İngiliz Hükümeti Amiral Calthorpe'ye, Türk sadrazama iletilmesi için kendisinin Majesteleri Hükümeti tarafından mütarekeyi yürütmek üzere görevlendirildiği ve Türkiye'yi Alman boyunduruğundan kurtararak daha fazla hezimete uğramaması için mütarekeyi görüşmelerine katılacak Türk Delegation'ının Limni Adası'na gönderilmesi hususunu içeren telgrafi gönderdi⁴⁹³.

İngiliz Hükümeti'nce vazgeçilmez olarak kabul edilen dört maddeden ilki Karadeniz'e geçmek için Boğazlar'ın açılması ve burada güvenliğin sağlanması için müstahkem mevkiilerin İtilaf Devletleri tarafından işgalini içeriyordu. İkincisi ise Türk karasularında bulunan torpillerin temizlenme işlemi sırasında Türk Birlikleri'nin yardımının sağlanması, diğer iki şart ise Karadeniz'e döşeli olan torpillerin yerlerinin bildirilmesi ve İtilaf savaş esirleriyle birlikte Ermeni esir ve

⁴⁹¹ A.g.m., s. 322.

⁴⁹² Salahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I**, TTK Yay., Ankara, 1988, s. 10.

⁴⁹³ **PRO. CAB.23/14**, War Cabinet 489A, Minutes of a meeting of the War cabinet held at 10 Downing Street, S.W. on Monday, 21st October, 1918 at 12 Noon, p.9.'dan aktaran Tolga Başak, **Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla...**, s. 125.

mahkûmların bir an önce kayıtsız şartsız teslim edilmesi yönündeydi⁴⁹⁴. Dikkat edilirse ilk üç madde İngiltere için Boğazlar'ın ve bir ölçüde de Karadeniz'e geçişin anahtarı olarak kabul edilebilirdi. Bu İngiltere'ye yukarıda da bahsedildiği gibi hem Merkezi Kuvvetleri doğudan sıkıştırmakta stratejik bir imkan, hem de Türkler'in Kafkasya, Kuzey ve Batı İran, İskenderun ve Musul gibi yerlerin tahliye edilmesini sağlayacak olan İstanbul'a doğru çevrilmiş Müttefik Donanması'nın toplanmasının varlığına eşsiz bir fırsat yaratacaktı. Diğeri ise daha ziyade İngiliz iç siyasetine yönelik ve İngiliz kamu vicdanını rahatlatmayı amaç edinen bir uygulama olarak göze çarpmaktaydı⁴⁹⁵.

İngiltere'nin tek taraflı olarak mütareke taslağında yaptığı bu ani değişiklik Fransa'yı ciddi derecede rahatsız edince, Fransız Dışişleri Bakanı Pichon, 23 Ekim'de bunu şiddetli bir şekilde protesto etti⁴⁹⁶. Fakat buna rağmen 24 Ekim'de Amiral Calthorpe Müttefik Hükümetleri'nden onay beklemeden doğrudan Türk Hükümeti'nin görevlendirdiği murahhaslarla mütareke müzakerelerine başlamak için Londra'dan talimatı aldı.

İngiliz Savaş Kabinesi, Fransa'nın bu şiddetli çıkışını değerlendirmek için gerçekleştirdiği toplantıda acilen savaş sekreteri Lord Milner'in Clemanceau'yu yatıştırmak için Paris'e gönderilmesi kararını aldı. Lloyd George, Milner'e verdiği talimatta Clemanceau'ya Müttefikler'in kararlaştırdıkları taslak doğrultusunda birlikte çalışmaya devam ettiklerini ve bu doğrultuda ortak hedeflere ulaşmayı amaç edindiklerinin tekrardan hatırlatılması isteniyordu. Bu arada bu son toplantıda Dışişleri Sekreteri Lord Balfour, müzakerelerde Türkiye'nin toprak bütünlüğünün sağlanması gerekliliği üzerine bir bahis açtı. Balfour, öncelikli olarak Müttefik Güçler'in Türkiye'ye Küçük Asya'da bağımsız monarşi olarak bırakılması yönünde garanti verilmesini, ikinci olarak da İstanbul'un ellerinden alınmayacağına dair güvencenin verilmesi gerekliliğini, dile getirerek bu tür güvencelerin mütareke müzakerelerinde kendi lehlerine büyük etki yapacağını, ifade etti. Kabine bu görüşü kabul etse de Fransız Hükümeti'nin İstanbul ile ilgili düşüncelerinin alınması için Fransız Yetkililer'e danışılması kararı da aldı. Bu amaçla Savaş Kabinesi, Lord

⁴⁹⁴ Rauf Orbay, **Cehennem Değirmeni**, C.I, Emre Yay., İstanbul, 1992, s. 66.

⁴⁹⁵ Akşin, **a.g.e.**, s. 58.

⁴⁹⁶ Renouvin, **a.g.e.**, s. 490

Milner'nin Paris'te bulunduğu süre zarfında bu meseleyi de Clemanceau ile görüşmesi yönünde mutabık kaldı. Neticede 25 Ekim'de Lord Milner, Paris'te Clemanceau ile yaptığı görüşmede Britanya'nın ateşkes koşullarının tek taraflı olarak değiştirilmesi hususunda Fransa'yı ikna etti. Dahası Fransız Başbakan Ege Denizi'nde Amiral Calthorpe'nin kontrolü ele almasını da kabul etmişti. Ancak Lord Milner'in ateşkes hükümleri üzerinde Fransız diplomatik çevrelerini yatıştırmasına rağmen, Britanya'nın Türkiye ile ateşkes müzakerelerini müttefiklerinden ayrı olarak tek başına yürütmeye kalkışması, hala ortada çözülmemiş bir sorun olarak duruyordu⁴⁹⁷.

Bütün bu sorunlarla birlikte İngiliz Hükümeti, Bern Elçisi Rumbold'dan gelen başka bir teklifi de masaya yatıracaktı. Rumbold, Türk Hükümeti'nin Bern'de mütareke görüşmelerine başlamak üzere bir teklifte bulunduğunu iletliyordu. Savaş Kabinesi, bu teklif üzerine görüşmelerin Mondros'ta mı yoksa Bern'demi yapılmasının daha uygun olacağını tartışmaya başladı. Dışişleri Bakanı, Mondros'un askeri karakterde bir yer olduğunu ve bu yönüyle Bern'den daha uygun konumda bulunduğunu ifade ederek; hâlbuki Bern'de bir antlaşmaya varılması durumunda bunun daha çok siyasi çizgiler taşıyabileceğinin altını çizdi. Görüşmede General Smuts, daha ilginç bir teklifte bulunarak Türkler'le iki kanal vasıtasıyla görüşmelerin sürdürülebileceğini ve Türkler'e verilmesi tasarlanan bazı garantilerin Bern üzerinden verilebileceğini dile getirdi. Ancak bu durumda da Fransızlar'ın devreye girmesi mümkün olabileceğinden bu teklif üzerinde durulmayarak mütareke görüşmelerinin Mondros Limanı'nda yapılması kararlaştırıldı⁴⁹⁸.

---

⁴⁹⁷ Dyer, **a.g.m.**, ss. 323-324.

⁴⁹⁸ **PRO.CAB.23/14**, War cabinet 490A, Draft Minutes of a Meeting held at 10 Downing Street, S.W., on Thursday, 24 th October, 1918 at 11.30, a.m., p.5.'ten aktaran Tolga Başak, **Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla...**, s. 132.

2.2.4. Osmanlı Hükümeti'nin Mütarekeye Giderken Düşünceleri

Yukarıda da değinildiği gibi Ahmet İzzet Paşa anılarında, İngilizler'le mütarekeye gidilmek istenmesinde genelkurmayın verdiği brifing doğrultusunda Trakya sınırındaki askeri kuvvetlerin bir direnme halinde yetersiz kalacağına dair olan inançlarıydı. Öte yandan Suriye ve Irak'ta bulunan orduların yenilmiş durumda olarak geri çekilmeleri ve burada bulunan komutanların bir an önce ateşkes imzalanması hususunda kendilerine baskı yapmaları da hükümetini arayışlara iten nedenlerdendi⁴⁹⁹. Unutmamak gerekir ki Osmanlı Hükümeti'nin müttefiklerinin durumlarını gözeterek bu arayışlara hız kazandırması veya farklı ülkeler nezdinde diplomatik girişimlerini hızlandırması yine bu sebeplerin tezahürüydü. İşte bu noktada Türk Hükümeti'nin böylesine bir süreç içerisinde nasıl bir moral ve enerji yapısına sahip olduğu sorusu akla gelmektedir ki Hikmet Bayur buna, *“Kesin bir yulgınlık ve her yönü olduğundan daha kötü görmek ve göstermek eğilimi, Batılılar'ın hak ve adalet gibi kavramları üzerine inanç ve güven, İngiltere'nin Kırım Savaşı gibi eski dönemlerde Osmanlı'ya karşı göstermiş olduğu dostluk ve yardımı bu günlerde de yeniden göstermesine her nedense aşırı safça inanış, savaşı en az iki yıl uzatmış olmakla Osmanlı'nın üzerine çekmiş olduğu kin ve düşmanlığı hiç bilmemezlikten gelmek veya bu şekilde davranmaya çalışmak...”* olarak cevaplandırıyordu⁵⁰⁰. Dolayısıyla mütareke arifesindeki hükümetin bu durumu, kararların birtakım politik ve askeri baskıların altında sağlıklı alınamamasında ve hükümetin diplomatik ilişkilerinde, içeride bir panik havası varmış gibi bir izlenim uyandırmasına sebebiyet vermişti. Zaten bu durumu Ahmet İzzet Paşa'nın General Townshend ile Bab-ı Ali'de yaptığı görüşmede “gözleri yaşlı olarak” ona ülkenin içinde bulunduğu durumu anlatmasından da anlaşılabilir. Bu kadar teslimiyetçi bir panik havası içerisinde, bir an evvel “çok arzulanan ve hemen istenen” bir bırakışmanın ancak ve yalnızca İngilizler'le olacağı algısını uyandırmıştı. Tabii ki böyle bir panik havasının oluşmasında askeri ve politik gelişmelerin yanısıra Avrupa'da bulunan Türk sefirlerinin hemen her gün başkente göndermiş oldukları Avrupa'daki politik ve askeri havayı koklayan telgraflardaki değerlendirmelerin etkisi de

⁴⁹⁹ Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, s. 19.

⁵⁰⁰ Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 719; Tarık Mümtaz Göztepe'ye göre ise Ahmet İzzet Paşa'nın kurduğu bu kabine daha ilk günden beri büyük bir homurtu ile karşılanmış ve hiç beğenilmemiştir. Göztepe, **a.g.e.**, s.30.

büyüktür. Aslında hükümetin, böyle bir panik algısını önlemek ve daha sağlıklı kararlar almada istişare etmek amacıyla birtakım girişimlerde bulunmak niyetinde olduğunu Cavit Bey'in notlarından anlamaktayız. Cavit Bey'in 27 Ekim tarihli notlarından bu amaçla, Sefir Reşit Paşa, kardeşi Ziya Paşa, asker Hadi Paşa, Tevfik Paşa, Ahmet Rıza Bey, Sait Halim Paşa ve Damat Ferit Paşa ile istişarelerin düşünüldüğünü; ancak bunların hiçbirinin fikrinden istifade edilemeyeceği ve Bab-ı Ali'ye davet edilmelerinin kendilerine lüzumsuz yere kıymet verilmiş olacağı düşüncesiyle bu girişimden vazgeçildiğini öğrenmekteyiz⁵⁰¹.

Hükümetin bu girişimlerine Merkezi Kuvvetler kanadından bakıldığında ise sanki Almanlar'dan kaçış ve bu kaçışın İngiltere'ye bir sığınma havasına bürünmesi görüntüsünde olduğu ortaya çıkmaktaydı⁵⁰². Aslında böyle bir düşüncenin hükümet çevrelerinde tezahür etmesinde General Townshend'in kanaatlerine dayanarak İngiliz Hükümeti'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünden, imparatorluğun merkezi yapısına kadar Bab-ı Ali'de hükümet ricaline sarf etmiş olduğu düşüncelerin etkisi de vardı. Öyle ki birçokları sanki İngilizler'le kurulan bu temasın İngiltere'ye ve savaşın seyrine dair büyük bir meydan okumadan sonraki ağır bir yenilgi sonucu olduğu unutuluyor ya da unutulmak istiyordu. Bu girişimleri, ilerisi için yakın bir İngiliz ve Osmanlı dostluğunun yeniden başlangıcı sayıyorlardı⁵⁰³.

Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin neden birden fazla mütareke girişiminde bulunduğu dair bir soru akla gelebilir. Ancak kanaatimizce bu durum hükümetin tam da bu dönemde bir ölçüde sancılı bir açmazın içerisine girip, panik havasında kendisinden beklenildiği gibi çareler aramasıyla açıklanabilecek bir stratejiydi. Öyle ki General Townshend'e görev verildiği sırada hahambaşının da Amerika nezdinde girişimlerde bulunması için görevlendirilmesi, tarafsız ülkelerdeki elçilikler vasıtasıyla müttefik diplomatik çevrelerle bağlantıya geçilmesi, hükümetin bir nevi

⁵⁰¹ Neden bu kişilerle istişareden vazgeçildiği için bkz. Cavit Bey, **a.g.e.**, s. 30.

⁵⁰² Bu durumu Rauf'un hatıratlarında da yer aldığı gibi Almanlar, bu girişimleri öğrendiklerinde İstanbul'da bulunan 20 bine yakın kuvvetle bir karışıklık çıkararak hükümeti devirmeleri ve bir iç savaşa sebebiyet vermeleri endişesi de beslenmekteydi ki General Townshend'in Londra'ya yazdığı mektupta bu endişelere yer verdiği görülmüştü. Hatta general, Türk Hükümeti'nin neden ateşkes istediğine dair iki nedeni sıralarken bunun bir tanesinin Alman endişesi, diğerinin ise Müttefik Orduları ile Trakya üzerinden İstanbul'u işgale kalkacak ordusunun içerisinde Yunan askerinin bulunacağından kaynaklanan kaygının olduğunu da belirtmekteydi. Townshend, **a.g.e.**, s. 651; Ancak Cavit Bey'in günlüğünden de anlıyoruz ki Alman Ricali, Türk Hükümeti'nin böyle bir girişimini öğrendiklerinde Osmanlı Hükümeti'nin mütareke girişimlerine hak verecekti. Cavit Bey, **a.g.e.**, s. 18.

⁵⁰³ Akşin, **a.g.e.**, C.I., s. 52.

sulhun bir an evvel sağlanmasında “*ya tutarsa*” anlayışıyla da hareket ettiği izlenimini de doğurmaktaydı. Doğal olarak bu aşamada “*Eğer Amerikan Yönetimi de Türkler’le mütareke şartlarını kabul ederek görüşmek isteseydi veya Fransa, İngiltere’den önce davranıp hükümete mütareke için yeşil ışık yaksaydı o zaman ne olurdu?*” sorularını yöneltebiliriz ki kanaatimizce böyle çok yönlü mütareke diplomasisinde yukarıda da ifade edildiği gibi yine de İngiliz Hükümeti’nin Türkler’le mütarekedeher halde ağır basması beklenebilirdi. Fakat o zamanda Mondros’ta Türk Heyeti’nin elinin daha kuvvetli olabileceğini ve ona göre farklı talimatlarla müzakerelere başlayabileceğini varsayabiliriz.

Cevap bulunması gerek bir diğer önemli husus ise Türk Hükümeti’nin, Müttefikler’in mütareke taslağını belirlemek için günler öncesinden Paris’te yaptıkları toplantılardan ve sert ifadelerle dolu karşılıklı diplomatik haberleşmelerden ne derece haberi oldukları meselesidir. Ancak yaşanan bütün gelişmeler ve Mondros’ta Türk murahhaslarının Amiral Calthorpe karşısındaki tutumu, iyimserliği ve ondan beklentileri, Türk tarafının bu gelişmelerden hiç de haberi olmadıklarını gözler önüne sermektedir. Hiç şüphe yok ki toplantılarda tartışılan mevzular, bir şekilde Avrupa’da bulunan diplomatik elçiliklerin istihbarat vasıtalarıyla hükümet ricaline aktarılsaydı, mütareke müzakereleri daha da uzayabilir, İngilizler’in gerçek niyet ve kaygıları daha da iyi tahlil edilebilir ve dahası görüşmelere Fransızlar’ın da katılması sağlanarak Müttefik uyuşmazlığından birtakım çıkarlar elde edilebilirdi.

Ahmet İzzet Paşa Hükümeti’nin mütareke görüşmelerinde İngilizler’dan beklenen samimi ve iyi niyet insiyatiflerinin, hükümet ricalinde ne derece kaygıya ve bunun yanında büyük umutlara sebebiyet verdiğini, Mondros’a gidecek olan heyette kimlerin bulunacağı mevzusunda yaşanan tartışmadan da anlaşılabilirdi. Sadrazam, padişah ile yaptığı görüşmede İzmir’de XVII. Ordu Komutanı olarak görevyapan Nurettin Paşa’nın başkanlığında oluşturulacak bir heyetin gönderilmesini teklif ettiğinde, Vahdettin’in buna tepki göstererek bunun yerine Damat Ferit’i başmurağhas olarak teklif etmesi; başta Ahmet İzzet Paşa olmak üzere nazırlarda

büyük bir tepki ve hayal kırıklığına neden olacaktı⁵⁰⁴. Rauf Bey, hatıratlarında padişahın Damat Ferit üzerinde ısrar etmesini; Bulgarlar'ın mütarekeden hemen sonra Bulgar kralının istifaya mecbur kalmasının kendisini kuşkulandırdığını ve görüşmelerde İngilizler'in de böyle bir istekte bulunmaları ihtimalini düşünerek buna engel olabilecek bir kişinin heyet başkanı olması noktasında ısrarının olduğunu, ifade ediyordu⁵⁰⁵. Böylelikle padişah, kendisine ve hanedana yakından bağlı bir kişinin saltanatın çıkarlarını daha iyi savunacağına inanıyordu⁵⁰⁶.

Padişahın ısrarı doğrultusunda Ayan Meclisi'nde Damat Ferit ile Ahmet İzzet Paşa bu mevzuda görüştüklerinde, Damat Ferit'in sarf ettiği sözler; diplomatik ilişkilerde ve özellikle böylesine, son derece hassas dengelerin paralelinde, devlet itibarının gözetilmesi gereken bir görüşmede başmurahtas olarak görev almak isteyen bir zatın duygu dünyasını ele verecekti. Damat Ferit bu görüşmede Ahmet İzzet Paşa'ya, "*Amirali görünce devletin kesin idari bütünlüğü üzerinde ateşkes imzalanmasını teklif edeceğini, amiral bu ilkeyi kabul etmezse Londra'ya gitmek üzere bir kuruvazör isteyeceğini ve oraya ulaşınca krala, babasının bir eski dostu geldiğinden kabul edilmesini bir tezkere ile rica ve bu suretle İttihatçılar'ın düşürdükleri girdaptan devleti kurtaracağını ...*" ifade etmesi ve bunun için derhal hazırlıklara başladığını bildirmesi Ahmet İzzet Paşa'yı hayretler içinde bırakacaktı. Damat Ferit, görüşlerinin devamında hükümetin verdiği yetki doğrultusunda ertesi günü Ertuğrul yatıyla Bandırma'ya gitmesi gerekeceğini ve nihayet yanında özel katip olarak Rum Patrikhanesi Katibi Kara Teodori Bey'i almak istediğini de söyleyecekti⁵⁰⁷.

⁵⁰⁴ Padişah Vahdettin, Nurettin Paşa'nın gönderilmesine "*Asker göndermek uygun olur mu? Savaş meydanlarında birbirinin kanını döken, aynı sınıfa mensup kimseler, düşmanlığı nasıl ortadan kaldırır?*" diyerek tepki göstermişti. Vahdettin'in onun yerine Damat Ferit'i önermesi üzerine bu kez de Ahmet İzzet Paşa'nın "*Efendim, o mecnundur.*" diyerek tepki göstermesine Vahdettin, "*Olsun biz onu idare ederiz, siz ona gerekli talimatları bildirirsiniz.*" diyerek karşılık vermesi. Vahdettin'in mütareke müzakerelerinde ne gibi kaygılarının olduğunu ortaya çıkarmaktaydı. Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, s. 23; **Yakın Tarihimiz**, "*Rauf Orbay...*", C.I, s. 179; Ali Fuat Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 154.

⁵⁰⁵ **Yakın Tarihimiz**, "*Rauf Orbay...*", C.I, s. 179.

⁵⁰⁶ Akşin, **a.g.e.**, C.I, s. 54.

⁵⁰⁷ Ahmet İzzet Paşa, hatıratında Damat Ferit ile yaptığı bu görüşme ile ilgili olarak ne kadar hayretler içerisinde kaldığını, "*İtiraf ederim ki ben bu durumların içinde bulunmamış bir okuyucu sıfatıyla bu eseri birkaç yıl sonra okusam, içindekilerin bazısına inanmak istemem. ...Önemli bir zamanda sadaret makamını işgal eden Ferit Paşa'nın bir gün arayla biri diğerinden daha delice, çelişik düşüncelerini hiçbir akl-ı selim kabul etmez. Fakat ifadelerimdeki samimiyetten şüphe ve tereddüitten saygıdeğer okuyucularımın rica ederim bunların uygulamalarını daha ayrıntılı eserlerde incelesinler ve ondan*"

Neticede nazırların Damat Ferit'in gönderilmek istenmesi durumunda topluca istifa tehdidini savurması Padişah Vahdettin'i, Damat Ferit'in başmuraahas olması noktasında geri adım attırmiş ve onun yerine Bahriye Nazırı Rauf Bey'in başmuraahaslığında, Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet ve Erkan-ı Harp Kaymakamları'ndan Sadullah Bey'lerden oluşan heyetin, mütareke müzakerelerini Osmanlı Hükümeti adına yürütmek amacıyla Mondros'a gönderilmesine kabinece karar verildi. Ayrıca heyette kâtip olarak görevlendirilen Ali Türkgeldi ile birlikte Rauf Bey'in yaverlerinden Sait Bey ve bir dönem General Townshend'in yaverliğini de yapmış olan ve mütareke temin işinde aktif rol almış bulunan Tevfik Bey'in de heyette bulunmasına karar verilmişti⁵⁰⁸. Bir ara Sadullah Bey'in yerine Sekizinci Ordu Kurmay Başkanı Şevket Bey'in ismi ön plana çıktıysa da bilinmeyen bir nedenden dolayı bu değişiklikten vazgeçilmişti⁵⁰⁹. Hükümetin bu aşamada saraya bu derece kati olarak karşı gelmesindeki ısrarı müzakerelerde takip edilecek metot ve yöntemden ziyade Damat Ferit'e duyulan güvensizlikte ve müzakerelerde takip edeceğini beyan ettiği üslubundaki yavanlıkta aranması gerekmektedir. Zaten Ahmet İzzet'in de ilk olarak Vahdettin tarafından Damat Ferit ismi zikredildiğinde onun deli olduğunu söylemesi, bizim bu düşüncemizi doğrular tarzdadır. Padişah Vahdettin tarafından bakıldığında ise, Damat Ferit konusunda bu decere direktmesi Rauf Bey'in de hatıratlarında beyan ettiği gibi tahtının korunmasında yakınından beklediği destek ve bu konuda duyduğu endişe ile açıklanabilirdi. Ancak Padişah bunu gerçekleştirsemese de hükümetin üzerinde mutabık kaldığı kurulun mütareke müzakerelerine gitmeden önce heyetine, "*Hilafet-i Celile ve Saltanat-ı Seniyye ve*

---

sonra bir nebze düşünmeye gayret etsinler. O zaman bu davranışları, anlattığım açıklama ve sözlerden şüphesiz daha garip ve feci bulacaklardır." cümleleriyle itiraf edecekti. Ayrıca Ahmet İzzet Paşa, kâtip olarak Damat Ferit'in patrikhane kâtibini de yanına almak istediğini Padişah Vahdettin'e söylediğinde, padişahın sinirlenerek, "*Bunu söylememesini tembih etmişim.*" dediğini ifade etmektedir. Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, ss. 24-25; İnal, **a.g.e.**, s. 1987.

⁵⁰⁸ Ali Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 31; Rauf Bey, kendisinin baş muraahas olarak gönderilmesinin görüldüğü kabine toplantısında buna itiraz ederek, diplomatik teamülleri bilmediğini ve bu nedenle diploması dilinden iyi anlayan bir zatın gönderilmesini teklif eylediyse de Hariciye Nazırı Nabi Bey'in, "*Yanına hariciye müsteşarını veririz.*" demesi ve sadrazamın, böylesi bir durumda Trakya sınırındaki durumun hassasiyetini yeniden dile getirerek kaybedecek zamanın olmadığını dile getirmesi üzerine görevi kabule mecbur olduğunu ifade edecekti. Rauf Bey ayrıca General Townshend'in mütareke müzakerelerinde mutlaka kendisinin bulunmasını istediğini belirtecekti. Rauf Bey, **a.g.e.**, s. 209; Vükela Heyeti'nin Damat Ferit konusundaki ısrarlı kararı saraya ileten Saray Mabeyn Başkatibi Ali Fuat Bey, padişah ile görüşüp kararı kendisine iletildiğinde padişahın, "*Bunun nazikane bir istifa...*" demek olduğunu söyleyince kendisinin de cevaben "*Evet efendim, istifa...*" dediğini ifade etmektedir. Ali Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 155.

⁵⁰⁹ Açıkkaya- Çelik, **a.g.e.**, s. 45, Ancak Sadullah Bey, heyete İzmir'de dahil olacaktı. **Yakın Tarihimiz**, "*Rauf Orbay...*", C.I., s. 209.

Hanedan-ı Osmaniye Hukukunun temami-i mahfuziyyetinin temini...” diye bir talimat vermek istemesinde, onun bu noktada duyduğu endişe ve hassasiyetine işaret etmekteydi. Talimatta, Halifeliğin, Osmanlı İmparatorluğu’nun ve Osman oğullarının soyunun hukukunun teminat altına alınması, bazı eyaletlere verilecek muhtariyetin şekil ve mahiyeti temin olunarak muhtariyetin sadece idari olup siyasi olmaması, şayet hiçbir çare ve imkân bulunmazsa siyasi olacak ise istiklalîyetin daha ehven olması gibi hususları kapsıyordu. Padişah Vahdettin, ayrıca bu talimatın sonunda bu eyaletler için, “Eğer siyasi muhtariyeti kabul edecek olur isek Âlem-i İslam’a ihanet etmiş olunacağı...” fikrinde olduğunu da ifade ediyordu. Ali Fuat Bey, bizzat padişah tarafından dikte ettirilen bu talimatları sadrazama iletildiğinde Ahmet İzzet Paşa, zaten hükümetin esas maksadının bu olduğunu, ifade ederek bu gibi hususların mütareke konuşmalarında yeri olmadığını dile getirip, bu isteklerin heyete verilecek talimata ilave edilmesini kabul etmeyecekti⁵¹⁰. Bayur, Padişah’ın vermek istediği bu talimatın birinci maddesi ile Almanya’da Kayzer’in tahtan çekilmesi ve cumhuriyetin kurulması yolunda dışarıdan ve içeriden baskı ile propagandalar yapılmakta olduğundan bizde de bu yolun açılmasını önlemek amacıyla olduğuna işaret ediyordu. Bayur, ikinci madde ile ilgili olarak da bu Padişah Vahdettin’in Arap Eyaletleri’ne verilecek statü ile ilgili kafasının ne kadar karışık bir halde bulunduğu bir göstergesi olduğunu ifade ederek, bu maddenin anlamının Irak, Suriye ve Hicaz gibi bölgelere Osmanlı Devleti’ne bağlı kalmaları koşulu ile idari özgürlük verilebileceği; eğer bu olmazsa yani bu bölgeler, İngiliz veya Fransız Yönetimi altına gireceklerse buna razı olmak İslam Dünyası’na karşı ihanet olacağından tamamen bu bölgelerin bağımsız olmalarının daha iyi olacağı şeklindeydi⁵¹¹.

Kabinedeki nazırların diplomasiden anlamamasına rağmen neden başmurahtas olarak Rauf Bey’in üzerinde tartışmasız mutabık kaldığı sorusu akla gelebilir. Kanaatimizce bu sorunun cevabını Rauf Bey’in geçmiş iş deneyimlerinde ve General Towshend ile olan yakın arkadaşlığında aramak gerekir. Öyle ki General Townshend’in, (Müzakerelerde İngiliz tarafında başmurahtas olarak bir amiralin katılacağını biliyor olmasına dayalı olarak) müzakerelere katılacak olan heyette Rauf

⁵¹⁰ Ali Fuat Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 155.

⁵¹¹ Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 741.

Bey'in de bulunması noktasında tavsiyeleri vardı. Ayrıca Rauf Bey'in İngilizce bilgisi, önceki tecrübelerine dayalı olarak İngiltere ve Amerika'da görev icabı birkaç kez bulunmuş olması, Rus İhtilali'nden sonra gerçekleştirilen Brest-Litovsk görüşmelerine katılmış olmasının da heyet başkanlığı seçiminde etkili olduğu kanaatindeyiz⁵¹².

Hükümet, Mondros'a gidecek olan Rauf Bey başkanlığındaki heyete müzakerede mütareke şartlarını azami ölçüde belirlemeyi amaçlamak düşüncesiyle 8 maddeden oluşan bir talimat verilmişti. Talimatın birinci maddesi bütünüyle Boğazlar ile ilgili kontrol ve geçiş hükümleri ile ilgiliydi. Buna göre mütareke boyunca Boğazlar'ın itilaf Devletleri'nin savaş ve ticaret gemilerine açık tutulmasının kabul edileceği; fakat buna karşılık Yunan savaş gemilerinin geçişine izin verilmeyeceği; Boğazlar'daki istihkâmların denetiminin Osmanlı askerlerinin elinde olacağı, şayet İtilaf tarafından bu konuda şiddetli ısrar vuku bulur ise belli sayıda İngiliz subayının, barış olduğunda ayrılmak koşulu ile Osmanlı askeri ile birlikte bu alanlarda konuşlandırılabilmesi; Çanakkale ve Karadeniz Boğazları'ndan geçiş esnasında burada iki günden fazla kalınmayacağı talimatlandırılırken; ikinci madde ise asayişin sağlamak amacıyla tespit edilecek sayı dışında Osmanlı askerlerinin terhis edilmesinin kabul edileceği ve buna mukabil olarak orduda bulunan ecnebi subay ve erlerin ülkelerine dönüşünün sağlanacağı öngörülüyordu. Üçüncü maddede, mütarekede tespit edilecek olan koşullara bağlı kalınacağı vurgulanırken, silah bırakışmasının sadece İngiltere ve müttefiklerini kapsayacağı vurgulanıyordu. Dördüncü maddede, ülke sınırları içerisinde ve karasularında emniyet ve asayişin sağlanmasının hükümetin tahakkümünde ve sorumluluğunda olacağı belirtilirken, yönetime ve hükümetin işleyişine hiçbir nam ve surette müdahalelerde bulunulmasına izin verilmeyeceği ve memleketin hiçbir noktasına Müttefik askeri çıkarılmasına müsaade edilmeyeceği ifade ediliyordu. Beşinci madde, Karadeniz'de Almanlar tarafından vuku bulabilecek avdet taarruzlarına ve onların çeşitli suretle deniz yollarını tehdit etmeleri durumunda savunmanın sadece

---

⁵¹² Rauf Bey'in yurtdışı tecrübelerinin artmasında II. Abdülhamit Dönemi'nde müslümanlığı kabul ederek Bağnam adını alan Amerikalı Bucknam isimli bir kaptan ile kurduğu yakın diyalogun ve dostluğun etkisi vardır. Rauf Bey, bu kişi ile çıktığı her yurtdışı görevlerinde yeni tecrübeler edinmiş, Amerika'da Oval Ofis'te Teodor Roosevelt'in konuğu olmuş, Londra'da defalarca elçilik ziyaretlerinde bulunmuştur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Aksel Keskin, **İmparatorluktan Cumhuriyete Rauf Orbay**, Parola Yay. İstanbul, 2014, ss. 27-103.

Osmanlı Kuvvetleri'ne ait olacağı ve bu noktada İngilizler'in sadece savunma tertibatında kontrol görevini üstlenmelerine izin verileceği ile ilgili hususu düzenlerken; altıncı maddede, bırakışmadan hemen sonra serbest ticaretin sağlanması amacıyla yönelik olarak gemi seferlerinin biran evvel başlaması ve başta hububat olmak üzere gıda ithalatının hızlandırılmasının talep edileceği dile getirilirken; yedinci maddede, mütarekeden hemen sonra Almanya'nın Türkiye'ye yapacağı nakdi yardımın kesileceği sebebiyle Müttefikler'in acil olarak nakdi yardımda bulunmalarının talep edileceği ve son olarak sekizinci maddede, devletin milli namusunu rencide edecek her türlü girişimin reddolunacağı gibi ülkede bulunan Alman ve Avusturyalı askeri personelin ayrılması için en az iki ay sürenin tanınmasının talep edileceği ve bu ülkelerde bulunan çoğu öğrenci 15-20 bine yakın Osmanlı vatandaşının mütarekeden sonra geri dönme şartının kesinlikle kabul edilmeyeceğine dair hükümleri içeriyordu⁵¹³.

Genel olarak hükümetin verdiği talimatın içeriğine bakıldığında daha ziyade devletin egemenlik haklarını güvence altına almayı hedefleyen ve bu uğurda yenilmiş olmayı kabul etse dahi hiçbir surette kontrol dışında yönetime etkin bir müdahaleyi kabul etmeye yanaşmayan bir görünüm arz eden bu maddeler, bir nevi heyetin müzakerelerdeki azami sınırlarını da belirgin olarak netleştiriyordu. Özellikle birinci maddede Boğazlar'ın İtilaf Donanması'na açılmasının, Yunan gemilerinin geçmeyeceği ve gemilerin Boğazlar'da iki günden fazla kalmayacağına dair şartların getirilmesi hükümetin bu konudaki ciddi hassasiyetini de gözler önüne seriyordu. Sina Akşin, hükümetin Boğazlar'la ilgili bu derece hassas olmasına, "*Evimin içinden geçebilirsin; ama evin anahtarı bende olacak.*" yorumunu getiriyordu⁵¹⁴. Askerin terhis işlemlerini konu alan ikinci madde de hükümet bu işlemin gerçekleştireceğini taahhüt edeceğini beyan ederken, ülke dâhilinde herhangi bir otorite boşluğuna sebebiyet verecek şekilde bir düzensizliğe de izin vermeyeceğinin sinyallerini ima ediyordu. Dördüncü maddede dile getirilen Karadeniz'de bir Alman taarruzuna karşı alınabilecek önlemler hükümetin evhamlığı ile açıklanabilecek bir husustur. Çünkü

---

⁵¹³ Ali Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 32. Rauf Orbay, anılarında bu yönergelerden bahsetmezken, Bayur, Rauf Bey'in böyle davranmasını anlamanın zor olmadığını, zira ortaya çıkan mütareke koşullarının hükümetin verdiği bu yönergeye hiçbir surette uymadığını belirtiyordu. Bayur, **Türk inkılabı...**, s. 741.

⁵¹⁴ Akşin, **a.g.e.**, s. 57.

tam da mütareke arifesinde olunduğu bu günlerde Alman Donanması'nda meydana gelen ayaklanmalar ve ordusundan gelen mütareke sinyalleri, herhalde hükümetin bilgisi dâhilinde olabilecek bir konuydu. Ayrıca altıncı ve yedinci maddelerde dile getirilen hususlar ülkede genel bir mali ve sosyal krizin önünü almaya yönelik girişimlerdi. Ancak hiç şüphe yok ki yedinci maddede talep edilmesi istenen acil mali yardım ülkenin bekası için diplomatik mücadelenin verileceği bir ortamda ülkenin içinde bulunduğu durumu gözler önüne seren bir unsurdu. Öyle ki bir ölüm kalım savaşı verilen dört yıl süren savaş boyunca savaştığı düşmanın karşısına *“Acele para vermezsen ölürüm”* diyerek çıkmanın, sonrasında eşit haklar içinde diplomatik arenada bir barışı hayal etmeyle açık bir çelişki oluşturabilecek aleyhte bir durumdu⁵¹⁵. Son olarak sekizinci maddede dile getirilen hususlar, daha çok devletin haysiyeti ve uluslararası camiada onurunun rencide edilmesini önlemeye yönelik talimat olarak değerlendirilebilirdi. Her halükarda Mütareke Heyeti, bu talimatları azami ölçüde gerçekleştirmek için İngiliz Heyeti'nin karşısına çıkacaktı.

2.2.5. Agamennon Zırhlısı'nda Mütareke Müzakereleri

2.2.5.1. Mütareke Görüşmelerinde Fransızlar'ın Devredışı Bırakılması

Hükümet tarafından verilen talimatla yola çıkan Türk delegeleri, 24- 25 Ekim gecesi *“Peyk-i Şevket”* adlı harp gemisi ile İstanbul'dan hareket ettiler. Ertesi gün Bandırma'ya, oradan da trenle İzmir'e vardılar. Delegeler, burada Rahmi Bey'in valilik görevine hükümet tarafından son verildiği için, Valiliğe vekâlet eden Nurettin Paşa ve Ordu Komutanı Cevat Paşa tarafından karşılandılar. Rauf Bey anılarında, İzmir'e geldiklerinde bu kişilerden İzmir'de asayişin durumu ile ilgili bilgi aldıklarını ve şehre denizden gelebilecek bir saldırıya karşı şehri koruyamayacakları bilgisini aldıktan sonra savaşa bir an evvel son verilmesi noktasında kanaatlerinin daha da güçlendiğini, ifade etmektedir. Heyet, İzmir'de ikamet ettikten bir gün sonra Zafer römorkörüyle Midilli'de bulunan İngiliz İstihbarat

---

⁵¹⁵ Koloğlu, a.g.e., s. 24.

Servisi'ne bağı ve Foça açıklarında bekleyen İngiliz Karakol Gemisi'ne bindiler⁵¹⁶. Akşama doğru "Sığrı" açıklarında kendilerini bekleyen Liverpool adlı kruvazör gemisine geçerek 26 Ekim gecesi Limni Adası'nın Mondros Limanı'nda Agamennon Zırhlısı'nda kendilerini bekleyen İngiliz Heyeti tarafından karşılandılar.

Bu arada taraflar arasında müzakerelere geçilmeden önce, İngiltere ve Fransa arasında önce bırakışma taslak metin üzerinde, daha sonra ise Akdeniz'de mütareke arifesinde komutanın kimde olacağı ve Türk delegelerle müzakerelerde hangi komutanların yetkili olacağı meselesine bir gözetmek gerekmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi Türkler'le mütareke ihtimali ortaya çıkınca İtilaf Yüksek Konseyi, gerçekleştirdiği bir dizi toplantılarda ortak bir mütareke taslağı hazırlanmasını sağlamıştı. Ancak bu taslak metin, İngiliz ve Fransız Hükümetleri arasında karşılıklı sertleşme ve protestolara sebebiyet vermişti. Hatta öyle ki Türk delegeleri yoldayken bile Paris ve Londra'da hala bu restleşmenin sancıları ve etkileri devam ediyordu. 24 Ekim'de İngilizler'in mütareke taslak metninde Paris'e danışmadan yeniden düzenleme yapmalarının Paris'te yarattığı öfkeyi yatıştırmak amacıyla Londra'dan yola çıkan Lord Milner, bir yandan Fransız Başbakanı'nı ikna etmeye ve yatıştırmaya çalışırken; diğer taraftan Londra Hükümeti de Amiral Calthorpe'ye Türkler'le mütareke görüşmelerine başlamada İtilaf Devletleri adına yetkili olduğu talimatını gönderecekti. Her ne kadar Lord Milner Clemanceau'yu Amiral Calthorpe'nin başkanlığında mütareke görüşmelerinin başlanması konusunda ikna etmişse de Fransız Başbakan, yine de görüşmelere Fransız Askeri Yetkilileri'nin katılacağını umuyordu⁵¹⁷. Bu amaçla 27 Ekim'de Fransız Deniz Bakanlığı, Versay'da kararlaştırılan mütareke taslağını Fransız Amiral Gauchet'e, Vice-Amiral Amet'e ulaştırması amacıyla gönderir. Amirale verilen talimata göre, Amiral Calthorpe ile mütareke görüşmelerine katılması bekleniyordu. Hâlbuki talimat Vice-Amiral Amet'e daha ulaşmadan bir gün önce Mondros'ta Türk ve İngiliz Delegeler arasında görüşmeler başlamıştı ve Amiral Calthorpe, Fransız Amiral'i bu görüşmelere çağırılmamıştır. 28 Ekim'de Fransız Amiral görüşmelere katılmak istediyse de Calthorpe, bunu reddederek, Fransız Amiral'e hükümetinden aldığı

⁵¹⁶ Rauf Bey, bu küçük istihbarat gemisinde bir iki saat bir İngiliz subayı ile konuştuğunu ve bu sohbetten İngilizler'in bizde olup biten her şeyden haberli oldukları izlenimini edindiğini kaydetmektedir. **Yakın Tarihimiz**, "Rauf Orbay...", C.I, s. 210.

⁵¹⁷ Dyer, **a.g.m.**, ss. 323-326.

talimata göre tek yetkili kendisinin olduğunu, Türkler'in eğer Fransızlarla görüşmelere katılırsa İtalyan ve Yunanlılar'ın da masaya oturmalarından kaygılandıkları için yalnız İngiltere ile görüşmek istedikleri ve Türk delegelerin yetki belgelerinde sadece İngilizler'le görüşecekleri yazılı olduklarından Fransızlar'la görüşmek istemeyeceklerine dair bilgileri, Fransız Amiral'e gönderir⁵¹⁸. Ayrıca Calthorpe, son aylarda varılan, İngiliz-Fransız-İtalyan Antlaşması'na göre, Türkiye ilk olarak bu üç devletten hangisine başvurursa birlikte hazırlanmış olan mütareke koşullarına göre görüşmelere başlanılabileceğini bildirir. Fransız Amiral, durumu Amiral Gauchet vasıtasıyla Fransız Deniz Bakanlığı'na bildirir. 29 Ekim'de yani Türkler'le İngilizler'in Mondros'ta bırakışma müzakerelerinin ikinci gününde Fransız Deniz Bakanlığı, Amiral Gauchet'e böyle bir antlaşmanın var olmadığını ve Amiral Calthorpe'nin mütarekeyi imzalamak için İtilaf'ça verilecek yönergeler üzerinde oy birliğine varmalarını beklemesi gerektiğini, Fransız Amiral'e teler. Hükümeti'nden gelen bu bilgi ve yönergeyi, Amiral Gauchet, kendi astı durumunda olan Amiral Calthorpe'ye gönderir. Bunun üzerine Calthorpe, Amiral Gauchet'ten bu mektubu aldığı sırada Türkler'le müzakerelerde artık sona geldiğini ve artık bu noktadan geri dönüş olamayacağını bildirir⁵¹⁹. Bu durum, Fransız diplomatik çevrelerinde büyük bir infiale sebebiyet verecektir. Öyle ki antlaşmanın imza edildiği gün Lloyd George, Paris'te Müttefik başbakanlar ve dışişleri bakanları düzeyinde yapılan toplantıda elde edilen neticeyi bildirir. Toplantıda bu haber, Lloyd George'nin daha sonra hatıratlarında, "*Clemanceau ile ilk büyük ciddi tartışma...*" olarak nitelendirdiği sert bir münakaşanın yaşanmasına sebebiyet verir. Lloyd George, Clemanceau'nun sert çıkışına, Türk topraklarında asıl mücadele edenin İngiltere olduğunu ve çok kayba uğradıklarını, buna karşılık Fransızlar'ın bir avuç zenci askerle destek verdiklerini izah ederek şimdi bırakışma sırasında Fransızlar'ın bu gürültüyü neden çıkardıklarını anlayamadığını dile getirerek, karşılık veriyordu⁵²⁰. Neticede İngiliz oldu bittisi karşısında başta Clemanceau olmak üzere Fransız

⁵¹⁸ BOA, HR, SYS, 25637/1.

⁵¹⁹ Dyer, a.g.m., ss. 323-324; Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 738; Mondros'ta başlayan müzakerelerin ilk günü öğleden sonraki görüşmelerde Amiral Calthorpe, müzakerelere dahil olmak için Fransız Amirali'nden aldığı gizli mektubu okudu ve Fransız Bahriye Nezareti'nden talimat almadıkça kat'i bir karar veremeyeceklerini bildirince; Rauf Bey, kendilerinin Osmanlı Hükümeti'nden sadece İngilizler'le müzakereye mezun olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Amiral Calthorpe, diğer müttefiklerin müzakerelere iştirakinin uygun olmadığını izah ederek görüşmelerin aciliyeti lüzumunu izah etti. Ali Türkgeldi, a.g.e., s. 40.

⁵²⁰ Lloyd George, **war Memoir of...**, s. 1978.

Hükümet Ricali, durumu kabullenmek zorunda kalır. Ancak bu oldu bitti, Türkiye ile ilgili meselelerde İngiliz- Fransız geriliminin bir başlangıcı olarak kabul edilecekti⁵²¹. Fransız tarafında kızgınlık o derece hat safhaya varmıştır ki Fransız Dışişleri Bakanı, olay üzerine Clemanceau ile yaptığı görüşmeye dair ayrıntıları kaydettiği günlüğünde, Clemanceau'nun kendisine, Lloyd George'yle Türkiye ile mütareke görüşmelerinde Fransız Amiral'in neden bulunmadığına dair aralarında sert bir tartışma yaşandığını söyleyerek, Lloyd George'nin kendisine "*Öyleyse onu İtalyan ve Portekizler'e de imzalatmalı.*" dediğini ifade edecekti. Neticede bu mesele üzerinde Fransız diplomatik çevrelerindeki genel kanı, hükümetin İngilizler tarafından oyuna getirildiği yönündeydi⁵²².

2.2.5.2. Mütareke Görüşmeleri

2.2.5.2.1. Müzakerelerde Takip Edilen Diplomatik Yöntem, Dil ve Teammüller

Silahlara veda, kalıcı bir barış için savaşan tarafların uzlaşmaya varıp müzakere yürütebilmelerinin önkoşuludur. Ateşkes nihai bir barışa gidecek olan sürecin başlangıcı alabileceği gibi taraflar uzlaşmaya varamazlarsa savaşın kaldığı yerden devam etmesi ihtimalinin de hesaba katıldığı bir süreçtir. Dolayısıyla mütareke akdi, savaşan tarafları düşman olmaktan çıkarmaz. Buyönüyle bakıldığında mütarekename askeri bir metin niteliği taşır. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın nihai amacı da kâğıt üzerinde, savaşan taraflar arasında muhasamatı durdurup barış görüşmelerine sağlam bir zemin oluşturmaktır⁵²³.

Mütareke görüşmelerinde İngiltere'yi, Amiral Calthorpe'nin baş murahhaslığında müşavir sıfatıyla Tümamiral M.Culme Seymour, Ege Hava Filosu Komutanı Commodore Rudolf Burmaster ve Amiral Calthorpe'nin personel şefi ile iki İngiliz subay temsil ediyordu⁵²⁴. Görüşmelere General Townshend katılmamış ve

⁵²¹ Knudsen, **a.g.e.**, s. 19.

⁵²² Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 739.

⁵²³ Savaş Açıkaya-Akın Çekil, **a.g.e.**, s. 61.

⁵²⁴ Dyer, **a.g.m.**, s. 326; Ali Türkgeldi, görüşmelerde Ege Hava Filosu Komutanı Commodore Rudolf Burmaster üçüncü oturumda müzakerelere katıldığını ifade etmektedir. Ali Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 33.

Türk Heyeti, karşısında tamamen denizcilerden oluşan bir heyet bulmuştur. Bu durum, Türk tarafında soğuk duş etkisi yaratmıştır⁵²⁵. Müzakerelerde hâkim olan dil, ağırlıklı İngilizce olmakla birlikte Fransızca da kullanılmıştır. Özellikle Amiral Calthorpe, Fransızca'yı akıcı bir şekilde konuşurken, Rauf Bey iyi derecede İngilizce ve çok az da Fransızca konuşabildiğinden bu ikisi arasında genel olarak İngilizce lisanı kullanılırdı. Reşat Hikmet ve Sadullah Beyler ise İngilizce bilmediklerinden onlar müzakerelere Fransızca olarak müdahil olurlardı. Yer yerde İngiliz müşavirler, Fransızca olarak maddeler üzerinde görüş beyan ederlerdi. Zaman zaman Türk delegeler kendi aralarında maddeler üzerinde Türkçe mütalaa ederlerdi⁵²⁶.

Türk tarafında görüşmelere kâtip olarak katılan Ali Bey, müzakerelerde anlaşılmayan veya ek izahat istenen hususlar üzerinde daha ziyade Fransızca mütalaa edildiğini bildirmektedir. Görüşmelerde taraflar arasında ilk gün, diplomatik teamüllere uygun olarak son derece nazik bir üslub kullanılsa da ikinci günün ilk oturumunda Türk tarafında İstanbul ile haberleşmeden dolayı aksaklığın yaşanması ile görülen endişe ve tereddüt, İngiliz tarafında sinirlerin gerilmesine ve diplomatik teamüllere uygun olmayacak şekilde Amiral Calthorpe'nin Türk tarafına maddelerin bir an evvel kabul edilmesi noktasında baskı yapmasına neden olacaktı. Bu baskı, doğal olarak da Türk tarafında zaten var olan endişe ve kaygıyı daha da artıracaktı. Müzakere aralarında ise Türk Heyeti'ni rahat ettirmek için konukseverliğe azami ölçüde dikkat edildiği, görüşmelere katılanların hatıratlarında mevcuttur. Taraflar arasında, sabah ve öğleden sonra olmak üzere iki oturum olacak şekilde sürdürdükleri müzakereler dört gün boyunca beş oturumda gerçekleştirilmişti. Türk Heyeti, öğle yemeklerinde yalnız bırakılmış; ancak akşam yemeklerinde Türk Heyete gemi komutanının yanında birkaç İngiliz subayın eşlik ettiği görülmüştür. Tarafların, müzakere oturumlarında resmi zabıt tutulmasına gerek görmemesi, böylesine önemli ve ülkenin kaderinin belirlendiği müzakere oturumlarında tam olarak neler konuşulduğunun da gün ışığına çıkmasına engel olmuştur. Oysa diplomasi, daha sonra onaylanarak geçerlik kazanacak olan uluslararası düzeydeki belgelerin

---

⁵²⁵ Kurat, **a.g.e.**, s. 40.

⁵²⁶ Dyer, **a.g.m.**, s. 326; Mondros'ta irtibat zabiti olarak görev yapan Tefik Paşa da bu konuya değinmektedir. Tefik Paşa ile mülakat için bkz. **Vakit**, 13 Kasım 1918. No: 302.

müzakere edilme sanatı olduğu gerçeğinden hareketle; görüşmelerde konuşulan her şeyin, diplomasi gereği, kayda geçirilmesi büyük bir zaruriyet arz etmeliydi⁵²⁷. Bu şekilde “tutanaksız” görüşmeyi, İngiltere Hükümeti önceden düşünmüş olmalıdır. Nedense, Türk tarafında diplomasi dilinden anlaması beklenen Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet’in varlığına rağmen, tutanaklı görüşme talebi akıllara gelmemiştir⁵²⁸. Bu muamma, antlaşmanın üzerinden yıllar geçmesine rağmen hala tam olarak izah edilebilmiş bir konu değildi. Ancak Ali Bey’in aktardığına göre, İngiliz tarafından gayri resmi olarak zabıt tutulduğundan, kendisinin de görüşmeleri olabildiğince kayıt altına almaya çalıştığını ve İstanbul’a dönünce bu görüşme zabıtlarını Hariciye Nezareti’ne teslim ettiğini ifade etmektedir⁵²⁹. İngiliz tarafında bir asteğmenin tuttuğu müzakere notları ise 62 sayfadan ibaret olmakla birlikte, görüşmelerin önemli bir kısmının Fransızca yapılmasından dolayı kayıt tutanın Fransızca bilmemesi nedeniyle İngiliz kayıtları da bu noktada yeterli olmaktan uzaktı. Amiral Calthorpe’nin 1920’de Donanma Bakanlığı Sekreterliği’ne verdiği bilgilere bakılacak olursa, adı geçen notlar herhangi bir düzenleme ve revizyona tabi tutulmamış olmakla birlikte görüşmelerin Fransızca yapılan bölümlerini de içermiyordu. Kısmen tutulup bazı noktalarda kafa karıştırıcı bölümlerin yer aldığı bu notlarda, görüşmelerin tüm ayrıntılarının kayıt altındabulduğunu söylemek mümkün değildi. Bu nedenle olsa gerekir ki Amiral Calthorpe adı geçen notları mütarekeden hemen sonra Donanma Bakanlığı’na göndermemiştir⁵³⁰.

Taraflar arasında mütareke diyaloglarında, en sert ifadelerin kullanıldığı zamanlarda Rauf Bey, hükümetinin beklenti ve görüşlerini tamamen açık bir şekilde ifade ederken, Reşat Hikmet daha ziyade Rauf Bey’i zor durumlardan kurtaracak şekilde diplomatik bir üslup sergileyecekti. Bu durum Türk tarafına, görüşmelerde manevra imkânı da tanıyabilecekti⁵³¹.

27 Ekim Pazar günü başlayan ilk gün görüşmeleri sabah ve öğleden sonra olmak üzere iki oturumda gerçekleşmiştir. Müzakere öncesinde Türk tarafına

---

⁵²⁷ Öymen, **a.g.e.**, s. 60.

⁵²⁸ Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 746.

⁵²⁹ Ali Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 34.

⁵³⁰ **PRO. ADM. 116/1823**, “*Admiral Calthorpe to The Secretary of Admiralty*”, No: 1413/014/3, 24th May 1920; **PRO. ADM. 116/1823**, Admiralty to Foreign Office, No: 01734, 2nd June 1920’den aktaran Başak, **Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla...**, s. 208.

⁵³¹ Dyer, **a.g.m.**, s. 327.

maddeler hiçbir suretle verilmemiştir. Birinci maddeden itibaren Amiral Calthorpe'nin her bir maddeyi tek tek okuması ile Türk tarafı, maddelerin içeriği hakkında bilgi sahibi olmuştur. Dolayısıyla maddeler üzerinde müzakereler Amiral Calthorpe'nin maddeyi okumasından sonra başlamıştır. Okunan her madde üzerinde hemen tartışılmakta veya görüş beyan edilmekte; kabul olunmakta veya İstanbul'a danışılmak üzere ertesi günkü görüşmelere bırakılmaktaydı. Maddelerin önceden Türk murahhaslarına verilmemesi; Türk tarafının bunlar üzerinde kendi aralarında tartışma, maddelerin bütünüyle neyi hedeflediğini kavrama ve önceden bir strateji geliştirerek, başlayacak olan görüşmelere hazırlıklı çıkma imkânını ellerinden almaktaydı⁵³². Dyer, bunun Calthorpe'nin bir taktiği olduğunu ifade ederek, görüşmelerin bu şekilde madde madde olarak yapılması müzakere sırasında Türkler'e diğer maddelerle birlikte pazarlık yapmalarına da imkân vermeyerek, antlaşma maddelerinin ne kadar zararlı olduğunun Türkler tarafından fark edilmesinin önüne geçtiğini, ifade etmektedir. Dahası Calthorpe'nin, Türk Heyeti tarafından kabul edilmeyecek bir madde üzerinde tartışmayı uzatmayarak bir diğer maddeye geçtiğininve bu taktikle bütünü üzerinde ufak tavizleri tercih ederek maddeyi özü itibariyle koruduğunu, ifade etmektedir. Onun bu stratejisi çoğu maddelerin Türkler tarafından kabul edilmesine yol açmıştı. Ayrıca Calthorpe'nin müzakerelerde dostça ve samimi tavırları ona, hedefe ulaşmada yardım etmişti. Dyer'e göre Calthorpe'nin temel düşüncesinin, İngiltere'nin Türkiye'ye zarar vermek niyetinde olmadığı ve ateşkes hükümlerini de ihlal etmeyeceği şeklindeydi. Ve bu görüş kendisi tarafından sık sık gündeme getirilmişti⁵³³.

Görüşmelerde Amiral Calthorpe, Türk tarafının daha çabuk karar vermesini sağlamak için bazı maddeleri değiştirmeyi teklif ederken, bazı maddeleri diğer maddelerle birleştirmek suretiyle inisiyatif kullandığı da görülmüştür⁵³⁴. Amiral, aslında bir diplomat gibi davranıp, kartlarını tam olarak açmamak suretiyle müzakerelerde yer yer gerileme marşını da kullanarak, Türk tarafının kozlarını iyi teşhis etmeye gayret sarf ediyordu. Şüphesiz Amiral Calthorpe'nin bu şekilde davranmasında; Türk tarafının elinde ne olduğunu bilmenin rahatlığı ve Türkler'in ne

---

⁵³² Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 747.

⁵³³ Dyer, **a.g.m.**, s. 329.

⁵³⁴ Ali Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 51.

kadar zor durumda olduğunu idrak etmiş olma kozunu elinde bulundurmanın güveni vardı. Çünkü daha görüşmeler başlamadan evvel Rauf Bey, General Townshend'e ülkenin içinde bulunduğu durumu bütün ayrıntısıyla anlatmakla birlikte, askeri durumu olduğundan daha kötü bir şekilde yansıtmıştı. Bu durum Amiral Calthorpe'nin görüşmeler sırasında sık sık blöf kartını kullanmasına ziyadesiyle imkân tanımıştır⁵³⁵.

Müzakereler üzerinde yazılan hatıratlardan anlaşıldığı kadarıyla en fazla Rauf Bey ve Amiral Calthorpe fikir beyan ederken; Türk tarafından Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Bey'in de söze karıştığı olmuştur⁵³⁶.

Özellikle ilk gün müzakerelerinde Amiral Calthorpe'nin, müzakereye açılan maddeler üzerinde Türk tarafının itiraz ve düzeltme isteklerine oldukça nazik ve yumuşak bir tarzda yaklaştığı görülmüştür. İtiraz husule gelecek durumlarda amiral, Türk tarafı ile herhangi bir restleşmeye girmeden maddenin bir sonraki oturumda yeniden görüşülmek üzere tehir edilmesini sağlamıştır. Amiral Calthorpe'nin bu tavrı; Mareşal Foch'un, Rethondes'te Almanya ile yapılan ateşkes müzakerelerinde Alman Delegeler'e gösterilen sert tavırdan büyük farklılık arz ediyordu⁵³⁷. Hatta Calthorpe'nin yumuşak tavrı, Türk Heyeti'nde eski devirlerdeki Türk-İngiliz dostluk ve dayanışmasının yeniden canlanabileceği ümitlerinin yeşermesine neden olmuştu⁵³⁸.

İlk gün her iki oturumda da sadece 19 madde görüşülmüş, kalan diğer maddeler ikinci gün başlayacak oturuma sarkmıştır. Neticede ilk günkü oturumlarda hızlı ilerlemeler sağlanmıştı. 19 maddeden dokuzu kabul edilmiş, altı madde üzerinde hükümetlerden yeni talimatlar alınmak amacıyla sonraki oturumlara ertelenmiş, kalan dört madde üzerinde ise anlaşmazlık vuku bulmuştu. İkinci gün; ilk oturumdan kalan maddelerin tamamının okunmasının ardından, üzerinde tadilat ve

---

⁵³⁵ Dyer, **a.g.m.**, s. 332.

⁵³⁶ **Yakın Tarihimiz**, "*Rauf Orbay...*", C.I, s. 303.

⁵³⁷ Jeaschke, **a.g.m.**, s. 151.

⁵³⁸ Bayur, **Türk İnkılabı.....**, s. 746; Görüşmelerin başından sonuna kadar İngilizler'in Türk heyetine nazik ve konuksever tavrı başta Rauf Bey olmak üzere heyetteki kişileri çok etkilemiştir. İmza merasiminden sonra her iki heyette bulunanlar şampanyalarını yudumlarken Agamennon Kaptanı, Rauf Bey'in kendisine teknik açıdan düşman sayılan birine gösterdiği konukseverlik için teşekkür ettiğini, eşine yazdığı mektupta dile getiriyordu. Margaret Macmillian, **Paris 1919, 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikâyesi**, çev. Belkıs Dışbudak, ODTÜ Yay., 2004, s. 362.

izahat istenen maddelerin yeniden görüşülmesine geçilmiştir. Bu görüşmelerde Amiral Calthorpe Türk tarafına, “*Görüşmeler çok uzadı, bir an evvel mütarekeyi imzalayınız.*” şeklinde baskı yapmış ve bu tutumunu son güne kadar sürdürmüştür. Üçüncü gün Türk tarafının İstanbul ile irtibat kuramaması vesilesiyle görüşmeler 30 Ekim Çarşamba gününe ertelenmişti. Kanaatimize göre, daha ilk gündən itibaren Türk tarafının İstanbul ile zamanında ve sağlıklı iletişim kuramaması müzakerelerde Rauf Bey ve Heyeti’nin elini zayıflatmış ve İngiliz Heyeti’ne karşı zor durumda bırakmıştır. Bu durum maddelerin sağlıklı bir şekilde mütalaa edilmesini de olumsuz yönde etkilemiştir. Amiral Calthorpe’nin ilk gün görüşmelerinde Londra’dan gelen talimat doğrultusunda her ne surette olursa olsun ilk dört maddenin kabul edilmesini istemesi, Türk tarafında endişeye sebebiyet vermiştir. Öyle ki ilk maddede Boğazlar’ın İtilaf Donanması’na açılması ve Boğazlar’daki istihkâmların Müttefikler’ce işgal edilmesi daha ilk okunduğu andan, müzakerelerin son bulacağı ana kadar başta Rauf Bey olmak üzere Türk tarafında derin kaygılara duçar olmuş ve üzerinde en çok tartışılan, tadilat ve izahat istenen maddelerden biri olmuştur. Türk tarafı, ikinci ve üçüncü maddelerde belirtilen Karadeniz’de ve Boğazlar’daki torpil tarlalarının belirlenmesi ve temizlenmesi hususlarını içeren maddeleri hemen kabul etmesine rağmen İstanbul’un olası bir işgaltehlikesi ve Yunan gemilerinin Boğazlar’dan geçmesi ihtimalleri üzerinde sürekli durmuş, karşı taraftan sürekli izahat ve çeşitli garantiler istemiştir. Bu durum müzakerelerde yer yer sınırların gerilmesine ve görüşmelerin kısmen tıkanmasına yol açmıştır. Üzerinde en çok tartışılan diğer mevzular ise “*Kilikya*” ifadesiyle nerelerin kastedildiği ve 7. maddede belirtilen “*Anadolu’daki herhangi bir stratejik noktanın işgali...*” mevzusuydu. Bu madde, Amiral Calthorpe’de bile muammaya yol açmış ve kendisi maddenin esasının ne anlama geldiğini anlayamadığını ifade ederek, hükümetinden izahat isteyeceğini beyan etmiştir.

Müzakerelerin seyir şeklini etkileyen bir diğer önemli husus ise, Türk tarafında daha ilk baştan beri devam eden İngiltere’ye karşı son derece iyi niyet ve iyimser tutumdur ki gerek Rauf Bey ve gerekse Reşat Hikmet Bey, izahat ve tadilat istenen maddeler üzerinde Amiral Calthorpe’nin ısrarı ile karşılaştıklarında İngiltere’nin adil yönetim ve iyi niyet anlayışına güvendiklerini dile getireceklerdi. Bu tutum Türk tarafında karar verme noktasında tereddüde sebebiyet verdiğinde ise

Rauf Bey'in, Amiral Calthorpe'den gizli kalmak kaydıyla birtakım sözlü beyanatları içeren özel bir mektup yazmasını talep etmesine de yol açacaktı. Görüşmelerin samimi ve dostane havası, Amiral Calthorpe'yi bile bu maddelerin daha sonra Türkler'e karşı bu derece haşın bir şekilde uygulanmayacağı yanılığısına düşürmüştü. Müzakereler sırasında hatırda tutulması gereken bir diğer önemli nokta ise, Türk tarafının daha İstanbul'dan çıktıkları günden itibaren bir an evvel mütarekeyi imzalamaları hususunda üzerlerinde hissettikleri baskıydı. Zaten hükümetin heyete verdiği talimatta, hangi sebep ve zaruri durumlarda görüşmelerin nihayete erdirileceğine dair herhangi bir ibare yoktu. Özellikler Trakya ve güney sınırında meydana gelen son hadiseler, Türk heyetinde bir an evvel savaşa son verme zaruriyetini hissettirmişti. Dolayısıyla Türk tarafının, mütarekeyi imzalama aşamasında düşündüğü bu husus ileride telafisi mümkün olmayan olaylara kapı açma ihtimalini meydana çıkarmıştır. Aslında Türk Heyeti, bu baskı altında görüşmeleri yürütürken; başta Amiral Calthorpe olmak üzere İngiliz Heyeti üzerinde de görüşmelere katılmak isteyen Fransızlar'ın ısrarı sebebiyle işi oldu bittiye getirmenin verdiği aceleci bir baskının olduğu da gözden kaçırılmamalıdır⁵³⁹. Bu durum, İngiliz Heyeti'nin görüşmelerin daha ikinci gününde, müzakerelerin çok uzadığı ve bir an evvel ateşkesin imzalanması gerektiği, düşüncesine kapılmasına yol açacaktı. Nitekim Amiral Calthorpe üçüncü oturumda, İtilaf Generalleri'nin kendisinden, görüşmelerin neden bu kadar çok uzadığı noktasında izahat istediğini, ifade etmesi bu baskının bir tezahürüydü⁵⁴⁰.

Ayrıca müzakerelerde Amiral Calthorpe'nin Türk Heyeti'ne mütareke taslağının İtilaf Devletleri'nce ortak hazırlandığını, maddelerin değiştirilmesi için yine tüm İtilaf Devletleri'nin onayının alınması gerektiğini, ifade etmesi; bu durumun uzun görüşmelere kapı açıp neticesinde görüşmelerin uzamasına sebep olacağını, dile getirmesi Calthorpe'nin Türk tarafına oynadığı bir blöftü. Dolayısıyla Türk tarafı bu blöfe kanarak taslak metin üzerinde önemli değişiklikler yapamayacakları argümanına inanmak durumunda kalmıştır⁵⁴¹. Bununla birlikte müzakere oturumlarında Türk tarafının içinde bulunduğu çaresiz durum da İngiliz

---

⁵³⁹ Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 746.

⁵⁴⁰ Ali Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 52.

⁵⁴¹ **A.g.e.**, ss. 55-56.

Amiral'in gözünden kaçmamıştı. Öyle ki Calthorpe, ilk günün sonunda edindiği izlenime göre ilk dört maddeyi kabul etmeleri halinde Türkler'in diğer maddeleri de kabul edecekleri hususuydu. Nitekim İngiliz Amiral bu sezisinde de yanılmamıştı⁵⁴².

Müzakereler neticesinde ortaya çıkan antlaşma metninin en sonuna, görüşmelere Türk Heyeti'nden katılan yetkili kişilerin isimleri tek tek yazılırken; İngiliz Heyeti'nden sadece Amiral Calthorpe'nin adının geçmesi İngiliz Hükümeti'nin amriale ne kadar büyük bir insiyatif ve yetki verdiğini ortaya koyacak bir diğer unsur olarak göze çarpmaktaydı.

Son olarak mütarekenin imza edilmesinden sonra, cephelerde silah bırakmanın hangi gün ve saatte olacağı yazılı olarak belirtilmesine rağmen; mütarekenin kaç gün süreli olacağı ve herhangi bir anlaşmazlık durumunda uzatma opsiyonu olup olmayacağı, mütarekenin hangi hallerde fesh edilmiş sayılacağı hükümleri hiçbir suretle belirtilmemiştir. Bu husus diğer İttifak Devletleri'yle yapılan mütarekelerde de belirtilmemesine rağmen; Almanya ile imza edilen mütareke antlaşmasında İtilaf Devletleri, mütareke müddetini opsiyonuyla birlikte otuz altı gün olarak belirtmiştir⁵⁴³.

2.2.5.2.2. İstanbul'un Durumu ve Devletin Tamamen İşgale Açık Hale Getirilmesi

Müzakerelerde en çok tartışılan konuların başında, önemine binaen ilk maddede belirtildiği gibi İstanbul ve Boğazlar'ın durumunu içeren madde ile yedincimaddede yer alan önemli stratejik noktaların işgalini içeren hususlardı. Amiral Calthorpe, Karadeniz'e geçiş için Çanakkale ve Karadeniz Boğazları'nın açılması ve buralardaki istihkâmlarınMüttefikler'ce işgalinin sağlanmasını içeren maddeyi okuduğunda, ilk tepki beklendiği gibi Rauf Bey'den gelmiştir. Rauf Bey'e verilen talimatta Boğazlar'ın İtilaf gemilerine açılmasına dair bir kayıt bulunmasına rağmen,istihkâmların topyekün işgalini içeren herhangi bir ibare yoktu. Buna

⁵⁴² Başak, **Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla...**, s. 212.

⁵⁴³ Açikkaya- Çelik, **a.g.e.**, s. 84.

mukabil Calthorpe'ye verilen talimatta ise Boğazlar'ın her ne suretle olursa olsun işgali öneriliyordu⁵⁴⁴.

Rauf Bey, gemilerin Boğazlar'dan geçişinin kabul edilebileceğini; ancak buralardaki istihkâmların işgalinin ülkedeki iç asayişe taalluk edeceğinden bunun mümkün olamayacağını ve bu vesile ile istihkâmları emniyet içinde bırakacak başka bir çözüm yolunun düşünülmesini istedi. Amiral Calthorpe; Rauf Bey'in bu çıkışına, hükümetin yeniden olası bir savaş durumunu düşünmek zorunda olduğunu, ifade ederek meydana gelebilecek bir hükümet değişikliğine karşı bu önlemin alınmasının zaruriyetinden bahsetti. Ardından Sadullah Bey, istihkâmlardaki top kamalarının sökülmesi ile İngilizler'e bu güvenin sağlanabileceğini, ifade ederek bu yerlerin işgalinin bir onur meselesi ile alakalı olduğunu iddia etmesi, Amiral Calthorpe'nin tepkisine ve bu istihkâmların Almanlar'ın işgalinde olduğu zamanda bunun neden akla gelmediği tarzında itirazının dile getirilmesine sebebiyet verdi. Bu madde üzerinde Reşat Hikmet Bey de söz alarak tepkisini dile getirdiyse de Amiral Calthorpe, *“Düşüncelerinizi anlıyorum; ancak hükümetim bu konuda ısrar ediyor. Dört yıl süren savaş boyunca her yönüyle en çok zarara sizinle olan mücadelemizde uğradık. Şimdi barış istiyorsunuz. Buna karşılık biz de tekrar savaş durumuna geçmek ihtimaliyle benzeri zarar ve ziyanlara uğramamak için ihtiyat tedbirlerini almak zorundayız.”* cümleleriyle Türk tarafında ortaya çıkan tepkileri yatıştırmaya çalıştı⁵⁴⁵.

Rauf Bey, bir nebze olsun işgali kabullenmiş gözükerek, istihkâmların işgali işine savaştan bütün ulusların katılıp katılmayacağı durumunu sorunca, amiral buna, *“Evet”* diyerek karşılık verdi. Rauf Bey, bu işgale İtalyan ve Yunan gemilerinin katılmasına şiddetle itiraz etti. Amiral Calthorpe; istihkâmların İngiliz Birlikleri tarafından işgalinin, diğer devletlerin ise gemileriyle İstanbul'da temsil edilmelerini önerdiyse de Rauf Bey, buna da itiraz edecekti. Rauf Bey, istihkâmların durumları ile ilgili başka bir çözüm öne sürerek; istihkâmlarda Müttefik askerleri yanında belirli miktarlarda Osmanlı askerinin de bulunmasını talep etti. Ancak bu kez buna da Amiral Calthorpe, barış zamanı olmadığından Türk askeri ile Müttefik askerlerinin aynı yerde görev yapmasının sakıncalarını dile getirerek, bu konuda

⁵⁴⁴ Dyer, a.g.m., s. 329.

⁵⁴⁵ **Yakın Tarihimiz**, *“Rauf Orbay...”*, C.I., s. 304.

yeniden talimat alınması için hükümetine yazacağını ve bu yönüyle durumun hassasiyetinin Londra'ya iletileceğini, ifade etti. Calthorpe ayrıca, hükümetinin istihkâmların işgali konusunda diretirse işgalde sadece İngiliz ve Fransız askerlerinin görev almasını talep edeceğini de dile getirdi. Ancak ortada Yunan gemilerinin durumu olduğundan bu konuda da Calthorpe, Yunan gemilerinin İstanbul'a gelmesi durumunda ortaya çıkabilecek kötü sonuçları, hükümetinin hiç arzu etmeyeceğini ifade ederek, eğer bu gemilerin Karadeniz'e geçmesinden vazgeçilmez ise onların gece İstanbul halkına gözükmeden Karadeniz'e geçişinin sağlanabileceği sözünü vererek, esasında bu hususun kendi elinde olduğunu da sözlerine ekleyecekti⁵⁴⁶.

Neticede, yüksek bir hararetle ve Türk tarafında en çok korkulanan olabileceği ihtimaline dayanan birincimadde üzerindeki tartışmalarda, her iki taraf da ilk gün istenilen sonucu alamaz. Bu maddede Londra'ya yeniden danışılmak üzere ertesi gün oturumuna sevk edilecekse de Türk tarafında diğer maddelere yönelik daha şüphe dolu bakışlar sergilenmeye başlanacaktı.

Öyle kimüzakerelerde tartışmalara sebebiyet veren ve bir nevi Mondros Mütarekesi'nin anahtarı durumunda bulunarak, yedinci maddede kendisine yer bulan, “Önemli stratejik noktaların İtilaf Devletleri tarafından işgalini...” öngören koşuldu. Bu madde ilk günkü oturumda okunduğunda Rauf Bey, maddenin önemine binaen burada maksadın ne olduğunun açıklanmasını Amiral Calthorpe'den rica ederek, maddenin mevcut haliyle kabinenin istifasına sebebiyet verebileceğini ve mütareke görüşmelerinin kapanmasına neden olabileceğini beyan etti⁵⁴⁷. Amiral, hükümetinin bu maddeyle neyi kastettiğini kendisinin de anlayamadığını ifade etse de bunun sudan bir sebep olduğunu ve burada kastedilenin Halep ve Bağdat'ın işgal edilmesi olduğunu, ifade etti. Bunun üzerine Rauf Bey, askerlerin terhis edildikten sonra bütün cephelerde hareketin durma noktasına geleceğini ve herhangi bir işgale sebep verebilecek bir durumun ortaya çıkmayacağı karşılığını, verdi. Tümamiral Seymour söz alarak “Kesinlikle bazı stratejik noktaları işgal etmek isteyecekler...” deyince Amiral Calthorpe biraz şaşırılmış gözükerek nereleri işgal edeceklerine dair kendilerine, 24 maddenin b fıkrasında bahsi geçen Sis, Haçin, Zeytun ve Antep gibi

⁵⁴⁶ Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 748.

⁵⁴⁷ Kurat, **a.g.m.**, s. 42.

dört yerin isminin verildiğini, ifade etti⁵⁴⁸. Neticede Türk tarafında büyük hayal kırıklığına sebebiyet veren 7. madde de ilk günkü oturumda netlik kazanamayacak ve tıpkı birinci maddede olduğu gibi yeniden Londra'dan talimat istenmek üzere, görüşmeler bir sonraki oturuma tehir edilecekti⁵⁴⁹. Ancak Türk delegeleri, “*Önemli stratejik noktaların işgali*” ifadesiyle bunun da bir şekilde İstanbul’u kapsayacağından ciddi endişe duymaya başlamışlardı.

Boğazlar’ın durumu, 28 Ekim Pazartesi günü toplanan üçüncü oturumda beklendiği gibi Amiral Calthorpe’nin Londra’dan gelen talimatı okuması ile yeniden gündeme geldi. Calthorpe, bu oturumda istihkâmların işgalinde sadece İngiliz ve Fransız askerlerinin görev alacağına hükümetinin razı olduğunu ancak maddenin değiştirilip başka bir biçime sokulmasına razı olmadığını, ifade etti. Türk tarafı bu çözüme sıcak baktıysa da İstanbul’dan henüz kesin talimat alınmadığı için birinci madde üzerinde tam olarak mutabık kalınmamış olması Amiral Calthorpe’de rahatsızlık yaratmış olacak ki üçüncü oturumun sonunda amiral, görüşmelerin çok uzamış olduğundan şikâyet ett. Rauf Bey, İstanbul ile henüz irtibatın sağlanamamış olmasından dolayı yaşanan sıkıntıyı dile getirdi. Neticede taraflar diğer maddeler üzerinde mütalaa ederlerken hala birinci ve yedinci maddeler üzerinde tam olarak mutabık kalınmamıştı.

Boğazlar’ın durumu ve Karadeniz’e Yunan gemilerinin geçiş meselesi ertesi günü toplanan dördüncü oturumda da ilk tartışılan konuların başında geliyordu. Bu oturumda Türk tarafı, Boğazlar’ın durumu ile birlikte yedinci maddede dolaylı da olsa ifade edilen İstanbul’un olası bir işgali tehlikesinden yeniden bahsetti. Ayrıca Osmanlı Hükümeti’nden gelen 29 Ekim tarihli telgraftaki, istihkâmların işgalinde İngiliz ve Fransız askelerinin yanında bir miktar Türk askerinin görev almasının ve Yunan gemilerinin Boğazlar’dan geçmesinden vazgeçilmesi noktasında ısrarı dailetti⁵⁵⁰. Ancak Amiral Calthorpe, Yunan gemilerinin geçişinin gecegerçekleşeceğini ifade ederek, “*İstanbul’un işgal edilmeyeceğine eminim. Yunan*

⁵⁴⁸Dyer, **a.g.m.**, s. 332; Ali Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 39.

⁵⁴⁹ Amiral Calthorpe’nin ilk etapta önemsizmiş gibi göstermeye çalıştığı yedinci madde üzerinde Türk tarafı antlaşmanın imza edileceği son saate kadar müzakereyi sürdürerek değişiklik yapma ısrarını sürdürmüştür. Rauf Bey, anılarında, bu maddenin önemine işaret edercesine, mütareke imza edileceği saatte bile gözlerinin önüne sadece yedinci maddenin geldiğini ifade etmektedir. **Yakın Tarihimiz**, “*Rauf Orbay...*”, C.II, s. 18.

⁵⁵⁰ Telgrafın tam metni için bkz. Ali Türkgeldi, **a.g.e.**, ss. 57-59.

gemilerinin İstanbul'a gelmeyecekleri kanaatindeyim.” diyerek Türk tarafında var olan endişeleri gidermeye çalıştı. Reşat Hikmet, İstanbul'un durumu meselesinin hükümetince ne kadar önemli olduğunu izah ederek 7. maddeyi kabul etme şartının İstanbul'un işgal edilmeme garantisine bağlı olduğunu ifade ederek, Amiral'den bir mektup yazarak İstanbul'un işgal edilmeyeceğine dair güvence vermesini istedi⁵⁵¹. Ancak amiral buna tepki göstererek “...*Halkı tahrik etmemek için ellerinden geleni yapacaklarını, ne İzmir'e ne de İstanbul'a Yunan gemilerinin gönderilmeyeceğini, bu vesile ile 7. maddeye İstanbul işgal edilmeyecektir, diye bir fıkra ilavesi lazım gelirse bunu hükümetine ve müttefiklerine yazmaya mecbur olacağını, bununda mütareke müzakerelerinin haftalarca uzayacağı anlamına geldiğini...*” ifade ederek, Türk tarafının bu isteğine de karşı çıktı⁵⁵². Aslında İngiliz tarafı da Türk tarafının kaygılı durumunu anlayışla karşılıyordu. Ancak onlarda görüşmelerin bir an evvel sonuçlanması için Londra'dan baskı görüyorlardı. Maddelerde yer alan ifadelerin net olmaması yüzünden tartışmaların uzayıp gitmesi, Türk tarafında zaman kazanmak için ek talimat isteme veya yeniden izahat isteme gibi manevraların yapılmasınaimkân tanyordu. Ancak, Türk Heyeti'nde bulunan her bir delegede, maddelerde istenilen değişikliğin yapılamaması sebebiyle büyük bir sıkıntı ve kaygı hali başgöstermişti. Şüphesiz bu durum görüşmelere katılanların sonradan kaleme aldıkları hatıratlarında ziyadesiyle hissediliyordu.

Başta Rauf Bey olmak üzere Osmanlı Heyeti İstanbul'un güvenliğini doğrudan ve dolaylı olarak ilgilendiren bütün maddelere kuşku ile yaklaşıyorlardı. Bu durum 29 Ekim tarihli Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya gönderilen uzun ve “*gayet mühim*” telgrafta da aynen yansımıştı. Telgrafta, başta birinci madde olmak üzere ilk dört madde üzerinde ne kadar ısrar edildiyse de Amiral Calthorpe'nin direnci ile

---

⁵⁵¹ Türk tarafının 7. madde kapsamından İstanbul'un çıkarılması için girişimlerde bulunacağı, hükümete gönderilen telgrafta da yer bulmuş ve bu maksada nail olmak için ısrarda bulunulacağı vurgulanmıştı. **BOA, HR,SYS,2563/1**

⁵⁵² Hatıratlardan anlaşıldığı kadarıyla, görüşmelerin bu noktasında taraflar ciddi derecede gerilmişlerdi. Öyle ki Reşat Hikmet Bey, Amiral Calthorpe'nin bu sözlerine yeniden karşılık verince Amrial sinirlenerek, “*Böyle giderse mütarekeyi katiyen sona erdiremeyeceksiniz. Tabirimi mazur görünüz. Bu hususta haksızsınız. Zira maddede (7. Madde) İstanbul zikredilmemiştir ki çıkarılsın. Ya mütarekeyi imza etmek veyahut müzakeratı kesmek lazımdır. Generaller, daima müzakeratın hüsnüneticeye vurdırılmasına imkân olup olmadığını benden soruyorlar. Müzakeratın bu kadar uzamasından dolayı bilahare bana müzakeratı kesiniz diyeceklerdir. Sizin imzaya salahiyetiniz vardır. Mütarekeyi müzakere ediniz eğer salahiyetiniz yoksa ne için buraya geldiniz?*” diyerek Türk tarafını adeta ihtar etmiştir. Ali Türk geldi, **a.g.e.**, s. 51.

karşılaştıkları ifade edilerek “... Bize defaatle ilk dört maddenin kati olduğu tekrar edildi.” deniliyordu⁵⁵³. Bu noktada Türk Heyeti, elindeki Boğazlar kartını dikkate almadan ve imparatorluğun içinde bulunduğu ümitsiz durumun etkisinde kalmıştır. Öyle ki ilk dört madde için tartışılmaz vurgusu defaatle yenilenirken, kalan yirmi maddenin üzerinde pekâlâ müzakere edilebileceği gerçeğinin gözardı edilmemesi gerekirdi⁵⁵⁴.

Rauf Bey hatıratlarında, doğrudan başkent in güvenliğini ilgilendiren birinci maddenin imparatorluğun geleceği için ne kadar önemli olduğunu, “...Birinci maddenin müzakeresinde karşı tarafın ısrarla işgal isteği bizim de buna razı olmayışımız, toplantıların kesilmesiyle harbin devamını çaresiz kıldığı takdirde İtilaf Devletleri Boğazlar’ı istila ve İstanbul’u ele geçirecekti. Buna kat’i surette mani olmak ve İstanbul’u böyle bir akıbetten mutlaka korumak zorunda idik.” cümleleriyle ifade etmesi müzakerelerin hangi endişe ile çıkmaza girdiğini de açıklar nitelikteydi⁵⁵⁵. Aslında görüşmelerde Türk tarafı; İstanbul ve Boğazlar’ın güvenliğine odaklanmışken, yedinci maddede kendisini gösteren daha büyük bir tehlike, tüm devletin topraklarının Müttefikler’ce işgaline açık hale getiriyordu.

Rauf Bey ve Türk Heyeti’nin diğer üyeleri bu son oturumda antlaşmanın son haliyle bir an evvel imzalanması noktasında ciddi baskı görmeye başladılar. Özellikle görüşmeler sırasında Amiral Calthorpe’nin “Eğer maddeler üzerinde sorumluluk alma yeteniz yok ise buraya neden geldiniz?” tarzında pek de diplomatik teamüllere sığmayacak ifadeler kullanması, Türk tarafında sıkıntı ve endişeye sebebiyet vermişti. Türk tarafı bu baskıyı azaltmak için zaman kazanma yöntemine başvurarak, birinci madde üzerinde elde edemediği düzenlemeyi diğer maddelerle kıyaslama yapmak suretiyle elde etmeye çalışıyordu. Bu noktada İstanbul ile bağlantı kurmada yaşanan aksaklık, Türk tarafını sıkıntıya sokan bir diğer önemli konu olarak ön plana çıkmıştı. İstanbul ve Boğazlar’ın mevcut haliyle durumu belirsizliğini korurken, 28 Ekim akşamı Amiral Calthorpe, o günkü görüşmelerle ilgili düşüncelerini ve açıklamak istediği hususları Londra’ya tellerken, olası bir ateşkesin kaderi ile ilgili olarak, “Her şeyin Türkler’in birinci maddeyi kabul etmesine bağlı

⁵⁵³ BOA, HR, SYS,2563/1.

⁵⁵⁴ Dyer, a.g.m., s. 329.

⁵⁵⁵ Rauf Orbay, Cehennem..., s. 272.

olduğunu...” rapor edecek ve şimdiye kadar elde edilen sonuçtan memnun olduğunu ifade edecekti⁵⁵⁶. Türk tarafı ise müzakerelerde gelinen neticeyi 28 Ekim’li kısa bir telgrafla hükümete “...*Bazı maddeler üzerinde ufak düzenlemelerden başka bir şey yapılamadı...*” içeriği ile bildiriyordu⁵⁵⁷. Telgrafta ufak düzenlemelerden başka bir şey yapılamadığı denilen maddeler arasında birinci maddede vardı.

Aslında bu telgraf irdelendiğinde Türk delegelerinin Mondros’ta maddelerin tamamının okunmasından sonra ne kadar büyük bir umutsuzluk içerisine düştüklerinin itirafı olarak kabul edilebilirdi. Delegeler maddeler üzerinde istenilen değişikliği yapamadıklarından yakınmakla birlikte, imzalamamak durumunda çok daha vahim şeylerin olabileceğini hükümete anlatmaya çabalarken, yinede ilerisi için şartlar daha kötüsüne sebep kılmadan, İngilizler’in iyi niyetlerine duçar olmak için imzalamayı tabiri caizse ehven-i şer olarak kabul ediyorlardı. Türk delegelerinin Mondros’tan gönderdiği bu telgraf aynı gün kabinenin olağanüstü toplanarak müzakere edilen şartların gözden geçirilmesine sebebiyet vermişti. Bu görüşmede kabine daha kötüsüne engel olmak için delegelere bir yandan görüşmelere devam edilerek maddeler üzerinde pazarlığın sürdürülmesini tellerken, diğer taraftan gelişmelerden meclisi haberdar etmek için 30 Ekim’de mebusları gizli celseye davet etmişti⁵⁵⁸.

Neticedemüzakerelerin gerçekleştirildiği beşinci ve son oturumda Amiral Calthorpe’nin Londra’dan gelen son talimatlar ışığında birinci maddeyi son haliyle okumasıyla, Boğazlar’ın ve istihkâmların mütareke metninde ne şekilde yer alacağına dair sorun da aşılmış oldu. Buna ek olarak birinci maddenin okunmasından sonra Amiral Calthorpe’nin bu maddeye istinaden “*İstihkâmların İngiliz ve Fransız*

---

⁵⁵⁶ Dyer, **a.g.m.**, s. 331.

⁵⁵⁷ Osmanlı Delegeleri, hükümete gönderdikleri telgrafta; “*Mütareke şartları gayet ağır ve son derece elimdir. Antlaşma şartları İtilaf Devletleri arasında evvelden kararlaştırılmış ve tespit edilmiş olduğundan, İngiliz Amirali bu şartları bize imza ettirmeye memurdur. Mütareke maddelerini müştereken tetkik ediyorsa da müzakereyi kabul etmiyor. İzahatımız üzerine ufak değişiklikler yapmakta ise de kararların ruhunu değiştirmiyorlar. Bu şartları kabul etmediğimiz takdirde ya imzaya veya avdete davet olunmamız muhakkaktır. Bu takdirde elde edeceğimiz küçük tadillerden de mahrum olacağız. İngilizler’in harekâta devamları halinde harben İstanbul’a girerlerse vaz edecekleri şartlar istiklal ve mevcudiyetimizle kabil-i telif olmayacak kadar ağır olabilir. Hâlbuki bu gün İngilizler’in bize karşı durumlarında ilerisi için bir dereceye kadar ümit verecek gibi biraz samimiyet hissolunuyor. İlk dört maddenin aynen kabulünde ısrar ediyorlar. Diğerlerinde ise cüz’i ta’dilat mümkün olacaktır. Derhal imza etmek veya dönmek zorunda kalacağız.*” diyorlardı. Tansel, **a.g.e.**, s. 24; Ali Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 56.

⁵⁵⁸ Kurat, **a.g.m.**, s. 42.

askerlerinden başkası tarafından işgal edilmeyeceği, Çanakkale ve Karadeniz istihkâmlarında bir miktar Türk askerinin kalacağı, Yunan askerinin İstanbul ve İzmir'e girmelerine izin verilmeyeceği, Yunan gemilerinin İstanbul'a girmelerine izin verilmeyip, bunlardan Karadeniz'e geçmesi icab edenlerin Boğazlar'dan gece geçişinin sağlanacağına..." dair taraflarca kararlaştırılmış hususların telgrafla hükümetine bildirileceğine dair beyanatı da okundu. Ve madde bu haliyle birtakım sözlü ve yazılı teminatların alınmasıyla kabul edildi⁵⁵⁹.

Doğrudan İstanbul'un işgalini ilgilendirmese de Türk tarafında tepkiye sebebiyet veren dokuzuncu maddede yer bulan "İstanbul'un İtilaf Donanması için deniz üssü olarak kullanılması ve İtilaf Donanması'nın Osmanlı Limanları'ndaki tershanelerden yararlanması..." hususuydu. İtilaf Devletleri bu maddeyi, donanmaları Karadeniz'de Alman Donanması ile bir savaşa tutuşursa oluşabilecek gemi hasarlarını tamir etmek için antlaşma taslağı metnine yerleştirmişlerdi. Amiral Calthorpe bu maddeyi okuduktan sonra Rauf Bey söz alarak, İtilaf gemilerinin İstanbul yerine İzmit Körfezi'ni üs olarak kullanmalarının ve tamiratlarının da burada gerçekleşmesinin daha uygun olacağını dile getirdi. İstanbul'dan gönderilen talimatta ise dokuzuncu madde ile ilgili olarak İstanbul'un kati surette işgal olunmamak suretiyle sulh akdedinceye kadar bu maddenin tadilat yapılmak suretiyle kabulünün uygun olacağı, bildiriliyordu. İlk gün görüşmelerinde dokuzuncu madde, bu haliyle bırakılmışsa da sonraki görüşmelerde tekrardan gündeme geldiğinde Amiral Calthorpe, İzmit'in donanma üssü olarak kullanılmasının İtilaf Donanması'na üç saat kaybettireceğini ifade ettiyse de İtilaf Donanması'nın Osmanlı Limanları'ndan istifade edeceğinin bildirilmesiyle Türk tarafının isteği haklı bulunmuş ve maddeden İstanbul'un üs olarak kullanılması ifadesi çıkarılmıştı⁵⁶⁰.

Görüşmelerin ilk gününden itibaren birinci, yedinci ve dokuzuncu maddeler üzerindeki müzakereler, antlaşma metnine imzaların atılacağı son ana kadar devam etmişti. Ayrıca müzakerelerin sonraki oturumlarında, diğer maddelerinde okunması; Türk tarafında sadece İstanbul ve Boğazlar için değil, imparatorluğun tümü için ağır bir işgale neden olabilecek derecede tehlikelerle dolu maddelerin olduğunun idrakini de sağlamıştı. Öyle ki yedinci madde sonraki oturumlarda tekrardan gündeme

⁵⁵⁹ Ali Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 61.

⁵⁶⁰ **A.g.e.**, s. 40.

geldiğinde; Amiral Calthorpe, bu maddenin tüm imparatorluğu kapsamadığını herhangi bir kargaşa durumunda stratejik noktaların işgali hususu ile ilgili olduğunu dile getirdiyse de bu, Türk tarafı üzerinde pek inandırıcı bir etki yaratmadı. Rauf Bey, demiryollarımız, tünellerimiz ve Boğazlar'ımıza sahip oluyorsunuz. Bu madde, bütün bu yerlerin işgali ise bunun da tüm Türk İmparatorluğu'nun işgali anlamına geldiğini iddia etti. Görüşmeler bu noktada çıkmaza girince İngiliz Amiral, güneyden Anadolu'ya girişin anahtarı konumundaki Toros Tünelleri'nin İtilaf Devletleri'nin denetimine açılmasını öngören onuncu madde ile İstanbul'un İtilaf Devletleri'nin donanma üssü olarak kullanılmasını öngören dokuzuncu maddeleri eğer kabul ederseniz yedinci maddeyi çıkarabiliriz teklifini yaptı. Hatta Calthorpe, teklifinde biraz daha ileri giderek dokuzuncu maddede amaçlarının İstanbul'u işgal etmek olmadığını daha net belirtmek amacıyla, bu maddenin yeniden yazılmasını teklif etti. Doğrudan Türk tarafına açık bir avantaj imkânı sağlayan bu teklif, Dyer'in ifadelerine göre ne yazık ki Türk delegeleri tarafından hakkıyla değerlendirilemeyerek, delegelerin yedinci maddede olası İstanbul'un işgaline odaklandıkları için, bu avantajdan yararlanamayacaklardı. İngiliz Heyeti'nin Türk tarafını maddeler üzerinde somut adımlar atılması ve müzakerelerde ilerleme sağlanması noktasındaki bu önerilerine karşı Türk tarafı, şüphesiz İstanbul'dan aldığı talimatlar çerçevesinde cevaplar veriyordu⁵⁶¹. Ancak İstanbul'dan genellikle gelen talimatlar önemli görülen maddeler üzerinde mümkün olduğu oranda tadilat yapılması gerekliliği noktasında birleşiyordu. Bu durumda Türk Heyeti; bir yandan başkentin olası işgaline sebebiyet verecek unsurları yok etmeye çalışırken, diğer taraftan birazdan görüleceği üzere 10., 15., 16. ve 24. maddelerinde ne derece tehlikeler ve ağır ifadeler içerdiğini fark ederek, delegelerin sona doğru neden tereddüt ve kaygılar yaşadığına da açıklık getirilecekti.

---

⁵⁶¹ Dyer, **a.g.m.**, s. 331; Toros Tünelleri'nin işgalini öngören onuncu maddenin bir yönüyle Boğazlar'ın İtilaf Devletleri tarafından kontrolüne bırakan birinci ve ikinci maddelerle ortak yanı olduğu söylenebilir. Şöyle ki Boğazlar İstanbul'un Toros Tünelleri ise Anadolu'nun anahtarı durumundaydılar. Açikkaya- Çelik, **a.g.e.**, s. 70.

2.2.5.2.3. Üzerinde Tartışılan Diğer Maddeler

Müzakerelerde üzerinde tartışılan en önemli hususlardan birisi de on altıncı maddede kendisine yer bulan, “*Hicaz, Asir, Yemen, Suriye, Kilikya ve Irak’ta bulunan Osmanlı Kuvvetleri’nin en yakın İtilaf Kumandanı veya Arap Mümessili’ne teslimini içeren husustu. Rauf Bey, bu madde okunduğunda maddenin mevcut haliyle kabul edilemeyeceğini ifade ederek, maddeden Kilikya tabirinin çıkarılmasını ve Hicaz, Yemen, Asir, Suriye ve Irak’ta bulunan Osmanlı Kuvvetleri’nin tesliminden ziyade bölgeyi tahliye etmesinin daha uygun olacağını ifade etti. Ancak Amiral Seymour, “Harp bitmemiş olsaydı bunlar esir olacaktı. Mütarekenin sonunda tekrar harp başlarsa bunlardan istifade edersiniz.”* diyecek ve devamında: “*Biz bunları besleriz ve sonra silahsız bir şekilde size teslim ederiz.*” diyerek Rauf Bey’in önerisine karşı çıktı. Bu arada Reşat Hikmet Bey söze karışarak, Kilikya’nın savaş hattının gerisinde kaldığını ifade edecek, mütareke gereğince askerlerin buldukları hatlarda kalması gerektiğini; ancak bu madde ile Kilikya’da bulunan askerlerin hududun ötesine giderek, “*Bizi teslim alın.*” demelerinin gerekeceğini, ifade etmiş ve şu soruyu yöneltmiştir: “*Bu maddeyle acaba maksat bunun gerçekleşmesi midir?*” sorusuna Amiral Seymour “*Evet budur.*” karşılığını verir⁵⁶². Hiç şüphe yok ki İngilizler bu madde ile özellikle Çukurova Bölgesi’nde henüz ele geçiremedikleri hattı elde ederek, Suriye üzerinden kuzeye doğru geri çekilmekte olan Türk Ordusu’nu tamamen tutsak etmek istiyorlardı⁵⁶³. Çünkü müzakerelerin devam ettiği bu günlerde Suriye Cephesi’ndeki Osmanlı Ordusu, bir yandan 25 Ekim’den itibaren Halep – Katma Yolu üzerinden kuzeye doğru çekilirken, diğer taraftan General Allenby’nin komuta ettiği İngiliz Kuvvetleri’ne ve Arap Milisleri’ne karşı ciddi savunma savaşları veriyordu. İngiliz Heyeti, Londra’dan ve Allenby’den aldıkları bilgiler ışığında bu cephede nelerin yaşanmakta olduğunu iyi biliyordu⁵⁶⁴.

Aslında onaltıncı madde üzerindeki tartışmalar sadece bunlarla sınırlı değildi. Türk tarafı maddede geçen “*Kilikya*” ifadesiyle nerelerin kastedildiğinin belirtilmesini istemekle birlikte; yine aynı maddede yer alan, bölgedeki Türk

⁵⁶² Ali Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 43.

⁵⁶³ Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 750.

⁵⁶⁴ Liman Von Sanders, **Türkiye’de Beş Yıl**, Çev., Eşref Bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2010, s. 420; Dyer, **a.g.m.**, s. 331.

askerlerinin, Arap garnizonuna teslimini içeren şartlara da şiddetle karşı çıkıyordu. Öyle ki Reşat Hikmet Bey, Hicaz'da bulunan Osmanlı Kuvvetleri'nin Arap Garnizonu'na değilde Cidde'ye kadar giderek İngiliz Kuvvetleri'ne teslim olmalarını teklif edecekti. Neticede onaltıncı madde üzerinde ilk gün devam eden görüşmelerde, taraflar uzlaşamayınca; ertesi gün madde, Londra'dan gelen “*Kilikya*” ifadesiyle nerelerin kastedildiğinin izah edilmesiyle yeniden gündeme gelecekti. Türk tarafı “*Kilikya*” ifadesinin tam karşılığının Adana mıntıkası olmadığını bilmesine rağmen, ikinci gün görüşmelerinde Amiral Calthorpe, Kilikya'dan maksatlarının Adana mıntıkası olduğunu izah ederek, buradaki Osmanlı Kuvvetleri'nin geri çekilmesinin istendiğini belirtti. Ancak Reşat Hikmet, bu şekilde bir çözüme de itiraz ederek, yerel memurlarda bu geri çekilmeye dâhil mi, sorusunu sordu. Maddenin mevcut hali ile kabul edilmesinin Suriye'den çekilmekte olan Türk Kuvvetleri'ni ne gibi müşkülata sokacağını iyi bilen Türk Heyeti, görüşmelerde maddeyi defalarca yorumlamaya sebebiyet verecek şekilde izahata çalışıyordu. Türk Heyeti, Kilikya Bölgesi, tabirini o derece önemsemiş olmalı ki 28 Ekim tarihinde Ahmet İzzet Paşa'ya gönderdiği telgrafta, durumu müzakerelerde bu minval üzerindeki tartışmaları özetleyerek İngilizler'in Türk Ordusu'nun Kilikya'dan çekilmesini talep ettiklerini bildiriyordu⁵⁶⁵. Madde; ertesi gün İstanbul'dan gelen, “*Tadilat doğrultusunda kabul edilebilir.*” talimatıyla yeniden görüşmeye açılacak ve bu görüşmede Amiral Calthorpe, Kilikya'daki Türk askerlerinin teslimini değil, geri çekilmesini istediklerini ifade etmesiyle, “*Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Irak'ta bulunan Osmanlı askerlerinin en yakın İtilaf Kumandanlığı'na teslimi ile Kilikya'daki kuvvetlerin geri çekilmesinin kabulü...*” şekliyle taraflarca uygun bulunacaktı⁵⁶⁶. Ancak yine de bu madde, uygulama aşamasında sorun çıkarma potansiyeli yüksek olan bir madde olarak kafalarda yer edecekti.

Görüşmelerde Türk tarafını güç durumda bırakan konulardan biri de mütareke taslağında Ermeniler hakkında konulmuş hükümlerdi. Bunlardan bir tanesi; Ermeni harp esirlerinin veya gözaltında bulunduranların derhal Müttefik makamlarına teslimini öngören dördüncü madde ile şüphesiz Türk tarafının, üzerinde mütarekeden sonra da çok büyük eleştirilere sebebiyet verecek olan Bitlis, Sivas, Van, Erzurum,

---

⁵⁶⁵ BOA, HR, SYS,2563/1.

⁵⁶⁶ Ali Türkgeldi, a.g.e., s. 60.

Diyarbakır, Elazığ olarak gösterilen ve İngilizce mütareke taslağında “*Six Armenian Vilayets*” olarak ifade edilen altı doğu ilinde karışıklık çıktığı takdirde Müttefikler’in bu bölgeyi işgal edebileceklerine imkân veren yirmi dördüncü maddeydi⁵⁶⁷.

Rauf Bey dördüncü madde kapsamında, şu anda hapisanelerinde Ermeni tutuklu bulunmadığını, Rus ve Ermeni esirlerinin de memleketlerine iade edildiğini, hükmü kesinleşmiş Ermeniler’in ise umumi af ile serbest kalacağını ifade eyledi. Reşat Hikmet Bey ise, Kafkasya’da Ermeniler’in teşkil etmiş oldukları Hükümet-i Osmaniye’yi tanıdığını ve diplomatik müzakerelerin başladığını ifade ederek, iki devleti ilgilendiren konuların gündem dışı kalması gerektiğini ve bu vesileyle bu fıkranın derc olunmamasını istedi. Ancak bu noktada Amiral Calthorpe söze girerek, mütareke maddelerinde Ermeniler hakkında bir şeyler derc etmek istediklerini ifade ederek, aksi durumda Amerika ve İngiliz kamuoyunda büyük bir memnuniyetsizliğin belireceğini beyan eyleyerek Türk Heyeti’nin bu isteğini geri çevirecekti. Fakat ilk gün gündeme gelen bu madde üzerinde uzlaşa sağlanamayacak, bu madde sonraki görüşmelerde netlik kazanacaktı⁵⁶⁸. İtilaf Devletleri’nin mütareke maddelerine Ermeniler hakkında böylesine bir madde yerleştirmelerinin, Ermeniler’i kendilerinin doğal bir müttefiki olarak gördüklerinin bir tezahürüdür. Ayrıca bu konu ile bağlantılı olarak tutuklu Ermeniler’in bile serbest bırakılmasının istenmesinin, cephelerdeki savaşı sona erdirmekle doğrudan bir ilişkisi olmadığı gibi Osmanlı Devleti’nin içişlerine açık bir müdahalenin de bir göstergesiydi. Dolayısıyla bu yönüyle söylenebilir ki Mondros’ta Türk Heyeti, pek çok maddede olduğu gibi bu maddede de hükümlerinin haklarının zedelenmesinin önüne geçememiştir⁵⁶⁹. Ancak unutulmamalıdır ki yenilen devletlerin hükümlerinin ihlal eden benzer maddeler, İttifak Grubu’nu oluşturan diğer devletlerle imza edilen ateşkes antlaşmalarında da mevcuttu.

Yukarıda da belirtildiği gibi Türk tarafında, en az yedinci madde kadar büyük kaygı ve tepkiye sebebiyet veren asıl madde yirmi dördüncü maddeydi. Bu madde esasında iki fıkradan oluşuyordu ve b fıkrasında, işgal edilecek yerlerin isimlerini doğrudan veriyordu. Amiral Calthorpe yedinci maddenin kapsamının çok geniş

---

⁵⁶⁷ Dyer, **a.g.m.**, s. 331.

⁵⁶⁸ Kurat, **a.g.m.**, s. 41.

⁵⁶⁹ Açikkaya-Çelik, **a.g.e.**, s. 64.

olmasından ötürü ilgili fıkranın çıkarılmasını uygun buldu. Ancak Rauf Bey, maddenin bütünüyle iptalini isterken; Reşat Hikmet Bey, maddede geçen kargaşa kelimesinin ne anlama geldiğini ve bu kelimenin Fransızca ifade ettiği mana ile İngilizce'sinin aynı olup olmadığını, sordu. Amiral Calthope bu maddeyi önemsiz göstermek istercesine “*kargaşa*” kelimesinin her iki dilde de aynı anlama geldiğini ifade ederek, bu maddenin konulmasının yine efkârı umumiyelerinin baskısına maruz kalmamak için olduğunu ve zaten bu illere asker göndermek gibi bir niyetleri olmayacağını, dile getirdi. Bu madde ile ilgili olarak İstanbul'dan yeni bir izahat gönderilerek Vilayet-i Şarkiye'de farklı ırk ve mezheplerde ahalinin bulunduğu dile getirilerek, bunların çektikleri sıkıntıların farkında olduklarının izah edilip, buralarda aşayışın teminini sağlamak için ellerinden gelen gayreti göstereceklerinin bildirilmesi, Türk Heyeti'ne talimatlanıyordu. Ayrıca idareye nezaret üzere bölgede İngiliz Kontrol Heyeti'nin sulh kesinleşinceye kadar bulunmasının uygun görülebileceğinin de dile getirildiği talimatta maddenin mevcut hali ile kabulü durumunda “...oradaki Müslim ve Gayri Müslim ahalinin menfaatinin...” bundan zarar göreceğinin kesin surette ifade edilmesi de isteniyordu⁵⁷⁰. Ne var ki Türk tarafının gelen talimat doğrultusunda şiddetli bir şekilde itiraz göstermesi üzerine İngiliz Heyeti, konuyu yeniden yedinci madde tartışmalarına götürerek, maddeler üzerindeki tartışmaları tek tek değil de birlikte yürütmeye çalışacaktı⁵⁷¹. Şüphesiz bumüzakere metodu İngiliz Heyeti'nin müzakerelerde takip ettiği en diplomatik yollardan biriydi. Ancak sonraki oturumlarda Türk Heyeti ne kadar çaba gösterdiyse de yirmidördüncü madde üzerinde esaslı bir değişiklik yapamayacak ve madde muğlâk bir ifadeyle kabul edilmek zorunda kalacaktı.

Alman ve Avusturya Askeri Ricali ile birlikte sivil memur ve vatandaşlarının en yakın Müttefik Garnizonlar'a teslimini öngören on dokuzuncu madde okunduğunda; Rauf Bey, bu maddenin mevcut hali ile kabulünün insanîyet namına mümkün olmadığını ifade ederek, bu unsurların belirlenecek müddet zarfında ülkelerine dönmelerinin temin edilmesini talep etti. Rauf Bey'in bu çıkışı esasında, Amiral Calthorpe tarafından da “*Ben de bunun gayri mümkün olduğunu zannedirim.*” karşılığı ile uygun görülerek madde, Türk tarafının istediği şekilde

⁵⁷⁰ Türk tarafına gönderilen talimat için bkz. Ali Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 59.

⁵⁷¹ *A.g.e.*, s. 48.

tashih edilecekti⁵⁷². Aslında bu madde üzerinde müzakereler devam ederken, Osmanlı Devleti'nde görevli bulunan Alman subaylar, müzakerelerden kendi durumları ile ilgili nasıl bir sonuç çıkacağı noktasında huzursuz olmuşlardı. Liman Von Sanders bu durumu anılarında, bazı Alman subayların mütareke görüşmeleri kesinleşmeden Ulukışla'dan nakil kolları teşkil edilerek Alman askerlerini Anadolu'dan geçirip Karadeniz sahiline götürmek ve oradan da gemilerle güvenli bir şekilde Güney Rusya'ya ulaşmak istediklerini bildirdiklerini, kaydetmektedir. Ancak Liman Paşa, bu aşamada Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya mütareke imza edilmesi ile birlikte Alman askerlerinin de serbestçe ülkeden ayrılmalarını sağlayacağı hususunda kesintisiz olduğunu dile getirerek, mütareke imza edilmeden Alman askerlerinin ayrılması planına itibar etmediğini yine anılarında dile getirmektedir⁵⁷³. Zaten Liman Paşa'nın da bu düşüncesi doğrultusunda hükümet de Mondros'a gönderdiği talimatta bu maddenin Rauf Bey'in ifade ettiği şekilde kabul edilmesini isteyecekti.

İran'ın kuzeybatısında ve Maveray-ı Kafkasya'da bulunan Türk Ordusu'nun derhal sınır dâhiline çekilmesinin talep edildiği onbirinci madde üzerindeki tartışmalarda Türk tarafı konuyu çok fazla uzatmak istemeyecekti. Niketim mütareke görüşmeleri üzerinde yazılmış hatıratlardan anlaşıldığı kadarıyla Türk Heyeti müzakerelerde, Bakü'nün boşlatılması ile birlikte ordunun sınır dâhiline çekilmesi önerisine zaten sıcak bakıyordu. Çünkü Türk Ordusu Brest-Litowsk'ta belirlenen sınırı aşmış, Kuzey İran üzerinden Eylül 1918'de Bakü'ye ulaşmıştı. Ancak Osmanlı Hükümeti, başta Sovyetler olmak üzere gelen uluslararası baskıdan dolayı burayı elde tutamayacağını biliyordu. İngilizler, mütareke görüşmelerinde Londra'dan aldıkları talimat dâhilinde Türk Ordusu'nun bu bölgelerden geri çekilmesini, Bakü ve Hazar petrolünün stratejik önemi doğrultusunda talep edeceklerdi⁵⁷⁴. Bu madde müzakere edilirken Rauf Bey, Türk Ordusu'nun Kafkaslar'dan ve İran'ın kuzeyinden geri çekilme emrinin önceden verildiğini beyan ederek, bu emir muvacehesinde geri çekilmenin icra edilmeye başlanacağını; ancak Brest-Litowsk Antlaşması ile elde edilen üç sancağın uluslararası antlaşmalar gereğince kendilerine ait olduğunu, dolayısıyla bu yerlerin tahliye edilmeyeceğini dile getirdi. Ayrıca Rauf Bey,

---

⁵⁷² A.g.e., s. 44.

⁵⁷³ Sanders, a.g.e., s. 416.

⁵⁷⁴ Türk Ordusu'nun Kafkas Harekatı ve bu harekatın uluslararası etkileri için bkz. Kurat, a.g.e., ss. 527-596.

kendilerinin Kafkaslar'dan çekilmesi ile orada oluşacak otorite boşluğunun İtilaf Devletleri'nin işine gelmeyeceğini, Sovyetlerin bu boşluğu hızla dolduracağını da ifade ederek; bu durumun Kafkaslar'da yeni ortaya çıkmaya başlayan cumhuriyetler'in aleyhinde bir hal alacağını da uyarısını yaptı⁵⁷⁵. Rauf Bey'in bu mülahazasından sonra Reşat Hikmet Bey de bu minval üzerinde konuşmalarda bulunduktan sonra Amiral Calthorpe, Türk tarafının görüş ve beyanına uygun olarak onbirinci maddede düzenleme yapılmıştır. Buna göre; Brest-Litowsk ile elde edilen ve “*Elviye-i Selase*” olarak bilinen Kars, Ardahan ve Artvin'in tahliye edilmesini isteyen ifade, “*Müttefikler tarafından inceleme yapıldıktan sonra talep olunursa tahliye edilmek üzere...*” diye düzeltilerek madde kesinleşti⁵⁷⁶. Netice itibarıyla maddenin tamamı üzerinden bakıldığında onbirinci maddenin aldığı son şekilde bile hala belirgin bir şekilde muğlak ifadeler mevcuttu. Niketim diğer birçok maddede olduğu gibi bu maddedeki muğlak ifadeler neticesinde, İtilaf Devletleri istedikleri gibi maddeleri yorumlamaya başlayarak uygulama sahasına dökceklerdi.

Müzakerelerde Yavuz Zırlısı'nın da konu olduğu, belgelerden anlaşılmaktadır. Rauf Bey'in 27 Ekim tarihinde İstanbul'a gönderdiği 5 numaralı telgrafta bu hususun müzakerelerde dile getirileceği vurgulanıyordu. Telgrafta Yavuz Zırlısı'nın Osmanlı Devleti'ne ait sayılması ve Alman mürattabatının ayrılıp kısmen Osmanlı mürattabatı ile techizatlandırılarak bir Osmanlı Limanı'nda top kapalı bir şekilde ancak makinelerinin bazı aksamalarının sökülerek hareketsiz bırakılmasının teklif edileceği ve herhalde müzakerelerde bu hususun kabul edilebileceği hakkında, Ahmet İzzet Paşa'ya bilgi iletiliyordu⁵⁷⁷.

---

⁵⁷⁵ Orbay, *Cehennem...*, s. 304.

⁵⁷⁶ Ali Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 41.

⁵⁷⁷ **BOA, HR, SYS, 2563/1.**

2.2.5.2.4. Türk Heyeti'ne Mütarekenin İmzalanması Yönünde Diplomatik Baskının Artırılması

27 Ekim Pazar günü başlayan ilk gün görüşmeleri gayet açık, samimi ve karşılıklı müzakereler şeklinde tezahür etmişti. İlk gün devam eden her iki görüşmelerde Türk tarafı tam olarak mütarekenamenin bütün maddelerini henüz öğrenmemişti. Türk tarafının mütarekenin tamamından haberdar olması ertesi günü sabah başlayan üçüncü oturumda olmuştu. Bu oturumda maddelerin tamamının okunmasından sonra, ihtilafli maddeler üzerinde müzakere edilirken ve Türk tarafı henüz İstanbul'dan herhangi bir talimat almamışken Amiral Calthorpe, mütarekenin uzamasından şikâyet etti. Amiral, bu müzakerenin bir tüccar konferansı olmayıp harp eden iki milletin birbirleri arasındaki harbi sona erdirmek için toplanmış bir konferans olduğunu ve hükümetinin görüşmelerin neticelenmemesinden rahatsız olduğunu dile getirdi. Amiral Calthorpe ayrıca, Sedan Muharebesi'nden örnek vererek bu savaşın gece 3 saat içerisinde sonlandırıldığını sözlerine ekledikten sonra Rauf Bey'e dönerek, birinci madde üzerindeki ısrarınız anlayışla karşılanırsa da bu ısrarın her madde üzerinde sürdürülmesinin mümkün olamayacağını ifade ederek, en önemli maddenin birinci madde olduğunu, eğer bu madde hakkında bir cevap gelirse yarın bizimle görüşür müsünüz, sorusunu yöneltti⁵⁷⁸. Rauf Bey bu soru üzerine müsaade buyrulur ise heyetin kâtibi ile Çeşme'ye varıp, oradan hükümet ile muhabere edilmesine izin verilmesini talep ettiyse de Amiral Calthorpe bunu uygun görmedi. Neticede üçüncü oturumda İngilizler'in müzakerelerin bir an evvel sonuçlandırılması noktasında yaptığı baskı ile bundansonraki görüşmelerin de bir ölçüde seyrini belirleyecekti. Niketim ertesi günü başlayan dördüncü oturum da Türk tarafının; İstanbul ve İzmir'in işgali hususlarında kaygılarını dile getirirken ve Amiral Calthorpe'den bu illerin işgal edilmeyeceğine dair garanti almaya çalışırken Amiral Calthorpe birden, *“Böyle giderse katiyen mütarekeyi hitama erdiremeyeceksiniz. Tabirimi maruz görünüz. Bu hususta haksızsınız. Zira maddelerde İstanbul kelimesi zikredilmemiştir ki çıkarılsın. Ya mütarekeyi imza etmek veyahut müzakerati katetmek lazımdır.”* diyerek, İngiliz generallerinin daima müzakereatin iyi bir neticeye varıp varamayacağını sual ettiklerini, kendisinden sorduklarını ifade eyleyerek görüşmelerin bu şekilde uzamasından dolayı

⁵⁷⁸ Ali Türkgeldi, a.g.e., s. 49.

generallerin kendisinden, müzakereleri kesmesini isteyeceklerini sözlerine ekledi⁵⁷⁹. Calthorpe ayrıca Türk tarafına yönelik olarak ifadelerini son derece sertleştirerek, “...Sizin *salahiyeti vasianız vardır. Mütarekeyi müzakere ediniz, eğer salahiyetiniz yoksa ne için buraya geldiniz?*” dedi. Reşat Hikmet Bey hemen mukabil bir cevapla karşılık verdiyse de amiral aynı hiddetle sözlerine elindeki kâğıdı da sallayarak süretiyle devam ederek, maddeler üzerinde hükümeti adına çok yardımda bulunduğunu da dile getirdi. Esasen hala üzerinde mukabık kalınmayan birçok madde olmasına rağmen Amiral Calthorpe’nin bu tutumu Türk tarafında derin üzüntü ve kaygıya neden olmuştu. Her ne kadar gerek Rauf Bey ve gerekse Reşat Hikmet Bey, İstanbul ile yaşanan muhaberat sıkıntısından bahsetseler de amiral geriadım atmayacak ve Türk tarafına adeta bir sözlü ultiatom niteliğinde olarak, hükümetinizden saat dokuza kadar yedinci madde hakkında cevap alamazsanız bile mesuliyeti üzerinize alarak mütarekeyi imza etmeniz gerekecektir, diyerek baskıyı artıracaktı.

Aslında İngiliz Heyeti’nin biran evvel netice alma noktasındaki artan baskılarına rağmen, Türk tarafı ihtilafli maddeleri tekrar tekrar gündeme getirerek taleplerini kabul ettirme uğraşına devam ediyordu. Bu durum zaman zaman sınırların gerilmesine neden olsa da Türk tarafı bu tür müzakere metodundan vaz geçmeyecekti.

Türk Heyeti, üzerinde artan diplomatik baskıyı ve müzakerelerde gelinen neticeyi 28 Ekim tarihli kısa bir telgrafla hükümete:

“Mütareke şartları gayet ağır ve son derece elimdir. Antlaşma şartları İtilaf Devletleri arasında evvelden kararlaştırılmış ve tespit edilmiş olduğundan İngiliz Amirali bu şartları bize imza ettirmeye memurdur. Mütareke maddelerini müstereken tetkik ediyorsa da müzakereyi kabul etmiyor. İzahatımız üzerine ufak değişiklikler yapmakta ise de kararların ruhunu değiştirmiyorlar. Bu şartları kabul etmediğimiz takdirde ya imzaya veya avdete davet olunmamız muhakkaktır. Bu takdirde elde edeceğimiz küçük tadillerden de mahrum olacağız. İngilizler’in harekâta devamları halinde harben İstanbul’a girerlerse vaaz edecekleri şartlar istiklal ve

⁵⁷⁹ General Townsend’in Rauf Bey’e sonradan aktardığına göre, Trakya’daki İtilaf Kuvvetleri’nin Komutanı General Milne, iki günden beri Amiral Calthorpe’ye müracaatla mütareke yapılıp yapılmayacağına dair sual ediyormuş. Yakın Tarihimiz, “*Rauf Orbay...*”, C.II, s. 50.

mevcudiyetimizle kabil-i telif olmayacak kadar ağır olabilir. Hâlbuki bu gün İngilizler'in bize karşı durumlarında ilerisi için bir dereceye kadar ümit verecek gibi biraz samimiyet hiss olunuyor. İlk dört maddenin aynen kabulünde ısrar ediyorlar. Diğerlerinde ise cüz'i ta'dilat mümkün olacaktır. Derhal imza etmek veya dönmek zorunda kalacağız." ifadeleriyle birdiriyorlardı"⁵⁸⁰. Telgrafta ufak düzenlemelerden başka bir şey yapılamadığı denilen maddeler arasında birinci ve yedinci maddelerde vardı.

Bu arada İstanbul ile irtibat sağlandığında hükümette dâhiliye nazırı olarak görev yapan Ali Fethi Bey'in anılarında; Rauf Bey'in, Ahmet İzzet Paşa'ya özel bir notta mütareke metninin padişaha madde madde açıklanarak tadili şart görülen; ancak Mondros'taki görüşmelerde bir türlü gerçekleşmeyen hükümler üzerinde şahsen İngiliz Kralı'na müracaatın denenmesini talep ettiğini ifade etmektedir. Ancak daha sonra hükümet kanadı bunun hiçbir müsbet netice vermeyeceği ve hatta Fransızlar'ın bazı eklemeler yapabileceği ihtimali düşünüldüğünden bu yöntemden vazgeçildi⁵⁸¹.

Aslında bu telgraf, irdelendiğinde Türk delegelerinin Mondros'ta maddelerin tamamının okunmasından sonra ne kadar büyük bir umutsuzluk içerisine düştüklerinin itirafı olarak kabul edilebilirdi. Delegeler maddeler üzerinde istenilen değişikliği yapamadıklarından yakınmakla birlikte, imzalamamak durumunda çok daha vahim şeylerin olabileceğini hükümete anlatmaya çabalarken; yinede ilerisi için şartlar daha kötüsüne sebep kılmadan, İngilizler'in iyi niyetlerine duçar olmak için imzalamayı tabiri caizse ehven-i şer olarak kabul ediyorlardı. Türk delegelerinin Mondros'tan gönderdiği bu telgraf aynı gün kabinenin olağanüstü toplanarak, müzakere edilen şartların gözden geçirilmesine sebebiyet vermişti. Bu görüşmede kabine daha kötüsüne engel olmak için delegelere bir yandan görüşmelere devam edilerek maddeler üzerinde pazarlığın sürdürülmesini tellerken, diğer taraftan

---

⁵⁸⁰ **BOA.HR.SYS.,2563/1.** Türk tarafının müzakerelerin içeriği ile ilgili hususlar ve maddelerin hükümetle birçok kez mütalaa edilmesine dair ayrıntılar İstanbul ile yapılan telgraf görüşmelerine yansımıştır. Bu konuda Başbakanlık Osmanlı Arşivi biriminde mütareke evrakı ile ilgili dosyada yüzlerce belge bulunmaktadır.

⁵⁸¹ Okyar, **a.g.e.**, s. 248.

gelişmelerden meclisi haberdar etmek için 30 Ekim’de mebusları gizli celseye davet etmişti⁵⁸².

Mebusan Meclisi, Mondros’ta devam eden müzakereler hakkında gizli görüşme yaparken; Türk Heyeti de aynı gün İngilizler’in karşısına müzakerelere son şekli vermek amacıyla bir kez daha çıkıyordu. Bir gün öncesinden Türk Heyeti, İstanbul’dan bütün maddeler üzerinde mütalaa edilen ve bu çerçevede imzalama dâhil her türlü yetkiyi deruhte eden bir telgraf almıştı. Bu telgrafta Ahmet İzzet Paşa, heyete elde edilebilecek tadilat dairesinde imzalamaya yetkili kıldınız derken, *“Yalnız bütün bu müsaadatin mütareke zamanına münhasır olduğu kaydının icap eden maddelere ilavesinin nazarı dikkate alınması...”* uyarısını da heyete ayrıca yapıyordu⁵⁸³. Şüphesiz Ahmet İzzet Paşa sulhun akdedilmesi ile birlikte mütarekekoşullarının da tamamen değişikliğe uğrayacağı inancıyla bu talimatı gönderiyordu.

30 Ekim sabahında hararetle bir şekilde vuku bulan müzakerelerden sonra Amiral Calthorpe, Türk Heyeti’ne akşam saat dokuzuna kadar mütarekeyi imzalamak yada reddetmek üzere karar verilmesi noktasında bir kez daha şifahi ultimatoma verdi. Durumun meydana getirdiği hassasiyet üzerine Rauf Bey, mütareke devam ederken kaleme alıp hükümete gönderdiği telgrafnamede; kendilerine ultimatoma verildiğini, 7., 8., 9. ve 10. maddelerin son gelinen noktada tamamen kabul edilmesinde ısrar edildiğini, buna mukabil, Adana ve 24. maddenin b fıkrasında bahsi geçen Haçin, Sis, Zeytun, Ayıntap gibi dört şehrin işgalden kurtarılmasını temin ettiklerini ifade ederek, imzalamak veya reddetmek noktasında kesin talimat için makine başında emirlerinizi beklediklerini bildirdi. Ancak fırtına sebebiyle İstanbul ile bir türlü

---

⁵⁸²Kurat, **a.g.m.**, s. 42; Ahmet İzzet Paşa tarafından gizli olması istenen görüşmede oldukça hassas oldukları gözlenen mebusları, galeyana getirmemek için sadrazam, mütarekenin 24. maddesinin okunmamasını ve dolayısıyla gizli tutulmasını kabineden istedi. Ancak ileride bunun öğrenilmesi ile hükümet aleyhinde fena tesir yapacağı düşünüldüğünden bu formülden vazgeçilerek ilgili maddenin *“Vilayeti Şarkîye’nin emniyet ve asayişini teminine müteallik bir madde hakkında ayrıca müzakerat devam eylemektedir.”* şekliyle mebuslara duyurulmasında hemfikir olunmuştur. Ayrıca Cavit Bey, meclisteki atmosfer ile ilgili olarak başka memleketlerin meclisinde bu mütareke şartlarının büyük tufanlar koparması beklenirken, gizli celsede ne hükümetin durumunu vahametini tasvir edecek söz söyleyebildiğini ne de mebusların ifadelerinin bugünün feci haline tercüman olabildiğini ifade etmektedir. Cavit Bey, **a.g.e.**, s. 39; Mecliste 24. maddenin gizli kalması hususu tartışılırken hükümet, aynı hassasiyeti İngiliz Heyeti’nden talep etmek amacıyla Mondros’taki Türk Heyeti’ne bir telgraf göndermiştir. **BOA.HR.SYS.,2563/3.**

⁵⁸³ Ali Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 60.

iletişim sağlanamamış olduğundan saat altıya kadar çekilen telgrafa cevap gelmedi. Bunun üzerine Reşat Hikmet, Sadullah ve Kâtip Ali Beyler, Agamennon Zırhlısı'ndan bir motora binerek başka bir zırhlıya geçmek suretiyle biri doğrudan doğruya İstanbul'a; diğeri ise İzmir vasıtasıyla olmak üzere hükümete iki telgraf çektiler. Türk delegeleri geminin telgrafhanesinde sekize yirmi kalaya kadar bu telgrafların Çeşme'ye ve İstanbul'a ulaşması için çok çaba sarf ettiyseler de fırtına nedeniyle bunda muvaffak olamadılar. Bu arada Agamennon Zırhlısı'nda yalnız başına kalan Rauf Bey hatıratında ne kadar büyük sıkıntı ve baskı altında olduğunu: "...Üç gündür misafir olduğumuz Agamennon Zırhlısı'nda bu kadar sıkıldığım, bu derece sabırsızlandığım olmamıştı. Saatler geçtiği halde arkadaşlardan Bab-ı Ali ile muhabere imkânı bulduklarına dair bir haber alamıyordum. Ömrümden, hafızamdan hiçbir vakit silinemeyecek en zor, en üzücü dakikaları yaşıyordum. Hele şu anda bütün bir memleketin, bütün vatandaşlarımın buradan haber beklediklerini hatırladıkça büsbütün bunalıyordum. Ne yapacaktım? İçinde bulunduğumuz bu kötü şartlar altında en selahiyetli yol hangisidir? Üç gündür mümkün olanı yaparak haklarımızı madde madde, kelime kelime alabildiğimiz kadar almaya çalışarak derleyip toparlayabildiğimiz mütarekenameyi kabul mü, red mi? ...Çekişmelerimize rağmen istediğimiz şekle koyamadığımız maddeler, pürüzlü kalmış fıkralar gözümün önüne geliyor ve böyle bir mütarekenameyi nasıl imzalayabileceğimizi düşündükçe içim yanıyordu."cümleleriyle izah edecekti⁵⁸⁴. Rauf Bey, imzalama aşamasında bile muallâk ifadelerle dolu, kapsamı, süresi net belli olmayan bir antlaşma metnini imza etme zorunluluğunun sorumluluğu altındaydı. Başarısız bir şekilde Agamennon Zırhlısı'na tekrar geri dönen heyet mensupları verilen sürenin dolmasına çok az bir zaman kala Rauf Bey'in başkanlığında bir toplantı yaparak hükümetten kesin talimat alamadan mütarekenin imza edilmesine kadar verdiler. Bu karar doğrultusunda 30 Ekim akşamı saat dokuzu çeyrek geçte taraflar beşinci kez bir araya geldiler. Bu son celsede Amiral Calthorpe, üzerinde mutabık kalınan ve değişiklik yapılamayan bütün maddeleri bir kez daha okudu. Maddeler üzerinde son mütalalar alınırken, yirmi

---

⁵⁸⁴ Rauf Bey, mütarekeye dair hatıratlarının pek çok yerinde bu şekilde iç muhasebe yapan bir tutum sergilemektedir. Bu da Rauf Bey ve Heyeti'nin ne kadar hayati bir görev ifa etmekte olduğu bilincine sahip olduğu izlenimini okuyucuda uyandırır da bu satırların olaydan çok sonraları kaleme alınmış olduğu gerçeği de gözardı edilmemelidir. **Yakın Tarihimiz**, "Rauf Orbay...", C.I., s. 17.

dördüncü madde tekrardan heyetler arasında tartışılmaya başlandı. Öyle ki Sadullah Bey, bölgedeki Ermeni Komiteleri'nin bu maddeden ümit alarak kargaşalık çıkaracaklarına şüphe olmadığını ifade ederek, buna meydan vermemek için maddenin gizli tutulmasını istedi. Reşat Hikmet Bey de Sadullah Bey'in endişelerini doğrular şekilde, Taşnak, Sütyün ve Sair İhtilalci Ermeni fıkralarının bu maddeden istifade ederek Vilayet-i Sitte'de kargaşalığa ebediyet vereceklerini söyledi. Ancak Amiral Calthorpe, bu kaygıda haklılık olduğunu beyanetmesine rağmen, Wilson İlkeleri'ndeki gizli antlaşmaların ifşa edileceği hususunu hatırlatarak, Türk tarafının isteğini geri çevirdi. Ne var ki gizli kalması hususunda Türk tarafının ısrarlı talepleri üzerine Calthorpe bu kez Ermeni Komiteleri'nin kargaşalığa meydan vermelerini önlemek için bu maddenin gizli kalmasını hükümetine yazacağını ifade etmekle yetindi. Böylelikle müzakereler son bularak taraflar 31 Ekim'de yürürlüğe girmek üzere mütareke metnine imza koydular⁵⁸⁵. Yirmi dördüncü maddenin gizli kalması hususu, hükümetinde üzerinde mutabık kaldığı ve heyete bu doğrultuda talimat verdiği konulardandı. Ancak heyet bu talimattan İzmir'e ulaştıktan sonra haberdar olacaktı⁵⁸⁶.

İmza merasiminden sonra Amiral Calthorpe, mütarekeyi imzalamakla yıllardan beri insan kanının akıp gitmesine nihayet vereceğimizi ümit ediyoruz, şeklindeki evrensel sözlerine karşılık Rauf Bey, *“Mütarekenamenin şartları ağırdır. Bununla beraber onları yerine getirmeye sadakatle çalışacağız. İngiliz Devlet ve Milleti'nin imzalarına sadık vaatlerine vefakâr olduklarına itimadımız vardır.”*

⁵⁸⁵ Fransızca ve İngilizce olarak hazırlanan mütarekenin nihayi metninde taraflar herhangi bir ihtilaf zuhurunda İngilizce metnin muteber alınması noktasında da mutabık kaldılar. **BOA.HR.SYS.,2305/20**; Ali Türkgeldi'nin aktardığına göre, mütareke imza edilirken Amiral Calthorpe, mütareke metnine imzaların kendi kalem ile atılmasını istemiştir. Ayrıca imzalama merasimi sırasında Amiral Calthorpe'nin, Reşat Hikmet Bey'e kendisinin diplomat olmadığından nasıl imza edileceğini bilmediğini ifade ederek kendisine bu hususta yardım etmesini talep ettiğini; fakat Reşat Hikmet Bey'in bunu duymadığından herhangi bir cevap vermediğini de aktarmaktadır. Bu arada imzalar atılırken Türk tarafında kalacak nüshanın önce Türk Heyeti tarafından imzalanması lazım gelirken her iki nüshanın da ilk önce Amiral Calthorpe tarafından imzalanması gibi diplomatik teamüllere uymayan bir süreç de yaşanmıştır. İmzaların atılmasından sonra görüşmelere hiçbir surette katılmamalarına rağmen bir Fransız subayın yanlarına gelerek bir süre kaldığı da yine aktarılan bilgiler arasındadır. Ali Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 62; Madde sayısının çokluğundan hareketle Mondros Mütarekesi'nin oldukça detaylı olması dikkat çekici bir husustur. Bu ayrıntılı halin metnin sadece silahlar sussun sonrasında ateşkesin kalıcılığı ve barışın tesisi sağlansın mantığı ile hazırlanmadığını düşündürmektedir. Açıkaya-Çelik, **a.g.e.**, s.61.

⁵⁸⁶ Hükümetten gönderilen bu talimatın altında *“iş bu telgraf mütarekename imzalandıktan sonra alınmıştır.”* İbaresini kaydedilmişti. Ayrıca hükümetin 24. madde ile ilgili son mütalası ve mütarekenin bir an evvel imzalanması için gönderdiği telgraf metni için bkz. **BOA.HR.SYS.,2563/3**.

diyerek İngiliz Hükümeti'nden beklentilerini dile getirirken “...*Bu inanç, üzerimize düşen ağır vazifeyi yapmakta bize cesaret verdi.*” sözleriyle de mütarekeye imza koyma cesaretlerinin kaynağını ifade ediyordu⁵⁸⁷. Bu arada imza merasimine geçilmeden evvel Amiral Calthorpe, görüşmelerde söz verdiği gibi mütareke antlaşmasında 1., 4., 7., 16., 19. ve 24. maddelerinin uygulanması konusunda hükümetine ne tür tavsiyelerde bulunacağına dair telgrafın bir suretini de Türk tarafına verdi. Türk Heyeti'nin bunu talep etmesinin esas nedeni birinci ve yedinci maddenin uygulanması hususunda taşıdığı derin kaygıları azaltabilmektir. Amiral Calthorpe tarafından İngiliz Hükümeti'ne gönderilecek olan bu telgrafname; 7. maddenin uygulanması hususu ile ilgili olarak Osmanlı Hükümeti'nin asayiş ve müttetik tebanın can ve mal güvenliğini muhafaza ettiği müddetçe İstanbul'un katiyen işgalinin mevzu bahis olmayacağı ifade edilirken, 1. maddede Çanakkale ve Karadeniz istihkâmlarında bir miktar Türk askerinin kalması, Yunan askerinin İstanbul ve İzmir'e girişlerine izin verilmeyip, Yunan gemilerinin İstanbul'a getirilmeyip bunlardan Karadeniz'e geçmesi gerekenlerin gece geçirilmesi gibi hususları içeriyordu. Ali Bey'in aktardıklarına göre mütarekeye ekli olmayan bu gizli kısmın Türk tarafına verilmesinden sonra Türk Heyeti'nin mesuliyeti deruhte edip antlaşmayı imza etmişlerdir⁵⁸⁸.

Ayrıca görüşmelerin daha ikinci gününde Rauf Bey'in ricası ile Amiral Calthorpe tarafından Padişah Vahdettin'e yazılan ve taraflarca gizli kalması hususunda mutabık kalınan bir mektup da Rauf Bey'e verildi. Ekselans diye başlayan imzalı mektupta Amiral Calthorpe; birinci maddenin nasıl uygulanacağı konusunda hükümetine yaptığı tavsiyeler sıralanırken, “...*Büyük Britanya ile Türkiye arasında münasebetleri iktidarım dâhilindeki bütün vasıtalarla geliştirmek için taşıdığım arzu hususunda sizi temin etmek isterim.*” ifadesiyle de başta padişah olmak üzere Türk Hükümeti'ne güvence veriyordu⁵⁸⁹. Şüphesiz bu tür güvencelerle Türk Heyeti Mondros'ta mütareke antlaşmasına imza koyacak; ancak uygulama aşamasında

⁵⁸⁷ **Yakın Tarihimiz**, “*Rauf Orbay...*”, C.I, s. 54.

⁵⁸⁸ Mütarekeye ekli olmayan ve gizli kalması suretiyle Türk tarafına bir nüshası verilen mütarekenin bazı maddelerinin nasıl uygulanması gerektiği konusunda telgraf sureti için bkz. Ali Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 67.

⁵⁸⁹ Mektubun tam metni için bkz. **Yakın Tarihimiz**, “*Rauf Orbay...*”, C.I, s. 49; Bayur, Amiral Calthorpe'nin bu mektupları vermesinin esas nedenleri olarak Fransızlar'ın görüşmelere katılmak için yaptıkları baskıyı sonuçsuz bırakmak ve Boğazlar'ın bir an evvel açılmasını sağlamak olduğu görüşünü ileri sürmektedir. Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 752.

tamamen Amiral Calthorpe'nin insiyatifi ile dile getirilen hususlardan hiçbirisi İngiliz Hükümeti nezdinde itibar görmeyecekti.

Mondros'a giden heyette irtibat zabiti olarak görev yapan ve 13 Kasım tarihinde Vakit gazetesine bir mülakat veren Tevfik Paşa; mütareke metnine imzaların kendi kalem ile atıldığını ifade ederek, imza merasiminden sonra geminin salonunda konuklara şampanya ikram edildiğini ve herkesin yüzünde bir rahatlama belirtisi olduğunu dile getirmektedir⁵⁹⁰. Bu hususu General Townshend de dile getirerek imzadan sonraher iki tarafında çok mutlu göründüklerini ifade ederek, Türk Heyeti gemiden ayrılmadan evvel Rauf Bey ile son kez görüşme imkânı bulduğunu hatıratında dile getirmektedir. Ayrıca Townsend bu görüşmede Rauf Bey'in kendisinin elini, "...Az daha koparacakmış gibi sıkarak..." barış yapma imkânını oluşturmasından dolayı Türkiye'nin kendisine daima şükran borçlu olacağını ifade ettiğini de satırlarında aktarmaktadır⁵⁹¹.

⁵⁹⁰ **Vakit**, 13 Kasım 1918; Aynı dönemde Almanlar'ın mütareke imzalama merasimi Mondros'taki merasimden hayli farklı bir görünüm arz etmekteydi. Mütarekeyi imzalamak için giden Alman General Winterfeld ve Deniz Albayı Vanselow imza atmak için kalem ele aldıklarında gözlerinin yaşardığını, Alman murahhas Erzberger anılarında belirtmektedir. Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 757.

⁵⁹¹ Esasında Agamennon Zırhlısı'nda sadece bir teşekkür görüşmesinin meydana gelmediği, görüşmeye katılan her iki tarafın yazdıkları hatıratlardan anlaşılmaktadır. General Townshend, Rauf Bey'in kendisine "*Dönüşünüzde Lord Curzon'u görerek Türkiye'nin İngiltere için çok sadık bir müttefik olabilceğini rica ederim söyleyiniz. İstanbul'dan ayrılırken Padişah mutlaka sulh yapmamızı irade buyurmuşlardı. Bize mali yardımda bulunmanızı ümit ederiz. Zaten bizim isteyeceğimiz şey pek çok değil. Ancak Almanya'nın bizim için ortaya koyması muhtemel mali zorlukları atlatabilecek kadar bir meblağ olacaktır. Bize her halde güvenebilirsiniz. Rumlar'la Ermeniler'e her konuda eşit haklar bahşedeceğiz. Bu bizim hayati menfaatlerimiz gereğindedir. Bu konuların Lord Curzon'a açıklanmasını sizden rica ederiz. Çünkü siz duruma tamamen vakıf ve iç mücadelelerin ortaya çıkmaması gereğini takdir edersiniz. Türkiye, Arap işlerine karışmak niyetinde değildir. Bunlara özerklik verilebilir. Ancak siz de takdir edersiniz ki Araplar kendi kendilerini idareden acizdirler. Bundan dolayı verilecek özerkliğin padişahın hükümler altındaki hakları altında olması lazımdır.*" dediğini ifade etmektedir. Townshend, **a.g.e.**, s. 658; Ancak bu görüşme ile ilgili Rauf Bey çok daha farklı ifadeler kullanmaktadır. Rauf Bey'in hatıralarında İngilizler'den mali yardım veya Araplar'a padişahın otoritesi altında özerklik tanınması hususu ile ilgili herhangi bir ifade mevcut değildir. Daha ziyade mütarekenin hükümlerinin uygulanması noktasında olası aksaklıkların yaşanmaması muvacehesinde General Townshend ile bir görüşme gerçekleştirdiğini aktarmaktadır. Rauf Orbay, **a.g.e.**, s. 50; Bu arada mütareke görüşmeleri yapılırken İngiltere Hariciye Nazırı olarak Lord Balfour bulunmasına rağmen hariciyeye bir süre Lord Curzon vekalet ediyordu. Bayur, **Türk İnkılabı...**, s.759.

2.2.6. Diplomatik Müzakerelerin ve Neticelerinin Osmanlı Basınında Değerlendirilmesi

Osmanlı Müzakere Heyeti, İzmir üzerinden İstanbul'a gelmeden mütarekenin iyi şartlarda imza edildiği haberi, İstanbul başta olmak üzere tüm yurda yayıldı. Heyetin İstanbul'a varması ile basın çok yoğun denilebilecek şekilde heyete ve heyetin açıklamalarına ilgi göstermeye başladı. Aslında mütareke metni basın yolu ile tebliğ edildiğinde kamuoyunda takdir ve tenkit yönünde iki zıt kanatın uyandığı söylenebilirdi. Takdir edenler; silahların sustuğunu, neticesinde dört yıl süren ve pek çok acıya sebebiyet veren savaşın biterek medeni dünyada insanca yaşayabilecek standartlara kavuşmanın yolunun açıldığını düşünüyorlardı. Tenkit edenler ise; mütareke maddeleri üzerindeki esrar perdesinin aralanması ile bazı maddelerin vahim sonuçlara sebebiyet verecek derecede hususları içerdiğinin anlaşılması ile memleket için hiç de hayırlı olmayacağı görüşünü savunuyorlardı. Dolayısıyla 1918 yılının sonlarına doğru mütarekeyi algılama biçimindeki bu farklılık, zamanla ülkenin içinden geçtiği tehlikeli dönemi atlatabilmesi için takip edilmesi gereken yol ve yöntem konusundaki bölünmeyede zemin hazırlayacaktı. Neticede denilebilir ki siyaseten diplomasi yolu ile ülkeyi kurtarmak isteyenler genel itibariyle mütarekeyi takdir edenler arasından; gerektiğinde silaha başvurulmasını savunanlar ise genelde mütarekeyi tenkit edenler arasından çıkacaktı⁵⁹². Fakat buna rağmen kasım ayının ilk günlerinde ortaya çıkan genel kanı, kamuoyunda genel bir rahatlamanın ve nispi bir iyimserliğin hâkim olduğu yönündeydi ki basının daha imzaların atıldığı ilk gün yaptıkları yorumlarda bu iyimserliğe kuvvetlendirici bir ivme kazandırmıştı⁵⁹³.

Devlet Ricali'nde mütareke, genel olarak bakıldığında olumlu karşılanmıştı. Mondros'tan dönen heyet, ilk olarak sadaret konağına giderek hasta bir halde yatakta olan Ahmet İzzet Paşa tarafından memnuniyetle karşılanarak, tebrik edildiler. Ancak heyet padişah tarafından ilk olarak kabul edilmediyse de bir hafta sonra cuma günü, yani Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin istifa ettiği gün, selamlık dairesinde Padişah Vahdettin ile görüşmüştür⁵⁹⁴. Hükümetin en yetkili ağız konumunda olan Ahmet İzzet Paşa, Almanya dâhil İttifak Grubu'nu oluşturan diğer ülkelere, nispeten

⁵⁹² Ali Arslan, **İstanbul'dan Çıkış Milli Mücadeleye Giriş**, Paraf Yay., İstanbul, 2010, s. 16.

⁵⁹³ Açıkkaya- Çelik, **a.g.e.**, s. 116.

⁵⁹⁴ Tansel, **a.g.e.**, s. 64.

Osmanlı ile daha hafif şartlarda mütareke imza edildiği görüşündeydi. Ayrıca paşa, bu görüşünü kuvvetlendirmek istercesine hatıratında mütareke imza edilmeden önce ateşkes maddelerinin Mebusan ve Ayan Meclisleri'nde okunarak imza için hep birlikte rıza ve muvafakatların alındığını dile getirmektedir.⁵⁹⁵ Ayrıca Ahmet İzzet Paşa, mütarekeden hemen sonra Amiral Calthorpe'ye bir teşekkür ve tebrik telgrafi bile çekmişti⁵⁹⁶. Aynı şekilde müzakere heyetini Galata Rıhtımı'nda karşılayan Şurayı Devlet Reisi Reşit Akif Paşa, heyeti başarılarından dolayı tebrik etmişti. Hariciye Nazırı Nabi Bey ise, mütareke maddeleri incelendiğinde Osmanlı Devleti'nin hükümlerinin haklarının korunduğu görüşündeydi. Nitekim hükümetin üst kademesindeki bu iyimserlik devletin en alt kademesindeki memurların görüşlerine de sirayet etmişti⁵⁹⁷.

Müzakerelere kâtip olarak katılan Türkgeldi, mütareke şartlarının gerçekte çok ağır olduğunu ifade ederek; özellikle Boğazlar'ın açılmasını sağlayan hükümler ile Anadolu'da stratejik noktaların işgalini öngören maddelerin “...*Gelecekte vehamete mucip olacak...*” tarzda unsurlar içerdiğini; fakat bunları kabul etmeden mütarekenin imza edilmesine de imkân olunmayacağı görüşündeydi. Türkgeldi ayrıca, mütarekeyi eleştirenlere ise “...*Devletin o günkü elim vaziyeti askeriyesini ve harbe nihayet verilmediği takdirde zuhur edecek daha feci akıbetleri gözönüne getirmelidirler.*” diyordu⁵⁹⁸.

Bahriye Nazırı Rauf Bey'in Tasvir-i Efkâr gazetesine mütareke ile alakalı verdiği ilk mülakat, hem hükümetin resmi görüşünü yansıtması hem de imzaya tek yetkili kişi olması hasebiyle kamuoyunu bilgilendirme amacına yönelik ayrı bir önem taşımaktaydı. Ancak mülakatta muhabir, Rauf Bey'e müzakerelerin nerede, kaç gün cereyan ettiği; görüşmelerde İtilaf Murahhasları'nın kimler olduğu tarzında basit ve yorum içermeyen temel bilgileri öğrenmeye yönelik sorular sorması, akıllara olan bitenlerle ilgili basının gerçekten çok fazla eksik bilgi sahibi olduğu veya hükümet ricali herhangi bir panik havasına meydan vermemek için böyle üstünkörü bir mülakatın yapılması için ısmarlama bir organizasyon yaptığı ihtimallerini

⁵⁹⁵ Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, s. 29.

⁵⁹⁶ **BOA, HR, SYS, 2563/4.**

⁵⁹⁷ Açıkkaya- Çelik, **a.g.e.**, s. 118.

⁵⁹⁸ Türkgeldi, hükümetin ve heyetin durumunu “*Ayini takva maniz danim lakin bi çare ez bahtı gümrah...*” beyti ile özetlemekteydi. Ali Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 68.

getirmekteydi. Ancak yine de Rauf Bey'e yöneltilen üstünkörü sorularda bile satır araları okunduğunda kamuoyunu yatıştırmaya yönelik bir hedefin olduğu anlaşılabilir. Nitekim muhabirin, mütareke şartları hakkında matbuatta pek farklı yorumlar yapılmaktadır, siz buna ne dersiniz, tarzındaki soruya Rauf Bey, "*Evvela size şurasını beyan ederim ki mütareke şeraiti matbuatın bu babda vermiş oldukları malumattan pek uzak olup fevkalade denebilecek derecede mucib-i memnuniyet şeklinde...*" olduğunu dile getiriyordu. Rauf Bey beyanatında ayrıca mütareke şartları ile ilgili herhangi bir yanlış anlaşılmaya sebebiyet vermemek için de kamuoyunun birkaç gün içerisinde Hariciye Nezareti'nce ayrıca bilgilendirileceğini sözlerine ekliyordu⁵⁹⁹. Rauf Bey, muhatap olduğu sorulara yönelik ifadelerini maddeler üzerinde devam ettirerek Boğazlar İstihkâmları'nın işgali ile ilgili olarak da ülkenin ne bir istihkâmının ne bir arazisinin ne de bir müessesinin daimi bir işgal mahiyetinde işgal edilmeyeceğinin güvencesini veriyordu. Mülakatın devamında Rauf Bey; yedinci ve yirmi dördüncü maddeler üzerinde de yorumlarda bulunarak, işgal kuvvetlerinin yalnız kendilerini emniyette bulundurmak kastıyla tedbirler aldıklarının cevabını vermişti. Dolayısıyla Rauf Bey'in bu sözlerini okuyan bir kimse, neredeyse işgal güçlerinin mahçup bir edayla, "*...Kendi güvenliğimizi temin için mecburen işgal ediyoruz.*" şeklinde bir algıya kapılabilecekleri izlenimi ortaya çıkıyordu⁶⁰⁰.

Rauf Bey, Mondros'taki müzakerelerde takip edilen diplomatik yöntem ve mütareke maddelerinin kamuoyu nezdinde daha iyi anlaşılması için birkaç gazeteye daha mülakat verecekti. Tanin gazetesine verdiği mülakatta İngilizler'in acelesi yüzünden talimat almadan antlaşmayı imza etmek zorunda olduğunu dile getirerek, kendisi de müzakerelerde ciddi bir baskının olduğunu kabul ediyordu. Demecinde Rauf Bey, Mondros'tan sevinçli döndüğünü ve ateşkes antlaşmasının bir başarı olduğunu ifade ederek, Mondros'ta devletin bağımsızlığı ve milletin onurunun tamamiyle kurtarıldığının altını çiziyordu. İstanbul'un işgal edileceği endişesini taşıyanların kaygılarını gidermek amacıyla da, "*...Sizi temin ederim ki İstanbul'umuza bir tek düşman askeri çıkmayacaktır.*" Sözlerini sarf ederek, işgalin

---

⁵⁹⁹ "*Bahriye Nazırımız ile Mülakat*", **Tavsir-i Efkâr**, 2 Kasım 1918, No. 2548.

⁶⁰⁰ Açikkaya- Çelik, **a.g.e.**, s. 122.

vuku bulmayacağını garanti ediyordu. Rauf Bey'in mütarekeye dair benzer görüşleri Yenigün gazetesinin sayfalarında da yer alacaktı⁶⁰¹.

Yunus Nadi hatıratlarında, ateşkes antlaşmasının imza edilmesinden hemen sonra kendisinin Rauf Bey ile birçok kez görüştüğünü dile getirmektedir. Bu görüşmelerden kendisinde kalan intibaya göre, mütarekenin biri yazılı diğeri sözlü olmak üzere iki şekle sahip olduğunu, yazılı kısım imzadan sonra herkesin malumu olan sözlü kısım ise yazılı kısmın tehlikeli görünen noktaları üzerinde Amiral Calthorpe'nin vermiş olduğu teminattan ibaret olan kısımdı. Nadi mütarekeyi, "Eğer karşımızda yalnız İngiltere bulursa Amiral Calthorpe, istediğimiz şekilde bir mütarekenameye imza koyup işin içinden çıkabilirdi. Hâlbuki ötede öbür Müttefiklerde vardı. Onların zan ve şüphelerini uyandırmamak için mütarekenin yazılı kısmına böyle vücut verildi. İşte Amiral Calthorpe Cenapları, bunu İngiltere adına tekeffül eylemektedir. Kuvvetle tahmin ve zan ediyoruz ki bizim yetkili kurulu aldatan yanlış zemin işte bu olmuştur."⁶⁰² cümleleriyle yorumlasa da gerçekte mütareke şartlarının bu kadar şiddetli ve katı olmasının bizzat İngiltere tarafından istendiği gerçeğini gözardı etmektedir.

Hiç şüphe yok ki ilerleyen günlerde Osmanlı matbuatı, Rauf Bey'in ve yetkili mercideki kişilerin mütareke ile ilgili olarak sarf etkileri sözleri sürekli kullanarak ortaya çıkan durumuntahlilini yapmaya devam edeceklerdi. Bu tahlil ve yorumlar muhalif basında öyle bir dereceye vardırılacaktı ki nihayetinde Rauf Bey'in İngilizler'le özel ve gizli bir antlaşma yaptığı söylentisinin ortaya çıkmasına neden olacaktı⁶⁰³.

Mütareke ile ilgili olarak Mustafa Kemal de kasım ayının ilk günlerinde basına demeç verenler arasındaydı. Vakit gazetesinin 18 Kasım tarihli nüshasında Mustafa Kemal; mütarekenin imza edilmesi ile ilgili ortaya çıkan endişelere yönelik olarak, "*Britanya Hükümeti'nin Osmanlı'ya karşı olan hüsnü niyetinden şüphe*

---

⁶⁰¹ Zeki Saruhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.I, s. 19: Bayur'a göre Rauf Bey, imzalanan mütarekeyi hayatının en büyük eseri olarak talakki etmektedir. Niketim Rauf Bey'in "*Yakın Tarih*" serisinde yayımlanan anılarında bırakışma ile ilgili kısmın çok geniş yer tutarak tüm anıların dörtte birine yakın yer tutması bu kanaati kuvvetlendirdiğini ve tarih önünde kendisini haklı gösterme gayretinin bir işareti olduğunu ifade etmektedir. Bayur, **a.g.e.**, s. 759.

⁶⁰² Yunus Nadi, **Kurtuluş Savaşı Anıları**, Cumhuriyet Yay. İstanbul , 1990, s. 14.

⁶⁰³ Koloğlu, **a.g.e.**, s. 114.

etmek istemem.” dese de tatbikatta ortaya çıkması muhtemel sorunların sebebini araştırmak ve muhataplarımızla yalnızca diplomatik düzeyde temas ederek sorunları çözmek zarurietine yönelik uyarısında da bulunuyordu. Mustafa Kemal mülakatında; ayrıca sözü Mebusan Meclisi’nin çalışmalarına getirerek, böylesi bir ortamda milletin sesi olan meclisin faaliyetlerinin, bu tür sorunların çözüme kavuşturulmasına katkı sağlayacağını da beyan ediyordu⁶⁰⁴.

Dikkate değer bir diğer mevzu da bugünlerde Osmanlı kamuoyunda, müzakerelerin yapıldığı yer, müzakerelerin seyri ve maddelerin içeriği hakkında geniş bir bilgisizliğin hâkim olduğu gerçeğiydi. Öyle ki daha mütareke heyeti görüşmelere başlamadan gazeteler, kendi aralarında haber yarışına girişmiş ve mütareke ile ilgili olarak aslı astarı olmayan haberler ortaya çıkarmaya başlamışlardı. Örneğin Rumca yayın yapan bir gazete, müzakerelere bir şehzadenin bile katıldığı iddiasında bulunmuş ve bu kişinin ismi üzerinde günlerce süren spekülasyonlar yapılmıştı. Ayrıca mütareke müzakerelerinin Kuleliburgaz’da ceryan etmekte olduğu veya Osmanlı Heyeti’nin görüşmeler için Selanik’e gittiği gibi iddialar da ortalıkta dolaşıyordu. Niketim Vakit gazetesinin 25 Ekim tarihli nüshasında murahhaslarının Kuleliburgaz ve Selanik’e giderken takip ettikleri güzergâh bile harita üzerinde gösterilmişti⁶⁰⁵. 25 Ekim’de görüşmelerin başlaması ile birlikte birçok gazete bu kez de müzakerelerin seyri ile alakalı spekülatif yayımlar yapmaya başlamıştı. Mütareke metninin resmi gazetede yayımlanmasından sonra bile mütarekeye dair net olmayan bilgiler basında yer alarak, maddeler üzerinde tadilat yapıldığı şeklinde yorumlara da yer veriliyordu. Vakit gazetesinin aktardığına göre Çanakkale’yi işgal edecek olan kuvvetlerin yüzde onunun Osmanlı askerinin olmasının kararlaştırıldığı, Boğazlar’dan çıkarılacak top ve silahların Osmanlı Hükümeti’nin idaresine bırakılacağı ve İtilaf esirlerinin Osmanlı Hükümeti için en uygun limanlarda teslim edilmesinin kararlaştırılarak, İstanbul’a birkaç İngiliz subayından oluşan bir heyetin geleceğine dair haberler veriliyordu⁶⁰⁶. Bu tür spekülatif haberlerin etkisinden olsa gerek mütareke görüşmelerinin devam ettiği 28 Ekim günü Yenigün gazetesi muhabiri, ismini vermediği bir hükümet yetkilisi ile müzakerelerin seyri hakkında oldukça kısa

⁶⁰⁴ Vakit, 18 Kasım 1918, No:385.

⁶⁰⁵ Vakit, 25 Ekim 1918, No: 361.

⁶⁰⁶ Açikkaya-Çelik, a.g.e., s. 131.

bir mülakat gerçekleştirdi. Muhabirin, görüşmelerde İngilizler Türk Heyeti'nden kabul edilemez isteklerdemi bulundular, içerikli sorusuna; hükümet yetkilisi, böyle bir şeyin olmadığını dile getirerek görüşmelerin gayet olumlu bir havada cereyan ettiğini ve bir iki gün içerisinde neticenin alınacağı bilgisini paylaşarak herhangi bir endişeye mahal verecek bir durumun olmadığını, dile getirdi⁶⁰⁷. Mütareke arifesinde ve sonrasında yürütülen diplomatik müzakerelerle ilgili Osmanlı basınında yer alan spekülasyon haberlerin ve devam eden karmaşanın sebebi olarak birçok gazete, hükümeti ve hariciye nezaretini sorumlu tutuyordu. Ati gazetesinde bu amaçla çıkan bir haberde; hükümetin meclisi bilgilendirdiği halde basını bilgilendirmekte imtina ederek, mütareke müzakerelerine dair gerçekleri kamuoyundan sakladığı yönündeydi⁶⁰⁸. Benzer bir suçlamayla İkdâm gazetesi de hükümetin kendilerini yeterince bilgilendirmemesinin ve işi gizlice yürütmeye çalışmasının neticesi olarak basının mütareke ile ilgili olarak kamuoyunu doğru ve yeterince aydınlatamaması sonucunu doğurduğunu sütunlarına taşıyordu⁶⁰⁹. Şüphesiz bu suçlama, mütareke maddelerinin uygulamaya konulması ile daha da güçlü bir şekilde seslendirilecekti.

Mütarekenin imza edilmesinin üzerinden dört gün geçmiş olmasına rağmen basının mütareke ile ilgili yalan yanlış ve spekülasyon haberlerine bir nebze olsun dur diyebilmek ve umumi efkarda daha sağlıklı bir zeminde tartışmayı sürdürmek amacıyla spekülasyonlardan son derece rahatsız olduğu belli olan hükümet ve hariciye nezareti, basını bilgilendirme toplantısı yapma kararı aldı. Rauf Bey'in Tavsir-i Efkâr'da verdiği ilk mülakattan bir gün sonra 3 Kasım'da Hariciye Nazırı Nabi Bey ile Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Bey, bu maksatla gazetecilerin karşısına çıktılar. Toplantıda Reşat Hikmet Bey, sırayla tek tek bütün maddeler hakkında izahatta bulunarak, maddelerin hemen tamamının Osmanlı Devleti'nin lehine denebilecek şekilde yorumlanmasına çaba sarf etmiştir. Bu açıdan bakıldığında Rauf Bey'in gazetelere verdiği beyanlarda takip ettiği iyimser tutuma benzer bir şekilde, bu kez hariciye müsteşarı ifadelerini bu minval üzerinde kurgulamaya dikkat ediyordu. Açıklamalarında Reşat Hikmet Bey; birinci, ikinci ve üçüncü maddelerin gayet açık olması sebebiyle bu maddeler üzerinde tafsilata gerek

---

⁶⁰⁷ Özel- Hacıibrahimoğlu, **a.g.e.**, s. 68.

⁶⁰⁸ **Ati**, 1 Kasım 1918, No: 295.

⁶⁰⁹ **İkdâm**, 1 Kasım 1918, No: 7802.

görmediğini ifade ederek dördüncü maddeden itibaren sırayla maddelerin içeriklerini yorumlamaya başladı. Reşat Hikmet Bey her bir maddeyi, herhangi bir yanlış anlamaya sebebiyet vermeyecek şekilde özenle açıklamaya büyük gayret sarf ettiği basın toplantısında, yedinci madde ile ilgili olarak İtilaf Kuvvetleri'nin önemli stratejik noktaları işgali hususunu, İtilaf Donanması'nın Boğazları geçmesi zaruriyetinden dolayı güvenliklerini ihlal eden bir durum hâsıl olduğunda bir ihtiyat tedbiri olarak düşünüldüğü şekilde yorumladı. Toplantıda bu madde ile ilgili olarak, üzerinde devam eden hararetli tartışmalara hiç değinilmedi. Aynı şekilde, hariciye müsteşarının benzer tutumu, diğer maddelerin izahında da devam etti. Mütarekenin en can alıcı unsurlarından biri olan ve yirmi dördüncü maddede kendisine yer bulan Vilayet-i Sitte'de herhangi bir karışıklık zuhur etmesi durumunda işgal edilmesi hususunu, Reşat Hikmet aynı iyimserlikle tehlikeye mahal olmayacak bir şekilde yorumladı. Ona göre, bölgede bir otorite boşluğu meydana gelmediği müddetçe bu maddenin uygulanmasına gerek görülmeyeceği ve dolayısıyla bu maddenin kapsamı, içeriği ve uygulanabilirliği ile ilgili olarak herhangi bir endişeye de gerek olmayacağıydı⁶¹⁰.

Basının büyük ilgi gösterdiği bu toplantıdaki geniş izahattan sonra İkdam gazetesinin ilk sayfasından verdiği haberde, Osmanlı Murahhasları'nın performanslarına yönelik olarak ilk yorumu, *“Bu izahattan anladığımızı göre İngilizler'in şeratinin itidailerinin bu günkü şekl-i mukarrere tebdil ve tehfiif hususunda murahhaslarımızın şayanı takdir mesaisi gösterdiği...”* şeklindeydi⁶¹¹. Hükümetin bilgilendirme toplantısından sonra gazetelerin sütunlarında müzakerelerin seyri ve içeriği hakkında kasım ayının ilk haftasına oranla nispeten biraz daha fazla haber ve mülakatlar görülmeye başlandı. Vakit gazetesini, Mondros'ta irtibat zabiti olarak bulunan ve müzakerelerin başlaması için General Townshend ile birlikte İstanbul'dan Limni Adası'na giden Yüzbaşı Tefvik Bey ile gerçekleştirdiği bir mülakatı sayfasına taşıdı. Genel olarak Tefvik Bey'e sorulan sorular daha ziyade müzakerelerin nasıl başladığı, içeriği ve görüşmelerin sonuçlanmasından sonra heyetlerin nasıl bir tutum sergiledikleri yönündeydi. Tefvik Bey, sorulan sorulara yanıt verirken, tıpkı diğer

⁶¹⁰ A.g.e., ss. 123-129.

⁶¹¹ Hükümet-i Seniyye ile Düvel-i Muhtelif Mütarekenamesinin Metni Resmisi, **İkdam**, 3 Kasım 1918, No: 7804.

hükümet üyeleri gibi müzakerelerde tatsız hiçbir olayın vuku bulmadığı ve imza edilen metnin olabileceklerin en iyisi olduğu savınıileri sürüyordu⁶¹².

Aynı şekilde İstanbul'da Fransızca yayın yapan Le Martin gazetesine demeç veren Dâhiliye Nazırı Ali Fethi Bey de mevcut askeri duruma göre mütarekenin uygun şartlarda yapıldığı ve Osmanlı vatanında hiçkimsenin savaşa yeniden girmeyi hatırına bile getirmediğini beyan ediyordu. Muhabirin Türkiye'nin tek başına bir barış için görüşmeleri başlattığı ve bunun için temsilcileri dahi belirlediği, yönündeki söylentiler hakkındaki düşüncesini öğrenmek istemesine; Ali Fethi Bey, birazda mütarekenin seyri ile alakalı olarak *“Bizim birinci önceliğimiz ayrı bir barış içindi. Fakat İngiltere'nin ayrı bir barışı müttefikleriyle birlikte yapabileceğini, bunun için hayli zaman gerekeceğini söylemesi üzerine mütarekenin yapıldığı...”* bilgisini paylaştı⁶¹³.

Hükümet üyelerinin, en azından belirli bir kısmının, mütareke ile ilgili fikirlerini bu şekilde dile getirmesi, işbaşındaki kişilerin bir algı yönetimi operasyonu ile kamuoyunu yönlendirmek istemelerinin açık bir göstergesiydi. Nitekim milleti umutsuzluğa düşürecek söz ve beyanattan sakınılmakta ve kamuoyu oluşturma yolu ile ortaya çıkabilecek veya mevcut riskler konusunda karartma uygulanmaya çalışılmaktaydı. Aslında bu durum kendi mantığı içinde tutarlı bir politika olarak kabul edilebilse de kamuoyundan gerçeklerin gizlenmesi saikiyle tenkit edilebilecek bir durum olarak gözükmekteydi⁶¹⁴. Bu noktada Tansel, mütarekeyi imzalayan ve imzalanmasına onay veren hükümet ricaline sert eleştiriler yöneltmektedir. Tansel, Osmanlı Devlet Adamları'nın bırakışmada ortaya çıkan sonucu savunmada haklı olmadıklarını, savaş içerisinde imza edilen gizli antlaşmaların varlığı ve Amerikan Hükümeti'nin Osmanlı Devleti ile ilgili niyetlerinin bilinmesine rağmen, İngilizler'in Osmanlı Devleti'nin geleceği hakkında bu derece iyi niyetli olmalarını farz ederek müzakereleri yürütmelerinin büyük bir hata olarak kabul edilmesi gerektiğini, ifade etmektedir. Dolayısıyla heyet, dünya siyaseti ile ilgili vahim dereceye kadar varacak

⁶¹² **Vakit**, 6 Kasım 1918. No: 373.

⁶¹³ Özel- Hacııbrahimoğlu, **a.g.e.**, s. 70.

⁶¹⁴ Açıkkaya- Çelik, **a.g.e.**, s. 130.

şekilde bilgisizliğinden dolayı tarih önünde kınanmalıdır, görüşünü savunmaktadır⁶¹⁵.

Hükümet kanadında mütarekeye yönelik ilk değerlendirmelerden sonra, basın bu konuya nasıl yaklaştığına bakabiliriz. Aslında Osmanlı basınının çoğunda mütareke olumlu karşılanmıştı. Yazarlar köşelerinde kaleme aldıkları makalelerinde, ağırlıklı dış ilişkiler bağlamında, bundan sonra neler yapılması gerektiği üzerinde duruyorlardı. Ve beklendiği gibi, İttihatçı kesime karşı ağır hakaretlere varacak şekilde suçlamalar yöneltiliyordu. *Ati* gazetesi mütareke maddelerine olumlu yaklaşan gazetelerin başında geliyordu. Gazeteye göre, müzakerelerde ortaya çıkan metne bakıldığında İngiltere'nin maksadının Osmanlı Devleti'nin bağımsızlık ve egemenliğine kastetmek olmadığı anlaşılacağı, şeklindeydi. Müdahaleyi gerekli kılacak ortam yaratılmaz ise bağımsızlığı zedeleyecek herhangi bir olay da zuhur etmeyecekti⁶¹⁶. *Ati*, ilerleyen günlerde mütareke ile ortaya çıkan "*Peki şimdi ne olacak?*" sorusuna cevap bulmak için haber ve yorumlarına devam edecekti.

Mütarekenin akislerinin kamuoyu üzerinde ne derece tesirli olduğunu en çok vakit gazetesinin sayfalarından okumaktayız. Öyle ki daha mütareke görüşmeleri neticelenmeden Ahmet Emin, köşesinde başlattığı mütareke yazı dizisini 3 gün boyunca, "*Mütareke Arifesinde*", "*Mütareke*" ve *Mütarekeden Sonra*" adlı makalelerle geniş bir şekilde yorumlamış ve geleceğe dair çeşitli tespitlerde bulunmuştur. Ahmet Emin, 31 Ekim tarihli "*Mütareke Arifesinde*" adlı ilk makalesinde maddelerin kamuoyuna daha paylaşılmadan mütareke metninin içerdiği hakkında bilgi vermiş, mütareke şartlarının müzakere edilmesine rağmen pek ağır olduğunu duyurmuştur⁶¹⁷. Erkesi günü köşesinde "*Mütareke*" adlı uzun makalesinde eleştiri ve önerilerini, savaş zamanında Osmanlı Devleti'nin müttefiği olan devletlere, ordulara ve hükümetlere yönelik olmak üzere üçe ayırmıştır. Ahmet İzzet Paşa Kabinesi'ne yönelik eleştirilerinde Ahmet Emin, kabinenin çok zor bir zamanda görevi devraldığını ve ortaya çıkan mesuliyetten doğal olarak kendilerinin sorumlu tutulamayacağını, ifade ediyordu. Bu maksatla kabineyi oluşturan nazırlara yönelik olarak takdir duygularını Ahmet Emin satırlarında,

⁶¹⁵ Tansel, **a.g.e.**, s. 30.

⁶¹⁶ **Ati**, 3 Kasım 1918, No: 297.

⁶¹⁷ Ahmet Emin, "*Mütareke Arifesinde*", **Vakit**, 31 Ekim 1918, No: 367.

“...Kabine erkânından her biri hakkında bu sırada hürmetle karışık bir merhamet hissi duyduğumuzu söyleyeceğiz. Başkalarının netice-i evfali olan bir vaziyetin mesuliyetini iş işten geçtikten sonra deruhte etmek memleket için son derece acılı bir tasfiye muamelesi yapmak ve bu tasfiyenin şeraitini ihtiva eden tarihi vesikaya imzaya mecbur kalmak pek ıstıraplı bir fedakârlıktır. Sadrazam paşa ve kabine erkânı böyle günlerde iş başına geçmek suretiyle gösterdikleri vatan muhabbetinin mükâfatı olarak derin bir hazz-ı vicdan duyacaklardır. Fakat bu manevi hazzı böyle bir vesikaya imza vaziğ etmiş olmaktan mütevellid hüsn-ü ızdırıp daima karışacaktır.” ifadelerini kullanarak dile getirmekte vehükümetin mütarekeyi imza etmiş olmakla nasıl bir mesuliyeti de deruhte ettiğini kabul etmekteydi⁶¹⁸. Yorum ve eleştirilerinden anlaşıldığı kadarıyla Ahmet Emin, hükümeti ve Mondoros’ta sürdürülen diplomatik müzakereleri, maddeler aşırı olmasına rağmen olumlu karşılamakta; ancak yine de özellikle 2 Kasım tarihli yazısında ülke içerisinde “Sükûn ve Ahengi” bozmayacak şekilde davranarak, milletçe ağır mesuliyetin üstesinden gelinebileceğini satırlarına taşımaktaydı. Netice itibariyle bakıldığında Ahmet Emin’in köşesinde dile getirdiği yorum ve önerileri mütarekenin tozu dumani ortadan kalktığına, ağır şartların ileride ülkenin kaderine nasıl sireyet edeceğini tam olarak idrak edebilme esasına dayalı değildi. Genel olarak iyimser bir hava yaratılmak istenmekteydi⁶¹⁹. Aynı şekilde Minber gazetesi de daha ilk günlerden mütareke müzakerelerini ve ortaya çıkan neticeyi alkışlayan gazetelerden biriydi. Gazete daha ziyade sayfalarında Osmanlı Devleti’ni; Rusya ve Avusturya ile karşılaştırarak, bu ülkelerde son dönemlerde ortaya çıkan durumların vahametini dile getirecek ve Osmanlı Devleti’nin böyle bir süreci yaşamadığını anlatacaktı. Gazete ayrıca analizlerinde, mütarekenin yürürlük süresi ve tatbiki üzerinde de durarak başta hükümet olmak üzere milletçe kendilerine yüklenen mesuliyetlerin farkına varılmasını istiyordu⁶²⁰.

Şüphesiz daha ilk günlerde mütarekeye ve onun ortaya çıkardığı neticeye olumlu bakmayan, Sabah gazetesinde yazan Ali Kemal’di. Ali Kemal ilk olarak, ortaya çıkan sonuçtan İttihatçılar’ı sorumlu tutuyordu ve onların hesap vermeleri

⁶¹⁸ Ahmet Emin, “Mütareke”, **Vakit**, 1 Kasım 1918, No: 368.

⁶¹⁹ Ahmet Emin, “Mütarekeden Sonra”, **Vakit**, 2 Kasım 1918, No: 369.

⁶²⁰ “Mütarekemizin Mahiyet-i Umumiyesi”, **Minber**, 1 Kasım 1918, No: 1.

gerektiğine inanarak uluslararası arenada millet olarak kendilerinin küçük düşürüldüğünü ve mağdur edildiğini dile getiriyordu. Mütarekenin Osmanlı umumiyesi için çok ağır hükümler içerdiğini ve ortaya çıkan metnin devletin varlığını, bir beylik yada emirlik seviyesine indirdiğini dile getiren Ali Kemal; bu feci şartlardan kurtulabilmenin tek yolunun ve -doğal olarak- umut edilenin yakında başlaması beklenen “Sulh Müzakereleri” olduğunu da satırlarında aktarıyordu. Ali Kemal ayrıca; sulh müzakereleri ile ilgili olarak, şimdilik mütarekeyi kabule mecbur olduğunu, ancak aynı şartlarda ortaya çıkacak bir sulh antlaşmasına imza koymaya cesaret edecek bir hükümetin bulunamayacağını altını çiziyordu. Ali Kemal, makalesinin son bölümünde İtilaf Devletleri’ne bir çağrıda bulunarak, Osmanlı Devleti’ni bu hale koyanlardan elbette hesap sorulması gerektiğini; ancak padişahın saltanat hukukuna ve Türkler’in yaşam haklarına saygı gösterilmesi gerektiğinin altını çiziyordu. Bu yönüyle bakıldığında Ali Kemal, devletin bekasını hukuksal olarak zora sokabilecek oldu bittilere karşı da set çekmek isteyerek, Osmanlı Devleti’nin uluslararası arenada haklı ve saygın bir yeri olduğunun çağrısını işgal kuvvetlerine yapıyordu⁶²¹.

---

⁶²¹Ali Kemal, “*Türkler’in Günahı Nedir?*”, **Sabah**, 1 Kasım 1918, No: 10400.

2.3. MÜTAREKENİN UYGULANMASI

2.3.1. İtilaf Donanması'nın İstanbul'a Gelmesi ve Etkileri

Hükümet vakit kaybetmeden, 2 Kasım'da bütün ordulara, vilayet ve müstakil livalara gönderdiği tamimde mütarekenin imza edildiğini ve fiili savaş durumunun sona erdiğini bildirdi. Hükümet kanadındaki iyimserlik, tamimin her satırına yansımıştı. Öyle ki tamimin daha ilk cümlelerinde “...*Büyük Umumi Harb Felaketi'nde mütareke yapmaya mecbur olan hükümetlere dikte ettirilmiş şartlara göre, mütareke maddelerinin hafif olmasına nazaran...*” ifadelerine yer verilerek devleti teşkil eden bütün millet ve kavimlerin tam hak ve hürriyetlere kavuşmaları esasıyla bu başarımızın barış antlaşmasında da gösterilmesini umarak Allah'tan lütuf niyaz ediyordu⁶²².

Mütarekenin uygulanmasına yönelik ilk icraatlardan birisi seferberlik zamanında oluşturulmuş olan Karargâh-ı Umumiye'nin lav edilmesidir. Böylelikle hükümet, savaş şartlarında oluşturulan zaruri kurumların varlığına artık gerek görmeyerek, ne pahasına olursa olsun mütarekeden dönüş olmayacağını da ilk sinyallerini vermeye başlamıştı. Hükümet, bu politikaya yönelik olarak 5 Kasım 1918 tarihli ve Sadrazam Ahmet İzzet Paşa tarafından imzalı yirmi maddeden oluşan askerin terhis talimatnamesi yayımlayarak bütün ordugâhlara gönderdi. Talimatnamede; terhis sırasında alınacak iâşe, asayiş, ulaşım gibi tedbirlerin neler olduğu, terhis işlemlerinin uygulanmasından hangi makamların sorumlu olacağı, terhise tabi olmayan askerlerin hangi birliklerde, ne kadar sayılarla dağıtılacağı gibi şartlar yer alırken, hangi şartlarda terhisin tehir edilebileceği de ayrıntılı olarak talimatnamede yer alıyordu⁶²³. Bu açıdan bakıldığında mütarekenin, fiilen savaş haline son veren bir şartname olduğu gerçeği gözönünde bulundurulursa ilk etapta yansımalarının da ordu üzerinde olması doğaldı. Ancak ilerleyen günlerde mütarekenin; kapsamlı bir şekilde idari, iktisadi ve içtimai birçok alanda Osmanlı Devleti ve toplumu üzerinde derin etkileri olacaktı⁶²⁴.

⁶²² Mithat Sertoğlu, “Mondros Mütarekesini Türk Milletine Bildiren Genelge”, **BTDD**, Aralık 1972, S. 63, s. 16.

⁶²³ “Ordunun Terhisi Hakkında Talimat”, **İkdam**, 8 Kasım 1918., No: 7809.

⁶²⁴ Açikkaya-Çelik, **a.g.e.**, s. 191.

Osmanlı Hükümeti, kasım ayının ilk günlerinden itibaren Mondros'ta bıraktığı irtibat subayları vasıtasıyla Müttefikler'in olası faaliyetlerini çok yakından takip ediyordu. Bu faaliyetler kapsamında kasım ayının ilk haftasında Bahriye Nazırı Rauf Bey, mütareke hükümlerinin uygulanmasını bizzat tekdik etmek ve bu konuda Osmanlı İrtibat Subayları ile koordineli çalışmak amacıyla Amiral Calthorpe'ye bir yazı yazarak bir an evvel “İngiltere Devleti Fehimesi” tarafından İstanbul'a bir “mümessil-i siyasi” göndermesini talep etti⁶²⁵. Bu davet çerçevesinde 7 Kasım'dan itibaren İtilaf askerlerinin temsilcileri İstanbul'a ayak basmaya başladılar. İlk olarak İngiliz Albay Murph'nin önderliğinde Binbaşı Chilton, Yüzbaşı Hoylet ve Teğmen Dweyk'ten oluşan bir grup İstanbul'a ayak bastı. Ardından Fransız Heyeti başkente ayak bastı. Heyetin İstanbul'a ulaştığı gün Çanakkale'ye gelen İngiliz Heyeti'nden General Fuller ile müstahkem mevki komutanı Albay Selahattin Adil Paşa arasında istihkâmların boşlatılmasına dair bir protokol hazırlandı. Bu protokol çerçevesinde İtilaf mayın tarama ve toplama gemileri Çanakkale Boğazları'nda görülmeye başlandı⁶²⁶. Birkaç gün sonra gelecek olan İtilaf Donanması'nın güvenli bir şekilde Boğazlar'dan geçişi için ilk tedbirler alınmaya koyuldu.

9 Kasım tarihli İkdâm gazetesinin haberine göre, Harbiye ve Bahriye Nezaretleri bünyesinde vazife göreceğ olan İtilaf Heyeti'ne Türk basını çok büyük ihtimam göstererek, heyetlerin muhtemel çalışmaları hakkında haber ve yorumlara sayfalarında yer vermeye başladı. Yoğun bir basın ilgisi ile karşılaşan İngiliz ve Fransız Heyetleri, göreve başlamadan evvel Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'yı ve daha sonrada Bahriye Nazırı Rauf Bey'i ziyaret ettiler. Ardından heyet Harbiye Nezareti'ne geçerek, Erkan-ı Harbiye Umumi Reisi Cevat Paşa ile görüştiler. 8 Kasım tarihinde İkdâm gazetesine röportaj veren İngiliz Albay Murhp, amaçlarının mütareke şartlarının tatbikine nezaret etmek olduğunu ifade ederek Müttefikler adına İngiliz ve Fransızlar'dan oluşan bir heyetin geldiğini; ancak kendi kanaatine göre müttefiklerden sadece bir devletin bu işlerle uğraşmasının daha iyi olacağı yönünde beyan verecekti. Heyete mihmandarlık eden Yusuf Ziya Bey de çok yakında yetmiş-sekken kadar savaş gemisinden oluşan İtilaf Filosu'nun üç dört güne kadar İstanbul'a

---

⁶²⁵ BOA., HR. SYS.,2563/4.

⁶²⁶ Mehmet Okur-Murat Küçükkuşurlu, **İngiliz Yüksek Komiserlerinin Gözüyle Milli Mücadele (1918-1920)**, Serander Yay., Trabzon, 2006, s. 22; Bozkurt, a.g.e., s. 5.

geleceğini belirtecekti⁶²⁷. Devam eden birkaç gün içerisinde başkente gelen irtibat subayı sayısı daha da artacaktı. Osmanlı Hükümeti, gelen heyetler için Pera Palas'ta seksen oda kiralayacaktı⁶²⁸.

Diğer taraftan Müttefik Donanması, 31 Ekim öğleden sonra yürürlüğe giren mütarekenin üzerinden 24 saat geçmeden Boğazlar Bölgesi'ne doğru harekete geçti.6 Kasım'dan itibaren ilk İtilaf Heyetleri'nin İstanbul'a ulaşmasıyla birlikte, Boğazlar'daki istihkamalar ele geçirilmeye başlandı. Bu işlem 12 Kasım'a kadar devam ederek Müttefik Donanması'nın sorunsuz bir şekilde İstanbul'a ulaşmasının önü açılmış olacaktı. Ancak tahkimatların kim tarafından ve nasıl işgal edileceği belirtilmemiş olduğundan daha ilk günlerden itibaren İtilaf Devletleri arasında ayrılıklar ortaya çıktı⁶²⁹. Bu süre içerisinde 200 kişilik bir Müttefik kuvvet Seddülbahir'e, 400 kişilik bir kuvvet de Kumkale'ye yerleştirilecekti. Bu Müttefik güçlerin el koyma faaliyetleri çerçevesinde Harbiye Nezareti de çeşitli önlemler alarak, bazı mevki komutanlıklarını boşaltacaktı.

İstanbul'a büyük İtilaf Donanması'nın beklendiği günlerde hükümet, başta İstanbul olmak üzere tüm yurttaki asayişin sağlanması ve bu vesile ile olası bir işgale sebebiyet vermemek amacıyla diplomatik düzeyde derhal çalışmalarına başlayacaktı. Bu amaçla Bahriye Nazırı Rauf Bey, Amiral Calthorpe'den siyasi mümessil talep ederken, diğer taraftan Müttefik Filosu ile birlikte Yunan Harp Gemileri'nin gelmesini ve İtilaf Güçleri ile birlikte bir işgalde bulunmalarını önlemek amacıyla derhal girişimlerde bulunacaktı. Bu görev kapsamında Mondros'ta irtibat subayı olarak görev yapan Yüzbaşı Şevket'e 5/6 Kasım gecesi gönderilen bir telgrafla; İstanbul'un Müttefik Kuvvetleri tarafından işgalinin ancak içeride çıkabilecek bir karşılık durumunda vuku bulacağına dair azınlıklar arasında bir kanaat uyandırılmaya çalışıldığını ve Patrikhanece bu konuda çeşitli faaliyetler gösterildiğini, hükümet tarafından alınan çeşitli tedbirlere rağmen gayri müslimlerin silahla mukabeleye kararlı olduklarını ve bu suretle çıkacak karışıklıklar neticesinde şehrin işgaline müsaade edilmesinin doğru olmayacağını belirterek İngiliz Filosu'nun

---

⁶²⁷ "Bir İngiliz ve Bir Fransız Heyeti'nin Vusulü Hakkında Mühim Beyanat." **İkdam**, 9 Kasım 1918, No: 7810.

⁶²⁸ Akşin, **a.g.e.**, C. I, s. 64.

⁶²⁹ Bozkurt, **a.g.e.**, s. 4.

İstanbul'a geleceği günün önceden haber verilmesinin teminini istiyordu. Ancak bütün bu girişimlere rağmen Bahriye Nezareti, Amiral Calthorpe'den istediği cevabı alamayacak ve amiralin, "*Hükümetinden alınan emir doğrultusunda Yunan gemilerinin İstanbul'a gelmesini men edemeyeceği...*" içerikli telgrafıyla muhatap olacaktı. Bu girişimden bir sonuç alamayan hükümet, işgali önlemek veya en azından Yunan gemilerinin şehre gelmesine engel olmak amacıyla yeni bir teşebbüste bulunarak Boğazlar ve Trakya Müttefik Kuvvetleri Kumandanı General Wilson'a ulaşmak amacıyla generalin irtibat subayı olarak görevlendirilen Kurmay Yüzbaşı Sadullah Bey'den konu ile ilgili olarak girişimlerde bulunmasını istedi. Sadullah Bey, 10 Kasım'da Mondros'a vararak Amiral Calthorpe ve General Wilson ile yaptığı görüşmeler neticesinde hükümetin istediği amaca vakıf olamadığını, İstanbul'a bildirdi. Sadullah Bey, telgrafında Yunan gemilerinin İstanbul'a gelmemesini bir kez daha rica etmesine rağmen, bu emrin değiştirilmesine imkân olmadığı bildirildi. Yalnız, Yunan gemilerinin Selimiye Kışlası açıklarında bırakılmak suretiyle İstanbul'dan biraz uzakta bulundurulmasını muvafakat ettiğini de ifade etti. Bununla birlikte Yunan diplomatik çevrelerinin Londra'da birtakım teşebbüslerde bulunarak bu planı değiştirmeye çalışmalarının imkândâhilinde olduğuna dair bilgilerin alındığı da İstanbul'a telledi⁶³⁰.

Aslında Osmanlı Hükümeti'nin bu teşebbüsü, işgal endişelerinde ne kadar haklı olduğunun da göstergesiydi. Mondros'taki müzakerelerde kesin sözler verilmesine rağmen, başkent in işgal olunmayacağı meselesine dair hala Müttefik Güçler'den yazılı bir talimat alınmamıştı. Ancak bu sorun Müttefik Güçler arasında da çeşitli anlaşmazlıkları su üzerine çıkaracak nitelikteydi. Çünkü hemen aynı günlerde İngiliz ve Fransız askeri yetkililer arasında da İstanbul'un işgali meselesi büyük bir tartışma konusu olmuştu. Öyle ki Fransız Amiral d'Esperey, İstanbul'u üs haline getirmek isterken, Amiral Calthorpe ve Milne bunun mütarekeye aykırı olacağı gerekçesiyle izin vermek istemiyorlardı. Ayrıca İngiliz Amiral, Fransızlar'ın İstanbul'a fazla asker çıkarmak istemelerine de tepki gösteriyordu. Ancak İngiliz Savaş Bakanlığı, Calthorpe ve Milne gibi düşünmüyordu. Bakanlık, başkent in işgalinin ehemmiyetini fark ederek; Amiral Calthorpe ve General Milne'nin aksine işgalin Fransızlar'la birlikte yapılmasını emrediyordu. Neticede işgalin, İngiliz ve

⁶³⁰ Okur-Küçüküçürlü, **a.g.e.**, s. 22.

Fransız Güçler arasından gerçekleşeceğine dair talimat gönderilirken, İtalyanlar'a bu işte aktif bir rol verilemeyeceğinin de altı çiziliyordu⁶³¹.

Görüldüğü gibi Osmanlı Hükümet Ricali'nin kasım ayının ilk günlerindeki en büyük meşguliyeti, mütarekenin tebliği ile İstanbul'a gelecek olan İtilaf Donanması'nın kimlerden oluşacağı ve ne zaman geleceği mevzusu idi. Bu arada mütareke hükümleri çerçevesinde İtilaf askerleri, Boğaz istihkâmlarbaşkent sokaklarında görülmeye başlarken, 8 Kasım'da çoğunlukla iç meselelerden dolayı, Ahmet İzzet Paşa Hükümeti istifa etmek durumunda kaldı. Yerine beklendiği gibi Tevfik Paşa Hükümeti kuruldu ve çok zor bir şekilde meclis'ten güvenoyu aldı⁶³². Yeni hükümetin Hariciye Nazırlığı'na da Mustafa Reşit Paşa getirildi. Ancak İstanbul'un karadan ve denizden işgal tehdidi altında olduğu bir dönemde gelen bu hükümet değişikliği, İtilaf Devletleri'ne ve onların başkentteki temsilcilerine karşı izlenecek politikaların oluşturulmasında büyük sıkıntılar yaşatacağı⁶³³.

10 Kasım tarihinde İngiliz Generaleri'nden Gory ve Vaugh ile Fransız Generali Brunoust İstanbul'a vardılar. 12 Kasım tarihinde Yunan Gemisi Averof Zırhlı Kruvazörü beraberinde üç Yunan Torpido Muribi ile birlikte Çanakkale'den Marmara Denizi'ne girdi. Bu arada İngilizler, deniz yolu ile İstanbul'a gelmek için hazırlık yaptıkları sıralarda Fransız birlikleri de karadan Uzunköprü'ye doğru ilerlemeye başlamışlardı. 10 Kasım'da Fransız birliklerinin kumandanı buradaki müfreze komutanından iâşe ve konaklayacak yer temin edilmesi hususunda yardım talep ettiler. 13 Kasım'da yerel saat sabah sekizde öncü dört İngiliz Torpidosu'nun ardından Donanma Komutanı Amiral Calthorpe'nin bulunduğu "Superp" isimli Dretnotu ve onu takiben 61 parçadan oluşan Büyük İtilaf Donanması İstanbul'a demir attı. Kabataş, Ortaköy, Beşiktaş, Kadıköy, Haydarpaşa ve Fenerbahçe açıkları İtilaf gemileri ile doldu. İstanbul'a ulaşan bu donanmayı, iki İtilaf uçağı havadan

⁶³¹ Bozkurt, **a.g.e.**, s. 5; Daha ilk günlerden İtalyanlar'ın yaşanan gelişmeleri pek iyi okuyamadıkları anlaşılmaktadır. Daha sonra İstanbul'a İtalyan Yüksek Komiseri olarak atanacak olan Kont Carlo Sforza, Bab-ı Ali'nin mütareke hükümlerini yerine getirmesine rağmen Müttefikler'in daha ilk günden İstanbul'daki varlıklarının bir "işgal" havasına döndüğünü ve bu olayın Müslümanları kızdırdığını ifade etmektedir. Mevlüt Çelebi, **Milli Mücadele Dönemi'nde Türk-İtalyan İlişkileri**, AAM, Ankara, 2002, s. 27.

⁶³² Tansel, **a.g.e.**, s. 44; Hükümetin istifasında İttihatçı liderlerin yurt dışına kaçması ve bunun müsebbibi olarak Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'ndeki kabine üyelerinin gösterilmesi ve Ayan Meclisi Başkanı Ahmet Rıza ile bizzat Padişah Vahdettin'in etkili olduğu anlaşılmaktadır. Kocaoğlu, **a.g.e.**, s. 82.

⁶³³ Bozkurt, **a.g.e.**, s. 11.

destekliyordu. İlerleyen günlerde İstanbul'a ulaşacak olan gemi sayısı 167'yi bulacaktı. 13 Kasım tarihinde gelen bu donanma ile birlikte karaya; 2616 İngiliz, 540 Fransız ve 470 İtalyan askeri olmak üzere 3,626 asker, General Wilson komutasında çıkarıldı. Wilson bu birliklerin işgal amacıyla değil askeri harekât için İstanbul'a geldiklerini birdirdiyse de askerler, derhal İstanbul'un farklı noktalarına dağıldılar. İngiliz Birlikleri; Beyoğlu'nu ve Haliç'in kuzeyinden itibaren Karadeniz Boğazı'nın Rumeli tarafını, Fransız Birlikleri; İstanbul Çekmeköy hattı ile birlikte Marmara Denizi'nin Rumeli tarafını, İtalyan Birlikleri ise; İstanbul'un Anadolu Yakası ile Marmara Adaları'nı işgal ettiler. Harbiye Mektebi; İngilizler'in karargâhı olurken, Şehremaneti Binası; Fransızların, Nişantaşı'ndaki Cevdet Paşa Konağı da İtalyanların karargâhı haline geldi⁶³⁴. Aynı gün bir İngiliz albayı, Karadeniz Müstahkem Mevki Karargâhını işgal etmek amacıyla Anadolu Kavağı'na giderek imza edilen protokol gereği buradaki komutanlığı da lav etti. Şüphesiz işgal süreci, 13 Kasım'dan sonra devam eden günlerde de Trakya, Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın bütün istihkâmlarında sürdü⁶³⁵.

İngiltere, Fransa'ya kıyasla çok daha organizeli bir işgal planı hazırlamıştı. İngiliz Savaş Bakanlığı tarafından Milne ve Wilson'a verilen talimatlarda; Mütareke Hükümleri'nin uygulanması esnasında Türk Hükümeti'nden gelebilecek şikâyetlerin dikkate alınmaması, Türk Yetkililer'le tartışmaya girilmemesini ve onlara hiçbir şekilde tolerans gösterilmemesi talimatı verilmişti⁶³⁶.

İşgal Kuvvetleri'nin İstanbul'a gelmesi kamuoyunda da geniş yankı bulmuştu. Özellikle Gayri Müslimler; çeşitli kokart, rozet ve bayraklarla İtilaf askerlerinin gelişini kutlamak için sokaklarda gösteriler yaparken, bu durum Müslüman kamuoyu nezdinde ciddi rahatsızlıklara neden olmuş ve Bab-ı Ali'ye, bu tür nümayışlerin engellenmesi için birçok başvuru gerçekleştirilmişti⁶³⁷.

Osmanlı basınının, İtilaf Donanması'nın İstanbul'a geldiği günün ertesinde sayfalarında geniş bir şekilde bu haber ve yorumlara yer vermişti. İkdâm, 14 Kasım tarihli sayısında “*Altmış Parça İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan Sefaininden Oluşan*

---

⁶³⁴ A.g.e., s. 8.

⁶³⁵ A.g.e., s. 9.

⁶³⁶ A.g.e., s. 10.

⁶³⁷ A.g.e., s. 9.

Filo Limanımıza Geldi” manşetini atarken⁶³⁸Tasviri Efkâr, İstanbul’a gelen İtilaf Donaması’nın resimlerini ilk sayfadan veriyordu⁶³⁹. Gazeteler daha ziyade Boğaz’a demirleyen donamanın, hangi mahiyetle geldiğini irdeler tarzda yorum ve mülakatlara yoğun bir şekilde yer veriyorlardı. İkdâm, İtilaf Donaması’nın gelişini ve karaya çıkan asker sayısını vererek “*İşgal Mahiyeti Var mıdır?*” başlığı altında bir İtilaf subayı ile yaptığı mülakatta bu soruya cevap arıyordu. İtilaf subayı işgal söylentilerine yönelik olarak, basının yanlış bir kanatte bulunduğunu hatırlatarak, bunun nedeninin de hükümetin mütareke şartlarının hafif olduğunu kamuoyuna duyurması olduğunu, ifade etti. Askerlerin karaya çıkması olayına ise bunun zaruri olduğunu, bazı şimendüfer hattı ve limanlarını denetim altına almak amacıyla bu uygulamanın gerçekleştirildiğini; ancak hiçbir surette bunun bir işgal mahiyeti taşımadığının altını çizerek, kimsenin izzet-i nefsine tecavüzün olmadığını da sözlerine ekledi. İtilaf subayı, gazeteye verdiği geniş malumatta Yunan Donanması’nın bir kısmının Karadeniz’de bir kısmının Marmara Denizi ve Adalar Denizi’nde görev yapacağını hatırlatarak endişeye mahal olacak bir durumun vuku bulmayacağını ve bütün İstanbul halkının rahat olmasını telkin ediyordu⁶⁴⁰. Ancak durum hiç de öyle gözüküyordu. Times gazetesinin 16 Kasım tarihli sayısında İstanbul halkının yaşanan işgal ve aşırı nümayişlerden dolayı büyük bir telaş ve şaşkınlık içerisinde bulunduğunu, bu şaşkınlığın Türk matbuatında da gözlemlendiğini, aktarıyordu⁶⁴¹.

Başkent İstanbul’un fiili işgali 18 Kasım’da toplanan Osmanlı Mebusan Meclisi’nde de tartışılmıştı. Mebuslar, bunun açıkça bir işgal olduğunu ifade ederek, İtilaf Devletleri’nin, Mütareke Hükümleri’ni bu şekilde futursuzca uygulamak suretiyle Osmanlı Devleti ile alay ettiklerini dile getiriyorlardı. Bu konuda Divaniye Mebusu Fuat Bey söz aldığı konuşmasında; başkente silahlı birliklerin girmesinin işgalden başka ne anlama geldiğini sorarak, başta İstanbul’un semtleri olmak üzere İskenderun ve Musul’daki mütareke ahkâmına uymayan askeri faaliyetlerin açıkça işgal maksatlı olduğunun ve açıkça İtilaf Güçleri’nin suistimalleri ile karşılaşıldığının altını çiziyordu. Harciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa, mütareke ahkâmının uygulanması

⁶³⁸İkdâm, 14 Kasım 1918, No: 7815.

⁶³⁹Tasvir-i Efkâr, 14 Kasım 1918, No:2526.

⁶⁴⁰İkdâm, 21 Kasım 1918, No: 7822.

⁶⁴¹Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, 3. Baskı, TTK Yay. Ankara, 2011, s. 29.

sırasında yaşanan olayların gizli celse de konuşulmasını önerirken; Şura'yı Devlet Reisi Şerif Paşa, yaşananlara daha farklı bir açıdan bakarak İstanbul'a iki üç tabur askerin geldiğini ve bunların iskânı için bazı mekânların tahsis edildiğini ifade ederek, resmi makamların işgal altına alınmadığını beyan ediyordu. Hükümet üyelerinin olayın ciddiyetini henüz kavrayamadığını gösteren bu tür ifadeleri meclis kürsüsünde dile getirmeleri, bazı mebusların tepkisine neden olmuştu. Öyle ki mütarekenin tatbiki esnasında hükümeti çok fazla pasif ve müsamahakâr olmakla suçlayan Trabzon Mebusu Mehmet Emin Bey, böyle bir hükümetin sulh masasında devletin hukukunu nasıl muhafaza edeceğini soruyordu⁶⁴².

Mebusanda yükselen bu tepkilerin ardından hükümet, 19 Kasım 1918 tarihinde İngiliz ve Fransız Yüksek Komiserleri'ne mütareke hükümlerine göre sadece Boğaz'daki istihkâmları işgal etmesi gereken İtilaf Güçleri'nin başkentin farklı noktalarındaki işgale benzeyen tutum ve uygulamalarını protesto etmek amacıyla bir nota verdi⁶⁴³. Hükümetin bu protesto notasına 21 Kasım'da Türkiye'deki İşgal Kuvvetleri Kumandanı Yardımcısı sıfatıyla karşılık veren General Brunoust, başkentte yaşananların mütarekenin 1. ve 7. maddeleri gözönünde bulundurularak yapıldığını iddia etti⁶⁴⁴. Ancak Amiral Calthorpe, generali yalanlarcasına askerlerin işgal maksadıyla değil; şartların gerektirdiği durumlardan yapılması gereken bir fiiliyat olduğunu açıklıyordu⁶⁴⁵.

İşgal kuvvetlerinin başkente ayak bastığı andan itibaren yaşanan her olay artık ciddi sorun olmaya başlamıştı. Osmanlı Yönetimi resmi olmasa da artık fiili olarak Müttefikler'in kontrolü altına girmişti. Yaşanan her türlü aksaklıktan merkezi ve yerel yönetimleri sorumlu tutan işgal kuvvetleri temsilcileri, mütareke hükümlerinde olmadığı halde dâhili yönetime müdahalelerde bulunmaya başlayacaklardı. 17 Ocak 1919 tarihinde General Wilson, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği bir yazıda mahalli idarenin tatmin edici bir şekilde çalışmamasından

⁶⁴² MMZC, Devre: 3, Cilt: 1, içtima Senesi:5, Ondördüncü İnikad, 18 Kasım 1918.

⁶⁴³ Jaeschke, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz....., s. 30.

⁶⁴⁴ A.g.e., s. 30.

⁶⁴⁵ Himmetoğlu, a.g.e., s. 75.

dolayı Türk Polis Teşkilatı'nın General Fuller'in idaresindeki İtilaf Kuvvetleri Komisyonu'nun nezareti altına alındığını bildiriyordu⁶⁴⁶.

Mütarekeden hemen sonra birbiri peşin sıra gelen işgale ve onun meydana getirdiği ilk infiale karşı politik ve diplomatik duruşu, ilk etapta Ahmet İzzet Paşa ve Tevfik Paşa Hükümetleri gösterebilmiş değillerdi. Öyle ki her iki hükümet de İtilaf Devletleri'ne bağlı efrat ve zabitanın hangi durumlarda idare ve halkla temasta bulunacaklarına dair bir talimat tebliğ etmemişlerdi. Dolayısıyla bu durum, kasım ayının ilk haftalarında işgal kuvvetlerinin birbiri sıra gelen fiili oldu bittilerine karşı hükümetlerin hem sağlıklı bir politika üretememelerine hem de sağlıklı bir kamuoyu yönlendirmesine ciddi engel teşkil etmişti.

İstanbul'a 13 Kasım'dan itibaren hemen her gün karadan ve denizden asker gönderilirken, Yüksek Komiserler'in bu askerlere kalacak yer temin edilmesi noktasında hükümete sürekli olarak baskı yapıp, ardı arkası gelmeyen taleplerde bulunmaları, hükümeti oluşturan nazırlıklar arasındaki uyum ve işleyişi de sekteye uğratmıştı. Başlangıçta talepler Babı-ı Ali'ye yapılırken, bir süre sonra bu müracaat ve talepler bir kaosa sebebiyet verecek şekilde muhtelif nezaretlerin memuruklarına yapılmaya başlandı. Bu tutumdan rahatsız olan Dâhiliye Nezareti, İtilaf taleplerinin doğrudan doğruya kendilerine yapılması için girişimlerde bulundu⁶⁴⁷. Özellikle yeni kurulan Tevfik Paşa Hükümeti'ne bu yönde birçok müracaatları olmuştu. Ancak buna rağmen İtilaf Güçleri Temsilcileri, bildiklerini okumaya devam edeceklerdi. Doğal olarak bu durum kurumlar arasındaki işleyiş mekanizmasının sekteye uğramasıyla birlikte, taleplerin karşılanmasında nasıl bir yol izleneceği konusunda da belirsizliklerin yaşanmasına neden oluyordu. Dahiliye Nezareti yine de bu tür belirsizlikleri ortadan kaldırmak için vilayetlere gönderilen İtilaf asker ve kontrol subaylarının neler yaptığını ve yerel mumurlar ile ne şekilde irtibatla buldukları hakkında sürekli olarak gerek Hariciye Nezarati'ni ve gerekse diğer nezaretleri sürekli olarak bilgilendiriyordu⁶⁴⁸.

⁶⁴⁶ Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz...*, s. 30.

⁶⁴⁷ Akşin, *a.g.e.*, C.I, ss. 84- 90.

⁶⁴⁸ **BAO.HR.SYS.2563/8.**

Ayrıca İşgal Kuvvetleri Komutanlıkları'nın talepleri, dile getirilirken kullandıkları sert üsluba karşı bile nezaretlerin oldukça yumuşak bir dil kullanmaları; işgal makamlarının, Osmanlı Hükümeti'nin uyarılarını pek dikkate almamalarına da sebebiyet veriyordu. Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa'nın, mütareke ahkâmına uyularak İstanbul'a gönderilen birliklerin Boğazlar'daki istihkâmlarla, Karadeniz'deki limanlara ve Osmanlı toprakları dışına sevk edilmesi gerektiğini talep eden ricalarında oldukça yumuşak bir dil kullanması, İtilaf temsilcilerinin bu uyarıları dikkate almamalarına yol açmıştı. Hatta bu konuda en azından gelen askerlere daha kolay yer sağlanması konusunda asker sayısının önceden bildirilmesi konusunda iletilen talep bile İtilaf makamlarınca pek ciddiye alınmıyordu⁶⁴⁹.

2.3.3.Müttefikler'in İstanbul'a Diplomatik Temsilci ve Yüksek Komiserlerini Atamaları

İtilaf Kuvvetleri, kasım ayının ilk haftasından başlamak üzere İstanbul'a yüksek komiser vazifesi görecek, mütarekenin uygulanması ve Osmanlı Hükümeti ile kendi devletleri arasındaki ilişkileri düzenleyecek üst düzey görevlilerini atamaya başlayacaklardı. Bu amaçla İngilizler, müttefiklerine haber vermeden 6 Kasım 1918'de yapılan bir görüşme neticesinde Amiral Calthorpe'nin İstanbul'a Yüksek Komiser, Amiral Richard Webb'in Yüksek Komiser Yardımcısı olarak atanmasına karar vermişlerdi. İngilizler, bu iki yüksek vekil dışında onlara, görevlerinin diplomasiyi ilgilendiren kısımlarında yardımcı olmaları ve gereken tavsiyelerde bulunmaları amacıyla, iki veya üç kişiden oluşan bir uzman ekibin daha görevlendirilmesini sağlayacaklardı⁶⁵⁰.

Amiral Calthorpe'nun atanmasından iki gün sonra, 8 Kasım'da, kendisine verilen talimatta mütareke antlaşmasından sonra kesin barış antlaşması imza edilinceye kadar İngiliz Hükümeti ile Osmanlı Hükümeti arasında irtibatı sağlamak için resmi bir kanal vazifesi göreceği ve mütareke hükümlerinin uygulanmasında Türk topraklarında İngiliz çıkarlarını korumak üzere görevlendirildiği net bir şekilde

---

⁶⁴⁹ A.g.e., s. 90-95.

⁶⁵⁰ Bozkurt, a.g.e., s. 20.

bildiriliyordu⁶⁵¹. Amiral Calthorpe, bu talimatlar doğrultusunda 12 Kasım'da beş maddeden oluşan ve doğrudan Sadrazama gönderdiği bir yazıda görevinin içeriği hakkında bilgi aktarırken, İngiliz Hükümeti tarafından özellikle kapsam dışına çıkılmaması hususunda talimatlandırıldığını da haber veriyordu⁶⁵².

Bu talimatlar doğrultusunda İstanbul'a atanan sadece Calthorpe ve Webb değildi. İlerleyen günlerde İngiliz Hükümeti, İstanbul'da ağır bir askeri ve diplomasi trafiğini daha sağlıklı bir şekilde yürütecek olan görevlileri de atamaktan çekinmeyecekti. 8 Kasım tarihli talimatta Osmanlı Hariciyesi ve diğer nezaretlerle yürütülecek diplomatik görevlerde Calthorpe ve Webb'e yardımcı olmak üzere Siyasi Personel Şefi olarak T.B.Hohler atanırken; Andrew Ryan, Baştercüman olarak görevlendirilecekti. Bunun yanında Webb'e yardımcı olmak üzere Askeri Ataşe olarak W.S. Edmons'in atanması da yine hükümet tarafından yapılacaktı⁶⁵³. Ayrıca İngiliz Hükümeti başkentteki bu görevlendirmeden başka İzmir'e de Yüksek Komiser Temsilcisi olarak nisan ayında James Morgan'ın görevlendirilmesini sağlayacak ve bu keyfiyet Osmanlı Hariciyesi'ne iletilecekti⁶⁵⁴.

İngilizler'in İstanbul'a müttefiklerinden habersiz bir şekilde geniş denilebilecek şekilde diplomatik ve siyasi temsilci atamasından hemen sonra Fransızlar da aynı yolu izleyerek İstanbul'da bir Fransız Yüksek Komiserliği açılması için girişimlerde bulunacaklardı. Bu amaçla 18 Kasım 1918 tarihinde General Amet'in Fransız Yüksek Komiseri olarak atandığı, Osmanlı Hükümeti'ne bildirilecekti. General Amet'in İstanbul'a gelmesinden hemen sonra Webb ile yaptığı bir görüşmede, Fransızlar'ın bu atama ile İstanbul'daki niyetleri hakkında Webb'e bilgi vermişti. Bu görüşmeden sonra Webb, Fransızlar'ın İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiserliği ile uyum içerisinde çalışma olasılığından endişe ettiklerine dair bir kanıya varacaktı. Ayrıca Fransız Heyeti'nde çok sayıda uzman ve müşavirin bulunması İngiliz Dışişleri'nin dikkatinden kaçmayacak ve dışişleri derhal İngiliz Yüksek Komiserliği'nde çalışan uzman sayısını artırmaya yönelik bir uğraşın

⁶⁵¹ **FO.371/3415**, No: 185243, 8 Kasım 1918.

⁶⁵² **BOA.HR.SYS.2563/8**, No:51502

⁶⁵³ **FO.371/3415**, No: 185243, 8 Kasım 1918.

⁶⁵⁴ **BOA.HR.SYS.2563/8**, No:1820

içerisine girecekti⁶⁵⁵. Bu durum 1918 yılının sonbahar aylarından itibaren İstanbul'da İngiliz ve Fransız Yetkililer arasında gerek diplomatik ve gerekse askeri arenada yürütelecek uzun soluklu ve çoğu zamanda birbirleriyle zıtlaşmaya varacak derecede gergin bir politik sürecin de başlangıcı olacaktı. Osmanlı Hükümeti kendi başkentinde iki müttefik hükümet arasında devam eden diplomatik manevralardan bir çıkar sağlamak amacıyla daha çok İngiliz yanlısı olmak üzere iki devletin temsilcilerine yönelik bir politika geliştirerek, durumdan vazife çıkarma anlayışına dayalı bir amaç güdecekti. Bu arada Fransızlar'la aynı tarihe gelecek şekilde İtalyan Hükümeti de 17 Kasım 1918 tarihinde, İtalya'nın Sırbistan Eski Büyükelçisi Kont Sforza'yı İstanbul'da İtalyan çıkarlarını gözetmek ve Osmanlı Devleti'yle ilişkileri bu dönemde sağlıklı bir şekilde yürütmek amacıyla Yüksek Komiser olarak atayacaktı⁶⁵⁶.

Müttefikler'in peşi sıra İstanbul'da temsilcilerini atamasından sonra, onlara göre biraz daha farklı konumda olan ABD'nin bu durum karşısında nasıl bir tavır takınacağı merak konusu olacaktı. Savaşa sonradan dâhil olan; ancak savaşın gidişatına kesin etki ederek, özellikle Paris Barış Konferansı'na Müttefikler'in amaçlarına yayımladığı ilkelerle müdahalelerde bulunacak olan Wilson önderliğindeki Amerikan Yönetimi, İstanbul ve Boğazlar Bölgesi'nde kurulması planlanan işgal yönetimi için askeri kuvvet göndermeye yanaşmasa da 30 Kasım 1918 tarihinde Lewis Heck'i İstanbul'a ABD'nin Yüksek Komiseri olarak atayacaktı. Gerçi Müttefikler, Amerikan Yönetimi'nin İstanbul'a atamış olduğu Yüksek Komiser'in bir özel temsilci statüsünde olup, kendileri ile aynı statüde olmasını istemeyen Müttefik görüşlere rağmen Amerikan Yüksek Komiserliği sonraki günlerde İstanbul'un yoğun diplomatik ve politik faaliyetleri içerisinde rol olmaya başlamasıyla, yüksek komiserliğin sadece bir özel temsilciden ibaret olmadığını, Müttefikler'e kanıtlamış olacaktı. Hatta Amerikan Yönetimi, askeri

---

⁶⁵⁵ Fransız Birlikleri'nin İstanbul'a atanmasından sonra Ocak 1919'da General Amet'in yerine Fransız Yüksek Komiseri olarak M. Defrance atanacaktı. Ancak M. Defrance'nin atanmasından sonra İstanbul'da İngiliz ve Fransız yetkililer arasında yetki belirsizliklerinden kaynaklanan sorunlar ortaya çıkacaktı. Özellikle bu belirsizlikler, Şubat 1919'da Fransız General Franchet d'Esperey'in Askeri Yetkili olarak İstanbul'a atanmasından sonra daha da artacaktı. Bozkurt, **a.g.e.**, s. 30.

⁶⁵⁶ **BOA.HR.SYS.,2563/8**; İtalyan Hükümeti mütareke döneminden itibaren Türk İstiklal Savaşı sonlanıncaya kadar İstanbul'a Kont Sforza'dan sonra çeşitli nedenlerle General Arlotta, Lodlife, Maissa ve Garroni gibi dört kişiyi daha sırayla Yüksek Komiser olarak atayacaktı. Bkz. **FO.371/4231**, No: 108416. "Amiral Calthorpe'den İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na Telgraf", 26 Haziran 1919; **BOA.HR.SYS.,2726/22**.

ataşelerinin yanında Müttefikler'den farklı olarak Anadolu'ya yardım faaliyetlerinde bulunmak amacıyla yardım komisyonları göndermek suretiyle farklı bir yol izleyecek ve Anadolu coğrafyasındaki sosyal, politik ve askeri gelişmeleri de yakından takip edecekti. Ayrıca Amerikan Yönetimi, Ocak 1919'da Amiral Mark Bristol'u da Amerikan Heyeti'nin şefi olarak atayacaktı. Amiral Bristol'un İstanbul'a gelmesi ve Amerikan Yüksek Komiserliği'nin ona bağlı olarak hareket etmesi ABD'nin İstanbul'daki etkisini daha da arttıracaktı. Hatta sonraki aylarda Amerikan Yönetiminin, Anadolu'ya General Harbord ve King-Crane Komisyonu adıyla iki komisyonu manda çalışmaları bünyesinde, rapor hazırlamak üzere göndermesi; müttefiklerini kısmen rahatsız eden bir durum olarak ortaya çıkacaktı. Amerikan Yönetimi bir süre sonra Mayıs 1919'da İstanbul'daki Yüksek Komiseri Lewis Heck'i, Amiral Birstol ile yaşanan yetki tartışmasından dolayı görevden alacak ve yerine Gabriel Bie Rawndal'ı Yüksek Komiser olarak atayacaktı⁶⁵⁷.

Amerikan Yönetimi, İstanbul'da temsilci bulundurduğu süre boyunca Yüksek Komiseri'ne verdiği talimatta, Osmanlı Hükümeti ile diplomatik ilişkilerin henüz başlamaması nedeniyle görevlerinin bilgi toplamak olduğunu vurgulamıştı. Ancak ABD, gerektiğinde Osmanlı Hükümeti nezdinde menfaatlerini korumak amacıyla İsveç Büyükelçiliği aracılığı ile diplomatik girişimlerde bulunabiliyordu. Bu özelliği ile de diğer Müttefikler'den ayrı bir konuma sahipti⁶⁵⁸.

Amerikan Yönetimi'nden sonra Yunanistan ve Japonya, İstanbul'da Yüksek Komiserlik düzeyinde temsil edilmek istediklerini bildirmişlerdi. Yunan Hükümeti ile İngiliz Hükümeti arasında yürütülen bir dizi görüşmeler neticesinde Yunanistan'ın da İstanbul'da diplomatik bir temsilcilik bulundurmasına karar verilmişti. Ancak yapılan bu görüşmede İngilizler durumun hassasiyetine binaen Yunan temsilcinin hiçbir nam ve koşulda Osmanlı Hükümeti ile doğrudan temas kurmayacağı ve İstanbul'da İngiliz kumandanın bilgisi olmadan faaliyette bulunamayacağı kararlaştırılmış ve bu şartlar altında Yunan Hükümeti M. Alexandropovlos'uyüksek komiser statüsünde olmadan İstanbul'a diplomatik

---

⁶⁵⁷ Ancak Rawndal da bu görevde fazla kalamayacak, Ağustos 1919 tarihinde Amiral Bristol İstanbul'a Amerikan Yüksek Komiseri olarak atanacaktı. Bozkurt, **a.g.e.**, s. 36.

⁶⁵⁸ **A.g.e.**, s. 36; Shaw, **a.g.e.**, C.I, s. 116.

temsilci olarak atamıştı⁶⁵⁹. Ancak İngiliz Hükümeti, adeta bıçak sırtında durur bir vaziyette Osmanlı Hükümeti ile sürdürdükleri diplomatik ilişkilerde Türkler'in Yunanlılar'a olan hassasiyetlerini bildikleri için -ki bu durum Mondros'ta yürütülen ateşkes müzakerelerine bile konu olmuştu- diplomatik bir krize yol açmayacak şekilde bu iki devlet arasındaki ilişkilerde işi tesadüflere bırakmak istemeyeceklerdi. Şüphesiz bu durum; Yunan Ordusu'nun Batı Anadolu'yu işgal altında tuttuğu süre boyunca da devam etmiş, savaştan sonra imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması görüşmelerine Yunan askeri temsilcilerin katılmaması sağlanmıştı.

Bir süre sonra Yunanistan, müttefiklerinin bilgisi dâhilinde İstanbul'a Canneoulos ve M. Votsis'i birbiri yerlerine diplomatik temsilci olarak atamak suretiyle İstanbul'daki varlığını sürdürmeye devam edecekti⁶⁶⁰. İstanbul'da diplomatik düzeyde temsil edilmesine rağmen, Yunan Hükümeti sürekli olarak işgal yönetimine dâhil olma noktasında İngilizler'e müracatta bulunacak; ancak İngiliz ve Fransızlar ne Amerikan Temsilcileri'ne ve ne de Yunan Temsilcileri'ne bu konuda izin vereceklerdi.

Japon Hükümeti de İstanbul'da yaşanan yoğun Müttefik temsilci bulundurma trafiğine kayıtsız kalamayacaktı. Japonya, mütarekeden beri, müttefiklerinin Anadolu ve İstanbul'daki faaliyetlerini ancak gazetelerden öğreniyordu. Bunun üzerine Japon Hükümeti 7 Aralık 1920 tarihinde Sadazuchi Uchida'yı Yüksek Komiser olarak Japon çıkarlarını korumak ve İstanbul'daki gelişmelerden haberdar olmak amacıyla atayacak; ancak Uchida, 18 Nisan 1921'de görevine başlayabilecekti⁶⁶¹.

---

⁶⁵⁹FO.371/3417, No: 194678, "İngiltere'nin Atina Büyükelçiliği'nden İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na Gönderilen Telgraf", 24 Kasım 1918.

⁶⁶⁰FO.371/7935., E 311., "Rumbold'dan Curzon'a Gönderilen Mektup", 5 Ocak 1922.

⁶⁶¹BOA.HR.SYS.2563/8. Savaştan sonra yeni kurulan Yugoslavya ve Çekoslavakya Hükümetleri de İstanbul'da diplomatik düzeyde temsilcilik açmışlardı. Ancak onların diplomatik faaliyetleri her ne kadar Osmanlı Hükümeti ile sağlıklı temas kurulabilecek şekilde gelişme gösterdiyse de yine de zaman zaman İtilaf Yüksek Komiseleri'nin engellemelerine maruz kaldığı da görülmüştü. Bkz. Bozkurt, a.g.e., ss. 42-50.

2.3.4.Mütareke Uygulamalarının Osmanlı Hükümeti ile İtilaf Devletleri Arasındaki Diplomatik İlişkilere Etkileri

2.3.4.1. İşgallere Osmanlı Hariciye Teşkilatı'nın Reaksiyonu

Osmanlı Hükümeti'nin mütareke hükümlerini ordulara tebliğ etmesinden hemen sonra, ilk olarak Musul'da İngilizler'in mütareke hükümlerine aykırı hareket ettiklerine dair haber ve endişelerde başkente ulaşmaya başladı. Musul'da Altıncı Ordu Komutanı olarak görev yapan Ali İhsan Paşa, buradaki İngiliz Birlikleri'nin mütarekeye aykırı olarak Musul'u işgal girişimlerini Ahmet İzzet Paşa'ya haber vermişti. Bu konuda Osmanlı Hükümeti, herhangi bir çatışmaya mahal vermemek amacıyla Amiral Calthorpe'den mütareke hükümlerinin yorumlanıp buradaki İngiliz Ordu Komutanlığı'na yeniden gönderilmesi noktasında, Londra Hükümeti nezdinde girişimlerde bulunulmasını istediysede istenilen sonuç alınamayacak; İngiliz Yüksek Komiserliği'nin de baskı yapması ve 7 Kasım gecesi Altıncı Ordu Komutanlığı'na gönderilen ültimatome üzerine Osmanlı Hükümeti, Ali İhsan Paşa'dan Musul'u boşaltmasını ve Türk Ordu Birlikleri'nin belirlenen noktaya kadar geri çekilmesini isteyecekti⁶⁶². Aynı şekilde İngilizler'in, Güney Cephesi'nde İskenderun'a geri çekilmiş Yıldırım Orduları Komutanlığı'na da baskı yaparak mütarekeye aykırı davranmaları, Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Mustafa Kemal'in tepkisine neden olmuştu. Mustafa Kemal'in, Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'yı bu bölgede İngilizler'in gerçek niyetleri karşısında uyarıcı nitelikteki telgraflarına rağmen İngiliz ve Fransız Birlikleri'nin İskenderun'a girişlerini önleyememişti⁶⁶³. Devam eden günlerde İtilaf Kuvvetleri'nin, mütarekenin 7. maddesini bahane ederek, aralık ayında Mersin ve Antep'i; Şubat ve Mart 1919'da da Maraş ve Urfa'yı işgalleri gerçekleştirecekti. Güneydeki bu işgaller daha sonra Adana ve Pozantı'yı da içine alacak şekilde genişleyecekti⁶⁶⁴.

Müttefikler, işgalleri mütarekenin 7. 10. ve 16. maddelerini baz alarak gerçekleştirdiklerini iddia ederek; Osmanlı Hükümeti'ne bu konuda talimatlarını eksiksiz ve koşulsuz yerine getirme noktasında baskı yapıyorlardı. Bu durum,

⁶⁶² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Tansel, **a.g.e.**, ss. 32-36.

⁶⁶³ Mustafa Kemal ile Sadrazam Ahmet İzzet Paşa arasında mütarekenin yorumlanmasına dair telgrafla için bkz. **Atatürk'ün Tamini, Telgraf** ....., ss. 17-26.

⁶⁶⁴ Salahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı...**, s. 15.

Medine, Asir ve Yemen’de bulunan Türk Kuvvetleri’nin en kısa sürede teslim olması için de geçerliydi. Amiral Calthorpe’un, Fahrettin Paşa’nın mütareke hükümlerine uymayan davranışları üzerine 16 Aralık’ta Osmanlı Hükümeti’ne verdiği bir notada Fahrettin Paşa’nın Harbiye Nezareti’nce verilecek emirleri yerine getirmemesi ve derhal teslim olmaması durumunda Çanakkale Boğazı’ndaki istihkâmların tahrip edileceğini bildiriliyordu. Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa, tehditvari bu nota karşında, Amiral Calthorpe’ye protestolarını bildirerek Fahrettin Paşa’nın Osmanlı Hükümeti’ne karşı da isyan halinde olduğunu ifade edecekti⁶⁶⁵. İşgal Kuvvetleri Temsilcileri, bu konuda Ahmet İzzet Paşa Hükümeti’nden başlamak üzere Ocak 1919’a kadar yönetime gelen bütün Osmanlı Hükümetleri’ne ciddi derecede baskı yapacak, burada bulunan ve mütareke hükümlerine itaatsizlikle suçlanan Fahrettin Paşa ve Kuvvetleri’nin bir an evvel İtilaf Garnizonları’na teslim olmasını isteyeceklerdi. Bab-ı Ali Hükümeti, Medine’ye Fahrettin Paşa’yı teslim olmaya ikna etmek için özel bir kurye bile gönderdiyse de Paşa’nın teslim olması aylar sonra olacaktı⁶⁶⁶.

İngiliz Yüksek Komiserliği, mütareke hükümlerinin uygulanma noktasında Türk Hükümet ve Yöneticileri’nin işi savsaklamaya varan davranışlar içerisinde olduğunu gördükçe, hükümete sürekli olarak ultimatolara veriyorlardı⁶⁶⁷. 19 Ocak 1919’da Fahrettin Paşa ve Ordusu’nun durumu ile ilgili olarak İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Amiral Webb’e, Medine’nin teslim edilmesi dâhil mütareke hükümlerinin bütün teferruatlarıyla icra edilmesine kadar Türk Hükümeti tarafından, mütarekenin uygulanması noktasında ihlallere ait herhangi bir şikâyetin taraflarınca dinlenilmeyeceği veya dikkate alınmayacağı yönünde talimat alındığının söylenmesi iletiliyordu⁶⁶⁸. Ayrıca Calthorpe; 2 Ocak 1919’da Londra’ya gönderdiği telgrafta, Türk Hükümeti’nin kendilerinin bütün iyi niyetlerine rağmen başta Kafkasya ve

⁶⁶⁵FO. 371/3416, No: 190620.

⁶⁶⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Resul Yavuz, **İşgalin Sancılı Yılları**, Akis Yay., İstanbul, 2011, ss. 63-80.

⁶⁶⁷ Gerek İngiliz arşivlerinde gerekse Başbakanlı Osmanlı Arşivlerinde mütareke hükümlerinin sağlıklı bir şekilde uygulanması için Osmanlı Hükümeti’ne yazılan yığılma ultimatolara mevcuttur. 4 Ocak 1919 Tarihinde Hariciye Nezareti’ne gönderilen bir ultimatolara; İngiliz Yüksek Komiserliği mütarekeyi uygulamakla görevli olan İtilaf Subaylarının, istedikleri herhangi bir kurum veya binaya girmelerine, bu yerleri kontrol etmelerine müsaade edilmesi, istekleri her türlü bilginin kendilerine sağlanması, ziyaret edecekleri yerlere ulaşmalarının sorunsuz ve güvelik bir şekilde gerçekleştirilmesi isteniyordu. **BOA.HR.SYS. 2563/8**, No:1157.

⁶⁶⁸ Jaschke, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz....**, s. 35.

Kilikya Bölgeleri olmak üzere, Ermeniler'e yönelik yapılan muamelelerde, sonu gelmeyen protestolara rağmen mütareke hükümlerinin hakkıyla yerine getirilmediği ifade edilerek, hükümeti bu konuda zorlamak ve direnme azmindeki Türkler'in kafalarına yenildikleri fikrini sokmak ve böylece mütareke şartlarını uygulamak için Bab-1 Ali Hükümeti'nden, aleyhinde güçlü deliller bulunan önemli kişilerin derhal tutuklanarak Müttefik Askeri Makamları'na tesliminin istenmesini, İngiliz Hükümeti'ne yeni bir politika yöntemi olarak öneriyordu. Niketim bu daha sonra benimsenecek bir yöntem olarak kullanılacaktı⁶⁶⁹. Buna karşılık Harbiye Nezareti de ülkenin dört bir tarafından İngiliz ve Fransızlar'ın mütareke hükümlerini ihlallerini, Hariciye Nezareti vasıtasıyla İngiliz Yüksek Komiserliği'ne şikâyet olarak iletmesine rağmen; İngilizler, bu tür şikâyetleri dikkate almayarak geri çeviriyorlardı⁶⁷⁰. Fransızlar ise bu konuda gönderilen notalara tepki bile vermiyorlardı. Sonuçta 18 Ocak 1919 tarihinde Sadrazam Tevfik Paşa, Mustafa Reşit Paşa ile birlikte İngiliz Yüksek Komiserliği'ni ziyaret ederek; Calthorpe'nin yardımcısıyla gerçekleştirdikleri görüşmede şikâyetlerin neden dikkate alınmadığını sordular. Görüşmede sadrazam, hükümetinin İtilaf Devletleri gibi, ülkede düzeni sağlamaya çalıştığını; ancak hükümetlerinden hiçbir yetkilinin, yüksek komiserlerle engellemelerden dolayı sağlıklı bir iletişim kuramadıklarını, ifade ederek bu konuda yardım talep edeceklerdi. Tevfik Paşa ayrıca, Türkiye'nin yardım ve yönlendirme beklediği ilk ülkenin İngiltere olduğunu; ancak buna rağmen Majesteleri Hükümeti'nin bu konudaki notalarını geri çevirdiğini ifade ederek, mütarekenin uygulanması konusunda işbirliğinin nasıl olacağını, sordu. Amiral Webb görüşmede, Türk Ordusu'nun Kafkasya ve Medine'yi hala tahliye etmediğini; Alman ve Avusturya Askeri Yetkilileri'nin ülkeyi terk etmesinde aksaklıkların yaşandığını, Ermeni ve Rum tebaya yapılanların hesaplarının hala sorulmadığını ifade ederek; yaşanan aksaklıklardan hükümeti sorumlu tutacaktı. Webb, Türkler'e ait olan sorumluluklar kesin olarak ve tamamıyla yerine getirilmediği müddetçe antlaşmaya dair hiçbir eleştiri kabul etmeyeceklerinin de altını çiziyordu. Mustafa Reşit Paşa Webb'in bu suçlamaları üzerine, çeşitli aksaklıkların yaşanmasında hariciye ve diğer teşkilatlarda bulunan bazı memurların savsaklamalarından ileri geldiği itirafında bulunarak, mümkün olduğunca çabuk bir şekilde bu kişilerinde görevlerinden

⁶⁶⁹FO. 371/4166. No:3402; FO. 371/4172.No:2391.

⁶⁷⁰FO. 371/3420. No: 201974; FO. 371/3421. No:209474.

alındığını; fakat yine de bu işin pek kolay olmadığını söyleyecekti.⁶⁷¹ Gerçekten de Dahiliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen bir yazıda İtilaf Devletleri'nce Seyr-ü-sefer, Pasaport, Şimendüfer, Sansur, Telgraf ve Jandarma birimlerine görevlendirilen kontrol subaylarının görevlerinin yerine getirilmesine müsaade edildiği bu konuda onlara kolaylık sağlaması hususunda bilgilendirme yapılıyordu⁶⁷².

Gerçi daha kasımın ilk günlerinde mütareke hükümlerinin sağlıklı bir şekilde uygulanması için Tevfik Paşa Hükümeti'nin kurulması ile birlikte Hariciye Nazırlığı görevine getirilen Mustafa Reşit Paşa, göreve başladığı ilk gün 13 Kasım 1918'de Muhtelit Mütareke Komisyonu'nu oluşturarak başkanlığına Galip Kemali Bey'i atamıştı⁶⁷³. Komisyon çalışmaları için Hariciye Nezareti'nde bir oda tahsis edilerek, Galip Kemali Bey'in başkanlığında mütareke görüşmelerinde bulunmuş olan Erkan-ı Harp Kaymakamı Sadullah Bey ile Bahriye Miralaylarından Tevfik Beyler'in de aza olarak görev almaları sağlanmıştı⁶⁷⁴. Mütareke Komisyonu, İşgal Kuvvetleri'nin Temsilcileri'nin de katıldığı ilk toplantıda mütareke gereğince Almanya, Avusturya ve Bulgar Sefaretleri'nde görevli bulunan ricalin ülkeyi derhal terk etmesinin istenmesi ile Türk Ordusu'nun terhis işlemleri, İtilaf Üyeleri ile Türk Üyeler arasında şiddetli tartışmaların yaşanmasına neden olmuştu. Ayrıca Komisyon, daha sonra sadrazam olan Damat Ferit Paşa'nın bizzat talimatıyla Berlin ve Viyana'da bulunan Türk sefirlerin mütareke hükümleri çerçevesinde görevlerine son verirken; İsviçre'de yıllarca vazife etmiş olan Türk Sefir Selim Fuat'ı da yine bu talimat kapsamında görevden alacaktı. İlerleyen günlerde komisyon, çalışmalarını ağır Müttetik baskısı altında yapmaya çalışırken, bazı üyeler haksızlığa uğradıklarını düşünerek komisyondan istifalarını istiyceklerdi. Neticede Damat Ferit Paşa'nın ilk hükümetine kadar zor bela çalışmalarına devam eden Mütareke Komisyonu, bu

---

⁶⁷¹ FO. 608/82/10, No: 1942. "İngiliz Yüksek Komiserliğinden İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na Mektup," 19 Ocak 1918.

⁶⁷² BAO.HR.SYS.2563/8.

⁶⁷³ Akşin, a.g.e., C.I, s. 84.

⁶⁷⁴ Galip Kemali Söylemezoğlu, **Başımıza Gelenler Yakın Bir Mazinin Hatıraları Mondros'tan-Mudanya'ya, 1918-1922**, Kanaat Kitapevi, İstanbul, 1939, s. 23.

baskılar altında koordineyi sağlayamadan Galip Kemali Bey'in de istifa etmesi ile çalışmalarına son vermek durumunda kalacaktı⁶⁷⁵.

Kasım ayından beri yoğun bir şekilde devam eden mütareke hükümlerini uygulama süreci Osmanlı Hariciyesi ile İşgal Yüksek Komiserlikleri arasında diplomatik teamüllere yakışmayan birçok politik krizlerin yaşanmasına da neden olmuştu. Bu konuda Şubat 1919'da bir gün ara ile İstanbul'a ayak basan Fransız Yüksek Komiseri d'Esperey ile İngiliz Ordu Komutanı General Allenby'in, başta Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa olmak üzere hükümet ricallerine yaptıkları teamül ve devlet adabına uymayan davranışları örnek olarak gösterilebilir. 7 Şubat'ta General Allenby'in, İstanbul'a geldiğinde bir uşağa yapılmayacak şekilde, Harbiye ve Hariciye Nazırları'nı ayağına kadar çağırıp, onlara devletlerarası diplomatik ilişkilerde, egemen bir hükümetin kabine üyelerine, bütün teamülleri yok sayarak, hiç de hoş karşılanmayacak şekilde sözler söylemesi; onları konuşturmaması ve onlara uygulanması için 12 maddelik sert direktifler vermesi, kamuoyunda ve hükümet üyeleri arasında derin öfke ve üzüntüye neden olmuştu⁶⁷⁶. Aslında Allenby, İstanbul'dan Amiral Calthorpe'nin Londra'ya göndermiş olduğu, Türkler'in ateşkes hükümlerini savsaklamaya yönelik şikâyetlerinin, etkisinde kalarak gelmişti. Zaten İstanbul'da Türk Hükümet Ricalleri'ne vermiş olduğu direktiflerden de bu rahatlıkla anlaşılabilirdi. Öyle ki General Allenby, neredeyse işgal altında tutulan Türk topraklarının tamamı üzerinde yetkiye sahip birisi olarak hareket edecek, başta 6. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa olmak üzere, emirlerine karşı gelen birçok Türk subay ve memurun görevden alınmasını emredecekti⁶⁷⁷. Bu konu ile alakalı olarak Türk

⁶⁷⁵ Muhtelit Mütareke Komisyonu'nun çalışmaları için bkz. Söylemezoğlu, **Başımıza Gelenler...**, ss. 23-69; Mütareke Komisyonu'nun oluşturulmasına neden gerek görüldüğünü Galip Kemali Bey kasım ayı sonlarında, "...İtilaf Devletleri erkânı, hakkımızda fevkalade hüsn-ü niyet sahibi idiler. Fakat olanların bu hislerini takviye etmek, diğer unsurlar tarafından mütemediyen aleyhimizde icra edilen telkinlerin doğru olmadığını ispat eylemek..." düşüncesiyle iyimser denilebilecek ifadeler kullanarak izah ediyordu. Ayrıca Hükümet, Harbiye Nezareti'nde savaş sırasında suistimalleri soruşturmak amacıyla kasım ayı sonlarında "Suistimaller Hesapları ve Seyyiatı Tetkik Komisyonu" adıyla bir komisyon da oluşturulacaktı. M. Tayyib Gökbilgin, **Milli Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesi'nden Sivas Kongresi'ne**, I. Kitap, TTK Yay., Ankara, 1959, ss. 10-11.

⁶⁷⁶ İngiliz Sefareti'nde gerçekleşen bu görüşmeden sonra Hariciye Nezareti'ne geri dönen Mustafa Reşit Paşa'nın bu halini Galip Kemali Bey, Nazır'ın yüzünün kıpkırmızı olduğunu ve son derece müteheyyiç bir tavırla, Allenby'e söz anlatmanın imkânı yok, dediğini hatıratında kaydedecekti. Galip Kemali Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s. 59; Cavit Bey de Hariciye Nazırı ile yaptığı ayaküstü bir görüşmeye değinerek nazırın bu görüşmeden çok olumsuz etkilendiği ve "*Pek ziyade nevmit ve bedbin...*" olduğunu belirtmektedir. Cavit Bey, **a.g.e.**, s. 141.

⁶⁷⁷ General Allenby'in talimatları için bkz: Bozkurt, **a.g.e.**, s. 61.

Hariciye Nazırı'nın; Allenby'in bu tarz tutum ve direktiflerine karşı, bu taleplerin mütarekenin hangi maddesine dayandığını sorması üzerine Allenby, oldukça sınırlı bir şekilde, Ali İhsan Paşa'nın Musul'daki davranışlarının mütarekenin hangi maddesine dayandığının açıklanmasını Mustafa Reşit Paşa'dan isteyecekti. Ayrıca Reşit Paşa'nın, masa üzerine bir harita yayarak gerçekleri izah etmeye kalkışması üzerine İngiliz General, bu konuların İstanbul'da tartışılmayacağını söyleyerek, taleplerinin kesin ve kat'i sürette yerine getirilmesini isteyip, görüşmeyi sonlandıracaktı. Sonradan İngiliz Yüksek Komiserliğinde görevli General Deeds tarafından görüşmenin detayları hakkında İngiliz savaş Ofisine gönderilen bir raporda, görüşme sırasında Hariciye ve Harbiye Nazırlarından başka üç kurmay Türk subayında hazır bulunduğu ancak bu subayların Allenby'nin sert tutumundan dolayı mütareke ile ilgili hususları açıklamak üzere yanlarında getirdikleri harita ve evrakları çantalarından çıkarma imkanı bulamadıklarını ifade etmektedir. Görüşmede Harbiye Nazırının tek kelime dahi edemediğini dile getiren General Deeds, bu görüşmenin İstanbul'da kendi otoritelerinin sağlanması noktasında çok iyi bir etki yaptığını aktaracaktı⁶⁷⁸. Dolayısıyla denilebilir ki, her ne kadar General Allenby ile Türk Nazırları arasında gerçekleşen bu görüşmenin sonucu; Türk tarafında bir kızgınlık yarattıysa da İngiliz yetkililer, bu görüşmenin mütareke hükümlerinin eksiksiz yerine getirilmesi konusunda Türk Hariciyesi'ne ve Harbiyesine verilmiş bir ayar olarak bakacaklardı. Mustafa Reşit Paşa bu olay hakkında sonradan hazırlanmış olduğu raporunda, Allenby'in bu talimatlarının ve bu şekil muamelelerinin Mondros Mütarekesi Hükümleri'ne aykırı olduğunu dile getirecekti. Ayrıca İngiliz General'in bu tarz davranışları, Türk Hariciyesi'nde tepki olarak bazı istifa olaylarının da yaşanmasına neden olacaktı⁶⁷⁹. Neticede İngiliz General'in acil olarak yerine getirilmesi için vermiş olduğu talimatlar dâhilinde hareket edilecekti. Amiral Calthorpe bir kez daha Osmanlı Hariciyesi'ne, General Allenby karşısındaki Türk Komuta Birlikleri'ne; karşı konulmaması ve derhal geri çekilmeleri noktasında emir verilmesi için ikinci kez baskı yapacaktı⁶⁸⁰. Ancak İngiliz Yetkililer, bu talepler hususunda ısrarcı olacak şekilde hükümete tavırlarını sürdürecekti, Amiral Calthorpe

⁶⁷⁸ **FO.608/108**, No: 4972; "General W.H.Deeds tarafından Savaş Ofisine gönderilen İstanbul'un durumu ile ilgili Rapor," 27 Şubat 1919.

⁶⁷⁹ Akşin, **a.g.e.**, C.I, s. 163; Ali Fuat Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 110; Bozkurt, **a.g.e.**, s. 62.

⁶⁸⁰ **FO. 371/3416**, No: 193006, "Amiral Calthorpe'den Lord Balfour'a Telgraf," 19 Kasım 1918.

ve Webb, taleplerin yerine getirilmesi konusunda 14 Şubat 1919'da Hariciye Nezareti'ne bir kez daha başvurarak; hangi konularda, neler yapıldığını soracaklardı⁶⁸¹. İngiliz General Allenby'nin mütareke hükümlerinin yerine getirilmesi noktasındaki katı tutumu, 4 Mart 1919 tarihinde göreve gelen I. Damat Ferit Paşa Hükümeti Dönemi'nde de devam edecekti. Hükümette aynı zamanda Hariciye Nazırlığı görevini de üstlenen Damat Ferit Paşa, 21 Nisan 1919 tarihinde bakanlığına sunulan Allenby'in ek tekliflerinin derhal yerine getirilmesi için harekete geçecek ve içerisinde tutuklamalarda dâhil olmak üzere pek çok talimatı yerine getirecekti⁶⁸².

Aynı şekilde Fransızlar da İngilizler gibi Türk Hariciye Yetkilileri'ne sert direktif vererek uzlaşmaz tavırlarda bulunacaklardı. 8 Şubat'ta İstanbul'a ayak basan Fransız General d'Esperey'in, Galip Kemali Bey'in de yer aldığı karşılama komitesini nezaketle dahi olsa selamlamaması, Sadrazam Tefik Paşa'ya haber göndererek, görüşmek için onu Fransız Elçiliği'nde beklediğini haber vermesi -ki bu davranış devlet protokol teamüllerine aykırı olduğu için Meclis-i Vükela'da tepkiyle karşılanacaktı- ve İstanbul'a zafer kazanmış bir komutan edasıyla gürültülü ve şaşalı bir şekilde girmesi de kamuoyunda işgal kuvvetlerine karşı zaten var olan öfkeyi daha da artıracaktı⁶⁸³. D'Esperey bu tutumunda, adeta General Allenby'den aşağıya kalmayacak şekilde bir tavır sergileyerek, İstanbul'da hâkimiyetin her yönü ile kendilerine ait olduğunu göstermeye çalışıyordu. Sina Akşin, adeta bir gün ara ile birbiri ile yarışır bir halde İstanbul'a gelen iki Müttefik Generali'nin arasındaki güç mücadelesinin Türkler'e yönelik olarak, "*Asıl efendiniz biziz...*" demek için bir

---

⁶⁸¹ **BOA.HR.SYS. 2563/9.**

⁶⁸² Bu dönemde Osmanlı Hükümeti'ni İtilaf Devletleri ve uluslararası camiada oldukça rahatsız eden konulardan birisi de İstanbul'da savaş sırasında Ermeni Tehçir meselesine bir şekilde karışmış kişilerin tutuklanıp Divan-ı Harp Mahkemeleri'nde yargılanması meselesidir. Osmanlı Hükümeti, tutuklamaların yoğun bir şekilde devam ettiği sırada, Tehçir meselesini İtilaf Devletleri'nin elinde bir ceza aracı olmaktan kurtarmak için, tarafsız devletlerden temsilcilerin katıldığı bir mahkeme kurulması noktasında diplomatik düzeyde bir girişimde bulunacaktır. Bu amaçla Hariciye Nezareti vasıtasıyla Kopenhag, Lahey, Madrid'te bulunan Türk Temsilcilikler'e, Danimarka, Hollanda ve İspanya Hükümetleri'yle bağlantıya geçilmesi için talimatlar gönderilecekti. Ancak bu girişim daha başında İngiltere'nin, bu meselesinin uluslararası arenaya taşınmaması için, müdahalesiyle olumlu bir netice alınmadan sonuçsuz kalmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Bilal N. Şimşir, **Malta Sürgünleri**, Milliyet Yay., İstanbul, 1976; Feridun Ata, **İşgal İstanbul'unda Tehçir Yargulamaları**, 2. Baskı, TTK. Yay., Ankara, 2011.

⁶⁸³ Söylemezoğlu, **Başımıza Gelenler...**, s. 85.

tiyatro gösterisi olduğunu; akıl almaz ve hiçbir uluslararası hukuka sığmaz isteklerinin ise daha çok o tiyatro oyununun bir dekoru olduğunu, ifade edecekti⁶⁸⁴.

İtilaf Devletleri'nin davranışları yanında; bu devletler, Türk Hükümeti'ne gönderilen talimat, ultiatom ve yazı benzeri türlerde de oldukça sert ve haysiyet kırıcı ifadeler kullanıyorlardı. Bu durum yeni Hariciye Nazırı olarak göreve başlayan ve d'Esperey'in bacanağı olduğu söylenen Yusuf Franko Paşa'nın 1 Mart'ta Amiral Webb'e gerçekleştirdiği ziyarette de konu olacaktı. Görüşmede Yusuf Franko Paşa, Hariciye Nezareti'ni muhatap alınarak yazılan yazı ve ultiatomların dilinin biraz daha yumuşatılmasını talep edecek; ancak ne var ki Webb, kendilerinin İngiliz Hükümet ve Halkı'nın duygularını tam olarak yansıtmak zorunda olmalarından dolayı bu tarz ifadeleri zaruri olarak kullanmak durumunda olduklarını, ifade edecekti⁶⁸⁵.

İtilaf Yüksek Komiserleri'nin hükümete haysiyet kırıcı davranışlarla birlikte yapmış oldukları bu baskılar saraya kadar uzamıştı. Bu durumu ve bu baskının kendisinde yaratmış olduğu ruh halini Vahdettin, 27 Ocak günü Saray Başkâtibi Ali Fuat Bey'e, pek acıklı bir hasbihal ile şu cümlelerle izah edecekti: *"Ecnebler pek bi-aman! Gece gündüz ne çektiğimi bir Allah bilir, bir ben bilirim. Bizi tazyik ile Meclis-i Mebusan'ı dağıttılar. Fikirlerini ihsas değil, adeta açıktan açığa ihtar ediyorlar. Ben meşruti bir hükümdar olduğum halde güya mutlak bir hükümdar imişim gibi muamelede bulunuyorlar ve doğrudan doğruya bana müracaat ediyorlar. Meşrutiyet'ten bahsedince, "Hangi meşrutiyet!" diye mukabele ediyorlar. "Karşımızda müracaat edecek kuvvet olarak yalnız sizi tanırız ve sizi pak addederiz." diyorlar. Yanisözlerimizi isga etmezseniz sizi de tanımayız, demek istiyorlar. İstiklalimizi kurtarmak için bizzarure bu hallere tahammül ediliyor. Diğer taraftan bir şey için kendilerine müracaat edilince, "Henüz münasabat-ı siyasiyemiz iade olunmadı; buradaki memurlarımız askeri memurlardır." diye cevap veriyorlar. Ben milletin ateşli külü üzerinde oturdum, taht-t saltanatın kuş tüyünden minderleri*

⁶⁸⁴ Akşin, **a.g.e.**, C.I, s. 159; İngiliz İstihbarat Servisi, d'Esperey'in İstanbul'a 1919 yılının Ocak'ında geleceğini hesaplıyorlardır. Bu planı öğrenen İngilizler İstanbul'a kendi güçlerini de sergileyecek olan ve en az d'Esperey kadar ünlü bir komutan olan Allenby'in gönderilmesi kararını alacaklardı. İstihbarat servisi bunun için Fransız General'in ne zaman İstanbul'a gideceğini öğrenmek noktasında büyük gayret sarf edecekti. **FO. 371/4172**, "İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan İngiliz Yüksek Komiserliği'ne Telgraf", 21 Ocak 1919; Ayrıca Bkz. Bozkurt, **a.g.e.**, s. 59.

⁶⁸⁵ **FO. 371/4173**, No.42783.

üzerinde oturup gömülmedim. Bunlardan kimseye bahsedemiyor; millete de malumat verilemiyor. Elbette bir gün tarih bu hakikati yazar. Siz emin olduğunuz için bu şeyleri mahremane olarak yalnız size söylüyorum. Vakia merhum birader de dâhili bir kuvve-i galibenin taht-ı tazyikinde idi. Lakin ben onun kat kat fevkinde olarak diritnavtlarıyla mücahhez bir kuvvet karşısında bulunuyorum. ‘Eğer akilâne, bi-garazane ve bi-tarafane idare-i umur edecek bir halefim olsaydı. Ömrümün devr-i ahirinde bu bar-ı azimi vallahi, billahi ve tallahi kabul etmezdim...’⁶⁸⁶.

Başta İngilizler olmak üzere Fransız temsilcilerin de Türkler’e kesin olarak yenildiklerini hiçbir zaman unutturmayacak ciddi baskı ve uygulamalara girişmeleri merkezlerinden gönderilen çeşitli talimatların gereği idi. Bu konuda Amiral Calthorpe’nin İstanbul’a İngiliz Yüksek Komiseri olarak atanmasından sonra, kendisine İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour tarafından gönderilen 9 Kasım tarihli, uzun ve ayrıntılı denilebilecek talimatlar incelendiğinde, Fransız ve İngiliz Hükümetleri’nin baskı ve yönlendirmelerinin, son derece planlı ve programlı bir şekilde yapmış olduğu gerçeğini gözler önüne sermekteydi. 9 Kasım günü Balfour tarafından gönderilen ilk talimatta, Amiral Calthorpe’ye, İstanbul’a İngiliz Yüksek Komiseri olarak atandığı bilgisi ile birlikte görev tanımı yapılırken, Türk Yetkilileri’yle olan ilişkilerin Türkiye ve İtilaf Devletleri arasında çözümü bekleyen tüm sorunların nihayi yerinin barış konferansına bırakılacağı çerçevesinde olacağı dolayısıyla, ilişkilerinizde bu tür meselelerin çözümüne girişilmemesine dikkat edilmesi gerektiği hususunun altı çiziliyordu⁶⁸⁷. Aynı gün gönderilen başka bir özel talimat mektubunda ise Lord Balfour, Amiral Calthorpe’ye Türkiye’de görev yaptığı sürece görev kapsamı, içeriği ve dikkat etmesi gerektiği hususlar şu şekilde sıralanıyordu:

⁶⁸⁶ Ali Fuat Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 182-183.

⁶⁸⁷ Ayrıca talimatın 5. nolu maddesinde Türk Kamuoyu’nun genel eğilimleri ile iç kesimlerdeki ekonomik ve politik durum, ayrıca önemli Türk şahıs ve siyasilerin niyet ve hareketleri hakkında detali rapor istenirken, 6. nolu maddede İtilaf Devletleri’ni oluşturan diğer hükümetlerin temsilcileriyle yakın temas halinde olup başta İngiliz çıkarları olmak üzere tüm sorunlarda onlarla iş birliğine azami özenin gösterilmesi isteniyordu. **PRO.WO.106/64**, Execution of the Armistice with Turkey, p.7, Appendix III-1, p. 27; İngiliz Dışişleri Bakanlığı, özellikle Türkler’de ateşkes antlaşmasının maddelerinin gayet yumuşak olduğu ve bunun mukabilinde bir şekilde İngilizler’in dostluğunun yeniden elde edilebileceği bilgisini almasıyla birlikte buna mahal vermemek için 11 Kasım’da General Milne’ye; “Mütareke aşamasında Türk ikram ve konukseverliğinin reddedilmesi ve Türkler’le ilişkilerin son derece resmi tutulması hususunda sert emirler yayınlaması için...” özel talimat verilmesini talep etmişti. **PRO.WO.106/64**, Execution of the Armistice with Turkey, p. 9.

- 1- Suriye, Mezopotamya ve Arabistan'da ordumuz tarafından işgal altında bulundurulmuş ülkelerin bir daha Osmanlı egemenliğine ya da hükümlara politikalarına geri dönmemesi, bu bölgedeki siyasetimizin değişmez bir parçasıdır.
- 2- Türkler, tam bir doğru biçimde zavihî kurtarmak için bütün İslam Dünyası'nda mütarekenin askeri yenilgi sonucu olmayıp, İngilizler'le uyuşma siyasetinden ileri geldiğini telkin etmeye çalışacaklardır. Öyle ki daha şimdiden mütareke hükümlerinin kendilerine elverişli olduğunu iddia etmektedirler. Türk Hükümeti'nde ve Kamuoyu'nda böyle bir izlenimin oluşmasına izin vermememiz gerekmektedir. Mısır ve Hindistan'da bulunan Müslüman uyrukluların Türkler'in tamamen yenildiklerini anlamalarını özellikle istiyoruz. Bu politikamız İslamcılığa, Turancılığa ve genel olarak İslam'ın siyasal bakımdan sömürüsüne öldürücü bir darbe olacaktır.
- 3- Türk Nazırları, kendilerini içten İngiliz yanlısı olarak sunup sizi kazanmaya, hatta bizimle müttefiklerimiz arasında husumet yaratmak için çeşitli siyasi ve diplomatik manevralara da başvurabileceklerdir.
- 4- Padişah ve diğer Türk ileri gelenleriyle olan toplumsal ilişkilerin tümüyle resmi olması ve onların dostça yaklaşmalarına nazikâne bir uzaklıkla karşılık gösterilecektir. Bu yönüyle hakkında şimdilik pek az şey bildiğimiz padişahın kişiliği konusundaki izlenimlerinizi özel bir ilgiyle takip edeceğim. Ve bu bilgiler benim için çok değerli olacaktır.
- 5- Ermenistan'a bir İngiliz soruşturma heyeti gönderilmesi için yapılacak Türk girişimlerine itibar gösterilmeyecektir. Zorunlu olarak yapılması gereken bu tür soruşturmanın güvenilir bilgiler sağlanması için tek başımıza yapılması elzemdir. Ermenistan'da en küçük bir karışıklık işaretinde buradaki halkın korunması için vakit kaybetmeden tedbirler almak ödevimiz olacaktır. Buna mukabil, ihtiyatı tedbir olarak gecikmeden Ermenistan'ın stratejik noktalarını işgal etmeliyiz. Bu işgal, ileride çıkacak muhtemel karışıklıkların Ermeni düzenlemesi olduğu safatasını da bertaraf edecektir. Bence mütareke bize bu yola gitme imkânını tamamen tanımaktadır.

- 6- İstanbul'da faaliyet gösteren muhalefet partisi öyle ki size yanaşmak ve görevde olan hükümetin yerini almak için bazı girişimlerde bulunmak isteyecektir. Kamil Paşa'nın ölümünden beri bu muhalefet partisi bir önderden yoksun olmuştur. Bu partinin yönetime gelmesi iç çözüme ve karışıklıklara yol açar ki bu sadece bizim aleyhimize olur. Ayrıca bunlar Batılı devletlere olan bağlılıklarından ötürü birçok zorluklara uğradıklarını, bir şekilde haklı olarak ileri süreceklerinden, bunların yönetimde olacakları bir hükümete daha yumuşak şartlar tanımak için manevi bir borç doğmuş olacaktır. Hâlbuki hükümetimizin, Osmanlı Devleti'nin geleceği konusundaki niyetleri sert ve kesindir. Bu nedenle, İttihat ve Terakki Hükümeti'nin mütareke sırasında görevde kalıp, devam eden koşullarda barış antlaşması şartlarını kabullenme alçaltıcılığına bizzat katlanmaları tarafımızdan daha çok tercih edilir. Bu nedenle herhangi bir destek sağlamamakla birlikte, düşmelerini de sağlayacak herhangi bir girişimde de bulunulmayacaktır. Dolayısıyla Türkiye'nin İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin içinde olmayan bir hükümet tarafından mı yeni düzene kavuşturulacağı meselesi genel politikamızın kapsamı alanına girmemektedir.
- 7- Enver Paşa'nın Kafkasya'da küçük çapta askeri faaliyet göstermek niyetinde olduğu bilinmektedir. Bu konuda Türk Hükümeti de el altından bu tür politikaları koruyucu bir tavır takınabilir. Bu konuda uyanık olunmalıdır.
- 8- Osmanlı Devleti'nin iktisadi konularında İngiliz tahvil sahiplerinin Duyun-u Umumiyedeki temsilcisi Sir Adam Block ile Türkiye'deki İngiliz çıkarları konusunu gayet iyi bilen A. Rayn size yardımcı olacaktır. Fakat gizli olarak size bildireyim ki Sir Adam Block'un Türkiye'deki siyasal sorunlar üzerindeki görüşleri hükümetimizce paylaşılmamaktadır⁶⁸⁸. talimatlarıyla gönderilmiştir.

Sina Akşin bu talimatla ilgili olarak, Padişah Vahdettin'e özel bir ilginin gösterildiği ve mütareke hükümlerine uymak noktasında Balfour'da bir isteksizliğin olduğuna işaret ederek; ancak Türkiye'ye ağır barış şartlarını uygulamak konusunda gösterilen kararlılığa dikkat çekmektedir⁶⁸⁹. Gerçektende talimatın her bir maddesi dikkatle incelendiğinde mütareke döneminden barış antlaşması imza edilinceye kadar

⁶⁸⁸ **FO.371/3415**, No: 186481, "Lord Balfour'dan Amiral A.S. Calthorpe'ye Özel Talimat", 9 Kasım 1918; **PRO.WO.106/64**, Execution of the Armistice with Turkey, p. 8, Appendix III-2 p. 29-28; Ayrıca bkz. Akşin, **a.g.e.**, C.I, ss. 93-95; Başak, **Türk ve İngiliz Belgeleriyle...**, ss. 286-290.

⁶⁸⁹ Akşin, **a.g.e.**, C.I., s. 95.

İngiliz Hükümeti, politikasını bu doğrultuda uygulamaya koymaya çalışacaktır. Bu tarihten sonra Amiral Calthorpe'nin, Osmanlı Devleti'nde yönetime gelen her hükümete davranış biçimi yer yer bu talimat sınırları içerisinde olacak şekilde faaliyet alanına konulacaksa da özellikle iç politik dengelerde İttihatçılar'ın bir daha yönetime gelmemeleri noktasında İngiliz Yüksek Komiserleri'nin bu talimat dışına çıktıkları da görülecek ve İttihatçı bir hükümet yerine kendilerine daha yakın, işbirlikçi bir hükümet ile çalışmayı yeğ tutacaklardı. Bununla birlikte Balfour'un Türkler'i ezmek noktasındaki kararlığına İngiliz Dışişleri'nde görev yapan bazı kişilerden kısmen itirazlar yükselecekti. Ne var ki bu itirazlar, daha çok İttihatçı'lara yönelik politikalarla sınırlı kalacak ve genel çerçevede denilebilecek Balfour çizgisini değiştiremeyecekti. Ayrıca 4. maddede belirtilen ve Lord Balfour'un özel olarak takip edeceğim dediği Padişah Vahdettin hakkında bilgi ve Vahdettin'in her hareketinin takip altına alınması Amiral Calthorpe'nin özel ilgi duyduğu konulardan birisi olacaktı. Öyle ki amiral bu talimatı aldıktan hemen sonra daha bir ay geçmeden hakkında çok az bilgi olduğu söylenen Vahdettin hakkında kısmen özel yaşamını da konu olacak şekilde iç ve dış politikaya dair görüşlerini Balfour'a iletmekte gecikmeyecekti⁶⁹⁰.

Amiral Calthorpe, ateşkes hükümlerinin katı ve sert bir şekilde uygulanmaya başlayıp başta Sadrazam Tevfik Paşa olmak üzere bütün hükümet üyelerinin şaşkına çevrildiği bir zamanda, Hariciye Nazırı Reşit Paşa ile yapılan bir görüşmeyi de Londra'ya iletenecekti. Mustafa Reşit Paşa, Amiral Calthorpe'nin Yardımcıları Amiral Webb ve Hohler ile başta işgaller olmak üzere son dönemde yaşanan işgal ve baskılar hakkında gerçekleşecek bu görüşmede ilk olarak Musul ve İskenderun'un mütareke hükümlerine aykırı olan işgalleri ile ilgili şikâyetlerini iletenecekti. Ancak Amiral Webb bu işgallerin mütarekeye uygun olarak yapıldığı ve Musul'un Mezopotamya'nın bir parçası olduğu, İskenderun'un ise Halep'in bir parçası olup Suriye'ye ait bir liman olduğu itirazı ile Reşit Paşa'ya karşı çıkacaktı. Sonradan Amiral Calthorpe'nin Balfour'a aktardığı bu görüşmenin detaylarında Reşit Paşa'nın bunun üzerine itiraz eder gibi gözüktüğü ne var ki tartışmaya girmediğini; ancak Fransızlar'ın İskenderun'da yapmış olduğu bazı nahoş davranış ve tutuklama

⁶⁹⁰FO.371/3410, No: 210535, "Amiral Calthorpe'den Lord Balfour'a Gönderilen Mektup," 5 Aralık 1918.

faaliyetlerinin halk nazarında kızgınlığa neden olduğunu dile getirdiğini aktaracaktı. Amiral Calthorpe bu görüşmede ayrıca, Hariciye Nazırı; hükümetinin ateşkes hükümlerini büyük bir sadakatle yerine getirmeye çalıştığını, ifade ederek böylesine bir durumda aslında hükümetinin bir volkan üzerinde oturduğu gerçeğini yüksek komiser yardımcılarına aktaracaktı. Uzun görüşmede Reşit Paşa, ülkeyi ve hükümeti bu duruma İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin düşürdüğü, ülkede hala cemiyetin etkisinin devam ettiği ve buna karşı kendilerine yardım edilmesi gerektiği hususunu da dile getirecekti. Reşit Paşa ayrıca bu görüşmede Rumlar'ın İstanbul'da yaptığı taşkınlıklardan dert yanarak; hükümetinin, Yunanistan'ın İstanbul'a bir yüksek komiser atmasına çok içerlediği hususuna da değinecekti⁶⁹¹.

2.3.5. Barış Görüşmelerinden Önce İngiltere'nin Dostluğunu Elde Etme Girişimleri

Başta Sadrazam ve Hariciye Teşkilatı olmak üzere, mütareke hükümlerinin uygulanması vesonrasında kalıcı bir barışın tesis edilebilmesi için İngiliz Yüksek Komiserleri'yle sağlıklı bir diyalog kanalı oluşturulmak suretiyle, Majesteleri Hükümeti'yle bir şekilde doğrudan ve özel bir ilişki kapısının aralanması için mütareke imza edildiği andan beri azami özeni gösteriyordu. Başta Sadrazam olmak üzere hükümette görev alan nazırlar, İngiliz Yüksek Komiserliği'ne başvurmak suretiyle İngiltere ile Osmanlı Devleti arasındaki, Kırım Savaşı'ndan beri devam eden dostluğun yeniden canlandırılması için mücadele ediyorlardı. Daha Türk Heyeti mütareke için Mondros'a gönderilme aşamasında bile arabulucu General Townshend ile Ahmet İzzet Paşa arasında yapılan görüşmede İzzet Paşa, İngiltere ile yeniden dost olabilmenin önemine dikkat çekmiştir. Mondros Görüşmeleri'nde Rauf Bey ve ona eşlik eden Türk Heyeti'ndeki bütün delegelerde İngiltere ile tarihi dostluğun yeniden kurulabileceği kanatı o derece hâkimdi ki bu kanaat Türk tarafında en sert maddelerin bile büyük bir iyimserlikle yorumlanarak kabulüne imkân sağlamıştı.

⁶⁹¹FO.371/3416, No: 209959, "Amiral Calthorpe'den Balfour'a Gönderilen Mektup", 23 Kasım 1918.

Hükümet kanadındaki bu politik duruş, Padişah Vahdettin'in beyanatlarına da yansımıştı. Daha mütarekedeki imzaların mürekkebi kurumadan Padişah Vahdettin'in mütareke hükümleri ile ilgili olarak sarf ettiği, *"Bu şartlar çok ağır olmasına rağmen kabul edelim. Öyle tahmin ediyorum ki İngilizler'in doğuda asırlarca devameden dostluğu ve lütfkâr siyaseti değişmeyecektir. Biz onların müsamahasını daha sonra elde edeceğiz."*⁶⁹²sözü bundan sonra işgal kuvvetlerine karşı takip edilecek politikayı daha başında özetleyen ifadeler olacaktı. Padişahın bu tutumu 24 Kasım 1918'li The Daily Mail Muhabiri G. Ward Price ile yapılan bir mülakatta daha kapsamlı bir şekilde kamuoyu ile paylaşılacaktı. Mülakatta Padişah Vahdettin; *"Türkiye'nin harbe katılması bir türlü kaza eserinden ibarettir. Siyasi durumumuzu, coğrafi mevkimizi ve milli menfaatlerimizi ciddi olarak mulahaza etmiş olsaydık, bunun tamamiyle akılsızca yapılmış bir hareket olduğu apaçık anlaşılırdı. Ne yazıkki hükümetin basiretsizliği bizi felakeke sürüklemiştir. Eğer ben tahta otursaydım, bu esef verici hadise olmazdı. İngiltere'de öteden beri Türkler'e karşı mevcut dostluk duyguları harp başladığı zaman hemen yok olmuş değildi. Fakat Ermeniler'in öldürülmeleri İngilizler'in Türkiye'ye karşı duygularında derin bir değişiklik hâsıl etmiştir. Bu kötülükler kalbimi yaralamıştır... İngiliz milletine kuvvetli sevgi ve hayranlık duygularımı Kırım Harbi'nde İngilizler'in müttefiki olan babam Sultan Abdülmecid'den miras aldım... Bu sebepten memleketim ile Büyük Britanya arasında öteden beri mevcut dostane münasebetleri yenileyip kuvvetlendirmek için elimden geleni yapacağım... Olup bitenlerde milletimin hiçbir günahı yoktur. Büyük çoğunluğa karşı asil milletimizin, bu duygulara ayniyle mukabele bulunacağı ümidini ortaya koymaya cüret ediyorum. Diyebilirim ki Türk Milleti İngiltere'ye karşı aynı duygularla, hem de umumiyetle çok daha fazla kuvvetle uygulanmaktadır."*⁶⁹³sözleri ile İngiltere'ye karşı takip edilecek dostluk ve ayrıcalıklı siyasetinin kendine göre tarihi köklerini İngiliz Kamuoyu ile paylaşıyordu.

Vahdettin'in çok yakında başlayacak barış görüşmelerinde Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün masaya yatırılacağı bir dönemde İngiltere'nin bu paylaşımında en etkili karar verici bir mekanizmanın başında olacağını biliyordu. Şüphesiz bir tavır arasına kesintiye uğrayacaksa da temelde barış görüşmelerinde

⁶⁹² Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz.....**, s. 2.

⁶⁹³ **A.g.e.**, s. 4.

Osmanlı diplomatlarının takip edeceği esas politika olarak karşımıza çıkacak ve barış müzakerelerinde Türk diplomatlar kartlarını ona göre masaya koyacaklardı.

Padişah Vahdettin bu tavrını, aralık ayında Amiral Calthorpe ile yaptığı bir görüşmede de sürdürecekti. Görüşmeyi 4 Aralık'ta Lord Balfour'a gönderen Amiral Calthorpe, sultanın diğer Müttefik Devletler'e değil; tamamen Britanya'ya sempati beslediğini ifade ederek, içeride İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı harekete geçerek bu cemiyetin kökünü kazımak istediğini; ancak ne var ki hala kendisini güvensiz hissettiğini ve eğer güvenliği garanti edilirse bu konuda sağlam ve emin adımlar atacağını, kendisine ifade ettiğini, bildiriyordu⁶⁹⁴. Aslında yeni Padişahın, Amiral Calthorpe'ye sarf ettiği bu sözler, devleti yeniden ayağa kaldırma noktasında İngiltere'den beklediği sadece iç siyasete yönelik politik destek değildi. Padişah Vahdettin, ülkesinin geleceğini İngiltere'nin geleceği ile birleştirmek ve böylece kader birliği yapmışçasına Osmanlı Devleti'nin yönetimini dahi söz konusu edecekti. Bu konuda ilk girişim kasım ayının sonuna doğru Sadrazam Tevfik Paşa'nın, iki ülkeyi doğrudan ilgilendiren bir sorunu görüşmek üzere Londra'ya bir gizli temsilci göndermek istediğini, bir haberciyle İngiliz Yüksek Komiserliği'ne bildirmek istemesiyle olmuştur. Ancak İngiliz Hükümeti, bu tür bir girişimin Doğulular'ın yerel temsilcileri aşmak için kullandıkları eski bir oyun olduğunu ve bu nedenle buna izin verilmemesi; ancak sadrazamın hangi konuyu görüşmek istediğinin öğrenilmesi için Yüksek Komiserlik'in girişimlerde bulunması isteniyordu⁶⁹⁵. İkinci girişim ise aralık ayı ortasında Sami Bey adında birisinin Saltanat ve Hariciye Nazırı namına Yüksek Komiserlik'e gelerek Britanya Hükümeti'nin mümkün olan en kısa sürede Türkiye'de yönetime el koyması noktasında istirham etmekle görevlendirilmesini bildirmesi ile gerçekleşen teşebbüstü. Sami Bey, Yüksek Komiserlik'e, eğer barışa kadar beklenirse çok geç kalınacağını, ifade ederek Medine ve diğer başka yerlerdeki Müslümanlar'ın İngiliz Yönetimi altında barış ve refah içinde yaşadığına değinecek,

⁶⁹⁴ Amiral Calthorpe padişah ile görüşmesini değerlendirdiği 3 sayfalık tutanakta zekâ ve karakter sahibi olan Vahdettin'in hiç beklemediği anda tahta oturduğunu; ancak yine de kendisini tahtın varisi olmak arzusu ile beslediğini ifade ederek, yeni sultanın ailesine düşkün ve güncel tartışmaları takip etmek amacıyla halk pazarlarını ziyaret eden, özel yaşamında Türk hanedanlık geleneklerini devam ettiren ve halk arasında hakkında çok az şey bilinmesine rağmen popülülerliği olan birisi olduğunu dakaydediyordu. Ayrıca mektubun birer sureti, Doğu Komitesi çalışmaları bünyesinde Paris, Roma ve Washington temsilciliklerine gönderilmişti. **FO.371/3410**, No: 210535, "*Amiral S. Calthorpe'den Lord Balfour'a Mektup*", 4 Aralık 1918.

⁶⁹⁵ **FO.371/3419**, No: 197901, Amiral Webb'in Telgrafi, 29.11.1918. Ayrıca bkz. Akşin, **a.g.e.**, C.I, s. 144.

benzer bir düzen ve yönetimin İngiliz yardımı ile Türkiye'ye verilmesini talep edecekti. Sami Bey, denetlemek ve yönetime yardımcı olması için İngiliz subay ve memurların ülkenin iç kesimlerinde görevlendirilmesini rica ederken, “...İngiliz askerlerinin Kafkasya'ya ulaşımın zor olduğu, bizim kendi tertibimizde Türk askerini o bölgeye yerleştirmeye hazır olduklarını, istenilmeyen Türk subaylarının görevlerinden alınmaya ve buradaki birlikleri İngiliz subaylarının kontrolü altına vermeye hazır olunduğu...” da bildiriliyordu. Sami Bey'in isteğini Londra'ya ileten ve Balfour'un bu konuda ne düşündüğünü öğrenmekle görevli bir dışleri çalışanı, bu gönderinin üzerine eğer bu öneri gerçekse, İngiliz Ordu Konseyi'nin Dışişlerinin, stratejik ve ekonomik avantajları bakımından İngiltere'nin Türkiye üzerindeki kontrolünün değerlendirilmesini istediğini, not ediyordu⁶⁹⁶.

Padişah Vahdettin'in mütareke dönemi olarak adlandırılacak bu dönemde ülkeyi yeniden ayağa kaldırma ve Hilafeti eski gücüne ulaştırma noktasında bütün ümidinin İngiltere'ye bağlı olduğuna bir örnek de 1926 yılında Sanremo'da sürgünde bulunduğu sırada, bizzat dikte ettirdiği; ancak bitiremediği hatıratlarındaki satırlarda görmek mümkündür. Vahdettin burada tahta geçtiği andan itibaren nasıl bir yönetim devraldığını ifade ederek, başta İngilizler olmak üzere İtilaf Devletleri'ne dayalı siyaseti neden izlediğini,

“...Zafer coşkusu içerisinde mağrur, hesap sorma ve intikam alma mevkiinde bulunan İngilizler'in zıddına hareket etmemek, Fransız ve İngilizler'i gücendirmemek suretiyle iyi geçinerek, İtilaf perverane bir siyasetimiz vardı. Mümkün olursa onlarla yeniden dost olmak, Kırım Harbi silah arkadaşlığı mazisi gerilere giden dostluk siyasetini yeniden ihya eylemek en hususi emelimizdi. İtilaf Devletleri ile iyi geçinme ve dostluk imkânsız ise hiç olmazsa düşmanlıklarını, kin ve şiddetlerini azaltmaya ve gidermeye çalışıyordu. Her üçü ile de çok dikkatli sözlerle

---

⁶⁹⁶ FO.371/3411, No: 210298, Yüksek komiserliğe gönderilen, “Saltanat ve hükümet adına İngiltere'nin Osmanlı Yönetimi'ni devralması isteği ile ilgili yazı.” 18 Kasım 1918. “Today Sami Bey called at G.H.Q. He stated that on behalf of the Sultan and Minister of Foreign Affairs He was authorised to implore the British to take over as soon as possible. The administration of Turkey Sayin that if we waited till peace were made it would be too late...” Sina Akşin, Sami Bey'in, Damat Ferit'in üvey oğlu ya da Sami Gunsberg olabileceğini belirterek bu konuda J. G. Bennett'in verdiği bir bilgiye dayanarak Sami Bey'in sarayın mahremi olan bir dış hekimi olduğunu belirtiyordu. Bkz. Akşin, a.g.e., C.I, s. 144.

görüŖüyor idik. Bununla birlikte İngilizler, mütarekede diğerlerinden daha hâkim ve güçlü siyaset mevkiinde bulunuyorlardı”⁶⁹⁷.cümleleriyle izah ediyordu.

Bu bahsi kapatmadan evvel İngiliz dostluğunu elde etmeye yönelik Veliâhd Abdülmecit’in de kasım vearalık aylarında Associated Press ajansına verdiği bir demeçle bu konudaki düşüncelerini ifade etme fırsatı bulduğunu görmekteyiz. Abdülmecit, 28 Kasım’da ilgili ajansın muhabiri ile yaptığı mülakatta, “*Türkiye’nin yabancı yardımına muhtaç olduğunu, Halifenin egemenliğini tehdit etmeyen herhangi bir kontrolü memmunyetle kabul edecekleri...*”⁶⁹⁸ifade edilirken 1 Aralık’ta aynı ajansa verdiği başka bir mülakatta da Türkler’in bütün kültürlerini Fransa ile İngiltere’den aldığı vurgulanarak ülkede hala İttihat ve Terakki’nin mevcut olduğu ve tekrar iktidara gelmek için fırsat kolladığı; ancak bunu önlemek içinde İngilizler’in yardımına hararetle ihtiyaç bulunduğu ifade ediliyordu⁶⁹⁹.

Barış görüŖmeleri başlamadan evvel saray ve hükümetin İngiliz dostluğunu ve yönetimde İngiliz desteğini yeniden kazanmak için bu tarz girişimlere rağmen İngiltere kanadı, Türkler’den gelebilecek bu tür teşebbüs ve yorumlara karşı kesin talimatlarla İstanbul’daki çalışanlarını uyarmıştı. General Milne’ye 11Kasım 1918’de gönderilen talimatta,“*Mütareke aşamasında Türk ikram ve konukseverliğinin reddedilmesi ve Türkler’le iliŖkilerin son derece resmi tutulması hususunda sert emirler yayınlaması...*”noktasında özel talimat verilmesini talep ediliyordu⁷⁰⁰. Benzer ifadeleri 6 Kasım 1918’de İstanbul’a yüksek komiser olarak atanan Amiral Calthorpe’ye gönderilen talimamatta da görmek mümkündür. Calthorpe’ye gönderilen talimatta ayrıca, Britanya ile Türk Hükümeti arasında mütarekenin tatbiki ve İngiltere’nin Türkiye’deki umumi menfaatlerinin korunması için resmi irtibat kanallarının kullanılması hususu da dikkati çekiliyordu⁷⁰¹.

⁶⁹⁷ ÖndeŖ, **a.g.e.**, s. 354.

⁶⁹⁸28 Kasım 1918 tarihli Le Figaro’dan aktaran Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz ...**, s. 12.

⁶⁹⁹12 Aralık 1918 tarihli The Morning Post’tan aktaran Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz...**, s. 12.

⁷⁰⁰**PRO.WO.106/64**, Execution of the Armistice with Turkey, p. 9.

⁷⁰¹ Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz....**, s. 21.

III. BÖLÜM

PARİS BARIŞ KONFERANSI, ETKİLERİ VE TÜRK DİPLOMASİSİ

18 Ocak 1919'da I. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan sorunları ele alarak muzaffer ülkeler nazarından bu sorunları çözüme kavuşturmak süretiyle toplanan, Avrupa'dan Ortadoğu'ya Kafkaslar'dan Güney Amerika'ya kadar delege, danışman ve temsilcilerin katıldığı Paris Barış Konferansı, XX. yüzyıl başlarında oluşturulacak yeni dünyadüzeninin temellerinin atıldığı yer olarak kabul edilmektedir. Altı ay süren ve yaklaşık otuz iki devletin doğrudan temsil edildiği bu konferansta alınan kararlar üzerine 1919'dan beri çok şeyler yazıldı, çizildi, söylendi. Ancak hiç şüphe yok ki orada görüşülen konular ve alınan kararlar günümüz coğrafyasında, başta Ortadoğu olmak üzere yakın dönem dünya tarihi üzerinde bir daha hiç silinemeyecek çok derin etkiler bıraktı. Özellikle konferansta alınan kararlar lataşların yerine bir türlü oturmadiğı veya oturtulamadiğı ve bir zamanlar Osmanlı Devleti'nin egemen olduğı Ortadoğu coğrafyasında bugünlerde akan kanın, artarak devam eden şiddet sarmalının en büyük müsebbibleri arasında gösterildi. Margaret Macmillan, 1919 dünyasında galip ve mağlup ülkeler açısından barış konferansının ne anlam ifade ettiğini, "Paris 1919 Barış Yapanlar" adlı eserinde dünyayı değıştiren altı ayın hikâyesini anlatırken kitabına şu cümlelerle giriş yapacaktı:

"Paris 1919 yılında dünyanın başkentiydi. Barış Konferansı; dünyanın en önemli işiydi, barışın mimarları da dünyanın en güçlü insanlarıydı. Her gün toplanıyorlardı. Tartışıyorlar, konuşuyorlar, kavga ediyorlar, yeniden barışıyorlardı. Aralarında antlaşmalara varıyor, birtakım ittifakları kaleme alıyor, yeni ülkeler ve yeni kurumlar yaratıyorlardı. Birlikte yemek yiyorlar, birlikte tiyatroya gidiyorlardı. Altı ay boyunca, yani ocak ayından haziran ayına kadar, Paris dünyanın hem hükümet merkezi, hem temyiz mahkemesi, hem parlamentosu olmuş, tüm korkuların ve umutlarında odak noktası haline gelmişti. Paris Konferansı resmi olarak daha uzun sürdü, 1920'lere kadar devam etti; ama o ilk altı ay en önemli süre oldu. Çünkü kilit kararlar o zaman alındı, hayati olay zincirleri ozaman harekete geçirildi. Dünya böyle bir şey görmemişti ve bir daha da görmeyecekti.

Barış mimarlarının oraya geliş nedeni; gururlu, özgüvenli, zengin Avrupa'nın sonunda kendini parçalamış olmasıydı. Balkanlar üzerindeki güç ve etkinlik kavgası nedeniyle 1914 yılında başlamış olan bir savaş, doğuda Çarlık Rusyası'ndan, batıda İngiltere'ye kadar tüm büyük güçleri içine çekmiş, araya daha küçük ülkelerde katılmıştı. Olayın dışında kalmayı ancak İspanya, İsviçre, Hollanda ve İskandinav ülkeleri başarabilmişti. Asya'da, Afrika'da, Pasifik Adaları'nda ve Ortadoğu'da da çatışmalar olmuştu; ama en çok Avrupa topraklarında savaşılmıştı. En ciddi savaşlar, kuzeyde Belçika'dan başlayıp güneyde Alpler'e kadar inen, Rusya'nın Almanya'yla ve Almanya'nın müttefiki Avusturya – Macaristan'la olan sınırlarına, Balkanlar'ın içlerine kadar uzanan çılgın bir siperler ağında olmuştu. Dünyanın her yanından askerler gelmişti: Avusturalyalılar, Kanadalılar, Yeni Zellandalılar, Hintliler ve Newfoundlandlılar İngiltere İmparatorluğu için savaşmaya gelmişlerdi. Vietnamlılar, Faslılar, Cezayirliiler, Senegalliler de Fransızlar'ın adına oradaydı. Son olarak Amerikalılar, gemilerine Almanlar'ın sürekli saldırmasından ötürü öfkeye kapılarak gelip katılmışlardı. ...1919'da bu ikilemlerle mücadele etmek, onları çözmeye çalışmak için devlet adamaları, diplomatlar, bankacılar, askerler, profesörler, ekonomistler, hukukçular, dünyanın her köşesinden Paris'e gelmişlerdi. Amerika Başkanı Woodrow Wilson'la Dışışleri Bakanı Robert Lansing; Fransa ve İtalya Başbakanları George Clemenceau ile Vittorio Orlando; esrarensiz Arap giysilerine sarılmış Arabistanlı Lawrence; ülkesine felaket getiren büyük Yunan vatanseveri Elefteryos Venizelos; piyanistken politikacı olan Ignace Paderewski ve henüz tarihe izini bırakmamış olan pek çok kişi... Onlar arasında, geleceğin iki Amerikan dışışleri bakanı, geleceğin Japonya başbakanı, İsrail'in ilk cumhurbaşkanı olacak kişi de vardı. Kimi doğuştan iktidar sahibiydi. Örneğin Romanya Kraliçesi Marie gibi; kimi de İngiltere Başbakanı David Lloyd George gibi gücünü kendi çabalarıyla kazanmıştı”⁷⁰².

Her ne kadar Barış Konferansı bu kadar geniş katılımlı olarak çalışmalarına başlamış gibi gözükse de aslında en etkin kararlar başta İngilizler olmak üzere Amerikalı, Fransız, İtalyan ve Japon Hükümet Temsilcileri'nin aralarında gerçekleştirdikleri toplantılarda alınacaktı. Bu devletlerin başbakan ve dışışleri

⁷⁰² Margaret Macmillan, **Paris 1919 Barış Yapanlar**, Çev. Belis Çorakçı Dışbudak, Alfa Yay., İstanbul, 2015, ss. 15-18.

bakanından meydana gelen “*Onlar Konseyi*” konferansta alınacak olan kararlarda belirleyici rol oynayacaktı. Aslında konseye esas itibariyle İngiliz ve Fransız Hükümet Yetkilileri damgasını vuracaktı. Konferans çalışmalarına ağırlığını koyması beklenen ve daha ilk günden çalışmaları aktif bir şekilde takip eden ABD Başkanı Wilson, devletlerarasında gücün değil hukukun egemen olması⁷⁰³ için, “Milletler Cemiyeti”nin kurulması noktasında yoğun bir çaba sarf edecekti. Fakat Avrupa’nın klasik diplomasisini temsil etmekte olan İngiliz ve Fransız Hükümet Yetkilileri uluslararası hukuka dayalı barışı düşünmekten çok, kurulacak olan yenedünya düzeninde kendi menfaatlerini en aktif şekilde temin için ABD’yi bir şekilde devre dışı bırakmanın yollarını arayacaklardı. Doğal olarak da bu durum kendi aralarında daha önce yapılmış gizli antlaşmaların, bütün çıplaklığıyla ulusların gözleri önünde bir kez daha gündeme gelmesine vesile olacak şekilde, tartışmaları, kırınlıkları, küskünlükleri ve öfkeyidedünya siyaset arenasına taşıyacaktı. Kissenger’in ifadesiyle; bütün dünya halkları için bir forum olarak tasarlanan konferans, sonunda herkesin katıldığı bir kavgaya dönüşecekti⁷⁰⁴. Tüm dünya ulusları bu konferansta, İtilaf Devletleri’nin savaş sırasında kendi aralarında gerçekleştirmiş oldukları paylaşım planlarının faturasının nasıl çıkarılmaya çalışıldığına tanıklık edecekti. Bu da konferansa sadece gözlemci veya danışman statüsünde katılmalarına müsaade edilen mağlup devletlerin temsilcilerinde hayal kırıklığı ve korkuya sebebiyet verecekti⁷⁰⁵.

Osmanlı Devleti’nin egemen olduğu topraklar meselesi konferansın en asli konularından birisini teşkil ediyordu. Mütarekenin imza edildiği andan itibaren Türk Hükümetleri bunun bilincinde olacak şekilde, gerek mütareke hükümlerine ve gerekse sonrasında İtilaf Kuvvetleri’nin Anadolu’da başlattıkları işgallerin geçici olacağı zannıyla işgalleri sükûnetle karşılamak suretiyle uzlaşmacı bir tutum sergilemişlerdi. Sonrasında gelen Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti de aynı yolu tercih edecekti. Fakat Ocak 1919’dan itibaren İtilaf Kuvvetleri’nin işgallerle birlikte alenen hükümetin iç politik uygulamalarına müdahalede bulunacak şekilde Rum, Ermeni, Kürt ve

---

⁷⁰³ Paris Konferansı’na Avrupa’nın güçlü iki devleti olarak kabul edilen Almanya yenildiği için, Rusya da Çarlık rejiminin yıkılıp Bolşevik Ruslar’ın yönetime egemen olması akabinde Lenin önderliğindeki Rusya’nın galip ülkelere düşman olması sebebiyle davet edilmemişti. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Kissenger, **a.g.e.**, s. 228.

⁷⁰⁴ Kissenger, **a.g.e.**, s. 216.

⁷⁰⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 145; Ediz, **a.g.e.**, s. 94.

Araplar'ın isteklerinin konferansta dile getirilmesinin önünü açacak politik argümanlara tevessül ederek, devletin parçalanması sonucunu doğuracak girişimlerde bulunması üzerine, Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa ve Hariciye Nazırı harekete geçerek Şubat 1919'de Paris Barış Konferansı'ndaki İtilaf Devletleri'ne gönderilmek üzere İstanbul'da bulunan İtilaf Yüksek Komiserleri'ne bir muhtıra verecekti. Şüphesiz konferans boyunca Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti'nden sonra gelen Damat Ferit Paşa Hükümetleri de aynı yolu tercih ederek Paris'teki İtilaf Yüksek Kurulu'nu memorandumlarla etkilemeye çalışacaklardı⁷⁰⁶.

Osmanlı Devleti ile ilgili olarak, konferansta görüşülecek en önemli konuların başında, İstanbul ve Boğazlar'ın durumu geliyordu. Avrupa'nın doğu ile ticaretini sağlayan ve tarihi değeri olan İstanbul'un gelecekteki durumu Paris'te Onlar Konseyi'ni uzun süre meşgul edecekti. Bunun yanında yaklaşık yüz yıldır devam eden Boğazlar meselesi de başta İngiltere olmak üzere konferansta, konseyi oluşturan devlet temsilcilerini ciddi derecede meşgul edecek konuların başında gelecekti⁷⁰⁷. Ayrıca, Osmanlı Millet Sistemi içerisinde tarih boyunca kendilerine yer bulan Rum, Ermeni ve Araplar'ın iştah kabartıcı, Wilson İlkeleri paralelinde gelecekteki statülerini belirlemek de ayrı bir sorun olarak ortada dururken; Türk Hükümeti'ni köşeye sıkıştırmada ve bu unsurlara bağımsız veya otonom bir yapıda devlet kurmalarına kadar gidecek sürece uluslararası bir katkı sağlamakda Paris'te İtilaf Temsilcileri'nin planları arasında olacaktı. Öte yandan mütareke imza edildiği anda işgal görmeyen; ancak sonrasında sert ve duyarsız işgallere maruz kalan Türk ve Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu Anadolu topraklarının geleceği de Paris'te Onlar Konseyi'nin masasında olacaktı⁷⁰⁸.

Aslında İtilaf Temsilcileri, konferansa geldiklerinde, kendi aralarında Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren bazı meselelerde bir ölçüde görüş birliğine varmışlardı. Öyle ki Wilson dışında herkes Türkler'i İstanbul'dan çıkarma ve bu koca şehirde dâhil edilerek Boğazlar'da büyük güçlerin egemen olacağı uluslararası bir denetim kurma noktasında hemfikirdiler. Ayrıca, Osmanlı Egemenliği'nden Arap

---

⁷⁰⁶ Mustafa Budak, **Misak-ı Milli'den Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası**, Küre Yay., 5. Baskı, İstanbul, 2014, s. 59.

⁷⁰⁷ Ediz, **a.g.e.**, s. 97.

⁷⁰⁸ **A.g.e.**, s. 96.

topraklarının kurtarılması ve yine büyük bir güç nezaretinde olmak üzere bağımsızlığa kavuşan milletlerin hukukunun tanınması; Filistin toprakları ile ilgili olarak 1917'de İngiliz Dışişleri'nin yayımladığı Balfour Deklerasyonu'nun kabul edilmesi yanında; Doğu Anadolu toprakları üzerinde bir Emeni Devleti'nin kurulması konularında da hemfikirdiler. En önemlisi de Afrika'daki Alman Sömürgeleri'nde olduğu gibi, savaştan önce Osmanlı Egemenliği'nde olan Ermenistan, Suriye, Mezopotamya, Filistin, Arabistan ve Kürdistan Bölgeleri üzerinde manda sisteminin kurulmasının kararlaştırılmış olması da daha konferans başlamadan İtilaf Devletleri'nin kendi aralarında uzlaştıkları konular arasındaydı⁷⁰⁹.

Neticede Osmanlı Devleti de dâhil olmak üzere konferansa katılan her bir devletin kendine göre bir hesabı olacaktı. Bütün taraflar ellerinden geldiğince kendi dış politika hedeflerini, maksimum çıkar elde etme amacıyla, hayata geçirmek için yoğun bir çaba sarf edecekti.

---

⁷⁰⁹Budak, **a.g.e.**, s. 40; Paul C. Helmreich, **Sevr Entrikaları Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Antlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi**, çev. Şerif Erol, Sabah Yay., s. 16.

3.1.MÜTTEFİKLER'İN KENDİ ARALARINDA TÜRKİYE'YE AİT MESELELERİ GÖRÜŞMELERİ

Aslında daha Paris Barış Konferansı toplanmadan aylar öncesinde Osmanlı Devleti'ne ait toprakların geleceğinin nasıl olacağı üzerinden İngiltere ve Fransa birçok toplantı, antlaşma ve deklerasyonlara imza koymuşlardır. Bunun en bariz örnekleri şüphesiz savaş devam ederken, Osmanlı topraklarını bölmeye yönelik kendi aralarında imzaladıkları gizli antlaşmalardı. Yine aynı amaca yönelik olarak İngiltere'nin müttefiklerinden farklı olarak tek başına Ortadoğu'da Siyonist ve Arap örgütlerini kendi yanına çekmek için bu gruplara verdiği sözleri içeren, birtakım deklerasyonları vardı. Bunların ilki; 2 Kasım 1917'de Dışişleri Bakanlığı'nın Dünya Siyonist Teşkilatı Lideri'ne hitaben yazmış olduğu, Filistin topraklarında bir Yahudi Devleti'nin kurulmasını destekleyeceğine dair deklerasyondur⁷¹⁰. Diğeri ise Haziran 1918'de İngiliz Hükümeti'nin "*Yediler Deklerasyonu*" adıyla yedi Arap lidere hitaben yayımladığı deklerasyondur. İngiliz Hükümeti bu bildiriye; yedi Arap liderini, savaştan önce bağımsız olan veya savaş sırasında Osmanlı Devleti'nden kurtarılacak bölgelerde yaşayan, "*Egemenliğine ve bağımsızlığına sahip Araplar'ın liderleri...*" olarak kabul ediyordu⁷¹¹.

Araplar'ın ve Yahudiler'in gönüllerini almaya yönelik bu siyasi bildirimlerin dışında, savaştan sonrada 7 Kasım 1918'de İngiltere ve Fransa, Yakındoğu'da Osmanlı'dan kopartılacak topraklar üzerinde, bölge halkının eğilimlerine ve özgür iradelerine dayalı hükümetlerin kurulmasına katkı sağlayacaklarına dair ifadeleri içeren, ortak, ayrı bir deklerasyona da birlikte imza koymuşlardı. Dolayısıyla gizli antlaşmalarda ele alındığında, savaş sırasında ve sonrasında yayımlanan bu siyaset bildirimlerine bakıldığında İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı topraklarının paylaşılmasına ve sonrasında yönetilmesine yönelik net bir çevre çizemediklerigörülmektedir. Öyle ki Balfour Deklerasyonu ile Yahudiler'e vaad

---

⁷¹⁰ Sonradan Balfour Deklerasyonu olarak ünlenen bu metinde İngiliz Dışişleri: "*Majesteleri'nin Hükümeti, Filistin'in Yahudi halkının vatani olarak benimsenmesini hoşnutlukla karşıladığını ve bu amaç uğruna elinden gelen her türlü çabayı göstereceğini ifade eder. Şu anda açıkça anlaşılmalıdır ki Filistin'de yaşayan Yahudi olmayan halkın ve diğer ülkelerde yaşayan Yahudi nüfusun sivil ve dinsel haklarıyla siyasi statülerini haksızlığa uğratabilecek hiçbir davranışta bulunulmayacaktır.*" sözünü veriyordu. Balfour Deklarasyonu hakkında ayrıntılı bir çalışma için bkz. Schneer, **a.g.e.**, İstanbul, 2011.

⁷¹¹Helmreich, **Sevr Entrikaları...**, s. 5.

edilen toprağın üzerinde yaşayan halkın sadece yüzde onu Yahudi nüfusunu oluşturuyordu. Türk ve Türk olmayan bölgeleri Avrupa Devletleri'nin nüfuz alanları olarak parçalayan gizli antlaşmalarda yine bilindiği gibi Wilson İlkeleri'nde bahsedilen eşitlik prensibine dayalı yönetim anlayışından eser dahi bulunmuyordu. Neticede yukarıda bahsedilen 7 Kasım tarihli İngiliz ve Fransız Deklerasyonu'nda da vaad edilenlerin, daha önce İtilaf Devletleri arasında yapılan gizli antlaşmaların içeriğine taban tabana bir zıtlık oluşturuyordu ki bu durum Barış Konferansı'nda başta İngiliz devlet adamları olmak üzere Paris'te Onlar Meclisi'nde, birçok Avrupalı ve Amerikalı diplomat ve devlet adamlarının başını ciddi ciddi ağrıyacaktı ⁷¹².

Müttefikler'in bütün bu siyasi hesaplarının dışında İngiliz Dışişleri Bakanlığı, mütareke uygulamalarının ne tür amaçlara hizmet ederek, Barış Konferansı'nda hangi hedeflerin güdüleceği noktasında 1919 yılı Ocak ayının ilk günlerinde Amiral Calthorpe'ye bir yazı göndermişti. 12 maddeden oluşan uzun yazıda, İstanbul ve Boğazlar Bölgesi'nin Türkiye'den alınıp uluslararası bir denetime veya ABD Yönetimi altına alınması ve Boğazlar'dan geçişin yeniden düzenlenerek, savaşta ve barışta dünya devletlerinin gemilerine açık olunması esaslı birinci madde olarak sıralanmıştı. Osmanlı Devleti'nin Trakya topraklarının ya Yunanistan'a verilmesi veya Yunanistan ile Bulgaristan arasında bölüşülmesini ifade eden ikinci maddeden sonra, üçüncü maddede İzmir ve çevresindeki bölgenin de Yunanistan'a verilmesi uygun görülüyordu. Dördüncü maddede İstanbul ve İzmir'in serbest liman olması hususu dile getirilirken, beşinci madde ise Batı Anadolu'da Türk nüfusunun çoğunlukta yaşadıkları yerlerde, en azından maliye ve gümrük konularında uygulanacak bir çeşit uluslararası düzenleme altında, bu yerlerin Türkiye'ye bırakılması uygun görülüyordu. Ancak Suriye, Filistin, Mezopotamya, Arabistan, Ermenistan, Kafkasya'da Osmanlı Egemenliği'nin hiçbir surette devam etmeyeceğinin altı çiziliyordu. 1916 Sykes-Picot Antlaşması'nın konu edildiği Suriye ve Lübnan topraklarının geleceği hakkında hüküm ihtiva eden altıncı maddede ise

---

⁷¹² **A.g.e.**,s.6; Konferans başlamadan önce konferansta görülecek konuların gündemi kararlaştırılmadığından, delegeler, sorunların hangi sıra ile ele alınacağı hususunda herhangi bir bilgi sahibi olmadan gelmişlerdi. Konferansta çoğu toprak sorunu ile ilgilenmek ve her bir ülke için ayrı bir komite olmak üzere elli sekiz komite oluşturulmuştu. Buna ek olarak savaş suçları ve savaş suçluları, tazminatlar, limanlar, suyolları ve demiryolları ve son olarak da Milletler Cemiyeti için birer komite oluşturuldu. Yaklaşık altı ay devam eden konferans boyunca, tüm komiteler 1646 oturum gerçekleştirmişlerdi. Kissenger, **a.g.e.**, s. 216.

Fransa'nın; Lübnan, Beyrut ve İskenderun'daki özel siyasi durumunun tanınması gerektiği ifade edilirken, Suriye ve Musul Bölgesi'nin de İngiliz Egemenliği'nde olması gerektiği hususuna dikkat çekiliyordu. Ayrıca Faysal'ın Suriye'de özerk bir devlet kurması hususu da yine bu maddede beyan ediliyordu. Filistin topraklarının ya ABD veya İngiltere denetimi altında olmasının dile getirildiği yedinci madde kapsamında, bu bölgedeki Arap halkın, Siyonist örgütlerin isteklerine uyması gerektiği hususunun da altı çiziliyordu. Musul, Bağdat ve Basra'da İngiliz koruması altında bir Arap Devleti ya da Devletleri'nin kurulmasını öngören sekizinci madde de ancak bu bölgelere Hicaz Kralı'nın egemen olup olmayacağı, şimdilik karara bağlanamayacaktı. Dokuzuncu maddede Arabistan'da Hicaz Kralı'nın bağımsız olması gerektiği vurgulanırken, İtalya ve Fransa'nın bu bölgedeki İngiliz Özel Statüsü'nü tanımaları gerektiğinin altı çiziliyordu. Ayrıca yazının onuncu maddesinde kurulacak olan Ermeni Devleti'ne himaye edici olarak İngiltere, ABD veya Fransa'nın destekleneceği dile getirilirken, 1916 yılında imzalanan gizli antlaşmanın yeniden gözden geçirilmesi bakımından bu himaye edici devletin Fransa olması tercih edilecekti. On birinci maddede İngiltere'nin Kafkasya'da güçlü, bağımsız devletler görmek istediği ifade edilirken; kurulacak olan devletlere koruyucu devlet olarak Fransa'ya oranla ABD'nin tercih edilmesi; ancak çok ısrar edilirse son çare olarak İngiltere'nin geçici olarak bu görevi kabul etmesi hususlarına dikkat çekiliyordu. Bu maddeye ek olarak; Batum, Poti, Trabzon ve Bakü'nün serbest liman olarak kalması, Batum- Bakü Demiryolu'ndan serbest transit geçişlerin sağlanması, Bakü şehri ve petrol madenlerinde uluslararası devletlerin çıkarlarının gözetilmesi hususları da gözardı edilmemişti. Son olarak da on ikinci maddede, Botan Irmağı güneyinde Kürt Aşiretlerin özerk bir devlet kurarak İngiltere'nin rehberliğini isteyecekleri ve Büyük Zap Suyu Vadisi'ndeki Nesturi yerleşme merkezlerinin Lübnan anayasasını örnek alan Nesturi-Prens Patriği Hükümeti altında özerk bir bölge oluşturacakları, hususlarına da dikkat çekiliyordu⁷¹³.

---

⁷¹³FO.371/4156, No: 33951; Ayrıca bkz. Akşin, **a.g.e.**, C.I, s. 104; Harold Nicolson, **Peacemaking 1919**, Simon Publications, London, 2001, ss. 252-253; İngiliz Yetkililer, Paris'te İstanbul, Boğazlar ve Türkiye'nin geleceği hakkında kararlar alma hazırlığındayken; İstanbul'da Cavit Bey, başta Emreni meselesi ve Türkiye'nin geleceği ile ilgili bir sohbette İngiliz Temsilci Sir Adam Block, İstanbul'un Türklerle kalmasını herkesin arzu ettiğini ifade edecekti. Cavit Bey, **a.g.e.**, s. 119.

İngiliz Hükümeti yakında başlayacak olan Paris Barış Konferansı'nda en az asgari düzeyde de olsa bu hususların elde edilmesi için daha ilk günden diplomatik düzeyde çalışmalarına hız verecek ve bu amaçla gerek müttfikleriyle ve gerekse kendi delegasyonları arasında birçok özel toplantılar rica edecekti. Bu toplantıların ilki, 30 Ocak 1919 tarihinde yani barış konferansı başladıktan 12 gün sonra Astoria Oteli'nde Paris'e gelen İngiliz murahhas heyetindeki çeşitli bakanlık ve kuruluş temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşecekti. Toplantıda İngiltere için en önemli sorun olarak görülen İstanbul ve Boğazlar'a ilişkin mesele görüşülerek, Boğazlar'dan savaş ve barış zamanında her türlü geminin geçmesi, İstanbul'un serbest liman olarak kalması, Boğazlar'daki bütün istihkâmların kaldırılması ve bu durumun sürdürülmesi için bir dış etkinin bulunmasının zaruri olduğu ifade edildi. Toplantıya katılan İngiliz genelkurmayından askeri temsilciler ise İstanbul ya da Anadolu'da güçlü bir devletin bulunmaması gerektiği hususu üzerine vurgu yaparak; olası ABD mandasının gerçekleştiği takdirde, Amerikan Hükümeti'nin Akdeniz'de güçlü bir donanma bulundurmasına imkân vereceğini ve bu durumun ne pahasına olursa olsun önlenmesi gerektiği noktasında görüşlerini dile getirme fırsatı buldular. Ancak askeri yetkililer, eğer Rumeli'de Osmanlı Egemenliği devam edecek olursa, İstanbul'daki uluslararası denetimin etkili ve sürekli olamayacağını da ifade ettiler. Dışişlerinden katılan yetkililer, İstanbul'daki uluslararası yönetimde ABD'nin olması istenmiyorsa, bir uluslararası yönetim kurularak su yolları ve Marmara Bölgesi'nde Anadolu ve Rumeli kıyılarında bölgeyi saldırıdan korumayı sağlayacak genişlikte toprakların bu yönetime bağlanması ve buralardaki Osmanlı Egemenliği'ne son verilmesi gerektiği öne sürüldü⁷¹⁴.

İngiliz Yetkililer'in; Türk topraklarının gelecekteki statülerinin nasıl olacağı meselesini, konferansın oturumlarında resmi olarak gündeme alınmadan, erken denilebilecek bir tarihte bu tür toplantılar icra etmeleri, onların Osmanlı'nın egemen olduğu toprakların geleceğine ne kadar ihtimam gösterdiklerinin de açık bir

---

⁷¹⁴FO.371/4156, No: 33951; İstanbul ve Boğazlar'ın siyasi kaderinin ne olacağı meselesi üzerinde bazı İngiliz temsilciler arasında net bir görüş birliği yoktu. Savaş Bakanlığı ve Hint Hükümeti İstanbul'un Türkler'in elinden alınmasına şiddetle karşı çıkıyorlardı. Savaş Bakanlığı Yetkilileri, atılacak böyle bir adımın Türkler arasında ciddi tepkiler doğuracağına ve bundan sonra imza edilecek barış antlaşmasının uygulanmasını çok zora sokacağı fikrini taşıırken, Hint Hükümet Yetkilileri de böyle bir durumun Hindistan'daki Müslümanlar arasında büyük tepkiye sebebiyet vereceğine inanıyordu. Helmreich, *Sevr Entrikaları...*, s. 9.

tezahürüydü. Bu toplantıdan bir gün sonra aynı otelde İngiliz Murahhas Heyeti bu kez İzmir ve çevresinin gelecekte hukuki statüsünün kimde olması gerektiği hususunu ele aldılar. Dışişleri adına toplantıda söz alan Lord Hardinge, bakanlık olarak İzmir'in İtalyanlar yerine Yunanistan'a verilmesini öngördüklerini ifade etti. Donanma adına katılan Albay Fuller, Lord Hardinge'nin görüşünü destekleyerek ilave olarak Ege Adaları'nın da Yunanlılar'a verilmesi gerektiği, eğer mümkün olur ise Anadolu'da İtalyan çıkarlarının hiçbir şekilde temsil edilmemesi, buna mukabil İtalyanlar'ın sadece Adriyatik kıyılarında tatmin edilmesi görüşünü dile getirdi. Aynı toplantıda İngiliz Genelkurmayı adına söz alan General Thwaites, Dışişleri temsilcilerinden tamamen farklı bir görüş dile getirerek; İzmir'in Türkler'de kalması gerektiği, eğer bir Yunan işgalinin söz konusu olması durumunda, bu durumun Anadolu halkında haklı bir kızgınlığa ve öfkeye neden olabileceğini ileri sürdü. Ticaret Bakanlığı adına söz alan temsilci ise İzmir'de bir Yunan işgali vuku bulur ise İzmir- Aydın Demiryolu'nun iki ülke arasında bölünmesi sorununu ortaya çıkaracağı ve bunun da çok zor olacağına vurgu yaptı. Neticede ağırlıkta İzmir ve çevresinin gelecekteki statüsünün kimde olacağını belirlemeye yönelik bu toplantı da bazı bakanlık ve askeri uzmanlar birkaç çekinceler ileri sürdüyse de toplantıda genel eğilim İzmir'in Yunanistan'a verilmesi yönünde olacaktı⁷¹⁵.

Yakındoğu sorunu hakkında Paris'e giden İngiliz Delegasyonu'nun kendi aralarında yukarıda anılan bazı meselelerde tam anlamıyla bir fikir birliği içerisinde olduğu söylenemezdi. Fakat bütün delegelerin bölgede İngiliz çıkarlarının en azami düzeyde korunması hususunda şartsız görüş birliği içerisinde bulunduğu aşikâr bir gerçektir. Bu çıkarların en başında, Britanya İmparatorluğu'nun gözbebeği olan

---

⁷¹⁵ **FO.371/4156**, No: 33952; Bu arada İzmir'in gelecekteki statüsünün ne olacağı sorunu Barış Konferansı'nda resmi olarak gündeme alınmamasına rağmen, bu bölgenin Yunanlılara verileceği hususu başta İzmir olmak üzere birçok çevrede iyice dillendirilmeye başlanmıştı. Paris'te atılacak bu adımı engellemek için olsa gerek İngiliz Ticaret Odası, 14 Şubat'ta İzmir'in Yunanistan'a verilmemesi noktasında yüksek komiserliğe gönderilmek üzere bir rapor kaleme alacaktı. Raporunda; İzmir'in yönetiminde Türkler'e herhangi bir yetki tanınmanın çılgınlık olacağı ifade edilse de ancak burada kurulacak bir yönetimin bütün unsurlara güven vermesi gerektiği belirtiliyordu. Ayrıca raporda İzmir'de çoğunluğun Hıristiyan olduğu; fakat Rumlar'ın ancak üçte bir oranında olduğu, vilayet sınırları içerisindeki çoğunluğun ve tarım topraklarının ise Türkler'in ellerinde olduğu, bir Rum Yönetimi'nin Makedonya ya da Girit benzeri koşullara yol açacağı, dolayısıyla böylesi bir durumda burada güvenliğin sağlanması için büyük bir orduya gereksinim duyulacağı belirtiliyordu. Daha sonra dışişlerinden bu ve benzeri raporlara cevap niteliği taşıyacak şekilde kaleme alınan bir rapor da İzmir'de Yunan Yönetimi'nin Türkler'in direnmesine değil, iç taraflara göç etmesine neden olacağı; bölgenin İngiliz, Fransız veya ABD Yönetimi'ne verilmesinin çeşitli nedenlerden ötürü de işlemeyeceği belirtiliyordu. Akşin, **a.g.e.**, C.I, s. 165.

Hindistan'ın her ne pahasına olursa olsun korunması meselesi geliyordu. Dolayısıyla Hindistan güzergâhında bulunan çeşitli deniz ve kara yollarının da denetiminin İngilizler'in elinde olması da yine mesele ile doğrudan bağlantılıydı. Aslında Barış Konferansı'na katılan İngiliz Delegasyonu'nun talep ve düşünceleri yukarıda anılan çıkarlar kapsamında Yakınoğu'da olabildiğince büyük çapta bir İngiliz üstünlüğü kurmanın gerekliliği, Fransa'nın rekabetçi konumunun bölgede olabildiğince düşük bir seviyede tutulması ve küçülmüş bir Osmanlı toprakları üzerinde egemen olan bir hükümeti destekleyerek, bu amaçların gerçekleştirilmesi noktasında birleşiyordu⁷¹⁶. Dolayısıyla Britanya Hükümeti'nin savaş sırasında İstanbul'a yapılan deniz sevkiyatının yanında Ege Filosu'nun komutasını da elinde tutmak için ısrarlı olmasının nedenlerinin, az önce ifade edilen hedefleri elde etmeye yönelikti. İngiltere ve sömürgelerinden gelen askerler tüm bu amaca hizmet etmek için seferber edilmişti. Yine bilindiği gibi Britanya Hükümeti, Fransa'yı mütareke görüşmelerinin dışında tutmakla birlikte; imzadan hemen sonra askerlerini İstanbul'a göndermiş olması da bu amaca hizmette birer köşe taşı oluşturuyordu. Bütün bu İngiliz siyasi hesapları, Osmanlı Devleti'nin nihai halinin konuşulacağı Paris Barış Konferansı'nda Yakınoğu'da tartışmasız Britanya üstünlüğünün muhafaza edilmesine katkı sağlayacaktı⁷¹⁷.

Fransa'nın, Barış Konferansı'na giderken Osmanlı toprakları üzerindeki siyasi hesapları ise İngiltere ile zaman zaman bazı hallerde örtüşse de çıkarları daha çok pratik, tarihsel ve duygusal nedenlere dayanıyordu. Fransızlar'ın uluslararası geleneksel bakışları, doğunun büyük Hristiyan gücü oldukları temeline dayanıyordu. Ayrıca ekonomik olarak Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki yatırımları 750 milyon Frank civarındaydı. Fransa toprak olarak Suriye, Kilya, Lübnan ve Filistin Bölgeleri'nin peşindeydi. Toprak talebini sadece tarihsel haklarına bağlı kalarak değil; aynı zamanda Müttefikler'in savaş zamanında vermiş olduğu taahhütlere de dayandıırıyordu. İngilizler gibi Fransızlarda bu antlaşmaların yeniden gözden geçirilmesine taraftar olduklarını beyan etseler de ileride görüleceği gibi bunun gerçekte Fransa'ya pek bir katkısı olmayacak şekilde Ortadoğu'daki Fransız çıkarlarının, İngiltere'ye kıyasla iyice küçülmesine neden olacaktı. Şüphesiz

⁷¹⁶ Helmreich, *Sevr Entrikaları...*, s. 8.

⁷¹⁷ A.g.e., s. 8.

Fransa'nın, Anadolu ve Ortadoğu topraklarının paylaşımında İngiltere karşısında aciz kalmasına neden olan sınırlarının hemen dibindeki Alman faktörüydü. Bu yönüyle Avrupa'da Fransa için istikrarın sağlanması söz konusu olduğunda Ortadoğu ve Osmanlı topraklarının geleceği ikinci derecede önemli hale geliyordu ki Fransız Hükümeti bu istikrarın sağlanmasında İngiltere'ye büyük oranda ihtiyaç duyacaktı. Yine de buna rağmen Fransız Hükümeti, Türkler'in İstanbul'dan çıkarılması fikrine yanaşmakla birlikte Boğazlar'ın denetiminin İngiltere'ye bırakılması noktasında istekli değildi⁷¹⁸.

Osmanlı toprakları üzerinde İngiliz ve Fransız çıkarlarına kıyasla İtalyanlar'ın durumları ve istekleri ise oldukça farklıydı. İtalya, savaş sırasında gizli antlaşmalarla kendisine vaad edilenlere dayalı olarak, her şeyden önce Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasının ardından Akdeniz'de güçler esasına dayalı dengenin korunmasını istiyordu. Yani İtalya'nın bir Akdeniz ülkesi ve sömürgeci güç olarak kalmasının dışında, başka haklar ve ayrıcalıklar edinmekle özel olarak ilgilendiği söylenemezdi. Ancak yine de Barış Konferansı'nın açılış tarihine doğru İtalyanlar, iki büyük güce oranla Yakındoğu'daki konumlarının zayıflığı konusunda iyice tedirgin olmaya başlamışlardı. Bu yönüyle İtalyanlar'ın özellikle farkına vardıkları husus; Anadolu'da kendilerine ayrılan bölgenin, Wilson'un yayımlamış olduğu tarihi ilkelerin 12. maddesi ile bağdaşmıyor oluşuydu. Öyle ki İngiliz ve Fransızlar'ın talepleri, en nihayetinde Türkiye'den ayrılacak olan Türk olmayan Arap toprakları üzerinde yoğunlaşmıştı. Ancak ne varki Anadolu için böyle bir durum söz konusu değildi⁷¹⁹. Dahası, İngiliz ve Fransızlar'ın talep ettikleri topraklar zaten kendi askerlerinin işgali altındaydı. Hatta Fransızlar, İtalyanlar'ın talep ettiği toprakların bile bir kısmını işgal etmişti. İtalya; Adana ve Antalya Bölgeleri'ne asker göndermek istediği zaman İngiltere ve Fransa, bölgede Müttefikler'in güvenliğini tehdit eden bir durum olmadığı ve dolayısıyla mütareke hükümlerine göre bu bölge içinde böyle bir işgal hareketinin hiçbir yasal dayanağı olmadığını, söyleyerek protestoya kalkmışlardı. Dolayısıyla daha konferansta Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerinde paylaşım tartışmaları kızıışmadan İtalya kendisini, bu devletin ganimetinden alabileceğini düşündüğü payın çok uzağında bulmuştu. Bütün bu gelişmelerin

⁷¹⁸ Helmreich, *Sevr Entrikaları...*, s. 10.

⁷¹⁹ Kissinger, *a.g.e.*, s. 215.

ışığında İtalya; konferans başlarken ABD'nin hakemlik konumu, Fransa ve İngiltere'nin güç oyunu olarak beliren tavırları karşısında son derece rahatsız ve kuşkuluydu. Öyle ki İtalyan Temsilcileri'nin çeşitli beyanatlarında, diğer güçlerin İtalya'yı gereğince ciddiye almadıkları havası seziliyordu. Aslında bu tür sezilerin altında; İtalya'nın savaşa, İngiltere ve Fransa ile yapılan sıkı pazarlıkların ardından geç katılmış olmasının verdiği rahatsızlık yatıyordu. İtalya'nın, savaşın gidişatına ciddi bir katkı yaptığı da söylenemezdi. Bu yönüyle bakıldığında denilebilir ki; İngiltere, geleceğin güvenini imparatorluğunun güçlenmesinde, Fransa ise geleceğini Almanya'ya karşı İngiltere ile ne olursa olsun ittifakı devam ettirmekte görürken, iki ülkenin de geleceğe dair planlarında İtalya'nın pek de fazla önemi olmayacağı artık aşikârdı. Neticede İtalya'nın savaş sırasında az da olsa sunduğu hizmetlere karşılık verilmiş birtakım sözler barış konferansında yerine getirilmeye çalışılacaksa da iki büyük gücün ileride İtalya'yı sağlam bir müttefik olarak yanlarında tutmak için bir eğilimleri olmayacaktı. Bu durum, en azından 1919 Ocak ayı için böyle gözüküyordu⁷²⁰.

Bu ayrıma son vermeden önce, birkaç söz de Ocak 1919'da Paris'e çok büyük beklenti ve hedeflerle giden Amerikan Delegasyonu için söyleyebiliriz. Aslında konferans başında delegasyonun programı son derece netti. O da barış görüşmelerinin ve neticesinde imza edilecek antlaşmaların on dört madde uyarınca yapılacağına tüm Müttefik Devletler'in hem fikir olmasıyla elde edilebilecek hedeflerin gerçekleşmesi arzusuydu. Ancak bu hususun, konferansın ilerleyen aylarındaki oturumlarda İngiliz ve Fransızlar için, çok da basit görülen veya üzerinde hemen uzlaşmaya varılabilecek mevzular olmayacağı anlaşılacaktı. Öyle ki Wilson'un Tarihi On Dört İlkesi, Müttefikler'in savaş sonrası paylaşım hesaplarına birçok yönden ket vuruyordu.

---

⁷²⁰ **A.g.e.**, s. 13; Konferansın ilk aylarında mütefiklerin paylaşım planları üzerindeki uzlaşmaz ve anlaşmaz tutumu konsey çalışmaları başta olmak üzere en alt birimlere kadar karar vericilere yardımcı olmak için yoğun bir mesai harcayan farklı ülkelerin diplomatlarını da çok yoruyordu. 23 Martta babasına konferansta yaşanan gelişmelere konu olacak şekilde bir mektup yazan Nicolson, bu durumun kendilerinde ve konferansın genel atmosferine ne şekilde olumsuz etkiler yaptığını şu cümlelerle dile getiriyordu: "...konferans gittikçe kötüleşiyor ve ben depresyona girdim. Komite çalıştığı müddetçe her şey yolundaydı. Fakat Onlar Konsey,i önünde biriken yığınca detaylardan oluşan dosyalardan dolayı konferans adeta kötürüme döndü. ...gittikçe barışı kaybediyoruz. Bütün çalışmalarımız boşa gitmiş gibi görünüyor. Onlar Konseyi Milletler Cemiyeti Misakı hariç hiçbirşeyi bitirememiş..." Nicolson, **a.g.e.**, s. 288.

Amerikan Kamuoyu'nun 1919 başında Osmanlı Devleti ve Toplumuna yönelik tavrı daha çok dini ve insani nedenlere dayalı olarak yoğun bir husumet görünümü arz ediyordu. Şüphesiz kamuoyundaki bu kindar tavır, Amerikan Barış Delegasyonu'nun Osmanlı Devleti'nin geleceğini ilgilendiren konferans oturumlarında açıkça gözlemlenebilecekti. 21 Ocak 1919 tarihinde Amerikan İstihbarat Komisyonu, Türkiye ile ilgili olarak hazırladığı raporda; Boğazlar'da Milletler Cemiyeti nezaretinde bir uluslararası devlet kurulması, Boğazlar'ın ve Marmara'nın bütün kıyı kesimleri ile Asya Yakası'nda bulunan Bandırma ve Bursa'nın bu devletin sınırları içerisine dâhil edilmesi öneriliyordu. Ancak bu plan üzerinde Başkan Wilson'un bazı endişeleri olmakla birlikte birkaç delegasyon üyeleriyle fikir birliği noktasında ayrışıyordu. Wilson, küçük güç ya da bir küçük güç grubunun kurulacak bu devlet üzerinde denetimini tercih ederken; Yakınoğu Uzmanları'ndan olan Clive Day, Charles Seymour ve Albert Lybyer'in genel eğilimi Britanya ya da Birleşik Devletler gibi büyük güçlerden yanaydı. Öbür taraftan Wilson, Amerikan Kamuoyu'nun henüz hazır olmadığı Boğazlar ve İstanbul üzerinde sorumluluk alma projesini üstlenmeyeceğine inanıyordu. Raporda ayrıca oluşturulacak olan Milletler Cemiyeti mandası altında olmak üzere Yeni Arap Devletleri'nin şekillenmesi ve bir Ermeni Devleti'nin ortaya çıkması onaylanmıştı. Yine raporda Filistin'de oluşturulacak bir manda idaresi için de en uygun ülke olarak özellikle Britanya'nın adı geçiyordu⁷²¹.

Müttefikler'in Osmanlı toprakları üzerindeki düşünceleri bütün bu farklı plan ve senaryolara dayansa da konferanstaki masada kalemi elinde tutan bu güçler, temel konularda bir uzlaşma içerisinde görünüyorlardı. O da İstanbul ve Boğazlar'ın Türkler'in elinden alınması, kurtarılan Arap topraklarının bir daha Türk Egemenliği'ne geçmeyerek, Balfour Deklerasyonu'na işlerlik kazandırılması ve sınırları müzakerelerle belirlenecek bir Ermeni Devleti'nin teşekkül edilmesi hususlarıydı. Dolayısıyla esas çerçevesi çizilen, Türkler'le imza edilecek nihayi barış antlaşmasının geriye sadece ayrıntıları kalıyordu. Ne varki bu ayrıntılar görüldüğü

---

⁷²¹ A.g.e., s. 15.

gibi kolay olmayacak, yeni yeni tartışma uzlaşısı ve senaryoları beraberinde getirecekti
722

3.2.Osmanlı Hükümetleri'nin Paris Barış Konferansı'na Karşı Politika Belirleme Çabaları

3.2.1. Tevfik Paşa Hükümeti'nin Girişimleri

Osmanlı Hükümeti, Paris'te Barış Konferansı için son hazırlıklar devam ederken, 1919 yılına yeni bir kabine ile girecekti. 12 Ocak akşamı Sadrazam Tevfik Paşa istifa ettiyse de ertesi gün kabineyi kurma görevi yine kendisine verilecekti. Daha Paris Barış Konferansı toplanmadan Bab-ı Ali'deki hükümet değişikliği, genel olarak padişaha ve onun çizgisine daha yakın bir kabine teşkil etmek suretiyle İtilaf Cenahı'na karşı daha etkin ve daha sonuç alıcı bir politika oluşturmak amacıyla gerçekleştirilmiş bir kabine değişikliği olarak yorumlanacaktı. Ancak oluşturulacak yeni kabinede daha önceki kabinede hariciye nazırlığı görevini üstlenen Mustafa Reşit Paşa, yine aynı göreve atanacaksa da çok kısa bir süre sonra görevinden alınıp yerini Yusuf Franko Paşa'ya devredecekti⁷²³. Kabine değişikliği ile ilgili olarak Amiral Calthorpe kapalı bir telyazı ile İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na yeni kabineyi oluşturan bakanların üçte birinin yeni bakanlardan oluştuğu, bu kişilerin kim olduğu, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile bağlantılı olup olmadıkları ve kendileri ile kimlerin işbirliği yapabileceği yönünde detaylı bilgileri, Paris'te Barış Konferansı'nın başladığı gün aktaracaktı⁷²⁴.

İstanbul'da Tevfik Paşa Kabinesi'nde bu değişiklikler yaşanırken Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını savunmak amacıyla İsviçre'de bulunan Türk Liberalleri ise 16

---

⁷²² A.g.e., s. 16.

⁷²³ Mustafa Reşit Paşa, bu görevde çok fazla kalamayacaktı. Ocak ayı boyunca Müttefikler'le yürütülen diplomatik müzakerelerde İtilaf Yüksek Komiserleri, Mustafa Reşit Paşa'nın bazı tavırlarından şikayet ederek, Tevfik Paşa'dan "*Daha anlayışlı*" birisinin Hariciye Nazırlığı görevine getirilmesini istemeleri neticesinde, 24 Şubat 1919 tarihinde Mustafa Reşit Paşa, görevden alınarak yerine Yusuf Franko Paşa (Fransız Yüksek Komiseri d'Esperey'nin bacanağı olduğu yolunda söylentiler vardı.) getirilecekti. H. Basri Danışman'a göre; Reşit Paşa'nın görevden alınmasında İstanbul'da gizli faaliyetlere destek olması ve Kuvva-i Milliye'yi desteklemesi imiş. Bkz. H.Basri Danışman, **Artçı Diplomat Son Osmanlı Hariciye Nazırlarından Mustafa Reşit Paşa**, Arba Yay., İstanbul 1998, s. 92.

⁷²⁴ FO. 371/4141, No: 11783, "*Amiral Calthorpe'den Dışişleri Bakanlığı'na Kapalı Telyazı*", 19.01.1919.

Ocak'ta Cenevre'de bir kongre düzenleyeceklerdi. Prens Sabahattin'in de katıldığı kongrede Paris'te başlayacak barış müzakerelerinde uluslararası düzeyde Türkiye'nin haklarını savunmak amacıyla bir dizi kararlar alınacaktı. Kongre, bu amaçla ilk iş olarak bir dönem Osmanlı Devleti'nin Stockholm Elçisi olarak görev yapmış Şerif Paşa'nın temsilci olarak Paris'te girişimlerde bulunmak amacıyla seçilmesine karar verecekti. Ne var ki Şerif Paşa'nın Osmanlı Murahhas Üyeliği fazla sürmeyecek, paşa, kendisinin Kürtler'in temsilcisi olduğunu ifade ederek, bu görevinden çok az bir süre sonra istifa edip, 6 Şubat'ta Barış Konferansı'na Kürtler'in temsilcisi sıfatıyla bir dilekçe sunacaktı⁷²⁵. Türk aydınları, şubat ayında Paris'teki uluslararası aktörleri etkileyebilmek amacıyla aynı şehirde Metropol otelinde ikinci bir toplantı daha gerçekleştirirler. Bu toplantıya; Prens Sabahattin'den başka Eski Şehremini Cemil Paşa, Dâhiliye Eski Nazırı Reşit Bey, İsviçre'de yaşayan birçok Türk zabıt, memur ve talebeler de iştirak edeceklerdi. Saatlerce süren toplantı neticesinde İstanbul'un başkent olarak kalması, Türk hakları mevzuunda bir karar suretinin kabul edilmesi üzerinde mutalık kalınarak; bu kararların Wilson, Lloyd George, Clemenceau ve Orlando'ya bir telgraf ile bildirilmesi sağlandı⁷²⁶.

İsviçre'de bu gelişmeler yaşanırken, Tevfik Paşa Hükümeti İtilaf Kuvvetleri'nin baskısı altında bir yandan iç politkaya yönelik olarak oluşturulan listelerle İttihatçı olan ve savaş sırasında "*Ermeni Tehçir*" olayına karışmış, İngiliz esirlerine kötü mualeme etmiş, gerek askeri kanattan ve gerekse sivil ve siyasi

⁷²⁵ Salahi, R. Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz istihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri**, TTK, Ankara, 1995, s. 7; Prens Sabahattin'den başka Reşit Bey, Şerif Paşa, Cemil Paşa gibi birçok subay, gazeteci, memur ve öğrencinin katıldığı kongrede tam yetkiyle seçilen Şerif Paşa, yaklaşık bir ay sonra Osmanlı Delegeliğinden istifa edecekti. Bu kararı ile ilgili olarak Fransız basınına konuşan Şerif Paşa, konferansta sadece Kürtlerin temsilcisi olarak katılacağını ifade ederek, bu kararının nedenini de şu cümlelerle açıklayacaktı: "*Ermeni meselesinin yakında görüşüleceği bu barış konferansında, Kürt tarafının benim dışımda istemlerini aktaracak kimseler Paris'e çağrılı olmadığından, sadece Ermeniler'in yaşadıkları bölgelerde ezici bir çoğunluk oluşturmayan, bilakis kendine tüm menfaatlerinin derince araştırılması hakkı tanıyan bir homojenliğe sahip olan halkının ulusal istemlerinin böylesi Müttefiklerarası bir toplantıda ağırlık kazanması için uğraşmayı görev biliyorum. Zaten İstanbul ve ülkedeki ileri gelen Kürt çevreleri ile Hindistan'da kalan savaş esirleri arasında ileri gelenler, benden halkımın çıkar ve istemlerinin dikkate alınmasını istiyorlar. Alacağınız kararlara boyun eğmenin dışında yapacağım bir şey yoktur ve tüm enerjimle onların sorunlarıyla ilgilenmeyi, hümanizmin hassasiyeti olarak görüyorum.*"**Şerif Paşa, Les Revendications des kurdes, L'Asie Française, No: 175**'den aktaran Rohat Alakom, **Şerif Paşa Bir Kürt Diplomatin Fırtınalı Yılları(1865-1951)**, Avesta Yay., (Basım yeri yok),1995, S. 92; Şerif Paşa bu beyanattı verdiği sıralarda Erzurum vilayetinden bir grup Kürt ileri gelenlerin Şerif Paşa'nın Kürtleri temsil edemeyeceğine dair İtilaf Devletleri Mümessilleri'ne telgraflar gönderdiğine dair Osmanlı Hariciye Nezaretine Erzurum Valiliği'nce bilgi iletiliyordu. **BOA. HR. HMs.İŞO.55/4**, 24 Şubat 1336.

⁷²⁶ Gökbilgin, **a.g.e.**, s. 51.

kanattan kişileri tutuklama işine girerken; diğer taraftan İstanbul basını ve aynı kesim Paris'te başlayacak olan barış müzakerelerine Türk tarafını temsil etmek amacıyla kimlerin gönderilebileceğini tartışmaya başlamıştı. Bu konuda ilk girişim; Ayan Reisi ve son dönemde saraya yakınlığı ile bilinen ve bir zamanlar İttihatçı olan Ahmet Rıza Bey'den gelecekti. Ahmet Rıza Bey, devletin Paris'te nasıl bir dış politika takip etmesi ve Paris'e kimlerin gitmesi gerektiği hususlarında 28 Ocak'ta bütün fırka temsilcileriyle Ayan Meclisi'nde bir toplantı gerçekleştirdi. Bir gün sonra ise Ahmet Rıza Bey, Ayan Meclisi Üyeleri'yle iki buçuk saatlik özel bir toplantı gerçekleştirerek; burada dış politikada kabinenin yetersizliği ve buna karşı atılması gereken adımlar, çeşitli bakanların tavsiyeleriyle ilgili meseleler masaya yatırıldı⁷²⁷. Toplantı sonunda, padişaha ve hükümete böylesine hassas bir dönemde gereken uyarıları yapmak ve atılması gereken adımları saptamak amacıyla bir "Saltanat Şurası" toplanmasını önerme kararı alındı. Bu amaçla, Ahmet Rıza'nın başkanlığında Ayan Üyeleri'nden Çürüksulu Mahmut Paşa, Abdurrahman Şeref ve Reşit Akif Paşa'dan oluşan bir heyet, 30 Ocak'ta Sadrazam Tevfik Paşa'yı ziyaret ederek, hükümetin politikaları noktasında çeşitli şikâyetlerde bulundular. Bab-ı Ali'de gerçekleşen bu görüşmede Tevfik Paşa'nın, bu girişimin hükümetin politikalarına ayar vermek, demek olacağı düşüncesiyle heyetin önerilerini kabul etmemesi üzerine, heyet üyeleri 2 Şubat'ta da Padişah Vahdettin'i ziyaret ettiler. Ziyarete Abdurrahman Şeref Bey, son dönemde artan yabancı müdahalesi ve bu müdahalelere karşı hükümetin acizliğinden söz etti⁷²⁸. Ahmet Rıza Bey ise, bu görüşmede Vahdettin'e, hükümete dış politikada yardımcı olmak amacıyla geniş katılımlı bir "Saltanat Şurası" toplanmasının önemiyetinden ve gerekliliğinden bahsetti.

Ahmet Rıza Bey, hatıratlarında Padişah Vahdettin ile gerçekleşen görüşmeyi anlatırken; hünkârın kendilerini oldukça soğuk ve sinirli karşıladığını, hatta Abdurrahman Bey'in sözünü keserek, "*Bu sözlere lüzum yok.*" dediğinin altını çizicekti. Padişah ayrıca bir "*Saltanat Şurası*"na gerek olup olmama konusunda tereddütler yaşadığını ifade ederek, böyle bir mecliste herkesin firkacılık yaparak işleri kendi yanlarına çekeceklerini, kendisini zor durumda bırakacaklarını ve dolayısıyla politika böylesine ortamlarda belirlendiği için hükümetin herhangi bir

---

⁷²⁷ Akşin, **a.g.e.**, C.I, s. 187.

⁷²⁸ Göztepe, **a.g.e.**, s. 93.

bağımsızlığının kalmayacağını dile getirerek, önerilen “*Saltanat Şurası*” teklifine sıcak bakmayacaktı. Ahmet Rıza, bunun üzerine böyle kurumların İngiltere ve Almanya’da zaten var olduğunu, “*Saltanat Şurası*”nın Kanun-i Esasi’ye aykırı olsa da şeriatımızın meşveretle iş görülmesini emrettiğini söylemesi üzerine, padişahın buna gücendiğini ve sadrazamla görüşeyim, diyerek sözünü kestiğini, ifade etmektedir. Ayandan oluşan üyelerin Padişah Vahdettin’e toplamasını önerdiği “*Saltanat Şurası*” neticede toplanmayacak ve muhalif kanattan dış politika oluşturmaya yönelik bu girişimde sonuçsuz kalacaktır⁷²⁹.

Ahmet Rıza Bey’in bu teşebbüsü, Sadrazam Tevfik Paşa olmak üzere gerek muhalif basın kanadından ve gerekse Damat Ferit’in başını çektiği yanın diğer üyelerinin şiddetle tepkisini çekti. Bu kişiler yayımladıkları bir bildiri ile ayanın tek başına toplantı yapmasının Kanun-i Esasi’ye aykırı olduğunu, padişahın her zaman istediği kimseleri çağırıp danışabileceğini, Saltanat Şurası’nın oluşturulmasının ise yine anayasaya aykırı olmakla birlikte, devletlerin tarihinde görülmemiş bir şey olduğu ifade edilecekti⁷³⁰. Aslında 1918 yılının sonbaharında sadece Ahmet Rıza ve ekibi, hükümetin dış politikasına yardım için kulis faaliyetleri yürütmüyorlardı. Dâhiliye eski Nazırı ve Hürriyetperver Avam Fırkası Reisi Fethi Bey de tüm siyasi partilere bir çağrıda bulunarak 26 Ocak günü Matbuat Cemiyeti binasında, “*Vatanın istiklalini ve milletin hayati haklarını şimdiki vaziyette temin için siyasi partiler en faydalı surette nasıl çalışmalıdırlar?*” sorusuna cevap bulmak amacıyla bir

---

⁷²⁹ Ahmet Rıza Bey, Padişah Vahdettin’in bu tekifi reddetmesinde sürekli olarak görüştüğü Mustafa Sabri Efendi ve Sami Bey’in etkili olduğunu, hükümdarın bu kişilerle sürekli görüştüğünü dile getirmektedir. Ahmet Rıza Bey, **Ahmet Rıza Bey’in Anıları, Arba Yay.**, İstanbul 1988, s. 80, Bu konuda Cavit Bey, günlüğünde biraz farklı şeyler söylemektedir. Cavit Bey, 16 Ocak tarihli notlarında Ahmet Rıza Bey’i ziyaret ettiğini ifade ederek Ahmet Rıza’nın kendisine Zat-ı Şahane’nin kendisinden Sulh Konferansı’na gidecek kişilerin bir listesini istediğini, listede Cavit Bey’in de adının yazılı olduğunu, listenin bazı kişilerce de istişare edildikten sonra padişaha arz edildiğini, padişahın da bunu Tevfik Paşa’ya verdiğini ifade etmektedir. Ayrıca Ahmet Rıza Paris’e murahhas tayini meselesini iki defa padişaha açtığını, padişahın da kendisine, siz de gidersiniz dediğini; ancak Ahmet Rıza’nın ben Hukuk-u Milleti müdafaa edemem mukabelesinde bulunduğunu, beyan etmektedir. Ancak yine de Ahmet Rıza Bey kendi hesabına Paris’e gidip konferans esnasında dostları vasıtasıyla icra-yı nüfuz eylemeyi düşündüğünü söyleyince; Cavit Bey de bu suretle kendisinin de gitmesinde fayda olacağını dile getirdiğini kaydetmektedir. Bu arada Ahmet Rıza Bey gidişattan pek memnun olmadığını Cavit Bey’e dert yanarak anlattıktan sonra, Padişah Vahdettin’in elinden geldiği kadar çalıştığını ve kendisine ancak kimseyi tanımadığını, söylediğini dile getirince; Ahmet Rıza da cevaben Tevfik Paşa da kimseyi tanııyordu. Bu tanınamazlık içinde memleketin batıp gittiğini söylediğini dile getirmiştir. Cavit Bey, **a.g.e.**, s. 108; Bu arada Ahmet Rıza, Hadisat gazetesine 15 Aralık 1918 tarihinde verdiği demeçte, barış görüşmelerine katkı sağlamak için Paris’e gidip Clemanceau ile görüşmek niyetini beyan etmişti. Özel- Hacıbrahimoglu, **a.g.e.**, s. 202.

⁷³⁰ Akşin, **a.g.e.**, C.I, s. 188.

toplantıya çağırır. Toplantıya, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile Osmanlı Demokrat Fırkası gibi bütün cemiyet ve firkalar temsilci göndereceklerdi⁷³¹.

Tevfik Paşa Hükümeti'nin dış politikasına içeriden yöneltilen bu tür eleştiriler, bu hükümetin sallantıda olduğuna bir işaret olarak da kabul edilebilirdi. Zaten basında bu konuda sert eleştirilerine başlamıştı⁷³². Tevfik Paşa Kabinesi, muhalefetten aldığı böylesi bir havada yapılan baskılara maruz kalarak, Paris'te başlayan görüşmelere Türk tezini ulaştırmak amacıyla İstanbul'daki İtilaf Yüksek Komiserleri vasıtasıyla irtibata geçmeye çalışacaktı. Bu maksatla hükümet; İngiliz, Fransız, İtalyan ve ABD Yüksek Komiserlikleri'ne, Paris Barış konferansına ulaştırmak amacıyla bir muhtıra verdi. Oldukça geniş sayılabilecek ve temelde Wilson İlkeleri esas alınarak hazırlanan muhtırada, yabancı kaynaklarla desteklenmiş birtakım istatistikî bilgilerle Ege'de bazı adalar hariç, Trakya ve Anadolu'nun hiçbir vilayetinde Rum nüfusun çoğunlukta olmadığı vurgulanıyordu. Hazırlanan muhtıra bu konuda 1897 tarihinde Paris'te basılan Sarı Kitabı kaynak olarak gösteriyordu. "*Ermeni tehçiri*" meselesine değinmek suretiyle, savaş sırasında Ermeniler'in bir milyondan fazla müslümanın canına kıydıkları savunularak bir nevi tehçir kanununun haklılığı ima ediliyordu. Ayrıca muhtırada, bu meselede gerçeklerin ortaya çıkmasını sağlamak üzere tarafsız ülkelerin temsilcilerinden oluşan uluslararası bir heyetin seçilmesi önerilirken, yerlerinden edilmiş Ermeniler'in yurtlarına geri dönmelerinin sağlanması veya Ermenistan sınırlarının genişletilmesi suretiyle oluşturulacak bölgeye yerleştirilmeleri de alternatif bir çözüm modeli olarak ileri sürülüyordu. Boğazlar meselesinin çözümü noktasında, başkent İstanbul'un savunmasını zaafa uğratmamak şartıyla yine Wilson İlkeleri baz alınarak her zaman uluslararası serbest ticarete açılması öneriliyordu. Arap Eyaletleri'nin durumu konusunda Wilson İlkeleri'nden farklı bir tutum sergilenerek, bu eyaletlerin Osmanlı Devleti'nden ayrılamayacağına özellikle vurgu yapılıyordu. Muhtıra, bu bölgeler için İtilaf Devletleri'nin ilhak amaçları yok ise bu yerlerin geniş bir otonom yapı

---

⁷³¹ Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile Osmanlı Demokrat Fırkası İttihatçılar'ı gerekçe göstererek toplantıya temsilci göndermemişlerdi. Gökbilgin, **a.g.e.**, s. 43.

⁷³² Şubat ayı ortalarında Tevfik Paşa Hükümeti'ne karşı sadrazamın evinin önünde nümayiş gösterileri yapılmıştı. Bu nümayiş polis müdahalesiyle dağıtıldıysa da muhalefetin bir organizasyonu olduğu sonradan anlaşıldı. Bu gösteriler ve artan muhalefet tepkileri üzerine Tevfik Paşa Hükümeti'nde istifalar yaşandı. Ancak 24 Şubat'ta Tevfik Paşa üçüncü defa kabineyi yenileyerek tekrardan hükümeti kurmakla görevlendirildi. Gökbilgin, **a.g.e.**, s. 51.

içerisinde Osmanlı sınırları dâhilinde kalması uygun görülüyordu⁷³³. 17 Şubat tarihli muhtıra ile ilgili olarak 3 Mart'ta Sabah gazetesinde Ali Kemal, Tevfik Paşa hükümetinin bu konu ile ilgili girişimi ve muhtıranın içeriği hakkında “*Hükümetimizin Sulh Konferansına Gönderdiği Mühim Muhtıra*” başlıklı bir köşe yazısı kaleme alır. Ali Kemal köşe yazısında dünyadan her milletin kendi hukuk ve mevcudiyetinden doğan hakları savunmak ve bunları uluslararası bir konferansta dile getirmek için bütün kuvvetiyle çalıştığı Paris'te, “...biz malesef şimdiye kadar bu muteber kebirde hakkımızı doğrudan doğruya müdafâ etmek imkanına nail olmadık” diyerek hükümetin bu girişiminin son derece yerinde olduğuna ve bu teşebbüsün herkes tarafından alkışlanması gerektiğine değinecekti. Ali Kemal, muhtıranın içeriği ile ilgili olarakta bu derece sarih ve güvenilirlik kaynaklardan derlenen istatistiki bilgilerle Türk ve Müslümanlarla meskun olan yerlerde çoğunluğun kendilerine ait olduğunun delillendirmenin önemine vurgu yaparak bu delillerle Düveli İtilafıye'nin Türk haklarının müdafasına kayıtsız kalamayacaklarını dile getiriyordu⁷³⁴.

Genel olarak bakıldığında daha ziyade toprak taleplerinin ön plana çıktığı muhtırada, kurulan cümlelerde seçilen ifadeler, İtilaf Devletleri'nin talep ve isteklerine karşı -doğal olarak- bir savunma havası görünümü katıyordu. Wilson İlkeleri'ni; Boğazlar konusu ve imparatorluk içerisindeki bazı azınlık unsurlar için gözönünde bulundurulabileceğine vurgu yapılırken, Araplar'ın yaşadıkları eyaletler konusunda daha çok dini bağlar hesaba katılmak suretiyle imparatorluk bünyesinde geniş bir özerklik tanınmak koşuluyla Araplar'ın isteklerinin ziyadesiyle yerine getirilebileceği düşünülüyordu. Ancak Sina Akşin'in de vurgu yaptığı gibi; başta iktisadi bağımsızlığı olmak üzere, ülkenin bağımsızlığından ve kapitülasyonların mevcut halinden hiç söz edilmiyordu⁷³⁵.

Tevfik Paşa Hükümeti'nin, Osmanlı Devleti'nin gelecekteki sınırlarını çizen ilk muhtırası olan bu belgeden İngiliz Hükümeti haberdar olduğunda, muhtıraya dair değerlendirmelerde yapılmaya başlanacaktı. Lord Curzon, muhtırayı okuduğunda Türkler'in gerçeklere ya gözlerini kapadıkları veya uğradıkları yenilginin kapsamının

---

⁷³³ Akşin, **a.g.e.**, C.I, s. 166.

⁷³⁴ **Sabah**, 3 Mart 1919, No: 10523.

⁷³⁵ Akşin, **a.g.e.**, s. 166.

farkında olmadıkları yorumunu yapacaktı⁷³⁶. Ayrıca karşı taraf taleplerini iletmeden Osmanlı Hükümeti'nin taleplerini iletmede bu kadar aceleci davranması diplomaside taktiksel bir hata olarak kabul edilecekti⁷³⁷.

Osmanlı Hükümeti'nin Paris'teki görüşmelere bu şekilde etki etmesi aslında çok zayıf bir ihtimal olarak değerlendirilmekle birlikte, hükümet üyeleri sonraki günlerde Paris'e yönelik diplomatik ataklarını hızlandıracaklardı. Öyle ki 28 Şubat günü Dâhiliye Nazırı Reşit Bey ile Şura'yı Devlet Reisi Mehmet Şerif Paşa, Paris'te Lord Hardinge'ye bir ziyarette bulunacaklardı. Ziyaretin konusu Osmanlı Hükümeti'nin, Majesteleri Hükümeti'nden Britanya'nın, Mısır'da olduğu gibi benzer bir yönetimi Osmanlı Devleti için de üstlenmesini talep eder ise İngiliz Hükümeti'nin bu konudaki cevabının ne şekilde olacağını öğrenilmesine yönelikti. Lord Hardinge, İngiltere'nin böyle bir girişiminin "*manda*" anlamına geldiğini, şu günlerde kimin mandacı olacağını belli olamayacağını, İngiltere'nin aşırı meşgul durumda olduğunu, söyledi. Hardinge'nin bu sözleri üzerine Dâhiliye Nazırı, İstanbul'da Tevfik Paşa vasıtasıyla bu konuyu Yüksek Komiser'e açar isek Yüksek Komiserlik'in talimat yok diye konuyu kapatmamasını rica etti. Hükümetin bu teklifi İngiliz Dışişleri Bakanlığı Yetkilileri'nin önüne geldiğinde; konu üzerinde yorum yapan memur, Osmanlı Hükümeti'nin amacının büyük bir ihtimalle Yüksek Komiserlik'in kendilerine karşı katı tavrını yumuşatmak ve İngiltere'nin diğer müttefikleriyle arasını açmak olduğuna, işaret etti⁷³⁸. Bu konuda bir diğer girişim de Tevfik Paşa Hükümeti zamanında talimatlandırılan; ancak Damat Ferit Paşa'nın göreve gelmesinden iki gün sonra gerçekleşen 6 Mart tarihli Beyrut eski valisi ve Arnavutluk Murahhas Heyeti'nin Başkanı Halil Paşa'nın Paris'te İstanbul'un İngiliz Eski Elçisi Mallet ile yaptığı görüşmedir. Görüşmede Halil Bey, padişah ve sadrazamın İngiltere'nin nüfuzunu kullanarak Osmanlı Devleti'ni yıkımdan kurtarıp onu himaye ve rehberliği altına almasını istediklerine dair talebi Mallet'e ilettili. Görüşmede Mallet bu teklif üzerine, Türkiye'nin geleceğinin ayrı ayrı devletlerle görüşme konusu olamayacağını, bunun Barış Konferansı'na düşen bir iş olduğunu ifade ederek Enver ile Talat Paşalar tarafından onulmaz bir şekilde mahvedilen

---

⁷³⁶ Tekeli-İlkin, **a.g.e.**, s. 37.

⁷³⁷ Bozkurt, **a.g.e.**, s. 65.

⁷³⁸ **FO. 371/4156**, No: 36640.

Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak için çok geç kalındığını; fakat Türk Hükümeti'nden kopmuş olan sempatilerin çok kötü yönetilmiş Türk köylüsü için hale devam ettiğini ifade edecekti⁷³⁹.

3.2.3. Birinci Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin Girişimleri

Damat Ferit Hükümeti, kurulduğu andan itibaren ilk olarak yoğun bir şekilde Batı Anadolu'da ve Trakya'da Rumlar'ın bu bölgelerin Yunanistan'a ilhakı için başlattıkları kampanya ile baş etmek zorunda kaldı. Öyle ki Rumlar, Paris Barış Konferansındaki Avrupalı Delegasyonu etkilemek için kiliselerinde ve gazetelerinde Yunanistan'a bağlanmak istediklerini daha güçlü bir sesle dile getirerek, bu amaçla 16 Mart'ta hazırladıkları ve Patrikhane tarafından Paris Barış Konferansına gönderilmesi kararlaştırılan muhtırayı Rumlar'ın imzalamalarını istediler. Ayrıca aynı gün Rumlar, İstanbul'da geniş çaplı gösteriler düzenlediler. Rumca gazetelere göre, bu gösteriler Rum Patrikhaneler'ce tanzim olunan bu muhtıranın Rum ahali tarafından onaylandığı anlamı taşıyordu⁷⁴⁰. Hükümet bu tür olayların önünü alabilmek için derhal Patrikhane'ye bir tezkere göndererek yapılanların sıkıyönetime

⁷³⁹ Sina Akşin; Padişah Vahdettin'in bu tutumunu Osmanlı Devleti'nin geleceği konusunda İngiltere'ye adeta çılgınlık derecesine varan bir ısrarla, karşısına çıkan İngiliz Temsilcileri'nin olumsuz tavırlarını gördükçe, bu duvarda bir gedik bulabilmek umuduyla hem sözcülerini hem başvuru kapılarını değiştirerek çabasını sürdürmeye devam ediyordu, şeklinde yorumlayacaktı. Akşin, **a.g.e.**, C.I, s. 168.

⁷⁴⁰ Patrikhane tarafından kaleme alınan muhtırada; *"Devlet ve milletlerin kaderlerinin tayin edildiği şu sıralarda beşyüz seneden beri esaret altında bulunan Rumlar'a da tam istiklal verilmesi ve ileride doğuda asayişin temini için müstakil idarelerin Yunanistan'a rabt ve ilhakı talep ve rica..."* edilmekte idi. M. Tayyib Gökbilgin, **a.g.e.**, s. 60; Bazı çevrelerce Tevfik Paşa Hükümeti çok başarısız bulunmuş, ve Padişah Vahdettin'in onayı ile Damat Ferit Paşa Hükümeti kurulmuştu. Tarık Mümtaz Göztepe, hükümet kurma çalışmalarının çok aceleyle getirildiğini kaydederek, mutad olan sadaret alayına bile lüzum görülmediğini, kabineye seçilen nazırların evlerinden Bab-ı Ali'ye büyük bir telaş içinde teker teker geldiğini ifade etmektedir. Göztepe, **a.g.e.**, s. 112; Refik Halit Karay, Tevfik Paşa Hükümeti'nin başarısız olduğunu ve bir an önce düşürülmesi gerektiğini, buna Padişah Vahdettin'in de razı olduğunu ifade ederek, hükümeti düşürmek için Vahdettin, bizim hazır olduğumuzu öğrenince harekete geçmiş ve kabinede bir iki istifa ile bunu gerçekleştirme yoluna gitmişti. Refit Halit Karay bu olayı eserinde şu şekilde anlatıyordu; *"Padişah bizim hazır olduğumuzu öğrenince Tevfik Paşa'yı atmak için bir vesile bulmak mecburiyeti karşısında kaldı. Kabinede bir iki istifa yaptırmak işi kolaylaştırabilirdi. Fırkamıza mensup olup hatta Tevfik Paşa Kabinesi'nde İzmir Valiliği ile nezareti, fırkanın muvaffakati ile kabul eden Ethem Bey'e müracat lazım geldi. Sabri Efendi ile ben postahaneye uğradık ve kendisinin kabinemizde Tivaret Nezareti'ne tayinini haber verdikten sonra çabuklaştırmak için istifasını muvafık olacağını söyledik. Nazikâne reddetti. Tevfik Paşa'nın kendisine gösterdiği emniyet üzerine bu suretle mukabelesi nankörlük olurmuş... Doğru bulduk döndük. İki gün sonra yani 3 Mart'ta saar vardı. Fırkada idim. Zeynelabidin Efendi yelyeperek yelken kürek geldi, beni bir kenara çekti. Kulağıma şunu fısıldadı. İş oldu bitti yarın hükümete geliyoruz!"* Refik Halid Karay, **Minelbab İlelmihrab**, 2. baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul (tarih yok), s. 92.

aykırı olduğunu ve meydana çıkabilecek olaylardan Partikhane'nin sorumlu olacağını duyurdu. Ardından hükümet, mart ayı içerisinde üst üste birkaç bildiri yayımlayarak Rum tebaanın mevcut durumdan yararlanarak bir süreden beri devlete karşı düşmanlık beslemekte olduklarını, amaçlarının ülkede asayiş bozarak devleti yeni ve istenmeyen zorluklara düçar etmek olduğunu bildirdi. Hükümet bu bildiriye ayrıca; Rumlar'ın çetecilik faaliyetlerinin de yakın takibe alındığını ve bundan vazgeçmelerini, istedi. Rumların başkentteki bu tür girişimleri, Darülfünun'da 19 Mart'ta gerçekleştirilen bir toplantıda protesto edilerek; Paris'e gönderilmek üzere bir muhtıra hazırlanmasına da karar verildi. Muhtırada; Wilson İlkeleri'nin vaad ettiği adalete sarsılmaz bir güven duyulduğunun altı çizilerek, Türk Milleti'nin payitahtından yoksuk bırakılması gibi büyük bir haksızlığın yapılabilineceğine ihtimal dahi verilmeyeceğine olan inanç, dile getiriliyordu⁷⁴¹.

Aynı taşkınlık gösterileri İzmir için de geçerliydi. Ancak Rumlar'ın bu faaliyetlerine karşı başta İzmir olmak üzere bölgedeki Türklerde bu gidişatın önünü almak için karşı harekete geçtiler. İzmir ileri gelenlerinden Sukerizade Tefvik Paşa ile İzmir Mevlevi Dergâhı Postnişini Nurettin Efendi'den oluşan bir grup, Aydın Türkleri'nin Osmanlı Devleti'nden ayrılmayacağını belgelerle Paris'teki Müttefik Murahhaslar'a anlatmak amacıyla yola çıktılar. Heyet bu amaçla ilk olarak 19 Mart'ta Padişah Vahdettin'i ziyaret etti. Bu görüşmede Vahdettin onlara İzmir'in Osmanlı Devleti'nden ayrılmasının hatıra bile gelemeyeceğini, söyledi. Ertesi gün İzmir'de Milli Sinema'da bir kongre toplanarak Paris'te kulis çalışmalarında bulunmak amacıyla 5 kişilik bir heyet oluşturulmasına ve Paris'e gönderilmesine karar verildi⁷⁴².

Aslında mart ayından beri gerek Rum nüfusta ve gerekse Türkler'de bir huzursuzluk, bir kıpırdanma yaşanmaktaydı. Şüphesiz bu huzursuzluk Paris'teki gelişmelere bağlı olarak daha da artacak ve Batı Anadolu'da tansiyonun iyice tırmanmasına neden olacaktı.

14 Nisan'da Lord Curzon, tam da bu mesele ile ilgili olarak Lord Balfour'a Batı Anadolu başta olmak üzere Türkiye'deki huzursuzluğun boyutlarını anlatan

⁷⁴¹Gökbilgin, **a.g.e.**, s. 66; Akşin, **a.g.e.**, C.I, s. 244.

⁷⁴² Akşin, **a.g.e.**, C.I, s. 244; Gökbilgin, **a.g.e.**, s. 60.

uzun bir mektup gönderdi. Mektupta Türkiye'nin içindeki güvensizliğin sürekli arttığı ifade edilerek; İzmir'de durumun iyi gitmediği, imparatorluğun bütün bölümlerindeki Türk ve Rum unsurların birbirlerini provoke etmek için hazır beklediklerini, bildiriyordu. Curzon mektupta huzursuzluğun ve güvensizliğin nedenini, İttihat Terakki Cemiyeti'nin faaliyetlerine bağlayarak; onların zaman kazanmaya çalıştıkları ve en üst derecede motive olarak yeniden organize olma fırsatını aradıkları ifade ediliyordu⁷⁴³. Esasında Batı Anadolu'da artan huzursuzluk Amerikan Yardım Komisyonu Başkanı James L. Barton'un, Başkan Wilson'a ve Paris'te Amerikan Delegasyonu'nun ikinci adamı konumundaki Albay House'ye yazdığı mektuplarda da açıkça dile getiriliyordu. Barton, bu huzursuzlukların nedenini Paris'ten yayılan İzmir'in Yunanlılar'a verileceği söylentilerinin buradaki Rumlar'da yapmış olduğu taşkınlığa bağlayarak bunun önlenmesi ve Paris'te böyle bir kararın çıkmaması için yardım talep ediyordu. Barton mektubunda, İzmir'de yaşayan altı Amerikalı'nın da bu yönde kendisine yazmış oldukları mektupları Wilson'a ve Albay House'ye gönderiyordu⁷⁴⁴.

Aslında hükümetin gelişmelerden rahatsızlığı o derece belli oluyordu ki Damat Ferit, İngiliz Yüksek Komiserliği'ne; Anadolu'nun iç kesimlerine İngiliz Subayları ile işbirliği yapan ve merkezi otoriteyi sağlam kılacak geniş yetkilerle donatılan bir komisyonun gönderilmesini teklif edecekti. Ancak bu teklif Lord Curzon'un da onayladığı şekilde, "*Doğrudan Türk Hükümeti'nin sorumluluğunda olan asayişin sağlanmasında, direkt olarak İngiliz askerlerinin kullanılmasının sakıncaları...*" son derece nazik bir üslupla açıklanarak reddedilecekti⁷⁴⁵. Damat Ferit Paşa'nın teklifinin kibarca reddedilmesinden sonra, her ne kadar hükümet Batı Anadolu başta olmak üzere Anadolu'da merkezi otoritenin sarsılmasıyla birlikte artan aşayışiziliği önlemek için birtakım yerel önlemler almaya çalışsa da esasında hükümet, bu noktada İngilizler'den gelebilecek bir yardımı yine de her an beklemekteydi. Öyleki hükümet, bu kez de mütarekenin 7. maddesi uyarınca gereken noktalara, içerisinde 30-40 İngiliz askerlerinin de görev yapacağı ileri karakollar yerleştirilmesi suretiyle asayişin sağlanması için yeni bir teklif daha sunacaktı.

⁷⁴³FO. 608/108, No: 7102. "Lord Curzon'dan Mr. Balfour'a", 14 Nisan 1919.

⁷⁴⁴FO. 608/83, No: 5221.

⁷⁴⁵FO. 608/108, No:7102.

İngiliz Dışişleri Bakanlığı bu teklif üzerine, Paris'teki Murahhas Heyeti'ne bir tel çekerek, durumu ve talebi ilettiler. Ancak bu teklif de 11 Nisan'da Paris'ten Lord Balfour; Aydın'a içerisinde İngiliz Subayları'nın da yer aldığı Türk Tümeni'nin gönderilmesinin; konferansın, bu vilayetin Yunanistan'a bağlanmasını kararlaştırması halinde kendilerine zorluk yaratacağı düşüncesiyle, reddecekti⁷⁴⁶. Neticede hükümetin önerdiği bu planda boşa çıkacak; ancak hükümet, acilen Aydın ve çevresinde asayişin korunması için gerekli askeri atamaları yapmaktan çekinmeyecekti.

Damat Ferit Hükümeti'nin iktidara gelmesi İngiltere'nin hükümete karşı takındığı sert diplomatik üslubu her ne kadar yumuşattıysa da Majesteleri Hükümeti, yine de tıpkı Tevfik Paşa Hükümeti'nde olduğu gibi, Türk talep ve ricalarını yerine getirmede kamuoyuna, Türk Hükümeti'yle aynı paralelde yürütmekte olduğu görünümünü vermemek için oldukça katı bir tutum sergilemeye devam ediyordu. Bu katı tutum Amiral Calthorpe'nin ve diğer İngiliz Yetkililer'in gerek hükümet üyeleriyle ve gerekse Padişah Vahdettin ile yaptığı görüşmelerde alenen belli oluyordu.

30 Mart günü Sadrazam Damat Ferit, ülkenin iç ve dış durumu ile ilgili görüşmek amacıyla Amiral Calthorpe ile uzun bir görüşme gerçekleştirir. Damat Ferit, görüşmede padişahın ülkedeki iç durum ve Paris'te devam etmekte olan müzakerelerde, ülkenin geleceği hakkındaki görüşlerini Amiral Calthorpe'ye iletme imkânı buldu. Görüşmeyi 1 Nisan'da Londra'ya bildiren Calthorpe, Türkiye'nin dış durumu hakkında yapılabilecek hiçbir şey olmadığını, bu konuda kararın tamamen Paris Barış Konferansı'ndan çıkacak sonuca bağlı olduğunu ve sultanın da bu kararı beklemesi gerektiğini Damat Ferit'e iletildiğini, ifade etti. Ayrıca Amiral, Damat Ferit'in kendisine; Vahdettin'in babası Sultan Abdülmecit tarafından bir İngiliz dostu olarak yetiştirildiğini, tecrübeleri ve gözlemlerinin bu prensibi güçlendirdiğini, belirttiğini de ifade etti. Damat Ferit'e göre, Türkiye'yi yönetenlerin farklı dönemlerde farklı yöntemler denedikleri, fakat bu konuda başarısız oldukları görülmüştü. Son zamanlarda iktidarı zorla ele geçirenler, İngilizler'in karşısında savaşa girmiş ve ülkeyi yıkımın eşiğine getirmişlerdi. Sultanın şu andaki hedefi,

---

⁷⁴⁶FO. 371/4166, No:56778.

Osmanlı Devleti'nin İngiliz Hükümeti'ne tam itaatini sağlamaktı. Sultan İngiltere'den başka yardım edecek başka bir ülke göremiyordu. Bütün hissi duygular bir kenara bırakılsa bile mevcut siyasi yapıda en elverişli yolun bu olduğu anlaşılıyordu ⁷⁴⁷ . Damat Ferit'in bu ifadeleri üzerine, Amiral Calthorpe, "İngiltere'den ne istiyorsunuz?" diye bir soru yöneltince, Damat Ferit, kendisinin ve hükümdarın İngiliz Yüksek Komiserliği'ne sunmak üzere bir program hazırlamış olduğunu, ülkedeki bütün diğer gruplara ve partilere düşüncelerini sunma hakkı verildiği halde, Türk Hükümeti'ni Paris'e delege göndermekten men edilmesinden dolayı üzüntü duyduklarını, ifade etti. Calthorpe, bunun üzerine İngiliz Hükümeti'ne istenilen öneriyi sunmaya hazır olmakla, sultanın bu isteğinin Barış Konferansı'ndan önce açıkça ortaya konulan herhangi bir öneri kadar ağırlık ve önem taşımayacağını, ifade etti. Ayrıca Calthorpe, buna ek olarak İngilizler'in müttefikleriyle işbirliği içerisinde savaş sırasında beraberce çarpıştığı gibi savaştan sonra da barışı işbirliği halinde yapmalarının gerekli olduğunun altını çizdi. Dolayısıyla hükümdarı, herhangi bir boş vaadle cesaretlendirmek istemediğini, sözlerine ekleyen Amiral Calthorpe, Paris'te belki Türk İmparatorluğu hakkında bir karar verilmiş olunabileceğini veya böyle bir karar verilmemiş olsa da bu konuda taraflar arasında kesin bir niyetin ortaya çıkmış olunabileceğini, Damat Ferit'e aktardı. Bunun üzerine Damat Ferit, cebinden bir kâğıt çıkararak, bunun kendisi ve sultan tarafından hazırlanmış olan, Türkçe yazılmış bir metnin acele çevirisi olduğunu, söyledi. Damat Ferit, bu yazının bir bütün olarak bakıldığında; hem Türkiye için hem de İngiltere için büyük maddi menfaatlere sahip bir ülke veya büyük bir Müslüman kitle açısından, bulunabilecek en iyi çözümü içerdiğini, ifade etti. Ayrıca Damat Ferit kendisinin, Avrupa medeniyetini yakından tanıyan bir kişi olduğunu; fakat burada da doğuya ait bir medeniyetin var olduğunu, sözlerine ekledi. Damat Ferit, görüşmede bir korkusunu da dile getirerek, İngiltere'nin müttefikleriyle birlikte girişebileceği herhangi bir eylem nedeniyle, iki ülke arasında kapanması imkânsız çatlaklara neden olabilecek büyük bir hata işlememesi gerektiğini de sözlerine ekleyerek; Türk İmparatorluğu'nun çözülmesi, dini duygular ve büyük maddi menfaatler de hesaba katıldığında Avusturya İmparatorluğu'nun veya İspanya İmparatorluğu'nun ortadan kalkmasıyla benzerlik gösteremeyeceğini; etkisinin çok

---

⁷⁴⁷BDFA, Volume: I, Doc. 16, (60152), No: 453.

derin olacağını, ifade etti. Damat Ferit, sultanın tüm İslam Dünyası'nın Halifesi olduğunu ve kendisinin de devletin en büyük ricacısı konumunda olduğunu tekrarlayarak, Türkiye'nin İngiltere'ye; fakat sadece İngiltere'ye itaatini yineleyerek, İngiltere'nin böylesi bir durumda kendilerine yardım etmesini rica etti. Bunun karşılığında Damat Ferit, Türk Hükümeti'nin İngiltere'ye her türlü iyi niyet ve desteğine sahip olacağını sözünü verdi. Bu uzun görüşmenin sonunda Amiral Calthorpe, bu sözleri hükümetine rapor edeceğini; ancak bununla birlikte kendisine hiçbir ümit vermeyeceğini, Türkiye'nin kaderinin İttihat ve Terakki'nin zamanında yaptığı eylemleri tarafından belirlendiğini ve şimdiki halde, bu konuda İngiltere'nin müttefikleri'ne danışmadan hiçbir şey yapamayacağını Damat Ferit'e aktardı⁷⁴⁸.

Görüşme ile ilgili Londra'ya detaylı bir rapor kaleme alan Amiral Calthorpe, Damat Ferit ve Hükümdarın oldukça samimi ve içten duygularla taleplerini dile getirdiklerini, kendisinin bu kişilerin samimi duygularına inandığını belirterek; sadrazamın bu tür görüşmeleri ne Fransız ve ne de İtalyanlar'la gerçekleştirdiğinin altını çizdi. Amiral, raporunda yapılabilecek herhangi bir İngiliz yardımının sadece Türkler arasında değil, ülkedeki diğer bütün unsurların da isteği ve beklentisi olduğunu ve bu duygunun, İngiliz askerlerini Anadolu'nun herhangi bir yerinde rahatlıkla yerleşmeye teşvik edeceğine vurgu yaptı. Ancak Calthorpe, esasta İngiliz menfaatleri sözkonusu olsun veya olmasın temel vazifenin; bu ülkede yaşayan Hıristiyan nüfusu korumak olacağından, Türkler'in de örnek teşkil edecek şekilde cezalandırılmasının gerekliliğine de işaret edecekti⁷⁴⁹.

Aslında Damat Ferit Hükümeti bütün mesaisini, İngiliz Yüksek Komiserliği'nde bir gedik açarak, taleplerini birinci dereceden ve ilk ağızdan Paris'teki uluslararası aktörlere ulaştırmak için harcıyordu. Zaten Amiral Calthorpe ile yapılan görüşmede de buna vurgu yapılarak Paris'e Osmanlı Delegationı'nın gönderilmesine izin verilmemesinden dolayı derin üzüntü duyulduğu, ifade edilmişti. Geçekte Tefik Paşa Hükümeti'nden beri dile getirilen bu husus, ilk olarak Damat Ferit Hükümeti zamanında, biri doğrudan Clemanceau'ya olmak üzere, iki kez talep

⁷⁴⁸ **BDFA, Volume: I, Doc. 16, (60152), No: 453**; Ayrıca bkz. Okur- Küçüküçürlü, a.g.e., ss. 35-37.

⁷⁴⁹ Okur- Küçüküçürlü, a.g.e., s.38.

edilmesine rağmen; olumsuz cevap alınacaktı⁷⁵⁰. Ancak bu olumsuz yanıtla rağmen Damat Ferit, Paris'e gönderilecek olan heyette bulunması gereken kişileri bile belirlemiş gözükmüyordu⁷⁵¹.

Amiral Calthorpe, 1 Nisan günü Lord Curzon'a gönderdiği bir yazıda Barış Konferansı'nda Türk Hükümeti'nin temsil edilmemesinin çeşitli sıkıntılara neden olabileceğini dile getirerek; Wilson İlkeleri'nde adı geçen ve uygulanması istenen "*Self Determinasyon*" ilkesinin Türkler'in yaşadığı bölgelerde uygulanmaması durumunda, Yakındoğu'da kalıcı bir barıştan söz etmenin mümkün olamayacağı, görüşünü ileri sürüyordu. Çünkü Amiral Calthorpe'ye göre, halifenin bölgede ve İslam dünyasında gücü hala dikkate alınması gereken, önemli bir unsur olarak ortada durmaktaydı. Ayrıca Amiral, bu görüşünü destekler biçimde Türkiye'de sultan ve ihtişam veren geleneklerin devam ettiği bir ortamda, kendilerinin sadece 10-12 milyon Türk ile yaşamak zorunda kalmayacakları, onların ahlaki ve dini değerleriyle de birlikte yaşamak zorunda kalacaklarına işaret ediyordu. Amiral, halifenin gücü konusunda da "*Bana göre halifenin ruhsal gücünü abartmak hatadır. Fakat Panislamizm'in potansiyel tehlikesinin de olduğundan, az göstermek de hatadır. Batı Asya'nın kuzeyinde arkadaşça ve bağımlı bir sultana sahip olmak kadar, güneyinde de böyle bir sultana sahip olmak önemlidir.*"⁷⁵² tezini ileri sürerek, kendilerine bağımlı halde bulunan bir sultanın bölgede ve Yakındoğu'da İngiliz çıkarlarına hizmet edebileceğine dikkat çekiyordu⁷⁵³.

⁷⁵⁰ Damat Ferit Hükümeti'nin bu yolda üçüncü talebi, İzmir'in işgalinden sonra Türk Kamuoyu'nu yatıştırmak amacıyla kabul edilmiş ve Osmanlı Delegasyon Üyelerinin Paris'e gitmesine doğrudan Fransız Hükümeti'nin davetiyle yeşil ışık yakılmıştır. **FO.608/117/2**, No: 11325, "*İngiliz Yüksek Komiserliği'nden Mr. Lord Balfour*", 30 Mayıs 1919;

⁷⁵¹ Nisan başında basında, heyette yer alacak kişilerin belirlendiği yönünde bir haber çıkmıştı. Bu habere göre; Sadrazam'ın Başkanlığı'nda Keçeci-zade İzzet Fuat Paşa, elçilerden Nafia Eski Nazırı Osman Nizami Paşa, Hariciye Eski Nazırı Mustafa Reşit Paşa ve Mütareke Komisyonu Başkanı Galip Kemal Bey'in isimleri geçiyordu. Ayrıca sonrasında Ali Kemal Bey'in de heyete dâhil olacağı yönünde bir haber çıktıysa da bu haber daha sonra yalanlanacaktı. Neticede heyette bulunan üyelerden bazıları basında çok fazla tenkid edilince ve resmi bir davette şimdilik vuku bulmayınca heyet oluşturma işi şimdilik rafa kaldırılmışa benziyordu. Gökbilgin, **a.g.e.**, s. 54.

⁷⁵² **B DFA, Volume: I, Doc. 16, (60152), No: 453.**

⁷⁵³ Bu dönemde hükümetin çalışmaları dışında da İngiltere'nin dostluğunu elde etmeye yönelik veya Türkiye üzerindeki genel politikasını öğrenmeye yönelik birçok gayri resmi girişimlerde bulunulmuştu. Bunlardan biri belki de en önemlisi İngiltere'nin İsviçre büyükelçiliğinde görevli bir elçilik çalışanı ile İkdam Gazetesi sahibi Ahmet Cevdet Bey arasında geçen konuşmada ortaya çıkmıştı. Ahmet Cevdet Bey, elçilik görevlisi ile gerçekleştirdiği bu görüşmede İngiliz Hükümeti'nin Türkiye'ye uzmanlardan oluşan bir yönetim kadrosu göndermeyi düşünüp düşünmediği, Doğu çıkarları için bölgede hangi güçlerle irtibata geçmek istediği ve İngiltere'nin Türkiye'yi gözden

Damat Ferit Hükümeti'nin İngiltere başta olmak üzere Müttefik Devletler nezdindeki girişimleri dönemin basını tarafından da yakından takip ediliyordu. Özellikle hükümete yakın olan gazeteler hükümetin Türk kamuoyunda itibarını artırmak amacıyla hükümetin dış politikasını yakından takip ederek meydana gelen gelişmeleri süsgeçten eler halde halk ile paylaşıyordu. Ancak Paris kaynaklı dışarıdan alınan bilgiler bu dönemde o derece kısıtlı bir haldeydi ki, Sadrazam ve Hariciye Nazırı bile müttefiklerin Türkiye hakkında tam olarak neyi tasarladıklarını kestiremiyorlardı. Fransızca İstanbul gazetesine bir mülakat veren Damat Ferit, muhabirin tam da bu konu ile olarak sorduğu *“Türkiye'nin akibetinin ne olacağını tahmin edersiniz?”* sorusuna bu konuda hiçbir malumat olmadığını Paris'te Yunanlılar tarafından ne derece kulis yapıldığını bildiğini ifade ederek Türkiye'nin kendisini yönetemeyecek halde olduğuna dair her tarafta yalan ve kasıtlı haberler dolaştırıldığını ifade ederek bu tür haberleri protesto ettiğini bildiriyordu. Ayrıca Damat Ferit Paşa, muhabirin Paris Barış Konferansı'na Türk Murahhasları'nın davet edilip edilmeyeceği ile ilgili bir soruya da müttefiklerin imkan verdikleri takdirde kendilerinin hükümet olarak her an hazır olduklarını, Türk tezinin konsey önünde büyük bir ciddiyetle savunulacağına değiniyordu⁷⁵⁴.

3.3.PARİS BARIŞ KONFERANSI'NDA OSMANLI TOPRAKLARI ÜZERİNDE İDDİALARIN DİLE GETİRİLMESİ

3.3.1. Yunan iddiaları

Paris, konferansın başladığı ocak ayından itibaren dünyanın her köşesinden gelen ve her biri kendi davasının peşinde koşan delegelerin cirit attığı bir yer özelliği taşıyordu. Delegeler İtilaf Devletleri'nin temsilcilerinin başına üşüşerek onları kendi taleplerinin haklılığına dair belge ve istatistiklerle ikna etmeye çalışıyorlardı. Osmanlı Devleti'nin topraklarının geleceğinin konu edildiği böylesi uluslararası bir platformda da Yunan, Ermeni, Arap, Siyonist⁷⁵⁵ ve hatta Kürt delegasyon üyeleri İtilaf Devletleri'nin Yakınoğu Masası Temsilcileri'ne yoğun ve benzeri görülmemiş lobi faaliyetleriyle yaklaşmaya çalışıyorlardı. Hiç şüphe yok ki bu tür lobi

---

çıkartıp çıkarmadığı yönünde bazı sorgulamalarla hükümetin niyetlerini öğrenmeye yönelik girişimdi. **IOR-L-PS-11-156**, No: 4546, 24 Temmuz 1919.

⁷⁵⁴ **Sabah**, 14 Mart 1919, No: 10534.

⁷⁵⁵ Helmreich, **Sevr Entrikaları...**, s. 26.

faaliyetlerinin başında Yunan Delegeleri ve onların lideri Eleftherios Venizelos gelmekteydi. Venizelos, 1917'de borç batağına saplanmış bir Yunanistan'ı etkin bir darbe ile İtilaf Devletleri yanında savaşa sokmuş, savaşın neticelenmesine kadar askeri harekâtlara iştirak etmişti. Savaştan sonra Yunanistan'ın İtilaf Devletleri içerisindeki statüsü, görünüşte bir stratejik konumdaysa⁷⁵⁶ da Paris'te Müttefik Liderler savaş sırasındaki çabalarından ötürü Venizelos'a büyük bir şükran borcu içindeydiler⁷⁵⁷.

Savaş sonrasında oluşan durum neticesinde Venizelos'un amacı basit ve açık olabilecek şekilde mümkün olduğu kadar sayıca daha fazla Yunanlı'yı kapsamaması amacıyla Yunanistan'ın topraklarını genişletmekti⁷⁵⁸.

Aslında Yunanistan daha Paris Barış Konferansı başlamadan aylar evvel amaçlarını gerçekleştirmek için Müttefik Devletler'in başkentlerinde Venizelos önderliğinde yoğun diplomatik faaliyetlerle lobi çalışmalarına başlamıştı. Venizelos çalışmalarını Nisan 1918 yılı başlarında Fransa ve Britanya Hükümetleri'nin Yunanistan'ın savaştan önceki sınırlarında herhangi bir müdahalenin olmayacağı garantisini elde etmesinden sonra daha da yoğunlaştırmıştı. Yunan Hükümeti; bu güvenceyi aldıktan sonra Güney Arnavutluk olarak bilinen Kuzey Epirus Bölgesi'ni yeniden hâkimiyeti altına alarak Bulgaristan'ın elinde olan Batı Trakya ve Osmanlı Egemenliği'nde olan Doğu Trakya Bölgeleri de çeşitli nüfus istatistikleri ile hâkimiyet kurmak istiyordu. Bunlara ilaveten İtalya'nın elinde olan oniki ada ile Batı Anadolu'da İzmir merkezli Küçük Asya Bölgeleri'ni kendi nüfuz alanı içerisinde görmek istiyordu. Ayrıca Yunanistan, Kıbrıs'a yönelik taleplerini gayri resmi yollardan dile getirecekse de bu iddialarını Britanya'ya karşı açıkça dillendirmekten çekindiği için resmi düzeyde taleplerini, Paris'te Müttefik Delegasyonları'nın önüne koyamayacaktı⁷⁵⁹. Venizelos Paris'e ve Londra'ya resmi ve gayri resmi olmak üzere birçok ziyaret gerçekleştirmiş, Başkan Wilson'u ikna edebilmek için tasarlanmış ve

⁷⁵⁶ Andrew Dalby, **Eleftherios Venizelos 1919-1923 Barış Görüşmeleri ve Sonrası**, Çev. Dinçer Demirkent, Akılçelen Kitaplar Yay., Ankara, 2014, s. 86.

⁷⁵⁷ Helmreich, **Sevr Entrikaları...**, s. 28.

⁷⁵⁸ Grassi, **İtalya ve Türk Sorunu...**, s. 101.

⁷⁵⁹ Andrew Dalby, **a.g.e.**, s. 81; Helmreich, **Sevr Entrikaları...**, s. 28.

çok iyi renklendirilmiş etnografik haritalar hazırlamıştı ⁷⁶⁰. Venizelos, Yunan taleplerini elde etme noktasında ciddi bir engel olarak gördüğü Fransa'yı ikna edebilmek için Kasım 1918'de Clemanceau ile yaptığı görüşmede çok istememesine rağmen, Yunan askerlerinin Ukrayna üzerine yapılacak olan seferde yer alması ve arkasından Rusya'daki anti-bolşevik direnişe destek olmaları noktasında antlaşmaya varmıştı ⁷⁶¹. Yunan Ordusu'nun Odesa'da Bolşevikler'e karşı yapılacak harekâta Fransız Ordusu'na katkı sağlaması Yunan iç siyasetinde çeşitli tartışmalara yol açmış olmasına rağmen, Venizelos ve onun destekleyicileri, bu desteğin Barış Konferansı'nda İzmir'e asker çıkarmada Fransız desteğini sağlamak için yapıldığı, saklanan bir gerçek değildi ⁷⁶². Ancak buna rağmen Fransa, Paris'te Yunan talepleri karşısında sessiz kalmakta zorlanacaktı. Ayrıca Yunanistan taleplerinin birçok bölgede İtalyan çıkarlarıyla çatışması, Paris'te Venizelos ve Yunan Delegationlarının başını ciddi derecede ağrıyacaktı. Çünkü bu istekler; Rodos ve On iki Ada'yı İtalya'ya bırakan Londra Antlaşması'yla çelişirken, savaş sırasında imzalanan Saint Jean de Maurienne Antlaşması'yla da uyuşmuyordu. Öyle ki bilindiği gibi bu gizli antlaşmada İtalya'ya İzmir ve çevresi vaad edilmişti. Batı Anadolu dâhil İzmir ve çevresinin hukuki statüsünün Yunanistan'a bir şekilde devredilmesi meselesi Paris'teki Müttefikler arası müzakereleri günlerce meşgul etmiş; ancak Lloyd

---

⁷⁶⁰ Venizelos, Paris Barış Konferansı başlamadan önce basılan bu tür haritalarla başta Wilson olmak üzere Paris'te ABD Delegasyonu Üyeleri'nden Albay House'yi etkilemeye çalışmıştı. Hatta bu haritalara destek olması amacıyla Mart 1919'da Londra'da ve Paris'te özel olarak tutulan ve Yunan iddialarını destekleyecek propagandacı gazeteciler vasıtasıyla başta Batı Anadolu'da Helenizm Tarihi olmak üzere pek çok Yunan taleplerini destekleyecek düzeyde yayımlar yapılması sağlanmıştı. Andrew Dalby, **a.g.e.**, s. 91.

⁷⁶¹ Neticede daha konferans müzakereleri başlamadan Venizelos, Yunan iddiaları noktasında kartları açık oynayacak, ısrarlı ziyaret ve kararlı politikasıyla Müttefik Temsilcileri etkilemeyi başaracaktı. Venizelos bu başarıyı daha 25 Ekim 1918 tarihinde Atina'da bulunan birinci yardımcısı Repulis'e yazdığı mektupta, "...Sanıyorum ki, davamız bir ay öncesine göre daha iyi yoldadır. Artık iyimser olmaya başlıyorum. Esasen, öyle uzun boylu kötümserlik havası içinde kalmadığımı bilirsiniz. İşler bu hale geldikten sonra sanıyorum ki İzmir'i olsun Trakya'yı olsun bize vermemezlik edemeyeceklerdir. Bunlardan yalnız biri de olsa ne büyük başarıdır. Fakat ne bileyim, be bütünüyle başarıya ulaşacağımızdan ümitsiz değilim..." cümleleriyle ifade ederken, Başkan Wilson'un kendisine, "Yunan Milli Çıkarları" hakkında bir rapor hazırlayıp kendisine iletmesini istediğini dile getirecekti. Venizelos, İtalya ile olan çetrefilli ilişkilere değindikten sonra mektubunu, "...Hepimiz dikkatlerimizi İzmir üzerine çevirmeliyiz." temennisiyle bitiriyordu. "*Venizelos'un Hatıraları ve Gizli Mektupları*", **HTM**, S.1., Ocak 1974, s. 14.

⁷⁶² Odesa'daki harekâta katılan Plastiras, askerlerine bu harekâtın amaçlarını: "*Bu harekâta katılarak Trakya ve Anadolu'daki haklarımız için büyük destekçiler bulacağız. İzmir'e giden yol, şimdi Rusya'dan geçmekte. Oraya, Bolşevikler'le savaşmak için gideceğiz. Çanakkale ve İstanbul Boğazı'nı geçerek, İstanbul ve Ayasofya ile temas edeceğiz. Ruslar'a bize önceden verdikleri desteğin karşılığını bu şekilde çocuklarımıza İzmir ve İstanbul'u sunacağız.*" cümleleriyle izah ediyordu. Nilüfer Erdem, **Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı (1919-1923)**, Derlem Yay., İstanbul, 2010, s. 122.

George'nin kararlı tutumu ve Clemanceau'nun Yunan askerlerini Ukrayna'da kullanma imtiyazı istediğini elde etmesi sayesinde Paris'te İtalyan Başbakanı Vittorio Orlando dâhil, bütün İtalyan Delegasyon'a karşı yürütülen gizli oyun ve hesaplarla ancak aşılabılmıştı. Bu hesaplara Başkan Wilson da alet edilmişti⁷⁶³.

İngiltere'nin geleneksel Yakındoğu politikasını belirleyen ilkeler açısından bakıldığında Yunanistan'ın her yönüyle desteklenmesi akla yatkın bir tutum olarak göze çarpıyordu. Öyle ki İngiltere bu bölgede başka bir büyük gücün hâkimiyetini engelleyerek, dolaylı olarak da olsa kuracağı denetim sayesinde Yakındoğu'daki yükselişini devam ettirmek istiyordu. Dolayısıyla bu ancak İtalya gibi bir devletten ziyade Yunanistan'a verilen koşulsuz destekle ve Ortadoğu'da kendisine bağlı yerel aşiret liderlerinin yönetiminde kurulacak Küçük Arap Devletleri sayesinde gerçekleşebilirdi⁷⁶⁴. Ayrıca İngiliz Hükümeti, Türkler'e yenilmiş olduğunu kafalarına çaka çaka fark ettirebilmek için, Türkler'e karşı başlatılacak askeri operasyonlarda hırslı ve arzulu bir yönetimin altında Yunan askerlerine ihtiyaç duymaktaydı. Dolayısıyla İngiltere'nin Yakındoğu ve Ortadoğu'daki planları ile kendilerini Helen Uygarlığı'nın bir devamı olarak gören Yunanlı Diplomatlar'ın, İzmir merkezli Batı Anadolu üzerindeki tarihi arzularının örtüşmesi; Venizelos'un elini kırıgın İtalya ve yenilmiş Türkler'e karşı çok daha güçlü hale getiriyordu⁷⁶⁵.

Venizelos, Yunan İddiaları'nı 3 ve 4 Şubat'ta İtilaf Temsilcileri'ne etkili bir şekilde anlatmak amacıyla barış konferansı huzuruna çıktı. Venizelos sunusunda iddialarını güçlendirmek için Wilson İlkeleri'nin 12. maddesini konuşmasının dayanak noktası olarak seçmişti. Öyle ki Kuzey Epirous, Doğu ve Batı Trakya,

---

⁷⁶³ Gerçi Venizelos İtalya'yı ikna edebilmek için Aralık 1918'de Roma'da başladığı ikna diplomasisine, Paris'in yabancı delegasyonlara ayrılmış otel ve resepsiyonlarında devam etmiş olmasına rağmen, Yunan isteklerine karşı İtalyan engeli, İngiltere-ABD-Fransız bloğunun İtalyan Diplomasisi'ne üstün gelmesiyle aşılabılmıştı. Andrew Dalby, **a.g.e.**, s. 91; Ayrıca Paris Barış Konferansı'nda ABD dahil Müttefik Temsilcilerin İtalyan çıkarlarını nasıl görmezden geldikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Grassi, **İtalya ve Türk Sorunu...**, ss. 101-110.

⁷⁶⁴ Helmreich, **Sevr Entrikaları...**, s. 33.

⁷⁶⁵ Nisan 1922'de kaleme aldığı bir yazıda Amerikalı Profesör A. Lybyer, bu dönem İngiliz Politikaları'nın nasıl Yunan çıkarlarına futursuzca destek verdiğini göstermek amacıyla Nisan 1922'de kaleme aldığı bir yazıda, "...*Türk Trakya'sında ve İzmir dolaylarında nüfus durumu, halkın isteği ve ekonomik koşulların, bu bölgelerin Yunanistan'a verilmesini haklı çıkarıp çıkarmayacağını öğrenmek için Paris Barış Konferansı yerine soruşturma yapmak zahmetine bile katlanmamıştı. Oysa 1919'da Trakya ve Küçük Asya'nın İzmir dolaylarındaki Türkler büyük çoğunluğu teşkil ediyordular.*" Albert Howe Lybyer, "*Turkey Under The Armistice*", Journal of International Relations C. XII, No. 4, Nisan 1922'den aktaran Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde...**, s. 32.

Pontus, Rodos ve On iki Adalar, Kıbrıs ve İstanbul üzerindeki aşırı denebilecek Yunan iddialarından geçici bir süre vazgeçerek bütün çabasını 12. ilke kapsamında koparabileceği bölgeler üzerine yoğunlaştırdı. Yunanistan'ın Batı Anadolu üzerindeki haklarına değinerek, bu bölgede kesin olarak Türk çoğunluğu yok ise o ülkenin veya bölgenin Osmanlı Egemenliği'nde kalmaması gerektiğini ileri sürdü. Ayrıca Venizelos'a göre, nüfus ve etnik nedenlerden ötürü Anadolu'nun Batı kısmının coğrafi ve tarihi açılarından özel ve ayrı bir bölge teşkil ettiğini öne sürdü. Venizelos, iddialarının Rum Patrikhanesi tarafından hazırlanan nüfus istatistiklerine güvenerek, bu veriler üzerinde tezine haklılık kazandırmaya çalışıyordu⁷⁶⁶. Venizelos'un bu sunusundan oldukça etkilenmiş benzeyen Lloyd George'nin önerisi üzerine Yunan Başbakan'ın ileri sürdüğü noktaları, verdiği sayıları inceleyerek kararlarını konferansa bildirmek üzere uzmanlardan oluşan bir kurul atanması kararı alındı. Bu karar doğrultusunda Yunanlılar'ı temsil etmek üzere yedi üyeden oluşan Anadolu Komitesi oluşturuldu. Komite'ye Venizelos, izleyecekleri hat üzerinden ayrıntılı bir talimat kaleme alacaktı. Bu, Paris Barış Konferansı'nda başta İzmir'in işgali olmak üzere Batı Anadolu ve Trakya'da başlayacak bir Yunan işgaline ciddi bir zemin hazırlayacak şekilde nisan ve özellikle mayısın ilk haftalarında yürütülecek yoğun diplomatik kulis ve lobi faaliyetlerinin de önünü açacaktı⁷⁶⁷. Ancak yine de Venizelos; İzmir'e Yunan Askeri Birliği'nin çıkarılmasına karar verildiği 6 Mayıs gününe kadar, Paris'ten çıkacak herhangi bir olumsuz karara karşı endişeli tutumunu sürdürmeye devam ediyordu. 6 Mart 1919 tarihinde yardımcısı E. Rupulis'e yazdığı mektupta bu endişelerini açığa vurur şekilde, "*Dostum, kurul; Yunan meseleleri üzerindeki çalışmalarını bitirdi ve maalesef Anadolu hakkında bizi yalnız İngiltere ve Fransa destekledi. Muhakkak ki mesele ciddidir. Fakat sonra, daha önce de yazdığım gibi Başkan Wilson'u*

⁷⁶⁶ Patrikhanenin istatistiklerine göre Batı Anadolu'daki Rum Nüfus 1.700.000 civarında idi. Ayrıca Venizelos sunusunda Türkiye'de okutulan Coğrafya lise ders kitaplarında Anadolu'daki Rumlar'ın nüfusunu 1.300.000 olarak gösterildiğini ileri sürecekti. Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde...**, s. 35; Andrew Dalby, **a.g.e.**, ss. 110-113.

⁷⁶⁷ Venizelos, aylarca Müttelik Temsilciler nezdinde sürdürdüğü faaliyetlerden o derece memnundur ki 4 Mart 1919'da Başbakan Yardımcısı olan Emanuil Repulis'e yazdığı mektupta duygularını "*...Dört aydan beri elde edilen başarılar, olağanüstüdür. O zamanlar İtalya, İzmir'i almayı umuyordu. Şimdi ise değil istemek bizim orada yerleşmemizi destekliyor. Buna karşı yalnız Menderes Vadisi'ni istiyor; buna da pek fazla ısrar etmiyor. Hatta biz, bütün Batı kıyılarını almak istesek bu hakkından bile vazgeçecek ve ancak buralar Türkiye'ye kalırsa o zaman kendisi işgal edecek.*" cümleleriyle aktarıyordu. **HTM**, "*Venizelos'un Gizli Mektupları*", S.3. Ocak 1974, s. 22.

kazanacağımdan ümitliyim. Yalnız yeter ki bu arada Clemanceau bizi terk etmesin...” ifadelerini kullanıyordu⁷⁶⁸.

Venizelos, Paris’te Müttefik Temsilcileri ikna etmeye çalıştığı günlerde Pontus meselesi de Trabzon metropoliti Chrysanthos ve Paris’e gelen Pontus Milli Kongresi Başkanı Constantine Constantinides ve Socrate Oeconomos tarafından konferansın gündemine getirilmeye çalışılacaktı⁷⁶⁹. Doğu Karadeniz Rumları, konferansta Yunanistan’a bağlanmak istediklerini eğer bu gerçekleşmeyecekse bağımsız bir devlet kurmalarına izin verilmesini ya da büyük bir devletin mandaterliğinde otonom bir yapıda yaşamlarını devam ettirmek istediklerini belirtmişlerdi. Dolayısıyla bu hedefler doğrultusunda hem Pontus Diasporasından hem de Doğu Karadeniz Bölgesi’nden gelen Rumlar, konferans çalışmaları sırasında taleplerinin dikkate alınması için yoğun faaliyet göstermişlerdi. Pontus Heyeti, konferans’ta Venizelos’tan taleplerini büyük devletlerin temsilcilerine iletmelerini istemiş olmalarına rağmen, o sıralarda Venizelos başka hayaller peşinde koştuğundan konferansta Pontusçularla çok fazla ilgilenemeyecek; hatta Venizelos başta Trabzon olmak üzere bu bölgenin Ermenistan’a bağlanmasını teklif edecekti. Ancak bu teklif Doğu Karadeniz Rumları’nın büyük tepkisine neden olacaktı⁷⁷⁰. Neticede Doğu Karadeniz Rumları konferansın başladığı ilk aydan itibaren yoğun bir şekilde devam ettirdikleri çalışmalarda İtilaf Devletleri’ne istediklerini kabul ettiremeyeceklerdi⁷⁷¹.

---

⁷⁶⁸HTM, “Venizelos’un Gizli Mektupları”, S. 5. 24 Ocak 1974, s. 24.

⁷⁶⁹ Esasında tıpkı Yunanlılar’ın talepleri gibi Pontusçularda daha konferans başlamadan 2 Aralık 1918’de İngiliz Dışişleri Bakanlığı’na gönderdikleri bir mesajda Pontus Kongresi’nin Marsilya’da toplandığı ve burada 1.500.000 Ortodoks Pontuslu Rum’un İtilaf Devletleri’nden istirham edilmesine karar verildiği yönünde bilgiyi iletliyordu. Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz....**, s. 56.

⁷⁷⁰ Bestami S. Bilgiç, **Doğu Karadeniz Rumları: İsyan ve Göç (1919-1923)**, TTK, Ankara, 2011, s. 44; Ayrıca Pontus meselesi ve Paris Barış Konferansı’nda Pontusçuların talepleri için bkz. Hadiye Yılmaz, **Arşiv Belgeleri Işığında Pontus Meselesi**, AAM, Ankara, 2010.

⁷⁷¹ Bilgiç, **a.g.e.**, s. 43.

3.3.2. Ermeni - Kürt İddiaları ve Paris Barış Konferansı'nda Birlikte Hareket Etme Çabası

Osmanlı Devleti'nin egemen olduğu Doğu Anadolu topraklarında Ermeniler'in iddiaları, Paris Barış Konferansı başlamadan çok önce yüksek sesle Avrupa Parlamentoları'nda dile getirilmeye başlanmıştı. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra İngiliz Savaş Bakanlığı'nın emriyle General William Montgomery Thomsen 17 Kasım'da Kuzey İran'dan Bakü'ye doğru ilerleyerek askeri varlığını artırmaya çalışırken gerek Ermeni Diasporası ve gerekse Türkiye'deki Ermeni ileri gelenleri de Mondros Ateşkes Antlaşması'nda kendilerini yakından ilgilendiren hükümlerle ilgilenmeye başlamışlardı⁷⁷².

Aslında başta Bughos Nubar Paşa olmak üzere pek çok Ermeni ileri gelenleri Mondros Mütarekesi'nin 7., 11. ve 24. maddelerine büyük tepki göstermişlerdi. Öyle ki onlar 7. madde ile ilgili olarak, "*Eğer bir karışıklık çıkarsa işgal olunacağı, çıkmaması durumunda işgal veya benzeri durumun olmayacağını...*" ifade ederek eleştiriyorlardı. Bughos Nubar Paşa, Mark Sykes ile yaptığı bir görüşmede İngiltere'nin derhal bir deklarasyon yayımlayarak Ermenistan'ın Türk hâkimiyetine bırakılmayacağını açıklanmasını istemişti. Ayrıca Nubar Paşa 24. madde ile ilgili olarak da bu maddenin Ermenistan'a Müttefik Müdahalesi'ni sadece yeni katliamlar kaşısında öngördüğü ve önceden işlenmiş katliamlara bir geçerlilik sağlıyor diyerek eleştiriyordu. Şüphesiz Bughos Nubar Paşa, bu düşüncesinde yalnız değildi. Başta Mark Sykes ve Londra'daki Ermeni Komitesi Başkanı ve Parlamento Üyesi A. Williams de Nubar Paşa'nın düşünce ve kaygılarını paylaşıyordu. Onlar İngiliz Hükümeti'nden Ermeni meselesinde kendilerine daha çok garantiler veren bir tutum ve politika içerisine girmesini bekliyorlardı⁷⁷³.

Paris Barış Konferansı başladığında Ermeni Diasporası ve Komite Üyeleri yukarıda ifade edilen kaygılarını da dile getirecek şekilde kendilerini Paris'te Müttefikler nezdinde yoğun bir lobi ve diplomatik faaliyetleri içerisine sokmuşlardı. Ermeniler'in konferanstan beklentileri o derece ümit var bir şekildeydi ki İtilaf Temsilcileri'nin kendilerinin beklentilerini ziyadesiyle karşılayacaklarını

⁷⁷² Başak, **İngiltere'nin Ermeni...**, s. 349.

⁷⁷³ Ermeni ileri gelenlerini Mondros Mütarekesi Hükümleri ile ilgili görüş ve eleştirileri için bkz. Başak, **İngiltere'nin Ermeni...**, ss. 329-342.

düşünüyorlardı. Ermeniler konferanstabaslangıçta iki delegasyonla temsil edilmişlerdi. Ancak Müttefikler’ce resmen tanınan, başında Bughos Nubar Paşa’nın bulunduğu Ermeni Ulusal Delegasyonu’ydu. Bu delegasyon Türk Ermenileri’yle dünyanın çeşitli ülkelerindeki Ermeni sömürgeleri temsil ediyordu. Avetis Aharonyan liderliğindeki diğer delegasyonsa Rusya’da Bolşevik İhtilali’nin çıkmasından sonra bağımsızlığını ilan eden Ermenistan Cumhuriyeti’ni temsil ediyordu. Birbirlerine asla tahammül edemeyen bu iki liderin içeriden çatlak sesler gelmesine rağmen, konferansta tek bir grup halinde işbirliği görünümü arz etmesi arkalarındaki Ermeni Kilisesi’nin müdahaleleriyle olmuştu⁷⁷⁴.

Konferansta Ermeniler’in taleplerini destekleyenler arasında üç büyüklerin en tepedeki isimleri ilk sırada yer almasına rağmen, konferansın diğer oturumlarında Ermeni Delegasyonları’nın sınırlar konusunda abartılı istekleri Müttefik Temsiciler’de onlara karşı bir bıkkınlığı da beraberinde getirmişti⁷⁷⁵.

Onlar Konseyi’ne sunulduğu kadarıyla Ermeniler’in talebi Akdeniz, Karadeniz ve Hazar Denizi arasında uzanan yapıda büyük bir Ermenistan Devleti’nin kurulması şeklindeydi. Bu sınırlar içerisinde Anadolu’da; Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput, Sivas, Erzurum’u da içine alacak şekilde İskenderun’a kadar uzanıyordu. Ne var ki konferans oturumlarında Müttefik Güçler, Ermeniler’in taleplerini karşılama hususunda son derece isteksiz gözüküyorlardı. Bir Ermeni Devleti’nin kurulması konusunda genel olarak hemfikir olunmasına rağmen, İngiliz, Fransız veya İtalyan Delegeler’den hiçbiri bu devletin gerçekten kurulmasında ve desteklenmesinde doğrudan yer almak arzusunda değillerdi. Dolayısıyla böylesi bir durumda sınırları ne olursa olsun teşekkül edilecek bir Ermeni Devleti’nin siyasi nezaret ile askeri ve ekonomik yardıma gereksinim duyacağı çok derece aşikârdı. Bu görüş, diplomatik çevrelerde iyice dile getiriliyordu. Ayrıca böyle bir coğrafyada kurulacak bir devletin, Yakındoğu’da Türk ve Müslümanlar’ı dışlamak anlamına geleceği endişesi taşıyan İngiliz ve Fransızlar, bu işi bir mandaterlik modeliyle Amerikan Yönetimi’ne havale etme uğraşı içerisinde bulunacaklardı. Her ne kadar Başkan Wilson dâhil Paris’teki Amerikan Yönetimi, Ermeni Mandası’na başından beri sıcak yaklaşıyorlardı

⁷⁷⁴Helmreich, **Sevr Entrikaları...**, s. 35.

⁷⁷⁵Kenan Kırkpınar, **Ulusal Kurtuluş Savaşı Dönemi İngiltere ve Türkiye (1919-1922)**, Phonex Yay., Ankara, 2004, s. 68.

da -hatta Yakınoğu'ya bu vesile ile inceleme komisyonları gönderilmek suretiyle Amerikan Kamuoyu'nda bir mandater algı oluşturulmasına rağmen-Amerikan Senatosu ve Cumhuriyetçi kanat, Yakınoğu'da bir Ermeni Mandası'na sıcak bakmayacaklardı⁷⁷⁶.

Osmanlı Hükümeti, konferans süresince Bughos Nubar Paşa ve diğer Ermeni Heyeti Üyeleri'nin faaliyet ve taleplerini yakından takip ediyordu. Hariciye Nezareti'ne gönderilen raporlarda bu talepler masaya yatırılıyordu. Damat Ferit Paşa, Ermeniler'in Paris'te dile getirdikleri istekleri, Müttefik Delegasyonlar nezdinde henüz mütalaa edilirken, Paris'e bir memorandum göndererek, "*Ermenistan'ın İngiltere'nin arzusu ve diğer büyük devletlerin mütabakatıyla müstakil veya muhtar bir devlet olarak kurulacağını...*" vaadetmesi, sonradan Paris'e çağrılacak Türk Delegasyon Üyeleri'nin elini daha şimdiden zayıflatacak bir hamle olarak yorumlanacaktı⁷⁷⁷.

Ermeni Delegasyonları, bu şekildeki lobi girişimleri ile Müttefik Devletleri, davalarına dikkat çekmeye çabalarken; Kürt Delegasyon Üyeleri de kendi davalarında ayrı bir uğraşın peşindeydiler. Kürt Delegasyonu, Paris'te diplomatik

⁷⁷⁶ Konferansta Amerikan Delegasyonları ile İngiliz ve Fransız Delegasyonlar arasında Ermeni Mandası meselesi tambir diplomatik sinir harbine dönüşmüştü. Konferans görüşmeleri boyunca İngiliz ve Fransızlar, Amerika'nın bu konuda net bir tutum belirlemesi için Amerikan Heyeti'ne yaklaşık bir yıl zaman bile tanımışlardı. Zaten Amerikan Delegasyonu'nu oluşturanların çoğu da Amerika'nın başta Ermenistan olmak üzere Yakınoğu'da bir mandater ülke olmasının zaruriyetini beyan eden ifadeler kullanıyorlardı. Öyle ki 7 Mart günü Albay House mandaterlik konusunda, Lloyd George ve Clemenceau'ya; "*Öneri gelirse Birleşik Devletler'in istekli davranacağına inanıyorum.*" demişti. Helmreich, **Sevr Entrikaları...**, s. 37; Ayrıca Amerikan İstihbaratı'nın, 21 Ocak 1919'da Başkan Wilson'a sundukları raporda, Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devletinin kurulmasının güçlük yaratacağı, çünkü her yerde Ermeniler'in azınlıkta oldukları, nüfusun ancak % 30-35'ini oluşturdukları yönündeki rapora, Ermeni Delegasyonu tepki göstererek "Tehçir Kanunu"na tabi tutulanların geri dönmesi ile bu sayının artacağı, ifade edilmişti. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı...**, s. 24.

⁷⁷⁷ Ö. Andaç Uğurlu (Edi.), **İngiliz Devlet Arşivi Gizli Belgeleri'nde Türkiye'nin Parçalanması ve İngiliz Politikaları (1900-1920)**, Öğrün Yay., İstanbul, 2005, s. 360; Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz...**, s. 41: Damat Ferit Paşa, Paris'e bu memorandumunu göndermeden evvel, Bitlis Valisi Mazhar Müfit'e yazdığı bir mektupta bölge ahalisini böyle bir duruma hazırlamak için gerekli önlemlerin şimdiden alınması isteniliyordu. Bu husus ile ilgili olarak mektupta; "*Vilayet-i Şarkkiye'den bazı aksamin Ermenistan'a terki mecburiyet ve zaruretinin hâsıl olması muhtemeldir. Gerçi bu ihtimal pek zayıf ise de bir emr-i vaki karşısında kalınmamak için dağdağasızca ve üslub-u hakimane ile şimdiden efkâr-ı umumiyeyi hazırlamak faydadan hali değildir. Bu hususta sarf-ı mesai buyrulması ehliyet ve dirayeti valalarından muntazırdır. Hüdanegerde böyle bir hal vukuunda mahalli halkın ve aşairin ne gibi bir tavır ve harekette bulunacaklarının dahi gizlice ve münasip bir surette tahkik ve tedkiki ile neticenin peyderpey doğruca tarafıma iş'arı tavsiye olunur.*" deniliyordu. Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C. I, TTK yay., Ankara, 2009, s. 11.

girişimlerde bulunduğu sıralardan, Ermeniler'den farklı olarak düşük yoğunlukta da olsa Irak'ın kuzeyinde İngiliz Kuvvetleri'yle bazı Kürt Aşiretleri arasında çarpışmalar devam ediyordu⁷⁷⁸.

Esasında Kürtler, uluslararası düzeyde amaçlarına ulaşabilmek için İstanbul'da Kürt topluluğunun önde gelen isimlerinin katılımıyla, daha 1918 yılında Kürt Teali Cemiyeti Kurulmuştu. Ayrılıkçı Kürtler, tarihi bir fırsatın, ellerine geçtiği düşüncesiyle uluslararası dengelerin çok oynak ve nazik olduğu bu sıralarda seslerini ve taleplerini Paris'e nasıllulaştıracaklarının telaşını taşıyorlardı. Cemiyetin Başkanı ve aynı zamanda Osmanlı Ayan Meclisi Üyesi Seyyid Abdülkadir Paris'te yürütülecek çalışmalar neticesinde cemiyetin amaçlarını:

“1-Musul, Zor, Van, Bitlis, Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Harput, Malatya ve Halep Vilayeleri'ni içine alan müstakil bir Kürdistan Teşkili,

2-Jeopolitik ve politik imkânı bulunmayan bu bölgede bir Kürt devleti kurmak mümkün olmayıp, Ermeniler'le işbirliği yaparak bir Kürdo- Ermeni Federasyonu'nun kurulması,

3-Osmanlı Devleti'ne bağlı kalarak Kürtler'e yaşadıkları bölgelerde birtakım özel haklar verilerek muhtar bir yapıda Kürdistan'ın kurulması... ”⁷⁷⁹

⁷⁷⁸ Hasan Yıldız, **Fransız Belgeleriyle Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan**, Koral Yay., 2. Baskı, İstanbul,1991, s. 20; İngilizler, 1917'de Bağdat'ın ele geçirilmesi ile birlikte hızlı bir şekilde Irak'ın işgalini tamamlarken, en büyük korkuları Osmanlı'nın bölgeden çekilmesinden sonra meydana gelecek otorite boşluğunun hakkıyla doldurulamamasıydı. Bu endişe ve korku İngiliz işgalinin devam ettiği tüm dönem boyunca sürmüştü. Mütarekeden hemen sonra Irak'ın kuzeyine gönderilen İngiliz İstihbarat Subayları'ndan W.R. Hay, bölgede kaldığı 1918-1920 yılları arasında İngiliz Yönetimi'nin Kuzey Irak'ta hâkimiyet kurmakta çok zorlandığını, idari yapı olarak Osmanlı idari yapılanmasına benzer bir teşkilatlanmaya gitmesine rağmen yönetimde ciddi boşluklar olduğunu ve otorite boşluğunun bir türlü doldurulamadığını, bunun da ciddi manada güvenlik zafiyetlerine neden olduğunu ifade ediyordu. W.R.Hay, bölgenin geleceği ile ilgili olarak da *“Türk Yönetimi veya benzer bir güç yerine geçmeden Britanya oradan çekilirse ülkenin ciddi bir anarşiyle yüz yüze kalacağını, söylemekten kendimi alamayacağım. Finansal nedenlerin geri çekilmeyi zorunlu kıldığı veya fazla bir seçenek bırakmadığının kabul edilmesine rağmen, orada halka, zorbalara karşı bir rahatlama getirmeye ve adil bir yönetim sunmaktan vazgeçip, sadece kendi amacımıza odaklanarak bize güvenmiş olan halkı çorbasız bırakmak ve aşiretleri, kontrolüz kan davası ateşi arasında ve parçalanmışlık içinde bırakmayı düşünmek çok zor...”* diyerek İngiltere'nin bölgede nasıl bir çıkmazın içerisinde olduğunu dile getiriyordu. W.R. Hay, **Kürdistan'da iki Yıl 1918-1920**, Avesta Yay.,İstanbul, 2005, s. 335; Ayrıca İngilizler'in Doğu Anadolu ve bölgedeki Kürt Aşiretleri'ni Türk Yönetimi'ne karşı kışkırtma faaliyetleri için bkz M.Kemal Öke, **İngiliz Ajamı Binbaşı E.W.C. Nobel'in Kürdistan Misyonu (1919)**, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1989.

⁷⁷⁹ Necati Fahri Taş, **Güneydoğu 1919 İtilaf Devletleri'nin Güneydoğu Aşiretleriyle İlişkisi**, Tarihçi Kitabevi Yay., İstanbul, 2014, s. 137.

olarak üç değişik planda özetlemişti. Yani Kürt Delegasyonu Müttelikler nezdinde politik yapıyı da hesaba katarak bu üç amaçtan birini elde etmenin uğraşı içerisinde olacaklardı.

Dolayısıyla cemiyet böylesi bir platformda, bu amaçlara erişebilmek için Kürtler'e sözcülük ve avukatlık yapacak birisinin veya bir komitenin oluşturulması çalışmalarına hız vermişti. Bu amaçla yıllardır Osmanlı Devleti'nin Stocholm'de sefirliğini yapan Şerif Paşa'nın başkanlığında bir komitenin Paris'e gönderilmesi, cemiyetçe kararlaştırılmıştı. Daha önce üzerinde durulduğu gibi, konferansın başladığı ocak ayında Şerif Paşa, Cenevre'de başta Prens Sabahattin olmak üzere bazı liberal Türk aydınları tarafından Türkler'i temsil etmek amacıyla delege başkanlığına getirildiyse de 6 Şubat'ta Şerif Paşa bu görevinden "Kürtler'in haklarını savunmak amacıyla..." istifa ettiğini, Paris basınında çıkan bazı yayın organlarında dile getirecekti. Şerif Paşa'nın bu tavrı İstanbul'da hükümet çevrelerinde ve bazı Türk entelektüel kesimde ciddi tepki ve rahatsızlığa neden olacaktı⁷⁸⁰.

Kürt Teali Cemiyeti'nin çalışmalarıyla Şerif Paşa Başkanlığı'nda oluşturulan heyete daha sonra savaş sırasında Mısır'da teşekkül ettirilen Kürt Bağımsızlık Komitesi de Arif Paşa başkanlığında oluşturulan bir heyetin Paris'e gönderilerek dâhil olması istenmiş; ancak bu mümkün olamamıştı. Bu arada Süleymaniye'de Şeyh Mahmut Berzenci Hükümeti'ni temsil etmek ve Paris'te Şerif Paşa Komitesine katılmak amacıyla yola çıkan Zeki Reşit ve Sait Ahmet Efendiler'den oluşan gruba Beyrut'ta Fransızlar izin vermeyecek ve heyet burada aylarca beklemek durumunda kalacaktı⁷⁸¹.

---

⁷⁸⁰ Alakom, **a.g.e.**, s. 89.

⁷⁸¹ Bir ara Dersim Mebusu Lütfi Fikri'nin de Şerif Paşa başkanlığındaki heyete temsilci seçildiği yönünde bazı basın organlarında haber çıkacak; ancak Lütfi Fikri, Konferansa bütün Osmanlılar'ı temsilen katılmak istediğini, sadece Kürtler'i temsilen gelemeyeceğini ifade edecekti. Alakom, **a.g.e.**, ss. 94-96; Beyrut'ta durdurulan ve Paris'e gitmelerine izin verilmeyen Zeki Reşit Bey 6 Temmuz 1919'da Beyrut'ta Fransız Yüksek Komiseri'ne uzun bir mektup yazarak Fransız Hükümeti'nin bilgilerine sunmak amacıyla birkaç maddelik isteklerini sıralamıştı. Bu isteklerde; Mardin'den güneye doğru uzanan topraklarda hiçbir şarta bağlı olmayan ve hükümet sancağının Süleymaniye'de olacak şekilde Şeyh Mahmut Yönetimi'nde Kürtler'e tam bağımsızlık verilmesi talebi ilk sırada yer alıyordu. Ancak Wilson İlkeleri çerçevesinde yardım ve taleplerin sıralandığı mektuba Fransız Yönetimi'nden herhangi bir karşılık verilmeyecekti. Mektubun tam metni için bkz. Yıldız, **a.g.e.**, s. 51.

Görüldüğü gibi Kürt davasına hizmet etmek amacıyla üç farklı bölgeden yola çıkılan ve Paris'e ulaşmak için çaba sarf edilirken; Şerif Paşa başkanlığındaki heyet de Paris'te Kürtler lehine Müttefik Temsilcilerini etkilemek için bir dizi girişimlerde bulunur. Bu girişimler, ikili görüşmeler, yazışmalar ve memorandumlar şeklinde sürüp gider. Aslında Şerif Paşa daha konferans başlamadan,1 Temmuz 1918'de İngiliz Temsilcisi Percy Cox ile Cenevre'de Musul merkezli Özerk bir Kürt Devleti'nin kurulması için görüşmelerde bulunmuştu. Bu görüşme daha sonra Haziran 1919'da Marsilya'da yine bu ikili arasında ikinci kez gerçekleşecek ve Musul merkezli bir Kürt Devleti'nin kurulması düşüncesi tekrardan gündeme getirilecekti⁷⁸².

Konferansta Kürtler'in taleplerini memorandum ve çeşitli haritalarla dile getiren Şerif Paşa, bu faaliyetlerini başta Fransız basını olmak üzere çeşitli basın organlarında da dile getirerek kamuoyu oluşturmaya çalışır. 6 Şubat 1919 tarihinde L'Asie Française adlı bültende, "*Kürtlerin İstemleri*" adıyla konferansa sunulan memorandum ve kendisiyle bir röportajı yayımlanır⁷⁸³.

22 Mart 1919 tarihinde de yine Şerif Paşa'nın çabalarıyla "*Memorandum on the Claims of the Kurd People*" adıyla bir memorandum yayımlanarak Fransız Kamuoyu'nun dikkatine sunulur. Bu memorandumda Şerif Paşa; Kürtler'in bölgenin eski sakinlerinden birisi olduğunu birtakım tarihsel veriler, ansiklopedik bilgiler ve saptamalar eşliğinde kanıtlamaya çalışır. Şerif Paşa, konferansa sunduğu bu memorandumda ayrıca Kürt ve Ermeni ilişkilerine de değinerek bölgedeki Ermeni isteklerinin aşırı derecede emperyalist olduğunu dile getirir. Ayrıca memorandumda Kürtler'in talep ettikleri yerler Dersim'den Kirmanşah'a kadar olan bir bölgeyi içine alan bir haritayla gösterilerek, iddialar kuvvetlendirilmeye çalışılır⁷⁸⁴. Ayrıca İstanbul'da da Kürt Temsilciler'den oluşan bir kurul; 2 Ocak 1919'da İngiliz Yüksek Komiserliği'ne verdikleri bir önergede Kürt Irkı'nın tarihinden bahsedilerek bağımsızlık ve kendi kaderlerinin Wilson İlkeleri'ne göre belirlenmesi noktasındaki dilekler gündeme getirilmiştir. Ayrıca verilen önergede; Sivas, Ankara, Konya,

---

⁷⁸² Alakom, **a.g.e.**, s. 96.

⁷⁸³ **A.g.e.**, s. 97.

⁷⁸⁴ Şerif Paşa, **Memorandum on the Claims of the Kurd People**, Imprimerie A.G. L'hoir, Paris, 1919.

Halep ve Adana nüfusunun bir kısmının; Erzurum, Bitlis, Harput, Diyarbakır ve Musul'daki nüfusun büyük bir çoğunluğunun Kürt olduğu vurgulanmıştı. Kürt Kurul, önergede sınırları belli olan bir coğrafi bölgenin kendilerine verilerek, İtilaf Devletleri'nin Ermeni, Asurî, Keldani gibi küçük azınlıklara yaptıkları leyhte muamelelerden, kendilerinin de yararlandırılmasının ve bu noktada Kürtler'e İngiliz mandası altında özerklik verilmesinin üzerinde durulacaktı⁷⁸⁵.

İlk etapta Kürt memorandumunu Paris'te bazı diplomatik çevrelerde heyecan yarattıysa da sonraki günlerde konferansın yoğun gündemi arasında bu siyasi talepler, Sovyet Tarihçi Lazarev'in de tespit ettiği gibi sıfır etkiyle, Paris'e gelen devletlerin dikkatini bile çekmeyecekti⁷⁸⁶.

Gerek Paris'te Şerif Paşa'nın ve gerekse İstanbul'da Kürt Heyeti'nin taleplerini dile getirmesi, Paris'te Bughos Nubar Paşa Başkanlığı'ndaki Ermeni Heyeti'nin oldukça rahatsız edecek ve kısa süreli de olsa siyasi talepler noktasında iki heyet arasında bir gerginliğin yaşanmasına neden olacaktı. Çünkü iki heyet de hemen hemen aynı bölge üzerinde kendi leyhlerine oluşturdukları tezlerle İtilaf Temsilcileri'nin karşısına çıkmışlardı. Ancak bu gerginlik 20 Aralık 1919 yılında Şerif Paşa ve Bughos Nubar Paşa arasında varılan ortak bir antlaşma ile aşılacaktı. Sovyet Tarihçisi Lazarev'in, "*Akıllara durgunluk veren...*" olarak nitelediği ve Şerif Paşa, Bughos Nubar Paşa dışında, Ermenistan Cumhuriyeti adına H.Ohancanyan'ın da imzasını taşıyan antlaşma ile hem Kürtler ve hemde Ermeniler, Paris'te Müttefik Devletler önünde de görüş ve isteklerini dile getirme noktasında oldukça rahat hareket etme imkânı bulacaklardı. Öyle ki her iki taraf arasındaki toprak anlaşmazlığının çözümü konferansın alacağı kararlara bırakılmış ve esas olarak öncelikle Osmanlı Devleti'nden toprak koparılması uğraşı içerisine girilmiş bu hususta diplomatik güçlerin birleştirilmesine karar verilmişti⁷⁸⁷. Böylelikle, İngiliz

---

⁷⁸⁵ Taş, **a.g.e.**, s. 137.

⁷⁸⁶ Faik Bulut, **Tarih Boyunca Kürtlerde Diplomasi**, C.I, Evrensel Basım Yay., İstanbul, 2015, s. 237.

⁷⁸⁷ Alakom, **a.g.e.**, s. 98

Mandası altında Birleşik Bağımsız bir Kürdistan-Ermenistan Devleti meydana getirilerek bu ülke içerisinde kalan azınlık hakları teminat altına alınacaktı⁷⁸⁸.

Şerif Paşa'nın diplomatik girişimleri neticesinde en önemli başarısı olarak değerlendirilen, Bughos Nubar Paşa ile varılan bu uzlaşma antlaşması, başta İstanbul olmak üzere Anadolu'daki Kürt halkı üzerinde derin tesir bırakarak; Şerif Paşa'nın Paris'te Kürt Halkı'nın temsilcisi olamayacağı dile getirilmiş ve antlaşma protesto edilmiştir⁷⁸⁹. Ancak İstanbul'da Kürt Teali Cemiyeti üyeleri başta olmak üzere bazı Kürt çevreler de bu antlaşmayı uygun bulmuş ve Paris'e gönderilen protesto telgraflarının uydurma ve kendilerine karşı yazılmış bir senaryonun parçası oldukları dile getirmişlerdi⁷⁹⁰.

1919 ortalarından itibaren İngilizler'le yakın işbirliği içerisinde bulunan Bedirhanlı Aşireti, antlaşmanın imzalanmasından duydukları memnuniyeti Osmanlı Hükümeti'nden saklamak için çeşitli yollara başvurarak bir nevi ikiye bölünmüş bir politika izlemişlerdi. Öye ki Bedirhanlılar, bir yandan Osmanlı Hükümeti'ne bağlı Özerk bir Kürdistan'ın tanınması için padişaha bağlılık bilirdirlerken, diğer taraftan Kürt isteklerinin bu şekilde tanınması dolayısıyla da İstanbul'da İngiliz Yetkililer'le yaptıkları görüşmelerden memnuniyetlerini dile getirmişlerdi⁷⁹¹.

Ne var ki Ermeniler'le varılan bu antlaşma, bazı Kürt Grupları ve Kürt Teali Cemiyeti içerisinde ciddi görüş ayrılıklarının yaşanmasına neden olacaktı. Neticede her fırsatta Paris'teki delegasyonun çalışmalarını destekleyen Cemiyet, 1919 yılı sonu

⁷⁸⁸ Selçuk Ural, **Şerif- Bugos Nubar Paşa Antlaşması ve Ortaya Çıkan Tepkiler**, Ermeni Araştırmaları, S. 14-15, ASAM Yay., Ankara, 2004, s. 101.

⁷⁸⁹ Şerif Paşa'nın Ermeniler'le antlaşması bölgedeki bazı aşiret reisleri ve eşrafi rahatsız etmiş olacak ki Mebusan Meclisi vasıtasıyla Paris Barış Konferansı'na gönderdikleri telgrafta; *"...Biz Kürt Milleti tabiiyet ve Camia-i Osmanniyye'den başka hiçbir idareyi kabul etmeyeceğimizi, bu uğurda son ferdimizi fedaya hazır olduğumuzu evvel ve ahir arz ve ilan eylemiş idik. Şerif Paşa'nın Kürtler'den bir ferdimizin bile vekil ve mümessili olmadığı halde hod be hod fuzuli olarak verdiği muhturanın heyet-i Celileleri'nce edna-yı kıymet-i hazi olmayacağına kani isek de bu teşebbüsün mevzu-u bahs ve müzakere olması asayiş-i âlemin yeni baştan ihlaline sebebiyet vermiş olacağından buna meydan verilmemesini rica ederiz, Kürt ve Kürdistan namına hiçbir sıfat ve salahiyeti haiz olmayan Şerif Paşa'yı..."* şiddetli bir şekilde protesto etmişlerdi. **MMZC, CI., İçtima 17, 1 Mart 1336, s. 301**; Bölge aşiretlerin Paris'e gönderdikleri tepki telgrafları için ayrıca bkz. Şeyhmus Elçi, **Sevr ve Lozan Sürecinde Doğu Anadolu Aşiretleri**, Adım Yay., Ankara, 1998.

⁷⁹⁰ Kürt Teali Cemiyeti yayımladığı bir bildiri ile varılan Kürt-Ermeni Antlaşmasını destekleyerek, antlaşma ile ilgili olarak, *"Bu son iki ay zarfında Kürdistan'ın bazı yerlerinde kimlere, ne biçimde ve hangi maksatla yazdırıldığı bilinen telgraflar hariç, vaki girişime hiçbir itiraz eseri görülmemiştir."* ifadelerini kullanmıştır. Alakom, **a.g.e.**, s. 100.

⁷⁹¹ Ural, **a.g.m.**, s. 105.

ve 1920 yılı başlarında görüş ayrılıklarının su yüzüne çıkması ile farklı gruplara bölünecekti. Kürt Teali Cemiyeti içerisindeki bu çekişme ve görüş ayrılıkları, Paris'te bulunan Şerif Paşa üzerinde çok olumsuz bir etki yapacak ve Paşa, Sevr Barış Antlaşması'nın imzalanmasına az bir zaman kala Kürt Delegasyon Başkanlığı Üyeliği'nden istifa edecekti⁷⁹². Ancak Şerif Paşa'ya İstanbul'da duyulan kin ve nefret hiçbir zaman azalmayacak ve kendisine ağır eleştirilerle hain damgası vurulacaktı⁷⁹³. Şerif Paşa, hayatı boyunca hazmedemediği bu başarısızlıktan sonra Paris'te yaşamaya devam edecek; ancak Kürtler'e olan kızgınlığı hiçbir zaman geçmeyecekti. Daha sonraki yıllarda birçok Kürt çevreleriyle bir araya gelerek çeşitli toplantılara katılacak olan Şerif Paşa'nın bu faaliyetleri, Catalanzaro'da yaşamını yitirdiği 22 Mart 1951 tarihine kadar çeşitli istihbarat birimleri tarafından sürekli izlenecekti⁷⁹⁴.

Tıpkı Kürtler'de olduğu gibi Ermeniler'de de antlaşmaya karşı leyhte ve aleyhte görüş belirtenler olmuştu. Kendilerine karşı Kürt-Türk ittifakının bozulması açısından antlaşmayı destekleyenler olduğu gibi, antlaşma ile Kürtler'e büyük tavizler verildiğini ve Ermeni çıkarlarının Kürtler'e feda edildiğini düşünenlerde olmuştu⁷⁹⁵. Patrik Zaven Efendi İngiliz Yüksek Komiserliği'nden bir memur ile yaptığı görüşmede antlaşmanın Kürtler'i Türkler'den uzaklaştırdığını, böylelikle Kürtler'le Ermeniler'in yeniden barış içerisinde yaşamalarının sağlanabileceğini savunuyordu. İstanbul'da Ermenice yayın yapan birçok gazete de patrikle hemfikirdi. Yaptıkları haberlerle antlaşmayı Kürt-Ermeni kardeşliğinin bir habercisi olarak yorumluyorlardı. Ancak Taşnak ve Hınçak Cemiyeti'ne yakın bazı gazeteler de yaptıkları yayınlarla Bughos Nubar Paşa'yı yetersiz olmakla suçluyorlardı. Antlaşmaya imza koyan Ermenistan Devleti Başkanı Ohandjianian, basında sürekli eleştirilerek bir Kürt Devleti kurulmasına yeşil ışık yakmanın Ermenistan Devleti'nin hayrına olmayacağı yorumlarına ağırlık veriliyordu⁷⁹⁶.

---

⁷⁹² Alakom, **a.g.e.**, s. 103.

⁷⁹³ 26 Şubat 1920'de Mebusan Meclisi gündeminde Şerif Paşa'nın Ermeni Bughos Nubar Paşa ile yaptığı antlaşma en ağır şekilde eleştiriye tabi tutulmuş ve Paşa'ya, kürsüye gelen her bir vekil ağır eleştirilerle hain damgasını vurmuştur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. **MMZC, C.I., İctima 14, 26 Şubat 1336. ss. 176-300.**

⁷⁹⁴ Bulut, **a.g.e.**, 245.

⁷⁹⁵ Ural, **a.g.m.**, s.105.

⁷⁹⁶ Ural, **a.g.m.**, s. 106.

Osmanlı Hükümeti, bir yandan Paris'teki Kürt Delegasyonu'nun çalışmalarını yakından takip ederken, diğer taraftan Doğu Eyaletleri'nin Paris'teki gelişmelerden nasıl etkilendiğinin nabzını tutmaya çalışıyordu. Dâhiliye Nezaretine, Bölge Valilikleri'ne bu yönden gönderilen yığınla telgraf bulunmaktadır. Hükümet; valilikler, kaymakamlıklar ve çeşitli aşiret reisleriyle halkın nabzını tutup, birlik ve beraberliği muhafazaedici tedbirler alma hususunda elinden gelen bütün gayreti sarf ettiğini, çeşitli vesilelerle dile getirirse de gerçekte halkın nabzını tutmada ve sadakati sağlamada, bölge halkının isteklerini karşılamada zaman zaman zorluklar yaşamıştır. Bu durum Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919'da Anadolu'ya gönderilmesiyle birlikte yapılan tespit çalışmalarında ortaya konan bir husustu ki Mustafa Kemal'in birlik ve beraberliği tesis etme noktasında aşiret resileriyle doğrudan bağlantıya geçmek istemesi, bu yöndeki eksikliğin giderilmesinde büyük bir imkân olacaktı⁷⁹⁷.

İngiliz Hükümeti'nin Kürt isteklerini karşılama noktasında tavrı hiç şüphe yokki bölgedeki gelişmelerin alacağı duruma göre şekillenecekti. Esasında İngiliz Diplomatlar, antlaşmanın imzalanmasından büyük memnuniyet duyduklarını ifade etmişlerdi. Bu konuda, İstanbul'da bulunan İngiliz Yüksek Komiserleri'nin hazırladıkları ve antlaşmanın İstanbul'daki akislerini değerlendirerek, Londra'ya gönderdikleri pek çok rapor bulunmaktadır⁷⁹⁸. Kürtler'in bağımsızlığına giden yolu açarak Ermeniler'in uluslararası alanda isteklerini meşrulaştırmak ve Anadolu'da ortaya çıkacak olan milliyetçi hareketi, Kürt desteğinden mahrum etmek gibi amaçları bulunan İngiliz politikası, ne varki zaman içerisinde değişen politik argümanlar ve stratejiler gereği bir süre sonra bu antlaşmaya soğuk yaklaşıma başlayacaktı⁷⁹⁹. Öyle ki, 8 Ocak 1920'de İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen vebu soğukluğun imarelerinin görülmeye başlandığı bir rapor da Kürt ve Ermeniler'in birlikte çalışmaları her bakımdan arzulanıyorsa da Bughos Nubar ve Şerif Paşa'nın imzaladıkları bu antlaşmanın bu birlikteliği sağlayamadığı vurgulanarak, Şerif Paşa'nın Kürt Halkı'nı temsil ettiği iddia ediliyorsa da gerçekte

⁷⁹⁷ Bu konuda Dahiliye Nezaretine valiliklerce gönderilen telgraf ve raporlar ile Mustafa Kemal'in aşiret reislerine gönderdiği telgraflar için bkz. Taş, **a.g.e.**, ss. 59-72.

⁷⁹⁸ Amiral de Robeck'ten Lord Curzon'a gönderilen bir raporda, bölgede Ermeniler'le Kürtler'in çıkarlarının bağdaştırılabileceği ifade edilerek, İstanbul'daki Kürt Teali Cemiyeti Başkanı Seyyit Abdülkadir ile Paris'teki Kürt Heyeti Başkanı Şerif Paşa'nın ellerinin altında olduğu dile getiriliyordu. Erol Ulubelen, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, Ayraç Kitapevi, İstanbul, 1967, s. 257.

⁷⁹⁹ Ural, **a.g.m.**, s. 100.

kendisinin uzun zamandan beri Avrupa'da yaşamasından dolayı bölge halkı ile ilişkileri kopmuş olduğundan, Kürt kökenli bir kişi olmaktan öte bir sıfatının olmadığı ifade ediliyordu⁸⁰⁰.

Dolayısıyla bu yönden bakıldığında Paris'te Lloyd George her ne kadar bu desteğin süreceğini ifade eden beyanatlarda bulunduysa da sahadaki politikada Ermeniler'e sağlanan desteğe nazaran Kürtler'e sağlanan destek oldukça sınırlı kalacaktı. Bu sınırlılıkta; İngiliz Hükümeti'nin Kürtlerle bağlantıya geçmesinin Ermeniler'e nazaran çok yeni olması ve Kürt Delegeleri'nin amaçları sağlamada son derece diplomatik acemiliklerini sergilemiş olmalarının da etkileri vardı. Fakat asıl unsur tüm Ortadoğu'daki İngiliz çıkarları hesabakıldığında ortaya çıkan görece gerçeğin, Kürt realitesi ile zamanla beliren uyumsuzluğu olacaktı⁸⁰¹.

3.3.3. Arap ve Siyonist İddiaları

Savaşın sonra Osmanlı Devleti'nden koparılan Ortadoğu topraklarının geleceğinin ne olacağı meselesi başta bölgenin yüzyıllardır sakinleri olan Araplar olmak üzere bölge üzerinde emelleri olan İngiliz, Fransız ve Yahudi liderlerinden ilgilendiriyordu. İngilizler'in savaş sırasında bölgede Türkler'e karşı bir Arap başkaldırı hareketi başlatabilmek için Arap liderlerine verdiği sözler ve sonrasında Fransızlar'la aralarında imzaladıkları Ortadoğu Paylaşım Antlaşmaları, 1917'de Dünya Siyonist Örgütü'nü heyecana sevk eden, meşhur Balfour Deklerasyonu'nun⁸⁰² yayımlanması, şimdi Paris'te İngiliz Diplomatları'nın önüne

---

⁸⁰⁰ Bulut, **a.g.e.**, C.I., s. 237.

⁸⁰¹ İngiltere'nin Kürdistan'da takip ettiği siyaset için ayrıca bkz. Mesut Yeğen, **İngiliz Belgelerinde Kürdistan 1918-1920**, Dipnot Yay., İstanbul, 2011; Mim Kemal Öke, **Belgelerle Türk- İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926**, Ankara, 1992.

⁸⁰² 2 Kasım 1917'de İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'un Filistin topraklarında bir Yahudi Devleti'nin kurulmasına olanak tanıyan bildirisi. Bu bildiri Dünya Siyonist Örgütü Lideri Dr. Weizmann'ın Londra'da aylar süren diplomatik temas ve kulis çalışmalarının neticesinde İngiliz Kabinesinde Lord Curzon gibi kişilerin karşı çıkmasına rağmen yayımlanmıştır. Ortadoğu Dünyası, İngiliz- Fransız paylaşım politikaları ile Arap ve şimdi de bu bildiri ile Yahudiler'e verilen vaatlerle çatışmaların hiç eksik olmayacağı yeni bir sürecin içerisine giriyordu. Balfour Deklerasyonu'nun öncesi ve sonrasında Arap ve Yahudi Temsilcileri'nin Londra'da yürüttükleri diplomatik temasları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Schneer, **a.g.e.**, ss. 185-361.

bölgenin çetrefilli geleceği için ciddi sıkıntıları barındıracak şekilde sorun olarak çıkıyordu.

Ortadoğu topraklarının geleceği meselesi, İngiltere ve Fransa arasında 1916 yılında daha Sykes–Picot Antlaşması imzalanmadan evvel, 1915’te birtakım Arap liderleriyle Kahire’deki İngiliz İstihbarat Subayları arasında çok gizli olarak başlayan görüşmeler nihayetinde İngiliz Dışişleri’nin çekinceli söylemlerine rağmen, antlaşmaya dökülmüş ve Arap liderlerle İngiliz Bürokrat Macmohan arasında bir antlaşma ile neticelenmişti⁸⁰³. Antlaşmada kendisini Hicaz Kralı olarak kabul eden Mekke Şerifi Hüseyin, Türkler’e karşı savaş için askeri ve politik bütün güçlerini kendi komutası altında toplayacak; İngilizler de ihtiyaç bulunan askeri, para ve silah bakımından ona destek olacaklardı. Böylelikle Hüseyin, kendisinin ve ülkesinin kaderini bir Arap ayaklanmasına adayacak, bunun karşılığında İngilizlerde üzerinde anlaşılacak belli bölgelerde Arap bağımsızlık hareketini ve hilafetin Araplar’ın eline geçmesini kabul edecekti. Birçok konu üzerinde mutabık kalınmasına rağmen gelecekteki Arap ülkesine hangi bölgelerin katılacağı noktasında İngiltere ile karanlıkta kalan hala bazı pürüzler vardı. Öyle ki İngiltere; Şam, Humus, Hama ve Halep ile Güney Mezopotamya’nın batı bölgesinde bulunan ve isteklerine sonradan ekledikleri Filistin’i Arap Bölgesi dışında bırakmıştı. Ancak Araplar Filistin dâhil Toroslar’ın güney bölgesinde kalan ve Arapça konuşulan bölgelerin Arap Krallığı’na dâhil edilmesini istiyorlardı. 1915 yılında antlaşma bu şekilde kabul edilmesine rağmen Şerif Hüseyin, kalan pürüzlü noktaların, İngiltere’ye savaştan sonra çözümlenmek noktasında talebini dile getirerek, savaş sırasında bunu pek sorun etmedi. Ancak bir yıl sonra ortaya Araplar’dan saklanılan ve Araplar’ın ancak

---

⁸⁰³ Aslında İngiliz Dışişleri Bakanlığı ilk başlarda Araplar’ın Türkler’e karşı ayaklanmayacaklarını ve bu konuda harcanacak çabaların boşuna olacağına inanıyordu. Hatta bakanlık, eğer bu gerçekleşirse İngiliz politik çıkarlarının bölgede çok zor duruma düşeceğini beyan etmişti. İngiliz Hükümeti Arap Aşiret Liderleri’yle istihbarat kanalıyla görüşmelerde bulunurken, Fransızlar’la da ayrıca paylaşım görüşmelerinde bulunuyorlardı. Birçok İngiliz Diplomat, Araplar’ın sözlerini tutmayacaklarına inandıklarından savaştan sonra İngiliz Hükümeti’nin de onlara karşı herhangi bir yükümlülüğü olmayacağı görüşünü paylaşıyorlardı. Fromkin, **a.g.e.**, ss. 143-153; Sykes- Picot Antlaşması’na göre; Fransa’ya bütün Suriye ile birlikte, Musul, Kilikya Bölgesi, Orta Anadolu’da Sivas’a kadar uzanan bir coğrafya bırakılırken, İngiltere, Musul ve Fransa’ya ayrılan bölgeler dışındaki Irak, Hicaz, Necit ve İran sınırından Kızıldeniz’de Akabe’ye kadar olan bölgeleri alırken, Filistin’de uluslararası bir yönetimin kurulması öngörülüyordu. Ayrıca tespit edilen Fransız ve İngiliz Bölgeleri’nden her biri iki ayrı alana bölünerek bunlardan biri doğrudan doğruya ilgili devletin denetimine alınacak, öbürü ise ilgili devletin kanatları altında kurulacak bir Arap Devleti’nin yönetimine bırakılacaktı. Evans, **a.g.e.**, s. s. 110; Ayrıca Birinci Dünya Savaşı sırasında Müttefikler arasında imzalanan gizli paylaşım antlaşmalarının için bkz. Tolon, **a.g.e.**, ss 39-90.

1917'de öğrenebildikleri İngiliz-Fransız Gizli Antlaşması, savaştan sonra bölge üzerindeki paylaşım senaryolarının daha da içinden çıkılmaz bir hal almasına sebep olacaktı⁸⁰⁴.

Bütün bu vaad edilmiş topraklar, imzalanmış metinler, gerçekleştirilmiş gizli görüşmeler şimdi Paris'e, babası Şerif Hüseyin'i temsilen gelen ve Arap Delegasyonu'nun Başkanı olan Emir Faysal, her ne olursa olsun kendilerine ait olarak kabul ettikleri topraklarında kimlerin, ne gibi niyetleri olduklarını daha iyi anlamaya başlamıştı. Doğal olarak da bu konferansın başlangıç günlerinden sonuda kadar Fransa ile Arap Delegasyon üyeleri arasında sonu gelmeyecek bir sürtüşmenin yaşanmasına neden olacaktı. Böylesi bir ortamda İngiltere, konferans boyunca güçler dengesini gözeterek kendi çıkarlarına en uygun olan tarafın yanında yer alacaktı. Öyle ki Lloyd George, Araplar'a vaad edilen sözler çerçevesinde, Onlar Konseyi'nde Fransızlar'ın bütün itirazlarına rağmen Hicaz Krallığı'nın iki sandalye ile temsil edilmesini bile temin edecekti. Aynı şekilde Emir Faysal'a da sağlanan imkânlar çerçevesinde, Faysal'ın konferansa katılıp Fransızlar'ın bütün rahatsız bakışları arasında Wilson ve Clemanceau ile görüşmesi sağlanacaktı⁸⁰⁵. Aslında daha konferans başlamadan Emir Faysal, Avrupa'ya giderken, yolu üzerindeki Beyrut'a uğradığında karşılaştığı manzaradan, onu Paris'te nelerin beklediğini kardeşine yazdığı mektupta ortaya koymuş ve konferansta Arap Davası'nın Müttefikler içerisinde tek savunucusunun İngiltere olduğunu belirtmişti. Faysal mektupta, Fransızlar'ın kendilerine türlü engellemeler çıkardıklarını ve bir Arap İdealizmi'ne karşı olduklarını; ancak İngilizlerin destekleyici ve yardımsever tavırlar içerisinde bulduklarını ifade ederek, Araplar için sabır ve Britanya'ya sadakatten başka yol olmadığını altını çizicekti⁸⁰⁶.

---

⁸⁰⁴1917'de Rusya'da Bolşevik İhtilali neticesinde yönetimin değişmesiyle İngiltere ve Fransa arasında Ortadoğu meselesi ile ilgili gizli antlaşmalar ifşa edildiğinde dönemin Suriye Valisi Cemal Paşa, bu antlaşmaların bir örneklerini Faysal'a göndererek İngilizler'in ikiyüzlülüğünü gösterecek ve Faysal'ın Arap isyanından vazgeçmesini ve yeniden hükümdara bağlılık bildirmesini talep ederse de Faysal, babası Şerif Hüseyin'in telkinleriyle bu öneriyi reddedecekti. Evans, **a.g.e.**, s. 111-112; Ayrıca Araplar'ın bu dönemde neden Osmanlı Devleti'ne isyan ettiklerini kendi bakış açılarından değerlendirmek için bkz. Kral Abdullah, **Biz Osmanlı'ya Neden İsyân Ettik?**, çev. Halit Özkan, 9. Baskı, Klasik Yay., İstanbul, 2006.

⁸⁰⁵ Helmreich, **Sevr Entrikaları...**, s. 38.

⁸⁰⁶ Ali A. Allawi, **Faisal I of Iraq**, Yale university Press, London, 2014, s. 174.

Konferansta Faysal, bir konferanslar diplomasisi olarak tanımlanabilecek ve 20. yüzyılın başlarında ülkelerinin kaderini ilgilendiren uluslararası böyle büyük bir konferansta İngiliz desteğini sonuna kadar arkasında hissedecek ve gelecekte muhtemel bir Arap ülkesinin doğuşunu İngilizler'le ne pahasına olursa olsun kader birliğinde arayacaktı⁸⁰⁷. Ancak konferansın başlamasına az bir zaman kala 1 Aralık 1918'de Londra'da Fransız Büyükelçiliği'nde Clemanceau ile Lloyd George arasında gerçekleştirilen, Faysal'ın o günlerde Londra'da olmasına rağmen, tıpkı İngiliz Doğu Komitesi gibi haberdar edilmediği, gizli bir görüşmede Sykes- Picot Antlaşması'nın İngiltere ve Fransa arasında revize edilerek Fransa'nın İngiltere'ye bölgede verdiği bazı imtiyazlar karşılığında İngiltere'nin Suriye üzerindeki Fransız kontrolünü kabul etmesi, başlayacak olan barış konferansına, Araplar açısından gölge düşürecek⁸⁰⁸.

Emir Faysal, kendisine verilen imkânlardâhilindeyari düşman, yarı şüpheli bir atmosferde 1 Ocak 1919'da Arap istekleriyle ilgili memorandumunu barış konferansının önüne getirdi. Arap memorandumunda Faysal, İskenderun hattının güneyinde kalan bütün topraklar için bağımsızlık verilmesini talep ediyordu. Faysal buna gerekçe olarak da bölgenin toplumsal ve ekonomik birimini oluşturan doğal sınırları göstererek, bağımsızlık istenen bölgelerde halkın %99'dan fazlasının Sami ırkından geldiğini, aynı dili konuştuklarını ve aynı dine inandıklarını ileri sürüyordu. Bazı ekonomik ve toplumsal farklılıklar nedeniyle bunun pek mümkün olmadığını kabul etse de Faysal, kişisel olarak tek bir devletin mandası altında bir Arap birliğinden yana olduğunu, vurguluyordu. Lübnan'ı bağımsız görmek istemesine rağmen bir kısım Lübnanlı'nın Fransız korumacılığını isteyeceğinin farkındaydı. O, bu konuda sadece Lübnan'nın gelecekte Arap Konfederasyonu'na bağlı kalmasına engel teşkil edecek bir bağın Fransa ile çok kuvvetli olmamasını istiyordu. Faysal;

---

⁸⁰⁷ Babası Şerif Hüseyin tarafından Arap delegasyon üyeliğine seçilen Faysal'a konferansın başlamasına iki ay kala gönderilen telgrafta İngilizler'le kader birliği açıkça ortaya konuluyordu: "*Bizim soylu Müttefikimiz İngiltere, Arap halkının genel yararları ile ilgili sorunlarda ve son derece önemli sınır konuları ile Araplar'ın geleceği bakımından ölüm kalım ölçüsünde bir değer taşıyan hükümet biçimi (Arap Devleti'nin) çevresindeki Araplar'ın sözcüsü olmak üzere sizi, bu Kasım'ın 24'ünde Paris'te toplanacak konferansa davet etmektedir. Bu konuların bütün ayrıntıları sizce de çok iyi bilinmektedir. ...Mademki bizim politikamızın temeli yalnızca Büyük Britanya ile işbirliğine dayanmaktadır ve mademki herhangi bir ülke ile de işbirliğimiz yoktur o halde siz, bütün düşünce ve inancınızı Britanya Delegeleri ve konferansta öbür önemli İngiliz kişileriyle ve sizi kendi güven çerçevesi içinde almak isteyecek İngiliz Devlet Adamlarıyla görüşüp tanışacaksınız. Yine gerek konferansta ve gerek diğer herhangi bir yerdeki çalışmalarınız ve genel konuşmalarınızda onların verecekleri direktiflere uyacaksınız.*" Evans, **a.g.e.**, s. 119.

⁸⁰⁸ Allawi, **a.g.e.**, s. 179.

Suriye konusunda ise dış denetimden uzak, bağımsız bir statüde olmasını arzuladığını dile getirerek, yinede Suriye halkının isteğinin tam olarak anlaşılabilmesi için Suriye'ye uluslararası bir komisyonun gönderilmesinin, yerinde bir karar olacağını altını çiziyordu. Mezopotamya için siyasi kılavuzluk altında ayrı bir devletin kurulmasını, Hicaz Bölgesi için ise kabilelerin örgütlenmesiyle burada da bağımsız bir devletin kurulmasına işaret ediyordu. Filistin'de ise Siyanist çıkarlarını da hesaba katacak şekilde bölgede Avrupalı bir gücün vekâletini kabul edeceğini dile getiriyordu⁸⁰⁹. Faysal bu taleplerini; ABD Başkanı Wilson'un 4 Temmuz 1918'de verdiği Mount Vernon demecine ve 1918 yılının Ocak ayında yayımladığı ilkelerinin, ulusların kendi kaderlerini belirleme, prensiplerine dayandırıyor. Memorandumda dile getirilen bu istekler, 6 Şubat'ta Onlar Konseyi'ne resmen iletildi. Aslında Faysal'ın kurul önünde konuşmasını yapmasından 7 gün önce, Onlar Konseyi; Arap topraklarıyla birlikte Ermeniler'in yaşadıkları toprakları Türkiye'den ayırma hususunda kararlarını vermişlerdi.⁸¹⁰

Faysal'ın dile getirdiği talepler noktasında konferansta onu savunacak, Beyrut'ta Avrupa asıllı Amerikan Örgütü olan Suriye Protestan Koleji Başkanı H.A. Bliss gibi bazı ateşli savunucularda mevcuttu. Bliss, 13 Şubat'ta konferans önüne çıkarak, Wilson İlkeleri'nin 12. maddesine atıfta bulunacak şekilde Suriye halkının dileklerini doğrudan önerebilmek için Faysal'ın önerisine destek vererek, Suriye'ye İtilaf Devletleri Temsilcileri'nden oluşacak bir kurul gönderilmesini isteyecekti. Ancak bu öneriye başta Clemanceau olmak üzere bütün Fransız Delegasyonu karşı çıkacaktı⁸¹¹.

---

⁸⁰⁹ Helmreich, **Sevr Entrikaları...**, s. 39

⁸¹⁰ Faysal, Onlar Konseyi'nin önündeki konuşmaya hazırlıklı olarak gelmişti. Quai d'Orsay'daki salonda Faysal'ın kurul üyelerine yaptığı konuşma ile ilgili olarak Arap Heyeti'nde bulunan ve aynı zamanda Faysal'ın konuşma metnini hazırlayan Haidar günlüğüne Faysal'ın konuşması ile ilgili olarak, "*Arapça yapılan konuşma, anında İngilizce ve Fransızca'ya çevriliyordu. Kurul üyeleri daha önce hiç duymadıkları Arapça aksandan büyülenmiş gibiydiler. İngilizce çeviriyi Lawrence yapıyordu. Konuşma sırasında Lloyd George tebessüm ederken, Orlando ve Wilson onaylayıcı şekilde kafalarını oynatıyorlardı. Sadece Clemanceau ve Pichon'un kaşları çatık ve canları sıkışmış bir şekilde konuşmayı dinliyorlardı.*" diye not düşmüştü. Konuşma bittikten sonra Clemanceau kurula, Faysal'a herhangi bir sorusu olup olmadığını sordu. Kurulda ilk olarak Lloyd George Irak'ın durumu ile ilgili soru sorarken, Wilson Araplar'ın savaşa olan katkıları hakkında bilgi istedi. Faysal'ın ve Arap Heyeti'nin Barış Konferansı sırasında çalışma ve görüşmeleri için bzk. Allawi, **a.g.e.**, ss. 197-206.

⁸¹¹ Evans, **a.g.e.**, ss.129; Faysal'ın Paris dışında da birkaç destekçisi vardı. Bunlardan bir diğeri de Arap isyanına büyük katkı sağlamış ve Arabistanlı Lawrence olarak ün salmış Lawrence'ydi.

Fransa, konferansta Faysal'ın özellikle Suriye üzerindeki taleplerini yakından takip ederek, taleplerine karşı yeni söylemler geliştirme uğraşı içerisine giriyordu. Çünkü Fransa, Suriye'deki ekonomik çıkarlarının zarar görmesini istememekle beraber; bu konuda daha çok İngiltere ile karşılıklı bir sertleşmeye gidileceğini hesaba katıyordu. İngiltere ise, Fransa'yı Suriye'de istemiyordu. İngiltere Savaş Bakanı Kitchener, daha Büyük Dünya Savaşı'nın ilk günlerinde Sir Edward Grey'e yazdığı bir mektupta Fransızlar'ın Suriye'deki çıkarlarından vazgeçmesi noktasında ikna edilmesini ve bunun karşılığında Kuzey Afrika'da büyük bir parçanın Fransızlar'a verilmesini dile getirmişti. Çünkü İngiltere, Hindistan sömürgelerine giden yol üzerinde ileride kendisine tehdit oluşturabilecek hiçbir güç -şimdilerde müttefik gözükse de- istemiyordu ⁸¹².

Faysal, olabilecek bir Fransız sömürgeciliği altında Arap topraklarının geleceğini oldukça karanlık görmekteydi. Ona göre Suriye Bölgesi'nin Fransız Yönetimi'ne bırakılması Suriye'nin güvenliği ve gelişmesi için yeterli olmayacaktı. Çünkü bir Cezayir örneğinin yanında, savaşta Fransa'nın ekonomik olarak iyice yıpranmış olarak çıkması, bu yönetimin ülkeye pek bir şey katamayacağı anlamına geliyordu. Dolayısıyla Faysal; eğer kendilerinin bir koruyucusu olursa bu Araplar'ın gelişmesini sağlayacak ve onlara özgürlüklerini verebilecek bir devlet olmalıydı. Şüphesiz bu devlet de İngiltere olmalıydı ⁸¹³. Ne var ki bütün bu istek ve arzulara rağmen Paris Konferansı ve sonrasındaki diplomatik oyunlar, Faysal'a istediğinin tam olarak verilmemesine neden olacak, bu da Suriye'de Milletler Cemiyeti Mandaterliği'nde kurulacak bir Fransız Yönetimi'ne karşı kendi milli mücadelelerinin verilmesine vesile olacaktı ⁸¹⁴.

Lawrance, Arap Delegasyonu daha Paris'e ve Londra'ya ziyaretler gerçekleştirilmeden evvel Londra'da Arap davasının etkin savunuculuğunu yapmış, Lord Curzon'un başkanlığındaki Savaş Kabinesi'ne, Sir George Macdonogh ile sunduğu memorandumda, savaş boyunca ve sonrasında neden Sykes – Picot Antlaşması'nın uygulanamaz olduğunu dokuz adımda izah etmeye çalışmıştı. Ayrıca bu memorandumda Mezopotamya'nın kuzey ve güney olarak ikiye ayrılıp yönetimlerinin Faysal'ın kardeşlerine (Zaid ve Abdullah) verilmesini, Tripoli'den Tarsus'a kadar bütün Akdeniz kıyılarını da içine alacak şekilde Suriye Bölgesi'nin de Faysal'ın kontrolüne bıkılmasını talep edeceklerdi. Allawi, **a.g.e.**, s. 169.

⁸¹² Ömer Osman Umar, **Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)**, AAM Yay., Ankara, 2004, ss. 352-356.

⁸¹³ Evans, **a.g.e.**, ss. 121.

⁸¹⁴ Suriye'de Fransızlar'a karşı verilen mücadele için bkz. Murat Güztoklus, **Özdemir Bey'in Filistin-Suriye Kuvva-i Milliyesi ve Elcezire Konfederasyonu**, Bengi Yay., İstanbul, 2010; Umar, **a.g.e.**, ss. 349-446.

Konferansta İngiltere'nin özellikle üzerinde durduğu Filistin meselesi ise başlı başına bir sorun olarak barış kurulunun önünde duruyordu. Her ne kadar İngiltere, Sykes- Picot Antlaşması ile Filistin'i diğer Arap ve Fransız nüfuz bölgeleri içerisinde göstermemişse de şimdi konferansta bu antlaşmanın geçersizliğini iyice dillendiren tarafların önünde İngiliz Delegasyonu, Filistin için daha sert bir politika izlemeye hazırlanıyordu. Gerçi İngiliz Dışişleri Bakanlığı, kısmen de olsa 1917 yılında Balfour Deklerasyonu ile Filistin için Dünya Siyonist Örgütü'nün iştahını kabartacak birtakım faaliyetlerin içerisine girmesine neden olduysa da hala ortada net olmayan muallâkta olan ve bu noktada Faysal'ın da varlığına ihtiyaç duyulan Filistin'in geleceği için bir süreç yaşanmaya başlanacaktı.

Bu noktada Siyonist liderler tarafından, İngiltere'nin öncülüğünde dile getirilen, Yahudiler'e bir vatan verilmesi sözünü hayata geçirmek için konferans boyunca Müttefik Delegasyonlar ile Arap Delegasyonlar'dan oluşan kurullar arasında yoğun mekik diplomasisi uygulanacaktı. Siyonist liderlerin amaçlarına ulaşma noktasında rakip olarak gördükleri Fransız ve İtalyan Heyetleri'ni birtakım vaadlerle safdışı bırakmanın yanında, onların desteklerini de almaya çalışması, büyük bir diplomatik başarıydı. Ancak ortada Araplar'ın bu taleplere ne şekilde cevap vereceği meselesi ise hala büyük bir sorun teşkil ediyordu. Bu amaçla Siyonist Örgütü Lideri Dr. Chaim Weizmann, ocak ayı başında Faysal ile yürütülen bir dizi diplomatik görüşmeler sonucunda Faysal'ı, Filistin'in hem Suriye'den ayrılması hem de Yahudiler'in bu bölgeye göç etmelerine izin vermesi noktasında ikna etmiş vetaflar arasındaki bu mutabakat yazılı bir metne dökülmüştü. Bunun karşılığında Weizmann, Filistin'de yaşayan Müslümanlar'ın siyasi, sivil ve dinsel haklarıyla, özgürlüklerini garantilemiş; bölgede Yahudi veya Arap ayrımı yapmadan Yakınoğu halklarının ekonomik olarak gelişmesi için her türlü yardım sözünü vermişti. Varılan bu antlaşmaya da ilerde ortaya çıkabilecek her türlü muhtemel bir sorun için İngiltere çözüm mercii olarak, taraflarca kabul edilmişti. Şüphesiz Arap ve Yahudi Liderleri arasında varılan bu antlaşma; her ne kadar iki taraf için de bir zafer olarak kabul edilse debölgede Yahudi varlığının bu tarihten sonra fütursuzca artması noktasında tarihi bir eşiğı aşan, bir yol haritasıydı. Bu antlaşma ile iki taraf arasında yaşanabilecekler konusunda derin kaygıları olan Amerikan ve İngiliz Temsilciler için de ciddi bir rahatlama sağlamıştı. Ayrıca görüşmeler sonunda Weizmann Faysal'ı;

Arap Dünyası'nın lideri ve Suriye meselesinde sorumlu Arap Temsilcisi olarak tanıdığını deklere etmişti. Diğer taraftan Faysal'ın Filistin'de bir Yahudi varlığını kabul etmesi, İngiltere ile arasında yaşanabilecek çeşitli sorunları da ortadan kaldırıyordu. Ancak bu noktada Faysal'ın bir şartı vardı ki o da barış konferansında Yakındoğu'daki bütün taleplerinin gerçekleşmemesi halinde varılan bu antlaşmanın kendisini bağlamayacağı, hususuydu. İleri sürülen bu şart, varılan antlaşmanın ömrü konusunda kafalarda birtakım şüpheler uyandırdıysa da en azından imzayı atan lidelerin sorumlu devlet adamı olarak kabul edilmelerine büyük bir katkı sağlamıştı. Artık Yakındoğu meselesini, taraflarında kabul ettiği liderleri, uluslararası arenada kendi kozlarını bu şekilde paylaşmış oluyorlardı⁸¹⁵.

3.4. İZMİR'İN İŞGALİNİN HÜKÜMET POLİTİKASI VE DİPLOMASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

İzmir'in işgal edileceği, aylar öncesinden beri bilinen ve adım adım gerek Paris'te diplomatik kanallar vasıtasıyla ve gerekse askeri unsurlar kanalıyla hazırlanan fiili bir olaydı. Biz burada bu işgalin nasıl ve ne şekilde Paris Barış Konferansı'nda hazırlandığı ve fiiliyata geçirildiği meselesi ile ilgilenmeyecek;⁸¹⁶ daha ziyade işgalin öncesi ve sonrasında Osmanlı Hükümeti'nin bu olaya nasıl ve

---

⁸¹⁵ İngiltere'ye, Milletler Cemiyeti nezdinde ayrı bir Filistin mandası verilmesini talep elden Weizmann, 1919 yılı için Siyonist Deklerasyonunun isteklerini; "*Filistin'de bir manda altında ve ille de Yahudiolmasına gerek görmediğimiz bir idarenin tesis edilmesidir. Bu idarenin her yıl 70-80 bin Yahudi'nin Filistin'e gönderilmesini olanaklı kılmasını arzuluyoruz. Teşkilatımız aynı zamanda Yahudi okulları kurmak için de izin isteyecektir. Buralarda İbranice eğitim mümkün olacak ve Yahudiler de zaman içinde Fransızlar'ın Fransız ve İngilizler'in İngiliz olduğu kadar da Yuhudi olabilecektir. Daha sonra Yahudiler, çoğunluğu sağladığında ülkenin seviyesinin ve ideallerimizin getireceği böyle bir hükümeti kurmak için yeterli olgunluğa ulaşmış olunacaktır.*" cümleleriyle dile getirecekti. Dr. Chaim Weizmann'ın Filistin için Siyonist talepleri için bkz. Helmreich, **Sevr Entrikaları...**, s. 43; Weizmann, Paris'te Faysal ile müzakerelere başlamadan evvel Londra'da İngiliz yetkililerle Filistin'de bir Yahudi Devleti kurulması noktasında yürüttüğü diplomatik girişimlerin bir nevi semeresini alıyordu. Onun bu istekleri talep etmesine sebep olan, 1917'de Balfour Deklerasyonu İngiliz Hükümeti tarafından onaylandığında Mark Sykes bu haberi ona, "*Müjde bir oğlunuz oldu.*" diyerek vermişti. Schneer, **a.g.e.**, s. 360.

⁸¹⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Jaeschke, **„Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz...**, ss. 60-74; Dalby, **a.g.e.**, ss. 85-126; N. Petsalis- Diomidos, **Greece At The Peace Conferance 1919**, Institute For Balkan Studies, Thessaloniki, 1978, ss. 135-221; David Lloyd George, **Memoirs of The Peace Conferance**, Vol. II, Yale University Press, New haven, 1939, ss. 774-807.

hangi diplomatik argümanları devreye sokarak tepki vermeye çalıştığını irdelemeye çalışacağız.

Daha Tevfik Paşa Hükümeti zamanında, Aydın ve havalisinden alınan haberlerde İzmir’de bir Yunan işgalinin beklendiği söylentilerini iyiden iyiye dillendirilmeye başlanmış ve bölge halkı çeşitli cemiyetler vasıtasıyla, İstanbul’da hükümet ve Paris Barış Konferansı’nda işgal komiserleri nezdinde seslerini duyurmak için birtakım girişimlerde bulunarak, böyle bir işgal olmaması için bu mercilerden taleplerini dile getirmişlerdi⁸¹⁷.

Hükümet, Paris’e davet edilmek için İngiliz ve Fransız temsilcilerle görüşmeler sürdürürken, 28 Mart’ta İtalyanlar’ın Konya’ya ve arkasından Antalya’ya asker çıkardıkları haberini aldı. Bu işgalin bölge halkında bir infiale sebebiyet vermemesi için 31 Mart’ta Dâhiliye Nezareti vasıtasıyla Antalya Mutasarrıflığı’na çekilen bir telgraf ile asker çıkarma hadisesinin bir işgal mahiyetinde olmadığı ve şehirde emniyetin sağlanması için yerel hükümete yardım amacıyla böyle bir girişimde bulunulduğu, herhangi bir endişeye mahal vermemek için gerekli girişimlerin ilgili görevlilerce sağlanması isteniyordu⁸¹⁸. Aynı günlerde Anadolu’da asayişin sağlanabilmesi için birçok yerel unsurların yanında bazı diplomatik hamlelere de başvuruluyordu. Bunlardan birincisi ve belki de en önemlisi Heyet-i Nasihaların oluşturulup Anadolu dâhiline gönderilmesi hususuydu. Bu amaçla 5 Nisan’da Damat Ferit, Yüksek Komiser Vekili Amiral Webb’i ziyaret ederek iç kesimlerdeki karışıklığı ve huzursuzluğu sona erdirmek için kuvvetli bir hükümet komitesi kurularak sorunlu bölgelere gönderileceğini bildirerek, bu komiteye İngiliz subaylarının da katılması isteğini dile getirdi. Amiral Webb buna imkân olmadığını

⁸¹⁷ İşgale karşı mart ayı içerisinde İzmir’de bir kongre hazırlıklarına girişen İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bir yandan bu işle uğraşırken, diğer taraftan Moralızade Nail Bey başkanlığında bir heyet tertip ederek gerekli diplomatik girişimlerde bulunulması için İstanbul’da İtilaf Yüksek Komiserleri’yle görüşmelere girişmişlerdi. Ancak sadece İtalyan Yüksek Komiseri Kont Sforza’dan randevu alabilmişlerdi. Heyet, Sforza’dan Paris’e gitmelerinin sağlanması için bir gemi sağlanması sözünü almışlardı. Ayrıca heyet, 12 Mart 1919’da İstanbul’da bulunan İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerikan Yüksek Komiserleri’ne bir muhtıra vererek “*Vilayet ve Sancak nüfusunun çoğunluğunu Türkler’in oluşturduğu...*” bu bölgede huzurun ve barışın sağlanması için herhangi bir yabancı işgaline izin verilmemesi talep edilmişti. Heyet daha sonra Yıldız Sarayı’na çıkarak Padişah Vahdettin ile görüşerek söylentiler ile ilgili endişelerini dile getirdiler. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Nurdoğan Taçalan, **Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Bilgi Yay., İstanbul, 2007, s. 204.

⁸¹⁸ **BOA.DH.ŞFR, No: 97/355**. “Dâhiliye Nezareti’nden Antalya Mutasarrıflığı’na Telgraf”, 31 Mart 1919. Ayrıca Mutasarrıflık’ın işgale karşı nasıl hareket edileceği hususunda malumat talep eden yazısında, Dâhiliye Nazırı, bölgedeki memurların vazifelerini yapmalarına engel olmamaları noktasında, İtalyan Yüksek Komiserliği nezdinde gerekli girişimlerde bulunulduğuna dair ayrıca cevabi telgraf gönderilmişti. **BOA.DH.ŞFR, No: 98/52**.

ifade ederek; ancak İngiliz denetim subaylarının teşkil edilecek komisyonlara yerel koşullar ve şikâyetler konusunda bilgi sağlayarak yardımcı olmaları konusunda Londra'dan ricacı olacağını, Damat Ferit'e iletti⁸¹⁹.

Bu arada Harbiye Nezareti'nin 7 Nisan'da sadarete gönderdiği bir raporda İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal ihtimaline karşı ne yapılması gerektiğini sorması üzerine, hükümet gerekli hazırlığın yapılması ve tedbirlerin alınması yönünde talimat gönderirken,⁸²⁰ diğer taraftan da İzmir'de 17. Kolordu Komutanı ve aynı zamanda İzmir Valiliği'ne vekâlet eden Nurettin Paşa'yı görevden aldı, yerine Ali Nadir Paşa'yı atadı⁸²¹. Bu sırada nisan ayı ortalarında Yunan Averof Zırhlısı İzmir Limanı'na geldi. Adeta halkın tepkisini ölçer bir halde ayın 17'sinde de bir grup Yunan askeri karaya çıkarak Kordon'da gezinti yaptı. Bu teşebbüs bölgedeki askeri birliklerin daha çok tayakkuza geçmesine neden oldu. Askerlik Şubesi Başkanı Süleyman Fethi Bey, gerekli girişimlerde bulunarak hükümeti bu son girişimden haberdar etti⁸²².

İzmir'de Yunan askerlerinin bu teşebbüsleri ve tahrik edici girmişleri İstanbul'da Harbiye Nazırı Şakir Paşa'nın, İzmir'de olası bir işgal girişimi için 17. Kolordu'ya mensup asker sayısının artırılması için İngiliz Yüksek Komiserliği'nden izin alınması noktasında hükümete yazı yazmasına neden oldu. Bunun üzerine Damat Ferit Paşa, 23 Nisan'da İtilaf Devletleri'nin İstanbul'daki temsilcilerine, her birine ayrı ayrı olmak üzere birer nota vererek, Yunanistan Hükümeti'nin İzmir'e yapacağı çıkarma için, 25 bin askeri hazır bulundurduklarına dair söylentilerden haberdar etti⁸²³.

İzmir'de bu gelişmeler yaşanırken, Amiral Webb, Batı Anadolu başta olmak üzere Anadolu'nun bazı yerlerinde, hükümetinde tespit ettiği gibi, karışıklıkların olduğunu, İngiliz Dışişlerine bildiriyordu. Hatta Webb, bu bilgilere ek olarak, Paris'te Türkiye hakkında bir karar verildiğinde eğer o sırada bölgede asayiş sağlamak için gerekli Müttefik Kuvvet bulunamazsa Anadolu'daki Hıristiyanlar'ın daha geniş bir şekilde kıyımına uğrama ihtimallerinin yüksek olacağına dair görüşünü

---

⁸¹⁹ Akşin, **a.g.e.**, C.I, s. 249.

⁸²⁰ Ş. Can Erdem, **Sadrızam Damat Ferit Paşa**, Marmara Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Ana Bilim Dalı (yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2002, s. 78.

⁸²¹ Atama kararı için bkz. **Takvim-i Vekayi**, 14 Nisan 1919, No: 3523.

⁸²² Tansel, **a.g.e.**, s. 176.

⁸²³ Can Erdem, **a.g.e.**, s. 43.

dile getiriyordu. Aslında bu görüş, Amiral Webb ile birlikte İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği'nde görev yapan temsilcilerin yaklaşan İzmir'in işgalinin, bölgede ne tür dengeleri değiştirebileceği ve bu bozuk denge içerisinde hangi unsurları tetikleyeceğine dair bir öngörüydü. İngiliz Temsilciler, bir Yunan askeri çıkarmasının Osmanlı Hükümeti'nin yatıştırıcı politikalarına rağmen, bölgede bir çalkantı yaratacağını biliyorlardı⁸²⁴.

6 Mayıs 1919'da Onlar Konseyi'nde İtalyan Temsilciler'in olmadığı bir ortamda, üç büyükler İzmir'e Yunan askerinin çıkmasına karar verdiler. Büyük bir gizlilik içerisinde alınan işgal kararının Türkler'de olası bir direnişe neden olmaması için nasıl uygulanacağına dair, bu tarihten sonra, yoğun diplomatik kulisler yapılmaya başlandı. Venizelos, toplantıda bulunan Wilson, Clemanceau ve Lloyd George'nin artan endişelerini azaltmak istercesine, işgale olası bir direnişe karşı, *"...Önemli olan bu işi iyi idare etmektir. Böylece Türkler son dakikaya kadar olacaklardan habersiz kalacaklar. Ben bu Türk Subaylarını iyi bilirim. Eğer direniş emri almazlarsa direnmeyeceklerdir. İzmir halkına gelince, onların tavırları dostça olacaktır."* diyerek işgal kararının kesinlik kazanmasına çaba gösterdi⁸²⁵.

Neticede görüşmeler sonunda kesinlik kazanan işgal kararının büyük bir gizlilik ihtiva eden organizasyonlarla sürdürülmesi için Amiral Calthorpe'nin talimat vermesi ve 12 Mayıs tarihinde de Kont Sforza'nın durumdan haberdar edilmesine karar verildi⁸²⁶.

Ancak ilerleyen günlerde müttefik büyük güçler, Paris'te İzmir'in işgali ve Küçük Aysa'nın geleceği hakkında birçok toplantı daha yaparak yakın bir tarihte bölgenin geleceğinin şekillenmesinde büyük katkı sağlayacak olan kararların alınmasına devam edeceklerdi. Bu toplantıları çok yakından takip eden ve başından sonuna kadar İzmir'in işgali ile ilgili yapılan gizli ve aleni toplantılara katılan İngiliz

⁸²⁴ **FO. 371/4157**, No: 66819, "Amiral Webb'den Mr. Balfour'a Telgraf", 7 Nisan 1919.

⁸²⁵ Toplantıda Clemanceau, Türkler'i ve İtalyanlar'ı haberdar etmeyecekmiz, diye sorarken; Lloyd George, Venizelos'a, hazırlıklarınızı gizli yapabilmisiniz, deyince; Venizelos, *"Kuşkusuz yapabiliriz. Odesa'ya asker göndermemiz istendiği zaman yeterli bir kapasiteyle on bin adamımızı naklettik. Kabul ediyorum ki çok zordu. Yunan askerleri bu yolda çok istekli değillerdi,"* diyerek askerlerin asıl isteklerinin İzmir'e çıkmak olduğunu ima etti. Dalby, **a.g.e.**, s. 120.

⁸²⁶ Bu açıdan baktığımızda işgalin sorunsuz bir şekilde yürütülmesi için Amiral Calthorpe'ye büyük bir görev yüklenmişti. Calthorpe, Paris'ten aldığı ilk talimatlar çerçevesinde Osmanlı Hükümet Ricali'ne, Yunan birliklerinin İzmir'e çıkmasına 36 saat kala İzmir istihkâmalarının Müttefik birliklerine teslim edilmesi, işgale 12 saat kala da işgalin mütarekenin 7. maddesine dayanılarak yapılması ve karşı konulmaması için gerekli girişimlerde bulunulması hususunda bilgilendirme yapılacaktı. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz...**, s. 72.

Diplomatik temsilcilerinden Harold Nicolson'un Paris'teki görüşmelerle ilgili tutuğu günlüğü müttefik liderlerin kimi zaman hangi yöntemlerle Anadolu'daki sorunlar üzerinde nasıl karar verdiklerine dair son derece ilginç ayrıntılarla doludur. Öyle ki, 13 Mayıs 1919 tarihli Batı anadolu'nun paylaşılmasının görüşüldüğü bir toplantı sırasında konuşulanlar belki de bu ilginçliğin ve hayret verici durumun en çarpıcı olanlarından birini oluşturuyordu;

“Büyük haritamı yemek masasının üzerine yaymamla birlikte herkes başına toplandı. LG, AJB, Milner, Henry Wilson, Mallet ve ben. Lloyd George, Orlando ve Sanino'nun birkaç dakika içinde geleceğini söylüyor ve onlara ne önerebileceğini görmek istiyordu. Ben, Antalya bölgesi'yle Küçük Asya'nın Fransa'dan geri kalan bölümünü önerdim. Milner, Mallet ve Wilson itiraz ettiler, AJB çekimser kaldı. Gevşek Orlando ile inatçı Sonnino yemek odasına girdiklerinde biz hala tartışıyorduk. Herkes haritanın etrafına oturdu. Paylaşılacak pasta şimdi daha büyük görünüyordu. Lloyd George önerisinin ne olduğunu açıkladı. Onlarsa Selçuk'u da istiyorlardı. Aaa, Hayır... orayı alamazsınız, orası Yunanlı dolu. dedi Lloyd George. Hatta Fethiye'de bile Yunanlıların olduğuna işaret ederek, kıyı boyunca iskenderun'a kadar durumun böyle olduğunu söyledi. Sakın ha... diye fısıldadım kulağına, orada o kadar çok yunanlı yaşamıyor. Lloyd George'nin cevabı yo işte burada görünüyor oldu. Yeşile boyanmış yerleri görmüyormusun? O zaman anladım ki, benim haritamı yanlışlıkla siyasi-etnik bir harita sanıyordu. Yeşil işaretli yerlerin ormanlık bölgeler yerine Yunanlılar'ı, kahverengi işaretli yerlerin de dağlık bölgeler yerine Türkleri gösterdiğini sanıyordu. Bir kurt kadar çevik olan Lloyd George, konuyla ilgili yaptığım düzeltmeyi ustalıkla şakaya vurdu. Bu arada Orlando ve Sonnino kendi aralarında İtalyanca gevezelik ediyorlardı. Kafalarını kaldırıp, Ereğli'de bulunan kömür madenlerini istediklerini söylediler. Bu konuda gerçekten de bir miktar bilgi sahibi olan Lloyd George, ama oradaki kömür çürük, pek işinize yaramaz dedi. Sonnino söylenenleri Orlando'ya tercüme etti. Diğerleri si, si.. diye cevapladı. ve İtalyanca Evet ama biraz moral olur dedi”⁸²⁷.

Nicolson bir gün sonra bu yaşananları arkadaşına yazdığı mektupta, Wilson, Lloyd George ve Clemanceau kast ederek; “...bu cahil ve sorumsuz adamların...” küçük

---

⁸²⁷ Nicolson, a.g.e., 332-333.

asyayı bir keki böler gibi bölmelerinin dehşet verici olduğunu ve bu şekilde milyonların mutluluğuna karar verdiklerini sandıklarını ifade decekti⁸²⁸.

3.4.1.Damat Ferit Hükümeti'nin İzmir'in İşgali'ne Diplomatik Kanallardan Tepkisi

İşgal olayını Türk Hükümet Ricalleri'ne doğrudan haber vermek için diplomatik girişimlere 14 Mayıs günü başlandı. Bu konuda İngiliz Yetkililer aldıkları talimatları harfiyen yerine getirme noktasında yetkilendirilmişlerdi. Öyleki Amiral Calthorpe, aldığı talimat dâhilinde işgale saatler kala İstanbul ve İzmir'deki Hükümet'in askeri ve siyasi organlarına ilk notaları verdi. Calthorpe'nin emriyle İzmir'de İngiliz Yüksek Komiserliği temsilcisi Mr. James Morgan'ın İzmir Valisi İzzet Bey'e, Yarbay Smith'in ise 17. Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa'ya verdiği ilk notalardan sonra, aynı içerikli bir diğer notası da saat 11'de Damat Ferit Paşa'ya verildi. Notalarda İzmir ve çevresindeki karışık durum dolayısıyla mütareke hükümlerine göre İzmir'deki tabyaların Müttefik askeri güç unsurlarına teslim edilmesi isteniyordu⁸²⁹.

Bunun üzerine sadrazam saat 14: 15'te Amiral Calthorpe'nin talimatına göre davranılması için İzmir valisine bir telgraf çekti⁸³⁰. Aynı gün Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa, Amiral Calthorpe'nin daha ilk notasını almadan, İzmir'in Yunan askeri birliklerince işgal edileceği, söylentilerinin İzmir'de iyice yaygınlık gösterdiğini bildirerek, buna kanıt olarak da Amiral Bristol ve Calthorpe'nin İzmir'e gelmelerinin hayra yorumlanamayacağını bildirerek, olası bir işgale karşı ne yapılması gerektiğini

⁸²⁸ A.g.e., s. 337.

⁸²⁹ Notalarda İzmir'in Yunan birlikleri tarafından işgal edileceğine dair herhangi bir ibare bulunmuyordu. FO. 371/4217, No: 73656; Amiral Webb, verilen bu ilk notlar ile ilgili olarak mevcutdurum hakkında şu tespitlerde bulunuyordu: "Meslektaşım de'France talimat almadığı için notayı tek başıma verecektim. Bu sebepten meselede Müttefikler'in yüksek meclisinin emriyle hareket ettikleri üzerinde dikkatle durmak hususuna itina gösterdim. Bununla beraber Yunan işlerinin tümüyle istihzam ettiği hususlar hakkındaki tenkit ve muamezelerin Krallık Hükümeti'nin hisselerine düşen miktarını da peşinen benimsedim. Ancak teşebbüsün geniş tutulmasına bakarak kaderin bu memlekete reva gördüğü en kötü hususları bütün genişliği ile bildirmek bana münasip görünüyor. Tam darbenin ansızın vurulmasının, birbirini kovalayan ardı ardına sarsıntılardan muhtemelen daha az karışıklıklara götürüleceğini anlamaktayım." Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz...**, s. 75; Ayrıca nota için bkz. **Türk İstiklal Harbi**, C. II, I. Kısım, 2. Baskı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s. 35.

⁸³⁰ Akşin, a.g.e., C.I, s. 266.

Harbiye Nezareti'nden sordu. Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Kolordu Komutanlığı'na belki de hükümete verilen notalar dâhilinde işgalin Müttefikler tarafından yapılacağını ve işgalin mütareke hükümlerine göre yapılacağından karşı konulmamasını emretti. Ayrıca gönderilen talimatta işgalin Yunanlılar tarafından yapılacağı söylentilerinin de ciddiye alınmamasını istedi⁸³¹.

İstanbul'dan gönderilen talimatlarla Müttefikler'in işleri İzmir'de kolaylaştırılırken, Amiral Webb aynı gün öğleden sonra Damat Ferit'i ikinci kez ziyaret ederek, paşanın kaygı düzeyini öğrenmeye çalıştı. Sonrasında görüşmeyi rapor halinde Londra'ya ileten Webb, Damat Ferit'in son olaylarda çok kaygılı görüldüğünü, ifade ederek İzmir'in işgalinin Yunanlılar tarafından yapıldığını öğrendiği an istifa etmesinin pek muhtemel olduğunu dile getirerek, bu durumda sadarete nasıl birisinin getirileceği konusunda herhangi bir fikrinin olmadığını, söyledi. Webb, ayrıca kaygılarında haklı çıkmamak için de saatler sonra yapılacak Yunan işgalinin üzücü sonuçlara mahal vermemesi noktasında, Yunan Askeri ve Siyasi Makamları'nın gereken hassasiyeti ve ihtimamı göstermelerini isteyecek ve bu konuda onların talimatlandırılmasını dile getirecekti⁸³².

İngiliz Yetkililer 14 Mayıs gününün sabahından itibaren sistematik olarak hem İstanbul'da hem de İzmir'de Hükümet Yetkilileri'yle sürekli irtibatta bulunuyorlardı. Öyle ki Webb'in Damat Ferit'e ikinci ziyaretini gerçekleştirdiği saatlerde İzmir Limanı'nda da Amiral Calthorpe, son haberlerden olağanüstü bir telaş içinde olduğunu söylediği Vali İzzet Bey'i ağırlıyordu. İzzet Bey, Calthorpe'ye kendisinin gizlediği gerçeği söyleyerek, bir Yunan işgalinin halk üzerinde çok kötü tesirlerinin olacağını, söyledi. Bunun üzerine Calthorpe, Müttefikler neye karar verirlerse versinler, halkı teskin etmek için elden gelen her şeyin yapılması gerektiği yönünde mülahazalarını ilettiler. Bu talep, vali beyin İzmir'in işgal edildiği gün gazetelerde çıkacak olan Yunan işgalini yalanlayan bir beyanatın yayımlanmasına neden olacaktı. Bu sırada Amalthia Gazetesi matbaasında Türkçe ve Yunanca olarak Yunan İşgal Ordusu Komutanı Zafirios'un İzmir Halkı'na, Hrissostomos'un ise Rumlar'a hitaben işgalin gerçekleşeceği saatlerde okunmak üzere bildirileri

⁸³¹ Taçalan, **a.g.e.**, s. 220; Öndeş, **a.g.e.**, s. 221; Bu talimat doğrultusunda Ali Nadir Paşa, birliklerine İtilaf askerinin tahkimatları işgal altına alması için gereken kolaylığın sağlanması noktasında emri için bkz. **Türk İstiklal...**, s. 36.

⁸³² **FO. 371/4217**, No: 73722, 14 Mayıs 1919.

basılıyordu.⁸³³ Amiral Calthorpe, aynı gün saat 19:00'da ikinci bir toplantı gerçekleştirerek, yeni bir nota ile işgalin Yunan Birlikleri tarafından yapılacağını İzmir Valiliği'ne iletilmesine karar verdi. Akşam saat 22:00'da bu nota valiliğe ve kolordu komutanlığına verildi⁸³⁴.

Gece verilen bu notadan sonra, valilik ve kolordu makamları, büyük bir telaş içinde hükümet ile irtibata geçmek için gece geç saatlere kadar çaba sarf ettilerse de bunda başarılı olamadılar. Neticede Mayıs'ın 14'ünü 15'ine başlayan saatlerde İzmir Valiliği işgalin Yunan Askeri Birlikleri'nce yapılacağını öğrenmiş olmasına rağmen, İstanbul'daki Hükümet, bunun hala İtilaf Askeri Birlikleri'nce gerçekleştirileceğini bekliyordu. Bu noktada Vali, panik bir halde Bab-ı Ali ile irtibat kurma çabasına girişecek; fakat muvaffak olamayarak sabah saat 05.30 civarlarında Amiral Calthorpe'ye oldukça yumuşak ifadeler dolu ve diplomatik üsluptan uzak cevabi bir nota ile şu ifadelerle karşılık verecekti⁸³⁵.

“Bana tevdi ettiğiniz iki notayı aldım. İlkinde mütarekenin 7. maddesi mücibince İtilaf Devletleri'nin ortak bir birliği tarafından İzmir'in işgal edileceğini bildiriyordunuz. Ben de mütareke gereğince işgalin yapılacağı ve geçici olduğunu hükümete bildirerek onlardan bilgi talep ettim. Morgan ve Smith'e olup bitenler neticesindeki mecburiyetimi dile getirdim. Ve ne isteniyorsa yapacağımı, belirttim.

⁸³³ 15 Mayıs'ta Köylü gazetesinde, Vali İzzet Bey'in İzmir'in işgal haberlerini yalanlayan şu beyanati yer alacaktı: *“Bazı bedbahtlar İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceği tarzında şaiyalar çıkarmışlardır. Yalandır. Tezkib edilir.”* Engin Berber, **Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922**, Ayraç Yay., Ankara, 1997, ss. 216- 220.

⁸³⁴ İlgili notada; *“1- Müttefik Devletleri'nin Hükümetleri ile Türkiye arasında akdedilen mütarekenin 7. maddesine dayanarak İzmir'in Yunan askerleri tarafından işgaline karar verilmiş olduğu, 2- İşbu kararın Osmanlı Hükümeti'ne de bildirildiği, 3- Bu askeri kafilenin yarın -15 Mayıs'ta- mahalli saat ile 08.00'da İzmir'e varmasının beklendiği ve karaya çıkarmanın derhal başlayacağı, 4- Türk Kıtaları'nın çıkması muhtemel esef verici bir hadiseyi engellemek için yarın sabah Yunan Askeri Makamları'nın kendilerini ilgilendiren isteklerini bildirinceye kadar, kışlalarında kalmalarını; Gümrük ve Punta yakınlarında yerleştirilmiş olan Türk Kıtaları'nın saat 07.00'da Merkezi Kışla'da toplanmış bulunmaları, 5- Bu yolda çıkacak bir vakanın İzmir'le, etraf sancak ve kazalarında heyecan ve asayişsizlik yaratabileceğini ekselenslarının pekiyi bildikleri hatırlatılarak sükûtun devam ettirilmesi için Valilik İdaresi altında bulunan bütün vasıtaların bu amaç için sarf edilmesi, ayrıca telgrafhanelerin heyecana mucib haberlerin yayılmasını önlemek amacıyla yarın sabah Britanya askerlerince işgal edileceği”* ne dair husus ve talepler sıralanıyordu. Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz...**, s. 77; Padişah Vahdettin'in Yaveri Avni Paşa, İzmir'de işgalin Yunan Birlikleri tarafından gerçekleştirileceğini haber veren notaların, Valilik ve Kolordu Makamları'na iletilmeden birkaç saat evvel bu makamların Dahiliye ve Harbiye Nezaretleri'ne başvurarak, İzmir'de Rumlar'ın ayaklanma hazırlığı içerisinde oldukları ve kanlı olayların başlamasının yakın olduğunu, bu nedenle ne yapılması gerektiği konusunda talimat talep ettiklerini ifade ettiğini, notaların verilmesinden sonra Vali İzzet Bey ve Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa'nın telaşlarının daha da arttığını ifade etmektedir. Öndeş, **a.g.e.**, s. 221.

⁸³⁵ Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz...**, s. 78; Akşin, **a.g.e.**, C.I, s. 267.

Daha sonra hükümetimden gelen haberler doğrultusunda işgalin mütarekenin 7. maddesine göre vuku bulacağını ve geçici bir karakter taşıyacağından dolayı işgale karşı çıkmadım. Hükümetim de benim düşüncemi destekliyordu. Ama akşam 09.30'da Morgan bana ikinci notayı getirdi. Bu notada yedinci madde mücibince İzmir'in Yunan Güçleri tarafından işgal edileceği söyleniyor ve bana gerekli tedbirleri almam konusunda tavsiyede bulunuyorsunuz. Mütareke şartlarında İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceğine dair bir madde bulunmadığından dolayı bu özel durumu Damat Ferit Paşa'ya bildirdim. Ve kendilerinden konuile ilgili bilgi ve onay istedim. Fakat şu saate kadar hükümetimden herhangi bir emir, onay veya bilgi almadım. Bu nedenle sizi, ikinci notanın içeriğinden dolayı protesto ettiğimi üzüntüyle bildiririm. İkinci notanın gerekçesini yedincimaddeye dayandırmışsınız. Ben yedinci madde mücibince yapılacak olan işgalin geçici olduğunu düşünüyordum. Ne var ki sizin ikinci notada ifade ettiklerinizden bu işgalin geçici olmadığını anladığımdan dolayı, memleketin güvenliği açısından gerekli tedbirleri alacağımı bize bildiririm. Bu fırsatla size saygılarımı iletirim.”⁸³⁶

Vali Bey, bu notası ile işgali son derece yumuşak ifadelerle ve belliki seçilmiş, özenli kelimelerle protesto eden ilk kişi olacaktı. Ancak notanın son bölümünde kullanılan, “...*Bu fırsatla size saygılarımı sunarım.*” cümlesi uluslararası ilişkilerde protesto metinlerinde olmayacak bir ifadenin tezahürü olarak belirmektedir. Doğal olarak akla, acaba İzzet Bey bu ifadeyi kullanmakla Amiral Calthorpe nezdinde neyi amaçlamış olabilirdi, sorusu gelmektedir. Veya İzzet Bey, bu denli alttan alıcı ifadelerle dolu notayı kaleme alırken, hükümetin İngiltere ile olan genel politikasına ters herhangi bir ifadeyle hanel vermek istememesinden dolayı mı böyle davrandı? gibi sorular doğrusu cevaplandırılmaya muhtaç sorular olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu arada Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa da, alınan bu ikinci nota ile birlikte, “*Esef verici olayların vuku bulmaması için...*” bütün askeri kıtaların buldukları garnizonlarda kalmasına dair emrini birliklere gönderdi⁸³⁷.

Neticede diplomasinin dili olan notalarla maskelenmiş bir işgal denilebilecek tarzda gelişen Yunan işgali, 15 Mayıs Perşembe günü fililiyate dönmüş ve acı gerçeğe bürünmüştü. İşgalin olduğu gün İzmir'de, İngiliz Yüksek Temsilcisi

⁸³⁶FO. 608/104, No: 12973, “Amiral Calthorpe'den İngiliz Dışişlerine Rapor”, 20 Mayıs 1919.

⁸³⁷Türk İstiklal..., s. 41.

Morgan, o gün nelerin yaşandığını 16 Mayıs'ta merkeze çektiği telgrafta şu şekilde anlatmaktaydı:

“...İşgal son derece disiplinsiz şekilde gerçekleştirildi. Birçok yerde çatışmalar meydana geldi. Hıristiyanlar tarafından yapılan kışkırtmalar neticesinde birçok Türk gereksiz yere tutuklandı. Evlerin ve iş yerlerinin yağması devam etmektedir. Rum ayaktakımı, etraftaki köylere saldırmaktadır. Rumlar'ın Türkler'i yağmalama ve avlama eylemleri devam etmekte... Üçyüz Türk, yüz Hıristiyan kayıp var.”⁸³⁸

Refik Halit Bey'in hatıratında bize aktardığına göre; o gün saatler ilerleyince İzmir'in Yunan askerleri tarafından kanlı bir şekilde işgal edildiği haberinin Bab-ı Ali'de duyulması üzerine; Maarif Nazırı Ali Kemal Bey ile Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın ilk önce bu habere inanmadıkları, muhtemel İttihatçılar'ın hükümeti zor duruma düşürmek için uydurdukları bir yalan olduğu, hatta işgal haberini, Dâhiliye Nezareti'ne İzmir Posta ve Telgraf Başmüdürlüğü vasıtasıyla ileten Maliye Müfettişi Muvaffak Bey'in, *“Tahrik edici ve heyecan verici haberlerde”* bulunmasından dolayı derhal tutuklanarak İstanbul'a, gözaltında yollanmasının istendiğini, aktaracaktı⁸³⁹.

İşgalin Yunan Kuvvetleri tarafından gerçekleştirildiği haberi, Bab-ı Ali'de büyük bir endişe ve üzüntüye sebep olmuştu. Hükümet, haberi aldığı andan itibaren İzmir'den veya buraya yakın ilçelerden haber alabilmek için saatlerce telgraf bağlantısı kurmaya çalıştı. Ancak bütün çabalara rağmen İzmir'den akşam saat 19:00'a kadar haber alınamadı⁸⁴⁰.

Hükümet, İzmir'in işgalinin kendisi üzerinde yaratmış olduğu karamsar havadan henüz kurtulmamışken; Yıldız Sarayı'nda Padişah Vahdettin'e de münferit kanallar vasıtasıyla işgal söylentilerine dair bazı bilgiler ulaşmaktaydı. Telgraflarda; Mentеше ve İzmir Yöreleri'nde işgallerin vuku olduğu bildiriliyordu. İlk gelen bilgilerin ne surette doğru olup olmadığını; doğru ise bu işgallerin kimler tarafından gerçekleştirildiğini araştırmak amacıyla Padişah Vahdettin, Mabeyn Başkâtibi Ali Fuat Bey'i Bab-ı Ali'ye göndermek suretiyle buradan bilgi edinmeye çalışmıştı⁸⁴¹.

⁸³⁸ Ediz, **a.g.e.**, s. 159.

⁸³⁹ Karay, **a.g.e.**, s. 139; Yenal Ünal, **Yakın Dönem Türk Tarihinde Refik Halid Karay**, Yeditepe Yay., İstanbul, 2013, s. 70.

⁸⁴⁰ Bab-ı Ali'de işgal sonrası yaşananlar hakkında bilgi için bkz. **Karay, a.g.e.**, ss. 141-144.

⁸⁴¹ Ali Fuat Bey, Bab-ı Ali'den işgal ile ilgili gelen bilgileri Padişah'a aktardığında Vahdettin'in bundan derin bir üzüntü duyduğunu ifade ederek, Sadrazam ve Dâhiliye Nazırı ile sürekli irtibatta

İlk bilgilerin alınarak işgal haberinin teyyid edilmesinden sonra Galip Kemali Bey; Bab-ı Ali’de Damat Ferit Paşa’nın başkanlığında toplanan kabine üyelerinin İtilaf Devletleri’ne nasıl bir nota ile karşılık verileceğini kararlaştırmak için yaşadıkları sıkıntılı anları bize şu şekilde aktarıyordu:

“Ferit Paşa, erkenden apartmana telefon ederek beni Hariciye Konağı’na çağırıldı. Hadiseyi, kolu kanadı kırık bir halde anlattıktan sonra, <Hemen Bab-ı Ali’ye gidiniz. Şu notlara bakarak devletlere hitaben bir nota kaleme aldırınız. Saat onda beni saderet dairesinde bekleyiniz, vükelada oraya gelecek.> dedi. Derhal Bab-ı Ali’ye koştum. Kalem-i Mahsusa Beyleri’ni topladım. Tahrirat-ı Hariciye Katibi Merhum Nuri Bey’in biraderi Reşat Nuri Bey, Ferit Paşa’nın notlarını esas tutarak 15/5/1919’da komiserlerle Bab-ı Ali namına verdiğimiz notayı yazdı. En evvel telaş içinde Maarif Nazırı Ali Kemal Bey geldi. Paşa, adeta hiddetle <Maşallah bey efendi... Sabahtan beri telefonla hepimizi arıyorum. Kimseyi bulmak mümkün değil.> dedi. Ali Kemal de <Efendimiz, Darülfünun’a gitmiştim. Şimdi daireye gelince emri fehimanelerini aldım, geldim.> cevabını verdi. Hiddetini yenemeyen sadrazam, <Evet, evet. Haberim var. Şeyhülislam Efendi Hazretleri vesaire fırka müzakeratında imişler. Tabi sizde orada idiniz. Başımıza ateşler yağıyor, müzakere edecek kimse bulamıyorum....> sözlerini nazır beyin yüzüne fırlattı. O sırada vükela, birer ikişer geldiler. Bana notanın müsvettesini hızlı sesle okumamı emretti. <...İtilaf Devletleri’nin beslediklerine asla şüphe etmediğim nisfepveraneye tevkidi hareketle, mevcut kuvvai askeriyemizin tezyidi hakkında iki aydan beri yaptığım teklifler kabul edilmiş olsaydı, İzmir vilayeti dâhilinde asayiş bir kat daha mükemmel olurdu.> fikrasını okuduğum sırada Ticaret ve Ziraat Nazırı Ethem Bey, <Efendim tensip buyurulursa bu fıkra çıkarılsa. Çünkü zimmen asayişin tam olmadığını işaret ediyor.> diyecek oldu. Zaten sinirlenmiş olan sadrazam, <Efendim, ondan evvelki fıkroda vilayette aşayişin tam olduğu söylenmişti. Yazılmasına mahsur yoktur cevabını vermiş.> ve daha sonra, <...Bu ana kadar cevapsız kalmış olan teklifimize nazaran, vakia silah altında 70.000 asker bulunduracak isek de bu kadar geniş bir sahada ancak 40.000 kişimiz vardır...> fikrasına da Nafia Nazırı Şevket Turgut Paşa

---

olunulmasını ve “...Herhangi saatte olursa olsun Daire-i Humayündaki hususi telefonla doğrudan doğruya kendisine arz etmemi...” istediğini, aktarmaktadır. Ali Fuat Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 209.

itiraz edip, <Bu fıkradan bugün her tarafta asayiş muhafaza edilemiyor manası çıkmazın?> demiş idiyse de Ferit Paşa bu mütaleayı dahi musip görmemişti.”⁸⁴²

Üzerinde pek çok kez oynanarak kaleme alınan, hükümetin işgal sonrası İtilaf Devletleri’ne ilk notasına son şekil verilerek İngiliz, Fransız, Amerikan ve İtalyan Yüksek Komiserleri’ne gecenin ilerleyen saatleri olmasına rağmen gönderildi⁸⁴³. Hazırlanması saatler alan hükümetin notasında yukarıda bahsedildiği gibi asayişin temin için asker sayısı ile ilgili durum ifade edildikten sonra Osmanlı Hükümeti’nin Paris Konferansı Kararları’na karşı koymayacağı; ancak bir Yunan işgaline de razı olamayacağını altı çizilmişti. Ayrıca iki yüz yıldan beri Osmanlı’dan ayrılan yerlerde İslam Medeniyeti’ne ait eserlerin imha edildiği halde, kendilerinin Hıristiyan tebayı korudukları vurgulanan notanın son bölümünde; ne hükümet-i ne de millet-i Osmaniye’nin en mühim şehirlerinden birinin işgalinin kesinlikle razı gelinmeyeceği, Hükümet-i Osmaniye’nin Düveli İtilafiye Devletleri hakkındaki iyi niyetini muhafaza ettiğini; ancak bununla hiçbir surette hakkından feragat mahiyetine haiz olacağı manasının çıkarılmaması gerektiğinin altı çiziliyordu⁸⁴⁴.

Damat Ferit Hükümeti, İzmir’in işgalinin ilk şok etkilerini yaşadığı saatlerde, işgal haberi dalga dalga Anadolu’nun en küçük yerleşim birimlerine kadar yayıldı. Doğal olarak da -beklendiği gibi- etkisi her geçen gün genişleyen büyük bir tepkiye neden oldu. Bu tepki; Paris’te Müttefikler’in verdikleri işgal kararına ve hükümetin tutum ve söylem politikalarına bir cevap niteliğinde olmakla birlikte, İzmir’de başlayan kanlı işgalin mümesillerine de karşıydı. Başta İstanbul olmak üzere tüm Anadolu’da hemen her gün protesto mitingleri gerçekleşiyor, halk ve çeşitli cemiyet örgütleri postahanelere hücum ederek hükümete, Müttefik Devletlerin Temsilcileri’ne protesto telgrafları çekiyorlardı⁸⁴⁵.

Hükümet, özellikle İstanbul’da büyüyen tepkiyi önleyebilmek için Mayıs’ın 15. ve 16. günlerinde işgal haberlerinin basına verilmesini yasak etmişti. Bu nedenle

⁸⁴²Söylemezoğlu, **Başımıza Gelenler...**, s. 96.

⁸⁴³**A.g.e.**, s. 96.

⁸⁴⁴Bayur, **Atatürk Hayatı ve Eserleri...**, s. 338.

⁸⁴⁵İşgalden hemen sonra Anadolu’da oluşan tepkiler ve protesto mitingleri için bkz. Haluk Selvi, **a.g.e.**, İstanbul, 2007; Ayrıca bkz. Bekir Sıtkı Baykal, *İzmir’in Yunanlılar tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu’daki Tepkileri*, **Bellekten** C.XXXIII, S. 132’den ayrı basım, TTK Yay., Ankara, 1969.

ilk günler basın ve İstanbul nispeten sakin bir haldeydi⁸⁴⁶. Ancak ayın 17'sinden itibaren basına, İzmir hakkında haberleri yayımlaması müsaade edilince; İstanbul'da tepki doruğa ulaştı. Üniversiteler, okullar, ticarethaneler ve eğlence yerleri tatil edildi⁸⁴⁷. Basın; İzmir'den gelen işgal haberlerini yayımlamakla birlikte işgale tepki olarak telgrafhanelere yağın ve sayıları yüzbin olduğu söylenen protesto telgraflarından da haber verip bunların bir kısmını yayımlamaya başladı. 17 Mayıs'ta Dahiliye Nezareti, bütün vilayetlere ve mutasarrıflara, "*İzmir'in işgalinin yabancı mümessillikler nezdinde protesto edildiğini, işgale maddi mukavemet imkansız olduğundan sükunetin sağlanarak halkın İtilaf ve Amerikan Mümessilleri'ne protesto telgrafi göndermelerinin uygun olacağı...*" içerikli bir telgraf çekerek yatıştırma politikasını devreye sokmaya başladı⁸⁴⁸. Aynı gün Amiral Webb, Londra'ya Anadolu'nun her tarafından sayısız protesto telgrafları aldığını ve kamuoyunun büyük bir galeyanda olduğunu bildiriyordu. Amiral Webb, 19 Mayıs tarihli bir diğer iletisinde İstanbul'un genel durumu hakkında bilgi vererek, Müslümanlar'ın burada işgale karşı büyük protesto mitingleri tertip etmeye başladıklarını haber veriyordu⁸⁴⁹.

⁸⁴⁶ 16 Mayıs tarihli Sabah gazetesinde İzmir'in işgal edildiğine dair haberlerin henüz yayılmadığı bir ortmada Ali Kemal, "*Elimli Dedikodular*" adıyla kaleme aldığı köşe yazısında şimdiye kadar meydana gelen olayların genel bir değerlendirmesini yapmak suretiyle yaşanan bütün bu hadiselerden İttihatçı liderleri sorumlu tutarken, şimdiki halde tek istediklerinin 20. Yüzyıl dünya siyasetini teşkil edecek olan Wilson İlkeleri'nin memleketimizde de tatbik edilmesini dile getirecekti. **Sabah**, 16 Mayıs 1919, No: 10597.

⁸⁴⁷ ; Ayrıca Başkent İstanbul'da gerçekleşen protesto mitingleri için bkz. Kemal Arıburnu, **Milli Mücadele'de İstanbul Mitingleri**, 2. Baskı, Yeni Desen Matbaası, Ankara.

⁸⁴⁸ Bu tarz bir politikaya uygun olarak Dâhiliye Nezareti tarafından Menteşe Mutasarrıflığı'na gönderilen bir telgrafta ise; "*İtalyanlar'ın işgaline maddi olarak mukavemet imkânı olmadığından yalnızca protesto edilmesini ve sert karşılık verilmemesi...*" isteniliyordu. Hükümetin vilayetler ve mutasarrıflıklar kanalıyla halkı sükunete davet ve fiili bir direnişe sevk etmemeye yönelik tebligatlar bkz. Selvi, **a.g.e.**, ss. 19- 25.

⁸⁴⁹ Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz...**, s. 81; İşgalin olduğu gün meydana gelen olaylardan İngiliz Yetkililer de çok rahatsız olmuşa benziyorlardı. Amiral Calthorpe, 18 Mayıs sabahında Yunan General Kalkolidis'i ağırlarken, yağmanın durdurulması başta olmak üzere güvenliğin ve asayişin sağlanması amacıyla birtakım önlemlerin derhal devreye sokulması için Yunan General'den acil eylem planı istemiş, generale bu konuda Calthorpe, alınacak önlemleri içeren talimatlar vermişti. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ediz, **a.g.e.**, s. 167; İngiliz belgelerinde işgalin olduğu andan itibaren İngiliz Yüksek Komiserliliğinin hükümetin genel eğilimi başta olmak üzere kamuoyundaki artan infialinin derecesini öğrenmek amacıyla Sadrazaman Damat Ferit Paşa ile bu sıralarda yaptığı birçok görüşmenin ayrıntıları mevcuttur. İşgalin hemen ertesinde Amiral Webb, Damat Ferit arasında gerçekleşen bir görüşmeyi Londra'ya artarırken, Damat Ferit'in işgal olayı ile birlikte çok kaygılandığını ve kendisine kamuoyunun tepkisini göstermek amacıyla Anadolu'dan gönderilmiş birçok telgraf gösterdiğini ifade etmekteydi. Ayrıca Webb, bu görüşmenin detayları ile ilgili olarak Lord Curzon'a Damat Ferit'in ümitsiz bir durumda olduğunu, şimdiye kadar yaptığı politik çalışmalarla İttihat ve Terakki taraftarlarının sindirdiğini fakat bu işgal ile birlikte komitenin tekrardan etkinliğini halkın patlamaya hazır olduğu bir durumda yeniden arttığını haber veriyordu. **IOR-L-PS-11-156**, "*Amiral Webb'den Lord Curzon'a Telgraf*", No: 80101, 16 Mayıs 1919.

Damat Ferit Paşa, artan tepki ve baskılar üzerine ve biraz da kamuoyunu rahatlatmak düşüncesiyle 16 Mayıs'ta istifasını Padişah Vahdettin'e sundu. Ancak tekrardan beklendiği gibi hükümeti kurma görevini yine kendisi üzerine aldı. İstifa dilekçesinde İzmir'in işgalinin, hükümeti düşürdüğü müşkül durum vesilesiyle gerçekleştiği ifade ediliyordu⁸⁵⁰.

Damat Ferit, İstanbul'a ve bütün Anadolu'ya bir karabasan gibi çöken işgalin etkilerini her yerde hissetmeye başlamış, Yıldız Sarayı'nda Padişah Vahdettin ile gerçekleştirdiği 17 Mayıs tarihli bir görüşmede onun da ümitsiz bir şekilde, büyük bir depresyonda olduğunu görmüştü. Sonradan İngiliz Elçili Görevlisi Andrews Ryan'a görüşmenin detayları hakkında bilgi veren Damat Ferit, durumun ne kadar ciddiyet arz ettiğini ifade ederek, tahtın çökmesinin bile muhtemel olduğunu dile getirecekti⁸⁵¹. Damat Ferit, bu düşüncesini 20 Mayıs'ta Amiral Webb'le yapmış olduğu bir görüşmede de dile getirecek ve işgalin ülkede meydana getirmiş olduğu büyük tepkinin bir patlamaya yol açabileceğinden bahsederek, böyle bir durumda

⁸⁵⁰ **İkdam**, 17 Mayıs 1919, No: 7999. İşgalhadisesi, padişaktan halka kadar herkeste çok derin bir üzüntü yaratmıştı. Padişah Vahdettin, Damat Ferit'i hükümeti yeniden kurmakla görevlendirdiği hatt-ı hümayununda: "...*Şu an-ı muhimde başlarında milletin sinesinden tahassül etmiş, altı buçuk asırlık bir hanedanın reisi ve neticesinde, her türlü efradı milletin emel-i gayesi, hukuk-ı devlet ve milletin tamamıyla muhafazasından ibaret olduğundan milletin bu mukaddes emelinin temini için son derece fedakarane ve azimkarane mesai sarf etmenizi katı surette ihtar...*" ifadelerine yer veriyordu. **Türk İstiklal...**, s. 52; Cavit Bey, günlüğünde İzmir meselesinin memleketi sarstığını ve hükümeti istifaya mecbur ettiğini kaydederken; yeni kabinede, Dahiliye Nezareti'nin Mehmet Ali gibi bir heriften kurtulduğunu; fakat onun yerine tam bir hembası olan Ali Kemal'in geldiğini, belirtiyordu. Cavit Bey, **a.g.e.**, s. 193; Galip Kemali Bey'in, memleketin böylesine hassas bir dönemde istifa olayından sonra yeni kabinenin bir kişi dışında yine aynı kişilerden oluşmasına tepki gösterdiğini ifade ederek, yedi buçuk aydan beri sürdürdüğü Muhtelit Mütareke Komisyonu Başkanlığı'ndan istifasını Damat Ferit'e sundu. İstifa olayı ile ilgili olarak Damat Ferit ve Galip Kemali arasında geçen diyalog için bkz. Söylemezoğlu, **Başımıza Gelenler...**, ss. 101-105.

⁸⁵¹ 17 Mayıs tarihinde Vahdettin ile Damat Ferit arasında geçen görüşmenin detayları hakkında Damat Ferit, İngiliz Elçilik Tercümanı Andrews Ryan'a bilgi vermişti. Bunun üzerine Ryan, görüşmeyi Amrial Webb kanalıyla İngiliz Dışişlerine ileterek, İstanbul'da Padişah Vahdettin dâhil bütün kurum ve kişilerin İzmir'in işgali ile ne kadar büyük bir sarsıntı geçirdiğini izah edecekti. Ryan, Padişah'ın ümitsizlik ve depresyon içinde olduğunu ve Damat Ferit'in birtakım güvenceler almadan yeniden görevi kabul etmek istemediğini ifade ederek, Damat Ferit'in şu hassas tespitini Dışişlerine aktarmaktadır, "...*Bu gibi ciddi bir olay yinelenirse tahtın çökmesine neden olabilir, çünkü padişah ümitsizlik içindedir ve yeni bir felakete ilişkili görünmeyi istemiyor. ... Bu felaket İstanbul'un işgaline neden olabilir.*" Salahi R. Sonyel, **Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı**, AAM Yay., Ankara, 2007, s. 29; Andrews Ryan hatıralarında İzmir'in işgalinin Damat Ferit'i, takip ettiği politikasından vazgeçiremediği ve bu politikanın da onun bütün başarı imkanını ortadan kaldırdığını ifade etmektedir. Erdal Aydoğan- Erkan Cevizliler, **İstanbul'da Bir İngiliz Tercümanın Hatıraları 1899-1922 Abdülhamit Devrinden Mustafa Kemal'e kadar**, Salkımsöğüt Yay., Konya, 2014, s. 113.

İstanbul'un yerle bir olabileceği; ancak taşrada böyle bir patlamanın katliamla sonuçlanabileceğini aktarıyordu⁸⁵².

Damat Ferit Paşa, işgalin sıcak etkilerinin hissedildiği bir ortamda, 18 Mayıs'ta Müttefik Devletlerin İstanbul'da bulunan temsilcilerine bir nota verdi. Notada, adil olduklarına inandığı İtilaf Devletleri'nin işgal kararına razı gelinemeyeceği ve bu Asya Şehri'nin örfen, tarihen ve coğrafi konum itibarıyla Yunanistan ile hiçbir alakası olmadığı belirtilerek, Osmanlı Milleti'nin istemeyerek girdiği bu harp nedeniyle cezalandırılmaması gerektiği vurgulanıyordu. Damat Ferit, notada işgale karşı halkın en medeni şekilde düşüncelerini dile getirdiğini, memleketin her tarafından gelen telgrafların kendilerine ait olan vakarı da açıkça gösterdiğini ifade ediyordu⁸⁵³. Aslında İtilaf Devletleri'nin kararıyla gerçekleşen işgal olayına diplomatik yollarla tepki göstermede hükümet yalnız değildi. Trabzon Müdaafa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Sulh ve Selameti Osmaniye, Milli Ahrar Fırkası, İzmir Redd-i İlhak Cemiyetleri, Osmanlı Demokrat Fırkası, Osmanlı Sosyalist Fırkası işgal vesilesiyle İtilaf Temsilcileri'ne oldukça sert ifadelerle dolu ortak bir muhtıra sundular. Muhtırada; Osmanlı Devleti'nin Yunanistan ile savaşta olmamasına rağmen vuku bulan bu işgalin, mütareke hükümlerine ve Wilson İlkeleri'ne aykırı olduğu ifade edilerek, işgalden doğacak her türlü sorumluluğun İtilaf Devletleri'ne ait olacağı vurgulanıyordu⁸⁵⁴.

Hükümet, artan tansiyonu düşürmek ve Müttefik Devletlerin Temsilcileri'yle diplomatik kanalları açık tutmak suretiyle düşük düzeyde de olsa tepkisini dile getirirken, ülke içerisinde de otoritesini sarsacak ve herhangi bir kargaşalığa sebebiyet vereceğine inandığı her türlü hareketi, işgalin ilk şok edici etkilerini atlattıktan sonra, önlemek amacıyla çeşitli tedbirleri derhal devreye sokacaktı. Bu amaçla ilk olarak 19 Mayıs'ta bütün vilayetlere bir telgraf-genelge göndermek suretiyle hükümetin görevde olduğu dile getirilecek, İzmir'in işgaline karşı kutsal hakların savunulması için Paris Barış Konferansı ve uluslararası devletler nezdinde gerekli teşebbüslerde bulunulduğu ifade edilerek endişe ve kargaşaya mahal

⁸⁵²FO. 371/4227, No: 76651, 20 Mayıs 1919; Sonyel, **Gizli Belgelerde...**, s. 30; Akşin, **a.g.e.**, C.I, s. 300.

⁸⁵³Haluk Selvi, **İşgal ve Protesto**, Değişim Yay., İstanbul, 2007, s. 23.

⁸⁵⁴**İkdam**, 17 Mayıs 1919, No: 7999.

verilmemesi ve sükûnetin korunması talep edilecekti⁸⁵⁵. Ancak hükümet bu genelgeden sonra İstanbul'da, İngilizler'in istekleri doğrultusunda, protesto mitinglerine yasak getirerek, haziran ayının ortalarında da işgale tepki olarak çekilecek protesto telgraflarının postahanelerce kabul edilmemesi hususunda vilayetlere tebligat gönderecekti. Ancak bu tedbir başta Mustafa Kemal olmak üzere birçok kişinin tepkisine neden olacak ve hükümet bu hamlesinden çok kısa bir sürede vazgeçmek durumunda kalacaktı⁸⁵⁶.

Hükümetin vilayetlerde tanisiyonu düşürmek ve Paris Barış Konferansı nezdinde gerekli girişimlerde bulunulup her şeyin kontrol altına alındığını vilayetlere genelgelerle duyurduğu gün, Paris'te Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ilgilendiren çok önemli bir görüşme de gerçekleşiyordu. Hatıratında kabine üyelerinin çoğunun Londra'dan gelerek Türkiye'nin geleceğini tartışmak amacıyla Rue Nitot'ta buluştuklarını aktaran ve toplantıda, "*Lloyd George'ye karşı Küçük Asya meselesinden dolayı patlamak üzere olan bir fırtına vardı...*" diye tanımladığı görüşmeyi Nicolson şöyle aktaracaktı:

"...Rue Nitot'a çağrıldım. Fakat herhangi bir toplantıya katılmam istenmedi. Dışarda oturdum. Sadece bir cam kabine üyeleri ile benim aramda bulunuyordu ve ben ne konuştuklarını duyabiliyordum. Lord Curzon, Türklerin Avrupa'dan atılması

⁸⁵⁵ **Takvim-i Vekayi**, 20 Mayıs 1919, No: 3553; Bayar, **a.g.e.**, s. 97; **Türk İstiklal Harbi**, C.II, I.Kısım, s. 51; Hükümetin işgale karşı almaya çalıştığı tedbirler, basın ve kamuoyunda sürekli eleştiri konusu oluyordu. Bu konuda İstanbul Darülfünun Hukuk Fakültesinde genç bir hukuk öğrencisi olan İsmail Hakkı, hükümetin işgale karşı tutumunu eleştirerek günlüğüne şunları kaydediyordu: "*21 Mayıs: Dün de İstanbul'da bir miting yapılmış, gazeteler yine protesto telgrafları ile dolu. Işık verecek bir havadis yok. Karanlık günler... 28 Mayıs; Yeis içerisindeyim. Yaşamak banaacı ve karanlık görünüyor. Harpte ölsemişim daha hayırlı olacaktı sanyorum. Hükümet, Yunanlılar'a karşı koymamayı, söylemeye devam ediyor. Notalarla, siyaset yoluyla bu işleri düzeltereklermiş.*" İsmail Hakkı Sunata, **İstanbul'da İşgal Yılları**, İş Bankası Yay., İstanbul, 2006, s. 39.

⁸⁵⁶ Mustafa Kemal'in, İzmir'in işgaline karşı hükümetin, protesto telgraflarının kabul edilmemesi ile ilgili olarak vilayete yapmış olduğu telgrafların kabul edilmemesi yönündeki emir için, Anadolu'da bulunan kolordu komutanlıklarına gönderdiği telgrafın bir bölümünde şöyle diyordu. "*...Milletin sesini boğarak, meşru haklarını istemekten alıkoymaya ve vatanın yok olmasına sebep olmaya yönelik olan bu emri, hiçbir namuslu telgraf memurunun uygulayacağını ümit etmem. Ama böyle bir namussuzluğa girişecek olanlar olur ise hemen askeri mahkemelere verilmelerini ve bildirilmesini emrediyorum.*" Mustafa Kemal, kararın geri alınması için Bab-ı Ali'ye de bir telgraf göndermişti. **Atatürk'ün Tamim, Telgraf...**, ss. 44-58. Refik Halit, Mustafa Kemal'in bu emrinin vilayetlerce alınmasından hemen sonra nazırlığa bütün vilayet ve mutasarrıflıklardan, şimdi ne yapılacağına dair talimat isteyen, telgraflar yağmaya başladığını, bunun üzerine keyfiyeti Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey'e bildirdiğini, buna mukabil Ali Kemal Bey'in emri geri almamak için uğraştığını ve hatta vilayetlere tekrardan bir tebligat gönderdiğini ifade ettiyse de bir süre sonra Dâhiliye Nezareti, bu emri geçersiz kılmak zorunda kalacak ve protesto telgraflarına gönderim yasağının kaldırılmak zorunda kaldığını ifade ediyordu. Karay, **a.g.e.**, ss. 168; Ünal, **a.g.e.**, s. 71; Ayrıca Mustafa Kemal'in İzmir'in işgaline ve işgale karşı takip edilen hükümet politikalarına karşı tepkisi için bkz. Selvi, **a.g.e.**, s. 28-34.

konusunda diretiyordu. Montagu ve Milner, hala Türk meselesinin çözülememesinden rahatsız olmuşlardı. Winston, Türkiye'nin olduğu gibi bırakılmasını istiyordu. İstanbul, Boğazlar ve Trabzon'a kadar uzanacak bir bölgede Amerikan mandasını savunuyordu. Lord Balfour, Amerikan Mandasında İstanbul'un bulunmasını, İzmir'in Yunanistan'a geri kalan bölgelerin ise yabancı bir uzaman denetiminde Türklere bırakılmasını istiyordu. Lloyd George, çekimser bir haldeydi ve tartışmadan şimidyeye kadar herhangi bir karar çıkmamıştı... »⁸⁵⁷.

Böylesi bir atmosfer içerisinde Damat Ferit, iç kamuoyunda tansiyon düşürmek ve yeniden güven tesis etmek için Yunan işgaline son verilmesi ve Ermenistan'a tanınacak muhtariyet dışında Anadolu ve Trakya Kıtaları'nın Osmanlı Devleti'nin elinde kalacağını acele olarak ilan edilmesini, istemek amacıyla Paris Barış Konferansı'na bir telgrafla başvuracaktı. Bu girişim işgalden sonra Barış Konferansı nezdinde hükümetin ilk diplomatik hamlesiydi. Ardından Damat Ferit iki gün sonra, 22 Mayıs'ta, bu kez İtilaf Yüksek Komiserleri'ne gönderdiği bir nota ile ikinci bir diplomatik hamle daha yapacaktı. Notada; Yunan askerlerinin, vakit geçirmeksizin İzmir'den tahliye edilmesi ve yerlerine büyük güçlerin askerlerinden oluşan bir birliğin konuşlanmasının memnurlukla karşılanacağını, bildiriliyordu⁸⁵⁸.

İstanbul'da bulunan Amerikan Yüksek Komiserliği de olayları çok yakından takip ediyordu. İzmir'in işgallerinin akisleri hakkında Washington'a gönderdiği bir raporda Yüksek Komiser Ravandal; hükümetin karışıklıkları önlemek amacıyla, gergin durumda olduğu tahmin edilen iç bölgelerden hala haberlerin alınmadığı, şehirde gazetelerin matem ilanına hazırlanmalarını aktarıyordu. Ravandal ayrıca raporunda Türk Üniversite Öğrencileri tarafından protesto gösterilerinin düzenlendiğini, onların açıkça Amerikan mandasından yana olduklarını ifade ederek; İzmir, Yunanlılar dışında başka bir yabancı devlete verilmiş olsaydı Türkler'in bu kadar tepki göstermeyeceği hususuna dikkat çekiyordu⁸⁵⁹.

---

⁸⁵⁷ Nicolson, a.g.e., s. 343.

⁸⁵⁸ Akşin, a.g.e., C.I, s. 304.

⁸⁵⁹ Orhan Duru, **Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları**, 5. Baskı, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2007, s. 12.

3.4.2. Saltanat Şurası ve Hükümetin Dış Politikasına Yönelik Şuraya Katılanların Eleştirileri

İzmir'in işgali, Osmanlı Hükümet Ricalinde ve kamuoyunda büyük bir tepki yaratmakla birlikte, Paris'te devam etmekte olan Barış Konferansı'nda Osmanlı Devleti için ne derece ağır bir antlaşma hazırlanmakta olduğunun ve bu süreç; Başkent İstanbul'un elde kalmasının dahi garanti olmadığı açık bir işaretiydi. Hükümet, görüldüğü gibi eldeki imkânlar dâhilinde, diplomatik yollarla tepkisini; Barış Konferansının Müttefik Temsilcileri'ne göstermişti. Ancak böylesine tedirgin edici bir durumda hükümet, kendi politikalarına karşı alevlenen muhalefete, biraz da sorumlu olma bilinciyle ve kimin ne düşündüğünü öğrenmek amacıyla "Şurayı Saltanat"ı padişahın başkanlığında toplama kararı aldı. Bu karar; İzmir'in işgalinden sonra Başkent İstanbul olmak üzere yurtta artan, işgali protesto mitinglerinin hemen arkasından gelmesi, hükümetin ve sarayın beklemedikleri bu işgalden, ne derece tedirgin hale geldiklerinin de açık bir tezahürüydü. Çünkü 1919 yılı başında, Tevfik Paşa Hükümeti zamanında Ayan Reisi Ahmet Rıza'nın başını çektiği bir grubun, dış politikada hükümete yardımcı olmak amacıyla "Saltanat Şurası"nın toplanması için saray ve hükümet nezdinde girişimlerde bulunması, tepkiyle karşılanmış ve Ahmet Rıza hükümet işlerine karışıyor, diye başta padişah olmak üzere pek çok kişi tarafından eleştirilmişti. Ancak şimdi durum biraz değişikti ve teklif muhalefetten değil, bizzat hükümet kanadından gelmişti⁸⁶⁰.

26 Mayıs günü Yıldız Sarayı'nın üst katındaki büyük salonda toplanması kararlaştırılan şuraya kimlerin katılacağı ve müzakerelerin ne şekilde cereyan edeceği hususunda, 24 Mayıs'ta Ayan Dairesi'nde Maliye Nazırı Tevfik Bey, Ayan'dan Rıza Tevfik, Vükela Meclisinde memur olan Abdurrahman Şeref Beyler'le Çürüksulu Mahmut Paşa bir toplantı yaparak şuraya kimlerin davet ve iştirak edeceklerini tespit ettiler⁸⁶¹. Sıkı tedbirler alınarak toplanan şura, istişari mahiyette

⁸⁶⁰ Akşin, a.g.e., C.I, s. 323.

⁸⁶¹ Toplantıya davet gönderilen kişiler özenle ve çeşitli yerlerden seçilmişti. Buna göre, Heyet-i Vükela, Heyet-i Ayan, Şurayı Devlet İkinci Reisleri, Temyiz Mahkemesi Reisleri, Divan-ı Muhasebat Birinci ve İkinci Reisleri, Mazül Nazırı ve Sefirler, Meşihat tarafından seçilen ilmiye ricalinden altı zat, Bahriye Nazırı tarafından seçilen Deniz kuvvetleri ümera erkanından dört kişi, Dar ül-Hikmet ül- İslamiye'den seçilen iki aza, fetvahaneden seçilen iki kişi, Darülfununun çeşitli Fakültelerinden seçilen 15 kişi, Barodan üç, Matbuat Cemiyetinden sekiz, Ticaret odasından dört, Vahdet-i Milliyeden iki, Trabzon Müdafa-ı Hukuk'u Milliyeye Cemiyetinden iki, Milli Kongre

olduğundan, davet edilen zümrelerin her birinden sadece bir kişi söz söyleme hakkına haiz olacaktı. Ancak ayan ve eski nazırlar bu sınırlamanın dışında tutulacaktı. Şurada bugünkü zafiyetin üzerinde durulmayıp, sadece hükümete önerilen ve tavsiye edilen çareler üzerinde söz edilecekti. Ayrıca müzakere sırasında münakaşadan kaçınılacak ve sadece ilgili konu sınırlarında kalınarak kelimeler edilecekti. Katılanların kendi aralarında dahi münakaşa etmelerine müsaade edilmeyen şurada, Heyeti Vükela ile hiçbir şekilde ikili diyaloga girilmeyecek, hükümet eleştirilere cevap vermeyecek, sadece dinleyici konumunda olacaktı. Söz alanların, konuşmalarını en fazla onbeş dakika içerisinde bitirmelerini istendiği Saltanat Şurası'na içlerinde Halide Edip Hanım'ın da bulunduğu kadınların katılması bir ara söz konusu olduysa da daha sonra bu usulden vazgeçildi⁸⁶².

Galip Kemali Bey'in, katılanlardan herkesin yüzünde acı bir endişe vardı, dediği şura toplantısını, Padişah Vahdettin kısa denilebilecek bir konuşma ile açtı. Vahdettin, "...*Şu son durum ve felaketlere dair...*" ülkenin içinde bulunduğu durumdan nasıl kurtarılması gerektiği hususunda ülkenin seçkin aydınlarının görüşlerine neden müracaat edildiğine açıklık getirdi. Daha sonra Damat Ferit, İzmir'in işgali dâhil son olayları özetleyecek bir konuşma yaptı. Konuşmasında hiçbir umut vermemeye dikkat etmelerine rağmen İstanbul'da bulunan Yüksek Komiserler'le ilişkilerin günden güne düzeldiğini ve Avrupa basınının bir bölümünün kendi leyhlerine döndüğünü, izah etti. Devletin tarihi dostları olan İngiltere ve Fransa'nın yardım elini uzatarak kendilerini bu durumdan kurtarmasını

Cemiyetinden iki, Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetinden iki, Milli Ahraf Fırkasından iki, Kürt Teali Cemiyeti'nden iki kişi olmak üzere Şuraya davet edilmişlerdi. Gökbilgin, **a.g.e.**, s. 94; Ayrıca şuraya dönemin İstanbul basınının önde gelen simalarından Ahmet Rasim, Mahmut Sadık, Yenigün gazetesi sahibi Abdullah Zühtü, İstiklal gazetesi sahibi Rauf Ahmet, Tasvir-i Efkar Başmuhabiri Velid Ebüzziya, Vakıf gazetesi sahibi Ahmet Asım, Söz gazetesi sahibi Asaf Muammer ve Soysallıoğlu Suphi Bey'ler katılmışlardı. Göztepe, **a.g.e.**, s. 164.

⁸⁶² Toplantıya konuşmacı olarak davet edilenler arasında Galip Kemali Bey de vardı. Kendisi hatıralarında salonun atmosferini şu cümlelerle izah ediyordu: "...Herkesin yüzünde acı bir endişe vardı. Söz söylecekler, meclisin intizam ve inzibatını idareye memur edilen Başyaver Ferik Hurşit Paşa'ya isimlerini yazdırdılar. Bunların arasında bende vardım. Salonun dibine doğru soldaki kapısının önünde bir masa konmuştu. Sadrazam ve Vükela o masanın etrafında sağlı sollu yer almışlardı. Öbür davetliler de teşrifattan gösterilen yerlere sıra ile kısım kısım oturmuşlardı. Ortada da hatiplere mahsus bir küçük masa vardı. Sadrazamın oturduğu masanın arkasında büyük bir paravan, hükümdarın geleceği kapıyı kapatıyordu. Herkes padişahın gelmesine muntazırken, Ferit Paşa ayağa kalkıp elindeki kâğıdı okumaya başlayınca, eski Sadrazam Teyfik Paşa kolundan çekip kulağına bir şeyler söyledi. Anlaşılan daha hükümdarın gelmediğini fısıldamış olacak ki Ferit Paşa yerine oturdu..." Söylemezoğlu, **Başımıza Gelenler...**, s. 121-124.

dilediğini de ifade ettiği konuşmasına Damat Ferit, barış konferansına gönderdiği telgrafi şuraya okuyarak son verdi.⁸⁶³

Damat Ferit'in konuşmasından sonra söz alan Ayan Reisi Ahmet Rıza, konuşmasına hükümetin mevcut politikasını sorularla irdelenecek şekilde hükümete, Müttefikler'le yürütülen müzakerelerin neticelerinin ne olduğu, Barış Konferansı'na davet edilip edilmediğimizin açıklanmasını, Müttefikler'le yürütülen müzakerelerin, büyük umut bağladığımız, Wilson İlkeleri'nin 12. maddesine göre mi yürütüldüğü yoksa bu prensipten vazmı geçildiğigibi soruların, cevaplanmasını isteyerek başladı. Ardından hükümetten, Şurayı Saltanat Toplanıları yerine daha büyük bir Milli Meclis'in açılmasını ve hükümetin bu meclisin kararlarına riyaat ederek; halkın tezahürü olan bu meclisin gücünü arkasına alarak politika belirlemesi, talebini dile getirdi. Ahmet Rıza Bey'in sorduğu soruların tamamı hükümet kanadında cevapsız kalıyordu. Çünkü İtilaf Devletlerin Osmanlı Hükümetinin verdiği notaların neredeyse tamamına yakınına cevap vermiyorlardı. Konuşmanın sonuna doğru Ahmet Rıza ile Damat Ferit arasında küçük bir sözlü atışma meydana geldiyse de bu pek uzatılmadı. Damat Ferit, Ahmet Rıza Bey'in soruduğu sorular için, yakında Meclis-i Milli açılıyor orada istediğinizi sorarsınız deyince, Ahmet Rıza Bey, "*Yakında açılacağını ümit etsem bu soruları sormazdım.*" diye karşılık verecekti⁸⁶⁴. Ayandan Müşir Fuat Paşa oldukça nazik denilebilecek bir üslupla, Sadrazam Paşa'nın devam eden hadiseler hakkında kendilerini daha fazla bilgilendirmesi gerektiği hususuna vurgu yaparken, kendilerinin buraya toplanmasının karanlıkta göz kırpmak olarak

⁸⁶³ Akşin, **a.g.e.**, CI, s. 324; Padişah toplantıya iştirak edenlere şu şekilde hitap etti: "Devletin uğramış olduğu şu son durum ve feleketlere dair müzakere yapılması ve gerekirse bazı danışma kararları alınması için siz memleketin seçkin aydınlarını buraya çağırılmış ve toplamış bulunuyorum. Osmanlı İmparatorluğumuz'un karşı karşıya bulunduğu zor şartlardan nasıl çıkılacağı hususunda herkes fikir ve görüşlerini burada açıkça belirtmelidir. Bunun böyle olacağını umduğum için toplantıdan uğurlu ve mutlu sonuçlar bekliyorum. Bu meclisin hepimiz hakkında uyarıcı ve verimli kılmasını Yüca Tanrı'dan dua ederim. Başkanlığı Sadrazam Paşa'ya terk ediyorum." Başmabeyinci Lütfi Simavi, **a.g.e.**, s. 503; Galip Kemali Bey, padişahın titrek ve yorgun bir sesle dile getirdiği konuşmasının salonu dolduran herkesin üzerlerine bir kabus gibi çöktüğünü ifade ederek, "...*Hiç de beklenmeyen bu cansız, ruhsuz sözlerin hele tıpkı bir hasta lisanından çıkarasına kesik ve mecalsiz bir surette söylenmesi, bütün meclisi adeta dondurduğunu...*" ifade ediyordu. Söylemezoğlu, **Başımıza Gelenler...**, s. 126; Ali Fuat Bey, Padişah Vahdettin konuşmasını bitirdikten sonra salondan Velihaht Abdülmecit Efendi ile birlikte ayrılıp servis merdivenlerinden inerken iki gözünden yaşlar akar bir halde, "*Karılar gibi ağlıyorum.*" dediğini anılarında ifade etmektedir. Ali Fuat Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 216.

⁸⁶⁴ Celal Bayar, **Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Giriş**, C.5, Sabah Yay., İstanbul, 1997, s. 102.

değerlendiriyordu ⁸⁶⁵. Aynı şekilde Ayandan Seyit Bey, kendilerine toplantıda bugünkü vaziyet hakkında Sadrazam Paşa'nın bilgi vereceği ifade edildiği halde Paşa'nın bunu gerçekleştirmediği noktasında Damat Ferit'e eleştirisini dile getirdi. Seyit Bey, konuşmasında İzmir'in işgalinden başka, İtalyanlar'ın Mentеше Sancağı'nda birtakım işgal faaliyetlerine giriştikleri, hatta Söke ve Kuşadası arasında bir demiryolu hattı bile döşemeye başladıklarını dile getirerek, bu konularda kendilerine neden bilgi verilmediğine değinecek; eğer bu toplantıda nazırlar olaylar hakkında hiçbir mütalaa buyurmadan biz sadece düşüncelerimizi söylemeye mecbur tutulursak, burada dile getirilen hususların hiçbirisinin isabetli olmayacağını dile getirdi. Seyit Bey, genel olarak bölgede Yunan ve İtalyan işgallerine karşı hükümetin genel politikasını sorgulamaya çalıştığı konuşmasını, “...*Bize verilecek malumat kati olmalı ve bizde artık yapılması lazım gelen şeyleri düşünmeliyiz ki son çare nedir? Bunlardan başka çare var mıdır yok mudur? Yunanistan, İtalya gibi birtakım hükümetler bizi emri vaki karşısında mı bulundurmak istiyorlar? Bizi tenvir buyursanız da biz de âcizane mütalaalarımızı bildirsek...*” cümleleriyle bitiriyordu ⁸⁶⁶.

Seyit Bey'in hükümet erkânına yönlendirdiği bu sorular da cevapsız kalırken Galip Kemali Bey, kendisine verilen süre dâhilinde konuşmasında, son dönemde Osmanlı Devleti'nin Avrupa Devletleri ile olan ilişkilerine genel bir bakış atarak, zafer kazanan üç büyük devletin Osmanlı Devleti'ne karşı esas politikalarının devleti taksim etmek olduğunun, altını çizdi. Galip Kemali Bey, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Ortadoğu ve Türkiye üzerindeki emellerinden bahsettiği konuşmasında; vaziyetin kendileri için çok tehlikeli bir hal aldığı ve bölgede barışın tesis edilmesinde kendileri kadar bu ülkelerinde esas görevi olduğunu, dile getirdi. Konuşmasında Yunanlılar'ın İzmir'i işgaline de yer veren Galip Kemali Bey, “*İzmir'de hadis olan fecayi, insaniyete ve hukuku medeniyeye uymayan şeylerdir. Yunanistan fazlairfan medeniyet itibariyle bize faik değildir ki oraya medeniyet sokmak için geldi denilsin.*”

---

⁸⁶⁵ Göztepe, **a.g.e.**, s. 166.

⁸⁶⁶ Gökbilgin, **a.g.e.**, s. 100.

Bunu hiçbir zaman kabul etmeyiz.” diyerek dünya barışının konuşulduğu Paris’te neden kendilerinin davet edilmediğinin sorgulanması gerektiğini ifade etti⁸⁶⁷.

Celalettin Arif Bey’in daha ziyade tarihten örnekler vererek sürdürdüğü kısa konuşmasından sonra, konuşması oldukça tepki çekecek olan Rauf Ahmet Bey, kürsüye geldi. Uzun konuşmasının genel muhteviyatını Amerikan Başkanı Wilson’un yayımlamış olduğu ilkelere 12. noktanın Osmanlı Devleti’nin geleceğinin şekillenmesinde esas alınarak Milletler Cemiyeti bünyesinde vakit kaybettirilmeden Amerikan Hükümeti’ne müracaat edilerek, Osmanlı Devleti’ni himaye etmesinin temin edilmesini, dile getirdi. Ahmet Rauf Bey, bu minvaldeki düşüncelerini, “*...Bizim için memleket birliği birhayat ve ölüm meselesidir. Binaleyh bir büyük devlet vekâleti almalıdır. Bu da ancak Amerika olabilir. Onun bu işi üzerine alması bizi Avrupa rekabeti tehlikesinden kurtarabilir. Amerika sözlerinde sadık, prensiplerinde hakikaten samimi ise böyle birvekâleti deruhte ve kabul eder...*” diyerek Amerika’nın Çin, Küba ve Filipinler’de uyguladığı politikalardan örnekler verdikten sonra, “*...Onun için bendeniz arzu ediyorum ki mümkün olduğu takdirde Amerikan Himayesi’ni tesis etmek...*” deyince salonda birden gürültüler kopmaya başladı ve Rauf Ahmet Bey konuşmasını tamamlayamadı. Bunun üzerine Damat Ferit, ayağa kalkar gibi davranarak “*Himaye mi?*” diye soru yöneltince RaufAhmet Bey, “*Hayır, Hayır yanlış söyledim. Amerikan mandasını mı...*” diyerek sözlerini tamamlamaya çalıştıysa da Damat Ferit, yeniden söze girerek, “*Rica ederim, himaye bahis konusu olamaz.*”diye karşılık verdi. Salonda devam eden gürültüler arasında Rauf Ahmet Bey, konuşmasını tamamlamaya çalışarak neden Amerikan Mandası istediğine açıklık getirmeye çalıştı.Ancak, bazı katılımcılar arasında Ahmet Rauf Bey’in önerdiği Amerikan Mandası’nın sağlanması teklifinin mecliste münakaşa edilip edilmeyeceği üzerinde bir tartışma yaşandı. Tartışmanın yatıştırılmasından sonra Vahdet-i Milliye Cemiyeti’nden Hamit Bey; söz alarak genel, İzmir’in işgali sonrası yaşananlar ve Wilson İlkeleri’nin 12. noktasının uygulanması hususunu dile getirdikten sonra çok farklı bir konuya değinerek sözü Hariciye Nezareti bünyesinde eski elçilerden ve hariciyenin önemli simalarından

---

⁸⁶⁷ Galip Kemali Bey, hatıratında konuşmasını bitirdikten sonra Damat Ferit Paşa’nın beyanatından rahatsız olduğunu anladığını ifade etmektedir. Galip Kemali Bey’in Saltanat Şurası’ndaki konuşmasının tam metni için bkz. Söylemezoğlu, **Başımıza Gelenler....**, ss. 128-131.

oluşan bir komisyonun kurulması önerisini getirerek, İtilaf Devletleri'ne yazılacak notaların bu komisyon tarafından kaleme alınmasını talep etti⁸⁶⁸. Hamit Bey'in dile getirdiği bu öneri, Hariciye'nin İtilaf Devletleri ile olan ilişkilerinde, özellikle bu dönemde, ne kadar etkisiz kaldığı ve notalarının işlevsizliğinden duyulan rahatsızlığı dile getirilmesi bakımından çok önemliydi.

Trabzon Müdafaa-i Hukuk'u Milliye Cemiyeti üyelerinden Ömer Fevzi Bey ise konuşmasında acilen bir Milli Meclis'in toplanarak, bu meclisin ülke kaderine el koyması talebini dile getirdi. Ayrıca Ömer Fevzi Bey, sadece İstanbul'un nabzını tutmakla genel bir siyasetin güdülemeyeceğini, bilhassa asıl felaketleri çeken diğer vilayetlerdeki umumi efkârın da hesaba katılarak siyaset yapılmasını; bunun ise ancak milli bir meclisle mümkün olabileceği hususuna atıf yapıyordu. Ömer Fevzi Bey'den sonra söz alan Milli Kongre üyelerinden Hüsnü Bey de tıpkı bir önceki hatip gibi ülkenin böylesine sıkıntılı bir döneminde milli bir meclisin derhal açılması gerektiğine vurgu yaptı⁸⁶⁹.

Genel muhtevasına bakıldığında Hilafetin, Dünya Müslümanları üzerindeki kıymet ve ehemmiyeti üzerine bir konuşma yapan Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyelerinden Sadık Bey, konuşmasına büyük bir İslam Devleti'nin bu dönemlerde neler yaşadığına dikkat çekerek, “...Şimdiki vaziyetin ağırlığı ve nazik durumu içinde yeni bir karışıklık hazırlayacak olan maddi hareketlerden çekinerek seziş ve anlayış dairesinde hakkımızı istemek ve yeryüzünde bir sulh unsuru olmaya çalışarak zavallı milletimizden başka Hindistan'daki din kardeşlerimizin de menfaati namına devletimizin eski ve tarihi dostu bulunan büyük bir devletin milli ve siyasi mevcudiyetimizi muhafaza etmek suretiyle müzaheret ve dostluğunu sağlamanın uygun olacağı...” düşüncesini dile getirerek konuşmasına son veriyordu⁸⁷⁰. İzmir'de son yaşanan olaylar hakkında bilgilerini paylaşan Cami Bey'den sonra söz alan, Vilayet-i Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti üyelerinden Süleyman Nazif Bey, beklendiği gibi mütarekeden sonra Doğu Anadolu'da meydana gelen olaylardan bahsederek, burada Ermeniler'in nüfus olarak çoğunlukta olmadıklarına dikkat çekti. Süleyman Nazif Bey, Doğu Anadolu üzerinde Avrupalı Devletler'in emellerinin

---

⁸⁶⁸ Gökbilgin, a.g.e., s. 108.

⁸⁶⁹ A.g.e., s. 111.

⁸⁷⁰ Bayar, a.g.e., C.5, s. 104.

çoktan beri bilindiğine değinerek, sadrazamdan sulh konferansında “Vilayet-i Sitte” olarak tabir edilen altı ilin ülkeden ayrılmaması için diplomatik girişimlerde bulunmasını talep konuşmasına bölge ile ilgili olarak, “İstenildiği kadar daha önceden işgal kuvvetleri göndersinler. Orada cengâver olmasa bile harbi seven kuvvetli bir unsur vardır. O bölge askeri harekâta müsait değildir.” diyerek İtilaf Devletleri’nin zorla müdahalelerine karşı konulacağına vurgu yapıyordu. Son olarak Milli Ahrar Fırkası üyelerinden Refik Bey ile Osmanlı Sosyal Demokrat Fırkası üyelerinden Hasan Rıza Beyler de genel olarak Wilson İlkeleri’nin 12. maddesine biran evvel işlerlik kazandırılması ve bunun için hükümetin bütün kanallardan diplomatik girişimlerde bulunması hususunda görüşlerini bildiriyorlardı⁸⁷¹.

Bu son konuşmalardan sonra Damat Ferit tekrardan kürsüye gelerek, leyhte ve aleyhte söz alan herkesin söylediklerini milletin menfaatine olduğunu farz ediyoruz, diyerek oturumu kapattı. Neticede; SaltanatŞurası’nda konuşmacılar milli bir meclisin açılarak sorunların burada dilegetirilmesi, memleketin parçalanmaktan korunması için büyük bir devletin yardımına veya himayesine ihtiyaç duyulması noktasında fikirler ileri sürülmüş, fakat hükümet kanadında bu tür fikirlere herhangi bir destek veya aleyhte tutum gerektirecek bir savunma konuşması yapılmamıştı⁸⁷². Ancak içlerinde ulusçu denilebilecek tarzda bir tutum sergileyenler olmakla birlikte genel olarak hükümetin takip ettiği dış politikanın yetersizliği ve işgallere karşı etkili bir politika üretilememesi konuşmacıların genelinde hâkim olan bir düşüncedydi. İstiklal gazetesinin başyazarı Rauf Ahmet Bey’in dile getirdiği ülke üzerinde belirli bir süre Milletler Cemiyeti bünyesinde bir “Amerikan Manda Yönetimi” sonradan şuranın en çok tartışılan konuları arasında yer alacaktı. Şüphesiz bu düşünce, basın yayın organları ve çeşitli sivil toplum örgütlerinin zaten önceden dile getirdiği bir husus olduğundan, bu zamana kadar kamuoyunda kendisine nispeten tartışma düzeyinde de olsa zemin bulmuştu.

Yıldız Sarayı’nda bizzat Padişah Vahdettin’in davetiyle toplanan ve yaklaşık 130 kişinin katıldığı Saltanat Şurası’nda hiçbir karar alınamamış; hiçbir görüşme veya tartışma yapılmamış, yukarıda değinildiği gibi sadece belli bir zaman dilimi içerisinde seçilmiş birtakım kişiler görüşlerini kısa olarak ifade edebilme şansı

⁸⁷¹ Gökbilgin, **a.g.e.**, ss. 117-119.

⁸⁷² Bayar, **a.g.e.**, C.5, s. 104.

yakalayabilmişlerdi. Ancak birkaç gün sonra yeniden bir ihtiyaç hissedilmiş olacak ki 1 Haziran'da Galip Kemali Bey, sadrazama sunduğu bir muhtıradadır; bu kez bir karara varmak üzere ikinci ve son bir kez daha şuranın yeniden tekrar edilmesini istedi. Galip Kemali Bey, altı maddelik muhtırasında sadrazamdan ayrıca; devleti ilgilendiren dâhili ve harici mühim meselelerle geceli gündüzlü ilgilenilmesi amacıyla yönelik olarak bir Encümen-i Vükela'nın oluşturulması talep edilirken; bir de padişahın tamda bu zamanda Paris'e, Osmanlı Devleti'nin haklarını savunmak amacıyla hükümdarlara ve çeşitli cemiyetlere çağrıda bulunarak, uluslararası düzeyde Osmanlı lehine bir kamuoyu desteğinin sağlanması için hünkârın ikna edilmesini istedi⁸⁷³.

Bu arada Saltanat Şurası'nın olumsuz akisleri devam ediyordu. 29 Mayıs'ta şuraya katılan cemiyet ve fırkalar adına, Harbiye Eski Nazırı Ferit Paşa ile Bursa Eski Valisi Hüsnü Bey, Padişah Vahdettin ile Milli Meclis'in açılması ve dış politikada son derece etkisiz olduğu düşünülen hükümetin değiştirilmesi için bir görüşme yaptılar. Vahdettin, milli bir meclisin açılmasına sıcak baktığından, oradakilerden meclisin nasıl teşekkül edileceği konusunda düşüncelerini bildirmelerini istedi. İki gün sonra ilgili kişilerden saraya, Vahdettin'in meclisin açılması hususundaki kaygılarını gidermeye yardımcı olacağı düşüncesiyle bir dizi açıklamalar geldi. Ancak Padişah Vahdettin, açılacak olan meclisin İttihat ve Terakki programı dairesinde seçilmiş umumi meclis üyelerinden oluşacağı ve bunun da İttihat ve Terakki'nin yeniden geri geleceği tehlikesini doğuracağından, meclisin açılma çalışmalarından şimdilik vazgeçti. Böylece çok yakında imzalanması beklenen sulha, imza koyma hazırlıkları yapan hükümeti denetleyecek bir kurumun açılması da belirsiz bir tarihe ertelenmiş oldu. Bunun yanında hükümeti, mayıs

---

⁸⁷³ İstanbul'da İtilaf Devletleri temsilcileri de Yıldız Sarayı'nda böyle bir toplantının yapıldığını biliyorlardı. Galip Kemali Bey anılarında, İtalyan Yüksek Temsilcisi, Kont Sforza'nın kendisine Saltanat Şurası ile ilgili olarak "*Bir fiyasko...*" dediğini ifade etmektedir. Söylemezoğlu, **Başımıza Gelenler...**, ss. 132-133, Cavit Bey, Saltanat Şurası ile ilgili olarak 27 Mayıs tarihli günlüğüne; "*Şura-yı Saltanat toplandı. Fakat niçin! Ne maksatla! Bu içtimadan ne bekleniyordu, ne istihlal edildi? Hiç, hiç, hiç. Bir maskaralık.*" diye not düşmüştü. Cavit Bey, **a.g.e.**, s. 194; Başmabeynci Lütfi Bey, Saltanat Şurası ile ilgili olarak: Şurada, hükümet kanadında bütün söylenenlerin büyük bir umursamazlık içerisinde dinlendiğini, yapılan hücum ve eleştirilere cevap verme lüzumu bile duyulmadığı ve toplantının bir "*komedi*" olduğu değerlendirmesini yapıyordu. Başmabeynci Lütfi Simavi, **a.g.e.**, s. 504.

ayının son günlerinde Paris'e gidecek heyeti seçme telaşı sardığından milli bir meclis çalışmaları da böylece unutulmuş oldu⁸⁷⁴.

Saltanat Şurası toplantısının etkileri basında da oldukça geniş yer bulmuştu. Gazeteler genel olarak şurada hükümetin dış politikasının son gelişmeler ışığında masaya yatırılıp, çözüm önerilerinin görüşüleceği gibi hususlarına yer veriyorlardı. İkdam Gazetesi 28 Mayıs tarihli sayısında hükümetin şurada bu zamana kadar “...devletin mukadderatı atiyesini temini maksadıyla tatbik ettiği siyaset-i hariciye ve bu siyasetin istihlal eylediği nitaç hakkında...” izahat vereceği hususuna değinerek şuraya katılanların hükümetin bu politikasını ya tasvip edeceği veyahutta “..bugünkü ahval ve şerattite...” bu siyasetin uygun görülmeyip nasıl bir siyasetin takip edileceğine dair görüş ve önerileri dinleyeceğini haber veriyordu⁸⁷⁵.

3.4.3. Türk Barış Delegasyonları'nın Paris Barış Konferansı'nda Diplomatik Faaliyetleri

3.4.3.1. Türk Heyeti'nin Paris'e Davet Edilmesi ve Gidecek Heyetin Belirlenme Meselesi

Damat Ferit Hükümeti, İtilaf Yüksek Komiserleri nezdinde Paris'e çağrılmak için bütün diplomatik kanalları zorlamaya çabalarken, İstanbul'da hükümet, tam da bu dönemde İzmir'in işgali ile ortaya çıkan ve gittikçe hükümetin dış politikasını da etkiler hale gelen bir dizi problemle de uğraşmak zorunda kalmıştı. Bu sorunlar şu şekilde özetlenebilirdi:

- 1- Saltanat Şurası'nda dile getirilen milli bir meclisin hemen açılması talebinin basında daha sıkça dillendirilmesi ve yukarıdada bahsedildiği gibi bu amaçla bazı sivil toplum örgütlerinin ve fırka temsilcilerinin 29 Mayıs'ta Padişah Vahdettin'i ziyaret ederek taleplerini dile getirmesi,
- 2- Diğer taraftan işgalden hemen sonra Mustafa Kemal'in, Anadolu'da artık endişe verici boyutlara ulaştığı ifade edilen asayişsizliğin önüne geçilmesi için IX. Ordu Müfettişi olarak hükümet tarafından gönderilmesinin hemen

⁸⁷⁴ Ali Fuat Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 219; Akşin, **a.g.e.**, C.I, s. 330.

⁸⁷⁵ **İkdam**, 28 Mayıs 1919, No: 8010.

akabinde İngilizler'in Mustafa Kemal'in bazı davranışlarından kuşkulananak onun derhal geri çağırılması hususunda artan bir baskı ile hükümete çağrı yapmaları ve hükümet üyelerinin bu çağrıya binaen Mustafa Kemal'i ürkütmeden geri getirmenin yollarını aramakla uğraşmaları,

- 3- İngilizler'in işgalden hemen sonra Bekirağa Bölüğü'ndeki çoğu savaş sırasında "*Ermeni Tehçir Olayı'na*" karıştıkları ifade edilen İttihatçı üst düzey kişileri 28 Mayıs gecesi aniden toplayıp Malta Adası'na sürgün etmelerinin, kamuoyunda yarattığı tepkinin hükümete yönelmesi⁸⁷⁶,
- 4- İzmir'in işgali ile birlikte başta İstanbul olmak üzere, ülkenin dört bir yanında hükümetin politikalarına ve İtilaf Devletleri'nin genişleyen işgallerine karşı halk nazarında oluşan büyük tepki ve galeyanın protesto mitingleri ve telgraflarıyla dile getirilmesi. Öyle ki hükümet, başkentte bir süre sonra bu mitingleri İngilizler'in isteği ile yasaklama yoluna gitmesine rağmen, tepki devam etmiş ve birçok basın yayın organları, yükselen bu tepkiye kulak vermek durumunda kalmışlardı. Buna verilebilecek en çarpıcı örnek: Reddi İlhak Cemiyeti ile Dâhiliye Nezareti arasında yaşanan telgraf kriziydi ki bu krize Anadolu'ya henüz geçmiş olan Mustafa Kemal de dâhil olacak ve kendisi bizzat protesto telgraflarının yasaklanmaması için genelge yayımlayacaktı⁸⁷⁷.

Damat Ferit Hükümeti bu sorunlara çözüm yolları ararken, Paris'te Osmanlı Devleti'nin geleceğini ilgilendiren görüşmeler, daha Türk Heyeti Paris'e resmi olarak çağırılmadan, devam ediyordu. İtalya'nın da konferansa tekrardan dönmesi ile İzmir'in işgalinden bir gün önce yani 14 Mayıs'ta Türkiye üzerinde kurulması muhtemel manda görüşmeleri başlamış, bu görüşmeler bir tasarıya dönüşerek Türk toprakları; Yunan, Fransız, İtalyan ve Amerikan Manda bölgelerine bölünmüştü. Ancak İzmir'in işgalinin yarattığı tedirginlik bu planlarda bir an duraksamaya neden olduysa da, 21 Mayıs'ta yine Türk toprakları üzerinde Lloyd George'nun yeni bir tasarısı görüşülmeye değer görüldü. Buna göre Aydın Vilayeti'nin Yunanistan'a verilmesini, Amerikan Hükümeti'nin de İstanbul ve Boğazlar'la Ermenistan üzerinde

⁸⁷⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Bilal Şimşir, **Malta Sürgünleri**, Milliyet Yay., İstanbul, 1976; Yavuz, **a.g.e.**, ss. 155-192.

⁸⁷⁷ İzmir'in işgalinden sonra tüm ülkede artan tepki için bkz. Selvi, **a.g.e.**, İstanbul, 2007.

tam bir manda sahibi olmasını ya da tüm Anadolu üzerinde bir manda yönetimi kurulmasını öne sürüyordu.

Bütün bu gelişme ve görüşmelerden habersiz olan Damat Ferit, İstanbul'da İngiliz ve Fransız Yüksek Komiserleri nezdinde bir mekik diplomasisi edinebilecek şekilde sürekli olarak Paris'in nabzını yokluyor, oradaki görüşmelerden haberdar olmaya çalışıyordu. Fransız Yüksek Komiserliği'ne konferansa davet hususunda yapılan davetten birkaç gün sonra Damat Ferit, İngiliz ve Fransız rekabetinde iki taraf arasında ağırlıklı İngiltere olmak üzere bir denge politikası takip etme amacına özen gösterir bir şekilde İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'ye de aynı başvuruyu yaptı. Başvuruda Alman ve Avusturyalı Murahhaslar'a konferansa katılma hakkı verilmesi yanında, kendilerine de aynı hakkın tanınmasını talep ediyordu⁸⁷⁸. Müttefik Yüksek Komiserler aracılığı ile 27 Mayıs tarihinde Paris'e yapılan başvuruda kesin karar alınmadan önce Türk davasını büyük güçler önünde savunmak ve Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan insanların geleceğini belirlemek amacıyla Paris'e gelmesine ve savunma yapmasına izin verilmesi rica ediliyordu⁸⁷⁹.

Nihayet, Osmanlı Hükümeti'nin isteği üç kez girişimde bulunmasından sonra 31 Mayıs'ta Pichon imzalı bir davetname ile kabul edildi⁸⁸⁰. De'Frence kanalıyla hükümete bidirilecek olan Onlar Konseyi'nin bu haberi ile Türk Heyeti'nin Barış Konferansı'nda dinlenmesi kararı verildiği iletilecekti. Ayrıca de'Esperey, Hazine-i Hassa Umum Müdürü Refik Bey'e, Paris'te Türkler için durumun çokda kötü olmadığı ve konseyin Türkiye ile ilgili henüz bir karara varmamış olduğu da bildirilecekti⁸⁸¹.

Bu arada de'Frence'nin daveti haber verdiği gün, Veliht Abdülmecit, hükümetten farklı olarak İtilaf Devletleri'ni etkilemek için bir girişimde bulundu. Veliht; İngiliz, Fransız, ABD ve İtalya Devlet Başkanları'na Türkiye'nin bu ülkelerle olan dostluğunu bildiren ve Türk haklarının Paris'te korunması dileğini ileten bir telgraf gönderdi. Telgrafa Fransız, İtalyan ve Amerikan Yönetimi'nden temsilciler cevap verdiler. Fransa cevabında, geleneklerine uygun olarak Türkiye'nin

⁸⁷⁸ **FO. 371/4180**, No: 85232. 5 Haziran 1919.

⁸⁷⁹ **FO. 608/117**, No: 11736, 27 Mayıs 1919.

⁸⁸⁰ **FO. 608/117**, No: 11925, 31 Mayıs 1919.

⁸⁸¹ Akşin, **a.g.e.**, C.I, s. 365.

hayati çıkarlarını etkileyen hiçbir şeyin ihmal edilmeyeceği teminatını verirken; ABD'den gelen cevapta; telgrafın alındığı ifade edilerek Paris'te Osmanlı Temsilcileri'nin dinlenmesine karar verildiği hususuna değiniliyordu. Osmanlı Hanedanı'na uzun ömürler dileyen İtalyanlar'ın cevabında ise; İtalya'nın, Osmanlı Milleti'ni oluşturan halkların egemenlik haklarına en üstün şekilde saygı duyduğu ifade ediliyordu. Ancak İngilizler bu telgrafa hiçbir yanıt vermediler⁸⁸². İngiliz Hükümetinin Velihtın bu telgrafına cevap vermemesi, dönemin Türk basınına konu olmuş ve İngiliz Kralına en kısa sürede cevap verilmesi yönünde çağrı yapılmıştı⁸⁸³.

Paris'ten gelen haberle Türk Heyeti'nin davet edilmesi, hükümette büyük bir ferahlık yaratarak İzmir'in işgali ile birlikte başlayan karamsarlık, yerini umutlu bir bekleyişe bıraktı. Hükümet, bu haberi derhal resmi bir tebligat yayımlayarak, işbaşında olduğunu ve geceli gündüzlü çalışarak Paris Konferansı'nda memleket hakkında verilen katı kararı kaldırmaya azim ve kararlılıkla çalışmakta olduğunu duyuracaktı⁸⁸⁴.

---

⁸⁸²FO. 608/117, No: 17480, Amiral Calthorpe'den Mr. Balfour'a gönderilen Telgraf, 24 Haziran 1919. Veliht Abdülmecit'in hükümet politikalarını sık sık eleştirmesi ve bu politikalara müdahil olmak istemesi, sonraki günlerde de devam etmişti. 12 Haziran'da Abdülmecit, bu kez Padişah Vahdetin'e bir yazı göndererek bunalımlı olarak adlandırdığı bu dönemde izlenen yanlış siyaseti eleştirip düzeltilmesini talep etmişti. Abdülmecit mektubunda, ülke içerisindeki basın ve kişi özgürlüğünü çiğneyen baskılara son verilmesini isterken, tecrübesiz bir sadrazamın zayıf yönetiminde halkın desteğinden yoksun bir kabinenin yönetimde olmasına itiraz ediyordu. Ayrıca devletin Paris'teki konferans'ta çok bilgili ve görgülü bir insan tarafından temsil edilmesini de talep ediyordu. Akşın, **a.g.e.**, C.I., s. 359.

⁸⁸³ İngiliz belgelerinde yerel bir gazete olarak ifade edilen gazetenin çevirisinde İngiliz Hükümetine, veliahtın bu şekilde davranarak onun hanedan ve milletin yasal ve doğal haklarını savunmaya ne kadar azimli olduğunu gösterdiğini, hazretlerinin sadece Osmanlı Hanedanının varisi değil, aynı zamanda bütün İslam Dünyası için halife adayı olduğu vurgulanarak İngiltere Kralı'nın veliahtın bu çağrısına cevap verilmesinin "özel bir anlam" içereceği ifade ediliyordu. FO.608/117, No: 16164, 25 Temmuz 1919.

⁸⁸⁴ Hükümetin yayımladığı resmi tebliğde şöyle deniliyordu: "Muazzez vatanımızın azim bir ekseyet ile Türkler'le meskûn, asırlardan beri Türk ve Türklük yurdu olduğu için ve bilhassa son medeniyet devrinin adalet ve hak kaidelerine göre Türk kalması icab eden asıl parçalarından Aydın Vilayeti'nin hatta Karasi Mutasarrıflığı'nın keyfi bir şekilde Yunanlılar tarafından işgal edilmesi, hakiki ve samimi heyecanlara sebep oldu. Milletimizin bu acı heyecanlarını hükümet pek tabi görür. Çünkü aynı hislerle derin bir mütehassistir. Böyle olduğu için de gece ve gündüz İtilaf Mümessilleri nezdinde teşebbüsleri ile ve gerek uygun gördüğü diğer vasıtalarla esasen henüz muvakkat ve fuzuli olduğunu, bazı vesikalara nazaran pek kuvvetle ümit eylediği bu haksız işgalleri Paris Konferansı'nın kati kararlarında kaldırmaya var azim ve faaliyeti ile çalışmaktadır. Hükümet daima müzaheretten geri kalmamakla beraber, varlığını her endişenin her ihtirasın üstünde tutan, tarih ve mazi sahibi bir kavme yaraşır bir tarzda bu felaket anlarında vakar ve temkini elden bırakmamak ve sükûnet ve metanetle meşru ve müessir bir surette haklarını muhafaza eylemek bir yandan ahalinin nezaketini ve ağırlığını ve bir yandan da devlet ve millet menfaatlerinin kudsiliğini ve ehemmiyetini ciddi olarak düşünen halkımızın üzerine düşen bir hamiyet vazifesidir. Hükümet resmi ve yarı resmi vasıtalarla milleti zaman zaman hadisenin cereyanından haberdar eylemeyi de vazifelerin en birincisi sayar."

Davet haberinin basında da ver almasından sonra gazeteler köşelerinde hükümete soluk aldırın bu davete dair görüşlerini paylaşan yazarların düşüncelerine yer vermeye başladılar. Genel hava son derece umutlu ve Paris'ten Türkiye hakkında olumlu bir şeyler çıkacağına yönündeydi. İkdam Gazetesinde “*Türkiye Sulh Konferansında*” başlıklı uzun bir köşe yazısında hükümetin aldığı sulh konferansına davet ile aylardan beri Türk kamuoyunda devam eden “*konferansın Türkiye ile ilgili alacağı kararlarda Türklere danışmadan hareket edeceği ve memleketin mukadderatının bu şekilde belirleneceği...*” şeklindeki duyumlara dayalı karanlık havayı da dağıttığı yorumuna yer veriyordu. Ayrıca gazete köşe yazısında hükümete çağrıda bulunarak bu noktadan itibaren Paris'e gidecek Türk Murahhas Heyeti'nin oluşturulmasında hangi hususlara dikkat edilmesi gerektiği yönünde tavsiyelerini de sıralıyordu⁸⁸⁵.

Kamuoyunun da beklediği gibi Damat Ferit Hükümeti, 2 Haziran'da Paris'e gidecek heyette kimlerin bulunması gerektiğini tespit için yoğun bir mesai harcamaya başladı. Damat Ferit bu yoğun mesai arasında, ayrıca 3 Haziran'da Amiral Calthorpe'yi ziyaret ederek Paris'e çağrılmaktan ötürü sevinç ve şükranlarını dile getirerek, heyette kimlerin bulunacağına dair bilgileri amiral ile paylaştı. Calthorpe, buna karşılık Türk Delegasyonu'nun Paris'e davet edilmesinin kendisine, adaletin bir tezahürü olarak görüldüğünü dile getirdi. Görüşmede ayrıca Damat Ferit, kendisinin yokluğunda sultanın güvenliğinden endişe ettiğini ifade edince, Calthorpe; padişahın talep etmesi halinde İngiliz askerlerinin Yıldız Sarayı etrafında güvenlik önlemleri alabileceği, karşılığını verdi⁸⁸⁶.

Gökbilgin, **a.g.e.**, s. 120; Mustafa Kemal, 1 Haziran günü Türk Delegasyonunun Paris'e davet edilmesi üzerine beş komutan ile altı vali, vali vekili ve mutasarrıfa gönderdiği telgrafta; Paris'ten böyle bir davetin yapılmasında İzmir'in işgaline karşı İstanbul ve Anadolu'da gösterilen haklı tepkinin neden olduğunu ifade ederek, bu tutumun sürdürüldüğü müddetçe İtilaf Devletleri'nin ulusumuzun haklarına saygılı olacakları ve bu haklara riayet edecekleri belirtiliyordu. Ayrıca konferansa katılacak olan heyete, devletin ve milletin tam bağımsızlığının sağlanması ve anavatanın parçalanmasının, ekseriyetin ekaliyetlerine feda edilmemesi gerektiği hususunda da uyarılarını paylaşıyordu. Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, C. I, 13. Baskı, Meb Yay., İstanbul, 1973, s. 28; Paris Konferansı'na daveti; hükümet, ülkede siyasi otoritesini kuvvetlendirici bir unsur olarak kullanmaya başlamış ve valilerle hükümetin işbaşında olduğu imajı verilmeye çalışılmıştı. Paris'e çağrılmanın coşkusunun yaşandığı günlerde İzmir Valisi İzzet Bey de bu coşkuya ortak olacak şekilde Fransız Konsolosluğu'na giderek Fransız milletine ve davetiyeyi getiren de'France'ye Müslüman halk adına şükranlarını sunacaktı. **BOA.DH-İ-UM**, No:52-2/17.

⁸⁸⁵ **İkdam**, 3 Haziran 1919, No: 8016.

⁸⁸⁶ **FO. 608/117, No: 11736**, “*Amiral Calthorpe'den Mr. Balfour'a Telgraf*”, 3 Haziran 1919.

Hükümet, Paris'e davet edilmenin siyasi bir zafer olduğunu ve kendilerine karşı bir yumuşama sinyali olarak yorumlarken, Yunan Orduları aynı gün Ödemiş'e girmişti. Ayrıca Türkiye ve Ortadoğu üzerinde ABD'nin, manda alıp almayacağına karar vermek amacıyla incelemelerde bulunacak olan, Amerikalı uzmanlardan oluşan King-Crane Komisyonu da yola Paris'ten çıkıyordu⁸⁸⁷.

Paris'teki görüşmelere ilk etapta Sadrazam Damat Ferit'in başkanlığında Tevfik Paşa, Dahiliye Nazırı Ali Kemal, Rıza Tevfik, Hariciye Siyasi İşler Umumi Müdürü Reşit Bey, Sefirlerden Cenevre'de bulunan Ahmet Reşit Bey, Hariciye Müsteşarı Keçeçizade İzzet Fuat Paşa, Hariciye Hukuk İşleri Müdürü Münir Bey, Bern Sefiri Reşat Halis Bey, Hariciye Müsteşar Muavini Yusuf Bey, Erkan-ı Harbiye Reisi Cevad Paşa, Nafia Müsteşarı Muhtar Bey ayrıca İlimiye'den bir kişi ile Duyun-u Umumiye, Ziraat, Bahriye, Harbiye ve Adliye nezaretlerinden de seçilmiş murahhaslar, müşavir olarak heyete dahil olacaklardı⁸⁸⁸. Otuz beş kişiden oluşan heyette müşavir olarak katılacaklar arasında Ali Kemal Bey, Maliye Nazırı Mehmet Tevfik Bey ve heyete katılmasından dolayı Şura-yı Devlet Başkanı olarak atanan Rıza Tevfik Bey'in isimleri önplana çıkıyordu⁸⁸⁹. Ancak daha heyette bulunacak olan kişilerin adları telaffuz edilmeye başlandığı andan itibaren basında ve Veliht Abdülmecit'in de aralarına bulunduğu bazı kişilerderahatsızlıklar dillendirilmeye başlandı. Abdülmecit, üç kişinin gitmemesi için Padişah Vahdettin'e ricada bulundu. Aynı şekilde Tevfik Paşa da aynı kişiler üzerine itirazda bulunarak, eğer onlar giderse kendisinin gitmeyeceğini söyledi. Heyette bulunmasına itiraz edilen kişiler; Hariciye Müsteşarı İzzet Fuat Paşa, Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey ve Rıza Tevfik Bey'di. Neticede Damat Ferit yükselen itirazlar üzerine İzzet Fuat Paşa ve Ali Kemal'den vazgeçmek zorunda kaldı⁸⁹⁰. Vahdettin'in ısrarı ile Rıza Tevfik heyetten

⁸⁸⁷ Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, TTK Yay., Ankara 1989, s. 39; Saruhan, **a.g.e.**, I, s. 285.

⁸⁸⁸ Gökbilgin, **a.g.e.**, s. 121; Nurten Çelik, **Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa**, AAM Yay., Ankara, 2015, s. 328.

⁸⁸⁹ Çelik, **a.g.e.**, s. 328.

⁸⁹⁰ Akşin, **a.g.e.**, C.I, s. 370; Sadrazam Damat Ferit Paşa, 6 Haziran'da İkdâm gazetesine verdiği bir demecinde; Ali Kemal Bey'den vazgeçilmesinin Ali Kemal Bey'in kendisinin yokluğunda Hariciye Nazırlığı'nı üstlenmesi nedeniyle olduğunu beyan etmişti. **İkdâm**, 6 Haziran 1919, No: 8019; Veliht Abdülmecit Efendi, bizzat Mabeyn Başkâtibi Ali Fuat Bey'i huzuruna kabul edip, padişaha iletmesi için bazı ricalarda bulunmuştu. Abdülmecit Efendi, memleketin kaderini etkileyecek böylesine önemli bir toplantıya delege olarak gönderilecek kişilerin "...Şayan-ı itimat zevattan olması..." hususunu dile getirerek, bu talebinin padişah tarafından dikkate alınmasını rica edecekti. Ali Fuad Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 224.

çıkarılmadı⁸⁹¹. Ali Kemal ismi üzerinde İngilizler’inde Fransızcı olması hasebiyle bir itirazı olmuştu. Bu arada 3 Haziran’da Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Hüseyin, Milli Kongre, Sulh ve Selameti Cemiyeti, Milli Ahrar Fırkası ve Matbuat Cemiyetleri adına Talha imzalı, Padişah Vahdettin’e, oldukça sert ifadeler içeren bir telgraf gönderilerek; Paris’e gönderilecek heyetin oluşturulmasında milli iradenin göz önünde tutulmayıp, adı duyulan kişilerin gönderilmesinde ısrar edilmesi halinde, bunun ülke için çok ağır sonuçlar doğuracağı bildiriliyordu. Umulacağı gibi bu telgraf; Padişah Vahdettin’in oldukça kızmasına ve bu telgrafi yazmaya cüret edenler hakkında birtakım girişimlerde bulunulmasına neden olmuştu⁸⁹². Aslında Meclis-i Vükela’da bile Sulh Heyeti’nde bulunan kişiler üzerinde yoğun eleştiriler ve tartışmalar cereyan etmekteydi. Konferansa gidecek heyetin seçiminin görüşüldüğü bir toplantıda Çürüksulu Mahmut Paşa, seçilecek olan kişilerin Fransızca’yı iyi bilen, diplomasi mesleğinde son derece tecrübeli, bilgili olması gerektiğini ifade ederek, konferansta notalar alınıp verileceğinden heyette böyle notalar alıp verebilecek kişilerin olup olmadığını sorması üzerine, Sadrazam Damat Ferit ile Çürüksulu Mahmut Paşa arasında söz düellosu yaşanacak ve neticesinde Çürüksulu Mahmut Paşa kabineden istifa edecekti⁸⁹³.

---

⁸⁹¹ Rıza Tevfik’in heyete dâhil olması Padişah Vahdettin’in ısrarı ile olmuş; Vahdettin, Damat Ferit ile Rıza Tevfik’i kabul ederek kendisine bu görevi vermişti. Bunun üzerine sadrazam, kabinede kendisini Şura-yı Devlet Reisliği’ne atamıştı. Göztepe, **a.g.e.**, s. 186. Ayrıca bkz. Rıza Tevfik, **Biraz da Ben Konuşayım**, Yayına haz. Abdullah Uçman, İletişim Yay., İstanbul, 1993, s. 34.

⁸⁹² “*Heyeti Murahhas*”a Necmettin Sakak, **Akşam**, 5 Haziran 1919; Padişah’a arz edilmek üzere mabeynbaşkatipliğine gönderilen telgraf şöyleydi: “*Osmanlı Devleti’nin karşı karşıya bulunduğu çok büyük tehlike karşısında son ümit Paris Barış Konferansı’na yapılacak ustaca ve akıllıca teşebbüsler ve akla yatkın savunmalardır. Haklarımızın gereği gibi savunulması buraya gönderilecek delegelerin padişahın güvenini kazanmış olmaları kadar milletin de güvenini kazanmış olmalarına ve günümüz siyasi havasını kavramış bulunmalarına bağlıdır. Halböyle iken seçildiği ve Paris’e gönderileceği söylenen heyet üyelerinden pek çoğunun bu meziyetleri taşımadıkları hakkındaki yaygın kanaat, milleti derin bir yeise ve ümitsizliğe düşürmüştür. Daha önce birkaç zorbanın kendi başlarına buyruk davranışları yüzünden devletimizin ve milletimizin uğradığı bunca musibetler şimdi unutulmuş mudur? Ki bu sefer yer yer kendini gösteren milli iradeyi hiç umursamayan birkaç nazırın keyfi ve inatçı hareketleriyle daha elem verici bir sonuca gidilmekten kaçınılmamaktadır. İşte bundan dolaydır ki Padişah Hazretleri’nin bu heyeti seçerken daha dikkat buyurmasını istirham ediyoruz. Milli haklarımızı kutsal savunma görevini rastgele kimseler değil, herkesin güvenini kazanmış ve bu işi gereği gibi yürütebilecek kimselerdir ki Paris’te Türk Milleti’ni Osmanlı Devleti’ni temsil edebilirler. Aksi takdirde oraya çıkacak kaynaşmalardan ve çok önemli olaylardan bizim sorumlu tutulmamamız lazım geldiğinin padişah katına iletilmesini sizden istirham eyeriz.” Bu cüretli ve oldukça sitemkâr telgrafa imzalarını koyanlar ertesi günü tutuklanacaklardı. Simavi, **a.g.e.**, ss. 508-509.*

⁸⁹³ Simavi, **a.g.e.**, s. 507.

Paris'e gidecek olan heyete sadece İstanbul'dan müdahaleler sözkonusu değildi. Anadolu'ya henüz yeni geçmiş olan Mustafa Kemal'in, tam da bu sıralarda Erzurum Kongresi'nin toplanması için hazırlık çalışmalarını sürdüren Kazım Karabekir Paşa'ya Paris'ten alınan davetle bir heyetin oluşturulmakta olduğu yönünde telgrafla haber vermesi üzerine Karabekir Paşa, Erzurum Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti adına 6 Haziran 1919 tarihli uzun bir tamim ile sadereye başvurdu. Karabekir Paşa, Saltanat Şurası'nda bazı kişilerin Amerikan ve İngiliz Mandası'nı önermesi üzerine, oldukça sert bir dil kullandığı tamimde Paris'e sulh müzakerelerine katılacak heyetin, "...*Müdafaa-i Hukuk-ı Millide takip edeceği esasat ve programın milletçe malum olması...*" lazım geldiğini ve gizli kapaklı işlerin yapılmaması gereğine vurgu yaparak, heyetin yapacağı müdafa esasının millete resmen ve alenen bildirilmesini talep eylemişti⁸⁹⁴. Bir gün sonra Vilayet-i, Şarkiye Müdafaa-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti adına, altında Albayrak gazetesi Müdürü Süleyman Necati'nin de imzasının bulunduğu 5 kişilik üyeler, Sadaret Makamı'na bir yazı yazarak, milli iradenin kabul etmeyeceği hiçbir kararın alınmamasının gereğine atıf yapıyorlardı⁸⁹⁵.

Tepki o kadar toplum tabanına yayılmış bir vaziyet arz ediyordu ki hemen hemen toplumun tüm katmanlarından herkes, hükümete ve onun politikalarına duydukları öfkeyi, İzmir'in işgal sancısının tazeliğini koruduğu bir ortamda dile getirme imkânı buluyordu. 12.Fırka Ahz-ı Asker Kalemi Reisi Miralay İsmail Bey de bunlardan birisiydi. İsmail Bey, konferansın devlet ve milletin hukukunu kötüleştirmek için gizlice aldığı kararları uygulamaya çalıştığı ve kurtuluş için milli teşkilattan başka çarenin kalmadığı; hükümetin, asayişin muhafazası yolundaki tebligatlarla milletin azmini kırmakta olduğu ve İtilaf Devletleri'nin oyuncağı olmakla devam eden değersiz hükümet reislerinin milletin başına bela olduğu, gereğinin yapılması için acele emir verilmesini istiyordu⁸⁹⁶. Alemdar'da Refik Cevat Bey, "*Sadrizam Paşa da geldi*" başlıklı köşe yazısında; Rıza Tevfik Bey'in heyete dâhil olmasına tepki göstererek, onun barış konferansı gibi uluslararası bir organizasyonda Türkiye için söyleyecek bir sözünün olmayacağına vurgu

⁸⁹⁴ Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, C.I, Emre Yay., İstanbul, 1995, s. 165.

⁸⁹⁵ **A.g.e.**, s. 167.

⁸⁹⁶ Can Erdem, **a.g.e.**, s. 78.

yapıyordu⁸⁹⁷. Neticede İstanbul'dan Anadolu'ya kadar Damat Ferit Paşa'nın başkanlığında oluşturulan heyete yükselen bu sesler, Padişah Vahdettin'i etkilemiş olmalıdır ki Damat Ferit Paşa yeniden Yıldız Sarayı'na davet edilecek ve heyet üzerinde son bir değerlendirme daha yapılarak, muhalif sesleri susturmak babında yukarıdada ifade edildiği gibi Tevfik Paşa'nın da bazı müşavirlerle birlikte heyete dâhil edilmesine karar verilecekti⁸⁹⁸.

Bu arada Amiral Calthorpe 5 Haziran'da Mr. Balfour'a İstanbul'daki son gelişmeleri değerlendirip, acil koduyla gönderdiği son telgrafında; Türk Heyeti'nin oluşturulduğu ve ne zaman hareket edeceğine dair bilgiler aktarıldıktan sonra, Damat Ferit ile gerçekleştirdiği son görüşmenin detayları hakkında da bilgi veriliyordu. Göüşmede Amiral Calthorpe, Damat Ferit'in kendisine Türkiye'nin gelecekteki muhtemel yönetimi ile ilgili düşüncelerini paylaştığını aktaracaktı. Damat Ferit, Türkiye'nin uluslararası b iryönetimde değil de tek bir gücün mandası altında olmasının, bu gücünde İngiltere olmasının arzulandığını dile getirerek, İngiltere'nin diğer Müslüman ülkelerdeki yönetim tecrübesinden dolayı sultan ve halifenin de bu koruma altında olabileceğini, dile getirdi. Damat Ferit eğer bu, İngiltere olmayacaksa Amerikan Mandası'nı talep edebileceklerini; ancak kesinlikle Fransız kontrolüne karşı duracaklarını da ifade ediyordu. Amiral Calthorpe, bu görüşme ile ilgili detayları Balfour'a aktarırken; Damat Ferit ile ilgili olarak, onun dürüst, samimi, iyi niyetli ve enerjik bir centilmen olduğunu ifade ederek, Paris'e ondan daha uygun birisini gönderebileceklerini ummadığını aktaracaktı. Ayrıca amiral, Damat Ferit'e Paris'te özel bir ilgi ile muamele edilmesi noktasında Balfour'a ricada bulunarak imkân verilmesi dâhiline İngiltere'ye geçip arkadaşlarını görmesine müsaade edilmesi hususuna dikkat çekecekti⁸⁹⁹. Ancak 10 Haziran'da İngiliz Dışişleri Eski Görevlisi Sir Louis Mallet, Paris'teki İngiliz Delegasyon Üyesi'ne gönderdiği bir

---

⁸⁹⁷ **Alemdar**, 16 Temmuz 1919, No: 13.

⁸⁹⁸ Biren, **a.g.e.**, s. 198; Paris'e gidecek ilk delegasyon kafilesinin yola çıkmasına 5 gün kala Tevfik Paşa'nın 9 Haziran'da murahhaslığa tayini ile ilgili idari karar çıkarılacaktı. **BOA, BEO, No:343341**.

⁸⁹⁹ **FO. 608/117**, No: 11916, "*Amiral Calthorpe'den Mr. Balfour'a Acil Telgraf*", 5 Haziran 1919; Amiral Calthorpe, heyette buluan Tevfik Paşa ile ilgili olarak da yaşlı birisi olduğu ve imparatorluğun elde kalan parçalarından birlik ve bütünlüğü sağlayacak ve bu imparatorluğu sıkı bir şekilde İngiltere'ye bağlayacak birtakım gizli antlaşmaları İngiltere ile gerçekleştirme umutları beslediğine inandığını ifade ederek, Sadrazam ile amaçlarında belli bir ayrılma olsa da onların temel amaçlarının aynı olduğu kanısını taşıdığını Balfour'a bildiriyordu. **B DFA, Voluma I, Doc. 30, (92736), No: 970**.

telgrafta Damat Ferit'in Londra'ya gelmesini gerektirecek hiçbir sebep olmadığı gerekçesiyle gelmesine müsaade edilmemesini rica edecekti⁹⁰⁰.

Calthorpe, 6 Haziran'da Balfour'a gönderdiği raporda da Paris'teki atmosferden tamamen habersiz olmasından ötürü Paris'tekilerin gelecek olan Türk Heyeti'ne; onların duygu ve düşünceleri dikkate alınmaksızın hazırlanan barış şartlarının zorla kabul ettirilmesi gereken mağlup bir düşman mı, yoksa iyi niyet beslenen bir unsur olarak mı kabul edileceklerini tam olarak bilemediğini ifade ederek; ancak ne olursa olsun mevcut heyetten daha fazla İngiltere'nin lehine olabilecek bir heyet seçmenin zor olduğunu aktarıyordu⁹⁰¹.

Hükümet ve saray çevrelerinde kararlaştırıldığı gibi Paris'e gidecek olan heyete son şekil verildikten sonra, "*Paris Sulh Konferansı'nda Osmanlı Memleketi hakkında İtilaf Devletleri Murahhasları ile müzakereye katılmak ve bu hususta alınacak kararları imza eylemek üzere...*" hükümet tarafından Sadrazam ve Hariciye Nazırı Damat Ferit Paşa ile eski Sadrazam ve Ayan Tevfik Paşa'nın murahhas olarak tayin olduklarına dair padişah iradesi de çıktı⁹⁰².

Heyette kimlerin yer alacağını bu şekilde kararlaştırılmasından sonra, şimdi de heyetin Paris'e nasıl gideceği meselesi İngiltere ile Fransa arasında gerginlik yaratan bir sorun oldu. İki taraf da Türk Delegasyonu'nun kendilerinin sağlayacağı savaş gemileriyle Paris'e gitmelerini hükümete teklif etmişlerdi. Damat Ferit, iki tarafı da kırmayacak şekilde bir çözüm bulmaya gayret sarf ederken; Tevfik Paşa'nın rahatsızlığı –belki de Damat Ferit'e karşı soğuk olmasının etkisiyle de olmuş olacak-⁹⁰³ İngiliz ve Fransız gemilerinden hangisiyle gidileceği meselesinin çözümüne

⁹⁰⁰ FO. 608/117, No: 17856, 10 Haziran 1919.

⁹⁰¹ Calthorpe'nin raporunda ayrıca İstanbul'da İngiliz ve Fransızlar arasında yoğun bir rekabetin yaşandığına dair bilgileri görmek de mümkündür. Öyle ki Calthorpe, Fransız Yüksek Komiseri'nin sadrazam ile yaptığı son görüşmede, Fransız komiserin Türk Delegasyonu'na Paris'e çağrılmasının kendi çalışmaları sonucunda olduğunu vurgulandığını, söylediğini; bunun da İstanbul'da İngilizler'i geri plana itmeyi amaçlayan yoğun bir Fransız propagandasının başlangıcı olduğuna işaret sayılabileceğini aktarıyordu. Calthorpe, bu görüşünü kuvvetlendirecek başka bir tespit de bulunarak İstanbul'a geldiği andan beri İngiliz ve Fransız menfaatleri arasında bir ayrılık olduğunu sezmiş olduğunu; ancak ilk defa bu düzeyde bir ayrışmanın sözkonusu olduğunu gözlemlediğini de ifade ediyordu. **BDA, Volume I, Doc, 30, (92736) No:970.**

⁹⁰² Gökbilgin, **a.g.e.**, s. 121; Türk Murahhas Heyeti'nin, padişah tarafından antlaşmayı imzalama yetkisiyle atanmasına yönelik kararı Amiral Calthorpe tarafından Damat Ferit Paşa'nın Onlar Konseyi'nde ilk muhtırasını okuduktan bir gün sonra Balfour'a iletilmişti. **FO 608/117**, No: 12901, 18 Haziran 1919.

⁹⁰³ Biren, **a.g.e.**, s. 201.

yardımcı oldu. Ancak bu kez, İngiliz ve Fransız rekabetini iyice su yüzüne çıkaracak şekildeki bu hareket tarzı; Damat Ferit Paşa ile Tevfik Paşa'nın aralarının ne kadar açık olduğunu da ayuka çıkarmış oldu. Fransızlar, Damat Ferit Paşa ve Heyeti'ne Democratie adlı bir savaş gemisini tahsis ederek İstanbul'dan 6 Haziran'da ayrılmalarını sağladı. Ancak Tevfik Paşa, siyatikten rahatsız olduğu için ilk grupla gitmek istemedi. Fransız Yüksek Komiserliğin, onun da emrine bir savaş gemisi vereceklerini ifade etmelerine rağmen Tevfik Paşa, doktorunun da tavsiyesiyle deniz yolculuğunun hastalığının artmasına vesile olacağı endişesiyle bu davete sıcak bakmadı. Ancak Fransızlar bu kez emrine bir tren tahsis etmek istediklerini ifade ettiler. Ne var ki Tevfik Paşa, Amiral Calthorpe'ye başvurarak İngilizler'in sağlayacağı H.M.S. Ceres isimli savaş gemisiyle Paris'e gitmeyi politikasına daha uygun bulacak ve 14 Haziran'da İstanbul'dan ayrılacaktı⁹⁰⁴.

Bu arada Amiral Calthorpe, Balfour'a gönderdiği bir yazıda Türk Delegasyon Üyeleri'nin İstanbul'dan ayrılmalarının dikkatlice takip edildiğini belirterek; heyette, Paris'te Mısır Milliyetçileri'yle çeşitli entrikalarda bulunabilecek bazı kişilerin olabilceği yönünde bir uyarı yapıyordu. Calthorpe, ayrıca giden heyete W.S.Blaker adında bir İngiliz subayın dâhil edildiğini, gelişmelerin yakinen takip edildiğini bildiriyordu⁹⁰⁵. Adı geçen İngiliz subayı; başta Damat Ferit olmak üzere Türk Heyetinde bulunan bütün üyelerin Paris'te bulunduğu sürece yapmış oldukları faaliyetleri, görüştükleri kişileri saat saat ve hatta bazı kişilerin isimlerinin sadece baş harflerini yazarak, muhtemelen İngiliz İstihbaratı'nda görevli Abraham isminde birisine iletcekti⁹⁰⁶.

---

⁹⁰⁴ Akşin, **a.g.e.**, C.I, s. 372; Rıza Tefvik anılarında İngilizler'in Tefvik Paşa'nın aklını çeldiklerini ifade etmektedir. Rıza Tefvik, **a.g.e.**, s. 64; Türk Hükümeti üzerinde İngiliz ve Fransız rekabetini iyice ortaya çıkaran bu hareket tarzı üzerine Lütfi Simasi, bizzat bu meseleyi görüşmek amacıyla Tefvik Paşa'yı Paris'e gitmesine iki gün kala evinde ziyaret ederek, meselenin iç yüzünü öğrenme fırsatı buldu. Buna göre Tefvik Paşa, sadrazamın göze çarpacak derecede Fransız politikasına yönelmesi ve hatta buna alet olması hasebiyle, bunun karşısında memleket yararı için bir denge bulmak lazım geldiğini ve işte bu yüzden sadrazam ile birlikte yola çıkmak istemediğini; ancak konferansta bulunmak istediği için böyle davranmıştı. Simavi, **a.g.e.**, s. 510; Akdeniz'deki İngiliz Amiralligi de bu bilgiyi Londra'ya teliyordu. **FO. 608/117**, No:12346, 14 Haziran 1919.

⁹⁰⁵ **FO. 608/117**, No: 12027, 9 Haziran 1919.

⁹⁰⁶ **FO. 608/117**, No: 12889, 14 Haziran 1919; Bu bilgi heyette bulunan Tefvik Bey'in anılarında da sabittir. Tefvik Bey, İngiliz İstihbaratı'nda görevli Blaker'in geceleri, kendileri hakkında sürekli raporlar yazdığını ifade ederek adı geçen istihbarat görevlisinin İngilizce ve Almanca bildiğini de aktarmaktadır. Mehmet Tefvik Biren, **a.g.e.**, s. 205.

Heyet, 6 Haziran'da yani Paris'e hareket edeceği gün, Yıldız Sarayı'nda toplanarak, konferansta müdafaa edilecek noktaları son bir defa gözden geçirmişti. Bu görüşmeden sonra sadrazam, Maliye Nazırı Tevfik Bey, Murahhas Rıza Tevfik Bey'den oluşan heyet padişahın huzuruna çıkarak veda ettikten sonra, tüm heyet Paris'e hareket etmek üzere aynı gün Dolmabahçe Sarayı'nın önünde açıkta bekleyen Fransız Zırhlısı'na binerek, saat beşte İstanbul'dan ayrılmışlardı. Damat Ferit Paşa, kendisini uğrulamaya gelen devlet erkânına yönelik yaptığı kısa bir konuşmada Paris'te başlayacak müzakerelerden ne kadar ümitli olduğunu izah ederek, konsey önünde nasıl bir muhtıra okuyacağını da ilk işaretlerini vermiş oluyordu. Damat Ferit Paşa ve heyetin ayrılmasından dokuz gün sonra bu kez Tevfik Paşa bir İngiliz Zırhlısı ile devlet erkânının daha geniş katılımlı uğurlama töreninden sonra İstanbul'dan hareket edecekti⁹⁰⁷. Tevfik Paşa'ya Hariciye Nezareti Umur-ı İdariye Müdürü ve Umur-ı Şehberderi Müdür-i Umumisi Şevki ve oğlu, Padişah Yaveri Binbaşı Ali Nuru Beyler eşlik edecekti⁹⁰⁸.

Damat Ferit Paşa başkanlığında hareket eden Murahhas Heyeti, ikamet yerleri olan Vaucresnon İstasyonu'nda Fransız Dışişleri Bakanı adına M. de Montille, Fransız Savunma Bakanlığı adına Yarbay Henri, İtalyan Yarbaylarından Casatti ve diğer Müttefik askeri misyon üyeleri tarafından karşılandı. Türk Delegasyonu, Versailles ile Paris arasında küçük bir kasaba olan Vaucresnon'da ağırLANACAKTI. Bu arada Temps Gazetesi, Türk Heyeti'nin ziyaretini haber yapmış ve davetiyenin Fransız Hükümeti tarafından Türk tezinin, barış konseyi önünde savunulması amacıyla gerçekleştirildiğini okurlarına duyurmuştu⁹⁰⁹.

Aynı amaçla ancak ayrı günlerde başkentten hareket eden Osmanlı Delegasyon Üyeleri, Onlar Konseyi'nin önünde Türk davasının haklılığını ortaya koymak, geçiçi olduğunu varsayarak; ancak diplomatik girişimlerle protesto edilen başta İzmir'in işgali olmak üzere ülke geneline yayılan işgallere diplomatik temaslar

---

⁹⁰⁷ Damat Ferit Paşa, şu konuşmayı yapmıştı: “Biz memleketin gayet fena şartlar içinde bulunduğu bir zamanda Avrupa'ya hareket ediyoruz. Mamefih haklarımız, dünyanın mukadderatını elinde tutanlar tarafından korunacağından ümitvarız. Milletimiz kabahatli değildir. Çünkü kin ve ihtirasla hareket eden birkaç cahil, kendilerini Almanya'nın kucağına attılar. Sulh Konferansları bu cihetleri gözönüne alacaktır. Biz maruz kaldığımız fedakârlıkları ihmal etmiyoruz. Fakat bu fedakârlığın sevgili vatanımız için ehven bir tarzda olmasına çalışacağız.” Göztepe, a.g.e., s. 188, **İkdam**, 14 Haziran 1919, No: 8027.

⁹⁰⁸ **İkdam**, 15 Haziran 1919, No: 8028.

⁹⁰⁹ **FO. 608/118**, No:13898, 10 Haziran 1919.

yolu ile son vermek ve kalıcı bir barışın tesis edilmesini sağlamak için müzakereler neticesinde önlerine konulacak barış metnini imzalama yetkisiyle Paris'e ayak basacaklardı.

3.4.3.2.Türk Delegasyonu'nun Onlar Konseyi'ndeki Savunması ve Konseye Sunduğu Muhtıralar

Damat Ferit Paşa, Onlar Konseyi önünde okumaya başladığı 17 Haziran tarihli muhtırasında, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinin sorumluluğunun İttihat ve Terakki önderlerine ve Alman Hükümetine ait olduğunu ifade ederek, padişahın ve halkın bundan haberdar olmadığını belirtiyordu. Ayrıca Damat Ferit, muhtırasında savaşın başlamasıyla birlikte İttihat ve Terakki Yöneticileri'nin Rusya'nın tarihi emelleri olan İstanbul'e ele geçirme amacına engel olmak arzusuyla, halkı bu savaşa inandırdığı ve halkında her şeyi göze alarak bu savaşa müdahil olduğuna değiniyordu. Muhtıradaki savaş içerisinde Hıristiyan halka yapılan baskı ve sürgünlerle ilgili olarak da, "*Bunda ırki ya da dinsel herhangi bir bağnazlık aranmaması...*" gerektiği hususuna işaret ederek, aynı biçimde üç milyon Müslümanın da bu yolla ölüme mahkûm edildiğinin altını çiziyordu. Damat Ferit muhtırasında, Bolşeviklik cereyanından da bahsederek, bunların İttihatçılar gibi bir yapılaşma olduğunu vebireyin varlığını ele geçirmek üzere toplumu yıkıp ona el koymayı amaçladığını söylemekteydi. Damat Ferit muhtırasında, taleplerini de çeşitli vesilelerle sıralayarak, Onlar Konseyi'ni bu noktalar üzerinde kendilerine yardım etmeye davet etti. Muhtıradaki; barışın sağlanması ve mütarekenin imza edilmesine rağmen, işgal altında tutulan toprakların boşlatılması isteniyordu. Muhtıradaki bir diğer istek ise, savaş öncesi kurulu düzen çerçevesindeki Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması ve Trakya'da Edirne'nin kuzey ve batısında Müslüman halkın ezici çoğunluk halinde bulunduğu bölgede, Edirne ve İstanbul'un savunulmasını sağlayacak bir sınırın tesis edilmesini istiyordu. Hiç şüphe yok ki Damat Ferit, bu isteklerini sıralarken Wilson İlkeleri'nin 12. maddesini gözönünde bulunduruyordu. Doğu Anadolu ile ilgili olarak Osmanlı muhtırasında, devletin bu bölgesinin parçalanmaya tabi tutulmasının doğuda bütün dengeleri alt üst edeceği hususuna dikkat çekilirken, Toroslar'ın güneyinde bulunan halkın aynı dili konuşan, aynı ülkü

ve aynı gelecek kaygısını taşıyan, manevi değerleri bir olan halklar olduğu ifade edilerek; Toroslar'ın güney ve kuzey olmak üzere ikiye ayrılamayacağına değiniliyordu⁹¹⁰.

İkinci muhtıranın hazırlıklarının devam ettiği sırada Damat Ferit Paşa konferansa, 19 Haziran tarihinde Yunan Birlikleri'nin İzmir'de yapmış oldukları katliamları anlatan bir mektup kaleme almıştı. Mektupta Müslümanlar'ın can, mal ve namuslarının korunması için Yunan Birlikleri içerisinde İtilaf Devletleri askerlerinin bulunulması isteniyordu⁹¹¹.

Tevfik Paşa'nın da müdahalesiyle kaleme alınan 23 Haziran tarihli muhtırada ise, daha ziyade Osmanlı Devleti'nin sınırları ile ilgili düşünceleri içeriyordu. Konsey önünde okunmadan sadece sunulan muhtırada; Osmanlı Devleti'nin tarihinden örnekler vererek, Türkler'in dünya medeniyetine katkıları hakkında ve bu medeniyetin bir siyasal örgütlenme içerisinde gösterdiği ilerlemenin, Cengiz ya da Timur İmparatorlukları gibi olmadıkları ifade edilerek; Osmanlılar'ın göstermiş oldukları çağdaşlaşma başarıları ile kısa sürede Avrupa Uygarlığı'nın içerisinde kendilerini kabul ettirdikleri hususuna dikkat çekiliyordu. Damat Ferit bu girişten sonra devletin sınırları mevzusuna gelerek, Trakya için 1914 tarihli antlaşmalarla belirlenen sınır hattının da ötesinde 1878 Berlin Konferansı'nda tespit edilen sınırların kabul edilmesi gerektiğini birtakım etnik, iktisadi ve stratejik nedenlerle öneriyordu. Doğu Rusya ve İran ile olan sınırların savaştan önceki gibi olması gerektiği, güneyde Musul ve Diyarbakır Vilayetleri ile Halep Vilayeti'nin bir bölümünün Türk toprağı olarak kabul edilmesi gerektiğine dikkat çekiyordu. Ayrıca Ege Denizi üzerinde bulunan adaların tarihi, iktisadi ve güvenlik gibi nedenlerle Osmanlı Devleti'nin hakimiyet alanı içerisinde olması; değinilen muhtırada Ermenistan konusunda ise, İtilaf Devletleri'nin Erivan Cumhuriyeti'ni tanımaları durumunda Osmanlı Heyeti'nin hükümetçe onaylanması koşulu ile bu devletle olan sınırlarını müzekere etmeye hazır olduğunun altı çiziliyordu. İtilaf Devletleri'nce tanınacak Ermenistan Cumhuriyeti'ne yerleşmek isteyen Osmanlı Ermenileri'ne Osmanlı Hükümeti'nin her türlü yardımı yapacağı ifade edilirken, kalmak isteyenler

⁹¹⁰ Akşin, **a.g.e.**, C.I, ss. 396-399; Muhtıranın tam metni için ayrıca bkz. M. Cemil Bilsel, **Lozan**, C. I, Sosyal Yay., İstanbul, 1998, ss. 224-227.

⁹¹¹ **FO. 371/4218**, No: 94229, 19 Haziran 1919.

tıpkı diğer azınlıklara tanınacak haklar gibi serbest, kültürel, manevi ve iktidasi gelişmelerden yararlanabilirlerdi. Muhtırada Arap topraklarının hukuki durumu ile ilgili olarak da bu bölgelerin padişahın egemenliği altında geniş ölçüde yönetsel serbestlikten yararlanabilecekleri ifade edilerek, her özerk vilayetin valisinin padişah tarafından atanması, bu vilayetlerde Osmanlı Bayrağı'nın dalgalanması, buralarda tedavülde olacak paralarda Osmanlı Tuğrası'nın bulunması isteniliyordu. Bölgedeki vakıfların aynen eskisi gibi devamı istenirken, Hicaz için ilgili devletlerle anlaşarak burada özel bir yönrtimin tesis edilmesine katkı sağlanacağı; Mekke, Medine, Kudüs'te padişahın bir temsilcisiyle birlikte belli bir sayıda şeref kıtasının bulunması talebi dile getiriliyordu. Muhtıra, İngiltere ile Mısır ve Kıbrıs meseleleri konusunda, uygun bir zamanda buraların siyasi ve hukuki durumunu görüşmeye hazır olunduğu da ifade ediliyordu. Yeni düzenlemelerin ve siyasal örgütlenmelerin tamamlanması ile Müttelik işgal güçlerinin Osmanlı toprağından çekilmeleri istenirken, son olarak devletin birlik ve beraberliği içerisinde bağımsızlığının sağlanması hususunda, Barış Konferansı'nın adalet duygusu içerisinde vereceği karara güvenilmek istenildiği hususu dile getiriliyordu⁹¹².

Damat Ferit Paşa, ağırlıklı olarak devletin sınırlarını ihtiva eden muhtıraları sunduktan sonra, başka bir diplomatik hamle yaparak; savaştan hemen sonra Almanya'ya kaçan Talat, Enver ve Cemal Paşalar'ında aralarında bulunduğu 7 kişinin iade edilmesini konferans kanalıyla talep edecekti⁹¹³. Ayrıca Damat Ferit, Türk Heyeti'nin Paris'ten ayrılmasından iki gün önce, konseye iki hususun acil olarak çözüme kavuşturulması noktasında bir nota sunmuştu. Notada mütareke kapsamında kararlaştırılan Osmanlı Ordusu'nun asker sayısının 70 bin olması gerekirken, bu sayının 40 bin olduğunu ve ülkede güvenliğin sağlanması için asker sayısının tespit edilen sayıya çıkarılması talep edilecekti. Osmanlı Devleti'nin mali durumunu ilgilendiren ikinci hususta ise Damat Ferit konseyden, Hükümete bu

---

⁹¹² Akşin, **a.g.e.**, C.I, s. 400; Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti**, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul, 1942, s. 37; Bilsel, **a.g.e.**, ss. 224-233; Rıza Tevfik, ikinci muhtıranın hazırlanması sırasında da Damat Ferit Paşa'nın kendilerine danışmadığını ifade ederek; ikinci muhtıra için belirlenen günde konseyin huzuruna çıktığını, yeni muhtıranın verilip köşke geridönüldüğünü, aktarmaktadır. Rıza Tevfik, **a.g.e.**, s. 77.

⁹¹³ **FO. 608/118**, No: 1268, 10 Temmuz 1919.

konuda acilen yardımcı olması noktasında İstanbul'da bulunan Yüksek Komiserler'e talimat verilmesini isteyecekti⁹¹⁴.

Sunulan iki muhtıra iyice tahlil edildiğinde; Türk tarafının konseyden neler talep etmekte olduğu hususu, Onlar Konseyi'ni meydan getiren büyük güçlerin tepkisine ve bu tepkilerini uluslararası ilişkilerde hiçbir diplomatik teamüllere sığmayacak şekilde dile getirmelerine neden olmuştu. Bu noktada akla, yaygın bir şekilde yukarıdada özetlendiği gibi muhtırada talep edilen hususların aşırı olup olmadığı sorusu gelebilir. Sina Akşin bu soruya, "*Öne sürülen isteklerin gerçekte bağdaşmayacak derecede aşırı olduğu...*" şeklinde cevap vererek, neden olarak da Edirne bir yana Türkiye'nin en önemli iki kenti, İstanbul'un Türkler'de kalıp kalmayacağı meselesi, her yerde tartışılan bir konu iken ve işgal altında bulunan bu iki kentin geleceği konusunda uluslararası toplantılarda hiç de iyi şeyler bahsedilmiyorken, dahası gizli antlaşmalarla Müttefikler'in Osmanlı'nın geleceği hakkındaki niyetlerini ortaya koymuşken, muhtırada Arap toprakları üzerinde hayli kapsamlı iddialar ileri sürmenin "*hayalperestlik*" olduğunu gösteriyordu. Ayrıca bu aşırı istekler uğruna Brest-Litovsk Antlaşması ile Rusya'dan geri alınmış olan Kars, Ardahan ve Batum gibi sancaklardan vazgeçilmesi meselesinin yalnız Türk ulusculuğu açısından değil, sağlam ve sağlıklı bir devlet kurmak bakımından da Arap ülkelerinde de kuramsal kalmayamakhûm bazı simgesel haklar uğruna hukuken de henüz Osmanlı olan Türk nüfuslu, adı geçen sancaklardan vazgeçmenin affedilemeyecek bir şey olduğu ifade ediyordu. Bunun yanında devletin hayati unsurları olan mali, iktisadi ve hukuki konulara hiç değinilmemesi, bu konunun ikinci muhtırada sunma hakkının saklı tutulacağının belirtilmesi, muhtıraların gerçekçi sorun ve taleplerin dile getirilmesine olanak tanımamıştı. Son olarak bağımsızlık kelimesinin sadece ikinci muhtırada bir kez geçiyor olması, muhtırayı kaleme alan kişilerin veya onu bu halde sunulmasına razı olan kişilerin kafasında Osmanlı Devleti'nin toprakları geniş, Araplarla kuramsal olarak birtakım dini bağları olan, bağımlı bir ülke olmasını peşinen kabul ettikleri ve hatta ciddi olarak arzuladıklarına dair bir düşüncenin olduğu görüşü tezahür etmektedir⁹¹⁵.

⁹¹⁴FO. 371/4158, No: 101447.

⁹¹⁵ Akşin, a.g.e., C.I, ss. 408-410.

İlk muhtıra ile ilgili olarak Tevfik Paşa, Damat Ferit'in aceleci davrandığını ifade ederek, oysa kendisinin birçok uzmanların görüş ve çalışmalarına ve çeşitli istatistikî verilere dayalı bir hazırlık yaptığını ifade ederek, bunlarla destekli bir muhtıranın konsey üzerinde daha çok etki yapacağını, Lütfi Simavi Bey ile yaptığı bir görüşmede dile getirecekti. Ferit Paşa'nın bir şeyi heyet üyelerinden saklamasını da eleştiriren Tevfik Paşa, ikinci nota ile ilgili olarak da Damat Ferit'in kötü ve yetersiz Fransızcası ile sekiz sayfa olarak kaleme aldığını ve notada dile getirilen görüş ve iddiaların gerçekte herhangi bir bağı olmadığını, kendisini daha da komik duruma düşürdüğünü dile getirecekti. Tevfik Paşa bu hususları ve Paris'te olanların tamamını Padişah Vahdettin'e anlattığını ve padişahın ise sadece bu açıklamalarına "*Ferit Paşa hatalı davranmış...*" demekle yetindiğini Lütfi Bey'a açıklayacaktı⁹¹⁶.

Damat Ferit'in muhtıralarına en sert tepki şüphesiz dönemin basınında yazan köşe yazarlarından gelmişti. Vakıf gazetesinde, "*Murahhas olsa idim...*" adıyla eleştirel bir makale kaleme alan Ahmet Selahattin Bey, Damat Ferit'in konsey önündeki savunmasını eleştirerek, "*...Ben temsilci olsaydım savunma planımı düzenlerken ilk önce ne söyleyeceğimi değil, ne söylemeyeceğimi düşünürdüm ve demezdim ki bütün bu felaketleri başımıza getirenler; Talat, Enver ve Cemal Paşalar'ın kumpanyasıdır. Birkaç türedinin yanlış davranışı yüzünden bu savaşa sürüklendik. Savaşta işlenen öldürmeler, sürgünler, vurguncular hep onların ürünüdür. Kahrolsunlar memleketi batırdılar. Artık mademki yenildik; topumuz tüfeğimiz kalmamıştır, ne dersiniz kabul edeceğiz başka çaremiz yok...*" ifadeleriyle savunulan Türk tezinin en başındaki dayanaklarının çürüklüğüne dikkat çekecekti⁹¹⁷.

Sabah, İkdam ve Vakıf Gazeteleri de Türk Heyeti'nin Paris'e vardığı günden beri gerek yabancı basın organlarından ve gerekse heyetin Bab-ı Ali'ye gönderdiği telgraflardan edindiği bilgilerle kamuoyunu gelişmelerden haberdar etmeye çalışıyorlardı. İkdam Gazetesi, Montinör Gazetesi'ne dayandırarak verdiği 18 Haziran tarihli bir haberde Türk Heyeti'nin Onlar Konseyi'ne büyük bir hüsnü niyetle kabul edildiği ve heyetin gayet olumlu bir ortamda Türk tezini konsey üyelerine sunduğunu duyuruyordu. Ayrıca gazete Damat Ferit'in Bab-ı Ali'ye

⁹¹⁶ Simavi, a.g.e., s. 526.

⁹¹⁷ Eleştirel makelerin tam metni için bkz. Seha L. Meray, **Lozan'ın Bir Öncüsü Prof. Ahmet Selahattin Bey (1878-1920)**, TTK Yay., Ankara, 1976, ss. 21-27.

gönderdiği bir telgrafına dayanarak Paris'in siyasi atmosferinin Hükümet-i Osmaniye üyeleri üzerindeki etkilerinden bahsediyordu⁹¹⁸. Gazete, 26 Haziranda Tevfik Paşa'dan gelen bir telgrafa dayalı olarak verdiği haberde konseye sunulan ilk muhtıranın müttefik kurul üyeleri üzerinde "...hüsni tesir ica ettiği ve Anadolu üzerindeki hukukumuzun teminin de müsait bir ceryan..." uyandırdığına dikkat çekiyordu⁹¹⁹.

Dönemin yabancı basını da Türk tezleri üzerinde çeşitli eleştiri ve değerlendirmelerde bulunmuştur. 3 Temmuz tarihli Le Temps gazetesinde çıkan başmakalede Osmanlı Heyeti'nin Fransa'da kaldığı sürede, şark meselesinin çözümüne doğru bir adım atılmadığı gibi bu meselenin sunulan muhtıralarla daha da karışık bir hal aldığı hususuna dikkat çekilerek; Damat Ferit'in başarısızlığının en büyük nedeni olarak, Onlar Konseyi karşısında izlediği tutum gösteriliyordu. Ayrıca makalede şarka ait bir politik üslup biçiminin Damat Ferit'te de aynen değiştirmeden devam ettiği ifade ediliyordu. Yazar bu eleştirel tutumun yanında, önerilerinde; Damat Ferit'in konsey karşısında izlemesi gereken yolun, Türk barışının kısa sürede belirlenmesi için öne sürülmesi gerekli olan iddianın, Müttefikler'in daha önce ilan ettikleri hukuksal prensipler ve ilkeler çerçevesinde kalması ve muhtıralarında bu çerçeveye oturtulmasının gerekliliğine işaret ediliyordu. İstanbul'da yayımlanan Moniteur gazetesinde de 17 Temmuz tarihli nüshasında Paris muhabirine dayanarak verdiği haberde; Osmanlı muhtıralarının Paris'teki Fransız siyasi çevrelerinde hayretle karşılandığı ifade edilerek, muhtırada Türkler'in talepleri olan savaş öncesi sınırlara dönülmesinin gerçekleşme olanağının bulunmadığı görüşü ileri sürülüyordu. Ayrıca yazıda Osmanlı Heyeti'nin devletin devamının sağlanması temelinde barışın bir an evvel gelmesini istemekle birlikte bu amaca ulaşmak için yapması gerekenlerin bütünüyle tersini yaptığı da dile getiriliyordu⁹²⁰. 28 Haziran tarihli nüshasında İkdâm, Türk Murahhasları'nın Avrupa Gazetelerine verdikleri çeşitli mülakatlara dayanarak Türk muhtıralarının Avrupa Kamuoyu üzerindeki akislerini değerlendirdiği yazısında, Poti Jurnal Gazetesinin Osmanlı Devleti'nin harpten evvelki sınırlara dönmek istemesinin ciddiyetle bağdaşmadığı ve Osmanlı Heyeti'nin

⁹¹⁸ İkdâm, 18 Haziran 1919, No: 8031.

⁹¹⁹ İkdâm, 26 Haziran 1919, No: 8039.

⁹²⁰ İzzet Öztoprak, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, TTK Yay., Ankara, 1989, ss. 22-23.

Sulh Programının yeniden tedkik edip, galip ülkeler tarafında değil, mağlup ülkeler tarafında olduğunu anlaması gerektiği yorumuna yer veriyordu. Newyork Herald Gazetesinde çıkan bir makeleyi de sütunlarına taşıyan İkdam, ilgili makalede Sulh Konferansı'na sunulan Osmanlı muhtırasının Fevkalade hayali olduğu ve muhtırada bahsedilen Ermenistan'a istiklal meselesinin de Padişahın taht-ı idaresine bağlı olduğu yorumunu yaparak zaten konseyin notayı nazar-ı dikkate almayacağı ifade ediliyordu. Ayrıca Avrupa hicetlerinde Türk notası ile ilgili çeşitli yorumlara da yer veren ilgili gazete, Türk notasının Almanya ve Avusturya notalarından ziyade konsey çevrelerinde hayrete mucip olduğu ve Türklerin Paris'e bir harp olduğunu unutarak geldiklerine dair bir düşüncede olduklarının altını çiziyordu⁹²¹.

Sabah Gazetesi 23 Haziran tarihli nüshasında tıpkı İkdam Gazetesi'nin satırlarına taşıdığı yorumlara benzer şekilde Türk heyetinin konsey üyeleri tarafından çok nazik bir şekilde karşılandığı ve sunulan muhtıranın üyeler üzerinde hüsnü tesir yaptığını dile getiriyordu. Gazete, Damat Ferit'in konseyde okuduğu ilk notaya da değinerek, Paşa'nın İzmir'de ve Anadolu'da Türk Hakimiyeti'nin tarihi, harsı, milli, siyasi, iktisadi unsurlarıyla desteklenmiş bir şekilde savunma yaptığını okuyucularına aktarıyordu. Ayrıca gazete, Sadrazamın izahatından çok etkilenen Onlar Konseyi'nin İzmir'de Yunan birliklerinin işgal ettikleri yerleri tahliye ettirmek niyetinde olduklarını da haber veriyordu⁹²². İlgili gazetenin 21 Haziran tarihli sayısında Ali Kemal, Damat Ferit'in konseye sunduğu mutrayı “*Müdafaanamemiz*” başlığı ile değerlendirdiği uzun köşe yazısı kaleme alır. Notanın içeriğinden çok Osmanlı Devleti'nin savaş girmesine neden olan İttihatçıların çalışmalarını eleştiren bu yazı da Ali Kemal, ittihatçı liderlere savaş yıllarında yaptıklarından ve Almanlarla birlikte olup ülkeyi nasıl felakete sürüklediklerine ve şimdiki halde ülkeyi ne halde bırakıp kaçtıkları üzerinden yüklenir. Ali Kemal, Türk Milleti'nin şimdi karşımızda olan İngiltere ve Fransa'ya karşı kesinlikle savaşa girmek istemediğini, “*...Rusya'nın inhidamından sonra Osmanlı Ordusundan yüzbinlerce neferin firar etmesi Türk Milleti'nin öteden beri dost olarak tanıdığı İngiliz ve Fransızlara karşı kerhen silah*

⁹²¹ İkdam, 28 Haziran 1919, No: 8041.

⁹²² Sabah, 23 Haziran 1919, No:10646.

çekmekle icbar edildiğine en kati bir delil değil midir?” sorusunu sorarak kanıtlamaya çalışıyordu⁹²³.

Türk muhtıralarıyla ilgili değerlendirmelere onları bizzat dinleyen İtilaf Devletleri'nin başkanları da kayıtsız kalmayacaklardı. Muhtıraları ,“*Türklerin siyasi kabiliyetsizliklerinin en iyi kanıtı...*” olarak değerlendiren Lloyd George, onlar için “*İyi espiri...*” ifadesini kullanırken Wilson, “*Ömrümde bundan daha aptalca şey duymadım.*” diyerek, Türk bildirilerine alaycı ifadelerle karışık tepkilerini dile getireceklerdi⁹²⁴.

Cemil Bilsel, ilk muhtırada bahsedildiği gibi, Damat Ferit'in savaşa girme suçunu İttihatçılar'a yüklemesini eleştirerek bu tarz bir suçlamayı ne Almanlar'ın ne de diğer milletlerin yaptığını ifade ederek, Damat Ferit'in bu şekilde bir savunma yaparak cehaletimizi konsey önünde gösterdiğini dile getirmektedir. Harp sırasında “*Ermeni Tehçir*” meselesine de değinen Bilsel, Damat Ferit Paşa'nın bu suçu da malum kişilerin ve örgütün üzerine yıkarak kurtulmak istemesinin ve savunmasını buna dayandırmasının konseyde iyi bir etki bırakmadığının altını çiziyordu. İkinci muhtıra ile ilgili olarak da Bilsel, sınırlar meselesine değinerek milli sınırların ötesinde, gizli antlaşmalardan habersiz bir şekilde savaş öncesi sınırlara dönülmesinden bahsetmesinin; gerçekte hiçbir alakası olmayan, hayali tasarılar olduğunu eleştirileri arasında sıralıyordu⁹²⁵.

Peki, Türk Heyeti bu kadar tepki çeken muhtıraları neden reel politikten tamamen uzak ve konjektürel yapıya hiç uymayan bir içerikle sunma gereği duymuştu? Konferans boyunca iyice su yüzeyine çıkan İngiliz-Fransız çekişmesinden faydalanmak için mi böyle bir savunma yapılmıştı. Acabamuhtıradaki bu ifadeler çökmekte olan bir imparatorluğun son bakiyelerini her ne pahasına olursa olsun savunma içgüdüsünün bir dışa vurumu muydu? Yoksa bu bir taktikmiydi? Şüphesiz bu tarz sorular her türlü eleştirel ortamda sorulmuş ve cevapları da makul düzeyde aranmıştır. Ancak heyette bulunan Rıza Tevfik'in İngiliz irtibat subayı ile bir sohbetinde tam da bu sorulara cevap bulmak kabilinden ifadeler kullanması, bir nevi 1919 yaz aylarında Paris'e giden, işgallerle elleri kolları bağlı olduğunu

⁹²³ **Sabah**, 21 Haziran 1919, No: 10644.

⁹²⁴ Helmreich, **Sevr Entrikaları...**, s. 81.

⁹²⁵ Her iki muhtıra hakkında geniş eleştiri ve değerlendirme için bkz. Bilsel, **a.g.e.**, ss. 227-233.

düşünen ve çözümü sadece masa başında arayan yenik bir devletin murahhasının vereceği cevaplar, heyet üyelerinin nasıl bir psikoloji ile hareket ettiklerini bize göstermekteydi. Paris'te bulunan Osmanlı Heyeti'nde İngiliz irtibat subayı olarak görev yapan Yüzbaşı W.S.Blaker, daha öncede adı geçen Abraham isimli bir istihbarat görevlisine çok gizli kaydıyla gönderdiği bir raporda, Rıza Tevfik ile yapmış olduğu bir görüşmeyi bildiriyordu. Rıza Tevfik; kendisinin de Blaker'den gizli kalmasını istediği bu görüşmede yüzbaşıya, Osmanlı Devlet Adamları'nın konsey önünde talep etkileri hususların mantıksız olduğunu ve savaş öncesi duruma zaten dönülemeyeceğini bildiklerinin farkındaydılar. Fakat bunu açıklarlarsa kendilerine gelebilecek baskı ve sorumluluktan korkuyorlardı. Rıza Tevfik, Blaker'e ayrıca kendisinin bu tutuma karşı olup heyette bulunan kişilerle tartıştığını; ancak aralarında azınlıkta kaldığını ifade edecekti. Dolayısıyla doğu siyasetinin geleneksel ilkelerine bağlı kalınarak söylenmek istenen şeyler açıkça dile getirilmemiş ve Onlar Konseyi'nin bunları çeşitli yorumlarla anlayacağı umulmuştu⁹²⁶.

3.4.3.3.Onlar Konseyi'nin Türk Delegasyon Üyeleri'ne Yönelik Tavırları ve Türk Muhtırasına Verilen Yanıt

Paris Barış Konferansı'nda Osmanlı Delegeleri'ne nasıl davranıldığı ve muhtıralarına ne şekilde cevap verildiği konusuna geçmeden önce, Türk tarafının muhtıraları nasıl hazırladığı veya Paris'e ne tür bir hazırlık çerçevesinde gittiği meselesi üzerinde durmanın, konunun daha iyi tahlil edilmesi açısından faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Daha öncede üzerinde durulduğu gibi 29 Kasım 1918'de Harbiye Nezareti bünyesinde başkanlığını İsmet Bey'in yaptığı barış müzakerelerine hazırlık komisyonu teşkil edilmiş ve komisyon çalışmalarına devam ediyordu⁹²⁷. Damat Ferit Paşa, 4 Mart'ta I. Kabinesini oluşturduğunda bu komisyonun çalışmalarından

⁹²⁶ **FO. 371/4156**, No: 103475, raporun üzerinde 3/6/1919 tarihi kayıtlı; ancak bu tarihte Türk Heyeti henüz daha Paris'e varmadığından gerçekte raporun tarihinin 3/7/1919 olması gerekiyor. Bu arada Sina Akşin'in de üzerinde durduğu gibi Rıza Tevfik'in söylediklerinin ne ölçüde ciddiye alınabileceği yönünde bazı şüpheler olmakla birlikte, onun görüş ve önerilerinin dönemin entelektüel dünyasında nasıl algılandığına dair bazı eleştirel yaklaşımlar mevcut. Ayrıca Blaker'in sunduğu aynı rapor hakkında yorum için bkz. Akşin, **a.g.e.**, C.I, s. 410.

⁹²⁷ Faik Reşit Unat, **İsmet İnönü**, Maarif Matbası, Ankara, 1945, s. 14.

yararlanmakla birlikte, İtilaf Devletleri'nin gelecekteki sulh planlarının ne olabileceği hakkında İngiliz Yüksek Komiserliği'nden malumat talep etti. Amiral Webb bu talebi Londra'ya ileterek, "*Konferansın muhtemel kararı hakkında tam bir gizlilik içinde herhangi bir fikir edinebilmek için...*" bilgi isteğini dile getirdi. Lord Curzon, 17 Mart'ta Webb'in bu talebine yönelik olarak, Paris'te bulunan Lord Balfour'dan bilgi rica etti. Bunun üzerine Lord Balfour; 8 Nisan'da Amiral Webb'e, resmi bir mahiyet olmamakla birlikte muhtemel barış şartları ile ilgili olarak, İstanbul'un Türkler'e geri verilmeyeceği, belki herhangi bir mandaterlik altında tarafsızlaştırılarak Milletler Cemiyeti emrine verilmesinin düşünüldüğünü, iletecekti. Buna ek olarak; Anadolu'nun Türk olan kısımları hakkında da barış şartlarının mümkün olduğu kadar Türk idaresine bırakılır, şekilde olacağına riayet edileceğini görüşlerine ekledi. Türklerin asırlarca kötü muamele ettikleri, sahillerde yaşayan rum halkı için hangi surette karar verilirse verilsin, Türkler'e deniz ticaretini sağlama hususunda denize çıkış noktasında bir sorun ile karşı karşıya kalınmayacağını düşünüldüğünü Webb'e aktaran Lord Balfour, mesajında yine de tedbirli davranarak bütün bu hususların şimdilik çok gizli şeyler olduğunun ve gerçekleşmesinin de kesin olmadığının altını çizicekti⁹²⁸.

Bütün bu bilgilerden hareketle hükümette aynı zamanda Hariciye Makamı'nı da elinde bulunduran Damat Ferit Paşa'nın Paris'e giderken en azından müsvette de olsa elinde bir taslak bulunmaktaydı. Bu müsvetteler Meclis-i Vükela'da da gündeme gelmiş, ancak nazırlar tam bir görüş birliği içerisinde net bir muhtıra hazırlayamamışlardı. Hatta Mehmet Tevfik Bey, hazırlanan bu müsvetelerin Damat Ferit'in istememesine rağmen Meclis-i Vükela'nın önüne geldiğini; ancak müsvetteler üzerinde karara varılmakta güçlük çekildiğinden, vaktin pek dar olması hasebiyle alelacele bir şeylerin hazırlandığını ifade etmekteydi⁹²⁹. Heyet'in İstanbul'dan ayrılacağı gün de bilindiği gibi 6 Haziran'da Yıldız Sarayı'nda son bir

---

⁹²⁸ Curzon, belki de sulh şartlarının haddinden erken açıklanmasının başta Anadolu'da görev yapan Britanyalı subay ve memurlara bir baskı ve zulüm getirir endişesi ile Balfour'a 8 Nisan'da bir telgraf çekerek, Türkler'e zorla kabul ettirilecek barış antlaşması maddelerinin telaffuz edilmesi hususunda şimdilik temkinli davranılmasını isteyecekti. Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz...**, s. 198.

⁹²⁹ Biren, **a.g.e.**, s. 200.

toplantı gerçekleştirerek konsey önünde müdafaa edilecek şartları, bu müsvetteleler üzerinde son bir defa gözden geçirecekti⁹³⁰.

Rıza Tevfik anılarında; delegasyon üyelerinin Fransa yolunda konseye sunacakları muhtıra üzerinde çalışmak için bir araya gelmeyi umduklarını, ancak bunun hiçbir suretle gerçekleşmediğini ifade ederek, Damat Ferit Paşa'nın hiç kimseye danışmadan, heyette bulunan kişilerle herhangi bir istişari toplantı gerçekleştirilmeden muhtırayı hazırladığını iddia ediyordu. Bunun, heyette dâhil herkesin tepkisine neden olduğunu belirten Rıza Tevfik, gemi yolculuğu boyunca Damat Ferit Paşa'yı ancak sabah ve akşam yemeklerinde görebildiklerini, onun haricinde Paşa'nın kamarasına çekildiğini ve oradan pek çıkmadığını, kamarasında muhtırayı hazırlamakla vakit geçirdiğini bize aktarmaktadır⁹³¹. Ayrıca Tevfik Paşa ve Damat Ferit Paşa'nın bir araya gelip sunulacak muhtıranın hazırlanmasında birlikte pek bir çalışma yapmadıkları, kırgınlıklarını buradada devam ettirdikleri, ziyarete katılan üyelerin hatıralarında bahsettikleri konulardan birisiydi. Özellikle 17 Haziran tarihinde konseye sunulan ilk muhtıranın hazırlanmasında Tevfik Paşa'nın bulunmayışından dolayı hiç katkısı olmadığı dile getirilmekteydi⁹³².

Heyet, Vaucresson'da 14 Haziran'dan itibaren muhtıra üzerinde çalışmaya başladığı zaman bile delegasyon üyelerinin Damat Ferit'e muhtıra ile ilgili sorular sorup, bazı hususlar üzerinde ikazlarda bulduklarında Paşa'nın sinirlendiğini,

---

⁹³⁰ Göztepe, **a.g.e.**, s. 188; Refik Halit, Damat Ferit Paşa'nın iktidara geldikten sonra esas meşguliyetinin dış politika alanı üzerinde olduğunu; fakat ne yaptığından ve ettiğinden kimsenin haberi olmadığını dile getirmektedir. Karay, **a.g.e.**, s. 125.

⁹³¹ Rıza Tevfik ayrıca hatıratında, Damat Ferit'in kendisine Paris'e varduktan sonra Onlar Konseyi'nin önüne çıkılmak üzere son hazırlıkların yapılması için talimat verdiğinde, kendisinin buna tepki göstererek aralarında şöyle bir konuşma geçtiğini aktarmaktadır: “ *Ne yüzle çıkacağız paşam, dedim. Ortada bir şey yok. Benim ve arkadaşım Tevfik Bey'in de bir şeyden haberimiz yok. Kendisine sordum, o da bir şey bilmiyor. O vakit Damat Ferit Paşa:*

-Bendeniz bir şey hazırladım, dedi. Cevaben dedim ki:

*- Efendim olabilir. Fakat biz projeyi görüp müzakere etmeli ve lazım gelirse tenkit etmeliyiz. Çünkü bu meselede bir yanlışlık olur ise mesuliyeti hepimize yükletirler ve bunun cezası malumdur. Adamı ipe çekerler. Biz müşavere için geldik ve mutlaka o hazırladığımız şeyi görmeliyiz, diye ısrar ve Tevfik Paşa'yı da teşvik ettim. Ona da: Paşa Hazretleri siz de bizim kadar mesul olursunuz, dedim. Nihayet güç bela kâğıtları çıkarttık, okumaya başladık. ...Ben okudum, adım başında durup tenkit ettik. Pekâlâ, anlaşılıyordu ki, Damat Ferit vukuatın cereyanından ve içinde bulunduğumuz vaziyetten tamamen bihaberdi. ...Ben bu hal ile çok sıkıntılı geçirdiğim geceyi uykusuz bitirdim. O gün Tevfik Paşa çok lakırtı söylememiş, fakat beni teyid ederek: Bazı noktalar değiştirilmelidir, demişti.” Rıza Tevfik, **a.g.e.**, ss. 64-70.*

⁹³² Göztepe ve Rıza Tevfik Bey, bu ikilinin Paris'te bulunduğu süre zarfında yemekte dahi bir araya gelmediklerini ve odalarına kapanıp yemeklerini tek başlarına yediklerini ifade etmektedirler. Göztepe, **a.g.e.**, s. 194; Rıza Tevfik, **a.g.e.**, s. 66; Biren, **a.g.e.**, s. 203.

kendi başına hareket etmekten bir türlü vazgeçmediğini, hatta muhtıra ile ilgili bazı detayları üyelere gizlediği tarzı şikâyetler heyette bulunan kişilerin anılarında ayrıntısıyla yer almaktadır. Üyeler ilk muhtıranın hazırlanmasında Tevfik Paşa'nın olmayışından çok hayıflanarak, Ferit Paşa'yı ancak onun durdurabileceğini düşündüklerini de ifade etmişlerdi⁹³³. Heyete Cenevre'den gelerek müşavir sıfatıyla katılan Ahmet Reşit Bey, Vaucresson'da sunulacak ilk muhtıra üzerinde toplantı yaptıklarını ve burada Damat Ferit'in İstanbul'da Meclis-i Vükela'da hazırlanmış muhtıra müsvettesini çıkararak bunun üzerinde konuşmalar ve değerlendirmeler olduğunu dile getirmektedir. Ahmet Reşit Bey bu ilk toplantıda muhtıra okunurken muhtıranın her maddesine izahat ve gerekçe sunmak üzere müdahalelerde bulduklarını; ancak Damat Ferit'e birçok değişikliği kabul ettiremediklerini anılarında aktarmaktadır. Özellikle harbe girmekten İttihatçılar'ın sorumlu tutulması ve Mısır, Kıbrıs gibi meselelerde savunulan görüşlerin gerçek bir dayanağı olmadığından dolayı konsey önünde gülünç duruma düşmeleri ihtimalinden söz ederek, daha gerçekçi bir muhtıranın hazırlanmasını talep etmelerine rağmen, bunu kabul ettiremediklerini ifade etmektedir. Ahmet Reşit Bey, ifadelerinde daha da ileri giderek hatıratında; ilk toplantıdan hemen sonra Damat Ferit'in kendisini ayrı bir odaya çekerek, kendisinin Paris'te kalmasına fazla gerek olmadığını, 1500 Frank maaşla Cenevre'ye geri dönmesini istediğini aktarmaktadır. Ahmet Reşit Bey, daha sonraki günlerde neden burada istenmediği meselesini araştırmak için çok çaba harcadığını ve neticede kendisinin heyette Fransızca olarak yaftalanması nedeniyle,

⁹³³ Rıza Tevfik, **a.g.e.**, s. 69; Mehmet Tevfik Bey, ilk bildiriye hazırlarken özellikle bildiriden "1914 öncesi sınırlara dönülmesi" hususunun çıkarılması için baskı yaptıklarını; ancak Damat Ferit'i ikna edemediklerini ifade ederek, Tevfik Paşa'nın olmaması hususlarıyla ilgili de şu şekilde hayıflanıyordu; "Tevfik Paşa'nın bize hala iltihat etmemiş bulunması fena olmuştu. Zira Damat'ı zabt edemeyişimiz neticede bizi feci vaziyetlere düşürebilirdi. Eğer Tevfik Paşa bizimle olsa idi belki Ferit Paşa'ya az çok söz geçirmek mümkün olurdu diye düşünüp, üzülüyordum. Hâlbuki anlaşıldığına göre Damat zaten onu beklemek niyetinde değildi... Tevfik Paşa'nın da böyle yavaş davranarak vaktinde bize katılmamış olmasına ayrıca şaşıyordum." Biren, **a.g.e.**, s. 213. Ayrıca Mehmet Tevfik Bey, bu aşamada Damat Ferit ile heyet üyeleri arasında birçok tartışma yaşandığına işaret ederek bir anısını şu şekilde aktarmaktadır: "...Derhal bir yazı kaleme aldım. Ve Rıza Tevfik Bey'inde toplantıda hazır bulunduğu sırada bunu kendisine okudum. Paşa sonuna kadar dinledikten sonra:

-Bende bir şey hazırladım. Arada esasen büyük fark yoktur dedi... Bir müddet sonra konferansta okunmak üzere hazırladığı ve bize göstermek istemediği muhtırayı Mülazım Lavigne'e tashih ettirmiş bulunduğu anlaşıldı. Ve bilhassa bunun üzerine tarafımızdan acilen görülmesine lüzum gösterildi. Ben artık sert bir şekilde konuşmaya başladım. Paşa nihayet muvafakat etti. Aslında biz onunla bu şekilde uğraşıp dururken vakit de daralmakta idi... Paşa varakayı daktilografi ile yazdıktan sonra bize göstereceğini söylemişti. Hâlbuki kâtipler daktilograf olmadığından ve yanımızda daktilograf bulunması lüzumunu da evvelce kendisine kabul ettirilememiş olduğundan istinsah muamelesi çok uzun sürdü. Zaten Damat Ferit'in maksadı bizi oyalamak ve yazdıklarını tashih etmemize mahal bırakmamaktı..." Biren, **a.g.e.**, s. 207.

İngilizler tarafından istenmediğini beyan ederek, Lloyd George'nin isteğiyle Damat Ferit'in kendisine bu şekilde davrandığını dile getirmektedir. İngilizlerin, Fransız Hariciyesi'ne baskı yaparak kendisini Paris'te istenmeyen adam olarak ilan etmelerini de sağladıklarını ayrıca ifade etmektedir⁹³⁴.

Versailles ile Paris arasında küçük bir kasaba olan Vaucresnon'da kendilerine tahsis edilen köşte kalan Osmanlı Heyeti içerisinde bulunan İngiliz ve Fransız irtibat subayları, delegasyon üyelerinin davranışlarını çok yakından takip edip merkezlerine aktarıyorlardı. Daha Türk Heyeti Vaucresnon'a varmadan heyet üyeleri arasında ikametgâhlarının neresi olacağı noktasında bazı kuşkular yaşanmış ve üyeler Paris'te bir otelde kalmak istediklerini dile getirmelerine rağmen, Fransız yetkililer buna izin vermemişlerdi. Mehmet Tevfik Bey; Vaucresnon'da kendilerine tahsis edilen köşke yerleştikleri andan beri heyette bulunan İngiliz, Fransız ve İtalyan irtibat subaylarının kendilerine nezaketle muamele etmelerine rağmen, serbestçe çıkıp dolaşmalarına kesinlikle müsaade edilmediğini, trenle yapılan seyahatlerde kısa süreli de olsa inip peronlarda dolaşmalarına izin verilmediğini, bütün yaptıklarından haberi olmak ister şekilde her yerde göz hapsinde tutulduklarını ifade etmektedir⁹³⁵.

İkamet edilen köşkte Türk Delegasyonu'nun üzerindeki Müttefik etkisinin Fransız mı, yoksa İngiliz mi olacağı noktasında İngiliz ve Fransız Yetkililer arasında sıkı bir rekabetin olduğu anlaşılmaktadır. Paris'te bulunan İngiliz Yetkililer, gerek konferanstaki resmi görüşmelerde, gerekse çeşitli ülkelerin delegasyon üyelerinin ağırlandığı otellerde, kesin bir İngiliz üstünlüğünün olmasına ve bunun delegasyon üyelerine hissettirilmesine çok dikkat ediyorlardı. Şöyle ki Lord Balfour'dan Curzon'a gönderilen bir yazıda Vaucresnon'da bulunan Türk Delegasyon Üyeleri'ne düzenli olarak İngiliz gazetelerinin sağlanması -bu vesile ile İngiliz gazetelerinin tartıştığı, sayfalarına aktardığı ve yorum yaptığı görüşlerin kulislerde etki yaratması

---

⁹³⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Reşit Bey, **İmparatorluğun Son Döneminde Gördüklerim Yaptıklarım (1890-1922)**, Haz. Nur Özmel Akın, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2014, ss. 328-343.

⁹³⁵ Mehmet Tevfik Bey, Vaucresnon'da yerleştikleri köşkte tam manasıyla bir tutuklu muamelesi gördüklerini; kapı önünde, telefonun başında dahi nöbetçilerin bulunduğunu aktararak bu muamelelerin Fransız topraklarında buldukları süre boyunca devam ettiğini ifade etmektedir. Ayrıca Mehmet Tevfik artık tahammül sınırlarını aşan bu muamelelerin esas sorumlusunun İngilizler'in olduğu kanaatindeydi. Biren, **a.g.e.**, ss. 202-204.

amacıyla- iyi bir iş olacağını ifade ederek, burada Daily Mail, Herald hariç delegasyon üyelerine verilen bütün gazetelerin Fransız olduğunu söylüyor ve bu konuda yardım talep ediyordu⁹³⁶. Gazete meselesi üzerine Mehmet Tevfik Bey de anılarında ikametleri boyunca kendilerine sabah ve akşam olmak üzere çoğunlukla Fransız gazetelerinin verildiğini; Fransız Hükümeti'nin politikalarını eleştiren Action Francaise ve Humanite gibi muhalif gazeteleri ısrarla istemelerine rağmen, kendilerine verilmediği hususuna dikkat çekmekteydi⁹³⁷.

Bu baskı ve muamele tarzı Türk Heyeti'nin Paris'te bulunduğu süre boyunca; kimlerle, hangi konuda, ne konuştuğu ve hangi restoranlara gittiği dahi raporlara konu olmuş ve Londra'ya aktarılmıştı. İrtibat Subayı Blaker'in Londra'ya gönderdiği bir yazıda; Damat Ferit'in bir restorantta adını H.H. olarak verdiği birisi ile konuştuğu, bu kişinin Damat Ferit'e konferansta Türk Delegeleri'ne davranışının diğer düşman delegelerine yapılan muameleden oldukça farklı olduğu ve konseyin önünde ilk defa sunum yapan yenik bir ülkenin üyelerinin Türkler olduğunu ifade ettiğini, aktarıyordu⁹³⁸.

Osmanlı Delegasyon Üyeleri belirlenen gün ve saatte, Quari d'Orsey'deki aynalı salonda Onlar Konseyi'nin huzuruna Clemanceau'nun takdimi ile çıktı. O gün salonda olanlar ve salona gelmeden yaşananları Rıza Tevfik şu şekilde anlatmaktadır:

“...Arabalarla Hariciye Nezareti'ne geldik. Başlarımızda fes, üzerimizde redingot vardı. Büyük bir kalabalık, Quai d'Orsey Meydanı'nı doldurmuştu. Ekserisinin elinde birer fotoğraf makinesi, bizim resimlerimizi almaya hevesleniyorlardı. Biz mihmandarımız olan Colonel Henri'nin delaletiyle nezaret binasına girdik. Ve meşhur olan Salle de glasse denilen aynalı salona girmeden evvel beş on dakika bekledik. Eski klasik kıyafette yani baldırlarından ipek çorap, sırtlarında XIV. Louis zamanını andıran uzun etekli elbiseler giymiş kapıcılar, asaları ellerinde, dimdik ve hareketsiz duruyorlardı. Bir işaret üzerine kapının iki kanadı açıldı. Ve kapıcıbaşı

⁹³⁶ Balfour, Curzon'dan Times, Morning Post, Daily Telegraph, Daily Chronicle, Daily Mail, Evening News ve Illustrated London New gibi gazetelerin bir kopyalarının Paris'te bulunmasının iyi olacağını öneriyordu. **FO. 608/117**, No: 13827, 27 Haziran 1919.

⁹³⁷ Biren, **a.g.e.**, s. 204.

⁹³⁸ **FO. 608/117**, No: 12889, 15 Haziran 1919.

yüksek bir sesle içerideki Onlar Meclisi Azası'na: "Osmanlı İmparatorluğu Mümessili efendiler!..." diye haber verdi. Bizler de salona girdik. Onlar Meclisi Azası, siyasi nezaket icabı bizi ayakta karşıladılar. Meclis, at nalı şeklinde yeşil örtülü bir masa etrafında toplanmıştı. Meclise, Fransız Başvekili ve Murahhas Monsieur Clemenceau riyaset ediyordu. Sağ tarafında Amerika Birleşik Devletleri Cumhurreisi Wilson, sol tarafında da İngiltere'nin o zamanki başvekili Lloyd George yer almışlardı. Büyük Britanya İmparatorluğu Emperyalizmi'nin en büyük mürevviçlerinden olan Lord Balfour'un da Lloyd George'nin yanına oturduğuna dikkat ettim. ...Bize tahsis edilen o müstatil masaya oturduğumuz zaman Damat Ferit Paşa, ortamızdaydı. Ben, Paşa'nın sağında yer almıştım. Sol tarafında da Maliye Nazırı Tevfik Bey oturuyordu. Biz Osmanlı İmparatorluğu Murahhası olarak ancak üç kişi idik. Reis Monsieur Clemenceau, herkes yerini alıp oturduktan sonra ayağa kalıktı ve bize hitaben Fransızca olarak şu sözleri söyledi: Hatırımda olduğu gibi aynen ve harfiyen arz ediyorum:

- Osmanlı İmparatorluğu Delegeleri efendiler; siz Onlar Meclisi huzuruna çıkıp muhahazalarınızı beyan etmek arzusuna izhat etmişsiniz. Pekâlâ efendiler. Hoş geldiniz. Lütfen beyan-ı fikir ediniz rica ederim...⁹³⁹

Damat Ferit kendisine tanınan süre dâhilince Onlar Konseyi üyelerinden, gazeteci ve muhabirlerle dolu salonda alçak sesle Fransızca olarak konuşmasını okumaya başladı. Konuşması anında İngilizce'ye tercüme ediliyordu. Damat Ferit, muhtırasını okurken; Clemenceau başını ileriye doğru uzatır bir halde, Lloyd George ise sağ elini kulağına koymak suretiyle Paşa'nın sözlerinin duymaya çalışıyorlardı. Kısa bir süre sonra Damat Ferit Paşa'nın sözlerinin işitilemediği anlaşılınca Clemenceau, Damat Ferit'e "Efendim, sesinizi biraz yükseltin; kimse işitmiyor!" diye uyarıda bulundu. Uyarı zaten sıkılğan bir halde muhtırayı okumaya çalışan Damat Ferit'in moralinin iyice bozularak, kekelemeye başlamasına neden oldu. Bunun üzerinde Clemenceau, Damat Ferit Paşa'nın konuşmasını bitirmesinden sonra devreye girerek, "Lütfen siz evvela lahiyayı bize veriniz!. Biz içerde müzakere odasında bunu mütalaa ederiz. Buna istinaden siz lütfen büfeye teşrif buyurun." demesi üzerine, Damat Ferit muhtırayı odacıya teslim etti. Bunun üzerine Türk

⁹³⁹ Rıza Tevfik, a.g.e., ss. 70-73.

Delegasyon Üyeleri'nin salondan ayrılmasıyla birlikte herkes salonu terk etmeye başladı. Rıza Tevfik, kendilerine yapılan bu muameleden dolayı heyetteki herkesin büyük bir şok yaşadığını, yarım saat kadar tıklım tıklım olan büfede hiç kımıldamadan ve birbirleriyle hiç konuşmadan durduklarını, zaten oradakilerden de kimsenin kendileriyle ilgilenmediğini, ifade etmektedir⁹⁴⁰. Bir süre sonra Onlar Meclisi Üyeleri, müzakere odasından çıkıp salona döndüklerinde Türk Heyeti de salona tekrardan döndü. Clemenceau, derhal söz alıp Türk Heyeti'ne hitaben raporlarının okunduğunu ve bahsi geçen konuların dört büyük devletin salahiyyetinde olduğunun altını çizerek, bundan başka söylenecek bir şey var ise dinlemeye hazır olduklarını ifade etti. Bunun üzerine Damat Ferit, konseyden yeni bir muhtıra hazırlayıp kendilerine sunmaları için üç gün süre istedi. Talep edilen süre, kendisine ikinci bir muhtıra hazırlamak amacıyla Onlar Konseyi tarafından verildi⁹⁴¹.

23 Haziran'da Türk Heyeti; tekrardan konseyin huzuruna çıkarak Tevfik Paşa ve İsviçre'den gelerek heyete katılan Mustafa Reşit Paşa'nın da katkılarıyla hazırlanan ikinci muhtirasını sundu. Bu tarihten sonra Türk Heyeti, Müttefik Konsey'e yeni bir muhtıra sunmayacak ve konseyin vereceği cevabı bekleyecekti⁹⁴².

Times Muhabirine göre; konsey üyelerinde şaşkınlık ve kızgınlık yaratan Türk Muhtıraları'na konsey adına Lord Balfour tarafından kaleme alınan, ancak Clemanceau tarafından sunulan cevabi bir muhtıra ile karşılık verilmiştir⁹⁴³. Oldukça sert, ağır ve adeta Türk Tarihi'ne iftira atacak iddialarla kaleme alınan cevabi muhtırada; Damat Ferit'in ileri sürüdüğü görüşler tamamen reddedilerek, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinin sorumluluğunu İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ve Almanlar'a yüklemesine, değer verilmiyordu. Türk Muhtıraları'nda dile getirilen 1914 sınırlarına geri dönülmesi talebinin, Türk Devleti'nin yabancı etnik grupları

---

⁹⁴⁰ **A.g.e.**, s. 74.

⁹⁴¹ Damat Ferit'in, ikinci bir muhtıra sunmak için süre istediğinde bu talebin kendisinde yarattığı öfke ve endişeyi Rıza Tevfik şöyle ifade etmişti: "*Paşa'nın bu ricasını derhal kabul ettiler. Ben deli olacaktım. Çünkü paşa yine kendi keyfine ve kafasına göre konuşuyor, bizimle küçük bir müşavereye bile lüzüm görmeden mühim bir taahhüd altına giriyordu. Üç gün dediği iki günden ibaretti. Çünkü o gün zaten heder olmuştu. Kalan iki gün için ise, ne yapabildik? Trükiye'nin harp vukuatına ve diplomatik muhaberatımıza dair elimizde hiçbir vesika yoktu. Neye binaen, ne gibi evrak ve vesikaya dayanarak adam akıllı bir şey yazabilecektik?..*" Rıza Tevfik, **a.g.e.**, s. 76, Mehmet Tevfik Bey, süre isteme konusunda Clemanceau'nun, "*Cumaya kadar yetişemezseniz siz muhtırayı ne vakit hazırlarsanız o vakit getirirsiniz.*" dediğini aktarmaktadır. Biren, **a.g.e.**, s. 215.

⁹⁴² Rıza Tevfik, **a.g.e.**, s. 70; Biren, **a.g.e.**, s. 216.

⁹⁴³ Akşin, **a.g.e.**, C.I, s. 402.

idare etme yeteneğine sahip olmadığı tarihi örneklerle sabit olduğu ifade edilerek, bu iddiaların kabul edilemeyeceği beyan ediliyordu⁹⁴⁴. Muhtırada Türk Tarihi'ne atıfta bulunularak oldukça ağır ve sert olan şu görüşlere yer veriliyordu: “...*Ne Avrupa’da, ne Asya’da ne de Afrika’da hiçbir zaman vaki olmamıştır ki Türk Hâkimiyeti’nin herhangi bir memleket üzerinde tesisi halinde o memleketin maddi refahı ve medeni seviyesi tenezzül etmiş olsun. Keza üzerinde hiçbir misal yoktur ki herhangi bir memlekte üzerindeki Türk Hâkimiyeti’nin zavali ve inkırazı üzerine o memleketlerin maddi refahı ve medeni seviyesinin artıp yükseldiğini ispat etsin. Avrupa Hıristiyanları arasında olsun, Suriye, Arabistan ve Afrika Müslümanlar’ın arasında olsun Türk nereye galip sıfatıyla girmiş ise oraya ancak harabeyi getirmiştir. Türk harp esnasında kazandığını, sulh zamanında feyizlendirmek kabiliyetini asla ve kat’an gösterememiştir. ...Müttefik bir dimağa malik olan bütün Müslümanlar için Dersadet’teki tahta malik olan hükümetin, tarihi bir şeref ve sürur menbaı olamaz. Türk pek az ehli olduğu bu işe yeltendi ve evvelce söylediğim sebeplerden dolayı bu işte tabii pek az muvaffakiyet gösterebildi.*”⁹⁴⁵ Muhtırada bu kadar ağır sözler sarf edildikten sonra Türkler’in daha küçük sınırlar içinde ve daha müsait şartlar dâhilinde oluşturulacak bir devlet ile daha başarılı olabilecekleri, mevcudiyetlerini ispat edebilecekleri, dinlerinin şan şaşasını artırmaya daha elverişli olabilecekleri ifade ediliyordu⁹⁴⁶.

Türk iddialarına karşı bu kadar ağır bir muhtıradan sonra Damat Ferit Paşa, Onlar Konseyi’nin Türk Heyeti ile muhtıra üzerinde uzun uzun müzakere edeceğini ve daha uzunca bür süre Paris’te kalacaklarını düşünüyorken,⁹⁴⁷ konsey adına ev sahibi sıfatıyla Clemancaeu, ABD Başkanı Wilson’un ülkesine dönmeye karar verdiği gün olan 28 Haziran’da Damat Ferit Paşa’ya; artık Türk Heyeti’nin burada kalmasına gerek olmadığını, bildiren bir mektup gönderdi. Mektupta; Türk Heyeti’nin bildirimlerini sundukları ve daha sonra sunmaya devam edecekleri ifade edilerek, sunulmuş olan muhtıralarda Türkiye’yi ilgilendirmeyen başka şeylere

⁹⁴⁴ Öztoprak, **a.g.e.**, s. 25.

⁹⁴⁵ Gökbilgin, **a.g.e.**, s. 172.

⁹⁴⁶ Muhtıra 20 Temmuz günü Harbiye Nazırı Ferit Paşa tarafından gayet mühim kaydıyla tüm ordu müfettişliklerine ve kolordulara gönderilmişti. Gökbilgin, **a.g.e.**, s. 171; Muhtıranın tam metni için bkz. Karabekir, **a.g.e.**, ss. 233-238; Bilsel, **a.g.e.**, C.I, ss. 233-237.

⁹⁴⁷ Biren, **a.g.e.**, s. 223; Rıza Tevfik dönüş kararında kabinede ciddi sıkıntılar yaratan ve hükümete İngiliz baskısını iyice hissettiren Mustafa Kemal’in geri çağırılma hadisesinin etkili olduğu dile getirmektedir. Rıza Tevfik, **a.g.e.**, s. 78.

değirmeleri nedeniyle hemen çözümünü imkânsız olan uluslararası sorunların ortaya çıkmasına sebep oldukları, bu vesile ile Türk barışının belirlenmesi noktasında karar verilebilmesi için bir ertelemenin kaçınılmaz olduğuna, değinilerek Türk Hükümeti'nin dileği üzerine gönderilen Türk Heyeti'nin Paris'te daha fazla kalmasında hiçbir yarar bulunmadığı, dile getiriliyordu. Mektupta ayrıca, konseyin bu süre zarfında Türk Hükümeti'yle başarılı ve kalıcı bir barışın sağlanması için irtibatı kesmeyeceği hususuna da yer veriliyordu⁹⁴⁸. Clemancaeu'nun bu mektubuna Damat Ferit Paşa'nın 30 Haziran'daki cevabında; kendi ve delegasyon üyeleri adına çok mutlu olduğunu ifade ederek, konsey üyelerine barışın sağlanması konusunda verdiği teminat için teşekkürlerini sunuyordu. Mektupta; Osmanlı Hükümeti'nin, kararsızlığa son verecek, barışı akılcı bir örgütlenme ile içte düzen ve huzuru sağlamak, dış ilişkilerini normale döndürmek amacıyla en kısa sürede kesin bir barışın tesis edilmesini fazlasıyla arzulamakta olduğu da ifade ediliyordu⁹⁴⁹.

Bu noktada akıllara; Clemancaeu'nun Damat Ferit'e de yazdığı gibi, Paris'te nasıl bir diplomatik süreç yaşandı ki Türk barışının ertelenmesine gerek görüldü; Osmanlı Delegasyon Üyeleri'nin, imzalamak yetkisi dâhil en geniş yetkilerle donatılarak konsey huzuruna gönderilmelerine rağmen, ne oldu da barış şartlarının onların önüne konulmasından vazgeçildi, gibi sorular gelebilmektedir. Şüphe yokki bu ve benzeri soruların cevaplarını, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı toprakları üzerindeki gerek paylaşım ve gerekse manda yönetimi konusunda henüz kesin bir karara varamamış olmalarında aramak gerekir. Şöyle ki konseyin önünde acil çözüm bulması beklenen biri Ermenistan meselesi, diğeri ise İstanbul ve Boğazlar'ın durumu olmak üzere iki mesele vardı. Vilayet-i Sitte olmak üzere Doğu Anadolu'da bir Müttefik işgali olmadığından buraların Osmanlı Devleti ile ilişkisinin kesilmesi zaman alacak bir unsur olarak ön plana çıkıyordu. Bu nedenle Ermenistan meselesinde şimdilik bir karara varılamıyordu. İstanbul ve Boğazlar'ın durumlarında ise nasıl bir uluslararası bir yönetime bırakılacağı meselesi çözüm bekliyordu. Başkan Wilson, bu bölgelerden Türkler'in çıkarılması düşüncesini taşıırken ayrıca;

⁹⁴⁸FO. 608/117, No: 14293, 2 Temmuz 1919.

⁹⁴⁹FO.608/118, No: 14116, 30 Haziran 1919;Damat Ferit; aynı gün Sadrazam Vekili Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'ye bir telgraf çekerek, barış konferansının meşguliyetinden bahsedecek ve Heyet-i Murahhasa'nın Paris'te daha fazla vakit harcamasına gerek kalmadığını ve dönüş hazırlıklarına başlanacağını bildirecekti. **Vakit**, 5 Temmuz 1919, No: 605.

Türkler'e bırakılacak yerlerde manda yönetiminin olmamasını; ancak uluslararası düzeyde sıkı bir denetimin olması düşüncesini taşıyordu. Lloyd George'nin eğilimi ise, İstanbul ve Boğazlar'la Ermenistan Mandası'nın ABD'ye verilmesi yönündeydi. Çünkü eğer bu sağlanırsa, Avrupalı galip devletler arasında denge sorunu kolaylaşmış olacaktı. Ermenistan ya da İstanbul ve Boğazlar'ın Avrupalı galip devletlerin denetimi veya mandası altında kalması halinde, bu devletler arasında denge ve paylaşım sorunları ciddi bir problem olarak ortaya çıkacaktı. Amerikan Yönetimi'nin bu mandaları alıp alamayacağını, başta Wilson olmak üzere Amerikan Senatosu'nca belirlenmesine kadar Osmanlı Devleti'nin geleceği meselesini ilgilendirecek olan barış antlaşmasının ertelenmesine karar verildi⁹⁵⁰.

Bu hususla ilgili olarak 27 Haziran 1919 tarihinde yukarıdaki tespitleri doğrular nitelikte İngiliz Hariciye yetkililerinden Maurice Hankey, Paris'te Barış Konferansı Sekreteri M. Dutasya'ya gönderdiği bir mektupta; Müttefik Güçleri'nin ABD'nin Türk İmparatorluğu'nun bir bölümü üzerinde manda kabul edip etmeyeceğine dair bir karara varıncaya kadar Türkiye ile barışın ertelendiği ve bu vesile ile Türk Barış Delegasyonları'na teşekkür edilerek, ülkelerine dönmelerini nezaketle kendilerine bildirilmesi isteniyordu⁹⁵¹.

Netice itibarıyla Osmanlı Kamuoyu'nda büyük tartışmalar ve eleştiriler yaratarak oluşturulan Türk Barış Heyeti; Paris'te Müttefikler'in ikamet etmelerini istedikleri yerde, sıkı kontroller altında ve her türlü küçültücü muameleye maruz kalmak suretiyle konsey önüne çıkmış ve son derece konjektürel yapıdan uzak, uluslararası diplomatik argümanları hesaba katmayan bir savunma ile iddialarını dile getirmiş; sonrasında ise beklemediği –heyettekilerin anlatıklarına bakılırsa belki de tahmin ettiği- sert hatta iftiralara varan ifadelerle dolu cevabi bir muhtıra ile karşı karşıya kalmıştı. İtilaf Mümessilleri, bunu da yeterli görmemiş olacakki Türkler'e yeni dünya düzeninin oluşturulmaya çalışıldığı ve tüm dünya uluslarının günü gününe takip ettiği 20. Yüzyılın ilk ve en büyük uluslararası toplantısında, yenildiklerini bir kez daha onların yüzlerine söz ve davranışlarıyla gösterme olanağı bulmuşlardı.

---

⁹⁵⁰ Akşin, **a.g.e.**, C.I, s. 407.

⁹⁵¹ Salahi R. Sonyel, **Kaygılı Yıllar Gizli Belgelerle Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası (1918-1923)**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2012, s. 69.

Peki, böylesi bir toplantıda bu kadar haysiyet kırıcı bir sonuçtan Türk Heyeti kaçınabilir miydi? Veya Paris'e Damat Ferit Paşa'nın dışında başka birisi gönderilmiş olsaydı, buradan nasıl bir netice ile dönülebilirdi? gibi soruları akıllara getirebilir ki bu tarz sorular o günün Osmanlı Kamuoyu'nda da sıkça dile getirilmiş, çeşitli alternatifler üzerinde, gerçekleşmeyecek düşünceler gazete sayfalarında yer almıştı. Ancak heyette bulunan Mehmet Tevfik Bey, başka bir heyet gönderilseydi daha iyi bir netice ile dönülebilirmiydi, sorusuna: "*Hiç zannetmem, zira galip olan düşmanlarımız çok kavi ve vaziyete hâkim, mağlup olan bizler ise karşılarında zayıf ve mazlum bir halde bulundukça... Verilecek kararlarda pek büyük bir farkın hâsıl olacağı ümid edilemezdi.*" diyerek yanıt veriyordu⁹⁵².

Türk Heyeti'nin, konsey üyelerinin talebi üzerine dönüş hazırlıklarına başlamasıyla birlikte, Paris'ten İstanbul'a varış meselesi heyette bulunan İngiliz irtibat subayı Blaker'in Londra'ya arkardığı rapora göre ciddi bir sorun olmuştur. Heyette bulunan Türk Üyeler'in pasaportsuz olmaları sebebiyle, başta İsveç olmak üzere bazı ülkelerden geçişi sorun olmuş, bu sorunun diplomatik bir krize dönüşmemesi için İngiliz ve Fransız İrtibat Subayları, ilgili ülkelerin diplomatik temsilciliklerinde yoğun mesai ve çaba harcamak zorunda kalmışlardı. Ayrıca Türk Heyeti, dönüşte Padişah Vahdettin'in talimatıyla Avrupa'da yaşayan haneden mensubu üyelerin de İstanbul'a dönmesini istemesi nedeniyle, heyetin 24 kişiye ulaşması ve heyettekilerin çok fazla olduğu söylenen eşyalarıyla birlikte (6 ton olduğu rapor ediliyordu.) rahat bir şekilde seyahat etmesi, bunun için Macaristan, Sırbistan, İtalya ve İsveç gibi ülkelerden geçerken yataklı vagon temin edilmesi ve istasyonlarda bekletilmesi gibi birtakım sorunlarla da karşılaşmış ve heyetin beraberindekilerle birlikte fırtınalı bir deniz yolculuğundan sonra İstanbul'a varması zaman almıştır⁹⁵³.

Türk Heyeti'nin Paris'ten dönmesinden sonra Sabah Gazetesi Rıza Tevfik ile bir mülakat gerçekleştirir. Heyetin Paris'te bulunduğu süre zarfında kendilerine yapılan muameleler, Onlar Konseyi önündeki savunmaları ve bazı Paris gazetelerinde çıkan Türk Heyeti hakkındaki dedikoduların konu edildiği uzun

⁹⁵² Biren, a.g.e., s. 238.

⁹⁵³ FO. 608/117, No: 17859, "W.S Blaker'in Raporu", 12 Augustos 1919; FO. 608/117, No: 14810, 8 Temmuz 1919.

mülakatta, Rıza Tevfik Bey, muhabirin soruduğu konferansta Alman ve Avusturyalılara tatbik edilen tedbiratin murahhaslarımıza da tatbik edilmiş midir? sorusuna, kendilerine çok iyi muamele edildiğini ve Alman Murahhaslar'ın konsey önüne geldikleri vakit, kendilerine hesap vermek mevkiindeyiz dediklerini ancak kendilerine böyle bir şey söylemediklerini ifade edecekti. Rıza Tevfik Bey, bazı Fransız gazetelerinde de haber olan 17 Haziran tarihli muhtırayı kimin hazırladığı meselesi ile ilgili soruya bu muhtıranın kabine kararına göre oluşturulduğunu (Halbuki Rıza Tevfik Hatıratında tam tersini iddia ederek ilk muhtırayı Damat Ferit'in kimseye danışmandan hazırladığını beyan etmişti.) ve muhtıranın pek nazikane bir şekilde konseye sunulduğunu dile getirerek cevap verecekti. Ayrıca bu soruya ek olarak Rıza Tevfik Bey, bazı gazetelerde çıkan Türk Muhtırası'nın konsey üyelerince nazarı itibara alınmadığı şeklindeki haberlerle ilgili olarak bunların fazlaca abartılı şeyler olduğunu ve konseyin Avusturya'nın işini bitirmeden Türk davasına bakamayacak halde olduklarını iddia edecekti. Muhabirin konferansın memleketimiz hakkındaki fikir ve ihtisasatı nedir? şeklindeki bir soruya da Rıza Tevfik Bey, konsey önünde müzakere, beyan ve mütala olmadığından bu konuda hiçbir fikir veremeyeceğini aktarması⁹⁵⁴ aslında Rıza Tevfik Bey'in heyet üyesi olmasına rağmen Paris'te olan biten olaylar hakkında basında vereceği demecin hükümeti zor durumda bırakacağı endişesi ile pek malumat aktarmak istemediği anlaşılmaktadır. Gerçekte Rıza Tevfik Bey başta olmak üzere sonrada hatıratını yazan kişilerin anılarında Paris'te yaşanan sürecin bu kadar sığ ve kısır bir döngü üzerinde olmadığını gözler önüne sermekte ve çıkan dedikodularında doğruluk payına katkı yapmaktaydı. Zaten yaşanan politik ve diplomatik süreçten sonra olayların tozu dumanı dağılınca yabancı baş aktörlerin hatıratlarını gün ışığına çıkarmaları ile Onlar Konseyi'nde ne yaşandığını gözler önüne serecekti.

Bu arada diğer bir önemli husus ise mütareke antlaşmasının imza edilmesinden hemen sonra ülke dışına kaçan İttihatçı Önderler'den Talat ve Enver Paşa'ların Türk Heyeti Paris'te müzakerelerde bulunduğu sıralarda, bütün Müttefik Devletler'in istihbarat birimleri tarafından arandığına dair çeşitli kayıtların bulunmasına rağmen, İngilizler nezdinde birtakım diplomatik girişimlerde bulunmaları meselesidir. Bilindiği gibi bir Alman denizaltı ile ülkeyi terk eden ilk

⁹⁵⁴ **Sabah**, 17 Temmuz 1919, No: 10657.

sekiz İttihatçı kişi içerisinde yer alan Talat ve Enver Paşa'lar yurt dışında buldukları süre boyunca, başta İngilizler olmak üzere bazı Müttefik Ülke Temsilcileri'yle Türkiye'nin kaderinin belirleneceği Paris Müzakereleri sırasında birtakım diplomatik temaslar aramışlardı. Hatta bu temaslarda Talat Paşa'nın Enver Paşa'ya oranla daha başarılı olduğu, birbirlerine yazdıkları mektuplardan anlaşılabilir. 1 Temmuz 1919 tarihinde Salih takma adıyla Talat Paşa, yine Abbas takma adını kullanan Enver Paşa'ya yazdığı bir mektupta Lloyd George'ye bir mektup yazdığını, mektupta İngiliz başbakanına; Almanya ile neden savaşa girmek zorunda olduklarını izah ettiğini, Türkiye'nin bölünmesinin İngiltere'nin şark politikalarına bir katkı sağlamayacağını dile getirdiğini, İngilizler'in şarkta Türkler'e daima ihtiyaç duyacaklarını ve İngilizler'in Türkler'in minnettarlığını kazanırlarsa hiçbir vakit Türkler'in bunu unutmayacağını, söylediğini ifade ederek; Türkiye'nin toprak bütünlüğünün sağlanması hakkında İngiliz Hükümeti'nden yardım talep ettiğini Enver Paşa'ya yazmaktaydı. Mektuplarında kendilerine herhangi bir cevabın verildiğini beyan etmemelerine rağmen, mütarekeden sonraki 3 yıllık dönem içerisinde Hollanda'nın ve Fransa'nın çeşitli şehirlerini de Müttefik politikacılarla Cemal Paşa dâhil İttihatçı Önderler'in görüşmeleri, birtakım diplomatik temas aramaları, onların yenilgiyi kolay kolay kabul etmediklerini veya mağlup olduklarını henüz tam olarak anlamadıklarının göstergesi gibiydi. Ancak ne var ki bu tür temaslardan Türkiye hayrına hiçbir fayda sağlanamayacak, görüşmeler sonuçsuz, mektuplar cevapsız kalacak ve İttihatçı Önderler, Müttefikler'in zaman içerisinde Türkiye hakkındaki sert söylemleri ve uygulamalarıyla rotalarını başka başka yönlere çevirerek, başka arayışlar peşinde koşacaklardı⁹⁵⁵.

---

⁹⁵⁵ Murat Bardakçı, **Enver**, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2015, ss. 170-171; Ayrıca İttihatçı Önderler'in yurtdışına kaçtıktan sonra birbirlerine yazdıkları mektuplar hakkında bilgi için bkz. Hüseyin Cahit Yalçın, **İttihatçı Liderlerin Gizli Mektupları**, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay., İstanbul, 2002.

3.4.4.Yunan İşgali'nin Sınırlandırılması ile ilgili Diplomatik Temaslar

3.4.4.1.Damat Ferit Paşa'nın Paris'ten Dönmesinden Sonra Genel Durum

Damat Ferit Paşa'nın Paris'te müzakerelerde bulunduğu günlerde Osmanlı Hükümeti, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya gönderilmesinin ortaya çıkarmış olduğu ciddi siyasi çalkantı ve krizlerle uğraşıyordu. Mustafa Kemal ve Heyeti'nin resmi görevlerinin dışında farklı plan ve amaçlarla başta Samsun olmak üzere Anadolu'nun değişik bölgelerindeki şura hükümetleri ve Kuvva-i Milliye Cemiyetleri ile irtibata geçerek işgallere karşı direnişi örgütlemeye kalkması ve bunun için Amasya toplantısını gerçekleştirmesi, hükümetle arasındaki ipleri gererek kopma noktasına getirecekti. Dahası Anadolu'ya yeni geçmiş, yıldızı parlak komutanların imzası ve onayıyla gerçekleşen bu toplantıda; mevcut hükümetin görevini yerine getiremediğinin alenen ifade edilerek; her ilden üç delegenin katılımı ile Sivas'ta bir milli kongre çağrısının yapılması, silah ve cephanenin teslim edilmemle birlikte, komutanlara görevlerini terk etmemelerinin çağrısının yapılması;⁹⁵⁶ İngiliz Yüksek Komiserliği nezdinde, ciddi karışıklıklara sebebiyet vereceği endişesiyle, Mustafa Kemal'in derhal geri çağrılması noktasında hükümete baskı yapılması için gerekli nedenleri oluşturmuştu. Ancak İngiliz baskısı ile hükümetin bu yoldaki çağrılarlarına Mustafa Kemal'in direnme göstermesi, başkentte siyasi krizlerin ve birtakım istifaların yaşanmasına neden olacaktı. Öyle ki Dâhiliye Nazırı Ali Kemal'in Vükela Meclisi'ni ikna ederek 24 Haziran'da "*Mustafa Kemal'in büyük bir komutan olmasına rağmen, çağın gereklerini yerine getiremeyen bir komutan olması hasebiyle hiçbir emrinin dinlenilmemesi...*" yönünde vileyetlere ve bağımsız sancaklara bir genelge gönderilmesine rağmen, Milli Savunma Bakanı Şevket Turgut Paşa'nın Mustafa Kemal'i görevden almaması, bu iki bakan arasında çeşitli polemiklerin yaşanmasına ve neticesinde iki bakanın da istifa etmesine neden olmuştu⁹⁵⁷.

⁹⁵⁶ Mustafa Okur, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları I*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1995, s. 83.

⁹⁵⁷ Atatürk, *a.g.e.*, s. 28.

Sadrazamlığa Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin vekâlet ettiği bu dönemde, hükümet Mustafa Kemal ile ipleri tamamen koparıırken; diğer taraftan Batı Anaolu'da gittikçe genişleyen Yunan işgalinin ortaya çıkarmış olduğu birçok siyasi ve sosyal meselelerle de baş etmek zorunda kalmıştı. Anadolu'nun pek çok yerinde hükümetin işgallere karşı etkili bir siyaset izleyemediği yönünde ciddi endişeler ortaya çıktığı bu dönemde, Dahiliye Nazırı Ali Kemal, dedikodu olarak addettiği bu tür söylentilere daha fazla mahal vermemek ve hükümetin bütün otoritesi ile birlikte etkin bir şekilde görevine devam ettiğini göstermek amacıyla 18 Haziranda Valiliklere uzun bir genelge gönderdi. Ali Kemal Bey, Genelgede, "...*Gasibane ve gaddarane...*" olarak nitelediği işgallere karşı Osmanlı Hükümetinin siyaseten durumu muhafaza edilebilir olmasında dolayı asla harp ve darp ile karşı koyamayacağı ve bu yönüyle durumun kendi leyhlerine olmasıyla birlikte Paris Barış Konferansına giden murahhasların vatanı kurtaracaklarına olan ümidin günden güne arttığı ifade ediliyordu. Sık sık uyarılarda bulunarak bu hassas dönemde kamuoyunu yatıştırmanın önemini vurgulandığı genelgede Ali Kemal Bey, valilerine şu şekilde sesleniyordu;

"...muvaffakiyeti işkal edecek ve hatta mahal kılacak bir felaket için bilhassa nazar-ı dikkat ve himmetinizi celp ederim. O felaket de milli ordu teşkil etmek, müdafaa-yı Milliyeyi hazırlamak gibi endişelerle şu sıralarda son derece muhtaç olduğumuz asayiş memleketi ihlal eylemek, Müslümanlardan hıristiyana adaveti ve husumeti yeniden fiilen uyandırarak memleketimizdeki itilaf mümessillerini hoşnutsuzğuna celp etmek, kanunsuzluk, şekavet, yağma devirlerini büsbütün kapamak zaruretinde iken yeniden açmak, hasılı mazallah sulh konferansında bizi haksız düşürecek bir çirkin ahvale beş senelik bir sütiyyad saikasıyla yine iptida göstermektir. Bu devletin selametine son bir darbe mesabesinde bulunan bu musibetlerin önünü almak için ne lazımsa yapmaktan çekinmeyiniz. Bu gafletlere safdilane bir vatanperverlik saikasıyla dalanları nasihatla ikaz ediniz. Olmazsa cebren yola getiriniz. Eskiden beri mel'uf oldukları için saikayı menfaatle bu yolu tutanlara karşı insafsızca davranınız. Hükm-ü kanuni var, şiddetle ifa ediniz. Dahilen muhafaza-yı asayişe ve beynelanasır mümkün olduğu derecede temin-i vifaka mutedir. Artık metin ve müddebir bir hükümete malik ve ekseriyetle sükün ve vakar sahibi bir halk olmaya başladığımızı yar-ü-ağyara teslim ettirmeye çalışınız. Bugün

küçük ve büyük her Türk memuruna terettüp eden en mukaddes vazifeyi hamiyet ve millet budur. Etrafiyle anladığınıza asla şüphe etmediğim bu vazifeyi maiyetinizdekilere de öylece antlamanızı samimi ihtar eyler ve bu aşık talimat dairesinde hareket etmeyenlere karşı her kim olursa olsun menfaat-ı aliyeyi vatan namına pek şiddet göstereceğimi bildiririm”⁹⁵⁸.

Mustafa Kemal Paşa'nın azledilmesi neticesinde, Anadolu'da işgal edilen bölgeler dâhil, mevcut hükümet otoritesinin iyiden iyiye sorgulanmaya başladığı bir dönemde Damat Ferit Paşa Paris'ten büyük bir hayal kırıklığı içerisinde 15 Temmuz'da İstanbul'a ayak bastı ve derhal hükümette ipleri yeniden ele alacak şekilde yeni bir kabinenin teşkili için çalışmalarına başladı. Neticede saray ile yürütülen altı günlük yakın temas akabinde 21 Temmuz'da yeni kabinesi teşkil etmiş oldu⁹⁵⁹.

Yeni kabine üyeleri derhal çalışmalarına başlarken, basına verilen son derece iyimser demeçler ve uygulanan sansürün de etkisiyle Paris'te ortaya çıkan durum kamuoyundan uzun bir süre saklanacaktı⁹⁶⁰. Ancak yeni kabinenin, özellikle İzmir'in işgali ile Anadolu'da ortaya çıkan vaziyet karşısında politika üretmede ve çözüm bulmada başarılı olamayacağı anlaşılınca, daha kurulduğu ilk gün muhalefetten kendisine karşı farklı seslerin yükselmesine engel olamayacaktı. Damat Ferit Paşa'nın İstanbul'a varmasından bir gün sonra Veliaht Abdülmecit Efendi, hükümetin takip ettiği dış politikaya ve Paris'te yürütülen diplomatik görüşmelere büyük eleştiriler içeren bir lahiya yayımladı. Son dönemde Anadolu'da meydana gelen olayların neticesinde ortaya çıkan otorite boşluğunun sorumlusunun hükümet olduğunun ifade edildiği lahiyada Veliaht Abdülmecit Efendi, hükümeti tehdit

---

⁹⁵⁸ Ali Kemal bir yandan valiliklere bu genelgeyi gönderirken diğer taraftan baş tercüman Ryan ile yaptığı bir görüşmede durumun ne kadar hassas olduğunu şu cümlelere ifade edecekti. “*Millette yabancı işgale karşı direnme azmi gittikçe artmaktadır. Bunu frenlemeye çalışmak, itidal tavsiye etmek pke nankör bir iştir. Arkadaşlarım ve ben bunu yapmaya devam edeceğiz. Fakat Yunanlıların mütecevaz davranışlarına set çekilmezse bana istifa etmekten başka çare kalmayacaktır.*” Ali Kemal, **Ömrüm**, isis Yay., İstanbul, 1985, ss. 182-184.

⁹⁵⁹ Ali Fuat Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 232, İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe yeni hükümet ile ilgili olarak Londra'ya gönderdiği bir yazıda Damat Ferit'in rahatlıkla aldatılmaya meyilli olduğu vurgulanarak, yeni kabinede kalburüstü kişilerin bulunmadığı ve bir bütün olarak değerlendirildiğinde, onların kendilerinden istenilen şekilde zaman ve koşulların gerektirdiği şekilde davranmaya hazır oldukları dile getiriliyordu. **BDAFA, Vol: I, Doc. 40.(115568),No: 1328.**

⁹⁶⁰ Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 439; Bu konuda hükümette Dahiliye Nazırı olarak görev yapan Ali Kemal'in genel durum hakkında görüşlerini basın ile paylaştığı mülakatı için bkz. Özel-Hacıbrahimoğlu, **a.g.e.**, ss. 94-96.

altındaki İzmir, Edirne ve şark vilayetlerinde yaşayan halkı tatmin edecek uygun politikalar üretememek ve özellikle İzmir'in işgaline karşı etkili siyaset yapamamakla suçluyordu. Ayrıca lahiyada Abdülmecit, Paris'te konseye sunulan muhtıraları da eleştirerek, padişaha bütün bu meselelerin çözümü için, anayasaya uygun şekilde seçimlerin derhal yapılması, devlet işlerinde hiçbir şekilde firkaçılık yapılmayarak tecrübeli ve işinde uzman kişilere görevler verilmesini de içeren yedi maddelik çözüm önerisini sıralıyordu⁹⁶¹.

Veliaht Abdülmecit Efendi'nin başta Damat Ferit olmak üzere hükümet ve onun politikaları hakkındaki görüşleri İngiliz Hükümeti'ni de yakından ilgilendiriyordu. 8 Ağustos 1919'da elçilik tercümanlarından Ryan bu maksatla Abdülmecit'le görüşmüş ve görüşme detaylarını bir gün sonra yüksek komiser vekili Amiral Webb tarafından Londra'ya aktarılmıştı. Ryan, görüşme ile ilgili olarak Abdülmecit'le oldukça samimi ve sıcak bir görüşme gerçekleştirdiğini, kendisinden hükümetin politikası ve bu politikaya dair kendi düşüncelerini öğrenme fırsatı bulduğunu ifade ederek, Veliaht ile ilgili olarak onun Damat Ferit'ten hoşlanmadığını, halkın onu istememesine rağmen sultanın, Damat Ferit'i iktidarda tutarak büyük bir hata işlediği kanaati taşıdığını bildiriyordu. Ryan, Abdülmecit'in dış politika ile ilgili olarak da kendisine Tanzimat Dönemi'nde olduğu gibi Türkiye'nin İngiltere'nin yanında ve ona yakın bir politika izlemesinin doğru bir yol olacağı fikrini taşıdığını da görüşlerine ilave edecekti⁹⁶².

Dolayısıyla Damat Ferit Paşa'nın ülkede olmadığı dönemde yukarıda da bahsedildiği gibi iç politikada yaşanan çalkantılı gelişmelerin ülke yönetiminde ve mevcut hükümetin dışarıda ve içerde itibarının bu şekilde sarsılmasına yol açmıştı. Hükümet politikalarının iç muhalefette başarılı olarak algılanmaması İstanbul'daki

---

⁹⁶¹Aslında Damat Ferit'in yeni kabinesine her kesimden tepkiler yağıyordu. Sulh ve Selamet, Milli Ahrar, Osmanlı Sosyalist Fırkası, Sosyal Demokrat Fırkası, Trabzon ve Havalisi Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti, İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti, Milli Kongre, Kürt Millet (?), Kürt Kulübü, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ve bazı basın temsilcileriyle Makam-ı Saltanata ve kamuoyuna Damat Ferit Kabinesi'nin gayri meşru olduğu, kabinenin iç ve dış siyaseti yönetecek kabiliyet ve yeteneğinin bulunmadığı ve kabinenin ulus haklarını savunmada gösterdiği çaresizlik ve kusurdan ötürü kesinlikle güvene layık olmadığı yönünde bir bildiri yayımlayarak yeni kabineye itimat edilmemesini istediler. Yeni kabineye tepki sadece bu kuruluşlarla sınırlı değildi. Akşin, **a.g.e.**, C.I, ss. 419-439.

⁹⁶² Okur- Küçükuşurlu, **a.g.e.**, s. 83.

İngiliz yetkilileri oldukça kaygılandırılan bir durum olarak göze çarpmaktaydı⁹⁶³. Ülkede Mondros sürecinden beri yaşanan gelişmelerin özetlenerek Londra'ya gönderildiği, Yüksek Komiserliği'nin "Türkiye" başlıklı yıllık raporunda bu durum aynen şu ifadelerle dile getirilmekteydi;

"...İstanbul'da uzak kalan Paşa'nın yokluğunun iç siyasette yarattığı olumsuzluk, barış sürecinin önünü tıkayan bir gelişme olmuştur. Paris'teki müzakereler karşılıklı fikir alışverişini takiben Türk Heyeti'nin onur kırıcı bir şekilde Paris'ten gönderilmesi ile son bulmuştur. Türk tarafının iddialarının dile getiren Ferit Paşa'nın sözleri ve bu sözlerin Yüksek Konsey'den aldığı sert cevabı okuyanlar, meydana çıkan fiyaskoyu müttefiklerin barış konusundaki isteksizliğine değil de, Paşa'nın süreci idaredeki başarısızlığına bağladıklarından Ferit Paşa'nın ülke içerisinde önemli miktarda itibar kaybetmesi gibi bir sonuç ortaya çıkarmıştır..."⁹⁶⁴

Aslında bu dönemde İngiliz Yüksek Komiserliği'nden Londra'ya; Türk Heyeti'nin Paris'ten döndükten sonra hükümete ve onun politik duruşuna karşı ülkede nasıl bir muhalefet olduğunu öğrenmeye yönelik oldukça sıkı denilebilecek bir yazışma trafiği mevcuttu. Bu yazışmalar özellikle veliahtın görüşlerine büyük ihtimam gösterilmekle birlikte bazı basın organları ve muhalif kesimin Damat Ferit Paşa hakkındaki kanaatlerinin ne olduğunu ortaya çıkarmaya yönelik telgraflaşma ve raporlardan oluşmaktadır.

1 Ağustos tarihinde Yüksek Komiser Amiral Calthorpe'den İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir yazıda; ülkede şimdiki durumdan başta İngiltere olmak üzere Müttefik Devletler'den umut beklemek için hala bir şeylerin var olduğunu düşünenler ile Paris Barış Konferansı'nın küçük düşürücü kararlarına karşı direnme zamanının geldiğini düşünen eşit derecede milli duygulara sahip olan iki grubun bulunduğu ifade edilerek, bu her iki grubunda sadrazamdan nefret etme noktasında

---

⁹⁶³ Bu dönemde Anadolu'ya mütareke hükümlerini uygulamak amacıyla gönderilen Albay Rawlinson'nun yıllar sonra kaleme aldığı hatıratına önsöz yazan dönemin Müttefik Karadeniz Orduları Komutanı General Milne, İzmir'in işgali ve akabinde Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçmesi le birlikte o zamana kadar başarı ile uygulanan mütareke hükümlerini uygulama sürecinin ciddi biçimde sekteğe uğramaya başladığını ve kendilerini için Anadolu'da her şeyin "berbat" olduğunu ifade ederek Türklerin bu noktadan sonra mütareke hükümlerinin uygulanmasında son derece gevşek davranarak zamana oynadıklarını dile getiriyordu. Alfred Rawlinson, **Yakın Doğu Maceraları 1918-1922**, TBBD Yay., İstanbul, 2013, s. 162.

⁹⁶⁴ Ali Satan, İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1920, 2. Baskı, Tarihçi Kitapevi, İstanbul, 2010, s. 33.

birleştiklerinin altı çiziliyordu. Amiral Calthorpe yazısında, vilayetlerde daha ziyade dış politikada hükümetin ülkenin itibarını düşürdüğüne ve direnme zamanının geldiğine inanan bir grubun daha etkin olduğuna, mevcut hükümetin ise bu bölgelerde gelişmekte olan bu milli hareketle mücadele edecek güçte olmadığına vurgu yapıyordu. Amiral Calthorpe son olarak dış işlerine, “*Bir kâhin olsaydım şunu derdim.*” diyerek ülkedeki mevcut durum ile ilgili düşüncelerini şu şekilde Londra’ya özetliyordu: “...*Milliyetçiler, ya vilayetlerde yaptıkları gibi burada da bir üstünlük kuracaklar ya da bazı vilayet merkezlerinde İstanbul’a karşı teşilatlanacaklardır*”⁹⁶⁵.

İşgalin etkilerinin bu derece yakından takip edildiği ve bunun muhalefeti nasıl etkilediğinin değerlendirildiği bir toplantı da İstanbul’da İngiliz ve Fransız yüksek komiserleri arasında gerçekleştirilecekti. Amiral Calthorpe’nun acil kodu ile Londra’ya gönderdiği bir raporda Fransız meslekdaşı ile uzun tartışmalardan sonra İstanbul’da sükunetin sağlanması için;

- 1- Müttefik olarak ateşkes hükümlerinin bütünüyle uygulandığını görmek,
- 2- İç politikada taraf tutmayarak yasal hükümeti desteklemek,
- 3- Sultanı destekleyerek, Sultanı devirecek her türlü hareketini karşısında olmak,
- 4- Mevcut durumda seçimlerin yapılmasının tehlikeli olacağı ve bunun fayda getirmeyeceği,

hususlarında görüş birliğine vardıkları belirtiliyordu. Ayrıca raporda, Amiral Calthorpe, Damat Ferit ile yaptığı bir görüşmeye de yer vererek Damat Ferit’in kendisine Mustafa Kemal’in Erzurum ve Sivas’ta illegal bir şekilde kongreler organize etmeye çalıştığını ve bunun Anadolu’nun başkentten ayrı bir bağımsızlığa neden olabilecek illegal bir deklerasyona doğru gideceğini ifade ederek Sultanın arzusunun da bu illegal kongrelere karşı olduğu dile getirilecekti⁹⁶⁶.

---

⁹⁶⁵ A.g.e., s. 73.

⁹⁶⁶ IOR-L-PS-11-156, No:1525, 23Temmuz 1919.

3.4.4.2. Yunan İşgalinin Etkilerini Araştırmaya Yönelik Tahkikat Komisyonu'nun Oluşturulması ve Çalışmaları

Muhafif bir baskı altında Damat Ferit, yeni kabinesiyle göreve başladığında ilk iş olarak bilindiği gibi bir yandan Mustafa Kemal Hareketi'ni boğacak tedbirleri almaya çalışırken, diğer taraftan da Yunan Birlikleri'nin İzmir'de yapmış oldukları tahribatı ve katliamları dünya kamuoyuna ve Paris'te devam eden Müttefik Barış Delegasyonları'na gösterebilmek ve neticesinde bir çözüm bulmak amacıyla diplomatik hamleler yapma uğraşı içerisine girecekti.

Gerçi bu noktada ilk diplomatik girişim Damat Ferit'in İstanbul'a ayak bastığı gün gerçekleşecekti. Sadrazamlık makamına vekâlet eden Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, Paris'teki Müttefik Yüksek Konsey'e bir nota vererek Yunanlılar'ın İzmir'de yaptıkları katliamları araştırmak için uluslararası bir kurul oluşturulmasını talep edecekti. Notada, konseyin Yunanlılar'ı İzmir'e göndermekle sorumlu olduğu vurgulanarak, Yunanlılar'ın bölgede ne tür zulümler yaptığının ortaya çıkarılması isteği dile getiriliyordu. Mustafa Sabri Efendi, bir yandan bu şekilde diplomatik bir atakla Paris'te siyasi bir ön alma uğraşı verirken, diğer yandan Aydın'ın içlerine doğru ilerleyen yunan birliklerinin faaliyetlerini ve aşırılıklarını kontrol altına almak amacıyla Yunan birlikleri içerisinde İngiliz subayların bulunmasına yönelik bir talebi İngiliz Yüksek Komiserliğine iletenecekti. Ancak Türk Hükümetinin bu talebini inceleyen İngiliz Savaş Bakanlığı böyle bir talebin ciddi askeri ve politik zorluklar içerdiği düşüncesiyle reddine karar verecek ve bütün sorumluluğun Yunan askeri ve sivil yetkililerin elinde olduğunu dile getirecekti⁹⁶⁷.

⁹⁶⁷ IOR-L-PS-10-789, No: 5104, 5 Temmuz 1919; İngiliz subaylarının Yunan birlikleri içerisinde görev alma talebi Amiral Calthorpe'nin arktardığına göre Mustafa Sabri Efendi ve Hariciye Nazırı'nın yüksek Komiserliği ziyaretinde bir kez daha dile getirilecek ancak yine olumsuz cevapla karşılaşılacaktı. Ayrıca bu görüşmede Sadrazam vekilinin, Yunan işgalinin en azından nereye kadar

18 Temmuz'da Konsey Başkanı Clemanceau, Mustafa Sabri Efendi'nin telgrafını konseye okuduğunda Lord Balfour, bu problemin Avam Kamarası'nda da gündeme geldiğini ifade ederek, Venizelos'un kendisinin bile bölgede Yunan Birlikleri'nin zulüm yaptıklarını kabul etmek zorunda kaldığını, dile getirdi. Bu tür sorunların ileride yeniden ortaya çıkmaması çeşitli önlemlerin alınmasının faydalı olacağını dile getiren Balfour, oluşturulacak kurulun kontrolünün sadece konferansın bünyesinde bulunması hususunu ileri sürdü. Clemanceau, bölgede gelecekte bu tür katliamların yaşanmaması için oluşturulacak heyetin yapılanları ilan etmekten başka hiçbir etkisi olmayacağını ifade ederek, Müttefikler'in bundan sonra Türk meselesiyle ilgilenmek zorunda olduğu ve konseyin Yunanlılar'ı İzmir'e katliam yapmaya göndermediklerinin, açıkça deklere edilmesi gereğine vurgu yaptı. İtalyan Delegesi Tittoni tarafından da desteklenen Clemanceau'dan sonra tekrar söz alan Balfour, Yunan Birlikleri'nin zulüm yaptıklarını kabul ettiğini; ancak bunu araştırmak için özel bir kurul gönderilmesi yerine Anadolu'da bulunan Müttefik komutanların bu görevi yerine getirmesi gerektiğinde ısrar etti. Balfour, bölgeye özel bir araştırma kurulunun gönderilmesinin, kurulun araştırmaları neticesinde katliamları durdurmadığı için İngiliz subaylarını suçlayacak çıkarımlar yapmasından korktuğu ve oluşturulacak Müttefikler arası böyle bir kurulun bölgede bulunan İngiliz Komuta Kademesi arasında bir ayrılığı provoke edeceği endişesiyle karşı çıkıyordu. Neticede Balfour'un çekincelerine rağmen, Clemanceau araştırma komisyonunun oluşturulması kararlılığını dile getirdi ve aynı gün Venizelos, konseye davet edilerek karar hakkında kendisine kısa bir bilgi verildi. Venizelos, kendisine İzmir'de meydana gelen olaylar hakkında bilgi verildiğinde, konsey karşısında zor bir durumda kalmasına rağmen hiçbir itirazda bulunmadı. Zaten kendisi de bölgeden aldığı son haberlerden olanların farkındaydı. Ve hükümetinin bu katliamları önlemede başarısız olduğunu kabul ediyordu ⁹⁶⁸. Amerikan Delegesi Henry

---

genişleyeceği hususunda bilgi talep etmesine rağmen kendisine bu konuda da ayrıntılı bilgi verilemeyecekti. Görüşmede, Sadrazam Vekilinin Amiral Calthorpe'ye; "*Müttefiklerin Anadolu'da Makedeonya'da olduğu gibi daha fazla üzücü bir duruma sebebiyet vermemek niyetinde olduklarına inandığını...*" söylemesi her şeye rağmen hükümetin bütün iyimserliği ile Paris Barış Konferansı'ndan ümitvar olduğunu gözler önüne seriyordu. **IOR-L-PS-10-789**, No: 3975, 10 Temmuz 1919.

⁹⁶⁸ Çağrı Erhan, **Greek Occupation of Izmir and Adjoining Territories, Report of The Inter-Allied Commission of inquiry (May-September, 1919)**, Ministry of Foreign Affairs Center For Strategic Research, Ankara, 1919, s. 26; Gerçi Venizelos işgalin ilk günlerinden beri İzmir'de yaşanan olayları araştırmak için Albay Mazarakis'i görevlendirmişti. Mazarakis bu amaçla bölgede görev yapan İngiliz subaylar ile görüşüp olaylara karışan sivil veya askeri kişilerin isimlerini istemesine

White'inde bölgeye bir araştırma kurulu gönderilmesine sıcak baktığı böylesi bir ortamda⁹⁶⁹ Lord Balfour'un ikna edilmesinden altı gün sonra Müttefik Yüksek Konsey, Türk Hükümeti'nin talepleri doğrultusunda 21 Temmuz'da Tahkikat Komisyonu oluşturdu. Müttefiklerarası komisyonun hangi talimatlar doğrultusunda çalışmalarda bulunacağı ve kendisinden ne gibi faaliyetler beklendiğine dair bilgiler, konseyin 25 Temmuz'da yaptığı bir toplantıda tespit edilerek derhal komisyonda görevli olan kişilere gönderildi⁹⁷⁰. Buna göre komisyon 15 Mayıs gününden itibaren İzmir, Aydın ve Ayvalık'ta yapılan katliam ve zulüm haberlerinin doğru olup olmadığını araştırmak, sorumluları meydana çıkarmak ve vardığı sonuçları tavsiyeleriyle birlikte mümkün olan en kısa sürede Müttefiklerarası Yüksek Konsey'e göndermek amacıyla yetkilendirildi. Bu haber Lord Balfour tarafından Türk hükümetini bilgilendirmek amacıyla Amiral Calthorpe iletildi⁹⁷¹.

1 Ağustos'ta Amerikalı Amiral Bristol Başkanlığı'nda İngiliz General Robert Hugh Hare, Fransız General Georges Hippolyte Bunoust ve İtalyan General Alfredo Dall'Olio'nun atanmasıyla resmi adı Tahkikat Komisyonu olan Müttefiklerarası kurul böylece oluşturulmuş oldu⁹⁷². Venizelos, Yunan işgal sahası içerisinde incelemelerde bulunmak amacıyla böyle bir tahkikat heyetinin oluşturulmasına itirazda bulunmamasına rağmen, kurula bir mektup göndererek Fransız, İngiliz, İtalyan ve Amerikalı Uzmanlar'ın yanına bir de Yunanlı üyenin ilave edilmesini istedi. Ancak Clemenceau, işgal bölgesinde Türk halkın Yunan Üyeleri'nin önünde doğru beyanat vermelerinin güç olacağı gerekçesiyle Venizelos'un bu isteğini ilk etapta geri çevirdiyse de oy hakkı olmamak ve komisyon toplantılarına katılmamak

---

rağmen İngiliz yetkililer olaylara karışmış kişilerin tespit etmenin zorluğundan bahsettiler. Ayrıca İngiliz Yüksek Komiserliğinin İzmir temsilcilerinden James Morgan Mazarakis'e görevinin içeriği ile ilgili olarak köylerde Müslümanlara saldırılarda bulunan kişilerin de araştırılma kapsamında olup olmadığını sorduğunda Mazarakis, görevinin sadece olaylara tanık olan İngiliz tanıklar arasında bir araştırmayı yürütmekle sınırlı olduğunu köylerdeki durumu araştırmakla görevlendirilmediğini dile getirecekti. **IOR-L-PS-10-789**, No: 1309, 19 Temmuz 1919.

⁹⁶⁹ Evans, **a.g.e.**, s. 184.

⁹⁷⁰ Erhan, **Greek Occupation...**, s. 27.

⁹⁷¹ **IOR-L-PS-10-789**, "Lord Balfour'dan Amiral Calthorpe'ye Telgraf," No: 5200, 29 Temmuz 1919.

⁹⁷² Aslında bu husus konseyde derinlemesine tartışılan bir mevzuuydu. Venizelos'un talepleri doğrultusunda Albay Mazarakis'in heyete katılması kararına karşı Türk Hükümeti'nin tepkisini çekmemek için heyete bir Türk Subayın da dahil edilmesine karar verilmişti. Ancak her iki taraftaki subayların heyetin Paris'e göndereceği sonuç raporunun hazırlanmasında herhangi bir katkılarının olmayacağı da belirtilmişti. **IOR-L-PS-10-789**, No:4850.

şartıyla bir Yunanlı üyenin komisyon çalışmalarını izlemek koşuluyla heyete dâhil edilmesine müsaade edildi. Aynı imtiyaz bir Türk temsilcisine de tanındı⁹⁷³.

Tahkikat Komisyonu'nun İstanbul'da İtalyan Büyükelçiliği'nde gerçekleştirdiği teşkilat toplantısından sonra derhal çalışmalarına başladı. 12 Ağustos'tan 15 Ekim tarihleri arasında İstanbul, İzmir, Menemen, Manisa, Aydın, Nazilli, Ödemiş, Ayvalık, Gördes⁹⁷⁴, Çine⁹⁷⁵de incelemelerde bulunarak Türk, Rum, Ermeni, Yahudi, Amerikalı, İngiliz, Fransız ve İtalyan olmak üzere toplamda 175 kişiyi dinleyen komisyon; yirmisi İzmir'de geri kalan ise Yunan işgal sahası içinde olmak üzere 46 toplantı gerçekleştirdi. Çalışmalarına ilk olarak İzmir valisini dinlemekle başlayan komisyon üyeleri, burada validen, ilk gün Konak Meydanı'nda, Hükümet Konağı'nda ve şehir merkezinde meydana gelen olaylar hakkında bilgi aldı. Tahkikat Komisyonu İzmir'de iki haftalık bir çalışmadan sonra Aydın'e geçerek incelemelere devam etti. Heyette bulunan Türk Yarbey Kadri Bey, komisyona bir mektup sunarak komisyonun sadece Aydın'da değil, Nazilli ve Çine'de de incelemelerde bulunarak buradaki tanıklarla görüşmesini istedi. 10 Eylül'de Çine'ye varan heyet burada 57. Fırka Komutanı Miralay Şefik Bey'i tanık olarak, ardından Yunan askerlerinin tecavüzüne uğrayan Türk kadınlarını ilk defa dinledi. Komisyon 11 Eylül'den itibaren Nazilli, Ödemiş, Menemen, Manisa ve Ayvalık'ta incelemelerde bulunduktan sonra, 30 Eylül'de Paris Barış Konferansı'na göndereceği raporunu hazırlamasına rağmen 15 Ekim'e kadar İstanbul'da kaldı. Bu sırada Venizelos, komisyon Batı Anadolu'da incelemelerde bulunurken, komisyona 22 ve 28 Eylül'de iki mektup göndererek heyette Yunan temsilcisi olarak bulunan Albay Mazarakis'in yetersiz kaldığına dair sözde iddiaları protesto etti. Komisyon 30 Eylül'de İzmir'de gerçekleştirilen son toplantıda konseyin şüphe ettiği meseleler üzerine Albay Mazarakis'in görüşünü almaya da karar verdi⁹⁷⁶.

Osmanlı Hükümeti ve Harbiye Nezareti Müttefik Komisyon'un çalışmalarını yakinen takip ediyorlardı. Komisyonunda Türk tarafından gözlemci olarak bulunan Yarbey Kadri Bey, düzenli olarak Harbiye Nezareti'ne raporlar göndererek

⁹⁷³ Kayhan Sağlamer, "Anadolu'nun İşgali ve Yunan Mezalimi Hakkında Müttefiklerarası Komisyonun Raporu", **BTTD**, C. IX, S. 40, Ekim, 1971, s. 7; Erhan, **Greek Occupation...**, s. 27.

⁹⁷⁴ Sağlamer, **a.g.m.**, s. 6

⁹⁷⁵ Erhan, **Greek Occupation...**, s. 29.

⁹⁷⁶ **A.g.e.**, s. 30.

gelişmeler hakkında bilgi veriyordu. Ayrıca Kadri Bey, komisyonun çalışmalarının sağlıklı yürütülmesi ve memnuniyetinin sağlanması için Nezarete, alınması gereken tedbirler hakkında da bilgi veriyordu ⁹⁷⁷. Bu arada hükümetten İzmir valiliğine, “*Komisyonu her facia ve şenaati göstermek ve Yunan işgal idaresinin bu bölgede nasıl bir müsbet ve felaket yarattığını ve yaratacağını delilleriyle gözlerinin önüne sermek ve ispat etmek için...*” yoğun bir faaliyet içerisine girmesi ve komisyonu etkilemesi noktasında talimat vermişti ⁹⁷⁸. İzmir Valisi İzzet Bey, çalışmanın detayları hakkında hükümete gönderdiği raporda, İzmir merkezinde çalışmaların tamamıyla başarıya ulaştığını, eğer halk ile yapılacak mülakatlarda da aynı intibalar elde edilirse Tahkikat Komisyonu’nun Türk davası hakkında olumlu bir rapor vereceğinin bildirdiyordu. Ancak vali hükümete, “*Hareketi milliye namıyla ötede beride ortaya çıkmış olan hareketler, memleketteki idaresizliğin bir sembolü olarak kabul edileceği için...*” Tahkikat Heyeti üzerinde olumsuz bir etki bırakacak ve memleketin kurtarılması hususundaki çalışmalar için zararlı olacağı endişesiyle devletin genel politikası üzerinde kötü etki yapacak olan bu tür komiteciliğine karşı devletçe nihayet verildiğinin Avrupa’ya gösterilmesi lazım geldiğini bildirdiyordu ⁹⁷⁹.

Fransız General Bunoust tarafından 7 Ekim’de Yüksek Konsey’e sunulan, ancak 8 Kasım’a kadar konsey gündemine alınmayan raporda 15 Mayıs’ta İzmir’in işgal edilmesiyle birlikte başlayan ve sonrasında gittikçe genişleyen Yunan askeri işgalinin neden olduğu olaylar, sebebiyet verdiği katlîmler ve zulümler çarpıcı bir şekilde dile getirilmişti ⁹⁸⁰.

Bu arada komisyon, çalışmalarını sürdürürken Yunan işgal sahasında durumun ne kadar tehlikeli bir hal aldığı ve bu durumun ne tür sıkıntılara sebebiyet verebileceğini hakkında İngiliz Yüksek Komiseri Vekili Amiral Webb, İngiliz Dışişleri Müsteşar Yardımcısı Sir Eyre Crowe’ye uyarı niteliği taşıyan bir yazı gönderdi. Webb, yazısında Yunanlılar’ın İzmir’i işgalinden beri Türkiye’de iç durumun gittikçe rahatsızlık veren bir hal aldığı, bunun her an bir ayaklanmaya sebebiyet verebileceği dile getiriliyordu. Webb, ayrıca Yunan Orduları’nın İzmir

⁹⁷⁷ Mustafa Turan, **Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923)**, AAM Yay., Ankara, 1999, s. 312.

⁹⁷⁸ Tansel, **a.g.e.**, C.II., s. 184.

⁹⁷⁹ Gökbilgin, **a.g.e.**, s. 193; Tansel, **a.g.e.**, C.II., s. 184.

⁹⁸⁰ Erhan, **Greek Occupation...**, s. 31.

halkını sindirmeye çalıştığı, bunun bütün bölgeyi bir yıkıntı durumuna getirdiğine de değinerek, İzmir'i kendilerinin işgal etmeleri durumunda böyle bir durum ile karşı karşıya kalınmayacağını ifade ediyordu. Webb, yazısının sonunda, "...Amerikalılar, Türkiye hakkında ne yapmak istediklerine bir an önce karar verseler de buradaki durum bir sonuca varsa."⁹⁸¹ diyerek bir ümitsizlik içerisinde bölgede işlerin yavaş yavaş kontrolden çıkmaya başladığına dikkat çekiyordu. Aynı kaygılar içerisinde Webb, Londra'ya Damat Ferit Paşa ile yaptığı bir görüşmenin detaylarını acil koduyla aktarırken de, Yunan işgali vesilesiyle evlerinden göç eden Türk ahalinin durumunun Türk Hükümetini nasıl rahatsız ettiğine değiniyordu. Webb, yazısında Damat Ferit'in kendisinden İzmir bölgesinden göç eden ahalinin bölgedeki İngiliz subaylarına giderek evlerine dönmeleri karşılığında bu kişilerin güvenliklerini İngiliz subayların garanti edip etmeyeceğini sorduğunu dile getirerek, kendisinin de bu talebe karşı bölgedeki İngiliz subayların buna garanti veremeyecekleri şeklinde karşılık verdiğini bildiriyordu. Webb, sadrazamın bu talebine yönelik olarakta İngiliz Hükümeti'ne bölgede asayişin ve normallleşmenin sağlanması için böylesine önemli bir görevin General Milne'nin talimatla yetkilendirilmesinin akıllıca bir iş olabileceğini öneriyordu⁹⁸².

12 Ağustos-6 Ekim tarihleri arasında bölgede yapılmış olan detaylı incelemeleri üç bölüme ayıran Britsol Komisyonu, gerçeklerin açıklanması bölümünde İzmir'in işgali kronolojik olarak 47 maddeden oluşan bir metinde anlatılmıştı. Sorumluluğun tespiti adı verilen sekiz maddelik bölümde sorumlu olanlar ve suçlu bulunanlar sıralanmıştı. Üçüncü bölümde de komisyonun değerlendirmeleri neticesinde varmış olduğu sonuçlar sıralanmıştı⁹⁸³. Raporda ayrıca Albay Mazarakis ile yapılmış olunan yazışmalar hakkında bilgiler de bulunmaktaydı⁹⁸⁴.

Raporda; Yunan Hükümeti tarafından en çok kabul edilemez nokta, komiserlerin davalarını dayandırdıkları esaslar idi. Öyleki sorumluluğun tespiti adlı bölümün ilk maddesinde Mondros Mütarekesi'nden itibaren Aydın'da bulunan

⁹⁸¹ Uğurlu, **a.g.e.**, s. 228.

⁹⁸² **IOR-L-PS-10-789**, No: 1705, 22 Ağustos 1919.

⁹⁸³ Sağlamer, **a.g.m.**, s. 8.

⁹⁸⁴ Erhan, **Greek Occupation...**, s. 35.

Hıristiyan azınlığın genel durumunun tatminkâr olduğu ve hiç de tehlike altında olmadığı vurgulanarak, işgale herhangi bir gerekçe olmadığına işaret ediliyordu. Bu tespit, Paris'te Yüksek Koney'in Yunanistan'ın Türk topraklarına asker çıkarması kararına bir cevap olmakla birlikte, o kararı veren Müttefik Devlet Başkanları'nın düştükleri hatayı da gözler önüne seriyordu. Öyleki komiserlere göre, böyle bir işgal gerek pratik ve gerekse ahlaki açıdan uygun değildi. Niketim pratik açıdan bakıldığında, amaç gerçekten asayişin sağlanmasından ibaret olsa dahi işgal Yunan halkının elde edeceği kazancı gölgede bırakacak kadar ağır mali yükümlülükler getireceği tespiti yapılmıştı. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinin neden mazur görülemeyeceğine bir diğer neden olarak da işgalin Wilson İlkeleri'ne aykırı olarak yapıldığı ve Aydın'da Rum nüfusun çoğunlukta olmadığını tespitinin yapılmasıydı. Suçlamaların büyük bir kısmının Yunanlılar'a yöneltilmiş olmasıyla beraber, komisyonun raporunda Türk Makamları da suçlu bulunmuştu. Öyle ki işgalin ilk gününden itibaren bir avuç fanatik olarak nitelenen grubun, direnişe geçtiği ve bu direnişi gün geçtikçe artırdığı vurgulanarak, mahkûmların ceza evinden kaçırılması ve silahların halka dağıtılmasından, Türk Makamlar sorumlu tutulmuştu. Komisyon ayrıca, kısmen işgalin sonucu olan Türk Milliyetçi Hareketi'nin eşkıya çeteleri reisleriyle işbirliğine gittiği ve bu reislerin çoğu zaman emirlerindeki adamları kontrol edebilecekleri otorite ve güçten yoksun oldukları izlenimini nakletmişti. Neticede raporda; Osmanlı İmparatorluğu için de Türk Hükümeti'nden Jandarma Kuvvetleri'ni Müttefik Subaylar'ın emir ve komutasında organize edilmesini teklif ederek, asayiş sağlandıktan sonra Müttefik Güçler'in çekilmesinin uygun olacağı, belirtiliyordu. Böylece işgale karşı ortaya çıkan Türk Milliyetçi Direnişi'nin kendiliğinden söneceği ve merkezi hükümetin idareyi yeniden almasına imkân tanınacağına altı çiziliyordu⁹⁸⁵.

Teklif edilen çözümler üzerinde mutabakata varıldıktan üç gün sonra komiseler İstanbul'da kapanış oturumu düzenlediler. Raporların bir nüshası Paris'e yollanırken komiserlerde raporların bir nüshalarını kendi hükümetlerine gönderdiler. Raporlarda Yunan aleyhtarlığı bariz bir şekilde ortadaydı. Paris'te Müttefik Güçler kendi aralarında ciddi siyasi ve politik hesapların peşinde koşarlarken, Tahkikat

⁹⁸⁵ Sağlamer, **a.g.m.**,s. 9; Uluslararası Tahkikat Heyeti'nin "*Vardığımız Neticeler*" başlıklı ve İstanbul 13 Ekim tarihini taşıyan 8 numaralı yazının tam metni için bkz. Tansel, **a.g.e.**, C. II., ss. 186-189.

Komisyonu son derece uyum içerisinde, birlikte, sorunsuz ve ahenk içerisinde ortak bir çalışma meydana getirdiler. Öyle ki çalışmalar süresince komisyon üyeleri, hiçbir zaman birbirleriyle sert bir biçimde tartışarak kararların alınmasında çıkmaza saplanmadılar. Her durumda oy birliğinin olduğu kararların nihayi metninde, dört Müttefik Temsilci'nin de imzaları bulunmaktaydı⁹⁸⁶.

Paris'te Müttefik Yüksek Konsey Üyeleri 8, 10 ve 12 Kasım'da Tahkikat Komisyonu'nun raporunu ele aldılar⁹⁸⁷. Oturum başkanı Clemanceau raporu okuduğunda ilk etapta Yunan Başbakanı Venizelos'tan Yunan Askeri Birlikleri'nin Batı Anadolu'da karıştıkları bu katliamları açıklamasını ve neden Müttefik Konsey'in onayı olmadan Yunan Birlikleri'nin İzmir'in ötesini de işgale kalkıştıklarına dair bir izahat vermesi gerektiği, hususunu dile getirdi. Ayrıca Clemanceau Yunanlılar'a Türk Barışı'nın henüz çözüme kavuşturulmadığının hatırlatılmasının yerinde olacağını ifade ederek, alınan bilgiler ışığında bölgede birçok bakımdan Yunanlılar'ın davranışlarının iğrenç olduğunu anlaşıldığını ve Türkler'in de böylece bir Yunan işgalini kabul etmeyeceklerini gösterdiklerini dile getirdi. Ayrıca Clemanceau, konseyin Türk topraklarının bütünlüğüne saygı duyacağını da ifade ederek, bu şartlar altında Yunanlılar'ın Küçük Asya'da bir fethedici gibi davranmamaları gerektiği, uyarısının da yapılmasının iyi olacağına değindi⁹⁸⁸. İtalyan Temsilcisi Martino, İtalya'nın temel politikasının Türkiye'nin toprak bütünlüğüne saygı göstermek esasına dayandığını ifade ederek, İtalyan işgal sahasında Türk halkı ile İtalyan askerleri arasında herhangi bir çatışmanın yaşanmadığına dikkat çekti. İtalyan ve Fransız temsilcilerinin benzer düşüncelerine rağmen, İngiliz Temsilcisi Sir Eyre Crowe, bölgede Yunan işgalinin gerekliliği üzerinde bir görüş beyan ederek, komisyonun; Anadolu'da Yunan işgalinin haklılığını araştırmak amacıyla değil, Yunan Ordusu tarafından yaptığı iddia edilen katliamları araştırmak amacıyla oluşturulduğuna dikkat çekti. İngiliz Temsilci konuşmasına konsey üyelerine dönerek; eğer komisyon raporunda Yunanlılar'ın İzmir'i tahliye etmelerini isteseydi ne olurdu? Yerlerine Türk Askeri Birlikleri mi yerleştirilirdi ya da bu bölgelerde bir Müttefik işgali mi düşünülürdü? Eğer bir

⁹⁸⁶Sağlamer, **a.g.m.**, s. 9.

⁹⁸⁷Metin Ayıışığı, **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri**, TTK Yay., Ankara, 2004, s. 64.

⁹⁸⁸Erhan, **Greek Occupation...**, s. 35.

Müttefik işgali mümkün değilse, hiçkimse onların yerlerini alamayacağına göre konsey, daha barış antlaşması imza edilmeden Yunan askerlerinin bölgeden tahliye edilmesini gerçekten düşünürmüydü, sorularını yönelterek devam etti. Sir Eyre Crowe, ayrıca bölgede Yunan Askeri Birliği'ne ihtiyaç olduğuna işaret ederek, Yunanlılar'ın tam olarak bölgeye hâkim olamadıklarından, bu tür sıkıntıları yaşadıklarını iddia ettiklerini de sözlerine ekledi. Ardından Crowe'un; konseyin Yunanlılar'a bölgede daha çok sorumluluk almaları için hareket özgürlüklerinin genişletilmesi önerisini sunması Clemanceau'nun haddinden fazla özgürlüğün büyük tehlikeler içereceğini ifade ederek karşı çıkmasına neden oldu⁹⁸⁹.

Konsey Üyeleri, rapor üzerinde ilk tepkilerini bu şekilde dile getirirken, işgalin gerçekleşmesi için Paris'te günlerce diplomatik temaslarını sürdüren ve sonrasında büyük bir siyasi zafer kazanan Venizelos'un tepkisinin ne şekilde olacağı merak konusuydu. Gerçi bazı talepler eşliğinde komisyonun oluşturulmasına itirazı olmamıştı. Ancak kendisinin komisyon çalışmaları boyunca meydana çıkacak tablodan çok fazla endişe duyduğu bariz bir şekilde ortadaydı. 24 Eylül 1919'da Paris'ten yardımcısına yazdığı bir mektupta; ordunun İzmir harekâtı hakkında yapılan soruşturmadan çok korktuğunu, bu talihsiz olaylardan ne derece zarar gördüklerinin asla tahmin edilemediğini ifade ediyordu⁹⁹⁰.

Gerçekte konsey toplantısında özellikle Fransız ve İtalyan Temsilciler, Venizelos'a çok yüklenmelerine rağmen Venizelos, komisyonun çalışma metodlarını eleştirerek komisyonun taraflı davrandığını ve Albay Mazarakis'in dinlenilmesini istediğini, Rumlar'ı dinlemeyi reddettiğini ifade ederek, komisyonun ortaya çıkardığı bulguları protesto ettiğini beyan etti⁹⁹¹. Neticede konsey uzun görüşmelerden sonra Venizelos'a şu ihtarda bulunmayı kararlaştırdı:

“Yunan Birlikleri'nin İzmir ve Yöresi'ni de facto işgali sırf mevcut şartlar dolayısıyla kararlaştırılmıştır ve gelecek için yeni bir hak yaratmamaktadır. Bu, Paris

---

⁹⁸⁹ **A.g.e.**, ss. 35-36; Amerikan temsilcisi, rapordaki ifadelerin Venizelos Yönetimi'nin ağır ve yıpratıcı bir şekilde suçlanmasına katkı sağlamaktan başka bir işe yaramayacağı görüşünü dile getiriyordu. Sağlamer, **a.g.e.**, s. 10.

⁹⁹⁰ Venizelos'un Hatıraları ve Gizli Mektupları, **HTM**, S. 7, Ocak, 1974, s. 13.

⁹⁹¹ Erhan, **Greek Occupation...**, s. 36.

Konferansı'nın doğu sorununun yarattığı çeşitli problemleri çözme yetkisini, hiçbir şekilde kısıtlamayan geçici bir tedbirden ibarettir."⁹⁹²

Venizelos, konseyin vermiş olduğu "İşgalin geçici" olduğu kararına karşı Clemanceau ile sürdürdüğu mektup diplomasisinden bir sonuç alamayınca İngiltere'nin Paris'teki Murahhası Sir Eyre Crowe'a itirazını dile getirerek, Lloyd George, Clemanceau, Wilson'un huzurunda İzmir'in işgaline karar verildiğinde işgalin geçici olduğuna dair kendisine bir şey söylenmediğini, bunun ancak işgal gerçekleşikten sonra dillendirilmeye başlandığını ifade edecek ve buna kanıt olarak da Lloyd George'yi gösterecekti⁹⁹³.

Tahkikat Komisyonu'nun raporu, ilerleyen günlerde Müttefik Devletleri'n parlamentolarında da gündeme gelecek şekilde uluslararası siyaseti meşgul edecekti. Ancak İngiliz Başbakan Lloyd George; gerek İngiliz Avam kamarasında ve gerekse Paris'teki konsey toplantılarında sürdürdüğu yoğun kulis çalışmaları neticesinde oturumlardaki tutanaklar dâhil, Tahkikat Komisyonu'nun belgeleri ve sonuç bildirgelerinin kamuoyu ile paylaşılmamasını sağlayacaktı. Öyle ki İngiliz Parlamentosu'nda rapor hakkında birçok soru önergesi sorulduğu halde Lloyd George ve sözcüleri Yunanistan'ın komisyonda üye bulundurmadığından raporun adil olmadığını ileri süreceklerdi. Bu durum sonraki süreçte Paris başta olmak üzere Müttefik ülkelerin başkentlerinde Türk barışı üzerinde yürütülecek müzakerelerde Yunan diplomatlarının elini kuvvetlendiren bir hamle olarak algılanacaksa da ⁹⁹⁴ Yunanistan'nın haklılığına büyük gölge düşürecek ve işgal boyunca birçok diplomat ve askeri uzman Venizelos'a "İzmir'e çıkarma yaparak kendisini ve ülkesini yıkıma uğratmış olduğu" gerçeğini söyleme imkânı verecekti⁹⁹⁵. Başkan sıfatıyla Amiral Bristol, komisyon çalışmalarının tamamen tarafsız ve adil bir şekilde yerine getirildiğini ifade ederek, raporun yayımlanmamasına şu şekilde tepki göstermiştir:

---

⁹⁹² Sağlamer, **a.g.m.**, s. 10.

⁹⁹³ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Son Meşrutiyet (1919-1920)**, C. II, İş Bankası Yay., Ankara, 1998, s. 244.

⁹⁹⁴ Sağlamer, **a.g.m.**, s. 10.

⁹⁹⁵ Dalby, **a.g.e.**, s. 131.

“Tahkikat, mümkün olan en büyük dürüstlikle yürütülmüştür ve ileri sürülen deliller tüm üyelerin oy birliği ile mutabık kaldıkları delillerdir. Bundan daha dürüst ve dört başı mamur bir tahkikat tasavvur edemem. Bay Lloyd George'nin raporu yayımlamamak için bahaneler uydurması basiretsizliktir. Ve davranışı gerçeklerin aydınlanmasını arzulamamasının sonucudur”⁹⁹⁶.

Paris'teki bütün önlemlere rağmen komisyonun raporunun içeriği hakkında Avrupa basınına bazı sızdırmalar olmuştu. Bazı İtalyan gazeteleri, rapor hakkında okuyucularına bilgiler aktarırken, Fransız Le Martin gazetesi, rapora rağmen yüksek konseyin Yunan işgalinin bölgede kalmasına karar vermiş olduğunu dile getiriyordu. Ayrıca gazete yorumunda; bunun Türk Ulusal Hareketi'nin genişlemesine önemli şekilde katkı sağlayacağına değinerek; ancak Yunan Ordusu'nun çekilmesinin Küçük Asya'da Hıristiyan halka karşı bazı misillemeleri de bereberinde getireceği endişesinin çeşitli çevrelerde var olduğunu dile getiriyordu. Gazete yorumunda ayrıca salt maddi açıdan Yunan işgalinin yerine, başka bir devlet askerinin yerleştirilmesi de sözkonusu olamayacağına göre, o halde Yunanistan'a verilen görevin süresi uzatılmalı; fakat bu yörenin siyaseten Yunan Hükümeti'ne verildiği anlamına gelmeyeceği kendilerine açıkça belirtilmeliydi⁹⁹⁷.

Rapor üzerinde Türk basını da Avrupa basınından iktibas ettiği haberlerle çeşitli yorumlarda bulunmuş ve okuyucularına konseyin işgal hakkında vermiş olduğu kararlar ilgili bilgiler paylaşmıştır. Ahmet Emin anılarında; bir arkadaşı vasıtasıyla Paris'te yayım yapan L'Eclair gazetesinin yayımlamış olduğu raporun bir suretini ele geçirdiğini ve hemen tercüme edip, 13 Ekim tarihli Vakit gazetesinde neşrettiğini ifade ederek; raporun basında yayımlandığı günlerde hükümet değişikliği ile aynı döneme denk gelmesinden dolayı oluşan olumlu havadan milletin bayram ettiğini dile getirmektedir⁹⁹⁸. Ancak sonraki günlerde raporun konsey tarafından resmi olarak yayımlanmaması, bu olumlu havayı değiştirmiş ve Türk Kamuoyu'nda Müttefik Güçler'e tepkiye dönüşmüştü. İkdam gazetesi 17 Kasım tarihli sayısında; konseyin vermiş olduğu yayımlanmama kararının Türk halkında yaratmış olduğu yeise değinirken; bir gün sonra yayımlanan Yenigün gazetesi, Avrupa basınında da

---

⁹⁹⁶ Sağlamer, **a.g.m.**, s. 10.

⁹⁹⁷ Öztoprak, **a.g.e.**, ss. 49-50.

⁹⁹⁸ Yalman, **a.g.e.**, s. 454.

yer alan -eğer Yunan Kuvvetleri çekilirse bunun Anadolu'daki Hıristisyanlar'a misilleme yapılacağı- şeklindeki yorumlara yer verilmesine, "*Türkler'in mahiyeti asliyelerinin Avrupaca tanınmış ve bilinmiş olmamasından kaynaklandığı...*" yorumunu yapıyordu⁹⁹⁹.

Osmanlı Yönetimi, komisyonun çalışmalarını yakından takip etmekle birlikte ortaya çıkacak rapordan ümitvar görünüyordu ve durum Paris'teki Müttefikler'in kendi aralarındaki haberleşmede yansımıştı. İtalyan Dışişleri Bakanı Titonni, Başbakanı Nitti'ye yazdığı bir mektupta; komisyonun çalışmalarının Paris'te çok yakından takip edildiği ve Türkler'in tepkilerinin ilk etapta olumlu olduğunu belirtmişti¹⁰⁰⁰.

Tahkikat Komisyonu'nun çalışmalarına devam ettiği sıralarda Morning Post gazetesine bir mülakat veren ve muhabirin, mülakat sırasında büyük bir üzüntü içerisinde olduğu her halinden belli oluyordu dediği, Padişah Vahdettin'in komisyonun çalışmalarından ümitli olduğunu ima eder şekilde Batı Anadolu'da Yunan işgali ile ilgili olarak, "*...Yunanistan'ın Anadolu'ya ayak basmasına gerçek bir neden olmadığı gibi, bu durum adalet fikriyle de bağdaşmamaktadır. Elbette gerçeklerin ortaya çıktığı bir gün gelecektir. Fakat gerçeklerin anlaşılmasında üzümlere pek çok geç kalınmış olacaktır. Biliyorum şimdi birçok etkiler karşındayız. Fakat hem suçlu, hem de masumlar için bir adalet olduğundan eminim. Yüz de seksen dokuzu Müslüman olan bir ülke niçin Yunanlılar'a terk edilsin?*" diyordu. Muhabirin, ülkenin geleceği hakkında bir çözüm düşünüyor musunuz, sorusuna Vahdettin, şimdiki halde adeta ayda yaşıyor mus gibi ülkenin dışarı ile haberleşmesinin çok az olduğunu ifade ederek, Paris'ten gelen sınırlı haberlerden başka bir şey bilmediğini de sözlerine ekleyecekti. Paris'te diplomasi koridorlarında yürütülen müzakerelere de değinen Vahdettin "*Paris'te Mösyö Venizelos tarafından büyülenmiş birçok kimseler olduğunabütün kuvvetimle inanyorum.*" diyerek, buna karşı İngiltere'nin adaletinden emin olduğunu; eğer İngiltere, bugün Yunanistan'a dur derse, onlarında durmaya mecbur olacağını, dile getirecekti¹⁰⁰¹. Benzer şekilde İzmir'de yaşanan olaylardan çok müzdarip olan Damat Ferit Paşa da 26 Eylül'de

⁹⁹⁹ Öztoprak, a.g.e., s. 50.

¹⁰⁰⁰ Grassi, **Türk- İtalyan İlişkilerinde...**, s. 121.

¹⁰⁰¹ Mülakatın tam metni için bkz. Özel-Hacıibrahimoğlu, a.g.e., ss. 25-29.

Tarik gazetesine verdiği bir mülakatta; İzmir Yöresi'nde çetelerin ve Yunan işgalinin neden olduğu kargaşanın Tahkikat Heyeti'nin işe başlamasıyla hızla düzeleceğine inandığını ifade edecekti¹⁰⁰². Ancak ilerleyen günlerde bu ümidi azaltacak gelişmeler yaşanmış ve komisyonun raporu resmi bir açıklamayı gerektirecek hiç bir beyanlatı verilmeden ulaştırılmayacaktı. Osmanlı Hükümeti, raporun akıbetinin Paris'te ne şekilde olacağı hakkında birçok kaynaktan bilgi edinmeye çalışmıştı. Harbiye Nezareti, raporun bir suretinin Jurnal gazetesinde Yunanlılar'a verileceğinin haberi çıkması üzerine, Haricie Nezareti'nden bu raporun bir suretinin de Osmanlı Hükümeti'ne verilmesinin sağlanması için girişimlerde bulunulmasını istemişti. Buna mukabil Hariciye'den Harbiye Nezareti'ne gelen cevapta 26 Ekim 1919 tarihinde İtilaf Devletleri'ne bu amaçla başvurulduğu; ancak böyle bir tasarrufunun bulunmadığı cevabının alındığını bildirilmişti¹⁰⁰³. Ancak buna rağmen Osmanlı Hükümeti;Müttefik Yüksek Konseyi'nden sızan bilgilere dayalı olarak Yunan işgalinin bölgede kalmaya devam etmesi kararını, 1 Ocak 1920 tarihinde İtilaf Devletleri'nin İstanbul'daki temsilcilerine bir nota vererek protesto etmiştir. Notada;Tahkikat Komiyonu'nun yaptığı tepkiler neticesinde Küçük Asya'da Yunan Askeri Birlikleri tarafından Türk halkına yapılan mezalimin ortaya çıkarılmasına rağmen Yunan işgalinin bölgede hala devam etmesine Müttefik Konsey'in karar vermesinin Türk halkında hayal kırıklığına sebebiyet verdiği, ifade ediliyordu. Ayrıca bölge halkının Yunan zulmünden bir an evvel kurtarılması, İtilaf Devletleri tarafından ilan edilen insaniyet ve adalet namına bir kez daha isteniyordu¹⁰⁰⁴.

Her ne kadar rapor, konsey tarafından pek ciddiye alınıp, Yunan işgaline yaptırım mahiyetinde birtakım tedbirlerin alınmasına imkân vermediyse de Avrupa ve Dünya Kamuoyu'nda Türkiye aleyhine dönen olumsuz propagandanın az da olsa önünün alınabilmesine katkı sağlayarak, işgale karşı direniş kararı alan Türk Milli Hareketi'nin haklılığının ilk defa uluslararası bir komiyon tarafından dile

---

¹⁰⁰² Aynı mülakatta muhabirin, şu anda Türkiye'nin Avrupa karşısında durumu nasıldır, sorusuna Damat Ferit Paşa, mütarekenin ilk dönemlerinden daha iyi olduğu, bazı Avrupa çevrelerinde Türkiye hakkında iyi kanaatlerin oluşmaya başladığını dile getirmişti. Mülakatın tam metni için bkz. Özel-Hacıbrahimoğlu, **a.g.e.**, s. 109.

¹⁰⁰³ Turan, **a.g.e.**, s. 316.

¹⁰⁰⁴ **A.g.e.**, s. 318.

getirilmesine vesile olmuştu. Bu yönüyle rapor Türk Milli Mücadelesi için tarihi bir önem taşıyacaktı¹⁰⁰⁵.

Bu arada Yunan işgalinin Paris'te yaratmış olduğu siyasal çalkantılar neticesinde Tahkikat Komisyonu'nun faaliyetlerinin sahada Yunan işgaline ne tür sınırlamalar getireceğinin tartışıldığı bir ortamda 16 Temmuz 1919'da İngiltere'nin arabuluculuğunda Yunanistan ile İtalya arasında imza edilen ve kayıtlara Tittoni-Venizelos Antlaşması olarak geçen Yunan – İtalyan karşılıklı mutabakatının bundan sonra yaşanacak politik gelişmelere ne şekilde yön vereceği üzerinde biraz durmak gerekir kanısındayız. Antlaşma; 23 Haziran 1919'da göreve gelen Başbakan Nitti'nin yönetiminde bir hükümetin Paris'te başlatacağı yeni diplomatik hamlelerin ilk ayağını oluşturacağı için İtalya'nın Anadolu'daki paylaşım politikalarının bakış açısını da etkileyecekti. Bilindiği gibi bundan önceki Orlando Hükümeti'nin Paris'te müttefikleriyle sürdürdüğü İtalyan menfaatlerini korumaya yönelik Yakınoğu siyaseti, İtalyan basınında çok eleştirilmiş ve mevcut hükümet dünya siyasetine yön veren Müttefik Güçler arasında etkisiz kalmakla suçlanmıştı. Şimdiki halde imzalanan bu antlaşma, İngiliz ve Fransız Hükümetleri'nin Yunanlılar'a sunmuş olduğu yeni hakların İtalyan Hükümeti tarafından zorunlu kabulüne dayalı; ancak aynı zamanda İtalya'nın arenada yeniden yer almasına yönelik bir politikanın uygulama sahasına girmesi anlamına geliyordu¹⁰⁰⁶. Taraflarca gizli kalması üzerinde mutabık kalınan bu antlaşma ile İtalya Kuzey Epir ve Aydın ilini Yunanistan'abırakmayı kabul ederken, İtalya da Menderes nehrinin güneyinde kalan topraklarda İtalyan varlığının tanınması ve İtalya'nın Arnavutluk'u korumasının Yunanistan tarafından kabul edilip Korfu Boğazı'nın sürekli tarafsız olması gibi talepler Yunan Hükümeti tarafından kabul ediliyordu¹⁰⁰⁷. Ayrıca İtalya'nın On iki Ada'yı Yunanistan'a bırakmayı ve Rodos'a geniş özerklik vermeyi taahhüt ettiği bu antlaşmada iki tarafında Anadolu üzerindeki isteklerinde tatmin edici bir sonuca ulaşamadıkları takdirde diledikleri gibi hareket etme haklarını da saklı tuttuklarına

---

¹⁰⁰⁵ Ayışığı, **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen...**, s. 64; Ali Türkgeldi komisyonun raporu ile ilgili olarak raporun Türkiye'de yeni ümitler uyandırmasına rağmen müspet bir netice vermediğini ifade ederek, bu teşebbüsten bir netice elde edilememesinin, Türk hukukunun diplomasi yoluyla değil, kuvvetle müdafa edileceğine artık tereddüt bırakmadığını dile getirmektedir. Ali Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 119.

¹⁰⁰⁶ Grassi, **İtalya ve Türk Sorunu...**, ss. 64-65.

¹⁰⁰⁷ Eldem, **a.g.e.**, s. 217.

dair bir maddenin yeralması, antlaşmanın ilerleyen sürede taraflar nezdinde bağlayıcı olmamasına ve İtalya'nın yine Anadolu'daki paylaşım hesaplarında Yunanlılar'a karşı tavır almalarına yol açacaktı¹⁰⁰⁸.

İmza edilen bu antlaşma her şeyden önce İngiliz Hükümeti'nin Anadolu toprakları üzerinde var olan planlarını uygulama noktasında rahat bir nefes almasına imkân vererek bölgede her an yaşanacak olan bir Yunan-İtalyan askeri çatışmasının önünü alacaktı. İngiliz diplomasisinin büyük bir zaferi olarak kabul edilmesi gereken bu antlaşmanın imza edildiği dönem, ayrıca büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü Türk Hükümeti ile birlikte Yunan işgal sahasından sürekli olarak gelen protesto telgraflarının neticesinde Tahkikat Komisyonu'nun çalışmalarının devam ettiği bir sırada imzalanan bu antlaşma, Müttefik Yüksek Konsey'de Yunan işgaline karşı İtalya tarafından dile getirilecek aşırı olumsuz herhangi bir durumda önünü alabilecek ve böylece Müttfikler'in bölgedeki Yunan işgaline en azından siyasi olarak taraf oldukları ve işgal kararlarını birlikte aldıkları izlenimini dünya kamuoyununa ve Türk Hükümeti'ne gösterecekti.

Ancak sonraki süreçte bu plan, öyle çok da sabit bir hesaba dayalı olarak işlemeyecek ve Batı Anadolu'da İtalya'nın başta Yunanistan olmak üzere müttefikleriyle yeni yeni sorunlar yaşamasına engel oluşturmayacaktı¹⁰⁰⁹.

Ayrıca imzalanan bu antlaşmadan hemen sonra Müttefik Yüksek Konsey işgal sahasında Türkler'le Yunan Askeri Birlikleri arasında münasip bir sınırın tespiti ve böylece çatışmaların durdurulması için derhal harekete geçmesi, Paris'te İngiliz diplomasisinin Yunan çıkarlarına yaptığı büyük bir katkı olarak algılanacaktı¹⁰¹⁰.

Yunan işgalini sınırlama girişimi Amial Bristol Başkanlığı'ndaki Müttefik Tahkikat Komisyonu'nun Batı Anadolu'da çalışmaları sürdürdüğü sıralarda yine Paris merkezli oluşturulan başka bir komisyonun yürüttüğü çalışmalar neticesinde denenecek bir girişimdi.

¹⁰⁰⁸ Antlaşmanın İtalya'nın Türkler'le olan ilişkilerini nasıl etkileyeceğine dair İtalyan basınında çıkan yorumlar için bkz. Grassi, **Türk İtalyan İlişkilerinde...**, ss. 65-81.

¹⁰⁰⁹ Grassi, **İtalya ve Türk Sorunu...**, s. 120.

¹⁰¹⁰ Tansel, **a.g.e.**, C. II., s. 183.

Aslında İzmir’de Yunan işgalinin nereleri kapsayacağı noktasında, işgalden 3 gün sonra Paris’ten gönderilen bir talimatla tespit edilmişti. Ancak Yunan Birlikleri İzmir’le telgraf haberleşmesinin kesik olması nedeniyle, işgalin sınırı Yunan Askeri Birlikleri’ne Venizelos tarafından 27 ya da 28 Mayıs’ta ulaştırılmıştı. Bu zamana kadar da Yunan Birlikleri çoktan tespit edilen işgal sınırını aşmış; Turgutlu, Nazilli, Ahmetli, Akhisar ve Aydın’ı işgal altına almışlardı. Bütün bu işgallerin Paris’te Yüksek Kurul’un onayı dışında gerçekleştiği için Amiral Calthorpe, İstanbul’dan Balfour’a yazdığı bir yazıda Yunan işgalinin önceden belirlenen sınırlara çekilmesi için girişimlerde bulunulmasının, öylelikle Yunan işgalinin Selçuk’a doğru inmesinin engellenerek Anadolu topraklarında bir Yunan-İtalyan askeri çatışmasının da engellenmesini istemişti. Fakat bu konu da mayıs ayından temmuz ortalarına kadar yürütülen diplomatik müzakerelerde Yunanlılar’ın önceden belirlenen sınırlara çekilmesinden ziyade, mevcut işgal yerlerini de içine alacak şekilde Yunan Birlikleri’nin buldukları yerde kalarak işgale bir sınırlama getirilmesinin çaresi aranmaya başlanmıştı¹⁰¹¹. Zaten Venizelos da genişleyen işgale karşı Aydın’ın ilçelerinde Türk direnişinin başlamasından endişelenmiş olacak ki 10 Temmuz 1919’da Clemanceau’ya yazmış olduğu bir mektupta olası bir seferberlik durumunda Türk Kuvvetleri’nin üç yüz bine ulaşacağını ifade ederek, bu sebeple kendileri ile Türk Birlikleri arasında bir Müttefik birliğinin konuşlandırılmasını talep edecekti¹⁰¹².

Müttefik Konsey, 16 Temmuz’da İngiltere’nin ara buluculuğunda imza edilen Anadolu toprakları üzerinde işgal sınırlarına dayalı bir İtalyan-Yunan antlaşmasından iki gün sonra bu kez Yunan Birlikleri ile Türk Birlikleri arasında münasip bir sınırın tesisi için General Milne’ye talimat gönderme kararı aldı. Bu karar 3 Ağustos’ta Damat Ferit Paşa Hükümeti’ne de bildirildi. Zaten Damat Ferit Paşa ile Amiral Calthorpe arasında, müttefiklerin aralarında Yunan işgalini sınırlama kararı almadan evvel, 22 Temmuz tarihinde gerçekleştirilen bir görüşmede, bu mevzu masaya yatırılmıştı. Damat Ferit bu görüşmede, Calthorpe’ye dahilde çıkması muhtemel kargaşalıklara engel olmak için Yunan işgalinin bir an evvel sınırlandırılması zaruriyetinden bahsedecekti. Bu talebe karşılık olarak Amiral Calthorpe, Paris’te şu anda müttefiklerin önündeki en önemli meselenin bunu

---

¹⁰¹¹ Akşin, **a.g.e.**, C.I, ss. 456-458.

¹⁰¹² Tansel, **a.g.e.**, CII, s. 189.

sağlamak olduğunu dile getirerek sınırlamanın yapılacağı noktasında Damat Ferit'e garanti verecekti¹⁰¹³.

Alınan karar doğrultusunda, General Milne'nin çalışmaları ile bir İngiliz binbaşı, iki İngiliz subayı, bir Yunan teğmeni ve Mülkiye Müşfettişi Ali Bey'in katılımları ile General Hendy başkanlığında derhal bir heyet oluşturularak Soma'ya ve diğer cephelere gönderildi¹⁰¹⁴. Heyet, burada bölgedeki Redd-i İlhak Heyetleri ve Kuvva-i Milliye Komutanları ile toplantılar yaparak işgalin bölgedeki etkilerini not etti¹⁰¹⁵. Neticede Ağustos ayı boyunca General Hendy Heyeti, Soma'da ve diğer Yunan Birlikleri ile Kuvva-i Milliye Birlikleri arasında çatışma vuku bulan cephelerde yaptıkları çalışmalar sonunda tarihe, "*General Milne Hattı*" olarak geçecek olan sınır hattını oluşturup, her iki tarafın askeri birliklerine bu sınır hattını aşmamasının istenmesi kararlaştırıldı.¹⁰¹⁶

7 Ekim'de yani Amiral Britsol Heyeti'nin bölge hakkında raporunun Müttefik Konsey'e sunduğu gün konsey, General Milne tarafından önerilen, Batı Anadolu'da Türk ve Yunan Askeri Birlikleri'nin aşmamalarının istendiği sınır hattını onayladı. Bu arada raporun teslim edilmesinden sonra Osmanlı Hükümeti de 23 Ekim'de Yunan Kuvvetleri'nin bir taraftan sürekli ve tedirgin edici olarak ilerlemelerine ve yer kazanmalarına izin verilmekte olduğu ve bu faaliyetin bölge halkı üzerinde kötü tesir yapmakta olduğunu dostane bir şekilde General Milne'ye anlatılması için temsilciler nezdinde teşebbüste bulunmaya karar vermişti. Damat Ferit Hükümeti bölgede çalışmalarda bulunan Müttefik Komisyonları'n çalışmalarından ümitli olma halini General Milne'nin oluşturduğu işgali sınırlama komisyona karşı da sürdürmekteydi¹⁰¹⁷. General Hendy Heyeti'nin kararı General Milne tarafından 3 Kasım 1919'da Osmanlı Hükümeti'nin dikkatine sunulurken Kuvva-i Milliye Birlikleri'nin 12 Kasım tarihine kadar 3 kilometre geri çekilmesinin lazım geldiği bildirilecekti. Osmanlı Hükümeti bölgede en azından işgali sınırlayacak

¹⁰¹³ IOR-L-PS-11-156, No: 1525, 23 Temmuz 1919.

¹⁰¹⁴ A.g.e., s. 189.

¹⁰¹⁵ Turan, a.g.e., s. 305.

¹⁰¹⁶ General Milne Hattı'na göre Ayvalık kuzeyinden başlayarak doğudaki Akmaz Dağı'na ve oradan güneye dönerek Umurlu'ya kadar devam ediyordu. Batı'da ise Selçuk hizasından Ege Denizi'ne varıyordu. Tansel, a.g.e., C. II, s. 193.

¹⁰¹⁷ Turan, a.g.e., s. 342.

böyle bir kararı kabul etmiş gözükse de¹⁰¹⁸ hükümetin, Kuvva-i Milliye Birlikleri'ne söz geçirememesi, hükümetin kararın uygulanabilirliğindeki etkiyi sifıra indirmesine neden olacak ve işgali sınırlamayı amaçlayan geçici hattın sadece kâğıt üzerinde kalmasına neden olacaktı. Hükümet yine de iyimserliğini koruyarak, bu girişimin Yunan işgaline bir sınırlama getireceği zannıyla, Mustafa Reşit Paşa kanalıyla 20 Kasım'da İtilaf Devletleri'ne sunduğu notada Yunan Askeri Birlikleri ile Kuvva-i Milliye birlikleri arasında boşaltılacak bölgeye İngiliz, Fransız ve İtalyan askerlerinin yerleştirilmesini isteyecekti¹⁰¹⁹.

Tamamen Yunan Askeri Birlikleri'nin güvenliklerini sağlamak amacıyla oluşturulan bu hat daha Türk Hükümeti'ne bildirildikten 7 gün sonra Balıkesir'de toplanan Dördüncü Kongre'de bu hattı kale almayacağını duyurulacaktı¹⁰²⁰. Kongre, bütün cephelerde daha etkili çalışmalar yapmak amacıyla harekete geçme kararı almakla birlikte, işgale karşı kamuoyunu canlı tutmak içinde büyük bir miting yapılması konusunda da görüş birliğine varmıştı. Neticede Kongre kararı doğrultusunda 28 Kasım 1919'da yapılan Balıkesir Mitingi'nden sonra kaleme alınan bir bildiri İtilaf Devletleri Temsilcileri'ne gönderilecekti. Bildiride Batı Anadolu'nun tarihi, etnik, coğrafi ve bütün yönleriyle Türkler'e ait olduğu vurgulanacak, hiçbir zaman Yunan Yönetimi altında yaşamayacakları belirtiliyordu. Ayrıca bildiride Paris Barış Konferansının kararına dayalı olarak Müttefik Konsey'in Yunan işgalini geçici olarak sınırlaması kararı da protesto edilerek bütün olumsuzluklara karşı İzmir'i kurtarmak için silahlı mücadele dâhil her türlü fedakârlığa katlanılacağı vurgulanıyordu¹⁰²¹. Zaten Osmanlı Harbiye Nezareti de oluşturulan bu hattın şimdiden Yunan işgalini daha ileriye taşıdığını ifade ederek, yeni hattın tekrardan birçok Türk halkının göçüne neden olacağı sebebiyle hükümet tarafından birliklere geri çekilme emri verilse de bunun Kuvva-ı Milliye Birlikleri'nce dinlenmeyeceğini General Milne'ye bildirecekti¹⁰²². Ne var ki, General Milne Hattı dâhilinde Türk birliklerinin hattın geri çekilmesine dair Osmanlı Harbiye Nezareti ile General Milne

---

¹⁰¹⁸ **A.g.e.**, s. 342.

¹⁰¹⁹ Akşin, **a.g.e.**, C.II, s. 249.

¹⁰²⁰ Tansel, **a.g.e.**, C. II., s. 194.

¹⁰²¹ Mustafa Albayrak, **Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri 17 Mart 1919-2 Ağustos 1919**), AAM Yay., Ankara, 1998, ss. 167-168.

¹⁰²² Tansel, **a.g.e.**, C. II., s. 194.

arasında sert yazışmalar gerçekleşmesine rağmen, bu sınıra Kuvva-i Milliye Birlikleri uymayacaktı¹⁰²³.

Ancak yürütülen bütün bu çalışmalar Müttelik Askeri ve Siyasi Diplomatları tarafından Batı Anadolu'da gittikçe karmaşık bir hal alan Yunan işgalinin bu topraklarda Türk barışının sakin ve sükûnetle çözümüne olumlu hiçbir katkı yapmayacağı gerçeğinin iyice anlaşılmasına neden olmuştu. Şüphesiz bu gerçeği anlayanların başında sahada görev yapan müttelik işgal kontrol subayları ile İstanbul'da görev yapan yüksek komiserler geliyordu. Amiral Webb, bölgede sükûnetin sağlanması için Fransız meslekdaşı ile yaptığı bir toplantı ve o toplantıda ortaya çıkan hususları İngiliz Dışişlerine ve Paris Barış Konferansına suretlerini gönderdiği bir raporla çeşitli önerileri de ihtiva edecek şekilde bilgilendirme yapıyordu. Webb, raporunda; Fransız meslekdaşı ile İtalyan ve Yunan kuvvetlerinin bölgeyi derhal tahliye etmelerini tartışıklarına değinerek, müttelik bir komisyon altında Yunan işgal bölgesinin sivil bir yönetimin eline verilmesini ve o sivil valinini de Sancak dışından atanmasını önerdi. Webb, ayrıca Türkiye'nin kontrolünü tamamen ellerine almış müttelik yüksek komiserlerin benzer bir yönetimi İzmir de tesis etmelerinin iyi bir durum yaratacağını ifade ederek eğer böyle bir öneri kabul edilirse bölgedeki Yunan askeri otoritelerinin,

- 1- Türk otoriteleri tarafından yayımlanacak emir ve resmi tebliğlere izin vermeleri,
- 2- Sivil otoriteye karışmamaları,
- 3- Sadece askeri işlerle meşgul olmaları

noktasında talimatlandırılmalarının gerekli olduğunun altını çizecekti. Webb, bu doğrultuda İzmir Sancağının müstakil bir hale getirilip doğrudan İstanbul'dan yönetilmesinin de düşünölebileceğini önerilerinde sıralayacaktı¹⁰²⁴.

23 Kasım 1919 tarihinde de Robeck tarafından Londra'ya gönderilen bir mektupta da Türkiye'de bütün kötölüklerin kaynağı olarak İzmir'in işgalini göstererek, bu işgalin fetih amaçlı bir haçlı seferine dönüştüröldüğünü ifade edecekti. Bizzat Lord Curzon da Anadolu'dan gönderilen raporlar doğrultusunda İtalyan Büyökelçisi'ne Yunanlılar'ın İzmir'e çıkarmanın Paris'te yapılmış hataların en büyüğü olduğü

¹⁰²³ Yazışmalar için bkz. Kazım Özalp, **Milli Mücadele 1919-1922 I**, TTK Yay. Ankara, 1988, ss. 54-64

¹⁰²⁴ **IOR-L-PS-10-789**, No:1669, 17 Ağustos 1919.

gerçeğini ifade etmesi Türkler'e karşı yürütülen siyasetin temelde yanlışlığına bir vurgu olarak kabul edilecekti¹⁰²⁵.

Son yaşanan gelişmeler ışığında tahikakat komisyonun çalışmaları, General Milne Hattı ve Batı Anadolu toprakları üzerinde bir Yunan- İtalyan antlaşmasının Türk tarafında meydana getirdiği akisleri değerlendiren ve Amiral Webb tarafından Lord Curzon'a ve Paris'te bulunan Lord Balfour'a gönderilen, "*İzmir'in işgalden sonra Anadolu'da Genel Durum*" başlıklı uzun bir raporda, işgalin etkilerinin hissedildiği Anadolu'da bir hırısritan kıyımının yaşanmaması için Türk Hükümetine gereken baskının yapıldığını ve bu tür olayların Avrupa kamuoyunun Türkiye'ye karşı cephe almasına neden olduğunun ifade edildiği belirtilerek Sadrazam ve kabine üyelerinin Türk taleplerine karşı Avrupa'da ortaya çıkan önyargının artık farkında oldukları aktarılıyordu. Ayrıca Anadolu'daki otorite bozukluğuna karşı hükümetin etkin önlem alamamasının Türk hükümetinin olayın ciddiyetini fark edememekten ziyade Anadolu'nun birçok yerinde otoritesini uygulama noktasındaki güçsüzlüğünden kaynaklandığına değinilen raporda, Türk hükümetinin her şeye rağmen Batı Anadolu'daki hristiyanların öldürülmesinin önüne geçmek için 1500 kişilik bir askeri birliği bölgeye göndermek noktasında izin istediği ancak bu tarz bir davranışın Yunan işgaline karşı genel bir ayaklanmaya neden olabileceği düşüncesiyle başta General Milne olmak üzere birçok İngiliz yetkililerin bu önleme karşı çıkıldığı ifade ediliyordu. Batı Anadolu'daki durumun daha da kötüye gitmesinde İtalyanlardan çok Yunan askerlerinin sorumlu tutulduğu raporda işgalin sınırlandırılmasının bölgede barış ve sükunetin sağlanmasında iyi etki yapacağı hususuna vurgu yapılarak, bölgede Yunan işgaline daha fazla izin verilmesi durumunda bunun Türk hükümetinin otoritesini zayıflatılıp hukuksuzluğun ve ırksal düşmanlığın artırılmasına neden olacağı ifade ediliyordu. Başından sonuna kadar Batı Anadolu'da meydana gelen İtalyan ve Yunan işgallerine karşı bir tutumun sergilendiği raporda, Amiral Webb, açıkça önerisinin Onlar Konseyi'nin kararına ters olacağını bilmesine ve İtalyan – Yunan kamuoyunda yaratacağı etkinin farkında olmasına rağmen bölgedeki askeri birliklerinin derhal geri çekilmesini bu ülkede muhtemel bir barış koşullarının elde edilmesine büyük katkı sağlayacağı düşüncesiye İngiliz hükümetine teklif ediyordu. Webb, raporunun sonunda böyle bir durumun

---

¹⁰²⁵ Akşin, a.g.e., C.II, s. 247.

gerçekleşmesi halinde müttefiklerin Türkiye’de maruz kaldıkları sorunların da kendiliğinden ortadan kaldıracağına olan inancını dile getiriyordu¹⁰²⁶.

3.5.BARIŞ ANTLAŞMASININ GEÇİKTİRİLMESİNİN GENEL POLİTİKA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Daha önce de bahsedildiği gibi Türk Barış Heyeti’nin Paris’te bulunduğu sırada Amerikan Yönetimi’nin Osmanlı toprakları üzerinde manda yönetimi konusunda henüz bir karara varamadığından; Osmanlı Hükümeti ile icra edilecek barış antlaşmasının imzalanmasının ertelenmesine karar verilmiş ve durum Damat Ferit başkanlığındaki Türk Heyeti’ne bildirilmişti¹⁰²⁷.

Eli boş bir şekilde İstanbul’a geri dönen Damat Ferit Paşa, İzmir’in işgalinin yarattığı şok ve hemen arkasından Mustafa Kemal’in Anadolu’ya geçmesiyle başlayan ve gün geçtikçe tırmanarak Anadolu’da bir direnişe sebebiyet verecek gelişmeleri tetikleyen oldukça yoğun bir gündemle meşgul olmuştu. Hükümet bu süre zarfında yukarıda da bahsedildiği gibi bazı diplomatik girişimlerle Yunan işgalinin haksızlığını uluslararası düzeyde dillendirirken iç politikada da Mustafa Kemal Hareketi’ni Anadolu’ya yayılmadan boğmanın uğraşı içerisindeydi. Ancak 1919 yılının sonbahar aylarına gelindiğinde hükümet, ne Yunan işgalini denemeye çalıştığı diplomatik girişimlerle durdurabilmiş, ne de Mustafa Kemal önderliğinde kendisine vücut bulan milli direniş hareketini bastırabilmişti. Bilakis bu hareket Amasya, Erzurum ve Sivas’ta gerçekleştirdiği birtakım toplantı ve mitinglerle hem yurttaki tüm işgallere ve hem de hükümetin takip ettiği iç ve dış politikaya karşı iyice sesini yükseltir hale gelmiş, merkezi hükümetin yerel yönetimler üzerindeki otoritesini etkin şekilde sarsacak bir yapıya bürünmüştü. Şüphesiz bu durum İngiliz Yüksek Komiserleri’ni de oldukça rahatsız eden bir vaziyet olarak göze

¹⁰²⁶ **FO.371/4221**, “Amiral Webb’den Lord Curzon’a Anadolu’da Genel Durum Hakkında Memorandum,” No:121950, 17 Ağustos 1919, İzmir’in işgaline karşı İstanbul’da ve Anadolu’da görev yapan İngiliz Yüksek Komiserliği’ne bağlı subay ve sivil memurlar tarafından işgalin akislerini ve bölgede müttefik çıkarlarına ne derece zarar verdikleri hususunda İngiliz Dışişlerine gönderilen onlarca resmi belge ve mektup bulunmaktadır. Bu belgeler üzerinde Dışişleri çalışanlarının yorum ve görüşleri olmakla birlikte zaman zaman Lloyd George’nin Türkere yönelik politikalarına sert eleştirilen yöneltten Lord Curzon’un, bu belgeler ile ilgili yaptığı yorumlar onun daha başından beri Yunan işgaline yönelik tavırlarını da gözler önüne sermektedir. **IOR-L-PS-10-789**, No: 4534.

¹⁰²⁷ Sonyel, **Kaygılı Yıllar...**, s. 69.

çarpılmaktaydı. 1 Ağustos 1919'da Amiral Calthorpe, Lord Curzon'a gönderdiği bir yazıda Türkiye ile ilgili bir barış antlaşmasının imza edilmesinde geç kalınmanın Anadolu ve İstanbul'da bütün faal siyasi elemanların milliyetçilikle harmanlanmış bir direnişte birleşmelerine neden olduğunu ifade ederek, *"Milliyetçiler ya iç vilayetlerde yaptıkları gibi İstanbul'da da kesin üstünlük sağlayacaklar, ya da herhangi bir vilayette açıktan açığa Damat Ferit Hükümeti'ne karşı hükümet kuracaklardır."*¹⁰²⁸ diyerek ilerisi için meydana gelebilecek siyasi olaylar hakkında tahminde bulunuyordu. Aslında İngiliz Yüksek Komiserliğinde barışın geçikme durumu veya barış maddelerinin duyulması durumunda başta İstanbul olmak üzere tüm Anadolu'da Türkler'in ne şekilde reaksiyon gösterecekleri ile ilgili Şubat 1919 dan beri muntazaman hazırlanan ve Londra'ya gönderilen raporlar mevcuttu. Bu raporlarda dile getiren en büyük endişe Türkler'in Ermeni vilayetlerini kaybettiklerini fark ederlerse buna tepki gösterecekleri ve bunun da Anadolu'da bir isyana dönüşebileceği hususuydu¹⁰²⁹. Aynı şekilde Amiral de Robeck de hükümetine 10 Ekim 1919 tarihinde gönderdiği bir raporda bu hususa dikkat çekerek; mütarekeden beri uygulanan yanlış politikaların Mustafa Kemal önderliğindeki milli hareketin güçlenmesine neden olduğunu itiraf edecekti. De Robeck raporunda, bu hareketin yerel ve askeri unsurlar üzerinde gittikçe artan etkinliğine değinerek, bu noktadan itibaren Avrupalılar'ın ve Müttefik Devletler'in mevcut problemlerle uğraşmak için yeni metodlar uygulaması gerektiğini dile getirecekti. De Robeck'e göre, barış şartlarının geciktiği her hafta, Türklerin direnme gücü artmakta ve bu gecikme milliyetçilerin nefes alarak organize olmalarına fırsat tanımaktaydı. Robeck uzun raporunda, *"...Artık yeni kuvvetler sevk etmeksizin Türkler'in hoşlanmayacağı barış şartlarını empoze etmenin sekiz ay öncesine göre çok daha zor olduğu..."* nu ifade ederek, Türk politikasını etkileyen aydınların ve idari sınıfın çoğunun bu milli harekete sempati ile bakmaya başladığına, değiniyordu. Robeck, bu noktada İngiltere'ye büyük bir görev düştüğünü ifade ederek, raporunun sonunda barış şartlarının gelecek birkaç hafta içinde hazırlanıp Türkler'e sunulmasının zaruri olduğuna işaret ediyordu¹⁰³⁰. 10 Kasım 1919 tarihinde Lord Curzon'a gönderdiği başka bir raporda De Robeck, Türkiye'de mütareke döneminin uzamasının ekonomi,

¹⁰²⁸ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ...*, s. 111.

¹⁰²⁹ FO.608/108, No: 4972, 27 Şubat 1919.

¹⁰³⁰ BDFA, Vol.I, Doc.65, NO: 144283; Ayrıca bkz. Okur- Küçüküğürlü, a.g.e., ss. 105-107.

adalet, güvenlik ve iç politika üzerinde ciddi olumsuzluklara meydan verdiğine değinerek bunlara bağlı olarak Anadolu’da durumun çok karışık olduğunu iletliyordu. Robeck raporunda bu olumsuz durumun önüne bir an evvel geçmek içinde barış antlaşmasının imza edileceği sıralarda İstanbul’un işgal altına alınmasını ve bunu gerektiren zaruni nedenlerin, barış konferansında diğer Müttefik Güçler’e de anlatılarak onları da ikna etmenin gerekliliğine değiniyordu¹⁰³¹.

Barış antlaşmasının geciktirilmesi meselesi, Türk Hariciyesi’ni de rahatsız eden bir durumdu. Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa, İngiliz Yüksek Komiserliği baş tercümanı Ryan ile 19 Kasım 1919 tarihinde yaptığı bir görüşmede bu hususa değinerek, barış imza edilme sorununun askıda bırakılmasının gerçek nedeninin ne olduğunu sorarak bu durumun Türkiye’yi maddeten ve manen tam bir çöküşe sürüklemekte olduğunu, dile getiriyordu. Ryan; Reşit Paşa’nın bu yorumuna katılmadığını ifade ederek, gecikmenin özel bir rejimle kurulması düşünülen Ermenistan meselesi ile Türkiye’nin yeni sınırlarını belirleme noktasında yaşanan zorluktan kaynaklandığını ve ABD’nin de bu konudaki görüşünün beklenmesinden dolayı böyle bir gecikmenin yaşandığını, Mustafa Reşit Paşa’ya aktarıyordu. Görüşmede Türk Nazır, İngiltere’nin mütareke imzalandığından beri Türkiye’ye karşı olan tutumuna da değinerek, bunun yanlış olduğunu, İngiltere’nin Türkiye’deki bütün farklı kesimlerin sempatisine sahip bir pozisyonda olmasına rağmen, İngiliz Yönetimi’nin bunu artırmak için hiçbir girişimde bulunmadığını, dile getirdi. Mustafa Reşit Paşa’nın bu tarz değerlendirmesine karşı da Ryan, İngiliz Yönetimi’nin bu noktada eğer fırsatları kaçırmışsa bunun nedeninin İngiltere’nin prensiplerinden dolayı müttefiklerinden ayrılmamaya karar vermesinden kaynaklandığını dile getirerek, Türk barışı ile ilgili olarak İngiliz Yönetimi’nin şahsi menfaatleri ikinci plana ittiğini, ifade ediyordu¹⁰³².

Uzayıp giden mütareke dönemi içerisinde Türkiye ile barış meselesinin nasıl olacağı hususu İngiliz Paramentosu’na da konu olmuştu. 12 Kasım’da hükümet adına bu tarz sorulara muhattap kalan Bonar Law, Eski Türk İmparatorluğu’nda yaşayan ve tek başına ayakta durabilecekleri döneme kadar bir koruyucu devlete ihtiyaç duyan halklar meselesinin ne olacağı hususuna bağlı olarak, Türk barışının

¹⁰³¹ Bilal Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk I**, TTK Yay. Ankara, 1992, s. 189.

¹⁰³² Okur- Küçükogurlu, **a.g.e.**, ss. 122-123.

ertelenmesi ABD'nin bu meyanda sorumluluk alıp almayacağı kararının netleşmesine bağlı olduğunu ve bunun da geçikmeye neden olduğunu ifade edecekti¹⁰³³.

3.5.1. Türkiye'ye Gönderilen ABD'li Tahkikat Heyetleri'ne Karşı Osmanlı Hükümeti'nin Tutumu

3.5.1.1. King- Crane Komisyonu'nun Çalışmaları

İzmir'in işgalinin yaratmış olduğu etki doğrultusunda Osmanlı Hükümeti'nin Müttefikler nezdinde diplomatik girişimleri, her ne kadar işgali sınırlandıracak veya bölgede başlayan Türk direnişinin haklılığını dünya kamuoyuna duyuracak etkin bir propagandanın önünü henüz açmasa da başta Amerikan Yönetimi olmak üzere, Müttefik bazı uzmanların Paris'te Türk davasının alacağı seyir hakkında kesif görüşmeler yapmalarına ve dikkatlerin daha yoğun bir şekilde Türk toprakları üzerine çevirmelerine imkân tanıyacaktı.

Bilindiği üzere Wilson İlkeleri doğrultusunda oluşturulan Milletler Cemiyeti misakına uygun olarak Türk toprakları üzerinde bir manda yönetiminin nasıl olacağı ve eğer bu olacaksa tek bir manda yönetimi altında mı yoksa birden fazla bölgelerde ayrı mandalar yönetimi altında mı olacağına dair Ocak 1919 tarihinden beri Müttefikler'in kendi aralarında yürüttükleri birçok görüşmeler gerçekleşmiş; ancak bu görüşmelerde çeşitli nedenlerden dolayı kesin bir neticeye varılamamıştı.

20 Mart 1919'da Paris'te yine Müttefiklerarası bir toplantıda Yakındoğu'da araştırmalar yapmak, bölge halklarıyla, aydınlarıyla ve gerekirse oradaki yerel ve merkezi yönetimlerle görüşmelerde bulunarak Türk davasının çözümünün nasıl olacağına katkı sağlamak amacıyla Başkan Wilson, müttefiklerarası bir tahkikat heyetinin oluşturulup bölgeye gönderilmesini önerdi. Öneriye Lloyd George, Clemenceau ve Orlando ilk etapta destek verdiyseler de sonrasında, "*Bir tahkikat heyetinin öngörülmeven umutları ayağa kaldıracığından ve huzursuzluk yaratacağından, doğudaki yerleşim bölgelerini daha da karıştaracağı...*" endişesiyle

¹⁰³³ Akşin, **a.g.e.**, C. II, s. 253.

oluşturulacak böyle bir heyete üye vermekten vazgeçtiler. Ancak ABD Başkanı Wilson, “*Gerekirse Amerikan Temsilcileri’nin tek başlarına dahi yola çıkacaklarını...*” belirterek Ohio’daki Oberlin Koleji Müdürü Henry C. King ve şahsi dostu Chicago’lu işadamı C.R. Crane başkanlığında bir heyetin oluşturularak Anadolu’da ve Ortadoğu toprakları üzerinde incelemelerde bulunmak amacıyla görevlendirdi¹⁰³⁴. Dolayısıyla ABD dışında Müttefikler’in delege vermediği ve iki gruptan oluşan komisyon “*Türkiye Mandaları Hakkında Milletlerarası Komisyonun Amerikan Şubesi*” adıyla çalışmalarda bulunmak amacıyla 3 Haziran 1919’da İstanbul’a geldi¹⁰³⁵. Şehirde büyük bir heyecan yaratan heyet, daha İstanbul’a ayak basmadan 31 Mayıs’ta heyete karşı hazırlıklı olmak amacıyla Amerikan Komiserliği’nde yapılan bir toplantıya Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa, Mahmut Paşa ve İzzet Paşa’lar da katıldılar. Bir ön toplantı olarak kabul edilebilecek bu görüşmede Cevat Paşa, ordunun ABD Mandası’nı destekleyeceğine güvenebileceklerini ifade ederken Mahmut ve İzzet Paşalar, Türkiye’nin bütünü üzerinde bir Amerikan Mandası’nın uygunluğunu dile getirdiler¹⁰³⁶.

Daha sonra King-Crane Komisyonu olarak anılacak Amerikan Tahkikat Heyeti’ni İstanbul’a ayak bastığı gün hükümet adına ABD ile Osmanlı Devleti arasında devamlılığı sağlayan kesin bir antlaşmanın bulunmaması sebebiyle, resmi bir tören yapılmadan sadaret yaveri karşıladı. Bu karşılımda ayrıca Asri Kadınlar Cemiyeti, Amerikan okullarını temsilen bir grubun yanında üniversiteden ve bazı yüksek okul mezunlarını temsilen gelen kişiler katıldı¹⁰³⁷.

Komisyon, İstanbul’da kaldığı 4 gün boyunca ilk olarak Sadrazam Damat Ferit Paşa ile bir görüşme gerçekleştirecek¹⁰³⁸ sonrasında ise Amerikan komiserliğinde çeşitli dernek temsilcileri ve gazetecilerle görüşerek amaçlarının ne olduğu hakkında kamuoyunu bilgilendirecekti. Öyle ki bu amaçla komisyon Vakit gazetesi muhabirinin bir sorusu üzerine, “*Mandalar meselesi hali güç ve ağır bir meseledir. Bunun için Amerikan Milleti’nin efkâr-ı umumiyesi yoklanmalıdır. Çünkü*

¹⁰³⁴ Deniz Bilgen, **ABD’li Gözüyle Sivas Kongresi Amerikan Mandası ve Gazeteci L.E. Browne’nin Faaliyetleri**, Kaynak Yay., İstanbul, 2004, ss. 68-70.

¹⁰³⁵ Ali Karakaya, **Milli Mücadele’de Manda Sorunu, Harbold ve King- Crane Heyetleri**, Başkent Yay., Ankara, 2001, s. 84.

¹⁰³⁶ Ayışığı, **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye’ye Gelen...**, s. 75.

¹⁰³⁷ **A.g.e.**, s. 78.

¹⁰³⁸ Bilgen, **a.g.e.**, s. 70.

bu ilk defa tesadüf edilen müstesna bir hal olmuştur. Mösyö Wilson bu meseleyi, kongreye tavsiye edebilir. Fakat kongre milletin fikrini almaya mecburdur. Biz buraya meseleyi derinden tedkik etmeye geldik. Reis Wilson hakikinin neden ibaret olduğunu bilmek istiyor. Bu cidden hayli güç bir meseledir."¹⁰³⁹ ifadelerini kullanarak neden böyle bir çalışmaya kalkıştıklarını Türk kamuoyu nezdinde açıklık getirmeye çalıştı. İstanbul'da dört gün kalan heyet, 7 Haziran'da şehirden ayrılarak altı hafta boyunca Filistin, Suriye ve Lübnan Bölgeleri'nde incelemelerde bulunmuş ve sonrasında tekrar Adana, Mersin üzerinden 23 Temmuz'da İstanbul'a geri dönmüştü¹⁰⁴⁰.

Arap topraklarında kamuoyunun eğilimlerine tepki etmek ve Arap Bölgeleri de dâhil olmak üzere savaş öncesinin Osmanlı toprakları üzerinde genel bir ABD mandası kurulmasının imkânlarını araştırmak üzere oluşturulan¹⁰⁴¹ komisyon, Suriye ve Lübnan'daki çalışmalarını tamamlayıp tekrardan İstanbul'a döndüğünde Amerikan Komiserliği'nde Müslüman, Musevi, Ermeni ve Rum Cemaatleri'nin temsilcilerinden oluşan heyetleri dinleyerek, onların olası bir ABD manda yönetimi hakkındaki genel eğilimlerini öğrenmeye çalıştı. Ayrıca komisyon başta Wilson İlkeleri Cemiyeti olmak üzere Vahdet-i Milliye, Milli Ahrar Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Sulh ve Selameti Osmaniye Fırkası, Milli Kongre Cemiyeti, Vilayeti Şarkiye Müdaafa-i Hukuk Cemiyeti, İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti gibi birçok dernek ve örgütlerle toplantılar gerçekleştirerek Türk entelektüel kesimin ABD Mandası'na nasıl baktığını öğrenmeye çalıştı. Şüphesiz bu görüşmelerde, Halide Edip Hanım başta olmak üzere Ahmet Emin Bey ve Süleyman Nazif Bey gibi gazetecilerin verdiği malumatlar, komisyon tarafından Türk Kamuoyu'nun nabzını tutmak açısından çok kayda değer olarak yorumlanmıştı. Komisyon ayrıca Türk entellektüel kesim ile gerçekleştirdiği bu toplantılarda Anadolu'da Mustafa Kemal'in Önderliği'nde gelişen Milli Hareket hakkında da ayrıntılı bilgi edinmiş oldu¹⁰⁴². Nihayetinde komisyon çalışmalarını tamamladıktan sonra incelemeleri neticesinde elde ettiği verileri ve oluşan önerilerini Barış Konferansı'nda Müttefik Konsey'e

¹⁰³⁹ **Vakit**, 5 Haziran 1919, No: 578.

¹⁰⁴⁰ Bilgen, **a.g.e.**, s. 71.

¹⁰⁴¹ **A.g.e.**, s. 71.

¹⁰⁴² King-Crane Komisyonu'nun İstanbul'da gazeteci, dernek ve cemaat temsilcileriyle gerçekleştirdiği toplantılar için bkz. Karakaya, **a.g.e.**, ss. 85-94.

sunmak amacıyla 21 Ağustos'ta Paris'a hareket etti. Ne var ki Türkiye ile imza edilecek kesin bir antlaşmaya kadar elde tutulacak ve sonrasında konferansa sunmak üzere 28 Ağustos'ta Paris'te Amerikan Delegasyonu Başkanı Frank-Polk'a teslim edilen komiyon raporu Amerikan Yönetimi'nin Türkiye ile imzalanacak antlaşma görüşmelerinden çekilmesi nedeniyle konferansa sunulmadan rafa kaldırılmış olundu¹⁰⁴³.

Amerikan yönetiminin Anadolu ve Yakınoğu da herhangi bir manda yönetimi almayacağını ifade etmesine rağmen tamamen Amerikalı üyelerden oluşan bu komisyonun gayri resmi olarak ifade edilebilecek çalışmaları hiç şüphe yokki, Osmanlı Hükümeti dışında, böylesi bir kaos ortamında kendilerine yeni bir gelecek planlamaya hazırlanan Araplar başta olmak üzere komisyona üye vermeyen İngiliz ve Fransız politikacıları da yakından etkileyecek ve politik hesapların sonu gelmez tartışmalarla yeniden alevlenmesine neden olacaktı. Öyle ki komisyon Paris'e döndüğünde yaptığı açıklamada Anadolu hariç bölge halkının büyük çoğunluğunun Suriye ile Filistin'in ayrılmasına ve bölgenin Siyonist Yahudi toprağı haline gelmesine karşı olduğunu belirtmişti. Heyet ayrıca açıklamasında Lübnan'da yoğunlaşan hristiyan nüfusun dışında yöre halkının ağırlıklı olarak Birleşik Devletler mandasını ya da ikinci seçenek olarak İngiliz mandasını tercih ettiğini söyledi. Aynı çoğunluk ne kadar küçük olursa olsun Fransız yönetiminin hiçbir türünü istemediğini de ısrarla söylüyordu¹⁰⁴⁴.

Konferans tarafından resmi olarak bir görevlendirme yapılmamış olsa da heyetin bu açıklamaları beklendiğı gibi Paris'te Fransız Hükümet üyelerini bütünüyle rahatsız etmişti. Fransızlar başta Clemanceau olmak üzere bütünüyle bunun Ortadoğı'da Fransız çıkarlarına darbe vurmak isteyenlerin lobi faaliyetinin bir tezahürü olduğunu ifade ederek neticede ortaya çıkan sonucun hiçbir şekilde kabul

---

¹⁰⁴³ Paris'te Amerikalı uzmanlar, komisyonun hazırlamış olduğı raporu İngiliz delegasyon üyelerine okumaları için vermelerine rağmen, raporun etkileri ve sonuçlarının müttefikler arasında yeni bir sonu gelmez tartışmalara neden olur endişesiyle raporun nüshalarını hiçbir zaman diğer müttefik delegasyon üyelerine vermeyeceklerdi. Ancak yine de raporun ana hatlarının sonradan basına yansımalarıyla birlikte Yakınoğu'daki paylaşım politikaları ile ilgili olarak zaten gergin olan İngiliz-Fransız ilişkilerinin daha da gerilmesine vesile olacaktı. Helmreich, **Sevr Entrikaları...**, s. 113; Rapora göre; İstanbul, Ermenistan ve Anadolu'da bir Türk Devleti gibi üç devletin kurulup manda yönetimlerinin ABD'ye verilmesini öneren King- Crane Komisyonu'nun raporu hakkında geniş bilgi için bkz. Karakaya, **a.g.e.**, ss. 95-102; Ayışığı, **a.g.e.**, s.89; Bilgen, **a.g.e.**, ss. 85-88.

¹⁰⁴⁴ Helmreich, **Sevr Entrikaları...**, s. 103.

edilemez olduğunu dile getirdiler. Ancak Suriye’de Arap halkın temsilcisi konumunda olan Faysal ise heyet üyelerinin sadece Amerikalı üyelere oluştuğunu bilmenin verdiği hayal kırıklığı hariç tutulur ise komisyonun gönderilmesinden ve çalışmalarından memnun olmuştu. Faysal’a göre Amerikan Heyeti, Suriye’de bir Fransız mandası istemeyen Arap haykırışının sesi olacaktı. Faysal, Suriye’deki yakınlarına komisyon çalışmaları sırasında çalışmaların titizlikle takip edilmesini ve bir Amerikan mandası veya olmaz ise bir İngiliz mandasının tercih edilmesi noktasında çalışılması talimatını verecekti. İngilizler ise ortaya çıkan sonucu deva meden süreçte Fransızları politik olarak köşeye sıkıştırma noktasında bir araç olarak kullanmak için harete geçeceklerdi¹⁰⁴⁵.

3.5.1.2. General Harbold Heyeti’nin Çalışmaları

Amerikan Hükümeti’nin Anadolu ve Yakınoğu’da manda yönetimi veya yönetimleri alıp almama sorununu çözmeye dayalı ilgisi sadece King-Crane Komiyonu’nun gönderilmesi ile sınırlı kalmayacaktı. King-Crane Komisyonu bölgede çalışmalarını devam ettirdiği günlerde özel bir görevle bir başka komisyon da Anadolu ve Ermenistan’a incelemelerde bulunmak amacıyla gönderecekti. Öyle ki Amerikan Yönetimi daha 1919 yılının ilkbahar aylarında, savaş yıllarında Türkler’in Doğu Anadolu’da, Kafkasya’da, Ermeniler’e yaptıkları iddia edilen ve Amerikan Kamuoyu’nun da sürekli olarak canlı tutulan Ermeniler’e yönelik uygulamaları da araştırmak için bölgeye bir heyet gönderme arayışı içerisinde olacaktı. Bu amaçla 3 Temmuz 1919’da Amerikan Dışışleri’nden John Fosher Dulles ile Herbert Hoover, Wilson’a bir telgraf göndererek maksatları belirlenmiş bir heyetin ivedilikle oluşturularak bölgeye gönderilmesini istediler. Hoover, başkana heyette bulunmak üzere kendi yardımcılarında William B. Poland, James Mc. Knight ve Harold WW. Clark’ı da Harbord’un emrine verebileceğini bildirdi. Neticede bütün hazırlık aşamalarından sonra General Harbord başkanlığında oluşturulan heyet Anadolu’ya gönderilmek amacıyla 15 Ağustos’ta Avrupa’ya

---

¹⁰⁴⁵ A.g.e., s. 104.

varacak ve burada barış konferansının politik atmosferinde Türkler hakkında oluşturulan genel hava ve eğilimi öğrenme fırsatı bulacaktı¹⁰⁴⁶.

Heyet Anadolu'ya gelmek amacıyla yola çıktığında başta Batı Anadolu olmak üzere Anadolu'nun birçok yerinde işlerin karışık olduğuna dair Amerikan ve Batı Kamuoyunu'nda birçok haberler dolaşıyordu. Bilindiği gibi özellikle İzmir'in işgalinden sonra başlayan süreçte Müttefikler Yüksek Komiserleri vasıtasıyla bölgedeki olaylarla ilgili bilgi almaya çalışarak işgalin Anadolu'da yarattığı akisleri öğrenmeye ve merkezlerine rapor etmeye çalışıyorlardı. Bu raporlarda İstanbul Hükümeti'nin Anadolu'da kontrolü kaybetmeye başladığı ve Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçerek bir nevi ortaya çıkan direnişi orgazine etmeye çalıştığı yönünde haberler de bulunmaktaydı. Gerçi tam da bu dönemlerde gönderilen Amiral Bristol Heyeti'nin incelemeleri yanında General Henry Heyeti'nin çalışmaları ve önerileri doğrultusunda oluşturulan Yunan işgalini geçici olarak sınırlandıran General Milne Hattı ile Müttefik Komiserler Batı Anadolu'da yaşanan olayları kontrol altına almaya çalışıyorlardı. Ancak işgale karşı Anadolu'nun en ücra yerlerine kadar dalga dalga yayılan tepkiyi başta Ermeniler'e olmak üzere bir Hıristiyan kıyımına neden olabileceği endişesi Müttefik Güçler'in en büyük korkusunu oluşturmaktaydı. Zaten 15'i asker 31'i sivil olmak üzere 46 kişiden oluşan General Harbold Heyeti'nin de böylesi bir zamanda bu endişelerdeki haklılığı ortaya çıkarmakve bunun bir Amerikan Mandası'na sebebiyet verip vermeyeceğini öğrenmek amacıyla oluşturulduğu biliniyordu¹⁰⁴⁷.

24 Ağustos'ta İstanbul'a gelen General Harbord Heyeti ilk olarak çeşitli dernek temsilcileriyle görüşerek, Doğu Anadolu ve Kafkaslar'a yapacağı gezi hakkında bilgi toplamaya başladı. Bu arada heyetin hangi maksatlarla İstanbul'a geldiği, Amerikan Yönetimi ile Osmanlı Hükümeti arasında doğrudan diplomatik müzakere kanalları açık olmadığından Osmanlı Ülkesi'nde Amerikan çıkarlarını korumakla görevli İsviçre Temsilciliği vasıtasıyla Damat Ferit Hükümeti'ne bildirirken, yine İsviçre sefirliği vasıtasıyla General Harbord'a da Sadrazam'a resmi

---

¹⁰⁴⁶ Seçil Akgün, **General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesine Dair Raporu**, Tercüman Yay., İstanbul, 1981, s. 63.

¹⁰⁴⁷ Cemal Kutay, **Türk Milli Mücadelesinde Amerika**, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1979, s. 25.

bir ziyarette bulunmayıp ona bir kart vizit gönderilmesini önermişti¹⁰⁴⁸. Elçilik vasıtasıyla Sadrazam ve Hariciye Nazırı sıfatıyla Damat Ferit'e gönderilen mektupta ayrıca heyetin çalışmalarda bulunmak amacıyla hangi bölgeleri ziyaret edeceği ifade edilerek komisyonun tacizlere karşı korunması, ihtiyaç duyduğu tüm bilgiler sağlanarak raporlarının hazırlanmasında komiyona yardım edilmesi ve gerekirse eskortluk edilerek komisyona çalışmalarında rehberlik edilmesi rica ediliyordu¹⁰⁴⁹. General Harbord, yukarıda bahsedildiği gibi ziyarette bulunmaması istenilmesine rağmen Yıldız Sarayı'nda Padişah Vahdettin ve sonrasında ise Sadarete Sadrazam Damat Ferit Paşa ile bir görüşme gerçekleştirecek ve bu görüşmeler basında da konu edilecekti. Heyetin ilk olarak Yıldız Sarayı'nda Vahdettin'e gerçekleştirdiği ziyarette Padişah, Doğu Anadolu'da ve Kafkasya'da Ermeniler'in katledildiklerine yönelik iddiaları araştırmak amacıyla gelen General Harbord'tan ziyaretin sebebini öğrendikten sonra bu tür Ermeni iddialarının yalan olduğunu ve kasıtlı tertibe dayandığını ifade ederek bu gerçeğin böyle bir heyet tarafından ortaya çıkarılacağından dolayı memnun olduğunu ifade edecekti¹⁰⁵⁰.

Konularında oldukça uzman kişilerden oluşan General Harbord Başkanlığı'ndaki Amerikan Heyeti, İstanbul'da bulunduğu süre zarfında Hıristiyan Cemaat Temsilcileri, İstanbul Partisi ve Ermeni Cemaat Reisi ile bir toplantı gerçekleştirdikten sonra 7 Eylül'de 30 kişilik bir kadro ile Doğu Anadolu'yu ve Ermenistan'ı kapsayacak gezisine başlarken, 16 kişiden oluşan heyetin diğer üyeleri de yönetim, sağlık, maliye ve ticari hususları ilgilendiren meselelerle ilgilenmek üzere İstanbul'da kalacak ve çalışmalarını burada yürütecekti¹⁰⁵¹.

---

¹⁰⁴⁸ Akgün, **a.g.e.**, s. 70.

¹⁰⁴⁹ **BOA.H.R.SYS.2638/1**, 3 Eylül 1919.

¹⁰⁵⁰ Kutay, **a.g.e.**, s. 26.

¹⁰⁵¹ Heyetin Anadolu'da yaptığı çalışmalar Ulusal Hareket tarafından çok yakından takip edilecek, heyet her gittiği yerde büyük ikram ve misafirperverlikle karşılanacak ve başta güvenlikleri sağlanma noktasında her türlü kolaylığa sahip olacaklardı. Heyet, Erzurum'da Kazım Karabekir tarafından askeri törenle karşılanacak ve Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa ile 3-4 saat sürecek özel bir görüşme gerçekleştirecekti. Bu görüşmelerde General Harbord, Ulusal Hareket'in dayanak noktalarını bizzat liderinden öğrenme imkânına sahip olmakla birlikte, Doğu Anadolu'da Ermeni nüfusun çoğunlukta olmadığını da tespit edecekti. Hatıratında bu görüşmeler ve ziyaretten çok etkilendiğini ifade eden Harbord, Türk Milli Mücadelesi'nin haklılığının ortaya konulma noktasında kendisi Amiral Bristol'a ve bazı Amerikan temsilcilerine bilgiler verecekti. Heyetin Anadolu'da yaptığı çalışmalar, Mustafa Kemal başta olmak üzere diğer ulusal liderler ve komutanlarla yaptığı görüşmelerin detayları ve Amerikan Senatosu'na sunulmak üzere hazırladığı rapor hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cemal Güven, **Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın Yabancılarla Temas ve Görüşmeleri**

Osmanlı Hükümeti, İstanbul'a gelen Amerikan Heyeti'nin çalışmalarını çok yakından takip ediyordu. Hükümet, heyetin geldiğini basına duyurmakla birlikte muhtemelen Anadolu'ya gerçekleştireceği ziyaretin sorunsuz olması için gerekli tertibatı alma noktasında Harbiye Nezareti'nden müsteşar İsmail Cenani Bey ile bir görüşme gerçekleştirmesine de imkân tanyacaktı. Türk Hükümeti'nin arasında resmi bir ilişki bulunmayan bir devletin temsilcilerine bu şekilde yakın ilgi göstermesine rağmen Amerikan Yönetimi yukarıda da belirtildiği gibi Osmanlı Hükümeti'yle resmi herhangi bir ilişkiye geçilmemesi noktasında heyete direktif vermiş bulunuyordu. Amerikan Hükümeti'nin bu şekilde davranmasında şüphesiz her iki ülke arasında diplomatik temsilciliklerin açılmamış olmasının etkisi olduğu gibi, heyetini Anadolu'nun içlerine gerçekleştireceği ziyaretlerde merkezi hükümetin etkinliğinin azaldığı ve bölgede kontrolün hemen hemen Mustafa Kemal'in Önderliği'nde gelişen ulusal hareketinin eline geçtiğinin haberini alması da etkili olmuştu. Gerçekten de heyet Anadolu'ya gerçekleştireceği bu ziyaretinin sorunsuz gerçekleşmesi için Mustafa Kemal'e müracatta bulunacaktı¹⁰⁵².

Gerek Kınıg- Crane Komisyonu'nun Ortadoğu merkezli faaliyetleri gerekse General Harbord Heyeti'nin İstanbul başta olmak üzere Anadolu'daki faaliyet ve kamuoyu yoklamaları -Paris'te ertelenen Türk Barış Antlaşması'nın ne şekilde olması gerektiği üzerinde resmi olarak herhangi bir etki yapmayacağı diplomatik çevrelerde dillendirildiyse de- gerçekte, muhtemel bir barış antlaşmanın en azından sekiz-on ay evveline göre çok daha zor olduğu realitesini de bir kez daha gözler önüne serecekti. Siyasi raporlar artık Anadolu'da mevcut hükümetin otoritesine halel okuyacak bir siyasi örgütlenme hem de içerisinde askeri unsurları da barındırmak suretiyle ortaya çıktığına dair ifadelerle doluydu. Bütün bunlara ek olarak yeni dünya düzeninin kurulmaya çalışıldığı Paris'in kasvetli atmosferinde kendisine zaman zaman yer bulan Ortadoğu meselesinin de İngiltere ve Fransa arasında bütün

---

(Askeri, Siyasi Temsilci ve Gazeteciler), Eğitim Yay., Konya, 2012, ss. 72-90; Akgün, a.g.e., ss. 75-108; Fethi Tevetoğlu, **Mustafa Kemal Paşa General Harbord Görüşmesi Tanık ve Tercümanı Prof. Hulusi Y. Hüseyin Pektaş**, C.IV, 10. Sayıdan ayrı basım, AAM Dergisi Yay., Ankara, 1987, ss. 197-207; Kutay, a.g.e., ss. 75-173; Karakaya, a.g.e., ss. 108-168; Bilgen, a.g.e., ss. 235-248; Metin Ayışığı, **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen...**, ss. 89-107.

¹⁰⁵² Akgün, a.g.e., s. 71.

anlaşmazlıkları bir kenara bırakarak, bir müttefik dayanışması içerisinde çözümlenebileceğine dair görüş ve kanaati değiştirmiş oluyordu. Dahası Amerikan yönetiminin Anadolu ve Ortadoğu da- bu konuda çeşitli taleplerin olmasına rağmen- manda faaliyetlerinde olmadığını açıklaması Türklerle imza edilecek nihayi barış antlaşmasında Osmanlı Devleti'nin savaş öncesi sınırları üzerinde bu zamana kadar kulislerde tartışılmış ve hatta üzerinde mutabık kalınarak rafa kaldırılmış pek çok konunun da yeniden alevlenmekte olan İngiliz- Fransız çekişmesine malzeme olmaya başlayacağına bir işaret olarak yorumlanacaktı.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılması ve savaş sırasında topraklarının paylaşımını konu alan gizli antlaşmaların varlığı, 20. Yüzyıl başlarında Ortadoğu'nun ve Anadolu'nun yeniden şekillenme sürecinde dünya siyaset arenasını meşgul eden en önemli meselelerden biri olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin daha Mondros Ateşkes Antlaşması müzakerelerine başlamadan evvel uluslararası arenada başlattığı diplomatik atak özellikle müzakereler sürecinde ve barış konferansının devam ettiği günlerde birçok sıkıntılı sürece konu olmuş ve Türk diplomatları, "*Devletin bekasını temel alan bir barış antlaşması*" imzalanması için İtilaf Devletleri nezdinde yoğun bir mekik diplomasisi ile kendi seslerini ve haklılıklarını dünya kamuoyuna duyurmaya çalışmışlardır.

1920 başlarında Londra'da başlayan ve San Remo Konferansı ile iyice şekillenen Türk barışının nasıl olacağı konusu ve bu süreçteki Türk Hükümetleri'nin İtilaf Devletleri ile sürdürdüğü politik mücadele ayrı bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu'da Milli Mücadele'nin şekillenmesi ile birlikte ABD'nin Türkiye üzerinde manda yönetimi alıp almayacağına belli olmadığı bir dönemde İtilaf Devletleri Temsilcileri, Türk davasını onlarca toplantılara konu etmelerine rağmen bu meseleye tam olarak çözüm bulamamaları, onların bu konuyu halletmede başından beri yürüttükleri politik yanlışlıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Türk davasının ne şekilde çözüm bulacağı 1919 yılı ve 1920 yılı başlarında Avrupa'nın birçok merkezlerinde basın ve siyasi platformda tartışılırken Türk direnişi 20. Yüzyılın başlarında tüm mazlum milletlere örnek olacak şekilde destansı bir direnişle kendisi üzerinde yapılan bütün siyasi hesapları da alt üst etmişti.

Özellikle Anadolu'da Mustafa Kemal önderliğinde şekillenen Türk Milli Mücadelesi'nin İtilaf Devletleri'ne karşı gerek siyasi arenada ve gerekse savaş alanlarında başarıya ulaşması İtilaf Devletleri Temsilcileri'nin bu direniş karşısında politik hesaplarını sürekli olarak revize etmelerine neden olsa da yine de Türkler'e,

yenilmiş olduklarını kabul ettirme noktasında kendi aralarında sonu gelmeyen paylaşım tartışmaları yaşanmasına sebebiyet verecekti.

BİBLİYOGRAFYA

A-ARŞİV BELGELERİ

1-Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri

Bab-1 Ali Evrak Odası

Dahiliye Nezareti İdareyi Umumiye Evrakı

Dahiliye Nezareti Şifre Kalemî

Dosya Usulu İdareler Tasnifi

Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası

2- Public Record Office (İngiltere Milli Arşivi)

Foreign Office Kayıtları

War Office Kayıtları

B-SÜRELİ YAYIMLAR VE ZABİT CERİDELERİ

1.Zabit Cerideleri

Mebusan Meclisi Zabit Cerideleri.

2.Gazete ve Dergiler

2.1.Gazeteler

Alemdar

Atı

Hadisat

İkdam

Sabah

Takvim-i Vakayi

Tanin

Tasvir-i Efkâr

Vakit

Yenigün

2.2.Dergiler

Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi.

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

Belleten.

Ermeni Araştırmaları

Hayat Tarih Mecmuası.

Middle Eastern Studies,

Sosyoloji Dergisi

Yakın Tarihimiz

D-HATIRALAR

Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım**, C.II, Nehir Yay., İstanbul, 1993.

Ahmet Rıza Bey, **Ahmet Rıza Bey'in Anıları**, Arba yay., İstanbul 1988.

ALAKOM, Rohat, **Şerif Paşa Bir Kürt Diplomatın Fırtınalı Yılları (1865-1951)**, Avesta yay., (Basım yeri yok),1995.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, C. I, 13. Baskı, Meb. Yay., İstanbul, 1973.

AYDOĞAN, Erdal – CEVİZLİLER, Erkan, **İstanbul'da Bir İngiliz Tercümanın Hatıraları 1899-1922 Abdülhamit Devrinden Mustafa Kemal'e kadar**, Salkımsöğüt Yay., Konya, 2014.

BAYAR, Celal, **Ben de Yazdım milli Mücadeleye Giriş**, C.5, Sabah Yay., İstanbul, 1997.

Cavit Bey, **Felaket Günleri Mütareke Devrinin Feci Tarihi I**, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay., İstanbul, 2000.

CHURCHILL, Whiston, **Çörçil Anlatıyor Harpten Harbe 1919-1939**, Çev. Ahmet Emin Yalman, C. I, Vatan Gazetecilik ve Matbaacılık yay., İstanbul, 1948.

DANIŞMAN, H. Basri, **Artçı Diplomat Son Osmanlı Hariciye Nazırlarından Mustafa Reşit Paşa**, Arba Yay., İstanbul 1998.

GEORGE, David Lloyd, **War Memoir of David Lloyd Geroqe**, Vol.II, Odhams Press, London, 1938.

....., **Memoirs of The Peace Conferance**, Vol. II, Yale Üniüersity Press, New Haven, 1939.

GUHR, Hans, **Anadolu'dan Filistin'e Türklerle Omuz Omuza**, çev. Eşref Özbilen, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2007.

HAY, W.R., **Kürdistan'da iki Yıl 1918-1920**, Avesta yay., İstanbul, 2005.

KANSU, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C. I, TTK Yay., Ankara, 2009.

KARABEKİR, Kazım, **İstiklal Harbimiz**, C.I, Emre Yay., İstanbul, 1995.

KARAY, Refik Halid, **Minelbab İlelmihrab**, 2. baskı, İnkılap Kitapevi, İstanbul (Y.Y.)

KASIM, Mehmet (Haz.), **Talat Paşa'nın Anıları**, Say Yay., İstanbul, 1986.

KRAL Abdullah, **Biz Osmanlı'ya Neden İsyân Ettik?**, çev. Halit Özkan, 9. Baskı, Klasik yay., İstanbul, 2006.

LUDENDORFF, Eric, **Birinci Dünya Savaşı'nda Gördüklerim ve Yaşadıklarım**, DBY Yay., İstanbul, 2014.

MENTEŞE, Halil, **Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları**, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1986.

MİDHAT, Ali Haydar, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hatıralarım (1872-1942)**, Bengi Yay., İstanbul, 2008.

NADİ, Yunus, **Kurtuluş Savaşı Anıları**, Cumhuriyet Yay. İstanbul, 1990

NİCOLSON, Harold, **Peacemaking 1919**, Simon Publications, London, 2001.

OKDAY, Şefik, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Padişah Yaveri İki Sadrazam Oğlu Anlatıyor**, Sema Matbaacılık, İstanbul, 1988.

OKYAR, Fethi, **Üç Devirde Bir Adam**, Tercüman Yay., İstanbul 1980.

ORBAY, Rauf, **Cehennem Değirmi**, C.I, Emre Yay., İstanbul, 1992.

PAKER, Esat Cemal, **Siyasi Tarihimizde Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları**, Hilmi Kitapevi, İstanbul, 1952.

RAWLINSON, Alfred, **Yakın Doğu Maceraları 1918-1922**, TBBD Yay., İstanbul, 2013.

REY, Ahmet Reşit, **İmparatorluğun Son Döneminde Gördüklerim Yaptıklarım (1890-1922)**, Haz. Nur Özmel Akın, İş Bankası Yay., İstanbul, 2014.

SANDERS, Liman Von, **Türkiye’de Beş Yıl**, çev., Eşref Bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2010.

SİMAVİ, Başmabeyinci Lütfi, **Osmanlı Sarayının Son Günleri**, Hürriyet Yay., İstanbul, (Y.Y.).

SÖYLEMEZOĞLU, Galip Kemali, **30 Senelik Siyasi Hatıralarım 1818- 1922**, C.III, Ülkü matbaası, İstanbul, 1953.

....., **Başımıza Gelenler Yakın Bir Mazinin Hatıraları Mondrosdan- Mudanyaya, 1918-1922**, Kanaat Kitapevi, İstanbul, 1939.

SUNATA, İsmail Hakkı, **İstanbul’da işgal yılları**, Türkiye Bankası Yay., İstanbul, 2006.

TAYMAS, Abdullah Battal, **Rus İhtilalinden Hatıralar 1917-1919**, 2. Basım, Ötüken Yay., İstanbul, 1968.

TEVFİK, Rıza, **Biraz da Ben Konuşayım**, Yayına haz. Abdullah Uçman, İletişim Yay., İstanbul, 1993

TOROS, Taha, **Ali Münif Bey’in Hatıraları**, İsis Yay., İstanbul, 1996.Arma Yay., İstanbul, 1991.

TOWNSHEND, General, **Irak Seferi ve Esaretim**, Terc. Tarih-i Asker-i Osmani Encümeni, Sad. Recep Ahıskalı, Yeditepe Yay., İstanbul, 2007.

TÜRKGELDİ, Ali Fuad, **Görüp İştiklerim**, 4. Baskı, TTK Yay., İstanbul, 1987.

YALMAN, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş Yay., İstanbul, 1997.

E-YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA TEZLERİ

ERDEM, Ş. Can, **Sadrazam Damat Ferit Paşa**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2002.

ÖZTÜRK, Neslihan, **Türk- Amerikan Diplomatik İlişkileri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarih Anabilim Dalı, Atatürk ilkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2005.

E.KİTAPLAR VE MAKALELER

1.Kitaplar

(AKGÜL) ERDAŞ, Nilgün, **Milli Mücadele Döneminde Kafkas Cumhuriyetleri ile ilişkiler (1917-1921)**, Genelkurmay Basımevi Ankara, 1994.

AÇIKKAYA, Savaş –ÇELİK, Akın, **Bir Devrin Sonu Mondros**, İskenderiye Kitap, İstanbul, 2014.

Ahmed Rustem Bey, **La Guerre Mondiale et La Question Turco- Armenienne**, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2001

AKGÜN, Seçil, **General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesine Dair Raporu**, Tercuman Yay., İstanbul, 1981.

AKŞİN, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)**, C.I, Cem Yay., İstanbul, 1992.

....., **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, son Meşrutiyet (1919-1920)**, C. II, İş Bankası Yay., Ankara, 1998.

ALBAYRAK, Mustafa, **Milli Mücadele Döneminde Batı Anadolu Kongreleri 17 Mart 1919-2 Ağustos 1919)**, AAM yay., Ankara, 1998.

ALLAWI, Alı A., **Faisal I of Iraq**, Yale University Press, London, 2014.

AnaBritanica, **Monroe Doktrini Maddesi**, C. I, Hürriyet Yay., İstanbul, 1994.

AR, Kamil Necdet, **Türk- Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Ermeni Meselesi (1918-1923)**, Kaynak Yay., İstanbul, 2011.

ARI, Tayyar, **Uluslar arası İlişkiler ve Dış Politika**, 6. Baskı, Alfa yay., İstanbul, 2006.

ARIBURNU, Kemal, **Milli Mücadelede İstanbul Mitingleri**, 2. Baskı, Yeni Desen Matbaası, Ankara.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yay., 14. Baskı, İstanbul, 2000.

ARMSTRONG, Harold, **Türkiye'nin Doğum Sancıları**, çev. Ekin Uşşaklı, Mızrak Yay., İstanbul, 2011.

ARSLAN, Ali, **İstanbul'dan Çıkış Milli Mücadeleye Giriş**, Paraf Yay., İstanbul, 2010.

ATA, Feridun, **İşgal İstanbul'unda Tehçir Yargılamaları**, 2. Baskı, TTK. Yay., Ankara, 2011.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, AAM yay., Ankara, 2006.

AYDIN, Mithat, **Bulgarlar ve Ermeniler Arasında Amerikan Misyonerleri**, Yeditepe Yay., İstanbul, 20

AYIŞIĞI, Metin, **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri**, TTK Yay., Ankara, 2004.

....., **Mareşal Ahmet İzzet Paşa (Askeri ve Siyasi Hayatı)**, TTK Yay., Ankara, 1997.

BAİLEY, Thomas A., **A Diplomatic History of The American People, Eight Editon**, Stanford Üniversitesi, Newyork 1970.

BARDAKÇI , Murat, **Enver**, Türkiye İş Bankası yay., İstanbul, 2015.

....., **Şahbaba**, 2. Baskı, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2006.

BAŞAK, Tolga, **Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü (30 Ekim 1918-30 Kasım 1918)**, IQ Yay., İstanbul, 2013.

....., **İngiltere'nin Ermeni Politikası (1830-1923)**, IQ Kültür sanat Yay., İstanbul, 2008.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti**, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul, 1942.

....., **Atatürk Hayatı ve Eserleri, Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar I**, AAM Yay., Ankara, 1990.

....., **Türk İnkılabı Tarihi**, C. III, Kısım 4, TTK Basımevi Ankara, 1983.

BERBER , Engin, **Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922**, Ayraç yay., Ankara, 1997.

....., **Türk Dış Politikası Çalışmaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2007.

BİLGİN, Deniz, **ABD'li Gözüyle Sivas Kongresi Amerikan Mandası ve Gazeteci L.E. Browne'nin Faaliyetleri**, Kaynak Yay., İstanbul, 2004.

BİLGİÇ, Bestami S., **Doğu Karadeniz Rumları: İsyen ve Göç (1919-1923)**, TTK, Ankara, 2011.

BİLSEL ,M. Cemil, **Lozan**, C. I, Sosyal yay., İstanbul, 1998.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994.

BOZKURT, Abdurrahman, **İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetim**, ATAM yay. Ankara, 2014.

BUDAK, Mustafa, **Misak-ı Milli'den Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası**, 5. Baskı, Küre Yay., İstanbul, 2014.

BULUT, Faik, **Tarih Boyunca Kürtlerde Diplomasi**, C.I, Evrensel Basım Yay., İstanbul, 2015.

CARR, Edward Hallett, **Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi 1917-1929**, Çev. Levent Cinemre, Yordam Kitap, İstanbul, 2010.

....., **Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 1917-1923**, C.III, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yay., İstanbul, 2004.

CHURCHİLL, Whinston, **Çörçil Anlatıyor Harpten Harbe 1919-1939**, Çev. Ahmet Emin Yalman, C. I, Vatan Gazetecilik ve Matbaacılık Yay., İstanbul, 1948.

COQUİN, François-Xavier, **1917 Rus Devrimi**, Çev. Attila Tokatlı, İzlem Yay., İstanbul, 1966.

ÇAVDAR, Tevfik, **Talat Paşa**, Dost kitapevi Yay., Ankara, 1984

ÇELEBİ, Mevlüt, **Milli Mücadele Döneminde Türk- İtalyan İlişkileri**, AAM, Ankara, 2002.

ÇELİK, Nurten, **Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa**, AAM Yay., Ankara, 2015.

DALBY, Andrew, **Eleftherios Venizelos 1919-1923 Barış Görüşmeleri ve Sonrası**, çev. Dinçer Demirkent, Akılçelen Kitaplar Yay. Ankara, 2014.

DANIŞMAN, H.Basri, **Artçı Diplomat Son Osmanlı Hariciye Nazırlarından Mustafa Reşit Paşa**, Arba yay., İstanbul 1998.

DEMİREL, Yücel, **Dersim Mebusu Lütfi Fikri Bey'in Günlüğü "Daima Muhalefet"**, Haz., Arma Yay., İstanbul, 1991.

DURU, Orhan, **Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları**, 5. Baskı, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2007.

EDİZ, İsmail, **Diplomasi ve Savaş, İngiliz Belgelerinde Batı Anadolu'da Yunan İşgali (1919-1922)**, AAM, Ankara, 2015.

ELÇİ, Şeyhmus, **Sevr ve Lozan Sürecinde Doğu Anadolu Aşiretleri**, Adım Yay., Ankara, 1998.

ERDEM, Nilüfer, **Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı (1919-1923)**, Derlem Yay., İstanbul, 2010.

ERHAN, Çağrı, **Greek Occupation of Izmir and Adjoining Territories, Report of The Inter-Allied Commission of inquiry (May-September, 1919)**, Ministry of Foreign Affairs Center For Strategic Research, Ankara.

....., **Türk- Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri**, İmge Kitapevi, Ankara, 2001.

EROL, Mine, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Büyük Elçisi A. Rüstem Bey**, Bilgi Basımevi, Ankara,

....., **Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920**, İleri Basımevi, Giresun, 1972.

EVANS, Laurance, **Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikaları (1914-1924)**, çev. T.Alaya - Nurer Uğurlu, Örgün Yay., İstanbul, 2003.

FERRELL, Robert H., **American Diplomacy**, Third Edition, Indiana University, New York, 1959.

FREIDEL, Frank, **America in the Twentieth Century**, Third Edition, Harvard University, New York, 1970.

FROMKİN, David, **Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı. 1914-1922**, çev. Mehmet Harmancı, 4. Baskı, Epsilon Yay., İstanbul, 2004.

GİLBERT, Martin **Churchill**, çev. Süha Sertabipoğlu, 2. baskı, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2013.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, **Milli Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresi'ne**, I. Kitap, TTK yay., Ankara, 1959.

GÖNLÜBOL, Mehmet, **Uluslararası Politika**, 2. Baskı, Sevinç Yay., Ankara, 1979.

GÖZTEPE, Tarık Mümtaz, **Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında**, 2. Basım, Sebil yay., İstanbul, 1994.

GRASSI, Fabio L., **İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923) Kamuoyu ve Dış Politika**, Çev. Nevin Özkan- Durdu Kundakçı, Yapıkredi Yay., İstanbul, 2003.

....., **Türk- İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler**, çev. Sadriye Güneş, Tarihçi Kitapevi, İstanbul, 2014.

GÜRÜN, Kamuran, **Savaşın Dünya ve Türkiye**, Bilgi Yay., Ankara, 1986.

GÜVEN, Cemal, **Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın Yabancılarla Temas ve Görüşmeleri (Askeri, Siyasi temsilci ve Gazeteciler)**, Eğitim Yay., Konya, 2012.

GÜZTOKLUSU, Murat, **Özdemir Bey',in Filistin- Suriye Kuvva-i Milliyesi ve Elcezire Konfederasyonu**, Bengi yay., İstanbul, 2010.

HAKAN, Sinan, **Türkiye Kurulurken Kürtler (1916-1920)**, 2. baskı, İletişim yay., İstanbul, 2013.

HART, Michael H., **Dünya Tarihine Yön Veren En Etkin Yüz**, II. Baskı, Neden Kitap Yay., İstanbul, 2008.

HASANLI, Cemil, **Azerbaycan Tarihi (1918-1920)**, Azerbaycan Kültür Derneği Yay., Ankara, 1998.

HEARTON, Herbert, **Avrupa İktisat Tarihi**, C.II, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay-Osman Aydoğuş, Teori Yay., Ankara, 1985.

HELMREICH , Paul C., **From Paris To Sevres**, Ohio State University Press, 1974.

....., **Sevr Entrikaları Büyük Güçler, Maşalar Gizli**

Antlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi, Çev. Şerif Erol, Sabah Yay., İstanbul, 1996.

HUGH-JONES, E.H., **Woodrow Wilson and American Liberalism**, Collier Books, New York, 1962, s. 172.

Interpretation of President Wilson's Fourteen Points, The Annals of America, Vol. 14, 1916-1928 world War and Prosperiy, Encyclopedia Britannica, USA.

IONS, Edmund, **Woodrow Wilson The Politics of Peace and War**, Library of 20th Century, American Heritage Press, New York, 1972.

İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal, **Son Sadrazamlar**, C.IV., Dergah Yay., İstanbul, 1982.

İSKİT, Temel, **Diplomasi Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması**, 5. Baskı, İstanbul üniversitesi Bilgi Yay., İstanbul, 2015, s. 136.

JAESCHKE ,Gotthard, **Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanyaya Kadar**, TTK Yay., Ankara 1989.

....., **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, 3. Baskı, TTK Yay. Ankara, 2011.

JULIEN, Claude, **Amerikan İmparatorluğu**, çev.Tahsin Saraç-Aysel Gülercan, Hitit yay., Ankara, 1969.

KARAKAYA, Ali, **Milli Mücadele'de Manda Sorunu, Harbold ve King- Crane Heyetleri**, Başkent yay., Ankara, 2001.

KARAKÖSE, Nejdet, **Afrika Grupları Komutanı, İslam Kafkas Ordusu Komutanı Sütluce Fabrikasının Sahibi Nuri Paşa (Killigil)**, Ötüken Yay., İstanbul, 2012.

KEMAL, Ali, **Ömrüm**, isis Yay., İstanbul, 1985.

KENNEDY, Dane, **Britain and Empire 1880-1945**, Pearson Education Limited, London, 2002.

KENNEDY, Paul, **Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri**, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 1996.

KENT, Marian(Ed.), **Osmanlı İmparatorluğunun Sonu ve Büyük Güçler**, Tarih Vakfı Yurt Yay., Numune Matbaacılık, İstanbul, 1999.

KIRKPINAR, Kenan,**Ulusal Kurtuluş Savaşı Dönemi İngiltere ve Türkiye (1919-1922)**, Phonex Yay., Ankara, 2004.

KISSINGER, Henry, **Diplomasi**, çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş bankası Kültür yay., Ankara, 1998.

KNUDSEN, Erik Lance, **Great Britain, Constantinople and The Turkish Peace Treaty (1919-1922)**,Garland Publishing Inc, Newyork, 1987.

KOCABAŞOĞLU, Uygur -Metin BERGE, **Bolşevik İhtilalı ve Osmanlar**, Kebikeç Yay., Ankara, 1994.

KOCAOĞLU, Bünyamin, **Mütareke'de İttihatçılık**, Temel Yay., İstanbul, 2006.

KOHN, Hans, **Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği**, Çev. Agah Oktay Güner, Kervan Kitapçılık, İstanbul, 1983.

KOLOĞLU, Orhan, **Aydınlarımızın Bunalım Yılı 1918 Zaferi Nihai'den Tam Teslimiyete**, Boyut Kitapları, İstanbul,(Yayın yılı yok).

KURAT, Akdes Nimet, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1990.

KURT, Murat, **Lütfi Fikri Bey'in Siyasi Mücadelesi yahut Tek Başına Muhalefet**, Şehir Yay., İstanbul 2008

KUTAY, Cemal, **Türk Milli Mücadelesinde Amerika**, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1979.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, **Mondros'tan Musul'a Türk- İngiliz İlişkileri**, İmaj Yay., Ankara, 2006.

LENİN, U. I., **Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi**, Çev. M. Ardos, Sel Yay., Ankara, 1969.

LOWRY, Heath W., **Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü'nün Perde Arkası**, çev. Belkıs Torfilli, İsis Yay., İstanbul, 1991.

Lütfi Fikri Bey'in Siyasi Mücadelesi yahut Tek Başına Muhalefet, Şehir Yay., İstanbul 2008.

MACARTHUR, Brian (Derleyen), **Tarihe Yön Veren 20. Yüzyıl Konuşmaları**, , çev. Özden Arıkan, Sabah Kitapları, İstanbul, 1995.

MACMILLAN, Margaret, **Paris 1919 Barış Yapanlar**, Çev. Belis Çorakçı Dışbudak, Alfa yay., İstanbul, 2015.

....., **Paris 1919, 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikâyesi**, Çev. Belkıs Dışbudak, ODTÜ Yay., 2004.

MAUROIS, Andre, **Amerika Birleşik Devletleri Tarihi**, Çev. Fuat Gökbudak, C.I, Osmanbey Basımevi, İstanbul, 1945.

MAY, Ernest R. (Ed.), **The American Foreign Policy**, George Braziller Com., New York, 1963.

MAZICI, Nurşen, **ABD'nin Güney Kafkasya Politikası Olarak Ermenistan Sorunu (1919-1921)**, Pozitif Yay., İstanbul, 2005.

MCMEEKIN, Sean, **I. Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Rolü**, çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2013.

MERAY ,Seha L., **Lozan'ın Bir Öncüsü Prof. Ahmet Selahattin Bey (1878-1920)**, TTK Yay., Ankara, 1976.

MERRİLL, Dennis and PATERSON, Thomas G.(Ed.), **Major Problems in American Foreign Relations**, Vol. I, New York, 1995.

MİLWARD, Alan S, **The Economic Effects of the World Wars on Britain**, Macmillan Publishers, London, 1970.

MORRİS, Richard B., **Basic Documents in American History**, Toronto, 1956.

NEVİNS, Allan, COMMAGER, Henry Steele, **ABD Tarihi**, çev. Halil İnalçık, Doğubatı Yay., Ankara, 2005.

OKDAY, Şefik, **Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa**, Ata ofset, İstanbul, (Y.Y)

OKUR, Mehmet -KÜÇÜKUĞURLU, Murat, **İngiliz Yüksek Komiserlerinin Gözüyle Milli Mücadele (1918-1920)**, Serander Yay., Trabzon, 2006.

OKUR, Mustafa, **Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları I**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1995.

ORBAY, Rauf, **Yakın Tarihimiz**, C. I., İstanbul, 1962.

ORTAYLI, İlber, **Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu**, Türkiye İş Bankası yay., İstanbul, 2008, s. 4.

ÖKE, M. Kemal, **İngiliz Ajanı Binbaşı E.W.C. Nobel'in Kürdistan Misyonu (1919)**, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1989.

....., **Belgelerle Türk- İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926**, Ankara, 1992.

ÖNDEŞ, Osman, **Vahdeddin'in Sırdaşı Avni Paşa Anlatıyor Milli Mücadele ve Sürgün Yılları**, Timaş yay., İstanbul, 2012.

ÖRNEK, Cangül, **Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı (Antikomünizm ve Amerikan Etkisi)**, Can Yay., İstanbul, 2015.

ÖYMEN, Onur, **Silahsız Savaş (Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi)**, 3. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2002.

ÖZALP, Kazım, **Milli Mücadele 1919-1922 I**, TTK yay. Ankara, 1988.

ÖZEL, Sabahattin -HACİİBRAHİMOĞLU, Işıl Çakan, **Osmanlı'dan Milli Mücadele'ye Seçilmiş Mülakatlar**, Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul, 2010.

ÖZTOPRAK, İzzet, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, TTK Yay., Ankara, 1989.

PALMER, Alan, **Savaş Biterken 1918**, Alfa Yay., İstanbul, 2015.

PAŞA, Şerif, **Memorandum on the Claims of the Kurd People**, Imprimerie A.G. L'hoir, Paris, 1919.

PETSALİS- DİOMİDOS, N., **Greece At The Peace Conferance 1919**, Institute For Balkan Studies, Thessaloniki, 1978.

RAHMİ, Kurmay Yarbay Hüseyin, **Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgelerinde Anadolu'nun Taksimi Planı**, Belge yay., İstanbul, 1972.

RENOUVİN, Pierre, **Birinci Dünya Savaşı 1914-1918**, çev. Adnan Cemgil, 3. baskı, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 1982.

ROBERTS, J.M., **Avrupa Tarihi**, çev. Fethi Aytuna, İnkılap Yay., İstanbul, 2010.

ROSENBERG, Arthur, **Bolşevizm Tarihi**, çev. Aydın Emeç, E Yay., İstanbul, 1969.

SAGAY, Reşat, **XIX. ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 1972.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih**, 11. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara, 2003.

SARICA, Murat, **Birinci Dünya Savaşı Sonunda Avrupa'nın Siyasal Sorunlarına Genel Bakış**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesinin Prof. Dr. Ümit Yaşar Doğanay'ın anısına Armağan 2'den Ayırbaşım, İstanbul, 1982.

....., **Birinci Dünya Savaşından Sonra Avrupa'da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları (1919-1929)**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Gür-ay Matbaası, İstanbul, 1982.

SARUHAN, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü I**, 2. Baskı, Öğretmen Yay.,Ankara, 1986.

SATAN, Ali, **İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1920**, 2. Baskı, Tarihçi Kitapevi, İstanbul, 2010.

SCHNEER, Jonathan, **Balfour Deklerasyonu Arap-İsrail Çatışmasının Kökenleri**, Çev. Ali Cevat Akkoyunlu, Kırmızı Kedi Yay., İstanbul, 2011.

SCHUMAN, Frederick, **International Politics**, 7th Edition, Kogokusha Company, Tokyo, 1965.

SELVİ , Haluk, **İşgal ve Protesto**, Değişim Yay., İstanbul, 2007.

SHAW, Stanford J.,**From Empire to Republic, The Turkish War of National Liberation 1918-1923**, Documanty Study, Vol.I, Ankara, 2000.

SONYEL ,Salahi R., **Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı**, AAM Yay., Ankara, 2007.

....., **Kaygılı Yıllar Gizli Belgelerle Kurtuluş Savaşının Perde Arkası (1918-1923)**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2012.

....., **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I**, 2. Baskı, TTK Yay., Ankara, 1991.

....., **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz istihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri**, TTK, Ankara, 1995, s. 7;

ŞİMŞİR, Bilal N., **Malta Sürgünleri**, Milliyet Yay., İstanbul, 1976.

....., **İngiliz Belgelerinde Atatürk I**, TTK Yay., Ankara, 1992.

TAÇALAN, Nurdoğan, **Ege'de kurtuluş Savaşı Başlarken**, Bilgi yay., İstanbul, 2007.

TANÖR, Bülent, **Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)**, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2002.

TANSEL, Selahhattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.I-II, Meb., Yay. İstanbul, 1991.

TAŞ, Necati Fahri, **Güneydoğu 1919 İtilaf Devletlerinin Güneydoğu Aşiretleriyle İlişkisi**, Tarihçi Kitapevi yay., İstanbul, 2014.

TEKELİ, İlhan – İLKİN, Selim, **Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey**, TTK Yay., Ankara, 1989.

TOLON, Ahmet Hurşit, **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Antlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol**, AAM. Yay., Ankara, 2006.

TUCER, Hüner, **Eski ve Yeni Diplomasi**, 4. Baskı, Ümit Yay., Ankara, 2005.

TURAN, Mustafa, **Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923)**, AAM yay., Ankara, 1999.

TÜRKMEN, Zekeriya, **Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılandırılması (1918-1020)**, TTK Yay., Ankara, 2001.

TÜRKGELDİ, Ali, **Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü yay., Ankara, 1948.

UÇAROL, Rifat, **Siyasi Tarih 1789-1994**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1995.

UĞURLU, Ö. Andıncı (Ed.), **İngiliz Devlet Arşivi Gizli Belgeleri, Türkiye'nin parçalanması ve İngiliz Politikaları (1900-1920)**, Örgün yay., İstanbul, 2005.

ULUBELEN, Erol, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, Ayraç Kitapevi, İstanbul, 1967.

UMAR, Ömer Osman, **Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda idaresi Altında Suriye (1908-1938)**, AAM yay., Ankara, 2004.

UNAT, Faik Reşit, **İsmet İnönü**, Maarif Matbası, Ankara, 194

ÜNAL, Yenal, **Yakın Dönem Türk Tarihinde Refik Halid Karay**, Yeditepe Yay., İstanbul, 2013.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, **İttihatçı Liderlerin Gizli Mektupları**, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay., İstanbul, 2002.

YAVUZ, Resul, **İşgalin Sancılı Yılları**, Akis Yay., İstanbul, 2011.

YALE, William, **The Near East**, The University of Michigan Press, Michigan, 1958.

YEĞEN, Mesut, **İngiliz Belgelerinde Kürdistan 1918-1920**, Dipnot Yay., İstanbul, 2011.

YELİSEYEVA, N.V –MANFRED, A.Z., **Yakınçağlar Tarihi**, çev. Özdemir İnce-Ergün Tuncalı, Konuk yay., İstanbul, 1978.

YERASİMOS, Stefanos, **Kurtuluş Savaşı'nda Türk- Sovyet İlişkileri (1917-1923)**, 2. Basım, Boyut Kitapları, İstanbul, 2000.

YILDIZ, Hasan, **Fransız Belgeleriyle Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan**, 2. Baskı, Koral Yay., İstanbul, 1991.

YILMAZ, Hadiye, **Arşiv Belgeleri Işığında Pontus Meselesi**, AAM, Ankara, 2010.

2. Makaleler

ADAMOF E.E., Çev. Kurmay Yarbay Hüseyin Rahmi, “Birinci Dünya Savaşı Sırasında Avrupa Hükümetleri ve Türkiye”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S. 38, Mart 2000.

AKGÜN, Seçil, “Ana Hatlarıyla General Moseley Raporu: Türkiye’de Amerikan Mandası”, **Bellekten**, C.XLVIII, Sayı.189-192, Ankara, 1992.

BAYKAL, Bekir Sıtkı, “İzmir’in Yunanlılar tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu’daki Tepkileri”, **Bellekten** C.XXXIII, Sayı.132’den ayrı basım, Ankara, 1969.

DYER, Gwynne, “The Turkish Armistice of 1918: A Lost Opportunity: The Armistice Negotiations of Moudros,” **Middle Eastern Studies**, Vol.8 No. 3, Frank Cass & Co LTD, London, 1972,

JASCHKE, Gotthard, “*Mondros’a Giden Yol*”, **Bellekten**, C.XXVIII, S.109, Ankara, 1964.

KURAT, Akdes, Nimet, “Brest- Litovsk Müzakereleri ve Barışı”, **Bellekten**, C. XXXI, Sayı.123, Ankara, 1967.

KURAT, Yuluğ Tekin, “Bir İmparatorluğun Son Nefesi Mondros”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S. 48, Eylül, 1971.

KÜRŞAT, Cengiz, “Birinci Dünya Harbi’ni Sona Erdiren Mütareke ve Barış Girişimleri, Gizli Belgeler”, **Belgelerle Türk tarihi Dergisi**, Sayı. 36, Ocak, 2000.

KÜRŞAT, İdil, “Mondros Mütarekesi”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı.29, Mart, 1999.

ÖKSÜZ, Melek, “Amerikan Belgelerine Göre I. Dünya Savaşı ve Mütareke Dönemlerinde Osmanlı Hükümetleri”, **Turkish Studies, International Periodical for Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Vol.5/1, 2010.

ÖZCAN, Ufuk, “Wilson Prensipleri Üzerine”, **Sosyoloji Dergisi**, Ayrı Basım, 3. Dizi, 4. Sayı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1997.

SAĞLAMER, Kayhan, “Anadolu’nun İşgali ve Yunan Mezalimi Hakkında Müttefiklerarası Komisyonun Raporu”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, C. IX, Sayı. 40, Ekim, 1971.

SERTOĞLU, Mithat, “Mondros Mütarekesini Türk Milletine Bildiren Genelge”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, s. 63, Aralık 1972.

TEVETOĞLU, Fethi, “Mustafa Kemal Paşa General Harbord Görüşmesi Tanık ve Tercümanı. Prof. Hulusi Y. Hüseyin Pektaş”, **AAM Dergisi** C.IV, Sayı. 10’dan ayrı basım, 1987.

TÜRKGELDİ, Emin Ali, “Brest-Litovsk Konferansı Hatıraları”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Mart, S. 13, İstanbul, 1986,

URAL, Selçuk, “Şerif- Bugos Nubar Paşa Antlaşması ve Ortaya Çıkan Tepkiler”, **Ermeni Araştırmaları**, S. 14-15, ASAM Yay., Ankara, 2004.